

ความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในประเทศไทยจนถึง พ.ศ. 2475: การก่อรูป, การประชันความหมาย
และการผสมผสาน

นายเพิ่มศักดิ์ จະเรียมพันธ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์ ไม่สังกัดภาควิชา/เทียบเท่า
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thought on Democracy in Thailand Until 1932: Formation, Contestation and
Accommodation

Mr. Phermsak Chariamphan

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Political Science

Common Course

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2018

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในประเทศไทยจนถึง พ.ศ. 2475: การก่อรูป, การประชันความหมาย และการ ผสมผสาน
โดย	นายเพิ่มศักดิ์ จະเรียมพันธ์
สาขาวิชา	รัฐศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.อนุสรณ์ ลีมนานี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภมิตร ปิติพัฒน์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์)

เพิ่มศักดิ์ จะเรียบพันธ์ : ความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในประเทศไทยจนถึง พ.ศ.

2475: การก่อรูป, การประชันความหมาย และการผสมผสาน. (Thought on Democracy in Thailand Until 1932: Formation, Contestation and Accommodation) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ศ. ดร.ไชยันต์ ไชยพร

วิทยานิพนธ์นี้มีคำถามหลักในการศึกษาว่า ความคิด “ประชาธิปไตย” (Democracy) ในฐานะความคิดการเมืองตะวันตก เริ่มเข้ามาในสังคมไทยในยุคสมัยใด และมีการรับรู้เข้าใจในรูปแบบใดบ้างจนถึง พ.ศ. 2475?

ผลการศึกษาพบว่า ความคิด "ประชาธิปไตย" (Democracy) เริ่มเข้ามาสู่ในสังคมไทย ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา จนถึง พ.ศ. 2475 มีการรับรู้เข้าใจในสังคมอย่างน้อยห้ารูปแบบด้วยกัน ได้แก่ (1) รูปแบบการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์หรือมหาชนรัฐ (2) องค์ประกอบหนึ่งของระบอบการปกครอง (3) การปกครองของเอเธนส์โบราณ (4) การปกครองในรูปแบบตัวแทน และ (5) อำนาจของประชาชน

มากไปกว่านั้น ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า ความหมายของประชาธิปไตยนั้นมีลักษณะที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวเอง และเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งทางทฤษฎีและปฏิบัติการทางการเมืองตราจนถึงปัจจุบัน

สาขาวิชา รัฐศาสตร์

ปีการศึกษา 2561

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5681358024 : MAJOR POLITICAL SCIENCE

KEYWORD: Democracy, History of Political Thought, Thai Political Thought

Phermsak Chariamphan : Thought on Democracy in Thailand Until 1932:
Formation, Contestation and Accommodation. Advisor: Prof. CHAIYAN
CHAIYAPORN, Ph.D.

This dissertation based on two main research questions. When was
Democracy, as western political thoughts, introduced, and conceptualized to Thai
society until 1932?

The research found that "Democracy" was first used in King Rama V era.
Furthermore, the concept had been conceptualized at least as five categories: (1) a
republic, (2) an element of government, (3) Athenian Democracy, (4) a representative
government, and (5) people power.

In addition, the conceptualization of "Democracy" is paradoxical leading to
theoretical and practical cause of political conflicts in Thai society so far.

Field of Study: Political Science

Academic Year: 2018

Student's Signature

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทสส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะไม่สำเร็จไม่ได้หากปราศจากบุคคลที่คอยอุดหนุนป้องกันข้าพเจ้า ดุจทิศที่อยู่รายล้อมอยู่รอบตัวข้าพเจ้าทั้ง ๖ ทิศ เริ่มจากปรีติภิมิทธิ อันได้แก่ผู้ที่มีอุปการะแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ บิดามารดาของข้าพเจ้าที่คอยห้ามปรามข้าพเจ้าจากความชั่ว และสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี รวมถึงให้โอกาสและสนับสนุนข้าพเจ้าในการศึกษาศิลปวิทยาด้วยความรักและความเสียสละ ตลอดจนเลือกคู่ครองที่สมควรให้ข้าพเจ้า และมอบทรัพย์สมบัติแก่ข้าพเจ้าอย่างสม่าเสมอในอันสมควรตั้งแต่ข้าพเจ้าลืมตาดูโลกมา บ้า ๆ น้า ๆ พี่น้อง และญาติของข้าพเจ้าทุกคนทั้งทางฝั่งมารดาและบิดาข้าพเจ้าที่คอยให้การสนับสนุนข้าพเจ้าเป็นอย่างดี รวมไปถึงน้ำ ๆ ไฟ ๆ น่อง ๆ บุคคลากรทุกคนของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ข้าพเจ้ารู้สึกผูกพันดังครอบครัว และให้ความเมตตาช่วยเหลือข้าพเจ้ามาโดยตลอดดังเช่นบุคคลในครอบครัวอย่างอบอุ่นตลอดมา

ในทักษิณทิศ อันได้แก่ครูบาอาจารย์ อันเป็นทักษิณบุคคลที่ควรแก่การบูชาคุณ ที่ฝึกฝนแนะนำให้ข้าพเจ้าเป็นคนดี สอนศิลปวิทยาให้เข้าใจได้แจ่มแจ้งอย่างสิ้นเชิง ยกย่องข้าพเจ้าให้ปรากฏในหมู่คณะ และสอนฝึกให้รู้จักเลี้ยงตัวรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ ศ.ดร.ไชยันต์ ไชยพร ที่เชื่อมั่นในตัวข้าพเจ้าและเมตตาให้ข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าเสมอ ตลอดจนให้ทุนการศึกษา และอุปการะเลี้ยงดูข้าพเจ้าตั้งสมาชิกในครอบครัว, ศ.กิตติคุณ ดร.อนุสรณ์ ลิ้มมณี ที่กรุณาได้รับเป็นประธานในการสอบวิทยานิพนธ์ และให้ความเมตตาและคอยกระตุ้นเตือนให้ผู้เขียนเดินไปในทางที่ถูกที่ควรเสมอ, ศ.พิเศษ ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ที่กรุณาได้รับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์จากภายนอก และให้ข้อแนะนำ ตลอดจนกำลังใจในการเขียนงานฉบับนี้ด้วยความปรารถนาดีต่อข้าพเจ้าเสมอมา, รศ.ดร.ประสาท ปันตบแต่ง ที่เมตตาให้ข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยนี้ และเลี้ยงอาหารบ้าน ๆ แสนอรัยจากคลองโยงกับข้าพเจ้าด้วยสายสัมพันธ์แห่งความเป็นศิษย์อาจารย์และมีมิตรไมตรีด้วยเช่นสหายร่วมอุดมการณ์, รศ.ดร.ศุภมิตร ปิติพัฒน์ ที่ให้ความเมตตากรุณา ตลอดจนข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าด้วยความปรารถนาดีตลอดมา

นอกจากนี้ ตลอดระยะเวลาในการวิจัย ข้าพเจ้ายังได้รับความเมตตาและข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์ยิ่งจาก ศ.ดร. สมบัติ จันทรวงศ์, ศ.ดร.นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, รศ.ดร.สมเกียรติ วันทะนะ, รศ.ดร.วีระ สมบูรณ์ ตลอดจน ผศ.โกศล ไรจนพันธุ์ และ รศ.รุจิรา เตชางกูร ที่เปรียบเสมือนบิดาและมารดาของข้าพเจ้าที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ผศ.วุฒิสักดิ์ ลาภเจริญทรัพย์ และ รศ.อนงค์ทิพย์ เอกแสงศรี ที่เมตตาให้การสนับสนุนข้าพเจ้าในการศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก และการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยความเมตตากรุณาต่อข้าพเจ้าเสมอมา และข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณครูบาอาจารย์ทุกคนที่สั่งสอนอบรมข้าพเจ้ามาตั้งแต่โรงเรียนเทศบาลวัดตึกมหาชยาราม, โรงเรียน

สมุทรสาครบูรณะ, วิทยาลัยเทคนิคสมุทรสาคร, มหาวิทยาลัยรามคำแหง และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เป้นดั่งแสง
ประทีปนำทางในชีวิตของข้าพเจ้า

ในปัจจุบันนี้ศ อันได้แก่ภรรยาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอขอบคุณที่เธอเป็นผู้จัดการงานบ้านของข้าพเจ้าอย่าง
เรียบร้อย ตลอดสงเคราะห์ญาติมิตรของทั้งสองฝ่ายด้วยดี ไม่นอกใจข้าพเจ้า สามารถรักษาทรัพย์สมบัติข้าพเจ้ามาได้
เป็นอย่างดี มีความขยันขันแข็ง และไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง

ในอุตรทิศ อันได้แก่ มิตรสหายผู้คอยช่วยเหลือให้ข้าพเจ้าข้ามพ้นอุปสรรคและภัยอันตรายไปด้วยดี และ
เป็นกำลังสนับสนุนให้ข้าพเจ้าบรรลุถึงความสำเร็จในครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ผศ.ดร.จักรี ไซยพินิจ, ผศ.ดร.ศุภชัย ศุภ
ผล, ดร.ณัฐจ วงศ์ทางสวัสดิ์, ดร.กานต์ บุญยะกาญจน์, ดร.ชาย ไซยชิต, และบรรดามิตรสหายร่วมรบทุกท่านใน
สมรภูมิปริญญาเอกหรือ "ว่าที่ ดร." ในอนาคตทั้งหลาย อาจารย์เทอดศักดิ์ ไปจันทิก, อาจารย์ภักคนันต์ เลื่องปัญญา
วงศ์, เอกลักษณ์ ไซยภูมิ, วีรชน เกษสกุล, ชัยพันธ์ ยิ้มอ่อน, วิภัส เลิศรัตนรังษี รวมไปถึง ชมพูนุท ทองสุโชติ และเจน
วิวัฒน์ ต้องประสงค์ ที่ให้ความช่วยเหลือข้าพเจ้ามาโดยตลอดในทุกเรื่องที่เพื่อนร้องขอ รวมไปถึงพรรคพวกเพื่อนฝูงชาว
รามคำแหงและสมุทรสาครที่เข้าใจและปรารถนาดีต่อข้าพเจ้าเสมอมาที่ข้าพเจ้าต้องเหินห่างไปด้วยหน้าที่การเรียน
และหน้าที่การงาน และมิตรสหายทุกท่านที่ข้าพเจ้าไม่สามารถเอ่ยนามได้อย่างครบถ้วนแต่คำว่า "เพื่อน" ยังคงอยู่ในใจ
เพื่อนเสมอ

ในเหนือทิศ อันได้แก่ผู้ช่วยวิจัยของข้าพเจ้าที่ให้ความช่วยเหลือในการทำงานต่าง ๆ ของข้าพเจ้าด้วยดีตลอด
มา ขอขอบคุณ ศิริวิชัย จามพัฒน์, โชคชัย ไกรสิทธิ์, วีรวัฒน์ เกษสกุล, วิศรุต สุวรรณรัตน์, สุพจน์ นาคสุวรรณ, พิพัฒน์
ชัย ห่อทอง, สัตยา พิวาลี, เดชา กฤษสุวรรณ, โสภณ ไหมเพชร, สุรัตน์ สกุลคุ และอรอุมา ขาววิเศษ ที่ช่วยเหลือในเรื่อง
ที่ข้าพเจ้ามอบหมายได้เป็นอย่างดี, อภิษฎา จิตต์ชื่นโชติ และไท กลัดอยู่ ที่ช่วยพิสูจน์อักษรอย่างรวดเร็วในยามที่ข้าพเจ้า
เร่งรีบ, ศิวศิลป์ จัยเจริญ และปรัชญากรณ ละครพล ที่คอยเอื้อเฟื้อแบ่งปันหนังสือและเอกสารที่เป็นประโยชน์ต่อ
ข้าพเจ้าด้วยไมตรีจิต รวมไปถึงลูกศิษย์มหาวิทยาลัยรามคำแหงในระดับปริญญาตรีและโททุกคน ที่เป้นกำลังใจสำคัญที่
ผลักดันข้าพเจ้าให้ทำงานชิ้นนี้สำเร็จลงได้

ในอุปริมทิศ อันได้แก่ สมณชีพราหมณ์ ข้าพเจ้าขอนมัสการพระรัตนตรัย ศาสดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของทุก
ความเชื่อและทุกศาสนาในสากลโลก และวัดตึกมหาขารามที่คอยเป็นหลักค้ำยันคุณธรรมของมนุษย์และข้าพเจ้า ใน
กระแสแห่งความเป็นอนิจจังของสังสารวัฏด้วยวิหารธรรม

นอกจากนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณร้าน Café Amazon สาขา Town in Town และน้อง ๆ พนักงานร้านทุกคน
ที่ปฏิบัติต่อข้าพเจ้าดังคนในครอบครัว โดยเฉพาะน้อง ๆ กะกลางคืน ที่ข้าพเจ้าใช้เวลาส่วนใหญ่นั้นในการเขียน
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์จากสถาบันรัฐธรรมนุศึกษา สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. คำถามในการศึกษา.....	5
3. ขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษา.....	5
4. ระเบียบวิธีวิจัย	6
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
บทที่ 2 การทบทวนสถานะองค์ความรู้ และระเบียบวิธีในการศึกษา.....	7
2.1 เกริ่นนำ.....	7
2.2 สภาพปัญหาของการศึกษาความคิดประชาธิปไตย	8
ก. ปัญหาของการนิยาม	8
ข. ปัญหาในการวินิจฉัย	12
ค. พัฒนาการทางวิธีวิทยา	25
ง. การประเมินสถานะและพรมแดนของความรู้.....	31
2.3. ระเบียบวิธีในการศึกษา: การศึกษาเชิงประวัติความคิดทางการเมือง (History of Political Thought).....	42
ก. การศึกษาเชิงประวัติความคิดทางการเมือง (History of Political Thought)	44
ข. ข้อตั้งต้นและข้อเสนอในการศึกษา	48

2.4 สรุปท้ายบท	50
บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงความหมายของ “Democracy” ในโลกตะวันตก	51
3.1. เกริ่นนำ.....	51
3.2 การเปลี่ยนแปลงความหมายของประชาธิปไตย (Democracy) ในโลกตะวันตก.....	52
3.3 ข้อสังเกตจากการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) และการวิเคราะห์จาก ฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data)	63
3.4 สรุปท้ายบท	66
บทที่ 4 ความคิดทางการเมืองตะวันตกในสยามพุทธศตวรรษที่ 24	67
4.1 เกริ่นนำ.....	67
4.2 โลกตะวันตกและความสัมพันธ์กับสยามในพุทธศตวรรษที่ 24	69
4.3. ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการปกครองสยามกับสภาพการณ์ของโลกที่เปลี่ยนไป.....	71
4.4 ภูมิปัญญาการปกครองตะวันตกและการรับรู้ระยะแรกในสมัยรัตนโกสินทร์	75
ก. พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค) กับการรับรู้ครั้งแรก.....	75
ข. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	84
ค. มิชชันนารีกับการนำเข้ามาและเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองตะวันตก.....	89
ง. มิชชันนารีคาทอลิก.....	89
บาทหลวงฌ็อง-บาติสต์ ปาลเลอกัวซ์.....	90
จ. มิชชันนารีโปรเตสแตนต์	92
ศาสตราจารย์เจสซี คาสเวลล์	94
ศาสตราจารย์แดน บีช บรัดเลย์.....	96
ฉ. ผู้ใหญ่ในเคาเวอเม้นท์กรุงสยาม.....	104
ช. หม่อมราชวงศ์กับประสบการณ์ในพิธีเปิดรัฐสภาอังกฤษ.....	106
4.5 สรุปท้ายบท	108

บทที่ 5 การมาถึงของ “Democracy” และกำเนิดศัพท์ “ประชาธิปไตย” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	110
5.1 เกริ่นนำ.....	111
5.2 หนังสือพิมพ์กับการแสดงออกและเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองตะวันตก.....	112
ก. ดร.โณวาท	112
ข. จดหมายเหตุสยามไสมย กับการปรากฏขึ้นครั้งแรกของคำว่า “เดโมแครติก” ครั้งแรกในสยาม.....	117
5.3 รายงานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสด็จประเทศอเมริกา พ.ศ. 2427	125
5.4 คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103	133
5.5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	139
ก. พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง ร.ศ.103	139
ข. พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430.....	145
ค. พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี	149
5.6 ร่างพระราชกฤษฎีกา ที่ 1 ว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม	153
5.7 ก.ศ.ร กุหลาบ และการบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นครั้งแรกในสยาม	157
5.8 เทียนวรรณ	167
5.9 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร.....	175
5.10 “Democracy” ในพจนานุกรมสยาม.....	181
5.11 สรุปท้ายบท	183
บทที่ 6 “Democracy” และ “ประชาธิปไตย” ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	185
6.1 เกริ่นนำ.....	185
6.2 ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองในสยามก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1	186
6.2.1. คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 กับบันทึก “ว่าด้วยความเสื่อมชามแลความเจริญของประเทศ”	187

6.2.2. ภาษาทางการเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์	191
ก. ความเห็นของ “นาคราช” ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมล์	191
ข. ความเห็นของ “ข.ต.” เรื่องปาลิเมนต์	196
6.2.3 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ “Democracy” และ “ประชาธิปไตย”	199
6.3 สรุปท้ายบท	218
บทที่ 7 “ประชาธิปไตย” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว - การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475	219
7.1 เกริ่นนำ	220
7.2 “ประชาธิปไตย” ในพจนานุกรม	220
7.3. ภาษาทางการเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์	222
ก. กฎหมายธรรมนูญประเพณี (คอนสติติวชันแนลลอว์)	222
ข. สมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศในโลก	225
ค. ระคายหูเต็มที	227
ง. ที่ประชุมของเมืองไทย จะดีได้ก็ต้องเป็นที่ประชุมจริง ๆ	229
จ. แล้วแต่จะโปรด โดย จ.ก.	231
ฉ. สยามไม่ใช่คอกควาย	232
7.4 “เดมอกราซี” และ “ประชาธิปไตย” ในตำราและสารคดีทางการเมือง	235
ก. “เดมอแกรซี” ของขุนจรสันขวณะพันธ์ (สาตร สุทนต์เสถียร)	235
ข. “ประชาธิปไตย” ใน “ประวัติศาสตร์สากล” ของหลวงวิจิตรวาทการ	238
ค. “ประชาธิปไตย” ในการแปลหนังสือ “ลัทธิไตรราชูร์” ของขุนยัดเข็นเป็นภาษาไทย	242
7.5 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	249
7.6 หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)	259
7.5 สรุปท้ายบท	263
บทที่ 8	265

บทสรุป.....	265
8.1 ข้อค้นพบในการศึกษาและการขยายขอบเขตพรมแดนของความรู้.....	265
8.2 ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหามิพาททางวิชาการ.....	268
8.3 ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหามิพาททางวิชาการเมืองร่วมสมัย.....	270
8.4 ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะในการศึกษา	274
บรรณานุกรม.....	276
ประวัติผู้เขียน.....	278

บทที่ 1

บทนำ

“To understand conceptual change is in large part to understand political change, and vice versa. And such understanding must of necessity be historical.”¹

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

หากพิจารณาวิฤตการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรอบทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวได้ว่า มโนทัศน์ “ประชาธิปไตย” ถือเป็นมโนทัศน์ปริศนา ที่แต่ละฝ่ายทางการเมืองต่างก็ประกาศตัวเองว่าต้องการหรือปรารถนา “ประชาธิปไตย” หรือเป็น “ฝ่ายประชาธิปไตย” ด้วยกันทั้งสิ้น ในเบื้องต้น หากพิจารณาจากชื่อของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ เห็นได้ว่า เกือบจะทุกกลุ่มการเมืองที่มีความขัดแย้งกัน ต่างก็นำคำคำนี้ไปใช้ในการตั้งชื่อหรือเรียกขานกลุ่มตนเอง หรือสร้างความชอบธรรมให้กับการกระทำของกลุ่มตนเองว่าเป็นการกระทำที่เป็นประชาธิปไตยหรือต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย หรือแม้แต่การกล่าวหากลุ่มอื่น ๆ ว่าไม่ใช่หรือทำลาย ประชาธิปไตย อาทิ กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.), กลุ่มประชาธิปไตยไม่ใช่แค่ก๊าก (กปก.), กลุ่ม 24 มิถุนาประชาธิปไตย, กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.), กลุ่มธรรมศาสตร์เสรีเพื่อประชาธิปไตย, กลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (กปปส.), กลุ่มสมัชชาปกป้องประชาธิปไตย (สปป.), กลุ่มประชาธิปไตยใหม่ รวมไปถึงคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) และคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ประกาศให้ “ประชาธิปไตย” เป็นหนึ่งในค่านิยมหลัก 12 ประการเช่นกัน

ปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของความคิด “ประชาธิปไตย” ในสังคมไทย ที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยแยกขาดจากบริบททางประวัติศาสตร์ ที่ประกอบไปด้วยการปะทะประสานทางความคิด

¹ James Farr, "Understanding Conceptual Change Politically," in *Political Innovation and Conceptual Change*, ed. Terrance Ball, James Farr and Russell L. Hanson (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), pp.24-25.

ระหว่างปัจเจกบุคคลและกลุ่มทางสังคม ภายใต้สภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ของยุคสมัยตั้งแต่ที่ความคิดดังกล่าวเข้ามาสู่สังคมสยาม โดยผู้วิจัยพบว่า ในสังคมไทยนั้นยังขาดงานทางวิชาการที่ศึกษาถึงจุดเริ่มต้น ตลอดจนเส้นทางความคิดประชาธิปไตยอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่แนวคิดดังกล่าวได้เดินทางข้ามพรมแดนทางภาษา วัฒนธรรม สังคม และขนบธรรมเนียมทางการเมืองมาสู่สังคมสยาม

จากการสำรวจเบื้องต้น กระแสความคิดทางการเมืองตะวันตกที่แพร่เข้ามาสู่สังคมสยามตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา นั้นเริ่มต้นจากการที่ชาวสยามรับรู้ถึงรูปแบบการปกครองที่แตกต่างไปจากที่คุ้นเคย ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการปกครองที่ไม่มีพระมหากษัตริย์หรือการปกครองในระบอบประธานาธิบดี หรือการปกครองที่มีรัฐสภาหรือ “ปาลิเมนต์” โดยหลักฐานเกี่ยวกับการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกาที่ปรากฏอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกของสยามที่เก่าแก่ที่สุดนั้น แพทย์ พิจิตร² เสนอว่า ได้แก่อำนาจที่ปรากฏในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปถึง Mr. Franklin Pierce ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2403 [1860]³ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกาในช่วงเวลาดังกล่าวที่ผู้ปกครองมาจากการ “เลือกสรร” ตามวาระที่กำหนดไว้ ซึ่งมีความในตอนนี้คือ

“สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ...ขอเจริญพรราชไมตรีมายังท่านผู้
อันทมาชนชาวยูไนเต็ทได้เลือกสรรว่าล้าเลิศแล้ว ให้เป็นใหญ่รักษาแผ่นดินยูไนเต็ทเป็นผู้ชี้ขาดบังคับ
การแผ่นดิน อยู่ในกาลเวลามีกำหนด คือท่านขุนนางซึ่งได้อำนาจราชสนธิซึ่งมีกำหนดว่าเขียนที่เมืองวอชิงตัน
...หรือท่านผู้อื่นซึ่งมีมาชนได้เลือกแล้วใหม่ แลซึ่งในแผ่นดินยูไนเต็ทอเมริกา มีขนบธรรมเนียมตั้งไว้ แลสืบ
มาแต่ครั้งปริสเดนต์ยอว็ดชิงตัน ให้ราษฎรทั้งแผ่นดินพร้อมใจกันเลือกสรรบุคคลที่ควรจัดไว้เป็นชั้น แล้วตั้ง
ให้เป็น ปริสเดนต์ใหญ่แลปริสเดนต์รอง ครอบครองแผ่นดินผู้ชี้ขาดว่าราชการบ้านเมืองเป็นวาระเป็นคราวมี
กำหนดเพียง 4 ปี แล 8 ปี แลให้ธรรมเนียมนี้ยังยืนอยู่ได้ ไม่มีการขัดขวางแก่งแย่งแก่กัน ด้วยผู้นั้นๆ จะช่วง
ชิงอิสรียศกันเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ดังเมืองอื่นๆ ซึ่งเป็นอยู่เนื่องๆ นั้นได้ ก็เห็นว่าเปนการอัศจรรย์ยิ่งนัก เปน
ขนบธรรมเนียมที่ควรจะสรรเสริญอยู่แล้ว”⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

² นามปากกาของไชนด์ ไซพร ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ แพทย์ พิจิตร, "ความยุติธรรมที่ไม่เปลี่ยนแปลง (123): มา 'Enlightened' (ตาสว่าง) กับรัชกาลที่สี่กันดีกว่า," มติชนสุดสัปดาห์, 14 - 20 กุมภาพันธ์ 2557.; ไชนด์ ไซพร, ตาสว่างกับรัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2560), หน้า 74.

⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ฉบับที่ 22 พระราชสาส์น ถึงประธานาธิบดีอเมริกา เมื่อปีวอก พ.ศ. 2403," ใน รวมพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548), หน้า 400-401.

กว่า 20 ปีต่อมา กระแสความคิดดังกล่าว ปรากฏขึ้นอีกครั้งในรูปแบบและท่าทีที่แตกต่างไปจากการรับรู้ หรือรับทราบในลักษณะที่น่าทึ่งหรือ “**пенการอัศจรรย์**” มาสู่การรับรู้ในลักษณะที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ต่อการจัดการปกครองแต่เดิมมาของสยาม และมีความต้องการที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดการปกครองของสยาม โดยถือรูปแบบการปกครองของชาติมหาอำนาจตะวันตกเป็นต้นแบบ ในปี พ.ศ. 2427 [1884] กลุ่มของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางประจำสถานกงสุลไทยในกรุงปารีส และกรุงลอนดอน ได้ร่วมกันลงนามในหนังสือถวายความเห็นในการจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดินต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีความเห็นในช่วงเวลานั้นว่า หนทางเดียวที่จะเป็นทางรอดของสยามต่อภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกขณะนั้นก็คือ การปรับปรุงระเบียบการปกครองตามแนวทางตะวันตกหรือให้ใกล้เคียงตะวันตกให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังความตอนนี้เป็นคือ

“...จำเป็นที่จะต้องจัดการบำรุงบ้านเมือง ตามเช่นที่เขาเชื่อถือทั่วกัน ว่าการบำรุงรักษาโดยทางที่จะให้โดยธรรม จะมีได้ก็ต้องอาศัยความพร้อมเพรียง ผู้ที่เป็นเสนาบดีก็เป็นผู้แทนของราษฎรซึ่งเลือกมาต่อ ๆ ขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ทั้งต้องรับผิดชอบต่อกัน เหมือนอาศัยปัญญาแลความคิดความยุติธรรมของคนมากด้วยกัน การจึงจะเป็นที่เชื่อถือว่าเป็นยุติธรรมจริงแน่แท้แลเจริญรุ่งเรืองได้ **เหตุฉะนั้นจึงต้องจัดการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีของเก่าให้เป็นประเพณียุคอนาสติตวชั้นใหม่ ตามทางชาวยุโรป ฤ็ให้วิถีทางยุโรปที่สุดที่จะเป็นไปได้ เหมือนตั้งเมืองญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศเดียวในตะวันออกที่ได้เดินในทางยุโรปมาแล้ว** ข้าพพุทธเจ้าต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ละเอียดขึ้นอีกว่า ทางที่ข้าพพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เป็นอนาสติตวชั้นยุโรปนั้น หาได้ประสงค์ที่จะจะให้มีปาลิเมนต์ในเวลาอันไม่ แต่ทางนั้นคือ

๑. ต้องเปลี่ยนแปลงประเพณีปัตยุบันนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ต้องทรงพระราชวินิจฉัยราชการบ้านเมืองทุกสิ่งไปเ็นพระองค์ ซึ่งมีประเพณีอังกฤษที่เรียกว่า แอฟโซลูดโมนากิ ให้เป็นประเพณีซึ่งเรียกว่า คอนสติตูชันแนลโมนากิ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นมหาประธานของบ้านเมือง ที่จะทรงพระราชวินิจฉัย มีพระบรมราชโองการเป็นสิทธิ์ขาดแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุกๆพระองค์ในยุโรป ที่มีต้องทรงราชการด้วยพระองค์ทั่วไปทุกอย่าง”⁵ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

อย่างไรก็ดี พระราชทัศนะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็หาได้สอดคล้องต้องกันกับข้อเสนอของคณะผู้ถวายคำกราบบังคมทูลดังกล่าว โดยเฉพาะในแง่ของลำดับความสำคัญ และความจำเป็นเร่งด่วนในการเปลี่ยนแปลง ดังที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสตอบกลับในเรื่องนี้ว่า

⁵ กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมสนธิ กฤดากร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐ (พระนคร: กรมศิลปากร, 2510), หน้า 21-22.

ความสำคัญเฉพาะหน้าในช่วงเวลานั้นคือการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินหรือ “**คอเวนเมนต์รีฟอม**” (government reform) และการจัดทำกฎหมายที่จำเป็นสำหรับการบริหารราชการแผ่นดินมากกว่าที่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองให้เป็นแบบ “**คอนสติตูชันแนลโมนากี**” ตามที่คณะผู้ถวายคำกราบบังคมทูลทรงเสนอ ตามเนื้อความในพระราชดำรัสตอบตอนหนึ่งว่า

“...การต้องการในเมืองเราสองสิ่งนี้ ที่เป็นที่ต้องการสำคัญนั้น คือ**คอเวนเมนต์รีฟอม** จำเป็นที่จะให้พนักงานของราชการแผ่นดินทุก ๆ กรม ทำการให้ได้เนื้อเต็มหน้าที่ แลให้ได้ประชุมปรึกษาหารือกัน ทำการเดินให้ถึงกันโดยง่ายโดยเร็ว ทำการรับผิตรีบชอบในหน้าที่ของตน หลีกหนีไม่ได้ นี่เป็นความต้องการอย่างหนึ่ง **ความต้องการอีกอย่างหนึ่งนั้น คือผู้ทำกฎหมายให้เป็นผู้สำหรับที่จะตรึงตรงตรวจการทุกสิ่งทุกอย่าง** ในพวกที่เข้ามาแล้วนั้น จะทำฤๅตัดสินการขัดข้องด้วยทุกวันนี้จะหาผู้ที่ทำกฎหมายได้ เกือบจะเรียกว่าไม่มีทีเดียว ได้คิดที่จะทำกฎหมายอันใดอันหนึ่งหลายเรื่องนักหนาแล้ว ไม่สำเร็จไปได้สักเรื่องหนึ่ง เพราะผู้ที่จะทำได้นั้นมักเป็นผู้ที่มีการในตำแหน่งที่ต้องทำเสมอจะเหลือที่จะทำได้...**รวมความอย่างเดียวคือคอเวนเมนต์รีฟอมแลเป็นต้นเหตุที่จะจัดการทั้งปวงได้สำเร็จตลอด** ถ้าการเรื่องนี้ยังไม่เป็นการเรียบร้อยได้แล้ว การอื่น ๆ ยากนักที่จะตลอดไปได้ เพราะฉะนั้นเราจึงขอให้ท่านทั้งปวงคิดการเรื่องนี้ตามที่รับมาว่าจะคิดนั้นเถิด”⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

นอกเหนือไปจากกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีความเห็นในทำนองที่ยอมรับและมีความประสงค์ที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบทางการเมืองของสยามตามแบบอย่างตะวันตก บทบาทของสามัญชนที่มีเชื้อสายขุนนางเก่าอย่างเทียนวรรณ ก็แสดงออกอย่างชัดแจ้งถึงความต้องการที่จะให้มีการจัดการบ้านเมืองตามแนวทางตะวันตก โดยเฉพาะการที่เขาเรียกร้องให้มี “**ปาลิเมนต์**” ที่มาจากการ “**โหวตเลือก**” ผ่านข้อเขียนในหนังสือพิมพ์ของเขาในปี พ.ศ. 2447 ไว้ว่า

“ที่ ๒๘ จะตั้ง**ปาลิเมนต์**อนุญาตให้มีหัวหน้าราษฎรมาพูดธุระชี้แจงของตนแก่รัฐบาลได้, ในข้อที่มีคุณแลมีโทษทางความเจริญแลไม่เจริญนั้น ๆ ได้ ตามเวลาที่กำหนดอนุญาตไว้,
ในความฝันที่เราฝันนี้, ในขั้นต้นจะ**โหวตเลือก**ผู้มีสติปัญญาเป็นชั้นแรกคราวแรกที่เริ่มจัด, ให้ประจำการในกระทรวงทุกอย่างไปก่อนกว่าที่จะได้ดำเนินให้เปนปรกติเรียบร้อยได้”⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า ในเบื้องต้น การที่สังคมสยามรับรู้ความคิดทางการเมืองที่เกี่ยวกับการปกครองตามแนวทางตะวันตก ที่ต่อมาภายหลังจะเรียกกันในชื่อของความคิด “**Democracy**” หรือ “**ประชาธิปไตย**” จากจุดเริ่มต้นดังกล่าว สังคมสยามหาได้มีความเห็นพ้องต้องกันต่อความคิดดังกล่าวแต่อย่างใด และความไม่ลงรอยทางความคิดดังกล่าว นั้นยังคงแสดงออกมาในรูปของความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง

⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 57-60.

⁷ ตูลวิภาคพจนกิจ 5, หน้า 1359.

ระเบียบในการปกครองตามแนวทางที่ตนเห็นว่ามีเหมาะสม ในกรณีของคณะทหารสัญญาบัตรชั้นผู้น้อยในปี พ.ศ. 2455 [1912] และการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 [1932] ตลอดจนปัญหาและวิกฤตทางการเมืองที่เกิดขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันสมัย

ด้วยเหตุผลข้างต้น จึงเป็นที่มาของคำถามในการวิจัยนี้ ที่ต้องการศึกษาถึงต้นกำเนิดของการรับรู้ความคิด “ประชาธิปไตย” ในสังคมสยามก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยมีหลักในการพิจารณาว่า การทำความเข้าใจความคิดทางเมืองตะวันตกหรือความคิดทางการเมืองข้ามบริบททางสังคม-ภาษา-การเมืองและวัฒนธรรมนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงจุดเริ่มต้นของการรับรู้ความคิดทางการเมืองดังกล่าว ตลอดจนพิจารณาถึงเส้นทางของความคิดตลอดจนการเปลี่ยนแปลงความหมายที่มีความขัดแย้ง และ/หรือการประนีประนอม ผสมผสานทางความคิดอันเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่วางกรอบจำกัดความเป็นไปทางการเมืองจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น องค์ความรู้ในเรื่องนี้ จึงเป็นองค์ความรู้ที่อาจเป็นข้อเสนอที่นำไปสู่ทางออกไปจากวิกฤตทางการเมืองไทยร่วมสมัย ที่หากปราศจากเจตจำนงและความพยายามที่จะแสวงหาหนทางแก้ไขหรือบรรเทาเบาบางปัญหาดังกล่าวแล้ว หากการคาดการณ์ของไชยนต์ ไชยพร เป็นจริง อนาคตข้างหน้าของสังคมไทยอาจจะต้องเข้าสู่ “สงครามกลางเมือง” (Civil War)⁸

2. คำถามในการศึกษา

ความคิด “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” ในฐานะความคิดการเมืองตะวันตก เริ่มเข้ามาในสังคมสยามในยุคสมัยใด ผ่านช่องทางใด และมีการรับรู้เข้าใจโดยชาวสยามในรูปแบบหรือลักษณะใดบ้างจนถึง พ.ศ. 2475?

3. ขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษา

การศึกษาวิจัยนี้เริ่มต้นตั้งแต่การปรากฏหลักฐานถึงการรับรู้ถึงความคิดทางการเมืองตะวันตกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และสิ้นสุดลงในวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคือในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

⁸ ทีมข่าวการเมืองโพสท์ทูเดย์, "สัมภาษณ์พิเศษ ไชยนต์ ไชยพร ถ้าปฏิรูปไม่สำเร็จ ก็วุ่นด้วยสงครามกลางเมือง," โพสท์ทูเดย์ 2557,17 สิงหาคม หน้า A6.

4.ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้จะใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ข้อมูลจากทั้งเอกสาร
 ขั้นต้น (Primary Document) และข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Document) รวมไปถึง
 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบการ
 ตีความ (Interpretative) ตามขนบของการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political
 Thought)

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับต้นกำเนิด พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงความหมายของมโน
 ทศน์ประชาธิปไตยในสังคมไทยจนถึง พ.ศ. 2475
2. เสนอแนะแนวทางในการทำความเข้าใจ ตลอดจนข้อเสนอแนะหรือทางเลือกในการแก้ไข
 ปัญหาข้อขัดแย้งทางทฤษฎีเกี่ยวกับประชาธิปไตยในสังคมไทย

บทที่ 2

การทบทวนสถานะองค์ความรู้ และระเบียบวิธีในการศึกษา

“...ข้าพเจ้าไปหาบุคคลหนึ่งซึ่งมีชื่อในทางภูมิปัญญา นึกว่าอย่างน้อยข้าพเจ้าก็ต้องพิสูจน์ได้ว่าเทพดำรัสผิด และอาจตอบเทพพยากรณ์ว่า “นี้อย่างไรละ คนที่ฉลาดกว่าข้าพเจ้า ไหนว่าข้าพเจ้าฉลาดที่สุดอย่างไรละ” อย่าให้ข้าพเจ้าเอ่ยชื่อบุคคลนั้นเลย บอกได้แต่ว่าเขาเป็นประชาชนคนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าไปติดต่อด้วย จากการสนทนาก็ทราบได้ว่า คนอื่นๆ ส่วนมากย่อมเห็นว่าเขาฉลาด ยิ่งตัวเค้าเองด้วยแล้วย่อมเห็นว่าตนฉลาดอย่างยิ่ง แต่เขาหาใช่คนฉลาดไม่ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงแสดงให้เขาทราบว่า ที่เขานึกว่าเขาฉลาดนั้นความจริงเขาหาได้ฉลาดไม่ ผลคือข้าพเจ้าถูกเขาเกลียดคนอื่น ๆ ที่อยู่ด้วยก็พลอยเกลียดข้าพเจ้า ฉะนั้น ขณะที่ข้าพเจ้าลุกออกไป ข้าพเจ้าคิดในใจว่า “เราฉลาดกว่าเจ้าหมอนั้น เพราะเราต่างคนก็ไม่รู้อะไรจริงเกี่ยวกับความงามความดี แต่เขาคณนั้นนึกว่าตนเองรู้ในขณะที่ไม่รู้ ส่วนเราไม่รู้อะไร และเรารู้ว่าเราไม่รู้” ละจากบุคคลผู้นั้นไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ไปหาอีกคนหนึ่งซึ่งขึ้นชื่อว่าฉลาดยิ่งไปกว่านั้นอีก และก็เกิดผลดังนี้ และข้าพเจ้าก็กลายเป็นที่เกลียดชังของบุคคลทั้งสองและคนอื่น ๆ อีกมาก หลังจากนั้นแล้ว ข้าพเจ้าได้ไปหาผู้อื่นอีกทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่าถูกเกลียด ทั้งเสียใจและกลัว แต่ก็เห็นว่าเรื่องของเทพเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ข้าพเจ้าจึงจำต้องหาความจริงเกี่ยวกับเทพพยากรณ์ ด้วยการไปสู่สำนักแห่งท่านผู้ซึ่งได้ชื่อว่ามีความรู้”⁹

2.1 เกริ่นนำ

บทนี้เป็นความพยายามในการทบทวนสถานะองค์ความรู้ในการศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยสังคมไทย พร้อมทั้งอภิปรายถึงข้อจำกัดขององค์ความรู้ที่มีอยู่ ตลอดจนการเลือกใช้และพัฒนาระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) ที่เหมาะสมกับการศึกษานี้ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นสามส่วนหลักๆ ส่วนแรกได้แก่สภาพปัญหาของการศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตย อันได้แก่ปัญหาของการนิยามและ

⁹ เพลโต, "อโปลโลเกีย," ใน *โสกราตีส* ส.ศิวรักษ์ แปลและเรียบเรียง พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2553), หน้า 114-15.; Plato, "Apology," in *Euthupbro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus* (Cambridge: Havard University Press, 2005), pp. 81-83.

ปัญหาในการวินิจฉัยสาระสำคัญของประชาธิปไตย ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางวิธีวิทยาในทศวรรษ 2530 และการประเมินสถานะขององค์ความรู้และข้อจำกัดในส่วนต่อมา

จากนั้นในส่วนสุดท้ายจะเป็นการอธิบายถึงการเลือกใช้วิธีวิทยาในการวิจัยนี้ ซึ่งได้แก่แนวทางการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought) ตลอดจนข้อตั้งต้นในการศึกษา และข้อพิพาททางวิชาการที่ผู้วิจัยต้องการเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามลำดับ

2.2 สภาพปัญหาของการศึกษาความคิดประชาธิปไตย

กล่าวได้ว่า ในบรรดาผู้ที่ทำการศึกษาวิจัยเรื่องเกี่ยวกับประชาธิปไตยในประเทศไทยอย่างจริงจังในทางวิชาการ จะต้องพบกับ “ชะตากรรม” ที่ไม่ต่างกันมากนัก ซึ่งเปรียบเสมือน “กับดัก” หรือ “หลุมพราง” ที่นำไปสู่วังวนของพิพาททางวิชาการไม่รู้จบ ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอว่า ข้อพิพาทดังกล่าว มีสาเหตุมาจากปัญหาสองประการที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ได้แก่ **ปัญหาในการนิยามความหมาย และปัญหาในการวินิจฉัย**

ก. ปัญหาของการนิยาม

ปัญหาประการแรก ได้แก่ ปัญหาในการนิยามความหมายของ “ประชาธิปไตย” หากพิจารณาโดยถือระยะเวลาเป็นเกณฑ์ งานชิ้นแรก ๆ ที่พยายามศึกษาประเด็นนี้อย่างเป็นระบบในสถาบันอุดมศึกษานั้นเริ่มต้นจากวิทยานิพนธ์ของศิริรัตน์ นิละคุปต์ เรื่อง “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย”¹⁰ ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตของแผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2507

ในส่วนแรกของวิทยานิพนธ์ ศิริรัตน์พยายามนิยามความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” โดยไล่เรียงตั้งแต่สมัยกรีกโบราณมาจนถึงสุนทรพจน์ของประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น และสรุปเป็นหลักการ 5 ประการ ได้แก่ หลักการปกครองโดยประชาชน, หลักเสรีภาพ, หลักความเสมอภาค, หลักขันติธรรม และหลักการปกครองโดยกฎหมาย โดยข้อที่น่าสนใจนั้นอยู่ตรงที่ ศิริรัตน์ต้องกล่าวถึงความยากลำบากในการได้มาซึ่งนิยามประชาธิปไตย รวมไปถึงการขยายความหมายของประชาธิปไตยว่าเป็นจุดหมายของการพัฒนาการเมือง และการปกครองโดยผู้แทนของประชาชน ความเป็น

¹⁰ ศิริรัตน์ นิละคุปต์, “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507).

“อย่างไรก็ตาม คำว่า “ประชาธิปไตย” มีความหมายยากลำบากในการนิยาม จึงอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น เป็นจุดหมายของการพัฒนาทางการเมือง เพื่อให้ได้มาซึ่งระบอบการปกครองโดยผู้แทนของประชาชน (representative government)”¹¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

อีกสองทศวรรษถัดมา การค้นคว้าในกลางทศวรรษ 2520 ของชาญวุฒิ วัชรพุก¹² มีข้อสรุปที่น่าสนใจยิ่งว่า “ประชาธิปไตย” นั้นถูกใช้อย่าง “กะล่อนปลิ้นปล้อนร้อยเล่ห์กลลวน” ในฐานะเครื่องมือที่ใช้แอบอ้างในการแสวงหาอำนาจทางการเมือง โดยชาญวุฒิอธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า

“เมื่อมาพิจารณาประกอบกับสาเหตุที่ผมได้เสนอเป็นประเด็นพิจารณาว่า เหตุใดระบอบประชาธิปไตยจึงได้รับการบิดผัน แปรเปลี่ยนไปนั้น ผมอยากพูดกันแบบตีไปตีมาว่า คงไม่มีใครคิดจะเอา ระบอบประชาธิปไตยตะวันตกกันอย่างจริงจังๆ ทั้งปึกซ้ายค่ายขวาต่างก็กะล่อนปลิ้นปล้อนร้อยเล่ห์กลลวน ใช้คำประชาธิปไตยเสรีเป็นเครื่องมือถากถางแฉ้วทางเพื่อฉกฉวยอำนาจทางการเมืองซึ่งกันและกัน โดยต่างก็อ้างถึงการกระทำของฝ่ายตนว่าทำเพื่อสังคมส่วนรวม โดยมีพิกจะคำนึงถึงการปล่อยวางให้สังคมเป็นผู้กำหนดเลือกแนวทางด้วยตนเองเลย”¹³ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ถัดมาอีกราวหนึ่งทศวรรษ งานวิจัยในทศวรรษ 2530 ของของสุธัชชัย ยัมประเสริฐ เรื่อง **“60 ปี ปีประชาธิปไตยไทย: ประวัติแห่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน”** ต่างก็ประสบปัญหาทำนองเดียวกันคือ สุธัชชัยพบว่า ประชาธิปไตยเป็นคำที่ไม่ได้มีความหมายที่คงที่ตายตัว ดังที่เขาบรรยายไว้ทำนองเดียวกับศิริรัตน์ว่า

“เนื่องจากในงานวิจัยนี้ มุ่งที่จะศึกษาประวัติศาสตร์แห่ง ‘ประชาธิปไตย’ ของสังคมไทย แต่ปรากฏว่า คำว่า ‘ประชาธิปไตย’ เป็นคำหนึ่งที่ไม่ได้มีความหมายคงที่ตายตัว แม้ว่าในสังคมไทยปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงประชาธิปไตย มักจะมีคำตอบค่อนข้างสำเร็จรูป อาทิเช่น ประชาธิปไตยคือการมีรัฐธรรมนูญ ประชาธิปไตยคือการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประชาธิปไตยคือ การมีพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง ประชาธิปไตยคือการไม่ซื้อสิทธิและไม่ขายเสียง เป็นต้น”¹⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

¹¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 12.

¹² พันตำรวจเอก ชาญวุฒิ วัชรพุก, “วิวัฒนาการประชาธิปไตยแบบไทย,” ใน 50 ปีบนเส้นทางประชาธิปไตย: บันทึกการสัมมนาทางวิชาการในวาระฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ และรำลึกถึงศตวรรษประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: กองบรรณาธิการวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 1 – 55.

¹³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 52.

¹⁴ สุธัชชัย ยัมประเสริฐ, “60 ปี ประชาธิปไตยไทย: ประวัติแห่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน,” ใน สุธัชชัย ยัมประเสริฐ บรรณาธิการ 60 ปี ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ 60 ปี ประชาธิปไตย, 2536), หน้า 10.

ไม่ต่างไปจากกรณีของสมเกียรติ วันทะนะ บทความของเขาที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2539 เรื่อง **“ไทยศึกษายุคใหม่: ข้อจำกัดของการวิจัยเชิงปริมาณ”**¹⁵ ที่เป็นการศึกษาถึงปัญหาของงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากระเบียบวิธีเชิงปฏิฐานนิยม (Positivism) ในทศวรรษ 2520-2530 โดยสมเกียรติพบว่า มโนทัศน์ประชาธิปไตยเป็น **“มโนทัศน์ที่มีปัญหาในตัวของมันเอง” (problematic)** เนื่องจากอยู่ในสภาวะที่กำลังมีการถกเถียงกันอย่างดุเดือด จนปราศจากกฎเกณฑ์หรือหลักการใด ๆ ที่มีการยอมรับร่วมกัน และการนิยามความหมายของประชาธิปไตยในงานวิจัยแต่ละชิ้นที่สมเกียรติพบนั้นมีความหมายที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ “อัยยาศัยส่วนตัว” ของผู้วิจัยเป็นอย่างมาก และยังไปกว่านั้นก็คือ สมเกียรติยังเห็นว่า ฝ่ายผู้วิจัยเองต่างก็หาได้ตระหนักว่ามโนทัศน์นี้เป็นปัญหาแต่เพียงอย่างเดียวดังที่เขาบรรยายไว้อย่างน่าสนใจในตอนนี่ว่า

“ณ จุดนี้ ปัญหาใหญ่ก็คือ “ประชาธิปไตย” เปรียบเสมือนเทพิดาผู้ล่อลวงที่ใครๆ ก็ใฝ่ฝันอยากจะได้เธอไว้ในครอบครอง หน้าตาเธอดูงามก็จริง แต่ดูเหมือนเธอจะมีหลายใบหน้า สุดแต่การรับรู้ของผู้มอง เมื่อกล่าวอย่างสุดโต่งนี้คือ สารัตถะของลัทธิสัมพัทธภาพนิยม (Relativism) ลัทธิสัมพัทธภาพนิยมนี้เป็นศัตรูอย่างยิ่งแก่ลัทธิประจักษ์นิยม (Empiricism) และลัทธิวิทยาศาสตร์ (Scientism) ซึ่งประกาศตนขึ้นชมกับสภาวะวิสัย (Objectivity หรือ Objectivism)

เมื่อพิจารณาวิทยานิพนธ์ทั้ง 30 ฉบับแล้วทำให้ไม่แน่ใจว่าผู้วิจัยทั้ง 30 คน เข้าใจสิ่งเดียวกันหรือเปล่าเมื่อพวกเขาพูดถึง “ประชาธิปไตย” แต่ความข้อนี้ก็ดูไม่สู้จะเป็นปัญหาที่วิกฤตนักถ้าเราเข้าใจตรงกันว่ามโนทัศน์ (concepts) ทางการเมืองจำนวนมากล้วนเป็นคำที่ไม่ปลอดจากค่านิยมของผู้ใช้ “ประชาธิปไตย” เป็นตัวอย่างชั้นยอดเยี่ยมของมโนทัศน์ที่ Anthony H. Birch เรียกว่า “currently contested concept” หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นมโนทัศน์ที่กำลังถกเถียงกันอย่างดุเดือดโดยที่หาข้อยุติที่เห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ไม่ได้ นอกจากคำว่าประชาธิปไตยแล้วยังมีคำอื่นๆ อีกมากมายที่เป็นเช่นนี้ และสถานการณ์ที่เป็นเช่นนี้ก็มิใช่เกิดเฉพาะแต่ในวิชารัฐศาสตร์หรือเฉพาะแต่ในประเทศไทย สาขาวิชาอื่นๆ ทางสังคมศาสตร์ในประเทศอื่นๆ ก็ประสบปัญหาทำนองเดียวกัน ดังนั้นสภาพการณ์เช่นนี้จึงมีใช้ลักษณะพิเศษเฉพาะของไทยศึกษา แต่ที่ต้องเอามากล่าว้าเป็นพิเศษก็อยู่ตรงความจริงประการหนึ่งว่า ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ทั้ง 30 ท่านดูเหมือนไม่มีใครสนใจที่จะตระหนักหรือสำเนียงกว่า นี่คือนิยามร่วมขั้นพื้นฐานในการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ ผู้เขียนบทความนี้ได้ความรู้สึกคล้ายกับว่านักวิจัยเชิงประจักษ์ของไทย (อย่างน้อยในเรื่องประชาธิปไตยที่ยกตัวอย่างมา) ไม่เห็นว่า “ประชาธิปไตย” เป็นมโนทัศน์หรือแนวคิดที่มีปัญหาในตัวของมันเอง (problematic) นักวิจัยต่างก็ทักท้วงเอาว่าใครจะเลือกหยิบยืมกรอบแนวคิดทางทฤษฎี (conceptual or theoretical framework) ของนักคิด/นักวิชาการคนไหนมาก็ได้ตามแต่อัยยาศัยส่วนตัว กรอบความคิดหรือทฤษฎีชุดใดก็ล้วนแต่ถูกต้องทั้งนั้น ...

¹⁵ สมเกียรติ วันทะนะ, “ไทยศึกษายุคใหม่: ข้อจำกัดของการวิจัยเชิงปริมาณ,” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ บรรณาธิการ *จินตนาการสู่ปี 2000 : นวัตกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539), หน้า 469-470.

สถานะที่หาเกณฑ์มาตรฐานร่วมกันไม่ได้ในมิติสำคัญอันเป็นหัวใจของการศึกษาและในขณะเดียวกันผู้ศึกษาก็ไม่ตระหนักว่าเป็นปัญหาสำคัญของการศึกษาเช่นนี้ ผู้เขียนคงจะเรียกว่าเป็นความจำกัดอย่างหนึ่งของการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์”¹⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

มากไปกว่านั้น ปัญหาของการนิยาม ยังเป็นปัญหาสำคัญที่ดูเหมือนจะแก้ไม่ตก แม้แต่กับในตะวันตกเองซึ่งมีฐานะเป็นประเทศต้นทางของความคิดประชาธิปไตย นับตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นมา ผลการศึกษาวิจัยในตะวันตกเป็นจำนวนมาก ล้วนมีข้อสรุปที่สอดคล้องต้องกันในเรื่องนี้ อาทิ รายงานที่จัดทำโดยองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่มีการศึกษาในปี ค.ศ. 1951 และพบว่า คำว่า “**Democracy**” ได้ถูกนำไปใช้เป็นชื่อเรียกหรือใช้อธิบายถึงรูปแบบการปกครองทุกรูปแบบ¹⁷ เช่นเดียวกับผลการศึกษาของนักวิชาการด้านการเมืองเปรียบเทียบอย่าง David Collier และ Steven Levitsky ที่พบว่ามีความประชาธิปไตยแบบต่าง ๆ มากกว่า 550 แบบ¹⁸ ในท่วงทำนองเดียวกับ Larry Diamond ที่กล่าวไว้ในต้นศตวรรษที่ 21 ที่ผ่านมามีความเสี่ยงที่ไม่ต่างไปจากนักวิชาการในประเทศไทยนัก ถึงสถานะขององค์ความรู้และข้อถกเถียงเกี่ยวกับการนิยามความหมายของประชาธิปไตยในวารสาร *Journal of Democracy* ที่เขาเป็นหนึ่งในบรรณาธิการผู้ก่อตั้ง โดย Diamond ได้อ้างอิงถึงบทความของ Philippe Schmitter และ Terry Lynn Karl เรื่อง “What Democracy Is . . . And Is Not,”¹⁹ ที่ตีพิมพ์ในต้นทศวรรษ 1990 ซึ่งเป็นการประณามถึงความล้มเหลวที่จะสร้างฉันทามติ (consensus) ร่วมกันเกี่ยวกับองค์ประกอบของประชาธิปไตยตลอดระยะเวลาทศวรรษที่มีการก่อตั้งวารสารนี้ขึ้นมา โดย Diamond ได้บรรยายไว้อย่างน่าสนใจว่า

“Few conceptual issues in political science have been subjected to closer or more prolific scrutiny in recent decades than this problem of “what democracy is . . . and is not,” and which regimes are “democracies” and which not. We are replete with definitions and standards and tools of measurement. But the curious fact is that—a quarter-century into the “thirdwave” of democratization and the renaissance it brought in comparative democratic studies—we are still far from consensus on what

¹⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 469-470.

¹⁷ Richard McKeon, ed , *Democracy in a World of Tensions* (Paris: UNESCO, 1951), pp.522-523.

¹⁸ David Collier and Steven Levitsky, "Democracy 'with Adjectives': Conceptual Innovation in Comparative Research," Working Paper #230 (Kellogg Institute, University of Notre Dame 1996), p 1.

¹⁹ Philippe C. Schmitter and Terry Lynn Karl. ดูร่วมกับ เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์, "ระบอบการปกครองถูกผสมไทย: 'บทเรียน' หรือ 'ลางร้าย' ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในอาเซียน," *เอเชียปริทัศน์* 1 (2557): 64-88.

constitutes “democracy.” And we still struggle to classify ambiguous regimes.”²⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ไม่แตกต่างไปจากทัศนะของนักวิชาการด้านทฤษฎีการเมืองอย่าง Bernard Crick ที่เห็นว่า มโนทัศน์ประชาธิปไตยนั้นเป็นคำที่มีการใช้อย่าง “ล้าส่อน” (Most promiscuous word) มากที่สุดคำหนึ่ง²¹ รวมไปถึงการศึกษาของ Terence Ball และ Richard Dagger ที่เห็นว่าประชาธิปไตยเป็นคำที่ถูกนำไปใช้อย่าง “เสแสร้ง” (Hypocritical) และ “อำพราง” (Deceptive)²² หรือมีความหมายไม่ต่างอะไรกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Hurrah” ในการศึกษาของ Russell Hanson²³

กล่าวได้ว่า นอกจากปัญหาของการนิยามจะนำมาซึ่งข้อพิพาทของการนิยามว่าความหมายใดของ “ประชาธิปไตย” มีความถูกต้องแม่นยำที่สุด ซึ่งตราบนปัจจุบันสมัย การแสวงหาความหมายที่ถูกต้องหรือแท้จริงที่สุดของประชาธิปไตยมิได้ประสบความสำเร็จหรือมีความก้าวหน้าเท่าใดนัก และคงเป็นที่น่าหวาดหวั่นเป็นอย่างยิ่งว่า หากพิจารณาตาม Amartya Sen²⁴ ที่เสนอว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” คือคุณค่าอันสากลที่มนุษยชาติพึงยึดถือแล้วไซ้ หากยอมรับถือว่าข้อเสนอของเขาเป็นจริง การตั้งข้อสังเกตถึงปัญหาขององค์ความรู้ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า Sen กำลังสนับสนุนให้มนุษยชาติปรารถนาในสิ่งที่เรายังไม่รู้จักดีหรือปราศจากข้อตกลงร่วมกันว่าคืออะไร?

ข. ปัญหาในการวินิจฉัย

ปัญหาการวินิจฉัย ถือว่ามีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับปัญหาในการนิยาม และถือเป็นประเด็นที่สร้างข้อพิพาททางวิชาการออกมาอย่างเด่นมากชัดที่สุด กล่าวคือ หลังจากที่ผู้วิจัยหรือผู้ศึกษานิยามความหมายของ “ประชาธิปไตย” หรืออาจจะไม่มีการนิยามความหมายใด ๆ อย่างชัดเจน แต่เมื่อผู้วิจัยหรือผู้ผลิตผลงานนั้น มีการพาดพิงและวินิจฉัยถึงปรากฏการณ์ทางสังคม ตัวบท บุคคล หลักฐาน หรือเอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่น การวินิจฉัยหรือกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของความคิดประชาธิปไตยในไทย หรือการวินิจฉัยหรือการตีความตัวบท ระเบียบแบบแผน หรือสถาบันทางสังคม-การเมือง ตลอดจน

²⁰ Larry Diamond, "Thinking About Hybrid Regimes," *Journal of Democracy* 13 (2002): 21.

²¹ Bernard Crick, *Democracy: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 1.

²² Terence Ball and Richard Dagger, *Political Ideologies and the Democratic Ideal* (New York: Pearson Longman, 2009), p.19.

²³ Russell L. Hanson, "“Democracy” in Ball," Terrance, James Farr and Russell L. Hanson eds. *Political Innovation and Conceptual Change* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), pp. 68-90.

²⁴ Amartya Sen, "Democracy as a Universal Value," *Journal of Democracy* 10, no. 3 (1999) :3-17.

บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในประวัติศาสตร์ ที่มีความเกี่ยวข้องหรือมีลักษณะเป็นหรือไม่เป็น “ประชาธิปไตย” เป็นต้น

โดยปัญหาของการวินิจฉัยนั้นแสดงออกผ่านการศึกษาในเรื่องเดียวกัน แต่มีผลการศึกษาที่แตกต่างกันออกไปอย่างสุดขั้ว ผ่านการวินิจฉัยที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นการวินิจฉัยตามอำเภอใจของผู้ศึกษา โดยปราศจากหลักการหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ ที่มีการยอมรับร่วมกันในการวินิจฉัย ตัวอย่างที่ชัดเจนในประเด็นนี้นั้นหนีไม่พ้นไปจากข้อสรุปที่แตกต่าง กันระหว่างข้อสรุปของศิริรัตน์ นิลละคุปต์ ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ของภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2508 และการศึกษาของสุธาชัยที่ตีพิมพ์ในอีกกว่า 30 ปีให้หลังนัก ซึ่งทั้งสองต่างก็มีการนิยามความหมายของประชาธิปไตยใกล้เคียงกัน แต่กลับได้ผลการศึกษาต่างกัน โดยศิริรัตน์ นิยามความหมายของประชาธิปไตยอย่างกว้าง ๆ ผ่านหลักการ 5 ประการ ได้แก่ หลักการปกครองโดยประชาชน, หลักเสรีภาพ, หลักความเสมอภาค, หลักขันติธรรม และหลักการปกครองโดยกฎหมาย²⁵

ในขณะที่สุธาชัยอธิบายว่าประชาธิปไตยคือการปกครองที่วางอยู่บนหลักการของสิทธิเสรีภาพและอำนาจอธิปไตยของประชาชน²⁶ โดยผลการศึกษาของศิริรัตน์ได้ข้อสรุปว่า ระบอบประชาธิปไตยได้วางรากฐานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา โดยอ้างเหตุผลเรื่องเสรีภาพเป็นหลัก โดยศิริรัตน์ได้ให้ข้อสรุปไว้ดังนี้

“ก่อนที่จะทำการศึกษาเรื่องการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย เราก็ทราบแต่เพียงว่า คณะราษฎรเป็นผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ ส่วนรายละเอียดอื่นๆ ที่ว่า ประเทศไทยได้เริ่มมีการวางรากฐานระบอบประชาธิปไตยในสมัยใดนั้นยังไม่ทราบชัด ในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ผู้เขียนได้ตรวจสอบหาหลักฐานจากหนังสือและเอกสาร เพื่อค้นคว้าถึงเรื่องนี้ ผลของการค้นคว้าสรุปได้ว่า ระบอบประชาธิปไตยได้วางรากฐานลงในประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย ประชาชนชาวสุโขทัยได้รับเสรีภาพหลายประการ ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาคติที่ถือพระมหากษัตริย์เป็นเทวราชาได้เข้ามาแทนที่การปกครองแบบพ่อกับลูกของสมัยสุโขทัย ราษฎรมีเสรีภาพน้อยลง จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประเทศไทยได้เปลี่ยนโฉมหน้าเข้าหาอารยธรรมตะวันตก พระองค์ทรงยกเลิกประเพณีที่ล้าสมัย การปกครองก็เริ่มโน้มไปสู่การให้เสรีภาพแก่ราษฎร ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

²⁵ ศิริรัตน์ นิลละคุปต์, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย", หน้า 4-12.

²⁶ สุธาชัย อัมประเสริฐ, "๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย: ประวัติแห่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน," ใน สุธาชัย อัมประเสริฐ บรรณาธิการ ๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย, หน้า 10.

พระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์นี้ได้ยึดมั่นตามแนวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางไว้ **อาจกล่าวได้ว่า ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ประชาชนชาวไทยมีเสรีภาพในร่างกาย ในการศึกษา ในการนับถือศาสนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อระบอบประชาธิปไตย**²⁷ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ในขณะที่ผลการศึกษาของสุธาชัย ได้ข้อสรุปว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตยนั้นเริ่มต้นเข้าสู่สังคมไทยโดยเริ่มจากกลุ่มเจ้านายที่ได้รับการศึกษาในต่างประเทศ จากนั้นจึงแพร่หลายออกไปสู่สามัญชนตามลำดับ โดยสุธาชัยถือว่าการถวายนครราชบัณฑิตยสถานใน ร.ศ. 103 นั้นเป็นจุดเริ่มต้น ดังที่สุธาชัยบรรยายว่า

“อุดมการณ์แบบประชาธิปไตยเริ่มเข้าสู่สังคมไทย โดยเริ่มต้นจากบุตรเจ้าและขุนนางที่ศึกษาและปฏิบัติราชการอยู่ในประเทศยุโรปก่อน แล้วจึงแพร่มาสู่สามัญชน การเคลื่อนไหวครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๒๗ โดยเริ่มจากกลุ่มเจ้านายและขุนนางสยามที่ในลอนดอนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ อัครราชทูตสยามประจำยุโรปเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรวบรวมรายชื่อถวายคำกราบบังคมทูลที่ยาวถึง ๖๐ หน้า เรียกร้องให้จัดการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีของเก่า นั่นคือ เปลี่ยนการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยคณะผู้กราบบังคมทูลเห็นว่าระบอบกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ เป็นทางออกเดียวที่จะทำให้สยามพ้นจากภัยของตะวันตกได้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯมิได้ทรงเห็นด้วย ในพระราชดำรัสตอบของพระองค์ที่มีต่อคณะผู้กราบบังคมทูล **ชี้ว่า ราษฎรไทยยังไม่พร้อมต่อระบอบประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงประเทศจึงจะต้องมาจากเบื้องบน โดยจะต้องทำการปฏิรูประบอบราชการเสียก่อน**”²⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ผลการศึกษาของทั้งสอง สะท้อนถึงปัญหาความไม่ลงรอยในการวินิจฉัยของทั้งสองอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในขณะที่ศิริรัตน์นิยามความหมายของประชาธิปไตย และพยายามค้นหาและวินิจฉัยถึงองค์ประกอบระเบียบแบบแผน ตลอดจนความคิดที่เข้ากับ ความหมายของประชาธิปไตยที่มีการนิยาม ซึ่งงานวิจัยนี้พบว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเมืองประกอบบางประการ โดยเฉพาะเรื่องเสรีภาพ จากการตีความหลักศิลาจารึกหลักของพ่อขุนรามคำแหง²⁹ ดังนั้น ศิริรัตน์จึงวินิจฉัยว่า ไทยมีความคิด หรือรากฐานเกี่ยวกับเสรีภาพ ซึ่งเป็นองค์ประกอบประการหนึ่งของประชาธิปไตยตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในขณะที่สุธาชัยพิจารณาความคิดประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นแนวคิดของตะวันตก สุธาชัยจึงวินิจฉัยว่า คณะผู้ถวายคำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103 ถือเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงออกถึงอุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นครั้งแรกในสยาม

²⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า ค.

²⁸ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, "๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย: ประวัติแห่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน," หน้า 14.

²⁹ ศิริรัตน์ นิละคุปต์, “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย” หน้า 43.

และหากพิจารณาเปรียบเทียบกับงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยอีกเป็นจำนวนมากในสังคมไทยทั้งที่เป็นงานทางวิชาการ งานกึ่งวิชาการ หรืองานสารคดีทางการเมือง จะพบว่า ปัญหาข้อพิพาทดังกล่าว ล้วนไม่แตกต่างไปข้อไม่ลงรอยกันระหว่างงานเขียนจำนวนมากก่อนหน้านี้ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา อาทิ งานของ ม.ร.ว. ทรงสุจริต นวรัตน์³⁰ ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2478 ที่เสนอว่ารูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้นเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยหรือสมัยของพญาเลอไทเป็นต้นมา ซึ่งไม่แตกต่างไปจากกรณีของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ที่ถือว่าไทยนั้นเป็นประชาธิปไตยมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 1826 โดยอ้างอิงถึงหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อย่างไรก็ตามโดยเขากล่าวว่า หากอังกฤษเป็น “แม่” ของประชาธิปไตยแล้ว ไทยก็ถือเป็น “ยาย” ส่วนกรีกนั้นได้แก่ “ตา” ของประชาธิปไตย ตามตัวบทตอนนี้คือ

“เมื่อปี พ.ศ.๑๗๕๖ เป็นเวลา ๖๐ ปีเศษก่อนที่จะได้มีศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ขุนนางอังกฤษได้บังคับให้พระเจ้าจอห์นลงนามในแมกนาคาตา สละพระราชอำนาจทางการเมืองบางประการ แต่แม้กระนั้นการปกครองประเทศอังกฤษก็ได้เข้ารูปเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ ๑๘ แห่งคริสต์ศักราชในรัชสมัยของพระเจ้าวิลเลียมและพระนางแมรี แต่โดยที่ได้มีแมกนาคาตาประกาศใช้ไปล่วงหน้าตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๓ คนทั้งหลายจึงยึดถือเอาเป็นหลักว่า ประเทศอังกฤษได้เป็นประชาธิปไตยมาตั้งแต่นั้น และเรียกประเทศว่าเป็นมารดาประชาธิปไตย แต่เมื่อตามความจริงเมืองไทยได้เป็นประชาธิปไตยมาก่อนตั้งแต่ พ.ศ.๑๘๒๖ อย่างน้อยข้าพเจ้านี้จึงเป็นผู้ที่ได้กล่าวอ้างถึงเมืองไทยนี้เสมอมาว่าเป็นยายประชาธิปไตย หลักฐานมีอยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีคำแปลเป็นภาษาฝรั่งที่ท่านทั้งหลายอาจหาอ่านเอาเองได้ที่สยามสมาคมเป็นต้น คำแปลของข้าพเจ้าเองก็มีแต่ไม่แน่ว่าจะมีสำเนาเหลือหรือไม่ โดยทั้งนี้ทั้งนั้น เราจะต้องไม่ลืมว่าประชาชนชาวกรีกเป็นผู้ริเริ่มปกครองตนเองเป็นประชาธิปไตยขึ้นก่อน เพราะฉะนั้น ถ้าจะกล่าวว่าอังกฤษเป็นแม่ประชาธิปไตย ไทยเป็นยาย ก็จะต้องกล่าวให้เป็นคุณแก่ประชาชนชาวกรีกด้วยว่า ต้นตระกูลที่เป็นตาของประชาธิปไตย ได้แก่ประชาชนชาวกรีก”³¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

สำหรับกรณีของ ปรีดี พนมยงค์³² บทความของเขาที่มีการเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2517 นั้นวินิจฉัยไปไกลถึงขนาดที่ว่าสิทธิ “ประชาธิปไตย” นั้นเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับมนุษย์ตั้งแต่สมัย “ดึกดำบรรพ์”

³⁰ ม.ร.ว. ทรงสุจริต นวรัตน์, สยามรัฐปฎิวัติ: สยามแปดรูป ยุคดึกดำบรรพ์ ภาค 1 (พระนคร: เลียงเชียง, 2479), หน้า 100-101.

³¹ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, "คำปราศรัยของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช," ใน ชุมนุมวรรณคดีทางการเมือง (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 323-324.; ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช "เบื้องหลังประวัติศาสตร์," ใน ชุมนุมวรรณคดีทางการเมือง (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช), หน้า 151.

³² ปรีดี พนมยงค์, "ข้อสังเกตบางประการของนายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2517," ใน วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ: จงเจริญ, 2517), หน้า 2-3.ทัศนะแบบนี้ ปรากฏในบทความอื่น ๆ ของเขาในทศวรรษ 2520 เช่นเดียวกัน อาทิ ปรีดี พนมยงค์, ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเบื้องต้นกับการร่างรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ: นิติเวช, 2517), หน้า 1-2; ปรีดี พนมยงค์, "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย," ใน คำปราศรัย สุนทรพจน์บางเรื่อง ของนายปรีดี

หรือสมัย “กึ่งลิงกึ่งคน” (Anthropoid Ape) และประชาธิปไตยนั้นถูกยื้อแย่งไปโดยพวกเจ้าทาสในสังคมทาส และผู้มีอำนาจในสังคมศักดินา³³ ที่โดยปริธิตอธิบายในสำนวนของเขาว่า

“๑. การเรียกร้องให้ปวงชนชาวไทยได้คืนสิทธิประชาธิปไตยสมบูรณ์นั้นเป็นการต่อสู้โดยชอบธรรม (Just Struggle)

สิทธิประชาธิปไตยเกิดขึ้นตามธรรมชาติพร้อมกับการมีมนุษยชาติในโลกนี้ ประวัติศาสตร์แห่งมนุษยชาติซึ่งเป็นประวัติของกฎหมายมหาชน (รัฐธรรมนูญเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายมหาชน) ด้วยนั้นปรากฏว่าในยุคดึกดำบรรพ์ กระบี่ (Anthropoid Ape) ซึ่งเป็นสัตว์จำพวกกึ่งลิงกึ่งคนได้พัฒนาเป็นมนุษยชาตินั้น มนุษย์รวมกันอยู่เป็นหมู่คนซึ่งมีหัวหน้าปกครองปวงชนอย่างแม่พ่อปกครองลูกจึงไม่มีการเบียดเบียนลูก ชนในหมู่นั้นจึงมีเสรีภาพและความเสมอภาคกัน และมีจิตสำนึกในหน้าที่ว่าจะต้องใช้สิทธิมิให้เสียหายแก่คนอื่นและแก่หมู่คน

ต่อมาสิทธิประชาธิปไตยของมนุษยชาติได้ถูกยื้อแย่งไปโดยระบบทาสและระบบศักดินา คือผู้มีอำนาจระบบทาสและระบบศักดินาคือผู้มีอำนาจในระบบทาสถือเอามนุษย์ที่อยู่ใต้อำนาจของตนให้มีฐานะเหมือนสัตว์พาหนะของเจ้าทาส แล้วต่อมาผู้มีอำนาจในระบบศักดินาถือว่ามนุษย์มีฐานะเหมือนกึ่งสัตว์พาหนะเป็นข้าไพร่ของเจ้าศักดินา”³⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ส่วนกรณีของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์³⁵ หนังสือเรื่อง “ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย” ที่มีการตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2529 สุลักษณ์วินิจฉัยว่า ประชาธิปไตยแบบไทย นั้นมีค่าเท่ากับธรรมาธิปไตย ซึ่งสังคมสงฆ์ถือเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของประชาธิปไตยไทย ตั้งแต่รับพุทธศาสนาเข้ามาในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา ดังที่สุลักษณ์อธิบายว่า

“แม้คำว่าประชาธิปไตย จะเป็นคำใหม่ในภาษาไทย แต่ในพระบาลี มีคำว่าโลกาธิปไตยซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน ในพระพุทธศาสนาไม่ยกย่องการปกครองที่ถือตามโลกหรือคนส่วนใหญ่ ดังที่ไม่ยกย่องการปกครองที่ถือคนๆ เดียวว่าเป็นใหญ่ คำว่าอิตาธิปไตยหรือ เอกาธิปไตย ก็มีในมคธภาษา และก็ได้รับการสรรเสริญไว้แล้วแต่ทั้ง ๒ ระบอบนี้ จักมีธรรมหรือความถูกต้องติงมเป็นตัวกำหนด ดังทางพระพุทธศาสนา ยกย่องระบอบ

พนมยงค์ และบางเรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท. อุ๊ต นิตยสุทธิ ณ ฌาปนสถาน วัดใหม่ อัมพร อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา ๒๐ เมษายน ๒๕๑๗ (กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์, 2517), หน้า 100-101

³³ ปริธิตอธิบายว่า การอธิบายพัฒนาการของสังคมมนุษย์ที่มีพัฒนาการจากสังคมบุพกาลมาสู่สังคมทาส สังคมศักดินา และแบบทุน และระบบสังคมนิยม เขาปรับแนวความคิดนี้มาจาก Frederick Engel โปรดดู ความเป็นอนิจจังของสังคม (พระนคร: นิติวะช, 2513). หน้า 34-35.

³⁴ ปริธิต พนมยงค์, "ข้อสังเกตบางประการของนายปริธิต พนมยงค์ เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2517," หน้า 2-3..

³⁵ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย (กรุงเทพฯ : อักษรสาสน์, 2529), หน้า 15-

การปกครองที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย นำเสียดายที่คำนี้ ถูกทำลายให้เสียความหมายไปเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม นำเอามาใช้อย่างบิดเบือนอย่างเอาคำความนังคิลามาใช้เป็นชื่อพรรคการเมืองนั่นเอง

ที่จริง **ความคิดแบบธรรมาธิปไตยหรือประชาธิปไตยแบบไทยนั้น** เราอาจหาจากรูปแบบและเนื้อหาได้ ในวัฒนธรรมของเราเองดังสังคมสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อย่างถ่องแท้เพียงใด ย่อมเป็นธรรมาธิปไตยชนิดที่ท่านพุทธทาสเรียกว่าธรรมมิกสังคมเพียงนั้น **และการที่พ่อขุนรามคำแหงนำเอาสังคมสงฆ์จากลัทธิลังกาวงศ์ มาประยุกต์ใช้ในกรุงสุโขทัย ก็นับได้ว่าเป็นการปูพื้นฐานทางประชาธิปไตยไทยที่น่าสนใจยิ่งนัก**³⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

³⁶ เรื่องเดียวกัน. อนึ่ง ในกรณีของสุลักษณ์ ทศนะเขนนี้ยังคงไม่แปรเปลี่ยนจากปาฐกถาที่เขาแสดงเวลากว่าสามสิบปีให้หลังที่มหาวิทยาลัยเที่ยงคืนในวันที่ 19 กันยายน. พ.ศ. 2552 ที่มีเนื้อหาดังนี้ว่า

“ขอให้หันมาพิจารณาทางด้านชมพูทวีปบ้าง กล่าวคือเมื่อนายเอบเบตต้า ซึ่งเป็นประธานร่างรัฐธรรมนูญให้อินเดียตอนได้รับเอกราชนั้น ถึงกับยืนยันว่า**คณะสงฆ์คือประชาธิปไตยที่แท้** ซึ่งมีมาแต่สมัยพุทธกาล เพราะเนื้อหาสาระของคณะสงฆ์คือความเสมอภาค ซึ่งมีภราดรภาพเป็นน้ำกระสาย และคณะดังกล่าวเป็นไปเพื่อเสรีภาพจากความโลภโกรธหลง **วินัยกรรมของสงฆ์ทั้งหมดเป็นไปในทางของประชาธิปไตยทั้งสิ้น** เริ่มแต่อุปสมบทกรรม หรือการรับสมาชิกรับเข้าสู่สงฆ์และวินัยกรรมอื่นๆ ก็ล้วนเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ออกความเห็น และลงคะแนนคัดค้านได้โดยมาตรการที่มีส่วนร่วมของสมาชิกทุกๆ รูป มติของที่ประชุมใช้ทั้งแบบเอกฉันท์หรือเสียงข้างมาก แล้วแต่กรณี

ใช้แต่เท่านั้น เอบเบตต้ายังศึกษาการปกครองท้องถิ่นของชมพูทวีปสมัยโบราณที่เป็นไปในทางประชาธิปไตยอย่างน่าทึ่ง ดังผู้ที่สนใจอาจหาอ่านได้จากงานเขียนของธรรมาท มูเกจี เรื่อง Local Government in Ancient India แม้พวกเราที่สนใจในทางพุทธประวัติ ก็น่าจะทราบได้ว่า **แคว้นศากยะของพระพุทธเจ้าก็มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย** ยิ่งแคว้นวัชชี และแคว้นมัลละ ก็เช่นเดียวกัน พระพุทธองค์ทรงยกย่องการปกครองในระบอบดังกล่าว **ว่าเป็นสามัคคีธรรม ซึ่งควมมีธรรมเป็นอำนาจ ไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม และเป็นอธิปไตยธรรม** ทรงย้ำว่าการปฏิบัติตามธรรมทางนี้จะไม่เป็นไปในทางความเสื่อมเสียเอาเลย ซึ่งผิดไปจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างกรณีของแคว้นมคธของพระเจ้าอชาตศัตรู และแคว้นโกศลของพระเจ้าปเสนทิ **ยังการสังคายนาพระไตรปิฎกแต่ละครั้งนั้น ก็เป็นไปในทางประชาธิปไตยอย่างน่าสนใจยิ่งนัก** ดังในคราวปฐมสังคายนาที่เกิดขึ้นนอกกรุงราชคฤห์ ภายหลังพุทธปรินิพพานไม่กี่เดือน พระมหากัสสปเป็นเพียงประธานของที่ประชุม พระอานนท์เป็นผู้วิสาขนาในเรื่องพระสูตร และพระอุบาลีเป็นผู้วิสาขนาในเรื่องพระวินัย สังฆสมาชิกทั้งหมดซักถาม และเสนอความเห็นต่างๆ นานาจนยุติ แล้วจึงสรุปลงเป็นมติอย่างเอกฉันท์ **แล้วนี้มีใช้สาระของประชาธิปไตยดอกหรือ**

ทุติยสังคายนาที่เมืองไพศาลีหลังพุทธปรินิพพานได้แล้วร้อยปี ก็ใช้วิธีเดียวกันกับคราวปฐมสังคายนา ยิ่งตติยสังคายนาในรัชสมัยพระเจ้าอโศก ญ เมืองปาตลีบุตรด้วยแล้ว ถึงกับมีข้อเสนอให้ผนวกสาระของพุทธปรัชญาเข้าไปในพระไตรปิฎก แม้จะนอกเหนือจากพระพุทธพจน์ และเถรคณาภิเษกเถรคณาภิเษกในสมัยพุทธกาลด้วยซ้ำไป โดยที่ประชุมสงฆ์รับเอาพระอภิธรรมเข้ามาเป็นปิฎกที่สาม นอกเหนือพระธรรมและพระวินัยนั้น ก็เป็นไปด้วยการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง และลงมติเป็นเอกฉันท์เช่นกัน ยิ่งกรณีเรื่องภิกขุวัตถุณันต์เล่า ก็ถือเอาได้ว่าแปลกใหม่สำหรับคนร่วมสมัย **ทั้งนี้แสดงว่าประชาธิปไตยย่อมเป็นไปในทางวาทกรรมของผู้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง**” (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย) ใน สุลักษณ์ ศิวรักษ์: "แสวงหาสาระของประชาธิปไตยสำหรับเมืองไทย," ประชาไท [ออนไลน์], 25 กันยายน 2552 แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2009/09/25960>

เช่นเดียวกับบทความที่มาจากงานวิจัยของโกศล ศรีสังข์³⁷ ที่ตีพิมพ์ในหนังสือเล่มเดียวกันกับที่ สุราชัย ยัมประเสริฐเป็นบรรณาธิการ ในวาระครบรอบ 60 ปี ประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2536 ข้อสรุปของ โกศลก็มีทัศนะไม่ต่างไปจากสุลักษณ์เท่าใดนัก หากแต่โกศลนั้นเน้นย้ำไปที่วิถีชีวิตชาวบ้านอีสานโบราณ ตั้งแต่สมัยอยุธยาแล่นเป็นต้นมา โดยโกศลวินิจฉัยว่า วิถีชีวิตเดิมของชาวอีสานในอดีตกาลนั้นมีความเป็น “ประชาธิปไตย” มากกว่าในปัจจุบันสมัยของเขาเสียอีก ดังที่เขาบรรยายไว้ว่า

“งานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ ๖๐ ปีประชาธิปไตย เป็นการศึกษาประชาธิปไตยในชีวิตของชาวบ้าน กล่าวคือเป็นการมองจากเบื้องล่าง ทั้งนี้โดยเลือกศึกษาเฉพาะกรณี คือกรณีการต่อสู้ของชาวบ้านลุ่มน้ำเสียว เพื่อกอบกู้น้ำเสียวให้หายเค็มจนประสบผลสำเร็จในที่สุด...

ข้อสมมติฐานเบื้องต้นของวิจัยและคณะ คือแนวความคิดและธรรมเนียมปฏิบัติที่เรียกกันว่า “ประชาธิปไตย” นั้นมีอยู่แล้วในชีวิตของชาวบ้านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งในอดีตดูจะมีมากกว่าในปัจจุบันเสียอีก เพราะในสมัยหลัง ๆ นี้ขบวนการรวมศูนย์อำนาจซึ่งมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางนั้นได้ทำให้ประชาธิปไตยของชาวบ้านอ่อนแอลง”³⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

รวมไปถึงหนังสือที่ตีพิมพ์ไม่นานมานี้ของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ เรื่อง “เฟื่องประชาธิปไตยโลก พิศประชาธิปไตยไทย”³⁹ ก็มีข้อเสนอสำคัญว่ามีความคิด แบบแผน หรือสถาบันบางอย่างที่เป็น ประชาธิปไตย เกิดขึ้นก่อนประชาธิปไตยของกรีกโบราณเสียอีก ในกรณีของสุเมเรียนและอินเดีย โดยเอนกอธิบายไว้ว่า

“ที่อยากเสนอตั้งแต่ต้นคือ เมื่อการศึกษาประวัติศาสตร์ให้กว้างขึ้นด้วยกระบวนการทัศน์ที่บูชา หลงใหลตะวันตกน้อยลง กลับมีข้อสรุปใหม่ๆ ว่า ประชาธิปไตยดั้งเดิมก็ได้ผูกขาดเป็นของ ชาวตะวันตกเท่านั้น ไม่ใช่ว่าอย่างที่เรเคยเข้าใจกัน คือ ประชาธิปไตยนั้นไม่ได้เริ่มที่กรีกโบราณ หรือ เอเธนส์โบราณเมื่อสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว

ความจริง ก่อนจะมีประชาธิปไตยที่กรีกโบราณนั้น มีประชาธิปไตยคล้ายกันที่สุเมเรีย (อิรัก และอิหร่านในเวลานี้) และฟินิเซีย (เลบานอน เวลานี้) ทั้งสุเมเรียและฟินิเซียไม่ใช่อารยัน ทั้งสองอยู่ในเอเชียตะวันตก ไม่ไกลจากกรีกและโรม...

วงวิชาการตะวันตกแต่เดิมนั้น เชื่อว่าอะไรก็ตาม ที่อยู่ในตะวันตก ล้วนต้องมีชาวตะวันตกเป็นผู้ริเริ่มสร้างขึ้น มา เช่น ประชาธิปไตย ก็เชื่อว่าเกิดในกรีก คนกรีกเป็นผู้สร้าง แต่ปัจจุบันพวกเขาเริ่มเปิดตา และเปิดใจใหม่ว่า ตะวันตกเองอาจรับเอาความคิดกลไก องค์กร สถาบัน หลากๆ อย่าง ไม่ว่าศาสนา

³⁷ โกศล ศรีสังข์, “สองทัศนะต่อประชาธิปไตย: จากบนสู่ล่าง,” ใน สุราชัย ยัมประเสริฐ บรรณาธิการ ๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย, หน้า 146 - 170.

³⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 147.

³⁹ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, เฟื่องประชาธิปไตยโลก พิศประชาธิปไตยไทย (นนทบุรี: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญา สาธารณะ, 2559).

ศิลปวัฒนธรรมหรือแม้กระทั่งการเมืองจากดินแดนรอบข้างมากทีเดียว เช่น จากอียิปต์ เมโสโปเตเมีย (สุเมเรีย) ฟินีเชีย เยรูซาเล็ม ...แต่ที่สำคัญที่สุด นำขึ้นเด่นที่สุด คือ เริ่มยอมรับกันว่า ก่อนจะมีประชาธิปไตยกรีกโบราณนั้น บางดินแดนที่อยู่นอกโลกตะวันตก เช่น สุเมเรียและฟินีเชีย หรือแม้กระทั่งอินเดียโบราณ มีการเลือกตั้ง มีการประชุมสภา มีสภาอาวุโส สภาวาระต่างๆ ที่คอยแนะนำ กำกับ ทัตทาน หรือให้ฉันทมติ หรือประชามติ แก่ผู้ปกครอง เจ้า กษัตริย์ จักรพรรดิ ได้เช่นกัน แม้แต่คำว่า demos ที่กรีกเรียกประชาสามัญชน และเป็นที่มาของคำว่า demokratia หรือประชาธิปไตย นั้นที่จริงมาจากคำว่า duma ในภาษาสุเมเรีย มีการใช้ถั่วเขียว ก้อนหิน แทนบัตรเลือกตั้งในการเลือกผู้แทนหรือผู้นำที่นั่นมานานโข เป็นไปได้ว่า กรีก ซึ่งเจริญมาทีหลัง น่าจะได้อารมณ์ ความคิด กลไก กติกา เรื่องประชาธิปไตยมาจากสุเมเรียและฟินีเชีย โดยเฉพาะชาวฟินีเซียนั้นเดินทางค้าขายทางทะเลรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนมาช้านาน ทั้งยังเป็นผู้คิดประดิษฐ์ตัวหนังสือที่กรีกรับเอาไปประยุกต์ดัดแปลงจนกลายเป็นอักษรกรีกโบราณ จึงไม่น่าที่ความคิดวิธีการในการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีมาก่อนในฟินีเชียจะไม่เผยแพร่มายังกรีกโบราณเอาเสียเลย

ประชาธิปไตยจึงเริ่มต้นก็เป็นของเราด้วย เราในที่นี้คือชาวตะวันออก หาได้เป็นอะไรที่เกิดขึ้นในดินแดนพิเศษคือตะวันตกเท่านั้น หาได้มีชาวตะวันตก ฝรั่งเศสชาวเท่านั้นที่รู้จักใช้ประชาธิปไตย ชาวตะวันออกก็มีประชาธิปไตย รู้ประชาธิปไตย และใช้ประชาธิปไตยมาแต่เนิ่นนานอย่างน้อยก็เท่าๆ กับชาวตะวันตก

ที่ว่าประชาธิปไตยแต่ดั้งเดิมก็เป็นของเราด้วยนั้น จะฟังสมจริงมากขึ้นอีก หากย้อนไต่ดูว่าแม้แต่อินเดียยุคพุทธกาลก็เป็นประชาธิปไตยไม่น้อย สุทโธณะ ราชบิดาของพระพุทธองค์นั้นไม่ได้เป็นกษัตริย์ สมบูรณาญาสิทธิแบบกษัตริย์แห่งแคว้นสักกะร่วมกันปกครองแคว้นนี้แบบสามัคคีธรรม ซึ่งใกล้เคียงกับประชาธิปไตยโบราณของกรีก มีการประชุมสภา ลงมติ รักษามติ นำมติไปปฏิบัติ สุทโธณะคงเป็นคนในวรรณะกษัตริย์ที่โดดเด่น แต่ย่อมไม่ใช่ราชะผู้ผูกขาดอำนาจรัฐไว้ในมือตนเอง เยี่ยงกษัตริย์หรือจักรพรรดิ สมบูรณาญาสิทธิ อินเดียในยุคนั้น ในทางตอนเหนือ เช่น สักกะ มักจะมีการปกครองแบบสาธารณรัฐโบราณ ที่อินเดียเองเรียกว่า ระบบสามัคคีธรรม มีสภาของวาระต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาของวรรณะกษัตริย์ มามีบทบาทร่วมกันในการปกครองบ้านเมือง จวบจนมีรัฐขนาดใหญ่ จวบจนมีจักรพรรดิบังเกิดขึ้นในเวลาต่อมาแล้ว บรรดาสภาและการหารือไตร่ตรองในสภาเพื่อร่วมกันดูแลบ้านเมืองอย่างกว้างขวางเช่นนี้จึงได้ยุติบทบาทลง”⁴⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ตรงกันข้ามกับจุดยืนของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ในบทความที่เขาตีพิมพ์ลงในวารสารนิติสาส์น ฉบับเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2487 กลับพิจารณาว่าการปกครองในสมัยโบราณ นั้นเป็นคนละเรื่องกับการ

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-13. อย่างไรก็ดี ข้อเสนอของเอนกในเนื้อความที่ผู้วิจัยยกมานั้น ยังมีปัญหาในแง่ของความสำเร็จ เนื่องจากเอนกไม่ได้อ้างอิงหลักฐานใด ๆ ในการสนับสนุนข้อเสนอดังกล่าว ซึ่งเอนกก็ดูเหมือนจะทราบถึงข้อจำกัดในเรื่องนี้และได้ยอมรับเอาไว้ในตอนเริ่มของหนังสือเล่มนี้ว่ายังขาดการอ้างอิงที่สมบูรณ์เพียงพอ ดังนั้น ควรมีความระมัดระวังในการอ้างอิงหรือการสรุปว่าสิ่งที่เอนกเสนอนั้นเป็นข้อเท็จจริงทางวิชาการที่ได้ข้อสรุปแล้ว โปรดดูเพิ่มเติมใน เพิ่มศักดิ์ จะเรียนพันธ์, "บทพิจารณาหนังสือ เพ่งประชาธิปไตยโลก พิศประชาธิปไตยไทย," วารสารศูนย์ศึกษาเอเชียตะวันออก, 16, 2 (2559): 265-276.

ปกครองรูปแบบประชาธิปไตยสมัยใหม่ โดยเขาไม่เห็นว่าการปกครองแบบสมัยสุโขทัยหรือรัตนโกสินทร์ เป็นสิ่งที่ “กลมกลืน” หรือเข้ากันได้กับระบอบประชาธิปไตยในช่วงปัจจุบันสมัยของเขา (พ.ศ. 2487) เท่าใดนัก ดังที่เขาแสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า

“ถ้าเราบอกว่า เราเป็นพลเมืองของรัฐประชาธิปไตย และในขณะเดียวกัน เราก็ยังกล่าวว่า การปกครองแบบพ่อเมือง สมัยสุโขทัย หรือการปกครองแบบ “บิดาปกครองบุตร” ในสมัย รัตนโกสินทร์ เป็นของกลมกลืนกันสนิทกับระบอบประชาธิปไตยในสมัยนี้แล้ว นักศึกษาเช่นข้าพเจ้า และใครก็ตามไปลงคะแนนเลือกผู้แทนของเรา เพื่อให้ไปดำเนินการปกครองแทนเรานั้น เราไม่ได้ตั้งใจจะ เลือกเขาเพื่อให้เขาได้กลับกลายมาเป็นพ่อของเราขึ้นเลย”⁴¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ทัศนะทำนองนี้ ได้รับการยืนยันอีกครั้งโดยชาญวุฒิ วัชรพุกต์⁴² รวมไปถึงงานของ Kevin Hewison และ Kengkij Kittirianarp ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2551⁴³ ที่มีข้อสรุปไม่ต่างกันมากนักในการ วิจัยแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทยเป็นระบอบการปกครองที่บิดผันไปจากตะวันตก ดังที่ชาญวุฒิ ได้แสดงเหตุผลไว้ในตอนนี้อีก

“ประชาธิปไตยแบบไทย เป็นระบอบการปกครองที่บิดผันจากรบอบประชาธิปไตยแบบ ตะวันตก เป็นการบิดทั้งในแง่สังกัดของตัวระบอบ และบิดผันสังกัดของกลไก การบิดผันในแง่ก็คือ การจัดให้มีระบอบประชาธิปไตยแต่เพียงรูปร่างโดยปราศจากเนื้อหาสาระของตัวมันหากข้อเสนอนี้ เป็นจริง บางสิ่งที่ฝรั่งบางคน เช่น Siffin เคยกล่าวว่าปัญหาของการพัฒนาในประเทศที่กำลังพัฒนานั้นอยู่ที่ ประเทศเหล่านั้นดังกล่าวมักยึดหรือลอกเลียนแบบเฉพาะกลไกเท่านั้น หาได้นำสัจกับเข้ามาด้วยไม่ คง จะต้องเพิ่มระดับของความรุนแรงลงไปอีกเมื่อมาพิจารณาถึงพัฒนาการทางการเมืองไทย เมื่อเราไม่ เพียงแต่นำพาต่อสัจกับแล้วตัวกลไกที่เรานำเข้ามายังได้รับการบิดผันในตัวสังกัดของกลไกแต่ละตัว ไปด้วย สิ่งที่เราได้ก็คือชื่อของประชาธิปไตยว่าเป็น “ประชาธิปไตยแบบไทย” กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ลักษณะของระบอบ.”ประชาธิปไตยแบบไทย” ไม่ใช่ลักษณะของระบอบประชาธิปไตย ประเทศไทยยัง ไม่ได้เป็นประชาธิปไตย”⁴⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

⁴¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์, “ความหมายของประชาธิปไตย,” นิตยสาร 17, 6 (มิถุนายน 2487): 21.

⁴² ชาญวุฒิ วัชรพุกต์, “วิวัฒนาการประชาธิปไตยแบบไทย,” ใน 50 ปีบนเส้นทางประชาธิปไตย: บันทึกการสัมมนาทางวิชาการใน วาระฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ และรำลึกถึงศตวรรษประชาธิปไตย, หน้า 1 – 55.

⁴³ Kevin Hewison and Kengkij Kittirianarp, “Thai-Style Democracy”: A Conservative Struggle for Thailand's Politics,” Paper presented to the Contemporary Thailand Workshop, November 11-12, 2008, FedEx Global Education Center, University of North Carolina at Chapel Hill, 2008, p. 4, 13.

⁴⁴ พันตำรวจโท ชาญวุฒิ วัชรพุกต์, “ประชาธิปไตยแบบไทย: บทศึกษาผลการนำแนวคิดและกลไกระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในเมืองไทย,” หน้า 49 -50.

ในกรณีของนิธิ เอียวศรีวงศ์ บทความเรื่อง “ประชาธิปไตยแบบไทย” ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531 นั้นวินิจฉัยว่าไม่เคยมีประชาธิปไตยภายใต้การนำของสถาบันพระมหากษัตริย์แต่เพียงอย่างเดียวเช่นกัน ไม่ต่างไปจากผลงานของ Thongchai Winichakul ที่ตีพิมพ์ในกว่า 20 ปีให้หลังใน พ.ศ. 2551 ที่ยืนยันว่ากระบวนการสร้างประชาธิปไตยนั้นเริ่มต้นที่กลุ่มคณะราษฎร⁴⁵ สำหรับในกรณี นิธิ นั้น เขาให้เหตุผลว่า

“การคิดถึงประชาธิปไตยแบบไทย ไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงเล่ห์เพทุบายในการยึดอำนาจไว้ในมือของฝ่ายตนแต่เพียงอย่างเดียว แต่ความเข้าใจวัฒนธรรมไทยและสภาพที่เป็นจริงของสังคมไทย ย่อมเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะปลูกฝังอุดมคติอันเป็นสากลของประชาธิปไตยในแผ่นดินไทยได้ อย่างไรก็ตามทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่าความถดถอยของไทยด้วยความคิดที่กลับใจอย่างหละหลวมว่าเคยมีประชาธิปไตยในประเทศไทยมาแล้วภายใต้การนำของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ประชาธิปไตยแบบไทยน่าจะหมายถึงการยอมรับด้วยว่า มีอุดมคติบางอย่างที่อาจคิดและสร้างขึ้นในโลกตะวันตก แต่ก็เป็นอุดมคติที่อาจอำนวยความสะดวกแก่คนไทยในปัจจุบันได้ดี”⁴⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

อย่างไรก็ดี ในกรณีของชัยอนันต์ สมุทวณิช ข้อเสนอของเขาตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมานั้นยืนยันว่า ความคิดประชาธิปไตยในไทยนั้นเริ่มต้นจากการปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะที่เป็นยุคสมัยแห่งการเริ่มต้นวางรากฐานไปสู่การปกครองรูปแบบประชาธิปไตย ผลงานที่ยืนยันความคิดของชัยอนันต์ในเรื่องนี้ก็คือ หนังสือที่เขาเป็นบรรณาธิการร่วมกับชิตติยา กรณสูตร⁴⁷ ที่ถือเป็นหนังสือเล่มแรก ๆ ที่ร้อยเรียงเอกสารชิ้นต้นเกี่ยวกับการเมืองการปกครองไทย ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงการสละราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งใน “คำนำ” ที่เขาเขียนในหนังสือเล่มนี้ ชัยอนันต์ก็ยังคงเน้นย้ำถึงข้อเสนอเดิมของเขาว่ากระแสความคิด “ประชาธิปไตย” ในไทยนั้นเริ่มต้นตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา โดยเฉพาะการถวายนามการบงกชของกุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางใน ร.ศ. 103 ที่ตามมาด้วยการปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ดังที่เขาบรรยายเหตุผลไว้ดังนี้คือ

⁴⁵ Thongchai Winichakul, "Toppling Democracy," *Journal of Contemporary Asia* 38, 1 (2008): pp. 12 – 14.

⁴⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประชาธิปไตยแบบไทย," ใน *อำนาจชาวบ้าน*. สุกัลยณณ์ กาญจนขุนดี บรรณาธิการ (ม.ป.ท.: สหพันธ์นิสิต นักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2531), หน้า 63.

⁴⁷ ชัยอนันต์ สมุทวณิช “คำนำ” ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชิตติยา กรณสูตร บรรณาธิการ, *เอกสารการเมือง - การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๗๘* (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518).

“..สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เริ่มด้วยรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ รัชสมัยนี้ได้เห็นและได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดทางการเมือง การปกครองจากตะวันตกเป็นอย่างมาก อาจเรียกได้ว่า ในทางการเมืองความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของระบบการปกครองแบบต่างๆ ได้เกิดขึ้นในสมัยนี้ และได้มีการต่อเนื่องมาเรื่อยจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ ผู้ที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยย่อมเห็นด้วยกับความคิดที่ว่า รากเหง้าของความต้องการประชาธิปไตยนั้น หาได้เกิดขึ้นเมื่อนักเรียนไทยในยุโรปประชุมกันจัดตั้งคณะราษฎรไม่ แต่กระแสแห่งความคิดทางด้านนี้ได้เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ และได้ทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับนับแต่นั้นมา”⁴⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อวินิจฉัยเช่นนี้ สอดคล้องกับการศึกษาของชาญวุฒิ วัชรพุก⁴⁹ และเกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ที่ต่างก็เน้นย้ำถึงการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าเป็นการวางรากฐานการปกครองรูปแบบประชาธิปไตยเป็นครั้งแรกเช่นเดียวกัน สำหรับกรณีเกียรติชัยนั้น เขาเสนอว่า

“การปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ ๕ นั้น สิ่งซึ่งทรงเห็นว่าจำเป็นที่สุดสำหรับการปกครองของไทยในครั้งนั้นก็คือ สิ่งซึ่งพระองค์ทรงเรียกว่า “คอเวนเมนต์รีฟอม” แนวพระราชดำริดังกล่าวนี้ แม้จะมีลักษณะขัดแย้งกับคณะเจ้านายและขุนนางที่กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดินเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ที่ต้องการให้ไทยมีระบอบรัฐธรรมนูญในการปกครองประเทศ แทนการที่อำนาจบริหารจะตกอยู่กับพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวก็ตาม แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนรับผิดชอบในการปกครองแผ่นดินมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการปกครองของประเทศชาติต่อไปในภายหน้า นั่นก็คือ พระองค์ได้ทรงวางรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้เป็นครั้งแรก”⁵⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

อย่างไรก็ดี นอกจากไปจากการวินิจฉัยของสุธาชัยและชัยอนันต์ที่ได้ข้อสรุปตรงกันแล้ว ยังปรากฏงานอีกกลุ่มหนึ่งชี้ให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ที่เป็นจุดเริ่มต้นของความคิดประชาธิปไตยที่ชัดเจนในกรณีของไทย คือเหตุการณ์จับกุมคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ในงานของชาญวิทย์ เกษตรศิริ⁵¹ อัจฉรา

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า ๙.

⁴⁹ พันตำรวจโท ชาญวุฒิ วัชรพุก, “ประชาธิปไตยแบบไทย: บทศึกษาผลการนำแนวคิดและกลไกระบบประชาธิปไตยมาใช้ในเมืองไทย” (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 49-50.

⁵⁰ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, ปฏิวัติ 2475 (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2514), หน้า 42.

⁵¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ปฏิวัติ 2475 พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2560), หน้า 39.

พร กมฺพพิสมัย⁵² และณัฐพล ใจจริง⁵³ ที่ล้วนเน้นย้ำถึงบทบาทของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียกร้องประชาธิปไตยในไทย

นอกจากนี้ ปัญหาในการวินิจฉัย ยังรวมไปถึงข้อขัดแย้งเรื่องการวินิจฉัยถึงสถานภาพของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ว่ามีความเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย หรือมีบทบาทในฐานะนักประชาธิปไตย หรือผู้เป็นปฏิปักษ์ต่อประชาธิปไตย ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดในกรณีนี้ ได้แก่ ข้อพิพาทในประเด็นเรื่องพระราชฐานะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับประชาธิปไตย ที่ปรากฏข้อถกเถียงอย่างไม่รู้จบ ทั้งฝ่ายที่เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นบิดาของประชาธิปไตยหรือผู้วางรากฐานประชาธิปไตยไทยที่เริ่มต้นตั้งแต่งานของศิริรัตน์จนมาถึงงานของชัยอนันต์⁵⁴ และฝ่ายที่มีทัศนคติตรงกันข้าม อาทิ ผลงานของนิธิ เอียวศรีวงศ์⁵⁵, สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล และประจักษ์ ก้องกีรติ⁵⁶ ที่ประเมินว่าการกระทำของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ นั้นเป็นการปฏิรูประบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มากกว่าที่จะเตรียมการพระราชทานประชาธิปไตย สำหรับในกรณีของนิธิ เขาได้แสดงทัศนะในประเด็นนี้ว่า

“การจะเข้าใจพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และการเมืองในรัชสมัยของพระองค์ได้ดีขึ้น คงไม่ใช่การประเมินว่าพระองค์ทรงล้มเหลวที่จะนำประชาธิปไตยมาสู่ประเทศไทยอย่างราบรื่น แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์นี้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงประสบความสำเร็จที่จะปฏิรูประบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยราบรื่นต่างหาก”⁵⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อเสนอทำนองนี้ของนิธิ ได้รับการยืนยันจากผลงานที่เพิ่งตีพิมพ์ไม่นานมานี้ในงานของ ณัฐพล ใจจริง ที่ยืนยันเช่นกันว่าการเตรียมการของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นการ

⁵² อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ กบฏเพื่อประชาธิปไตย : แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิสาหการ, 2540).

⁵³ ณัฐพล ใจจริง, "100 ปีของความพยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตย: “คณะ ร.ศ. 130” และความเป็นมาของความคิด “ประชาธิปไตย” ในประเทศไทย,” ใน จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และทิพาพร ตันตีสุนทร บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2557).

⁵⁴ ทัศนะแบบนี้รวมไปถึงงานสารคดีทางการเมืองจำนวนมาก อาทิ เปรมจิต วัชรางกูล, พระปกเกล้ากับชาติไทย (พระนคร: การพิมพ์กรุงเทพฯ, 2489).; ว.ช. ประสงค์, แผ่นดินสมเด็จพระปกเกล้า (พระนคร: ผดุงชาติ, 2505).; สิริ เปรมจิตต์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบประชาธิปไตย 30 ปี (พระนคร: เขมบรรณกิจ, 2505). และ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, “พระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ,” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 6, 1 (มิถุนายน-สิงหาคม 2511: หน้า 9-21. เป็นต้น

⁵⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย,” ใน ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์; พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2537)., บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารศิลปวัฒนธรรมฉบับเดือนมกราคม พ.ศ. 2537

⁵⁶ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล และประจักษ์ ก้องกีรติ, “พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.7: ชีวิตประวัติของเอกสารฉบับหนึ่ง” ใน ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง (กรุงเทพฯ: หกตุลาร้าลึก, 2544), หน้า 18..

⁵⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย” ใน ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์, หน้า 113.

ปฏิรูประบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มากกว่าการเตรียมการพระราชทานรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ดังที่เขาได้บรรยายในตอนนั้นว่า

“เป็นความจริงที่พระปกเกล้าฯ เตรียมพระราชทานกฎหมายเกี่ยวกับการปกครอง แต่จะเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยตามหลักประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหรือไม่นั้น สามารถพิจารณาได้จากพระราชอำนาจที่มีอย่างมากมาย ปราศจากการรับรองสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชน ดังนั้น หากปราศจากการปฏิวัติ 2475 และประชาชนเฝ้ารอคอยการพระราชทานกฎหมายจากพระปกเกล้าฯ แล้วไซ้ร้ ที่สุดของของความเป็นไปได้ของการปกครองสยามคงหนีไม่พ้นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันมีรัฐธรรมนูญรับรองความชอบธรรมของพระราชอำนาจ”⁵⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ปัญหาประเด็นนี้ รวมไปถึงบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์จำนวนมาก อาทิ พระมหากษัตริย์, กลุ่มคณะผู้ถวายคำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103, กลุ่มคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 หรือปัญญาชนของยุคสมัย คนสำคัญอย่างเทียนวรรณและ นาย ก.ศ.ร กุหลาบ ที่ต่างตกอยู่ในวังวนของข้อถกเถียงของผู้ศึกษาในยุคหลัง จนอาจกล่าวได้ว่า บุคคลเหล่านี้ยังมีสถานะที่คลุมเครือโดยปราศจากการยอมรับร่วมกัน นอกเสียจากการยืนยันข้อเสนอของตนเองหรือการปฏิเสธหักล้างไม่ยอมรับข้อเสนอที่ไม่ตรงกับกรวินิจฉัยของตน กล่าวอย่างรวบรัด ปัญหาการนิยามและปัญหาการวินิจฉัย ถือเป็นข้อพิพาทที่ไม่สามารถหาข้อยุติใด ๆ นอกเสียจากการยืนยันข้อเสนอเดิมที่มีมาก่อนแล้วโดยปราศจากความสามารถที่จะเสนอทางออกให้แก่ชุมชนทางการเมืองนี้แต่เพียงอย่างเดียว

ค. พัฒนาการทางวิธีวิทยา

ท่ามกลางวรรณกรรมจำนวนมากที่ตกอยู่ในวังวนของข้อถกเถียงที่หาทางออกร่วมกันไม่ได้ทั้งจากปัญหาด้านการนิยามและการวินิจฉัยถึงสาระัตถะของประชาธิปไตยในด้านต่าง ๆ กระนั้น ในต้นทศวรรษ 2530 ได้มีความพยายามในการศึกษาและจัดระบบคำอธิบายเกี่ยวกับ “ประชาธิปไตย” ที่ดูเหมือนจะมีข้อสรุปและการวินิจฉัยไปคนละทิศละทาง ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในหัวข้อที่ผ่านมา ได้แก่ การศึกษาในเชิงวาทกรรมทางการเมือง (political discourse) ที่เริ่มต้นจากการศึกษาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และการศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) ที่เริ่มต้นโดยเกษียร เตชะพีระ ซึ่งพัฒนาขึ้นมาไล่เลี่ยกันและมีข้อโต้แย้งทางทฤษฎีต่อกันซึ่งผู้วิจัยจะนำมาปรับปรุงและพัฒนาฐานคิดไปสู่ระเบียบวิธีที่เหมาะสมต่องานวิจัยนี้

⁵⁸ อนุรักษ์ ใจจริง, ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ: การเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกษัตริย์สยาม (พ.ศ. 2475-2500) (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2556), หน้า 10.

สำหรับเกษียร เตชะพีระ มุมมองของเขาเริ่มก่อตัวจากบทความเรื่อง “ประชาธิปไตยต้องเป็นอิสระจากรัฐและทุน” ที่ตีพิมพ์ลงในวารสารบานไม่รู้โรย ฉบับเดือนกันยายน พ.ศ. 2531⁵⁹ โดยเขาพยายามจัดระบบถึงข้อถกเถียงและพยายามสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับข้อถกเถียงในเรื่องความหมายหรือสาระสำคัญของประชาธิปไตยในสังคมไทยว่าประกอบไปด้วยแนวทางใหญ่ ๆ สองแนวทาง ได้แก่ **แนวที่ยึดถืออุดมคติตามแบบประชาธิปไตยตะวันตก และแนวทางที่ถือว่าประชาธิปไตยนั้นต้องเป็นแบบไทย** ซึ่งเกษียรถือว่า การมองประชาธิปไตยทั้งสองแบบนี้ล้วนมีจุดอ่อน ในขณะที่ฝ่ายแรกดูจะมีข้ออ่อนในแง่ของการละเลยบริบททางประวัติศาสตร์ ส่วนฝ่ายหลังมีปัญหาในแง่ของความหมายของประชาธิปไตยที่กลายเป็นคำที่ถูกบิดเบือนจนถูกนำไปใช้เรียกระบอบการเมืองแบบเผด็จการทหาร ดังที่เขาอธิบายไว้ในตอนนีว่

“การมองปัญหาระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทยที่ผ่านมา พอจะแบ่งแยกออกกว้างๆ ได้เป็น 2 แนว ได้แก่ **แนวที่ยึดถืออุดมคติประชาธิปไตยตามแบบตะวันตกและแนวที่ถือว่าระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทยต้องแบบไทยๆ** แนวแรกหรือแนวอุดมคติตะวันตกจะถือแม่แบบหลักการและสถาบันประชาธิปไตยตามที่พัฒนามาจนประเพณีปฏิบัติกันอยู่ในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกทุกวันนี้เป็นเกณฑ์ ตามแนวคิดแบบนี้ ระบอบประชาธิปไตยแบบอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ฯลฯ หรือการผสมผสานหลักการและสถาบันของระบบประชาธิปไตยในประเทศเหล่านั้นรูปการใดรูปการหนึ่งจึงเป็นเป้าหมายหรือบรรทัดฐานที่การเมืองไทยควรจะมีพัฒนาไปสู่หรือควรจะทำให้ได้ดังนั้น

...จุดอ่อนของแนวคิดแบบนี้ที่มักจะถูกโจมตีจากอีกแนวคิดหนึ่งก็คือละเลยแง่มุมทางประวัติศาสตร์ มองข้ามความแตกต่างทางบริบททางการเมือง เศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับโลกตะวันตกไปเสีย อย่างเบาก็คือเป็นแนวคิดเพื่อฝันที่ต่อให้ทำเท่าไรเมืองไทยก็จะเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้สักที อย่างหนักก็คือเป็นลัทธิอย่างฝรั่งอย่างไม่ลืมหูลืมตา

แนวคิดที่สองซึ่งเน้นความเป็นเอกลักษณ์ของไทยจะเข้าสู่ปัญหาระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทยแบบตรงกันข้ามกับแนวคิดแรก กล่าวคือแทนที่จะเริ่มต้นจากแม่แบบประชาธิปไตยดังที่ประเพณีปฏิบัติกันในโลกตะวันตก กลับเริ่มต้นจากความคิดที่นิยมและเสกสรรปั้นแต่งกันอย่างพลการตามใจตนเองว่า “ความเป็นไทย” โดยอาศัยการเลือกใช้หลักฐานข้อมูลประวัติศาสตร์บางอย่างบวกกับค่านิยม ศักดินาและอำนาจนิยมที่ปลูกฝังกันมานานมาเป็นหลักฐานอ้างอิง เนรมิต “ความเป็นไทย” ขึ้น อ้างว่ามีรากเหง้าอยู่ในสังคมไทยมาเป็นพันๆ ปี โดยแตงนิยายประวัติศาสตร์ประกอบให้ดูหนักแน่นสมจริง แล้วจากนั้นก็ “ปรับปรุง” หรือ “ดัดแปลง” ตัวแม่แบบสถาบันและหลักการประชาธิปไตยของตะวันตกให้เข้ากับ “ความเป็นไทย” หรือ “เอกลักษณ์ไทย” ที่ตนจินตนาการขึ้นเองนั้นตามแต่ผลประโยชน์หรืออคติทางการเมืองของตนจะนำไป ผลลัพธ์ทางการเมืองของแนวคิดเอกลักษณ์ไทยนี้ก็คือ สถาบัน หลักการ และ

⁵⁹ ฉบับที่ผู้เขียนใช้อ้างอิงเป็นฉบับที่ตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งหนึ่งในปีเดียวกัน โปรดดู เกษียร เตชะพีระ, “ประชาธิปไตยต้องเป็นอิสระจากรัฐและทุน” ใน สุกลักษณ์ กาญจนขุนดี บรรณาธิการ *อำนาจชาวบ้าน*, หน้า 18-30.

อุดมคติของระบอบประชาธิปไตยถูกบู้ย่ำตามใจชอบโดยปราศจากหิริโอตตปละ จนกลายเป็นว่า ระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ ก็คือระบอบการเมืองใดๆ ก็ได้ที่เอาตามชอบและได้ประโยชน์ แม้กระทั่ง ระบอบเผด็จการทหารภายใต้คณะปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ยังเรียกได้อย่างหน้าตาเฉยว่า “ประชาธิปไตยแบบไทยๆ”⁶⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

โดยข้อเสนอสำคัญของเกษียรก็คือ แนวคิดทั้งสองแบบล้วนมีข้อติดตัน เนื่องจากจะนำไปสู่ “วงกตปริศนา” ที่หาทางออกไม่ได้ โดยเขาเสนอให้มองปัญหานี้โดยให้ถือว่า ประชาธิปไตยเป็นฐานะเหมือน “เครื่องมือทางการเมือง” ที่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมต่างก็พยายามที่จะนำมาใช้ต่อสู้ทางการเมือง เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง ดังที่เขาอธิบายในตอนนี้นี้คือ

“แนวคิด 2 ขั้วนี้ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดตะวันตก หรือแนวเอกลักษณ์ไทยล้วนมีข้อติดตันในการใช้มามองปัญหาของประชาธิปไตยในบ้านเรา การถกเถียงเรื่องระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทย ภายในกรอบที่ดีเส้นโดยแนวคิด 2 ขั้วนี้ตั้งแต่จะพาให้เราวนเวียนอยู่ในวงกตปริศนาเช่นนี้ไม่รู้จบ ออกไปไหนไม่ได้ นิยามประชาธิปไตยไม่สำเร็จและใช้ประชาธิปไตยเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนเราเองไม่ได้

ดังนั้น แทนที่แนวคิดที่ติดตันทั้ง 2 ผู้เขียนใครขอเสนอให้มองปัญหาของระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทยในแนวใหม่ กล่าวคือถือว่า ประชาธิปไตยในเมืองไทยเรานั้นมีฐานะเหมือนหนึ่งเครื่องมือทางการเมืองที่กลุ่มชนต่างๆ ในสังคมไทยยึดกุมดัดแปลงเอามาใช้ดำเนินการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง”⁶¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

สุดท้ายเกษียรจึงสรุปว่า ที่ผ่านมานั้นประชาธิปไตยในไทยถูกช่วงชิงไปโดยรัฐราชการและทุนเอกชน และเมื่อประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่กลุ่มชนในสังคมต่างก็ช่วงชิงเอามาใช้ ดังนั้น ทางออกของเกษียรในเรื่องนี้จึงอยู่ที่ชาวบ้าน ที่จะต้องจะช่วงชิงเครื่องมือดังกล่าวมาใช้โดยนิยามประชาธิปไตยของชาวบ้านเองบ้าง โดยเขาเสนอไว้ว่า

“อำนาจในการใช้ประชาธิปไตยของกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมไทยเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ว่าพวกเขานิยามประชาธิปไตยกันอย่างไร การชิงเอาประชาธิปไตยจากรัฐราชการและทุนเอกชนมาให้ชาวบ้านเราใช้กันเอง จึงต้องเริ่มต้นตั้งแต่การนิยามการเมืองและประชาธิปไตยกันใหม่หมดแบบชาวบ้านเราเองด้วย นิยามเป็นเรื่องสำคัญ เพราะการนิยามกำหนดความคิด ความเชื่อ ความชอบธรรม และการปฏิบัติ การชิงประชาธิปไตยมาเป็นของชาวบ้าน จึงต้องเริ่มที่การชิงการนิยามประชาธิปไตยมาเป็นของชาวบ้านเองเป็นจังหวะแรก เช่น

...ประชาธิปไตย = อำนาจของประชาชนในการวางนโยบายควบคุม และบริหารกลไกการ

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 19-20.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 20.

ปกครอง ปัจจัยเศรษฐกิจ และสื่อสารมวลชน ผ่านสถาบันอำนาจอิสระของตนเอง”⁶² (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

สำหรับนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ บทความเรื่อง “วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย”⁶³ ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531 นครินทร์ได้พยายามจัดระบบข้อถกเถียงและสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับความคิดประชาธิปไตยในบริบทการเมืองไทย โดยนครินทร์มีข้อเสนอว่า ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยมีลักษณะที่เป็นสถาบัน หรือมีลักษณะที่เป็นวาทกรรมทางการเมืองอันมีระบบความรู้ ตลอดจนวิธีคิดที่เป็นแบบแผนในแต่ละชุดของวาทกรรม และมีพัฒนาการผ่านช่วงเวลาที่เป็นระยะเวลายาวนานหรือมีฐานะเป็น “กระบวนการทางประวัติศาสตร์” ซึ่งนครินทร์จำแนกไว้คล้ายคลึงกับเกษียรว่า ในสังคมไทยมีระบบวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยอยู่สองวาทกรรม ได้แก่ วาทกรรมของ “สำนักคิดประเพณี” และ “สำนักคิดตะวันตก” โดยในกรณีของสำนักคิดแรกนั้น นครินทร์ถือว่าเป็นวาทกรรมที่มีอิทธิพลมากกว่าสำนักหลัง เนื่องด้วยหลักการของสำนักคิดนี้เข้ากันได้กับฝ่ายข้าราชการและทหาร โดยนครินทร์บรรยายไว้ว่า

“วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทยชุดแรก ซึ่งมีความสำคัญมากที่สุดคือสายของสำนักคิดประเพณี สำนักคิดนี้ถือกำเนิดขึ้นมาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 โดยกลุ่มนักคิดสายราชวงศ์และขุนนางรุ่นแรกที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดตะวันตก และพัฒนาอย่างเป็นปึกแผ่นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 จนถึงปี พ.ศ. 2475 หลังจากนั้นสำนักคิดประเพณีจะพบกับความตกต่ำครั้งใหญ่อันเนื่องมาจากการประสบกับการทำลายจากสำนักคิดตะวันตก อย่างไรก็ดี เนื่องจากสำนักคิดนี้มีนักคิดผู้มีความขยันขันแข็งและมีความสามารถหลายท่าน อีกทั้งลักษณะบางประการของสำนักคิดประเพณี ก็จะเข้ากันได้ดีกับการขึ้นมาใช้อำนาจของข้าราชการและทหาร จึงทำให้สำนักคิดประเพณีสามารถปรับตัวอยู่ได้เรื่อยมา และเป็นแนวความคิดที่กำหนดกรอบการคิด การประพฤติปฏิบัติ และปฏิบัติการทางวาทกรรมการเมืองต่อมาตราจนถึงปัจจุบัน”⁶⁴

โดยนครินทร์อธิบายว่า ลักษณะสำคัญของวาทกรรมแบบสำนักคิดประเพณีนั้นก่อตัวช่วงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 โดยมีลักษณะสำคัญที่เน้นการอธิบายถึงฐานะที่ชอบธรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ และมีการพัฒนาวาทกรรมนี้โดยการตีความ หลักการ, สถาบัน, ศาสนา หรือประเพณีเดิมในสังคมไทยว่ามีลักษณะเป็นประชาธิปไตยหรือเป็นรากฐานที่ส่งเสริมประชาธิปไตย ที่เริ่มต้นจากกลุ่มที่นำโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อ ๆ มารวมไปถึงพระบรม

⁶² เรื่องเดียวกัน., หน้า 29.

⁶³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “วาทกรรมทางการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย,” ใน *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการ ปฏิวัติสยาม 2475* (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533), หน้า 45 – 68.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 46-47.

วงศานวงศ์และปัญญาชนคนสำคัญในกลุ่มนี้ยุคต่อ ๆ มา เช่น พระองค์เจ้าธานีนิติ, พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร, ม.ร.ว. เสนีย์ และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช รวมไปถึงชัยอนันต์ สมุทวนิช และนักคิดหรือนักวิชาการที่มีความเห็นทำนองนี้ เป็นต้น⁶⁵

ส่วนในกรณีของสำนักคิดตะวันตก นครินทร์อธิบายว่าสำนักคิดนี้เน้นความเป็นสากลของหลักการประชาธิปไตยที่ในฐานะเป็นหลักคิดที่กำเนิดมาจากตะวันตก ซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของความเจริญหรือความศิวิไลซ์ของมนุษย์ หรือมีลักษณะที่เป็นคุณค่าสากลที่ควรเอาเป็นแบบอย่าง ซึ่งสำนักคิดนี้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นกัน ซึ่งนครินทร์ให้รายละเอียดในตอนนี้ไว้ว่า

“วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทยอีกชุดหนึ่งเป็นของสำนักคิดตะวันตก สำนักนี้ถือกำเนิดในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นกัน เข้าใจว่าจะเป็นกลุ่มนักเรียนนอก พวกที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ เป็นกลุ่มที่สนใจวิชากฎหมายและวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง ต่อมาได้พัฒนาขึ้นอย่างแข็งขัน โดยหลวงประดิษฐมนูธรรม หรือนายปรีดี พนมยงค์ และสืบทอดมาโดยนักคิด และนักเขียนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งโดยจำนวนแล้วน้อยกว่าสำนักคิดแรก ...**สำนักคิดตะวันตก แลเห็นความเป็นเหตุเป็นผล และความเจริญอย่างเป็นสากลของตะวันตก ในขณะที่ภายในสังคมไทยนั้น แม้ว่าจะมีบางอย่างเป็นระบบเหตุผลอยู่บ้าง แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ล้าหลังต้องการการเปลี่ยนแปลงมากกว่าการฟื้นฟูหรือปรับปรุง** กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เมื่อแรกทรงนำระบบกฎหมายแบบอังกฤษเข้ามาใช้ก็ทรงเชื่อมั่นว่าสามารถยึดหยุ่น มีเหตุผลผลและทำให้ประเทศเจริญเยี่ยงอารยประเทศได้ ทรงปฏิเสธการกลับไปฟื้นฟูระบอบประมุขกฎหมายของสำนักคิดประเพณี นำโดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเมื่อมีปัญหาที่ต้องโต้เถียงกันอย่างมากในทศวรรษ 2440 ก็ทรงลาออกจากราชการไป พระยาสุรยานุวัตรเป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งสังกัดอยู่ในสำนักคิดตะวันตกนี้ เขาเชื่อมั่นในหลักการระดมทุน แบ่งงานกันนำใช้ระบอบการผลิตสมัยใหม่ และมีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้ทำการผลิตหน่วยต่างๆ และข้อเสนอนี้ได้รับการวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาจาก “อศวพาหุ” ว่าเป็นการคิดตรึงตรองแบบชาวตะวันตก”⁶⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

สำหรับนักคิดคนอื่นที่นครินทร์จัดว่าเป็นนักคิดสังกัดสำนักนี้ เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, ป่วย อิงการณ์, เสน่ห์ จามริก, เสกสรรค์ ประเสริฐกุล และสมเกียรติ วันทะนะ รวมไปถึงผลงานของ เกษียร เตชะพีระ เป็นต้น สำหรับนครินทร์นั้น เขาเห็นว่าสำนักคิดตะวันตกมีความรุ่งเรืองราวทศวรรษเศษหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเติบโตขึ้นอีกครั้งในทศวรรษ 2490 โดยอิทธิพลของพวกมาร์กซิสต์ และนครินทร์ประเมินไว้ว่า อิทธิพลของสำนักคิดตะวันตกนั้นมีไม่มากนักหากเทียบกับสำนักคิดก่อนหน้านี้ เนื่องจากพลังในการอธิบายของสำนักนี้นั้นยังไม่มีความเป็นระบบ

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 46-56.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 56.

เปรียบเทียบหรือความดึงดูดใจให้ยอมรับหรือเห็นด้วยกับวาทกรรมนี้ ขณะที่วาทกรรมนี้มีจุดแข็งสำคัญในแง่ของการคิดเชิงหลักการ เช่น แนวคิดเรื่องสิทธิธรรมชาติของมนุษย์ที่ติดตัวมาโดยกำเนิด อย่างไรก็ตามก็ดี จุดอ่อนที่เป็นปัญหาสำคัญของคำอธิบายของสำนักคิดตะวันตกก็คือ การมีแต่ภาษาและหลักการนามธรรมที่เต็มไปด้วยระบบเหตุผลแต่แยกออกจากสังคมการเมือง หรือไม่มีพลังทางวาทกรรมเนื่องจากขาดความเชื่อมโยงกับมิติทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทย⁶⁷

ข้อที่สำคัญก็คือ ในตอนท้าย นครินทร์ได้โต้แย้งกับเกษียรในบทความก่อนหน้านี้ ที่ถึงแม้เขาจะเห็นคล้ายกับเกษียรในเรื่องของการจำแนกวาทกรรมประชาธิปไตยออกเป็นสองสำนัก แต่เขาก็เห็นต่างจากเกษียรในแง่ของการประเมินว่า พลังการอธิบายทางวาทกรรมของทั้งสองสำนักคิดนั้นมีข้อดีข้อด้อย เนื่องด้วยการดำรงอยู่ของทั้งสองวาทกรรมนี้ในสังคมไทยนั้นเป็นข้อพิสูจน์ถึงพลังการอธิบายอย่างประจักษ์แจ้งแล้ว และจัดว่าเกษียรเป็นนักคิดอยู่ในขอบของสำนักคิดตะวันตก รวมไปถึงข้อเสนอของเกษียรที่ถือว่าประชาธิปไตยเป็น “เครื่องมือ” ที่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมยึดกุมตัดแปลงเอามาใช้ประโยชน์ แต่นครินทร์เห็นว่า “เครื่องมือ” นี้มีลักษณะที่ลื่นไหล และมีความเป็นอิสระในตัวเองในระดับหนึ่งที่สามารถจะย้อนกลับมาครอบงำผู้ใช้เครื่องมือมันได้อีกด้วย⁶⁸

ในอีกหกปีต่อมาคือในปี พ.ศ. 2537 เกษียรตีพิมพ์บทความเรื่อง “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี”⁶⁹ นำเสียดายว่า ถึงแม้บทความนี้จะกล่าวถึงข้อเสนอเชิงทฤษฎีในการทำความเข้าใจปัญหาประชาธิปไตย แต่เกษียรก็ไม่ได้มีการตอบโต้ อ้างอิงถึงหรือชี้แจงถึงข้อวิพากษ์ที่นครินทร์มีต่อเขาแต่เพียงอย่างเดียว

บทความฉบับนี้ของเกษียรเป็นความพยายามของเขาที่จะใช้แนวคิด “การเมืองวัฒนธรรม” (cultural politics) ที่เกษียรกล่าวว่าพัฒนาต่อยอดมาจากแนวคิดของ Walter Benjamin และประสบการณ์ในการศึกษาเปลี่ยนแปลงความหมายข้ามวัฒนธรรมของลัทธิมาร์กซิสต์ของเขา โดยจากการประมวลข้อมูลความหลากหลายของความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก เกษียรจึงสร้างข้อสรุปขึ้นมาว่า คำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” นั้นเป็นคำที่ต้องเดินทางข้ามสนามทางภาษาวัฒนธรรม ซึ่งมีผลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะทำให้ความหมายเบี่ยงเบนหรือเปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะของคำที่ล่องลอย (free-floating concept) ข้ามบริบทของภาษา

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า 56 – 63.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 63 – 64.

⁶⁹ เกษียร เตชะพีระ, “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี,” *รัฐศาสตร์สาร* 19, 1 (2537): 7 – 23. .

สังคมวัฒนธรรม และเป็นคำที่มีความหลากหลาย (multiple signifieds) และเต็มไปด้วยสิ่งของทดแทน (substituted referents) เช่น ตำรา กฎหมาย อนุสาวรีย์ หรือมหาวิทยาลัย เป็นต้น⁷⁰ โดยเขาได้บรรยายจุดยืนพร้อมทั้งข้อเสนอที่ไม่ต่างไปจากบทความเดิมของเขาเมื่อหกปีก่อนหน้านัก คือเกเชียรสนับสนุนให้ประชาชนต่อสู้ในการช่วงชิงความหมายของประชาธิปไตยของประชาชนเอง และสร้างสถาบันประชาธิปไตยขึ้นมา ดังที่เขาอธิบายเอาไว้ว่า

“ความเชื่อว่าประชาธิปไตยต้องมีแก่นสารอันเป็นสากล ว่าคำต้องตรงกับความเป็นจริงอย่างโป่งใส ดูจะสัมผัสจับต้องได้ประหนึ่งตุ่มกะลาในทำนอง Enlightenment เยี่ยงนี้เองที่ได้ถูกพิสูจน์ซ้ำแล้วซ้ำอีกจากประวัติศาสตร์และประสบการณ์ที่เป็นจริงของคนต่างชาติต่างภาษาต่างวัฒนธรรมว่าเป็นการมองโลกในแง่ดีเกินไป

แต่นี่มิได้แปลว่าใครผู้ใดต้องหรือควรสละละทิ้งเสียซึ่งความใฝ่ฝันอันดีงามถึงประชาธิปไตยสากลของตนตรงกันข้าม ควรจะเก็บรักษาทะนุถนอมความฝันประชาธิปไตยสากลนั้นไว้สืบต่อไป เพียงแต่ต้องเข้าใจความเป็นจริงด้วยว่าเป็นไปไม่ได้และไม่มีทางที่จะขนย้ายคำที่แน่นอน อันมีความหมายตามตัวและของกำกပ်ชัดเจนแจ่มแจ้งข้ามภาษาหนึ่งวัฒนธรรมหนึ่งไปปลูกฝังในอีกภาษาหนึ่งอีกวัฒนธรรมหนึ่งโดยไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง เพราะเอาเข้าจริงๆ คำที่แน่นอน ความหมายที่ตายตัว และของกำกပ်ที่ชัดเจน เรียกว่า “ประชาธิปไตย” นั้นไม่มีอยู่แล้วแต่ต้น

ในเมื่อคำ ความ และของ “ประชาธิปไตย” แตกสลายแยกย้ายกันไปในกระบวนการส่งออก/ส่งเข้าแล้ว ประชาชนต่างถิ่นต่างภูมิก็ย่อมรับ “ประชาธิปไตย” เอาไว้ในฐานะเดียว คือในฐานะกระบวนการเรียนรู้ให้การศึกษาทางการเมืองแก่ตนเอง ซึ่งพวกเขาจะต้องรู้ ประสบ คิดค้น ประดิษฐ์ สร้างสรรค์ ทะเลาะ แก่งแย่ง ช่วงชิง “ประชาธิปไตย” ของเขาเองขึ้นมา มีแต่ผ่านกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นจริงนี้ด้วยตนเองเท่านั้นที่คำล่องลอย ความหลากหลาย ของทดแทน ซึ่งฉานชานเซ็นกันไปจะถูกประมวลรวบรวมกลับเข้ามาใหม่ได้ เพื่อค้นความหมายใหม่ (ของประชาชนเอง) ให้กับประชาธิปไตย รวมทั้งสร้างและปลูกฝังสถาบันประชาธิปไตยขึ้นมา

ส่วนใครปรารถนาดีใครจะบัญญัตินิยามความหมายประชาธิปไตยที่เป็นสากลขึ้นมา ให้คนหาพันล้านคนใช้เหมือนกันหมดทั่วโลกก็ย่อมทำได้ นับเป็นการร่วมส่วนช่วยสร้างประชาธิปไตยด้วยอีกแรงหนึ่ง เพียงแต่อย่าไปหวังว่าค่านิยมสากลของตนจะแทนที่กระบวนการเรียนรู้ให้การศึกษาตัวเองของประชาชนได้ เพราะถึงที่สุดแล้วประชาธิปไตยของประชาชนที่แท้จริงนั้นมีอยู่ชนิดเดียว คือชนิดที่ประชาชนนิยามเองสร้างเองให้กับตัวเอง ไม่ใช่ชนิดที่ทหาร เทคโนโลยีเครต หรือนักวิชาการผู้หวังดีบัญญัติวางแผน ยัดเยียดหรือเสนอให้จากเบื้องบน

...ในแง่นี้ จึงเป็นเรื่องตลกหนักหนาแล้วที่ไม่มีนิยามประชาธิปไตยที่เป็นสากลหนึ่งเดียวในโลกสำหรับมนุษย์ทุกคนเพียงแต่หวังว่าพวกเขาจะสามารถพูดกันถกเถียงกันเรื่อง “ประชาธิปไตย” หลากๆแบบได้อย่างจริงจัง จริงจัง เสรี และสันติเท่านั้น เพราะมิฉะนั้นแล้วการใช้

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 9 – 16.

อาวุธวิจารณ์ก็จะปิดฉากลงพร้อมกับการวิจารณ์ด้วยอาวุธ และการเข่นฆ่ากันด้วยประชาธิปไตยเป็นต้นเหตุ อันมิพึงปรารถนา ก็จะเริ่มต้นขึ้นอีกครั้ง”⁷¹ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

โดยผู้วิจัยจะประเมินสถานะขององค์ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตย พร้อมทั้งพยายามค้นหาวิธีวิทยาที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาข้อพิพาทและข้อจำกัดที่มีอยู่ในลำดับต่อไป

ง. การประเมินสถานะและพรหมแดนของความรู้

สำหรับแนวการศึกษาที่พยายามค้นหาความหมายที่เป็นองค์ประกอบของการวิจัย รวมไปถึงการวินิจฉัยนั้น เห็นได้ชัดว่าเป็นแนวการศึกษาที่มีปัญหาที่ยากจะแก้ไขในเรื่องคำนิยามและการวินิจฉัยที่ไม่มีหลักเกณฑ์ใด ๆ ร่วมกันแต่เพียงอย่างเดียว แน่นนอนว่า ความพยายามในศึกษาถึงความหมายหรือองค์ประกอบของประชาธิปไตยนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าแนวทางการศึกษาอื่น ๆ แต่ด้วยสภาพการณ์ขององค์ความรู้จำนวนมากที่ไม่มีความก้าวหน้าเท่าใดนัก แนวการศึกษาแบบดังกล่าว ผู้วิจัยจะพึงหลีกเลี่ยงในงานวิจัยนี้

ในประเด็นต่อมา แม้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับความคิดประชาธิปไตยในไทยจะมีพัฒนาการทางวิธีวิทยาที่น่าสนใจในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา และกล่าวได้ว่า การบุกเบิกดังกล่าว ส่งผลต่อการศึกษาความคิดประชาธิปไตยในไทย โดยมีพัฒนาการในแง่ของปริมาณของผลงานและประเด็นด้านขอบเขตด้านเวลาในการศึกษาที่กว้างขวางขึ้นอาทิ งานของเฉลิมเกียรติ ผิวนวล⁷² ที่ศึกษาความคิดประชาธิปไตยของทหารในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2519 – 2529 การศึกษาของเกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิข⁷³ ที่เน้นศึกษาความคิดประชาธิปไตยแบบไทยในช่วง พ.ศ. 2490 – 2510 และมีความพยายามศึกษาถึงความหมายของประชาธิปไตยในช่วงยาวของบัณฑิต จันทรโรจนกิจ⁷⁴ และงานที่ศึกษาพยายามศึกษาภาพรวม

⁷¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 18 – 20.

⁷² เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, ประชาธิปไตยแบบไทย: ความคิดทางการเมืองของทหารไทย (2519-2529) (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533).

⁷³ เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิข, “แนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536).

⁷⁴ บัณฑิต จันทรโรจนกิจ, “การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้าง ความหมายของประชาธิปไตย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541).

ของความหมายประชาธิปไตยในกรณีของ มาลินี คุ่มสุภา⁷⁵, พัทธน์ พสุธารชาติ⁷⁶ และประจักษ์ ก้องกีรติ⁷⁷ รวมไปถึงการศึกษาบทบาทของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ในฐานะเป็นชนกลุ่มแรกของสยามที่ต้องการประชาธิปไตยของณัฐพล ใจจริง⁷⁸ และการศึกษาของสายชล สัตยานุรักษ์ ที่ศึกษาการนิยามความหมาย “ประชาธิปไตย” ของนักวิชาการ “เสื้อเหลือง” และนักวิชาการ “เสื้อแดง” ในวิกฤตการณ์การเมืองไทยในระหว่างปี พ.ศ. 2548 - 2557⁷⁹

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่า งานที่ได้กล่าวถึงมาข้างต้น ยังก้าวไม่พ้นข้อจำกัดสามประการสำคัญ ได้แก่ ข้อจำกัดด้านการวิจัย ข้อจำกัดด้านข้อเสนอที่เป็นทางออกต่อสังคมการเมือง และข้อจำกัดด้านพรมแดนขององค์ความรู้ ดังต่อไปนี้

ข้อจำกัดประการแรก แนวทางการศึกษานี้ ยังคงประสบกับปัญหาในการวินิจฉัยและปัญหาในการนิยาม ที่แม้ปัญหาจากการนิยามจะเบาบางลงไป เพราะแนวทางการศึกษานี้ถือว่าความหมายของประชาธิปไตยมีความลื่นไหลในลักษณะที่เป็นเครื่องมือ หรือเป็นสถาบันที่กลุ่มพลังทางสังคมเข้าไปช่วงชิงยึดกุม กระนั้นก็ดี แนวทางการศึกษานี้ยังคงมีข้อสรุปในการศึกษาที่ค่อนข้างที่คลุมเครือ เนื่องจากยังขาดเกณฑ์หรือหลักการร่วมกัน หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า แนวทางการศึกษานี้ไม่ได้มีความต้องการที่สร้างสร้างกฎเกณฑ์หรือหลักการใด ๆ ร่วมกันในด้านการวินิจฉัย

ตัวอย่างที่ชัดเจนในกรณีนี้ก็คือ หากพิจารณาตั้งต้นจากการศึกษาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และ เกษียร เตชะพีระ⁸⁰ ในต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา งานศึกษาที่เกิดขึ้นในภายหลัง ไม่ว่าจะเป็น

⁷⁵ มาลินี คุ่มสุภา, “นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 35. ต่อมาเล่มนี้ตีพิมพ์เป็นหนังสือในปี พ.ศ. 2548 โปรดดู มาลินี คุ่มสุภา, อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกับความหมายที่มองไม่เห็น (กรุงเทพฯ: วิชาฯ, 2548).

⁷⁶ พัทธน์ พสุธารชาติ, “วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย” ใน รัฐกับศาสนา: บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2553), 252 – 291.

⁷⁷ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉัน ของท่าน และของเธอ” ปกป้อง จันวิทย์ บรรณาธิการ October 09 (กรุงเทพฯ: โอเพนบุ๊กส์, 2553), หน้า 10-53; ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉัน ของท่าน และของเธอ” ใน ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2558), หน้า 31-62.

⁷⁸ ณัฐพล ใจจริง, “100 ปีของความพยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตย: “คณะ ร.ศ. 130” และความเป็นมาของความคิด “ประชาธิปไตย” ในประเทศไทย” ใน สุชาชัย ยัมประเสริฐ และทิพาพร ดันตสุนทร บรรณาธิการ จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2557).

⁷⁹ สายชล สัตยานุรักษ์, นักวิชาการไทยกับการต่อสู้ช่วงชิงความหมาย “ประชาธิปไตย” ในภาวะวิกฤตทางการเมือง รายงานการวิจัย (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560).

⁸⁰ เกษียร เตชะพีระ, “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี,” หน้า 7-23.

เป็นวิทยานิพนธ์ของบัณฑิต จันทรโรจนกิจ⁸¹ และมาลินี คุ่มสุภา⁸² ในต้นทศวรรษ 2540 และงานของ พิพัฒน์ พสุธารชาติ⁸³ และประจักษ์ ก้องกีรติ⁸⁴ ในทศวรรษ 2550 ที่ศึกษาการก่อรูปความคิดตลอดจน พัฒนาการของความหลากหลายของความหมายประชาธิปไตยแบบต่าง ๆ ในสังคมไทย แต่งานทั้งหมดก็ ปราศจากข้อสรุปร่วมกันในเรื่องของจุดเริ่มต้นของความคิดประชาธิปไตย หรือปัญหาอื่น ๆ อาทิ ผู้ที่ บัญญัติหรือใช้คำว่าประชาธิปไตยเป็นคนแรกในภาษาไทย หรือสถานะของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ที่ยังไม่มี ความกระจ่างแจ้งนัก

แน่นอนว่า จุดแข็งของแนวการศึกษานี้คือการยอมรับความแตกต่างหลากหลายในความหมาย ของคำว่า “ประชาธิปไตย” และมองว่าสังคมการเมืองเป็นสนามพลังของการต่อสู้ประลองความหมาย ของกลุ่มพลังทางสังคมที่ยืดหยุ่นเป็นวาทกรรม กระนั้นก็ตาม จุดอ่อนสำคัญของแนวการศึกษานี้ก็คือ การไม่ให้ความสำคัญกับบริบทและช่วงเวลาของการใช้ชุดคำศัพท์หรือภาษาทางการเมือง ซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผลการศึกษามีความแตกต่างออกไปเป็นอย่างมาก ไม่ต่างไปงานจำนวนมากดังที่ ผู้วิจัยแสดงให้เห็นในหัวข้อที่ผ่านมา

ข้อจำกัดประการที่สอง ในประเด็นของข้อเสนอที่เป็นทางออกต่อสังคมการเมือง โดยเฉพาะ ข้อเสนอที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการเมืองวัฒนธรรม ที่เริ่มต้นจากงานของเกษียร เตชะพีระ กล่าว ได้ว่า ข้อเสนอทางการเมืองของเขามีความเป็น “ปฏิทรรศน์” หรือความ “ย้อนแย้ง” (paradox) ใน ตัวเอง กล่าวคือ ในฐานคิดของเกษียรในบทความชิ้นนี้ เขาถือว่า เป็นไปไม่ได้ที่ความหมายของประชาธิปไตย จะต้องมียี่สิบเดียว กระนั้น สุดท้ายเกษียรก็ยังคงถือว่ามีประชาธิปไตยที่แท้จริงอยู่ชนิดเดียว ก็คือ ประชาธิปไตยที่ประชาชนนิยามเอง ดังที่เกษียรบรรยายไว้ตรงนี้ว่า

“ความเชื่อว่าประชาธิปไตยต้องมีแก่นสารอันเป็นสากล ว่าคำต้องตรงกับความเป็นจริงอย่าง โปร่งใส ดุจจะสัมผัสจับต้องได้ประหนึ่งตุ่มกะลาในทานอง Enlightenment เยี่ยงนี้เองที่ได้ถูกพิสูจนซ้ำ แล้วซ้ำอีกจากประวัติศาสตร์และประสบการณ์ที่เป็นจริงของคนต่างชาติต่างภาษาต่างวัฒนธรรมว่า เป็นการมองโลกในแง่ดีเกินไป

⁸¹ บัณฑิต จันทรโรจนกิจ, “การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายของประชาธิปไตย”, หน้า 163.

⁸² มาลินี คุ่มสุภา, “นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย” (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541).

⁸³ พิพัฒน์ พสุธารชาติ, “วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย,” in รัฐกับศาสนา: บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2553), หน้า 252-291.

⁸⁴ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉัน ของท่าน และของเธอ” ปกป้อง จันวิทย์ บรรณาธิการ October 09 (กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2553), หน้า 10-53; ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉัน ของท่าน และของเธอ” ใน ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน (กรุงเทพฯ: ฟาเหวี่ยน, 2558), หน้า 31-62.

แต่นี้มิได้แปลว่าใครผู้ใดต้องหรือควรสละทิ้งเสียซึ่งความใฝ่ฝันอันดีงามถึงประชาธิปไตยสากลของตนตรงกันข้าม ควรจะเก็บรักษาทะนุถนอมความฝันประชาธิปไตยสากลนั้นไว้สืบต่อไป เพียงแต่ต้องเข้าใจความเป็นจริงด้วยว่าเป็นไปไม่ได้และไม่มีทางที่จะขนย้ายคำที่แน่นอน อันมีความหมายตามตัว และของกำกวมขัดเจนแจ่มแจ้งข้ามภาษาหนึ่งวัฒนธรรมหนึ่งไปปลูกฝังในอีกภาษาหนึ่งอีกวัฒนธรรมหนึ่งโดยไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง เพราะเอาเข้าจริงๆ คำที่แน่นอน ความหมายที่ตายตัว และของกำกวมที่ขัดเจน เรียกว่า “ประชาธิปไตย” นั้นไม่มีอยู่แล้วแต่ต้น

ในเมื่อคำ ความ และของ “ประชาธิปไตย” แดกสลายแยกย้ายกันไปในกระบวนการส่งออก/ส่งเข้าแล้ว ประชาชนต่างถิ่นต่างภูมิก็ย่อมรับ “ประชาธิปไตย” เอาไว้ได้ในฐานะเดียว คือในฐานะกระบวนการเรียนรู้ให้การศึกษาทางการเมืองแก่ตนเอง ซึ่งพวกเขาจะต้องสู้ ประสบ คิดค้น ประดิษฐ์ สร้างสรรค์ ทะเลาะ แก่งแย่ง ชว่งชิง “ประชาธิปไตย” ของเขาเองขึ้นมา มีแต่ผ่านกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นจริงนี้ด้วยตนเองเท่านั้นที่คำล่องลอย ความหลากหลาย ของทดแทน ซึ่งฉานชานเซ็นกันไปจะถูกประมวลรวบรวมกลับเข้ามาใหม่ได้ เพื่อคืนความหมายใหม่ (ของประชาชนเอง) ให้กับ **ประชาธิปไตย** รวมทั้งสร้างและปลูกฝังสถาบันประชาธิปไตยขึ้นมา

ส่วนใครปรารถนาดีใครจะบัญญัตินิยามความหมายประชาธิปไตยที่เป็นสากลขึ้นมา ให้คนทำพันล้านคนใช้เหมือนกันหมดทั่วโลกก็ย่อมทำได้ นับเป็นการร่วมส่วนช่วยสร้างประชาธิปไตยด้วยอีกแรงหนึ่ง เพียงแต่อย่าไปหวังว่าค่านิยมสากลของตนจะแทนที่กระบวนการเรียนรู้ให้การศึกษาตัวเองของประชาชนได้ เพราะถึงที่สุดแล้วประชาธิปไตยของประชาชนที่แท้จริงนั้นมีอยู่ชนิดเดียว คือชนิดที่ประชาชนนิยามเองสร้างเองให้กับตัวเอง ไม่ใช่ชนิดที่ทหาร เทคโนโลยี หรือนักวิชาการผู้หวังดีบัญญัติวางแผน ยัดเยียดหรือเสนอให้จากเบื้องบน⁸⁵ (เส้นใต้และการเน้นข้อความนี้เป็นของผู้วิจัย)

ปัญหาที่ตามมาสำหรับข้อเสนอแบบนี้ของเกซีร์ก็คือ ในเมื่อเขายอมรับว่าไม่มีทางที่ประชาธิปไตยจะมีความหมายเดียว แต่สุดท้ายแล้วเกซีร์ก็ยังคงเสนอว่ามีความหมายของประชาธิปไตยที่ “แท้จริง” หรือถูกต้องกว่าแบบอื่น ๆ ตัวอย่างของคำถามที่ต้องพิจารณาต่อก็คือ ความเห็นของทหาร, เทคโนโลยี หรือนักวิชาการผู้หวังดีนั้น มีฐานะเป็นความเห็นของประชาชนหรือไม่ และถ้าไม่ใช่ หรือประชาชนนั้นประกอบไปด้วยใครบ้าง และเพราะเหตุใดจึงนับหรือไม่นับรวมอาชีพเหล่านี้ในฐานะประชาชน และถ้าหากความหมายของ “ประชาธิปไตย” ที่ “ประชาชน” ได้ “สร้างให้กับตัวเอง” นั้นขัดกันเองจนนำไปสู่ความขัดแย้งหรือความรุนแรงทางการเมืองนั้น ดูเหมือนเกซีร์จะไม่ได้คำนึงหรือให้ความสำคัญกับประเด็นนี้นัก มากไปกว่านั้น ผู้วิจัยยังเห็นว่า ข้อเสนอที่เป็นทางออกแบบนี้ รังแต่จะส่งผลให้ความหมายของประชาธิปไตยนั้นมีความแตกกระสานชานเซ็นมากยิ่งขึ้นไปอีก

⁸⁵ เกซีร์ เตชะพีระ, “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี,” รัฐศาสตร์สาร 19, 1 (2537): 19.

ข้อเสนอทำนองนี้ ได้รับการสนับสนุนจากงานในชั้นหลัง อาทิ วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ของบัณฑิต จันทรโรจนกิจ ที่เสนอให้มี “ประชาธิปไตยแบบพหุลักษณะ” (radical democracy) ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมนิยามความหมายของประชาธิปไตย โดยมีความหมายและเอกลักษณ์ของประชาธิปไตยชุดใดสำคัญเหนือไปกว่าชุดอื่น ตามที่บัณฑิตได้เสนอไว้ว่า

“ทางออกจากกักตักของประชาธิปไตยแบบไทยจึงจำเป็นต้องเปิดให้เอกลักษณ์ที่หลากหลายเข้ามาอยู่ร่วมกันโดยสันติ ไม่ตรึงความหมายของประชาธิปไตยไว้ตายตัวจนเกินไป หากต้องปรับตัวกับหลักการที่ยอมรับระดับสากล เพื่อยามสิ่งๆ ที่เรียกกันว่า ความยุติธรรม ความเสมอภาค ความเท่าเทียมกัน ฯลฯ เสียใหม่ และขยายอาณาบริเวณของสิทธิของพลเมืองมากกว่ากำหนด “หน้าที่พลเมือง” การตั้งคำถามต่อชุดความเชื่อหรือค่านิยม “ดั้งเดิม” ของสังคมไทยตลอดจนการขยายอาณาบริเวณทางการเมืองของ “ความเป็นการเมือง” มิให้จำกัดอยู่แค่สถาบันการเมืองที่เป็นทางการ หรือความเป็นตัวแทนทางการเมือง แต่รวมไปถึงเรื่องของความเสมอภาคทางเพศ สีมวล ผ่าพันธุ์ สิทธิทางสังคมอื่นๆ เพื่อเปิดทางให้เกิดประชาธิปไตยแบบพหุลักษณะ (radical democracy) ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มทางสังคมเข้ามาเคลื่อนไหวนิยามการกระทำของตนและรัฐเสียใหม่ กำหนดอาณาบริเวณของความเป็นพลเมืองที่ไม่ได้มีเพียงแต่หน้าที่หากยังมีสิทธิทางสังคม การตั้งคำถามต่อความเป็นมืออาชีพของบรรดานักเทคนิค วิทยาการต่างๆ และเพื่อกำหนดกติกาชุดใหม่ในการดำรงชีวิต โดนผ่านการนิยามชุดของความหมาย และเอกลักษณ์ของประชาธิปไตยเสียใหม่ เพื่อมิให้เอกลักษณ์ชุดใดสำคัญเหนือเอกลักษณ์ชุดอื่น หากจะต้องมีความเสมอภาคกันในโอกาสที่จะกำหนดความหมายและปฏิบัติการของสิ่งๆ ที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย””⁸⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า ในขณะที่บัณฑิตดูจะมีข้อเสนอที่ดูจะยืดหยุ่นกว่าเกษียรในแง่ของการเปิดกว้างให้ความหมายของประชาธิปไตยเข้ามาอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และมีการปรับตัวให้เข้ากับหลักการที่ยอมรับในระดับสากล อย่างไรก็ดี ปัญหาที่บัณฑิตไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควรเช่นเดียวกับเกษียรก็คือปัญหาที่เกิดขึ้นจากความหลากหลายของความหมาย ซึ่งหาได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติไม่ ในทางตรงกันข้าม สภาพการณ์เกิดขึ้นในทศวรรษ 2540-2560 ที่แต่ละกลุ่มทางการเมืองต่างก็นิยาม และช่วงชิงความหมายของประชาธิปไตยไปไว้ที่กลุ่มตน โดยตระหนักรู้หรือไม่ก็ดี สภาพการณ์ดังกล่าว ได้นำมาซึ่งความขัดแย้งจนมีความสูญเสียถึงเลือดเนื้อและชีวิต ตัวอย่างความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) กับกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) รวมไปถึงกลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) นั้นเป็นหลักฐานที่ยืนยันได้ว่าข้อเสนอทำนองนี้นั้นไม่ได้นำไปสู่ทางออกในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองมากไปเป็นกว่าการเร่งปฏิริยาให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงในสังคมมากยิ่งขึ้นไปอีก

⁸⁶ บัณฑิต จันทรโรจนกิจ, “การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายของประชาธิปไตย”, หน้า 163.

ส่วนข้อเสนอของประจักษ์ ก้องกีรติ ในปลายทศวรรษ 2550 ที่ผ่านมานี้ กลับมีลักษณะ ปฏิทรรศน์หรือย้อนแย้งกันในตัวเองไม่ต่างไปจากข้อเสนอของเกษียรในทศวรรษ 2530 ที่ผ่านมาเท่าใดนัก กล่าวคือ ประจักษ์อ้างอิงฐานคิดทางทฤษฎีจากงานของเกษียร เตชะพีระ ที่ยอมรับว่า ความหมายของประชาธิปไตยนั้นถูกแปรเปลี่ยนข้ามวัฒนธรรมและสถานที่อย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ กระนั้น ข้อเสนอของประจักษ์ก็ยังไปไม่ไกลจากเกษียรเท่าใดนัก กล่าวคือ ประจักษ์เสนอให้ “**กระชับวงล้อมความหมาย**” ของประชาธิปไตยเข้ามาโดยอ้างอิงจากงานของ Schmitter และ Karl⁸⁷ โดยการปฏิเสธสิ่งที่ไม่ใช่หรือไม่พึงปรารถนา เช่นคำว่า “**ประชาธิปไตยแบบไทย**” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่เขาเห็นว่าเป็นคำนิยามที่ค่อนข้าง “**สามัญ**” เนื่องจากการอนุญาตให้มีการประหารชีวิตโดยไม่มีการสืบสวน ไม่มีพรรคการเมือง หรือการรวมกลุ่มของประชาชน และค่อย ๆ กระชับวงล้อมความหมายเข้ามานี้เอง ที่ประจักษ์เชื่อว่าสุดท้ายประชาธิปไตยจะมีความหมายที่ทุกคนยอมรับร่วมกันหรือกลายเป็น “**ประชาธิปไตยของเรา**” ตามตัวบทของประจักษ์ในตรงนี้คือ

“ทุกคนล้วนฝันให้ประชาธิปไตยมีความหมายเหลือหนึ่งเดียว ยิ่งเป็นคำนิยามของตนเองก็ยิ่งดี แต่ก็อย่างที่ชี้ให้เห็นว่าฝันนั้นยากที่จะเป็นจริง ที่พอจะทำได้และเป็นวิธีหนึ่งในการนิยามประชาธิปไตย คือ การกระชับวงล้อมความหมายเข้ามา เริ่มจากการบอกว่าอะไรไม่ใช่ อะไรไม่พึงปรารถนา เช่น เริ่มจากการถามว่าประชาธิปไตยแบบไทยของจอมพลสฤษดิ์ควรจะถูกลบทิ้งให้เรียกขานว่าประชาธิปไตยหรือไม่ โดยไม่ต้องไปเสียเวลาถกเถียงว่าจอมพลสฤษดิ์ใช้คำว่าประชาธิปไตยถูกหรือผิดตามความหมายสากล จริงใจหรือไม่ แต่ตั้งคำถามใหม่ว่า ประชาธิปไตยที่รัฐสามารถจับคนไปยิงเป้าได้ทันทีหลังจากการจับกุมโดยไม่ต้องสืบสวน ไม่ต้องขึ้นศาล และนายกรัฐมนตรีมีอำนาจล้นฟ้าในการพิพากษาปลิดชีวิตประชาชน ประชาธิปไตยแบบที่จับกุมคุมขังประชาชน ปิดกั้นการตรวจค้นบ้านเรือนประชาชนได้ตามชอบใจโดยไม่ต้องทำตามกระบวนการทางกฎหมาย ประชาธิปไตยแบบที่จับคนที่รัฐสงสัยว่าเป็นผู้ไม่หวังดีต่อชาติยัดลงถ้ำน้ำมันแล้วจุดไฟเผาหรือใช้ผ้าปิดตานำตัวขึ้นเฮลิคอปเตอร์ก่อนจะถีบลงเขา ประชาธิปไตยแบบที่ไม่ต้องมีรัฐสภา ไม่มีพรรคการเมือง ไม่มีการรวมกลุ่มของประชาชน และไม่มีการเลือกตั้งเป็นเวลาสิบปี รวมทั้งไม่มีรัฐธรรมนูญ หากมีแต่ประกาศและคำสั่งของคณะปฏิวัติใช้ปกครองบ้านเมือง ประชาธิปไตยในลักษณะนี้ควรถูกนับว่าเป็นการปกครองในระบบประชาธิปไตยอยู่หรือไม่ หรือระบบกัมพูชาธิปไตย (Democratic Kampuchea) แบบเขมรแดงที่สังหารพลเมืองของตนเองไปเป็นล้าน นับเป็นประชาธิปไตยด้วยหรือไม่

⁸⁷ Philippe C. Schmitter and Terry Lynn Karl, What Democracy Is . . . and Is Not,” *Journal of Democracy* 2 (1991): 75–88. และดูเปรียบเทียบกับข้อสังเกตของ Larry Diamond ที่มีต่องานของ Schmitter และ Karl ในเชิงอรรถที่ 20

แน่นอนว่าทำอย่างนี้แล้ว ก็ยังไม่อาจบรรลุถึงคำนิยามหรือความหมายประชาธิปไตยในฝันที่เป็นหนึ่งเดียว แต่อย่างน้อย ก็ช่วยกันขจัดคำนิยามที่ค่อนข้างสามัญอย่าง “ประชาธิปไตยแบบไทย” ของจอมพลสฤษดิ์ออกไป แม้ว่าประชาธิปไตยมีมากกว่าหนึ่งแบบ แต่ประชาธิปไตยจะไม่ใช่ว่า “อะไรก็ได้” และหากโชคดี ในกระบวนการของการถกเถียง เจริญแลกเปลี่ยนกับคนอื่นที่เห็นต่างอย่างต่อเนื่องและสันติ สังคมไทยก็อาจจะลดทอนคำนิยามที่มีเป็นร้อยเป็นพันให้หดแคบลงมาเหลือสิบเหลือห้า เหลือสาม... จนกระทั่งเหลือความหมายที่ทุกคนพอจะรับรู้ร่วมกันได้มากที่สุด จาก **ประชาธิปไตยของฉันทและเธอ กลายมาเป็น “ประชาธิปไตยของเรา”**”⁸⁸ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ดูเหมือนว่า ปัญหาใหญ่ของข้อเสนอจากทั้งของเกษียร, บัณฑิต รวมไปถึงประจักษ์ก็คือ ความเชื่อมั่นว่าสุดท้ายจะสามารถค้นหาความหมายที่ยอมรับร่วมกันของชุมชนทางการเมืองได้ อย่างไรก็ตามก็ซึ่งจากปัญหาด้านการนิยามความหมายของประชาธิปไตย ที่ไม่ว่าจะพยายามยิ่งต่อสู้หรือยิ่งชี้แจงความหมายเพื่อที่จะหาความหมายที่แท้จริงหรือความหมายที่ยอมรับร่วมกันเท่าใด สิ่งที่เกิดขึ้นจากผลการศึกษาจำนวนมากทั้งในไทยและในระดับสากลนั้นแสดงให้เห็นว่าภารกิจนี้เกิดผลตรงกันข้ามกับที่มุ่งหมายไว้อย่างประจักษ์แจ้ง

ข้อจำกัดประการที่สาม ได้แก้ปัญหานี้ในแง่ของความครอบคลุมสมบูรณ์ของหลักฐาน ผู้วิจัยพบว่า ไม่มีงานวิจัยใด ๆ ที่ให้ความสำคัญกับจุดเริ่มต้นเกี่ยวกับความคิดประชาธิปไตยอย่างจริงจังนัก กล่าวคือ งานวิชาการที่มีการอ้างอิงถึงหลักฐานที่รองรับคำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของคำว่า **“ประชาธิปไตย”** ที่เก่าแก่ที่สุดนั้นวางอยู่หลักฐานที่เป็นปทานุกรมจำนวนสองฉบับ และพระราชบัญญัติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงหนึ่งฉบับเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ายังคงมีจุดอ่อนเนื่องด้วยขาดการสอบทานกับหลักฐานแวดล้อมอื่น ๆ อย่างรอบด้านเพียงพอ โดยข้อเสนอแรกสุดปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ในปี พ.ศ. 2528 ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน ปี พ.ศ. 2475 ที่ตั้งข้อสังเกตโดยอ้างอิงถึงปทานุกรมของกระทรวงธรรมการ ฉบับปี พ.ศ. 2470 ว่า ความหมายของ **“ประชาธิปไตย”** ก่อนปี พ.ศ. 2475 นั้นหมายถึงการปกครองโดยมีประธานาธิบดีเป็นหัวหน้าหรือ **“รีพับลิค” (Republic)**⁸⁹ และเขา

⁸⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉันท ของท่าน และของเธอ” ใน *ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน*, หน้า 41.

⁸⁹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 213 – 214. รวมไปถึงงานวิจัยของเขาที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2549 ที่ยังคงยืนยันทัศนะเดิมเช่นกัน โปรดดู นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *กรณี ๖.7 ทรงสละราชสมบัติ: การตีความและการสานต่อความหมายทางการเมือง* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2549), หน้า 92.

ยังคงยืนยันข้อเสนอแนะเช่นเดิมในหนังสือ “การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475” ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2535 ตามตัวบทในตอนนี้องานครินทร์ว่า

“คำว่าประชาธิปไตย แปลว่า รีพับลิค (Republic) นี่เป็นคำแปลที่ถูกต้องที่สุดสำหรับสมัยนั้น ขอให้ดูบทพยานกรรมสำหรับนักเรียน ของกระทรวงธรรมการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ.2470 ดูหน้า 428 ฉบับพิมพ์ พ.ศ.2472 ดูหน้า 425 ดังนั้น วัตถุประสงค์ของกลุ่มคณะราษฎรโดยรวมในสมัยนั้น จึงต้องการการปกครอง ในระบอบกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย ไม่ใช่ประชาธิปไตยหรือประชาธิปไตยโดยเด็ดขาด (เนื่องจาก**ประชาธิปไตย คือรีพับลิค**)”⁹⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ส่วนนิธิ เอียวศรีวงศ์ บทความของเขาที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารศิลปวัฒนธรรม ในปี พ.ศ. 2533 ว่า ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 “ประชาธิปไตย” มีความหมายเท่ากับ “เก๊กเหม็ง” หรือ “สาธารณรัฐ” อย่างไรก็ดี การอ้างของนิธิในที่นี้ค่อนข้างมีปัญหาในเรื่องของ ความน่าเชื่อถือ เนื่องจากนิธิไม่ได้อ้างถึงเอกสารหรือหลักฐานใดๆ นอกจากการอ้างเหตุผลว่าในหมู่ผู้นำ ของคณะราษฎรบางคนยังไม่ได้ใช้คำดังกล่าวในการเรียกระบบการปกครองหลัง พ.ศ. 2475 เพราะคำนี้ มีความหมายที่รุนแรง⁹¹ ดังที่นิธิบรรยายเอาไว้ว่า

“ในสมัยก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประชาธิปไตยถูกถือว่าหมายถึง “เก๊กเหม็ง” (สาธารณรัฐ) นั้นหมายความว่า การจัดสถาบันกษัตริย์ออกไปจากระบบการปกครองอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้น แม้แต่ในหมู่ผู้นำของคณะราษฎรบางท่านเองก็ยังเรียกระบบการปกครองหลัง ๒๔๗๕ ว่า “ราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ” เพื่อหลีกเลี่ยงความหมายที่รุนแรงเช่นนั้นของคำว่า **ประชาธิปไตย**”⁹² (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2537 เกษียร เตชะพีระ มีข้อเสนอเพิ่มเติมว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายของมหาชนรัฐหรือ “republic” โดยอ้างอิงจากตัวบทของพระองค์ในจดหมายเหตุนานวันที่พระองค์ทรงบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2455 และ

⁹⁰ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: โครงการตำราทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2535), หน้า 215.

⁹¹ อย่างไรก็ดี เป็นเรื่องที่น่าสนใจได้ว่า ด้วยเหตุที่บทความของนิธินั้นเป็นบทความที่ตีพิมพ์ลงในนิตยสาร นิธิจึงไม่ใช่ถือหลักการที่เคร่งครัดในการอ้างอิงถึงหลักฐานที่นำมากล่าวอ้างตามมาตรฐานทางวิชาการ กระนั้นก็ตาม เป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งว่างานของนิธินั้นถูกอ้างอิงจากงานวิชาการโดยปราศจากการตรวจสอบหรือตระหนักถึงหลักฐานที่นิธิไม่ได้อ้างอิงแต่เพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น ในวิทยานิพนธ์ของมาลินี คุ่มสุภา โปรตดู มาลินี คุ่มสุภา, “นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย,” หน้า 35.

⁹² นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), หน้า 97.

เกษียรนำมาสอบเทียบกับดิถีชันชันนารีภาษาอังกฤษแปลเป็นไทย ของหลวงรัตนัญปติ (สงบ) ที่มีการตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2444 ตามสำนวนของเขาคือ

“แต่เดิมนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมาย “republic” ซึ่ง ดิถีชันชันนารีภาษาอังกฤษแปลเป็นไทย ร.ศ. 120 ของหลวงรัตนัญปติ (สงบ) แปลไว้ที่หน้า 404 ว่า “ซึ่งไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน มีแต่ผู้ซึ่งราษฎรเลือกขึ้นให้บังคับบัญชาบ้านเมือง”⁹³ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

กล่าวได้ว่า トラバจนถึงปัจจุบัน องค์ความรู้เกี่ยวกับความหมายประชาธิปไตยก่อน พ.ศ. 2475 งานทั้งสามชิ้นยังถือเป็นพรมแดนที่ลึกที่สุดทางวิชาการ เนื่องจากงานศึกษาในระยะหลัง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาของของบัณฑิต จันทรโรจนกิจ⁹⁴ มალიณี คุ่มสุภา⁹⁵ พิพัฒน์ พสุธารชาติ⁹⁶ ประจักษ์ ก้องกีรติ⁹⁷ ญัฐพล ใจจริง⁹⁸ สายชล สัตยานุรักษ์⁹⁹ นั้นยังคงไปไม่พ้นไปจากหลักฐานเดิมของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์, และเกษียร เตชะพีระ ที่น่าแปลกใจยิ่งไปกว่านั้นก็คือ งานทั้งสองชิ้นของประจักษ์ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2558 นั้นเสนอเพิ่มเติมเป็นข้อความตรงกันว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้บัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ในราวปี พ.ศ. 2455 ในความหมายที่ตรงกับคำว่า “republic” ตามที่ประจักษ์อ้างว่า

“แรกเริ่มเดิมทีคำว่า “ประชาธิปไตย” (สะกดแบบเดิม) ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติขึ้นตั้งแต่ราวปี 2455 ถูกใช้ในความหมายที่ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “republic”

⁹³ เกษียร เตชะพีระ, “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบกับเชิงทฤษฎี,” หน้า 12.

⁹⁴ บัณฑิต จันทรโรจนกิจ, “การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายของประชาธิปไตย” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541).

⁹⁵ มალიณี คุ่มสุภา, “นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541).

⁹⁶ พิพัฒน์ พสุธารชาติ, “วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย” ใน รัฐกับศาสนา: บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2553), 252 – 291.

⁹⁷ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉันทน์ ของท่าน และของเธอ” ปกป้อง จันวิทย์ บรรณาธิการ October 09 (กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2553), หน้า 10-53; ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉันทน์ ของท่าน และของเธอ” ใน ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน (กรุงเทพฯ: ฟาติเยวกัน, 2558), หน้า 31-62.

⁹⁸ ญัฐพล ใจจริง, “100 ปีของความพยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตย: “คณะ ร.ศ. 130” และความเป็นมาของความคิด “ประชาธิปไตย” ในประเทศไทย” ใน สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ และทิพาพร ดันตีสุนทร บรรณาธิการ จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2557).

⁹⁹ สายชล สัตยานุรักษ์, นักวิชาการไทยกับการต่อสู้ช่วงชิงความหมาย “ประชาธิปไตย” ในภาวะวิกฤตทางการเมือง รายงานการวิจัย (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560).

หรือ “สาธารณรัฐ” อันหมายถึงระบบการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์ (a government with no king) ซึ่งเป็นคำนิยามที่เต็มไปด้วยนัยทางการเมืองของการสู้รบกับกษัตริย์ระหว่างกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในขณะนั้น ใช้เวลาอีกสักพักใหญ่กว่าที่ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” จะค่อย ๆ เคลื่อนตัวจาก republic มาสู่ democracy แบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน”¹⁰⁰ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

อย่างไรก็ดี ข้อเสนอของประจักษ์ค่อนข้างมีปัญหาด้านความเชื่อถือในแง่ของหลักฐานและการวินิจฉัยโดยเฉพาะการอ้างอิงของประจักษ์นั้นเป็นการอ้างอิงเพียงจากเชิงอรรถและงานของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์¹⁰¹ และเกษียร เตชะพีระ¹⁰² โดยที่ทั้งสองไม่ได้มีการกล่าวอ้างว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงบัญญัติคำ ๆ นี้แต่เพียงอย่างเดียว ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ประจักษ์ไม่ได้มีการอ้างอิงหรือมีการพิสูจน์หลักฐานเพิ่มเติมอย่างชัดเจนว่า พระองค์เป็นผู้ทรงบัญญัติคำ ๆ นี้ขึ้นเพื่อใช้ในความหมายดังกล่าว จึงเป็นที่น่าแปลกใจยิ่งว่าประจักษ์ได้ข้อสรุป หรืออาจจะเป็นการด่วนสรุปไปเองโดยปราศจากการสอบทานกับหลักฐานอื่น ๆ แวดล้อมอย่างรอบด้าน ที่มากไปกว่าหลักฐานเดิมนครินทร์หรือเกษียร นี่สะท้อนถึงปัญหาในการวินิจฉัยและความไม่รอบคอบในการใช้หลักฐานของประจักษ์ได้เป็นอย่างดี

ส่วนในกรณีของสายชล สัตยานุรักษ์ งานวิจัยเรื่อง ที่ถือว่าเป็นงานวิจัยที่เป็นการศึกษาความคิดประชาธิปไตยในช่วงปี พ.ศ. 2548 – 2557 อย่างเป็นระบบขึ้นล่าสุด โดยข้อเสนอของสายชลเกี่ยวกับความหมายของประชาธิปไตยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นประกอบด้วยสามความหมายด้วยกัน ได้แก่ ความหมายในแง่ระบอบ “Constitutional monarchy”, “Republic” และ “Democracy” ตามตัวบทของสายชลในตอนนี้เป็นคือ

“ในระยะแรก มีการใช้คำต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับระบอบการปกครองแบบตะวันตกในลักษณะทับศัพท์ และมีการบัญญัติศัพท์ต่างๆ เป็นภาษาไทยเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ คำว่า democracy และ republic ก็ได้รับการนำมาใช้ในลักษณะทับศัพท์ก่อน ในรัชกาลที่ 6 จึงมีการบัญญัติศัพท์ว่า “ประชาธิปไตย” ขึ้นมา โดยที่คำดังกล่าวนี้มีความหมายทั้งในแง่ของระบอบ Constitutional monarchy ระบอบ Republic และระบอบ Democracy”¹⁰³

¹⁰⁰ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉันทน์ ของท่าน และของเธอ” ปกป้อง จันวิทย์ บรรณาธิการ October 09 (กรุงเทพฯ: โอเพนบุ๊กส์, 2553), หน้า 20-21; ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉันทน์ ของท่าน และของเธอ” ใน ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน (กรุงเทพฯ: ฟาเหวักกัน, 2558), หน้า 39.

¹⁰¹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย,” ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ บรรณาธิการ รัฐศาสตร์-การเมือง: รวมบทความวิชาการทางรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2526-2542 (กรุงเทพฯ: วิชาสา, 2543), หน้า 215-256.

¹⁰² เกษียร เตชะพีระ, “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบกับเชิงทฤษฎี,” หน้า 6-23.

¹⁰³ สายชล สัตยานุรักษ์, นักวิชาการไทยกับการต่อสู้ช่วงชิงความหมาย “ประชาธิปไตย” ในภาวะวิกฤตทางการเมือง, หน้า .27.

อย่างไรก็ดี คำอธิบายของสายชลนั้นค่อนข้างที่จะมีความสับสนเนื่องจากการศึกษาของสายชล เป็นการศึกษาที่ไม่ให้ความสำคัญกับการใช้คำศัพท์และภาษาทางการเมือง ตัวอย่างหนึ่งที่ได้ ชัดเจนในกรณีนี้ก็คือ การที่สายชลวินิจฉัยว่ากลุ่มเจ้านายและขุนนางที่ทูลเกล้าถวายคำกราบบังคมทูล ใน ร.ศ. 103 หรือ พ.ศ. 2427 นั้นเป็นความหมายหนึ่งของประชาธิปไตยทั้ง ๆ ที่กลุ่มเจ้านายและขุน นางนั้นไม่ได้กล่าวถึงคำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” ไว้ในตัวบทแต่เพียงอย่างเดียว¹⁰⁴ มากไปกว่านั้น เนื่องจากจุดเน้นในการศึกษาของสายชลนั้นอยู่ที่การศึกษาถึงการนิยามความหมาย ของประเทศไทยของนักวิชาการร่วมสมัย ข้อมูลในส่วนของความหมายของประชาธิปไตยก่อนปี พ.ศ. 2475 ของสายชลส่วนใหญ่จึงเป็นการอ้างอิงจากงานเขียนหุติยภูมิ รวมไปถึงการสร้างข้อสรุปจาก เอกสารหลักๆ เพียงไม่กี่ชิ้นโดยปราศจากการสอบทานหรือเปรียบเทียบกับเอกสารชิ้นอื่นๆ ในยุคสมัย อย่างรอบด้าน

ปัญหาอีกประการหนึ่งก็คือ งานทำนองนี้ยังขาดการเชื่อมโยงกับบริบทของการใช้คำศัพท์และ ภาษาทางการเมืองในระดับสากล โดยเฉพาะด้านการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำว่า “Democracy” รวมไปถึงความนิยมที่เปลี่ยนแปลงไปของการใช้คำว่า “Democracy” ในฐานะภาษาทางการเมือง ที่ ย่อมมีผลสัมพันธ์กับการรับรู้และเส้นทางของความคิดดังกล่าวในสังคมไทยตั้งแต่ต้นกำเนิด การขาด ความตระหนักถึงบริบทดังกล่าว นั้นจึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ข้อสรุปและข้อตั้งต้นใน การศึกษาความคิดประชาธิปไตยในสังคมไทยนั้นกระจัดกระจายไปคนละทิศละทางดังที่ผู้วิจัยได้แสดง ให้เห็นในหัวข้อนี้และหัวข้อก่อนหน้า

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงตั้งเป็นข้อสันนิษฐานในเบื้องต้น เพื่อที่จะนำไปสู่การพิสูจน์ในเบื้องปลาย ของงานวิจัยนี้ได้ว่า พรหมแดนของความรู้เกี่ยวกับความหมายของประชาธิปไตยตามข้อเสนอของ นครินทร์นั้นถือว่า ความหมายของประชาธิปไตย ก่อน พ.ศ. 2475 นั้นมีความหมายถึงการ ปกครองในรูปแบบมหาชนรัฐหรือการปกครองในรูปแบบที่ไม่มีกษัตริย์ โดยอ้างอิงจากพจนานุกรม ของกระทรวงธรรมการที่มีการตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2470 ในขณะที่เกษียร เตชะพีระว่า มีข้อเสนอว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายของ “republic” โดยอ้างอิงจากพจนานุกรมของหลวงรัตนานุปัติ (สงป) ในปี พ.ศ. 2444 รวมไปถึงประจักษ์ที่ตั้ง ข้อสังเกตว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เป็นผู้ทรงบัญญัติคำว่า ประชาธิปัตย์” และใช้ใน ความหมายของมหาชนรัฐหรือ “republic” ซึ่งผู้วิจัยจะตรวจสอบและสำรวจหลักฐานเพิ่มเติม เพื่อพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงต่อไป

¹⁰⁴ โปรดดูประกอบผลการศึกษาในบทที่ 5 และหัวข้อลำดับต่อไป

2.3. ระเบียบวิธีในการศึกษา: การศึกษาเชิงประวัติความคิดทางการเมือง (History of Political Thought)

จากที่ผู้วิจัยได้อภิปรายถึงภาพรวม ประเด็นปัญหา ตลอดจนข้อจำกัดขององค์ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยในหัวข้อที่ผ่านมา ผู้วิจัยมีข้อพิจารณาในการเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมกับการวิจัยนี้ ดังนี้

ข้อพิจารณาประการแรก จากปัญหาเชิงการนิยามและปัญหาเชิงการวินิจฉัย ผู้วิจัยเห็นว่า ระเบียบวิธีพิงหลักเสียงที่สุด ก็คือการเริ่มต้นนิยามประชาธิปไตย หรือพยายามแสวงหาความหมายที่ลงตัวของประชาธิปไตยในงานวิจัยนี้เนื่องจากเป็นปัญหาใหญ่ที่ไม่น่าจะแก้ไขได้ง่าย ๆ จากสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ กระนั้นก็ตาม ผู้วิจัยได้หมายความว่า การศึกษาและความพยายามแก้ปัญหาด้านการนิยามและการวินิจฉัยจะเป็นสิ่งที่ปราศจากคุณูปการในการศึกษาแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่สภาวะการณ์ที่ความหมายของประชาธิปไตยนั้นยังปราศหลักเกณฑ์ใด ๆ ที่ยอมรับร่วมกัน ย่อมอาจถูกตัดสินตีตราจากทั้งสองฝ่าย หรือได้ผลการศึกษาที่กลายเป็นการยืนยันคำตอบบางประการที่มีมาแล้วซึ่งจะตกอยู่ท่ามกลางวังวนของข้อถกเถียงที่ไม่สามารถหาข้อสรุปร่วมกันได้

ข้อพิจารณาประการที่สอง บทเรียนจากผลการศึกษาที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่าสภาพการณ์ด้านความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ในสังคมนั้นมีความแตกต่างหลากหลายเป็นอย่างมาก ดังนั้น ข้อตั้งต้นของที่เหมาะสมงานวิจัยนี้ คือการเริ่มต้นศึกษาไปที่การการรับรู้หรือการนิยามความหมายประชาธิปไตยของสังคม มากกว่าที่จะเป็นการแสวงหาความหมายที่แท้จริงหรือความหมายที่ถูกต้องของประชาธิปไตย โดยพยายามหลีกเลี่ยงการนำความหมายของประชาธิปไตยของผู้วิจัยไปตัดสินหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “ความคิดประชาธิปไตย” ของสังคมไทยในการศึกษานี้ ถือเป็นความคิดของบุคคลจำนวนหนึ่งในสังคม ที่สะท้อนผ่านตัวบท หลักฐาน ตลอดจนปรากฏการณ์ทางสังคมบางประการ และที่สำคัญจะต้องมีหลักฐานหรือหลักเกณฑ์อันพอที่จะยืนยันได้ว่า ความคิดดังกล่าวเป็นของบุคคลผู้นั้นจริง ๆ

ยกตัวอย่างเช่น การวินิจฉัยถึงพระราชสถานะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือเทียนวรรณ จากการศึกษาเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่า ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเทียนวรรณนั้นยังไม่เคยใช้ศัพท์ทางการเมืองอย่าง “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวยังไม่เกิดความแพร่หลายหรือความนิยมของแนวคิดประชาธิปไตยในตะวันตกแต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้น การวินิจฉัยว่าพระองค์หรือเทียนวรรณมีความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยจึงเป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวังและจะต้องสอบทานกับบริบทของการใช้ศัพท์ทางการเมืองในระดับโลกและความเคลื่อนไหวในสังคมก่อนด้วย กล่าวอีกนัย

หนึ่งก็คือ การวินิจฉัยและตีความหลักฐานนั้นจะต้องเป็นไปด้วยความระมัดระวังและคำนึงถึงเวลาและสถานที่ในการเกิดตัวบทนั้นอย่างเคร่งครัด

ข้อพิจารณาประการที่สาม ผู้วิจัยเห็นว่า ความจำเป็นเร่งด่วนขององค์ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยของไทย ก็คือการพัฒนาระเบียบวิธี ที่จะนำไปสู่การวางหลักเกณฑ์อันเป็นที่ยอมรับร่วมกันบางประการ ที่จะสามารถนำไปสู่การเริ่มต้นบทสนทนาหรือความพยายามที่จะแก้ปัญหาข้อพิพาททางทฤษฎีที่มีอยู่ในอดีตได้ โดยระเบียบวิธีที่ผู้วิจัยคิดว่าจะมีความเหมาะสมกับการศึกษานี้ก็คือ แนวการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองการเมือง (History of Political Thought) ที่ให้ความสำคัญกับการเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลง ตลอดจนพัฒนาการของความคิดทางการเมืองของความภายในบริบททางประวัติศาสตร์ที่แวดล้อมให้เกิดความคิดนั้นขึ้น โดยเน้นทำความเข้าใจอย่างระมัดระวังรอบด้านทั้งตัวบท บริบท โดยเฉพาะความหมายของคำศัพท์หรือภาษาทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

ก. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought)

ในขอบของการศึกษาความคิดทางการเมือง¹⁰⁵ ระเบียบวิธีการศึกษาแบบแบบประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought) นั้นได้รับอิทธิพลมาจากนักวิชาการสังกัด

¹⁰⁵ สำหรับการศึกษาความคิดทางการเมือง อาจแบ่งออกได้หลายแนวทางด้วยกันตามจุดเน้นหลัก และวิธีการศึกษา อาทิ สมบัติ จันทรวงศ์ ได้แบ่งออกเป็น 6 แนวทางด้วยกัน ได้แก่ การวิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียด (Close Textual analysis), การแยแยะระหว่างเจตนา (intention) ของปรัชญาเมธีและผล (effect) อันเกิดจากการยอมรับแนวคิดนั้นๆ, การศึกษาชีวประวัติของปรัชญาเมธี (Biographical Approach), การศึกษาแนวทางจิตวิทยา (Psychological Approach), การศึกษาแนวทางอุดมการณ์ (Ideological Approach) และการศึกษาแนวทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โปรดดู สมบัติ จันทรวงศ์, ตัวบท (*the Text*) กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 10-17.; "แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษาปรัชญาการเมือง," in เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง หน่วยที่ 1-5 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2558), หน้า 31-35. ส่วน ไชยันต์ ไชยพร ได้แบ่งออกเป็นสามแนวทางด้วยกัน ประกอบด้วย การศึกษาแนวประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought), ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) และทฤษฎีการเมือง (Political Theory) โปรดดู ไชยันต์ ไชยพร, เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอน เรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ปรัชญา การเมือง และทฤษฎีการเมือง, หน้า 1 – 33. ส่วน William L Richter เขาได้แบ่งออกเป็นสามแนวทางหลักด้วยกัน คือ การศึกษาแนวทางที่ให้ความสำคัญกับตัวบท (Textual Approaches), แนวทางที่ให้ความสำคัญกับบริบท (Contextual Approaches) และแนวทางหลังสมัยใหม่ (Postmodern Approaches) โปรดดู William L Richter, *Approaches to Political Thought* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2009).

มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์หรือ “สำนักเคมบริดจ์” (The Cambridge School)¹⁰⁶ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการบุกเบิกของ J. G. A. Pocock, John Dunn และ Quentin Skinner¹⁰⁷ โดยเฉพาะ Skinner ที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์วิธีการศึกษาความคิดทางการเมืองที่มีอยู่ในขณะนั้น ในขณะเดียวกัน เขาก็พยายามพัฒนาระเบียบวิธีขึ้นมาเอง โดย Skinner ได้จำแนกการศึกษาความคิดทางการเมืองที่มีอยู่ในขณะนั้นออกเป็นสามแนวทาง ได้แก่แนวทางที่เน้นศึกษาบริบทที่แวดล้อมนักคิด (context) โดยเฉพาะบริบททางศาสนา, การเมือง และเศรษฐกิจ ในฐานะที่เป็นกรอบที่กำหนดความคิดหรือตัวบทของนักคิด กับแนวทางที่เน้นศึกษาตัวบท (texts) โดยถือว่า การศึกษาตัวบท โดยเฉพาะผลงานของนักคิดในอดีต ถือเป็นผลงานที่มีลักษณะอมตะข้ามกาลเวลาและสามารถประยุกต์ใช้ได้กับทุกบริบทหรือสภาพแวดล้อม (dateless wisdom, with universal application) กับอีกแนวทางหนึ่ง ที่มุ่งเน้นศึกษาไปที่บริบททางการเมือง โดยเฉพาะบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา ในฐานะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งอิทธิพลถึงนักคิดหรือส่งผลต่อการผลิตตัวบทของนักคิดนั้น ซึ่งเขาเห็นว่าต่างมีความผิดพลาดและไม่เพียงพอในการทำความเข้าใจทั้งต่อความคิดทางสังคมและการเมือง¹⁰⁸

โดย Skinner เสนอว่า การศึกษาความคิดทางการเมืองที่เหมาะสมและเพียงพอ นั้น ไม่เพียงแต่ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาทำความเข้าใจทั้งตัวบทและบริบทแล้ว ผู้ศึกษาต้องให้ความสำคัญ และมีความเข้าใจต่อความหมายของคำหรือชุดคำศัพท์ที่แปรเปลี่ยนไปตามบริบท ให้ตรงกันกับบริบทที่นักคิดนั้นใช้หรือมีความต้องการจะสื่อ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การทำความเข้าใจบริบททางการเมืองแต่เพียงลำพังนั้นไม่เพียงพอ หากแต่จะต้องนำความเข้าใจจากบริบทนั้น มาทำความเข้าใจ

¹⁰⁶ Brian Young "Introduction," in *Palgrave Advances in Intellectual History*, ed. Richard Whatmore and Brian Young, p.2.; Richard Whatmore, "Intellectual History and the History of Political Thought," in *Palgrave Advances in Intellectual History*, ed. Richard Whatmore and Brian Young (London: Palgrave, 2006), p.111.

¹⁰⁷ J. G. A. Pocock, "The History of Political Thought: A Methodological Enquiry," in *Political Thought and History : Essays on Theory and Method* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), pp.3-19.; John Dunn, "The Identity of the History of Ideas," *Philosophy* 43 (1968): pp.85–104; Quentin Skinner, "Meaning and Understanding in the History of Ideas," *History and Theory* 8 (1969): 3-53.

¹⁰⁸ Quentin Skinner, "Meaning and Understanding in the History of Ideas," *History and Theory* 8, 1 (1969): 29-31; ไชยันต์ ไชยพร, นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน/กับวิกฤตทางการเมืองไทย, หน้า 50-51.

เข้าใจตัวนักคิด จากตัวบทที่เขาต้องการจะสื่อด้วยให้ถูกต้องด้วย หรือเป็นการทำความเข้าใจนักคิด อย่างที่นักคิดนั้นเข้าใจตนเองนั่นเอง¹⁰⁹

โดยชุดของงานเขียนสำคัญ ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองของสำนักเคมบริดจ์ ก็คือ หนังสือชุด “Ideas in Contexts”¹¹⁰ ที่มีการตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ที่ประกอบไปด้วยการศึกษาถึงความคิดทางการเมืองและสังคมในประเด็นที่กว้างขวางและหลากหลาย แต่จะมีลักษณะที่ร่วมกันก็คือ เป็นงานใช้กรอบการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากกรอบการศึกษาของสำนักเคมบริดจ์

โดยงานสำคัญที่มีจุดเน้นในการศึกษาถึงต้นกำเนิด ตลอดจนพลวัตรหรือการเปลี่ยนแปลงของมโนทัศน์ทางการเมืองที่น่าจะเป็นประโยชน์กับการศึกษาวิจัยขึ้นนี้อย่างยิ่งก็คือ งานที่มีการบรรณาธิการโดย Terrance Ball, James Farr และ Russell L. Hanson¹¹¹ ซึ่งเน้นศึกษาถึงการกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ทางการเมืองที่สำคัญในแต่ละยุคสมัย¹¹² อาทิ การศึกษาของ John Dunn¹¹³ ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายของมโนทัศน์ “การปฏิวัติ” (Revolution) โดย Dunn ได้แสดงให้เห็นว่า คำว่าการปฏิวัติในความหมายเริ่มแรกนั้นมีการเปลี่ยนแปลงมาจากมโนทัศน์ที่ปราศจากนัยทางการเมืองที่ใช้ในแวดวงโหราศาสตร์ (astronomy) ที่หมายความว่า “การหมุนรอบ” หรือ “การโคจร” ของดวงดาวในอวกาศ มาสู่คำที่มียุทธศาสตร์ทางการเมืองที่สื่อถึงการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการทำลายระเบียบเก่าที่ล้าสมัยและทดแทนด้วยระเบียบทางการเมือง, เศรษฐกิจ และสังคมแบบใหม่ที่สมบูรณ์กว่าได้อย่างไร โดย Dunn ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลสำคัญของ

¹⁰⁹ Quentin Skinner, “Meaning and Understanding in the History of Ideas, p.46; ไชยันต์ ไชยพร, นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน/กับวิกฤตทางการเมืองไทย, หน้า 50-51.

¹¹⁰ หนังสือชุด “Ideas in Contexts” จากการสืบค้นในเว็บไซต์ของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์นั้นมีถึง 111 หัวเรื่อง โดยเล่มแรกที่มีการตีพิมพ์ของหนังสือชุดนี้คือเรื่อง Philosophy in History ที่มี Richard Rorty, J.B. Schneewind และ Quentin Skinner เป็นบรรณาธิการ โดยมีการตีพิมพ์ในปี 1984 และเล่มล่าสุดคือเรื่อง Martin A. Ruehl, "The Italian Renaissance in the German Historical Imagination, 1860-1930" (2015). แหล่งที่มา <http://www.cambridge.org>

¹¹¹ Terrance Ball, James Farr and Russell L. Hanson ed. Political Innovation and Conceptual Change (Cambridge: Cambridge University Press, 1989)

¹¹² ในหนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วยการศึกษาถึงความหมายและการเปลี่ยนแปลงความหมายของมโนทัศน์สำคัญ ๆ ทางการเมืองจำนวน 14 คำด้วยกัน ได้แก่ Constitution, Democracy, The State, Representation, Party, Patriotism, Public Interest, Citizenship, Corruption, Public Opinion, Ideology, Rights, Property และ Revolution

¹¹³ John Dunn, “Revolution” in Ball, Terrance, James Farr and Russell L. Hanson Political Innovation and Conceptual Change (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), pp. 333-356.

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในฝรั่งเศสระหว่างปี 1789-94 ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองรัสเซียในปี 1917 และในจีนปี 1949 ที่แสดงให้เห็นถึงการล่มสลายของระบอบการเมืองเก่า พร้อม ๆ กับการแทนที่ด้วยระบอบการเมืองในรูปแบบใหม่ ร่วมกับการตีความปรากฏการณ์ดังกล่าวที่ได้รับอิทธิพลจากวิธีคิดแบบมาร์กซิสต์ ที่ส่งผลให้มโนทัศน์ “การปฏิวัติ” เปลี่ยนแปลงมาสู่ความหมายในปัจจุบัน

อีกตัวอย่างหนึ่งที่สำคัญก็คือ การศึกษาของ Russell L. Hanson¹¹⁴ ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงความหมาย รวมไปถึงการสร้างค่านิยมมโนทัศน์ “ประชาธิปไตย” (Democracy) ในสังคมตะวันตกว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงจากความหมายในเชิงลบตั้งแต่สมัยกรีกโบราณเป็นต้นมา ในแง่ของคำที่สื่อถึงระบอบการปกครองของชนชั้นล่างหรือคนจน และเป็นการปกครองในรูปแบบที่เลวร้ายที่สุดซึ่งเต็มไปด้วยความอันตรายและความไร้เสถียรภาพ มาสู่มโนทัศน์ที่มีความหมายในแง่บวกซึ่งสื่อถึงอำนาจของประชาชนและความเสมอภาคทางการเมือง และได้รับความนิยอย่างกว้างขวางในกลางศตวรรษ 20 ได้อย่างไร

โดย Hanson ได้ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการทำให้ความหมายของมโนทัศน์ประชาธิปไตยเปลี่ยนแปลงไปนั้น เป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการมวลชนทางการเมือง (the mass political movement) ที่ให้คุณค่าและความสำคัญกับประชาธิปไตย และพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้สิ่งที่ขบวนการมวลชนเหล่านี้ ถือว่าเป็น “ประชาธิปไตย” ดังนั้น เมื่อขบวนการมวลชนหรือประชาชน (the people) เหล่านี้สามารถขึ้นสู่อำนาจได้ จึงเป็นผลให้ความหมายของประชาธิปไตยเปลี่ยนแปลงไป¹¹⁵ ซึ่ง Hanson ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบททางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลาส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายของประชาธิปไตย ที่ค่อย ๆ เริ่มต้นจากการต่อสู้ทางการเมืองในยุโรปและสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นขบวนการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียม (the Levellers) หรือกลุ่มจาโคแบง (Jacobin) ในยุโรป และขยายตัวไปสู่สหรัฐอเมริกาเฉพาะบริบทของการต่อสู้ทางการเมืองภายในร่วมกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกา ที่ส่งผลให้ความหมายของประชาธิปไตยในความหมายของการปกครองของชนชั้น (class rule) ค่อย ๆ จางหายไปที่สุดในที่สุด

สำหรับในกรณีของไทย ผู้วิจัยเห็นว่า แนวการศึกษาแบบประวัติความคิดทางการเมืองของสำนักเคมบริจด์ มีความเหมาะสมในการทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองตะวันตกที่เข้ามาสู่สังคมไทย เนื่องด้วยวิธีการศึกษาแบบนี้ให้ความสำคัญไปที่ตัวบทพร้อม ๆ กับบริบทที่กำกับแวดล้อมความคิด

¹¹⁴ Russell L. Hanson, “Democracy” in Ball, Terrance, James Farr and Russell L. Hanson *Political Innovation and Conceptual Change* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), pp. 68-90.

¹¹⁵ Ibid., 69.

ทางการเมืองนั้น ๆ ทั้งในกรณีของต้นทางและปลายทาง โดยการศึกษาอิทธิพลของแนวคิดทางการเมืองตะวันตกที่มีต่อความคิดหรือนักคิดทางการเมืองไทยนั้น ไชยันต์ ไชยพร ผู้ริเริ่มโครงการศึกษาอิทธิพลความคิดทางการเมืองของนักคิดตะวันตกและแนวคิดทางการเมืองตะวันตก ที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองไทยสมัยใหม่¹¹⁶ ได้อธิบายว่า การศึกษาในแนวทางที่อิงกับชนบททางประวัติศาสตร์ ความคิดทางการเมืองของไทยนั้นเริ่มต้นจากการศึกษาของบุหลันฉาย อุดมอริยทรัพย์ ที่ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำว่า “Mob” ในบริบททางการเมืองตะวันตกและไทย¹¹⁷ ตามมาด้วยการศึกษาของศุภชัย ศุภผล¹¹⁸ ที่พิจารณาถึงอิทธิพลและปัญหาในการตีความทฤษฎีการเมืองของฌอง ฌากส์ รูสโซ ในบริบททางการเมืองไทย รวมไปถึงกานต์ บุญยะกาญจน์¹¹⁹ ที่ศึกษาถึงการรับรู้และปัญหาในการตีความ “เจ้าผู้ปกครอง” ของมาคิอาเวลลีในบริบททางการเมืองไทย ซึ่งงานทั้งสามชิ้นล้วนวางรากฐานอันเป็นจุดแข็งในระเบียบวิธีที่เริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจพัฒนาการของความคิดหรือแนวคิดที่ตนเองศึกษา จากนั้นจึงไปสืบสาวและวินิจฉัยถึงการเข้ามาของความคิดดังกล่าว นั้นอย่างรอบคอบโดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่เป็นการพิจารณาด้วยอย่างระมัดระวังและคำนึงถึงบริบทและสภาพการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แวดล้อมตัวบทนั้นอยู่¹²⁰

อย่างไรก็ดี ด้วยจากข้อจำกัดของระยะเวลาในการศึกษาวิจัยและขอบเขตของการศึกษาในช่วงยาว ผู้วิจัยจึงมิได้ใช้ระเบียบวิธีดังกล่าวอย่างเคร่งครัดในทุกชุดคำศัพท์หรือภาษาทางการเมืองตามแนวทางของ Skinner ได้ กระนั้น ผู้วิจัยยังวางกรอบโครงโดยวางอยู่บนหลักของความเคร่งครัดในการใช้คำศัพท์และภาษาทางการเมืองเฉพาะคำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” (ไม่ว่าจะสะกดในรูปแบบใด) กับผู้สร้างตัวบทและกรอบเวลาทางประวัติศาสตร์อย่างเคร่งครัดเนื่องจากงานวิจัยนี้จำเป็นต้องวางขอบเขตการศึกษาแบบช่วงยาวเพื่อที่จะเห็นร่องรอยของการก่อรูป

¹¹⁶ ไชยันต์ ไชยพร, “คำนำเสนอ” ใน กานต์ บุญยะกาญจน์, มาคิอาเวลลี: การเมืองไทยของเจ้าผู้ปกครอง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2562), หน้า 26.

¹¹⁷ บุหลันฉาย อุดมอริยทรัพย์, “มือกับกระบวนกรทำให้เป็นประชาธิปไตยในการเมืองไทยยุคสมัยใหม่” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545).

¹¹⁸ ศุภชัย ศุภผล, “การสร้างค่านิยมและปัญหาเกี่ยวกับการตีความทฤษฎีการเมืองของ ฌอง ฌากส์ รูสโซ ในบริบทการเมืองไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556).

¹¹⁹ กานต์ บุญยะกาญจน์, “การสร้างค่านิยมและการตีความ “เจ้าผู้ปกครอง” ของมาคิอาเวลลีในบริบทการเมืองไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558). และวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับการปรับปรุงและนำมาตีพิมพ์อีกครั้งใน มาคิอาเวลลี: การเมืองไทยของเจ้าผู้ปกครอง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2562).

¹²⁰ ไชยันต์ ไชยพร, “คำนำเสนอ” ใน กานต์ บุญยะกาญจน์, มาคิอาเวลลี: การเมืองไทยของเจ้าผู้ปกครอง, หน้า 11 - 12.

ความคิดตลอดจนการเปลี่ยนแปลงความหมายในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ โดยเมื่อพิจารณา
ร่วมกับสภาพการณ์และปัญหาขององค์ความรู้ด้านประชาธิปไตยในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงวางหลักเกณฑ์
และระเบียบวิธีในการวินิจฉัยข้อมูลเป็นข้อตั้งต้นในการวิจัยไว้ดังนี้

ข. ข้อตั้งต้นและข้อเสนอในการศึกษา

จากคำถามการวิจัยที่ว่า “ความคิด “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” ในฐานะความคิด
การเมืองตะวันตก เริ่มเข้ามาในสังคมสยามในยุคสมัยใด ผ่านช่องทางใด และมีการรับรู้เข้าใจโดยชาว
สยามในรูปแบบหรือลักษณะใดบ้างจนถึง พ.ศ. 2475?” เพื่อตอบคำถามดังกล่าว ผู้วิจัยจึงวาง
หลักเกณฑ์และข้อตั้งต้นในการศึกษาไว้ดังนี้

ประการแรก จากปัญหาของการนิยามและปัญหาของการวินิจฉัยความหมายของประชาธิปไตย
ที่หาข้อสรุปมิได้ เมื่อประกอบกับฐานคิดของแนวการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่ให้
ความสำคัญกับการใช้คำหรือชุดคำศัพท์ทางการเมืองอย่างเคร่งครัด ดังนั้น ผู้วิจัยจะใช้ “ภาษาทาง
การเมือง” เป็นเกณฑ์ในการจำแนกเพื่อให้ความเป็นธรรมกับบุคคลในประวัติศาสตร์ และสร้างเกณฑ์
ที่อาจจะนำไปสู่การแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ โดยพิจารณาจากคำว่า “Democracy” หรือ
“ประชาธิปไตย” เป็นเกณฑ์ ในกรณีข้อพิพาทเกี่ยวกับจุดกำเนิดของประชาธิปไตยในไทยนั้น ผู้วิจัยมี
ข้อเสนอว่าควรที่จะตั้งข้อวินิจฉัยจากการปรากฏของคำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย”
เป็นครั้งแรกในสังคมสยามเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการปรากฏขึ้นอย่างทับศัพท์หรือการแปลมาสู่คำศัพท์
ทางการเมืองในภาษาไทยก็ตาม

ประการที่สอง ในแง่ของการเลือกใช้เอกสารและการตีความ ผู้วิจัยจะพยายามเลือกใช้
เอกสารชั้นต้น โดยพิจารณาถึงการใช้คำศัพท์และภาษาทางการเมือง รวมไปถึงความหมายที่เกิดขึ้นใน
ช่วงเวลา-สถานที่ (time and space) อย่างเคร่งครัด โดยการระบุถึงช่วงเวลาในการตีพิมพ์หรือการ
เผยแพร่ผลงานนั้น และจะหลีกเลี่ยงการนำผลงานภายหลังมาตีความผลงานที่เกิดขึ้นก่อนหน้า หรือ
หลีกเลี่ยงการคัดลอก (Quotations) เพียงส่วนเล็ก ๆ มาตีความ ที่อาจจะสร้างความสับสนมากกว่า
ดังที่มักจะเกิดกับวรรณกรรมจำนวนมากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น ดังนั้น การอ้างอิงและตีความตัว
บทของผู้วิจัยจะเป็นการคัดลอกหรือยกข้อความที่มีปริมาณเนื้อหาจำนวนมากพอที่จะสามารถวินิจฉัย
ได้อย่างเป็นธรรมพร้อม ๆ กับผู้อ่านได้ โดยพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการวินิจฉัยหรือการตีความที่เกินเลย
ไปจากหลักฐานหรือการตีความที่หักไปเองของผู้วิจัย

ประการที่สาม ในแง่ของความรอบด้านของเอกสาร เพื่อแก้ไขจุดอ่อนที่เกิดขึ้นจากงาน
จำนวนมากก่อนหน้านี้ ผู้วิจัยจะพยายามสำรวจและประมวลข้อสรุปในงานวิจัยนี้จากหลักฐานที่มี

ความหลากหลายรอบด้านที่สุด ในปริมาณที่มากพอที่จะสอบทานความหลากหลาย ความต่าง หรือความเหมือนกันของชุดภาษาทางการเมืองให้มากที่สุด หรือหากเป็นในกรณีของบุคคล ก็จะใช้หลักฐานงานเขียนในหลายกรรมหลายวาระมากในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันให้ได้มากที่สุด จึงจะวินิจฉัยเป็นข้อสรุปได้

2.4 สรุปท้ายบท

จากที่ผู้วิจัยได้อภิปรายถึงสถานะตลอดจนพัฒนาการขององค์ความรู้เรื่องประชาธิปไตย ผู้วิจัยจึงนำมาตั้งเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการตรวจสอบ ตลอดจนวินิจฉัยเพื่อตอบคำถามวิจัยของงานวิจัยนี้ ดังนี้

ก. มีความหมายอื่น ๆ ของ “ประชาธิปไตย” ก่อน ปี พ.ศ. 2475 ที่นอกเหนือไปจากที่รับรู้กันว่าคือ “republic” หรือไม่ อย่างไร

ข. และถ้า “มี” (ก.) มีหลักฐานใดที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลใดเป็นผู้ใช้คำ ๆ นี้เป็นครั้งแรก หรือเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่มีการค้นพบ

ค. คำศัพท์ทางการเมืองอย่างคำว่า “Democracy” เข้ามาสู่สังคมสยามเมื่อใด ผ่านหลักฐานใด และมีการรับรู้เข้าใจกันอย่างไร

ง. ใครเป็นผู้บัญญัติศัพท์ว่า “ประชาธิปไตย” (หรือสะกดในแบบอื่น ๆ) ขึ้นเป็นคนแรก จากหลักฐานใด และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้บัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” และเป็นผู้ใช้คำดังกล่าวในความหมายของ “republic” หรือไม่

จ. การวินิจฉัยบุคคลหรือคณะบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์กับ “ประชาธิปไตย” อาทิ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์, นายเทียนวรรณ, นาย ก.ศ.ร. กุหลาบ รวมไปถึงคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 และนายปรีดี พนมยงค์

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงความหมายของ “Democracy” ในโลกตะวันตก

“คำคำนี้เป็นคำที่นักปรัชญาบางคนขนานนามว่าเป็น “มโนทัศน์ที่มีการถกเถียงกันในระดับแก่นสารอย่างหนัก” มันเป็นคำคำหนึ่งที่เราไม่มีทางจะตกลงหาฉันทมติได้ว่าหมายความว่าอย่างไร เพราะแต่ละนิยามของมันก็แบกรับนัยทางสังคม ศีลธรรม และการเมืองอย่างแตกต่างกันไปทั้งสิ้น แต่อย่างน้อยๆ ในวันนี้เราก็ออยู่โดยขาดมันไปไม่ได้ ในหนังสือ *In Defence of Politics* ที่ผู้เขียนได้เขียนไว้เมื่อ 40 ปีก่อน ผู้เขียนกล่าวว่าประชาธิปไตยเป็น “คำที่สับสนที่สุด” ไม่ต่างจากพวกนางไม้ในเทวตำนานกรีกหรือโรมันแต่อย่างใด กล่าวคือ เดโมคราเทีย (Democratia) ที่ เป็นเทพธิดาของชาวเอเธนส์นั้น “เป็นนางบำเรอของทุกๆ คน แต่นางมีเวทมนตร์ที่ทำให้คนรักยังหลงเสน่ห์ของนาง ทั้งๆ ที่รู้อยู่แล้วว่าคนอื่นๆ ก็ครอบครองนางเช่นกัน”¹²¹

3.1. เกริ่นนำ

บทนี้ผู้วิจัยมีจุดประสงค์ในการแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำว่า “Democracy” โดยคำนึงถึงบริบทด้านเทศะ (space) และกาล (time) ในการใช้คำดังกล่าวในการเรียกรูปแบบการปกครองของตะวันตกว่ามีความเปลี่ยนแปลงในการใช้คำนี้อย่างไร โดยเริ่มพิจารณาตั้งแต่อิทธิพลของนักปรัชญาการเมืองในสมัยเอเธนส์โบราณจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2

¹²¹ “The word is what some philosophers have called 'an essentially contested concept', one of those terms we can never all agree to define in the same way because the very definition carries a different social, moral, or political agenda. But somehow, nowadays at least, we cannot live without it. In my *In Defence of Politics* 40 years ago

I reified 'this most promiscuous word' as if a Greek or Roman nymph - or say Democratia, an Athenian minor deity: 'She is everybody's mistress and yet somehow retains her magic even when a lover sees that her favours are being, in his light, illicitly shared by many another. Bernard Crick, *Democracy: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), p.1. ฉบับแปลเป็นภาษาไทยใน เบอ์นาร์ด คริก, ประชาธิปไตย: ความรู้ฉบับพกพา trans. อธิป จิตตฤกษ์ (กรุงเทพฯ: โอเพนเวิร์ลด์, 2557), หน้า 19.

โดยบทนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วนหลักๆ ส่วนแรกเป็นการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของ
ความหมายของประชาธิปไตย (Democracy) ในโลกตะวันตก จากข้อสังเกตจากการศึกษาเชิงประวัติ
ความคิดทางการเมืองในตะวันตก ต่อจากนั้นจะเป็นข้อค้นพบจากการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative
Analysis) และการวิเคราะห์จากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ที่ให้ข้อสรุปตรงกันคือคำว่า
“Democracy” นั้นมีความหมายในแง่ลบเป็นส่วนมากมาโดยตลอด จนกระทั่งถึงปลายศตวรรษที่ 19
เองที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงความหมายในแง่ดีขึ้น โดยเริ่มจากการแข่งขันทางการเมืองภายในสหรัฐอเมริกา
และคำว่าประชาธิปไตยถูกนำมาใช้เป็นคำโฆษณา (slogan) ในการต่อสู้ทางการเมืองของสหรัฐอเมริกา
ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงส่งผลให้ทำให้ประชาธิปไตยเป็นคำที่มีความแพร่หลาย และถูกนำไปใช้
เรียกรูปแบบการปกครองอย่างกว้างขวางออกไปทั่วโลกตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา

3.2 การเปลี่ยนแปลงความหมายของประชาธิปไตย (Democracy) ในโลกตะวันตก

*“Then, democracy,” I said, “would have all this and other things akin
to it and would be, as it seems, a sweet regime, without rulers and many-
colored, dispensing a certain equality to equals and unequals alike.”¹²²*

ในแง่ของประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง กล่าวได้ว่า ความหมายของ “Democracy” ตั้งแต่
สมัยโบราณจนกระทั่งถึงประมาณปลายศตวรรษที่ 18 นั้นมีความหมายในแง่ลบมาโดยตลอด
โดยเฉพาะจากอิทธิพลของ Socrates ที่ปรากฏในงานเขียนของ Plato¹²³

*“...The real ground of the difference between oligarchy and
democracy is poverty and riches.”¹²⁴*

สำหรับในกรณีของ Aristotle ใน Politics¹²⁵ ที่เขาเขียนขึ้นในราว 300 ปี ก่อนคริสตกาลนั้น
เขาได้แบ่งรูปแบบการปกครองออกเป็นสามรูปแบบโดยดูที่จำนวนของผู้ถืออำนาจ ได้แก่การปกครอง
โดยคน ๆ เดียว (the One) การปกครองโดยคนละบุคคลจำนวนน้อย (the Few) และการปกครอง

¹²² Plato, *The Republic of Plato* translated with notes and an interpretative essay by Allan Bloom
Second Edition (United State of America: BasicBooks), p. 236

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Aristotle, *Politics* translated by Ernest Barker with Revised and Introduction and Notes by R. F. Stanley
(Oxford: Oxford University Press, 2009), p. 102.

¹²⁵ Ibid.

โดยมหาชนที่ส่วนใหญ่เป็นคนจน (The Many)¹²⁶ และการปกครองทั้งสามรูปแบบ แบ่งออกเป็น รูปแบบการปกครองที่ดี ซึ่งเป็นการปกครองเพื่อประโยชน์ของชุมชนทางการเมืองทั้งหมดหรือเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และรูปแบบการปกครองที่เลว ซึ่งเป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของผู้ถืออำนาจปกครองแต่ฝ่ายเดียว โดยรูปแบบการปกครองที่ดีได้แก่ การปกครองแบบเอกราธิปไตย (Monarchy) การปกครองโดยอภิชน (Aristocracy) และการปกครองที่ Aristotle ให้ชื่อว่า “Politieia” (Polity) ตามลำดับ และรูปแบบการปกครองที่เลว ได้แก่รูปแบบการปกครองแบบทรราช (Tyranny) คณาธิปไตย (Oligarchy) และเดโมกราเตีย (Democracy/Demokratia) ที่เป็นการปกครองของคนจน มากไปกว่านั้น คำว่า “Demos” ที่ในบริบทที่เขาใช้นั้นยังหมายถึง “คนจน” (the poor) ดังนั้น Demokratia จึงเป็นรูปแบบการปกครองที่เลวซึ่งอำนาจอยู่ในมือของคนที่มีจำนวนมากและปกครองเพื่อผลประโยชน์ของคนจนโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การจำแนกรูปแบบการปกครองของอริสโตเติลยังมีลักษณะที่เป็นการปกครองของชนชั้น (Class rule) ได้แก่เอกบุคคคลที่มีจำนวนหนึ่งคน อภิชนที่มีจำนวนน้อย และมหาชนจำนวนมากที่มักจะเป็นคนจน¹²⁷

ในยุคโรมัน ความหมายของ “Democracy” ยังคงมีความหมายที่ไม่ดีนัก จากมุมมองของ Polybius ใน The Histories เล่มที่ 6¹²⁸ กล่าวคือเขาให้ความหมายว่า

“we would not describe a system of government as a **democracy** just because the entire population has the right to follow every whim and inclination. **What we call democracy is a system where the majority decision prevails, but which retains the traditional values of piety towards the gods, care of parents, respect for elders, and obedience to the laws.**”¹²⁹

¹²⁶ ในประเด็นของการแบ่งแยกรูปแบบการปกครองโดยใช้จำนวนของผู้ปกครองเป็นเกณฑ์ คือการปกครองโดยคน ๆ เดียว (the One) การปกครองโดยคณะบุคคลจำนวนน้อย (the Few) และการปกครองโดยคนหมู่มาก (The Many) ที่เก่าแก่ที่สุดอาจสืบย้อนไปถึงกวีนิพนธ์ของชาวกรีกที่ชื่อพินดาร์ (Pindar) ในราวศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล โปรดดู ไชยันต์ ไชยพร, ดุลอำนาจในการเมืองการปกครองไทย จากมุมมองทฤษฎีการปกครองแบบผสม (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2558), หน้า 17.

¹²⁷ Aristotle, *Politics*, Book III, IV.; สมบัติ จันทวงศ์, “เสถียรภาพของประชาธิปไตยในทัศนะของอริสโตเติล” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 12, 1 (มกราคม 2517), หน้า 80; ไชยันต์ ไชยพร, “อริสโตเติล: การเลือกตั้งกับความเป็นประชาธิปไตย” วารสารสถาบันพระปกเกล้า 3, 1 (มกราคม – เมษายน 2558), หน้า 5.

¹²⁸ Polybius, *The Histories*, trans. Robin Waterfield (Oxford: Oxford University Press, 2010), p.373.

¹²⁹ Ibid., p.373.

กระนั้น Polybius ก็ยังเรียกการปกครองของมหาชนที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับประชาธิปไตยว่าเป็นการปกครองโดยฝูงชน (Mob-rule)¹³⁰ โดยเขาได้กล่าวถึงประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรของระบบการปกครอง (Cycle of constitutions หรือ Politeion anakyklosis) ที่แบ่งรูปการปกครองออกเป็น 6 รูปแบบ โดยใช้จำนวนและประโยชน์ที่เกิดจากการปกครองเป็นเกณฑ์แบ่ง โดยอธิบายว่าวัฏจักรของระบอบการปกครองจะเริ่มต้นจากการปกครองโดยคนๆ เดียว และจะเสื่อมลงไปสู่การปกครองแบบทรราช และเปลี่ยนแปลงไปสู่อภิชนาธิปไตยและเสื่อมลงสู่คณาธิปไตย และหลังจากคณาธิปไตยเสื่อมลงจึงเกิดประชาธิปไตย และจะเสื่อมลงเป็นการปกครองโดยฝูงชนเป็นอันครบวัฏจักร¹³¹

ข้อสำคัญก็คือแม้ว่า Polybius จะให้ความหมายของประชาธิปไตยในแง่ดีกว่า Aristotle แต่กระนั้น ในมุมมองของ Polybius ประชาธิปไตยก็ยังเป็นรูปแบบการปกครองที่รอวันเสื่อมลงไปสู่การปกครองแบบฝูงชน ซึ่งในทัศนะของเขานั้น รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดก็คือรูปแบบการปกครองแบบผสม (Mixed Constitution) ที่ผสมผสานการปกครองระหว่างองค์ประกอบของ “Monarchy”, “Aristocracy” และ “Democracy” เข้าด้วยกัน ซึ่งเขาเห็นว่าคือรูปแบบการปกครองของมหาชนรัฐโรมัน (Roman Republic) ในช่วงเวลาของเขานั้นเอง¹³²

หลังจากโรมล่มสลาย ในยุคกลาง ความหมายของประชาธิปไตยในแง่ของการปกครองที่ไม่ดี โดยเฉพาะจากอิทธิพลของ Aristotle ได้ส่งผ่านมาในโลกภาษาละตินผ่านการแปลของ William of Moerbeke) ในราวกลางศตวรรษที่ 13 โดยเขาได้แปลหนังสือ Politics โดยการแปลศัพท์คำว่า “δημοκρατία” ในภาษากรีกมาสู่คำว่า “Demokratia” ในภาษาละตินโดยมีความหมายถึงการปกครองรูปแบบหนึ่งที่ละเมิดการปกครองที่ดี (One of the transgressions of good government) ตามคติของ Aristotle และ Polibius¹³³ เช่นเดียวกับ St. Thomas Aquinas¹³⁴ ที่คำว่าประชาธิปไตยในความหมายแง่ลบยิ่งขึ้นจากงานของเขาที่ชื่อ “De regimine principum”

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid., p. 373.

¹³² Ibid., p. 372.

¹³³ ไชยันต์ ไชยพร, "แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่," in ประมวล สารคดีวิชาการ แนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 8-15, หน้า 11.; Quentin Skinner, "The Italian City Republic," in *Democracy the Unfinished Journey : 508 Bc to Ad 1993*, p. 60.

¹³⁴ ไชยันต์ ไชยพร, "แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่," หน้า 11.

โดยเขาให้ความหมายของประชาธิปไตยว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ “เลวร้าย” ดังที่ไอควินัสบรรยายว่า

“เราเรียกรูปแบบการปกครองว่าเป็นประชาธิปไตยในยามเมื่อระบอบนั้นปราศจากคุณธรรมและเมื่อมันดำเนินไปภายใต้มหาชนคนส่วนใหญ่....ประชาธิปไตยคือรูปแบบของอำนาจมหาชนที่คนชั้นล่างธรรมดา (Common people) กดขี่คนรวยด้วยกำลังของการเป็นคนส่วนใหญ่ ด้วยผลที่ตามมา คือมหาชนทั้งมวลได้กลายเป็นทรราชย์แบบหนึ่ง”¹³⁵

สำหรับในกรณีรูปแบบการปกครองของนคร-สาธารณรัฐอิตาลี (Italian city-republic) ที่เกิดขึ้นในราวศตวรรษที่ 11 – 12 นั้น ต้องมีความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งว่า นคร-สาธารณรัฐอิตาลีนั้นไม่ใช่การปกครองแบบประชาธิปไตยและไม่ใช้ต้นแบบของประชาธิปไตยสมัยใหม่เช่นเดียวกัน เนื่องจากรูปแบบการปกครองแบบนี้ขาดเสถียรภาพอย่างยิ่ง และผู้ที่สนับสนุนรูปแบบการปกครองแบบนคร-สาธารณรัฐ นี้ก็ไม่ได้เรียกระบอบการปกครองของตัวเองว่าเป็นประชาธิปไตยตามแบบของประชาธิปไตยโบราณของเอเธนส์หรือได้รับอิทธิพลมาจากระบอบประชาธิปไตยเอเธนส์แต่อย่างใด แต่รูปแบบการปกครองแบบนคร-สาธารณรัฐเป็นการปกครองที่ได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบการปกครองแบบสาธารณรัฐ (Republic) ของโรมันมากกว่า¹³⁶

ต่อมาในช่วงราวกลางศตวรรษที่ 17 ได้เกิดปรากฏการณ์ของกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เรียกว่ากลุ่มของ “นักต่อสู้เพื่อความเท่าเทียม” (the Levellers)¹³⁷ ที่เป็นขบวนการต่อสู้ทางการเมืองที่มุ่งเน้นไปที่การยกเลิกความแตกต่างทางฐานะและชนชั้นระหว่างขุนนางและสามัญชนในอังกฤษ โดยมุ่งเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญที่ปกป้องสิทธิของพลเมืองจากการคุกคามของอำนาจรัฐอย่าง เป็นลายลักษณ์อักษรในบริบทของรัฐชาติ ซึ่งข้อเรียกร้องของนักต่อสู้ทางการเมืองกลุ่มนี้จะมุ่งไปที่การ

¹³⁵ “Again, if wrongful government is exercised by the many, this is named ‘democracy’, that is, ‘rule by the people’; and this comes about when the common people oppress the rich by force of numbers. In this way the whole people will be like a single tyrant.” in Thomas Aquinas, "Aquinas: Political Writings" (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), p.9. “สำนวนแปลเป็นภาษาไทยโดย ไชยันต์ ไชยพร, “แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, ใน ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 8-15, หน้า 11.

¹³⁶ ไชยันต์ ไชยพร, “แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, ใน ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 8-15, หน้า 11; Quentin Skinner, “The Italian City Republic” in Democracy the unfinished journey : 508 BC to AD 1993, p. 60.

¹³⁷ ขบวนการนักต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลานั้นๆ ในช่วงเวลา ค.ศ. 1645-1649 ในช่วงของสุญญากาศทางการเมืองในช่วงที่กองทัพฝ่ายสนับสนุนกษัตริย์กำลังจะพ่ายแพ้ หลังจากโอลิเวอร์ ครอมเวลล์ได้รับชัยชนะ ขบวนการจึงถูกปราบปรามในที่สุด จุดสูงสุดของขบวนการได้รับการสนับสนุนจำนวนหลายพันคน และสามารถสร้างการเดินขบวนครั้งใหญ่ขึ้นในลอนดอน โปรดดู ไชยันต์ ไชยพร, “แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, หน้า 14.

เรียกร้องให้มีการพิทักษ์สิทธิในแบบสมัยใหม่ อาทิ สิทธิในกระบวนการยุติธรรมที่จะต้องไม่มีการทรมาน สิทธิในการมีตัวแทนทางกฎหมายหรือทนายความในกระบวนการยุติธรรม รวมไปถึงสิทธิในการมีเสรีภาพทางความคิดและความเชื่อ, สิทธิในการแสดงออก, สิทธิในความเสมอภาคทางกฎหมาย, สิทธิในการลงคะแนนเสียง, สิทธิเสรีภาพในสื่อสิ่งพิมพ์ และสิทธิในการปฏิวัติถ้าหากเกิดทราซซขึ้น¹³⁸

อย่างไรก็ดี ภายใต้บริบทดังกล่าว กลุ่มขบวนการนักต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมนั้นไม่เคยกล่าวว่าพวกเขาต้องการเรียกร้อง “ประชาธิปไตย” เนื่องจากภายใต้บริบทดังกล่าวในความเข้าใจของกลุ่มนักต่อสู้เพื่อความเท่าเทียม ความหมายของประชาธิปไตยยังคงเป็นความหมายในแง่ลบซึ่งสืบเนื่องมาจากความหมายในยุคโบราณและยุคกลาง¹³⁹ แต่การตีความและให้ความหมายในแง่บวกของประชาธิปไตยเริ่มขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ.1656 โดย James Harrington หนึ่งในสมาชิกของขบวนการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียม ที่พยายามกำหนด “ชื่อ” ของรูปแบบทางการเมืองที่เขาพยายามมุ่งไปถึง โดยใช้คำว่า “Democracy” ในฐานะของรูปแบบการปกครองของปวงชนที่ดี (Good popular government) และบัญญัติคำว่า “Anarchy”¹⁴⁰ เพื่อใช้เรียกรูปแบบการปกครองที่อยู่ในมือของทราซซแห่งฝูงชนที่ไร้กฎระเบียบแบบ เช่นเดียวกับ William Petty ที่ได้กล่าวถึงประชาธิปไตยในฐานะรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดในเอกสารส่วนตัวของเขาในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน ซึ่งข้อสังเกตสำคัญก็คือ พวกเขาไม่ได้หมายถึงรูปแบบการปกครองแบบ ประชาธิปไตย/เดโมกราเตีย ของเอเธนส์ แต่มีความหมายเดียวกันกับประชาธิปไตยสมัยใหม่หรือการปกครองรูปแบบตัวแทน (Popular representative government) ที่เข้าใจในปัจจุบัน¹⁴¹

ต่อมาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 แม้ว่าในศตวรรษก่อนหน้า ขบวนการนักต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมจะเริ่มใช้คำว่าประชาธิปไตยในความหมายแง่บวก แต่โดยทั่วไปแล้ว คนทั่วไปในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ยังคงเข้าใจความหมายของประชาธิปไตยตามภูมิปัญญาแบบคลาสสิกและสืบเนื่องมาจากถึงยุคกลาง ในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองรูปแบบหนึ่งในหลายรูปแบบที่ไม่ได้มีความ

¹³⁸ ไชยันต์ ไชยพร, “แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, ใน ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 8-15, หน้า 12-13

¹³⁹ David Wootton, “The Levellers” in Democracy the Unfinished Journey: 508 BC to AD 1993, p.73.

¹⁴⁰ ในปัจจุบันนิยมแปลเป็นภาษาไทยว่า “อนาธิปไตย”

¹⁴¹ ด้วยเหตุนี้กลุ่มนักต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมเหล่านี้ได้ถูกยกย่องให้เป็นบิดาของทฤษฎีประชาธิปไตยสมัยใหม่ (the founding fathers of modern democracy) เนื่องจากข้อเรียกร้องของกลุ่มนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยในสมัยปัจจุบันมากที่สุด ไชยันต์ ไชยพร, “แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, ใน ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 8-15, หน้า 14; David Wootton, “The Levellers” in Democracy the Unfinished Journey: 508 BC to AD 1993, p.73.

สลักสำคัญอย่างใด และยิ่งถือเป็นรูปแบบการปกครองที่ไม่ดีอีกด้วย¹⁴² สำหรับในสหรัฐอเมริกา บรรดาบิดาผู้ก่อตั้งชาติสหรัฐอเมริกาก็ยังคงใช้คำว่าประชาธิปไตยตามความหมายในแง่ลบ ดังจะเห็นได้จากบทความหมายเลข 10 ของ James Madison ที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ของนิวยอร์กในช่วง การรณรงค์เพื่อให้สัตยาบันต่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ของสหรัฐอเมริกาในช่วงปี ค.ศ.1787 – 1788 เขาได้กล่าวถึงความหมายของประชาธิปไตยในฐานะที่แตกต่างไปจากการปกครองแบบ สาธารณรัฐหรือมหาชนรัฐที่ใช้ระบบตัวแทนซึ่งเขาสนับสนุนว่า

“...สำหรับประชาธิปไตยแบบบริสุทธิ ซึ่งข้าพเจ้าหมายถึงสังคมที่ประกอบด้วยพลเมือง จำนวนหนึ่งผู้ซึ่งมารวมตัวกัน และบริหารรัฐบาลด้วยตนเองนั้น อาจยอมรับได้ว่าไม่สามารถมี ทางแก้ไขความยุ่งยากของกลุ่มเฉพาะได้เลย ในเกือบจะทุกกรณี กิเลสหรือผลประโยชน์ร่วมกันจะเป็น ที่รู้สึกโดยเสียงข้างมากของส่วนทั้งหมด การติดต่อและการร่วมมือกันก็จะเป็นผลจากรูปแบบของรัฐบาล นั้นเอง และก็ไม่มีสิ่งใดจะยับยั้งแรงจูงใจที่จะปล่อยให้พรรคที่อ่อนแอกว่าหรือปัจเจกบุคคลที่เป็นที่น่า รังเกียจต้องเสียหาย ดังนั้นจึงได้เกิดกรณีว่าประชาธิปไตยเช่นว่านั้น ได้เป็นปรากฏการณ์แห่งความ วุ่นวายและการโต้แย้ง เป็นสิ่งซึ่งเข้ากันไม่ได้กับความมั่นคงส่วนบุคคลหรือสิทธิในทรัพย์สิน และ โดยทั่วไปรูปแบบการปกครองแบบนี้มักจะมีชีวิตสั้นและสิ้นสุดลงด้วยความรุนแรง นักการเมืองผู้รู้ทาง ทฤษฎีซึ่งสนับสนุนรัฐบาลประเภทนี้ได้เข้าใจผิด ๆ มาว่า โดยการลดสภาพของมนุษย์ชาติลงมาจนเส อมภาคกันอย่างสมบูรณ์ในสิทธิการเมืองนั้น จะทำให้มนุษย์นั้นมีความเสมอภาคและประสานกลมกลืน กันอย่างสมบูรณ์ ทั้งในทรัพย์สิน ความคิดเห็น และกิเลสในเวลาเดียวกันด้วย”¹⁴³ (เน้นข้อความโดย ผู้วิจัย)

¹⁴² แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, ใน ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและ สังคม หน่วยที่ 8-15, หน้า 14, หน้า 15.

¹⁴³ “From this view of the subject it may be concluded that a **pure democracy**, by which I mean a society consisting of a small number of citizens, who assemble and administer the government in person, can admit of **no cure for the mischiefs of faction**. A common passion or interest will, in almost every case, be felt by a majority of the whole; a communication and concert results from the form of government itself; and there is nothing to check the inducements to sacrifice the weaker party or an obnoxious individual. Hence it is that such democracies have ever been spectacles of turbulence and contention; have ever been found incompatible with personal security or the rights of property; and have in general been as short in their lives as they have been violent in their deaths. Theoretic politicians, who have patronized this species of government, have erroneously supposed that by reducing mankind to a perfect equality in their political rights, they would at the same time be perfectly equalized and assimilated in their possessions, their opinions, and their passions” in: Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay, *The Federalist Papers* Edited with an Introduction and Notes By ", ed. Lawrence Goldman (Oxford: Oxford University Press, 2008), p. 52. สำนวนแปลเป็นภาษาไทยใน เจมส์ เมดิสัน, “บทความหมายเลข 10” ใน *เดอะเฟดอรัลลิสต์เปเปอร์: เอกสารความคิดทาง*

เห็นได้ว่า ความหมายของประชาธิปไตยที่เมดิสันเข้าใจนั้นยังคงเป็นความหมายในแง่ลบ เช่นเดียวกันกับอริสโตเติลและโพลิเบียส ส่วนในฝรั่งเศส ช่วงระยะเวลาก่อนการปฏิวัติใหญ่ในปี ค.ศ. 1789 คำว่ายังคงมีความหมายถึงรูปแบบการปกครองที่ล้าสมัย ไม่พึงปรารถนา และอันตราย (Outmoded, undesirable, and dangerous form of government)¹⁴⁴ ในหนังสือ Spirit of the Laws ของ Montesquieu ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1748 เขาถือว่ารูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้นมีความเสื่อมโดยหลักการ (The principle of democracy is corrupt) และเป็นรูปแบบการปกครองที่ไม่มีเสถียรภาพและมีแนวโน้มที่จะเสื่อมลงไปสู่การปกครองแบบอภิชนาธิปไตย ราชาธิปไตย หรือเผด็จการ¹⁴⁵ เช่นเดียวกับ Jean-Jaques Rousseau ใน the Social Contract ของเขาที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1762 เขาได้พูดถึง ประชาธิปไตยที่แท้จริงว่าไม่เคยเกิดขึ้นและไม่มีวันที่จะเกิดขึ้น¹⁴⁶ และเปรียบเทียบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้นไม่เหมาะสมกับมนุษย์ ดังที่เขากล่าวว่า “ถ้าจะมีชนชาติใดเป็นประชากรของพระเจ้า ชาตินั้นคงจะปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพราะรัฐบาลที่สมบูรณ์พร้อมขนาดนั้นย่อมไม่เหมาะสมสำหรับมนุษย์”¹⁴⁷ ซึ่งมุมมองทั้งสองนั้นสะท้อนถึงอิทธิพลจากภูมิปัญญาในสมัยโบราณโดยเฉพาะจากอริสโตเติล เช่นเดียวกับเมดิสัน¹⁴⁸

เช่นเดียวกับในอังกฤษ ในหนังสือ Reflects on the Revolution in France ของ Edmund Burke ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1790 มองว่าการปฏิวัติฝรั่งเศสคือการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ประชาธิปไตย ซึ่งนำผลในแง่ร้ายมาให้มากกว่าแง่ดี¹⁴⁹ โดยจากการอ้างอิงงานถึงงานของ Aristotle ว่ารูปแบบการปกครองในรูปแบบดังกล่าวมีลักษณะสำคัญหลายประการที่คล้ายกับการปกครองแบบทร

การเมืองอเมริกัน , สมบัติ จันทรวงศ์ บรรณาธิการแปล (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530) หน้า 119-120.

¹⁴⁴ Ruth Scurr, “Varieties of Democracy in the French Revolution” in *Re-imagining democracy in the age of revolutions: America, France, Britain, Ireland 1750-1850*, p.62; Pierre Rosanvallon, “The History of the Word “Democracy” in France” *Journal of Democracy* 6, 4 (October 1995), p.140-143.

¹⁴⁵ Montesquieu, *Complete Works*, vol. 1 *The Spirit of Laws*, (Indiana: Liberty Fund, 2011), pp.153-154.

¹⁴⁶ ฌอง ฌากส์ รูสโซ, *สัญญาประชาคม* แปลโดย วิภาดา กิตติโกวิท (กรุงเทพฯ: ทับหนังสือ, 2550), หน้า 114.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

¹⁴⁸ Pierre Rosanvallon, “The History of the Word “Democracy”, p.141.

¹⁴⁹ Mark Philip, “Talking about Democracy: Britain in the 1790s” in *Re-imagining democracy in the age of revolutions: America, France, Britain, Ireland 1750-1850*, p.105.

ราช โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นการใช้อำนาจในเชิงเผด็จการ (Despotism) ต่อพลเมืองที่มีชนชั้นสูงกว่า (Better class of citizen) ¹⁵⁰ โดยเขากล่าวว่า “ในการปกครองแบบประชาธิปไตย เสียงส่วนใหญ่ของพลเมืองสามารถที่จะกระทำการกดขี่อย่างโหดร้ายที่สุดต่อเสียงส่วนน้อย ...และการกดขี่ต่อเสียงส่วนน้อยนั้นจะขยายออกไปจำนวนมาก และจะเต็มไปด้วยความบ้ำระห่ำมากกว่าอาณาจักรที่ปกครองโดยคหาอันเดียว¹⁵¹เสียอีก”¹⁵² ซึ่งสะท้อนถึงการมอง ประชาธิปไตยในความหมายแง่ลบเช่นเดียวกัน

ต่อมาในศตวรรษที่ 19 มโนทัศน์ประชาธิปไตย เริ่มที่จะมีความหมายในแง่ดีมากขึ้น จากผลของความขัดแย้งทางการเมืองภายในของสหรัฐอเมริกา โดยเริ่มมีการนำคำดังกล่าวมาใช้ตั้งเป็นชื่อพรรคการเมืองที่ชื่อว่าพรรคเดโมแครตหรือพรรคเดโมแครท (Democratic Party) โดยการนำของ Andrew Jackson ที่มีนโยบายสนับสนุนการกระจายอำนาจและสนับสนุนเสรีภาพของปัจเจกบุคคล โดยพรรคเดโมแครทเป็นพรรคแรกที่สร้างและแสวงหาการสนับสนุนจากขบวนการมวลชน (Popular movement) โดยเฉพาะที่เป็นสามัญชนผิวขาวอันเป็นผลมาจากการทยอยยกเลิกข้อกำหนดด้านทรัพย์สินเป็นเกณฑ์ในการออกเสียงเลือกตั้ง¹⁵³ ถึงแม้ว่าเจ็คสันจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าทำตัวเป็น “กษัตริย์แห่งฝูงชน” (King Mob) แต่เขาก็คือผู้นำคำว่ประชาธิปไตยมาใช้นั้นสื่อถึงการแสวงหาความสนับสนุนทางการเมืองจากพลเมืองอเมริกันสามัญชนชายผิวขาวเท่านั้น ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับ ประชาธิปไตย/เดโมกราเตียในเอเธนส์แต่อย่างใด

ต่อมาในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 งานของ Antoine Louis Destutt de Tracy ที่ตีพิมพ์ในครั้งแรกในปี ค.ศ. 1811 นั้นแสดงให้เห็นถึงการจำแนกรูปแบบการปกครองใหม่ โดยถือว่าการจำแนกรูปแบบการปกครองเป็น “republic”, “monarchy” และ “despotic” ตามภูมิปัญญาโบราณนั้นเป็นการจำแนกที่ผิด โดยในทัศนะของเขา รูปแบบการปกครองนั้นถือว่ามีได้สองรูปแบบ คือ การปกครองแห่งชาติ (national government) และการปกครองแบบพิเศษ (special) ซึ่ง De Tracy โดยใช้เกณฑ์เรื่องของสิทธิและอำนาจอธิปไตยปวงชน (people sovereignty) เป็นเกณฑ์ในการจำแนก กล่าวคือ ในทัศนะของ De Tracy ไม่ว่าอำนาจในการปกครองจะอยู่ที่คน ๆ เดียว กลุ่มคน

¹⁵⁰ Edmund Burke, *Reflections on the French Revolution* (New York: J. M. Dent & Son, 1951), p.121.

¹⁵¹ การปกครองโดยคนคนเดียว (การตีความของผู้วิจัย)

¹⁵² Ibid., pp.121-122.

¹⁵³ Mary Beth Norton, et. al., *A People & A Nation: A History of the United States* (New York: Mifflin Company, 2008), pp.325-327.

¹⁵⁴ Robert D. Geise, *American History to 1877* (New York: Barron's, 1992), p.70.

หรือมหาชนก็ตาม หากอำนาจในการปกครองนั้นเป็นของหรือมาจากปวงชนแล้ว ล้วนแต่เป็นการปกครองแห่งชาติทั้งสิ้น¹⁵⁵

มากไปกว่านั้น ในต้นศตวรรษนี้ยังได้เกิดสงครามประกาศอิสรภาพของกรีซกับจักรวรรดิออตโตมัน (Greek War of Independence) ซึ่งเป็นการต่อสู้ระหว่างชาวกรีกสมัยใหม่ซึ่งเป็นคนผิวขาวที่นับถือศาสนาคริสต์ กับชาวเติร์กซึ่งเป็นคนผิวสีและนับถือศาสนาอิสลาม โดยเหตุการณ์นี้ทำให้ชาวตะวันตกซึ่งเป็นชาวผิวขาวที่นับถือศาสนาคริสต์มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจชาวกรีก และมีการสร้างสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างชาวกรีกในยุคสมัยใหม่กับเดโมกราเตียของเอเธนส์ในสมัยโบราณ¹⁵⁶ โดยในปี ค.ศ. 1825 มีการเปลี่ยนชื่อเมืองในรัฐมิชิแกนจากเดิมคือ “Woodruff’s Grove” มาเป็น “Ypsilanti” เพื่อเป็นเกียรติแก่ “Demetrius Ypsilanti” แม่ทัพของกรีซที่คุมกำลังทหารเข้าต่อสู้กับพวกเติร์ก¹⁵⁷ โดยที่พวกเขาได้อพยพหรือมีสายสัมพันธ์ใดๆ กับประเทศกรีซเลย โดยพวกเขาพยายามที่สร้างความเชื่อมโยงระหว่างจิตวิญญาณเสรีของพลเมืองกรีกโบราณในการต่อสู้กับเผด็จการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คำว่าประชาธิปไตยเริ่มมีการใช้ในความหมายแง่ดี และมีความเชื่อมโยงกับการปกครองของสหรัฐอเมริกามากขึ้น นอกเหนือไปจากตัวแบบสาธารณรัฐโรมันที่มีอิทธิพลในยุคของบิดาแห่งการสร้างชาติอเมริกา¹⁵⁸

โดยการเรียกระบอบการปกครองแบบตัวแทนโดยเฉพาะระบอบการปกครองของสหรัฐอเมริกาว่าเป็นประชาธิปไตยอย่างชัดเจนคือหนังสือเรื่อง *Democracy In America* ของ Alexis de Tocqueville ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมาในอเมริกาช่วง ค.ศ. 1831-1832 และตีพิมพ์ผลงานขึ้น

¹⁵⁵ Antoine Louis Claude, Comte Destutt de Tracy, *A Commentary and Review of Montesquieu’s ‘Spirit of Laws’* translated by Thomas Jefferson to which are annexed, Observations on the Thirty First Book by the late M. Condorcet; and Two Letters of Helvetius, on the Merits of the same Work (New York: Burt Franklin, 1969), pp.12 – 14; ไชยันต์ ไชยพร, “รัฐศาสตร์สมัยใหม่ในศตวรรษที่สิบแปด (2): รูปแบบการปกครองในความเข้าใจของ Destutt de Tracy,” *วิภาษา* 5, 1 (มีนาคม-เมษายน 2554): 66-70.

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

¹⁵⁷ Pure Michigan, “How Did Michigan Cities Get Their Names? Part 7”, (Online). Available from: <http://www.michigan.org/blog/region/how-did-michigan-cities-get-their-names-part-7>, 2017, June 6.

¹⁵⁸ ไชยันต์ ไชยพร, “แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, ใน *ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม* หน้าที่ 8-15, หน้า 26; Arlene W. Saxonhouse, *Athenian Democracy: Modern Mythmakers and Ancient Theorists*, p.12.

ดังกล่าวครั้งแรกในปี ค.ศ. 1835¹⁵⁹ โดยเขาเชื่อมโยงการปกครองแบบตัวแทนแบบของสหรัฐอเมริกา เข้ากับคำว่าประชาธิปไตย¹⁶⁰ รวมไปถึงงานของ ซึ่งการเชื่อมโยงนี้ถือเป็นการเปลี่ยนนัยสำคัญของคำว่าประชาธิปไตยที่เดิมนั้นสื่อถึงการปกครองทางตรงแบบเอเธนส์ มาสู่การปกครองโดยที่ประชาชนเลือกผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่แทนตน และทำให้คำว่าประชาธิปไตยมีความหมายในแง่ดีมากขึ้นทั้งในสหรัฐอเมริกาและแพร่หลายยุโรปภาคพื้นทวีปและแพร่กระจายออกไปทั่วโลก¹⁶¹

ต่อมาในศตวรรษที่ 20 ศตวรรษนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นศตวรรษของประชาธิปไตย โดยมีการใช้คำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” โดยประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในฐานะที่เป็นระบอบการปกครองที่จะต้องปกป้องรักษาโดย Woodrow Wilson ได้กล่าวสุนทรพจน์ต่อรัฐสภาเพื่อความเห็นชอบในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ในวันที่ 2 เมษายน ค.ศ. 1917 โดยกล่าวว่าสหรัฐอเมริกาจำเป็นต้องเข้าร่วมสงครามเพื่อต่อสู้กับรัฐอัตตาธิปไตยปรัสเซีย (Prussian autocracy)¹⁶² และเพื่อปกป้องรัฐบาลประชาธิปไตยของโลก (The democratic government of the world) ซึ่งถือเป็นประโยคสำคัญที่ทำให้มีนัยนี้มีความหมายในแง่บวกมากขึ้นก็คือ **“โลกจะต้องถูกทำให้ปลอดภัยสำหรับประชาธิปไตย” (World must be made safe for democracy)**¹⁶³ โดยในต้นศตวรรษที่ 20 “ประชาธิปไตย” จึงเริ่มมีฐานะเป็นคำขวัญหรือคำโฆษณา (slogan) และมีความหมายในแง่ดีมากขึ้น¹⁶⁴

¹⁵⁹ James Miller and John Thompson *Almanac of American History* (Washington D.C: National Geographic, 2006), p. 133.

¹⁶⁰ อเล็กซิส เดอ ต็อกเกอวิลล์, *ประชาธิปไตยในอเมริกา 1*, แปลโดย วิภาวรรณ ตูยานนท์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 205.

¹⁶¹ ไซยงค์ ไชยพร, “แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, ใน *ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 8-15*, หน้า 26; Anthony Arblaster, *Democracy* (Buckingham: Open University Press, 2002), pp.43-44.

¹⁶² รัฐปรัสเซียถือเป็นรัฐนำในจักรวรรดิเยอรมัน และในขณะนั้นพระเจ้าวิลเฮล์มที่ 2 (Kaiser Wilhelm II or William 2) กษัตริย์แห่ง ปรัสเซีย (King of Prussia) ยังครองตำแหน่งจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิเยอรมัน (German Emperor or Kaiser) อีกด้วย โปรดดู Michael Graham Balfour, “William II: Emperor of Germany” in *Encyclopedia Britannica* (Online). แหล่งที่มา: <https://www.britannica.com/biography/William-II-emperor-of-Germany>, 2017, June 6.

¹⁶³ Sixty-Fifth Congress, 1 Session, Senate Document No. 5. (Online). แหล่งที่มา: <http://historymatters.gmu.edu/d/4943>, 2017, 6 June.

¹⁶⁴ Mogens H. Hansen, “Was Athens a Democracy ?” in *Popular Rule, Liberty and Equality in Ancient and Modern Political Thought*, p.5.

ในปีเดียวกันที่วิลสันกล่าวสุนทรพจน์ต่อสภาองเกรส ในสหภาพโซเวียต มโนทัศน์ประชาธิปไตยก็ถูกใช้ในฐานะของการต่อสู้ทางการเมืองโดยที่ฝ่ายสหภาพโซเวียตก็มีการอ้างว่าในสังคมคอมมิวนิสต์นั้นมีความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงมากกว่า โดย Lenin ได้เขียนไว้ในหนังสือ *State and Revolution* ในช่วงปีเดียวกันกับที่วิลสันกล่าวสุนทรพจน์ ซึ่งมีการตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1918¹⁶⁵ ว่า “ในสังคมคอมมิวนิสต์เท่านั้น ที่การต่อต้านจากพวกนายทุนได้ถูกทำลายลงอย่างสมบูรณ์ ...เมื่อนั้น ประชาธิปไตยที่แท้จริงและสมบูรณ์ (Truly complete democracy) จะเป็นไปได้ และประจักษ์แจ้ง ซึ่งเป็นประชาธิปไตยที่ปราศจากข้อครหาใดๆทั้งสิ้น (A democracy without any exceptions whatsoever)”¹⁶⁶ สอดคล้องกับการศึกษาของ Karen Whedbee ที่ชี้ให้เห็นว่าในแวดวงวิชาการเกี่ยวกับคลาสสิก (Classical studies) ของอังกฤษในศตวรรษที่ 17-18 ที่มีตัวแบบโรมันเป็นแกนกลางของการศึกษามากกว่ารูปแบบการปกครองของเอเธนส์ที่พวกเขามองว่าไม่ต่างจากการจลาจลบนท้องถนน และเป็นในช่วงศตวรรษที่ 20-21 นี้เองที่เอเธนส์มีฐานะเป็นประเด็นศูนย์กลางในการศึกษาคลาสสิกและประชาธิปไตยถือเป็นรูปแบบการปกครองที่มีความชอบธรรมมากกว่ารูปแบบการปกครองใด ๆ¹⁶⁷

ต่อเนื่องมาจากการกล่าวอ้างต่อประชาธิปไตยที่เริ่มตั้งเค้ามาตั้งแต่การอ้างของวิลสันและเลนิน โลกหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่เข้าสู่ยุคสงครามเย็น (Cold War) ที่มีความขัดแย้งระหว่างโลกสองขั้วที่ฝ่ายหนึ่งนำโดยสหรัฐอเมริกา และอีกฝ่ายหนึ่งที่นำโดยสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน ข้อสังเกตที่สำคัญก็คือ ทั้งสองฝ่ายต่างกล่าวอ้างว่าการปกครองของตนนั้นเป็นประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน สำหรับในกรณีของสหรัฐอเมริกาและประเทศบริวารนั้นต่างก็ถือว่าเป็นประเทศของตนเป็นประชาธิปไตยหรือเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democracy) และโจมตีอีกฝ่ายว่าเป็นประเทศเผด็จการ เช่นเดียวกับอีกฝั่งหนึ่งที่ถือว่าเป็น “ประชาธิปไตย” ที่แท้จริงกว่าหรือเป็นประชาธิปไตยของประชาชน (People's Democracy) และโจมตีอีกฝ่ายว่าเป็นประชาธิปไตยของกฎหมายหรือนายทุน¹⁶⁸

¹⁶⁵ V. I. Lenin, *State and Revolution* (Illinois: Haymarket Books, 2014), p.38.

¹⁶⁶ Ibid., p.127.

¹⁶⁷ Karen E. Whedbee, “The Tyranny of Athens: Representations of Rhetorical Democracy in Eighteenth-Century Britain” *Rhetoric Society Quarterly*, p.65.

¹⁶⁸ Pat Sloan, *Soviet Democracy* (London: Victor Gollancz, 1937), p.11-12. และโปรดพิจารณาชื่อประเทศอย่างเป็นทางการของโลกคอมมิวนิสต์ที่ปรากฏคำว่า Democracy ที่ยังคงใช้อยู่ตราบจนถึงปัจจุบัน อาทิ เกาหลีเหนือ (Democratic People's Republic of Korea), ลาว (Lao People's Democratic Republic) เป็นต้น

สอดคล้องกับหลักฐานจากรายงานที่จัดทำโดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ในปี ค.ศ. 1951 โดยมี Richard McKeon เป็นหัวหน้าโครงการที่ได้ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว พลังของมโนทัศน์ประชาธิปไตยได้มีอิทธิพลต่อการต่อสู้ขับเคี่ยวทางการเมืองในระดับสูงสุดชนิดที่ไม่มีลัทธิทางการเมืองใดๆ กล่าวอ้างว่าเป็นฝ่ายที่ต่อต้านประชาธิปไตย¹⁶⁹ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มโนทัศน์ประชาธิปไตย มีฐานะเป็นมโนทัศน์ทางการเมืองที่มีฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองที่ดี และมีฐานะที่ดำรงความชอบธรรมอย่างสูงสุดชนิดที่ไม่มีมโนทัศน์อื่นใดสามารถที่จะเป็นคู่ต่อกรได้ เช่นเดียวกับบทสรุปของ Francis Fukuyama ในปลายศตวรรษที่ 20¹⁷⁰ นั่นเอง ในลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะกล่าวถึงข้อสังเกตจากการศึกษาเชิงปริมาณและการวิเคราะห์จากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ ที่ให้ข้อสรุปสอดคล้องกับการศึกษาในเชิงประวัติความคิดทางการเมืองเช่นกัน

3.3 ข้อสังเกตจากการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) และการวิเคราะห์จากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data)

ผลการศึกษาในเชิงปริมาณที่เกี่ยวข้องกับ “Democracy” ทั้งงานศึกษาของ Ithiel de Sola Pool เรื่อง “Symbols of Democracy” ที่ใช้ระเบียบวิธีศึกษาเชิงปริมาณจากการวิเคราะห์ความถี่ของการใช้คำ (quantitative content analysis) จากบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์หลักในห้าประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร รัสเซีย ฝรั่งเศส และเยอรมนี โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า หลังสงครามโลกทั้งสองครั้ง แนวโน้มความถี่ในการใช้คำว่า Democracy ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ (slogan) ทางการเมืองเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด¹⁷¹ (โปรดดูภาพที่ 1 ประกอบ)

¹⁶⁹ Richard McKeon, *Democracy in a World of Tensions* ed. Richard McKeon (Paris: UNESCO, 1951), pp.522-23.

¹⁷⁰ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: The Free Press, 1992).

¹⁷¹ Ithiel de Sola Pool, *Symbols of Democracy* (The Hoover Institute and Library on War, Revolution, and Peace Stanford University: Stanford University Press, 1952), p.10. เอกลักษณ์ ไชยภูมิ, “จากปฐมบทประชาธิปไตยสู่ทางสองแพร่งของเสรีประชาธิปไตย: เส้นทางของ ‘ประชาธิปไตย’ ในตะวันตก,” *วารสารสังคมศาสตร์* 48, 2 (2561): 74.

ภาพที่ 1 แสดงอัตราของความถี่ในการใช้คำว่า “Democracy”

ในหน้าหนังสือพิมพ์ของ de Sola Pool ¹⁷²

ATTENTION TO DEMOCRACY BY TIME PERIODS

a) Percentage of Editorials in Which Symbol Appears

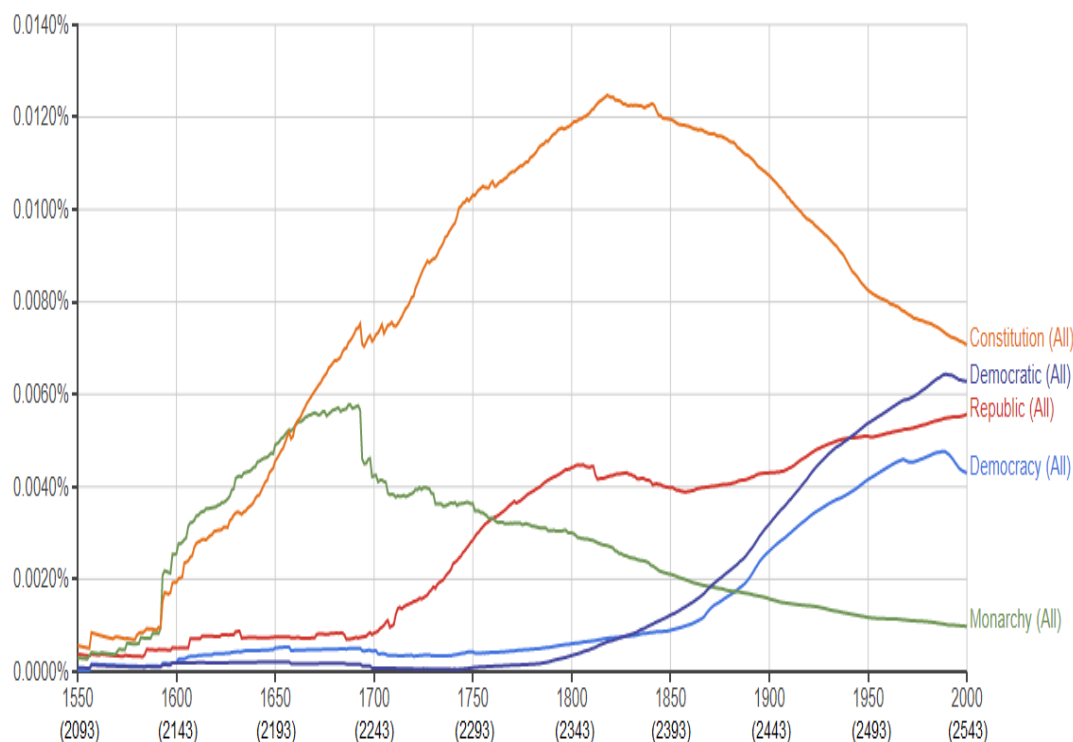
	Pre-war	World War I	1920's	Early 1930's	Late 1930's	World War II Phase 1	World War II Phase 2	Post-war
United States	2.1	3.8	2.8	2.9	4.9	9.9	8.1	13.0
Great Britain	3.4	7.5	4.2	4.0	7.2	10.1	4.6	7.0
Russia	.4	6.4	9.1	5.3	32.0	16.7	7.2	23.7
France	5.7	5.0	9.3	11.1	13.6	22.5	8.0	24.8
Germany	3.8	3.2	23.1	6.7	11.3	13.6	24.0	...

และจากการทดลองใช้ระบบฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ของบริษัทกูเกิ้ล ที่มีชื่อว่า “Google Books Ngram Viewer” ซึ่งเป็นชุดคำสั่งที่สามารถประมวลผลความถี่ตลอดจนแนวโน้มในการใช้คำ จากคลังหนังสือดิจิทัลของบริษัทที่มีจำนวน 5.2 ล้านเล่มหรือ 500 ล้านคำโดยประมาณ และสามารถประมวลผลความถี่ในการใช้คำตั้งแต่ ค.ศ. 1500 – 2008 ซึ่งผู้ใช้สามารถที่จะกำหนดคำในภาษาอังกฤษที่ต้องการให้ชุดคำสั่งประมวลผลและแสดงออกมาเป็นแผนภูมิหรือกราฟแนวโน้มความถี่ของการใช้คำตามช่วงเวลา¹⁷³ โดยผู้วิจัยได้ใส่คำว่า “Democracy/Democratic” และภาษาทางการเมืองที่ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะที่เป็นที่นิยมหรือเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมาก่อนคือคำว่า “Constitution”, “Republic” และ “Monarchy” เพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นแนวโน้มของความถี่ในการใช้คำมาเปรียบเทียบกับคำศัพท์ทางการเมืองอื่น ๆ (โปรดดูภาพที่ 2 ประกอบ)

¹⁷² Ithiel de Sola Pool, *Symbols of Democracy* (Stanford University Press, 1952), p. 10.

¹⁷³ “Google Ngram Database Tracks Popularity Of 500 Billion Words”, *Huffington Post*, 17 December 2010. (Online). แหล่งที่มา: https://www.huffingtonpost.com/2010/12/17/google-ngram-database-tra_n_798150.html, 2018, 1 December.

ภาพที่ 2 แสดงผลการประมวลของโปรแกรม Google Books Ngram Viewer¹⁷⁴

จากแผนภูมิดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ความถี่ในการใช้คำ โดยเฉพาะคำว่า “Democracy” นั้นมีลักษณะที่สอดคล้องต้องกันกับการค้นคว้าทางวิชาการหลายชิ้นที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่า “Democracy” นั้นเป็นภาษาทางการเมืองที่เพิ่งจะได้รับนิยามอย่างก้าวกระโดดเมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 เท่านั้น และสงครามโลกทั้งสองครั้ง ตลอดจนสงครามเย็นก็ล้วนเป็นเวลาที่คำว่านี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายมากขึ้นในโลกของภาษาอังกฤษ มากไปกว่านั้น จากผลการศึกษาของผู้วิจัยในบทที่จะกล่าวถึงต่อไป ยังสอดคล้องกับการเข้ามาของคำที่ผู้เขียนใช้เทียบเคียงว่า “Republic”, “Monarchy” และ “Constitution” ในสังคมสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เช่นเดียวกัน

¹⁷⁴ Google Books Ngram Viewer, (Online). แหล่งที่มา: <https://books.google.com/ngrams>, 2018, 1 December.

3.4 สรุปท้ายบท

การเปลี่ยนแปลงความหมายของ “Democracy” จาก “δημοκρατία” ในโลกของชาวกรีกโบราณ และส่งผ่านมาสู่คำว่า “Demokratia” ในโลกของชาวละติน จนถึง “Democracy” ในโลกของชาวแองโกล-แซกซอน และความหมายของคำดังกล่าวนั้นล้วนมีความหมายในแง่ลบเป็นส่วนมากมาโดยตลอด จนกระทั่งถึงปลายศตวรรษที่ 19 ที่เริ่มมีการใช้คำว่าประชาธิปไตยมาตั้งเป็นชื่อพรรคการเมืองเพื่อแสวงหาความสนับสนุนทางการเมืองภายในสหรัฐอเมริกา และถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองของสหรัฐอเมริกาในสนามการเมืองระหว่างประเทศเพื่อเป็นการต่อสู้กับจักรวรรดิเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่ 1 และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความหมายของประชาธิปไตยเริ่มเปลี่ยนแปลงความหมายในแง่ดี และเป็นมโนทัศน์ทางการเมืองที่มีอิทธิพลและความชอบธรรมทางการเมืองอย่างสูงที่สุดในกลางศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา

บทที่ 4

ความคิดทางการเมืองตะวันตกในสยามพุทธศตวรรษที่ 24

"...การศึกษาศึกษาข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว
จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่งให้ระวังให้ต้อยให้เสียที่เขาได้
การงานสิ่งใดของเขาที่ดีควรจะเรียนร่ำเอาไว้ก็เอาอย่างเขา
แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว..." ¹⁷⁵

4.1 เกริ่นนำ

จากกรอบคำถามหลักของงานวิจัยนี้ที่ต้องการศึกษาการเข้ามาของความคิด “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” ในฐานะความคิดทางการเมืองตะวันตก ว่าเริ่มเข้ามาในสังคมสยามในยุคสมัยใด ผ่านช่องทางใด และมีลักษณะ การรับรู้เข้าใจโดยชาวสยามอย่างไร? นั้น คำถามที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญที่ต้องตอบ ก่อนที่จะการศึกษาการมาถึงหรือการถือกำเนิดของคำว่า “Democracy” และ “ประชาธิปไตย” ในสยามก็คือ บริบทของภูมิปัญญาทางการเมืองของสยาม และที่อาจรวมไปถึงภูมิปัญญาทางการเมืองตะวันตก (ถ้ามี) ที่เข้ามาดำรงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของชาวสยามก่อน “การมาถึง” หรือก่อนที่ชาวสยามจะรู้จัก “Democracy” นั้นมีลักษณะอย่างไร? บทนี้จึงเป็นความพยายามของผู้วิจัยที่จะสำรวจความคิดทางการเมืองของสยามก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า คำว่า “Democracy” เริ่มเข้ามาปรากฏในบรรณพิภพของสยามแล้ว

ข้อค้นพบสำคัญของบทนี้ก็คือ ความคิดทางการเมืองตะวันตกเมื่อแรกเข้ามาสู่สยาม นั้นเริ่มมาจากการรับรู้ถึงรูปแบบการปกครองที่แตกต่างไปจากที่ตนคุ้นเคย ซึ่งรูปแบบการปกครองที่แตกต่างไปนั้นอาจกล่าวได้ว่า ประกอบไปด้วยกระแสความคิดสองกระแสใหญ่ ประกอบไปด้วย

กระแสความคิดแรก ได้แก่กระแสของความคิดหรือภูมิปัญญาทางการเมืองดั้งเดิมของสยามในเรื่องการจัดการปกครอง ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นคติที่ผสมผสานกันระหว่างกระแสความคิดจากอารยธรรมตะวันออก โดยเฉพาะอารยธรรมอินเดียที่มีความสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองของภูมิภาค

¹⁷⁵ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสแก่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก เมื่อทรงพระประชวรใกล้เสด็จสวรรคต ใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 (พระนคร : ศุภสภา, 2504), หน้า 370.

แถบนี้มาอย่างยาวนาน รวมไปถึงการสร้างสรรค์และสร้างสรรค์ขนบธรรมเนียมประเพณีการจัดรูปแบบการปกครองของสยามขึ้นมาเองที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดแบบ**จักรพรรดิราช-ราชาธิราช**ในสยามที่เป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดของพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือภูตผีวิญญาณที่เป็นคติดั้งเดิมของภูมิภาคแถบนี้เข้าด้วยกัน

กระแสดความคิดที่สอง ได้แก่กระแสมิปัญญเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองตะวันตก ที่เข้ามาพร้อม ๆ กับการที่ชาวตะวันตกเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับสยาม โดยผู้วิจัยพบว่า กระแสดความคิดทางการเมืองตะวันตก อาจแบ่งได้ออกเป็นอีกสองกลุ่มความคิดย่อย ได้แก่

กลุ่มความคิดแรก ได้แก่รูปแบบการปกครองที่มีกษัตริย์หรือราชาธิปไตย (Monarchy) ของตะวันตก ที่ชาวสยามพอมีความรู้จักมักคุ้นอยู่บ้างก่อนแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา ที่ในบรรดาชาติที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส สเปน ฮอลันดา อังกฤษ เดนมาร์ก และฝรั่งเศสนั้น ล้วนมีรูปแบบการปกครองรูปแบบที่มีกษัตริย์หรือเป็นรัฐราชาณาจักร หรือมีเชื้อพระวงศ์ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง ที่แตกต่างกันไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ของแต่ละรัฐ การรับรู้ในช่วงเวลาแรกนี้ยังเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับสถาบันทางการเมืองหรือความคิดทางการเมืองตะวันตกอย่างกระจัดกระจายและไม่เป็นระบบนัก โดยพบว่าสยามเริ่มที่จะรับรู้เกี่ยวกับการทำงานสถาบันทางการเมืองหรือมีโนทัศน์ทางการเมืองของตะวันตก โดยเฉพาะในกรณีของอังกฤษที่มีความแตกต่างกับสยามมากขึ้น เช่น การมีรัฐสภา หรือพระราชอำนาจด้านต่าง ๆ ของกษัตริย์อังกฤษที่มีความแตกต่างไปจากสยาม และสามารถยอมให้มีการระบอบในสนธิสัญญาเบอร์นีที่ว่าอังกฤษมีการปกครองที่เป็นการใช้อำนาจร่วมกันระหว่างกษัตริย์และรัฐสภา (King in Parliament) ที่เป็นที่รับรู้ในสยามในนามของ “กิงอินปาลิยาเมน” แต่ในช่วงเวลานี้ยังไม่พบหลักฐานที่แสดงถึงการจำแนกหรือแยกแยะอย่างชัดเจนระหว่างรูปแบบการปกครองของอังกฤษกับชาติอื่น ๆ ที่มีกษัตริย์หรือกับสยามเองว่ามีลักษณะเป็น ราชาธิปไตยอำนาจไม่จำกัดหรืออำนาจสมบูรณ์ (Absolute Monarchy)ออกไปจากราชาธิปไตยอำนาจจำกัดหรือราชาธิปไตยได้รัฐธรรมนูญ (Limited Monarchy/Constitutional Monarchy) หรือแต่เพียงอย่างเดียว

กลุ่มความคิดที่สอง ได้แก่รูปแบบการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์หรือมหาชนรัฐสมัยใหม่ (Modern Republic) ที่ก่อตัวขึ้นครั้งแรกพร้อม ๆ กับการประกาศเอกราชของอาณานิคมอเมริกาต่อเมืองแม่ ได้แก่ประเทศอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2319 [1776] และตามมาด้วยมหาชนรัฐฝรั่งเศสในปลายศตวรรษที่ 18 ที่ตรงกับช่วงระยะเวลาในการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ของสยาม และได้ปรากฏหลักฐานการรับรู้ครั้งแรกในสยามเมื่อปี พ.ศ. 2363 [1820] ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นต้นมา และปรากฏอย่างเด่นชัดมากขึ้นในพระราชสาส์นและพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำหรับเนื้อหาในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึง บริบทที่เอื้ออำนวยต่อการนำเข้าสู่ความคิดและรับรู้ ความคิดทางการเมืองตะวันตกในสยามช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อันได้แก่ โครงสร้างความสัมพันธ์ทาง เศรษฐกิจการเมืองของโลกที่เป็นแรงผลักดันและเอื้ออำนวยให้ชาวตะวันตกเหล่านี้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ กับสยาม พร้อมนำความคิด ความรับรู้ของตนที่มีต่อรูปแบบการปกครองของชาติต่าง ๆ รวมทั้งของ ชาติตนเข้ามาด้วย

ต่อจากนั้นจะเป็นการพิจารณาถึงกระบวนการส่งต่อ และการรับรู้ความคิดตะวันตกดังกล่าว จากภายในสังคมสยาม โดยแสดงให้เห็นถึงบริบททางภูมิปัญญา และบริบทสังคมการเมืองภายใน ของสยาม ที่รองรับการเข้ามาของภูมิปัญญาในการปกครองของตะวันตก โดยแสดงให้เห็นตัวบทที่เป็น หลักฐาน ตลอดจนบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการนำเข้า เผยแพร่ ตลอดจนการรับรู้เกี่ยวกับความคิด ทางการเมืองตะวันตกของสยาม

4.2 โลกตะวันตกและความสัมพันธ์กับสยามในพุทธศตวรรษที่ 24

โลกในพุทธศตวรรษที่ 24 หรือคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงจากศตวรรษก่อน หน้าน่าอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะจากผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งส่งผลให้ ชาติตะวันตกมีความต้องการแหล่งวัตถุดิบและตลาดระบายสินค้า การควบคุมจุดยุทธศาสตร์ เส้นทาง การเดินเรือ รวมไปถึงการยึดครองและขยายอาณานิคมไปยังทวีปต่าง ๆ ทั่วโลก เกิดการแข่งขันกันระหว่าง มหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส โดยมีอังกฤษเป็นมหาอำนาจอันดับหนึ่งของโลกและมีอาณานิคมใน ครอบครองมากที่สุด¹⁷⁶

ภายหลังสิ้นสุดกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2310 [1767] ที่ตามมาด้วยการสถาปนาราชธานีใหม่ ในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2325 [1782] ความไม่สงบจากสงครามเพื่อการกระชับอำนาจและการจัดการ ปกครองในราชธานีใหม่ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างกับชาติตะวันตกที่มีในสมัยอยุธยาหยุดชะงัก ไป¹⁷⁷ หลังจากกรุงเทพฯ เริ่มมีความมั่นคงในระดับหนึ่งแล้ว แรงผลักดันภายนอกจากความศรัทธาใน การเผยแผ่ศาสนาคริสต์โดยเฉพาะมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์ กอปรกับแรงผลักดันจากลัทธิ จักรวรรดินิยม ที่มุ่งการแสวงหาแหล่งวัตถุดิบและควบคุมดินแดนทางยุทธศาสตร์ ชาติตะวันตกจึงเริ่ม

¹⁷⁶ สันชัย สุวัจนบุตร และอนันตชัย เลหาพะพันธุ์, ทฤษฎีประวัติศาสตร์ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการ พิมพ์, 2551), หน้า 5 – 9; รุ่งพงษ์ ชัยนาม, “แนวคิดพื้นฐานว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา 80308 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี : สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2549), หน้า 6-7.

¹⁷⁷ เดวิด เค. วัลเลจ, ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556), หน้า 218-19, 50-51.

กลับเข้ามามีความสัมพันธ์กับสยามอย่างต่อเนื่องและเข้มข้นมากขึ้น การกลับมามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวตะวันตกกับสยามในช่วงนี้เอง ที่เป็นช่องทางแรกในการนำเข้าและเผยแพร่ความคิดทางการเมืองหรือความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการปกครองของชาติตะวันตกในสยาม

ภาพรวมของการรับรู้ความคิดทางการเมืองตะวันตกในสมัยกรุงธนบุรี ผู้วิจัยพบว่า ช่วงระยะเวลาแรกในการนำเข้าและเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองตะวันตกในสยาม เริ่มต้นเมื่อครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 ไปแล้ว โดยมีสามชาติสำคัญที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศส ตามลำดับ ที่กลับเข้ามาบุกเบิกความสัมพันธ์ที่เข้มข้นต่อเนื่องมากขึ้นในครั้งหลังของพุทธศตวรรษนี้ ในภาพกว้าง อังกฤษจะเข้ามามีบทบาทในแง่ของการปกป้องผลประโยชน์ของตนในพม่า และการแก้ไขสนธิสัญญาทางการค้าเป็นหลัก ส่วนสหรัฐอเมริกา จะมีบทบาทในแง่ของภาคสังคม โดยเฉพาะความมุ่งมั่นและศรัทธาในการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ของเหล่ามิชชันนารีในกายโพรเตสแตนท์ เป็นเรื่องหลัก โดยมีความสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้าเป็นด้านรอง ส่วนฝรั่งเศสจะมีบทบาทในแง่ของการเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก จากฝ่ายศาสนจักรเป็นเรื่องหลัก และจะมีบทบาททางการเมืองและการค้ามากขึ้นเมื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาในเขมรซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังจากการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปแล้ว

ต่อไปผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงความรู้ทางการเมืองตะวันตกที่มีหลักฐานปรากฏว่ามี การรับรู้หรือเผยแพร่ในสยาม โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วนหลัก ๆ ส่วนแรกจะกล่าวถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมในการปกครองในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ทางการเมืองที่ดำรงอยู่ในสังคมก่อนการมาถึงของภูมิปัญญาทางการเมืองของตะวันตก และส่วนที่สองจะแสดงให้เห็นถึงการรับรู้ความคิดทางการเมืองตะวันตกตลอดจนท่าทีในการรับรู้ นั้น โดยใช้หลักฐานที่มีการบันทึกหรือเขียนไว้ในเวลานั้น

4.3. ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการปกครองสยามกับสภาพการณ์ของโลกที่เปลี่ยนไป

หลังการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา การสถาปนากรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์เป็นไปโดยบทบาทของขุนนางเก่าที่เคยรับราชการในสมัยกรุงศรีอยุธยา¹⁷⁸ โดยมีการจัดโครงสร้างทางสังคมและระเบียบทางการเมืองที่ได้รับแม่แบบมาจากกรุงศรีอยุธยาหรือใน “ครั้งบ้านเมืองดี”¹⁷⁹ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างพระบรมมหาราชวังที่เป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง รวมไปถึงแบบแผนทางการเมืองการปกครองและการจัดระเบียบทางสังคม, วัฒนธรรมและศาสนา ตลอดจนสถาปัตยกรรมที่สืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยาที่แม้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้างก็เพียงแต่รายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น¹⁸⁰

ในแง่ของโครงสร้างการปกครอง มีการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์ที่ถือเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง ตลอดจนการจัดการปกครองที่อิงกับแบบแผนของกรุงศรีอยุธยาที่ใช้กันมาตั้งแต่ครั้งสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง และแผ่อำนาจการปกครองไปยังหัวเมืองภายนอกและควบคุมหัวเมืองประเทศราชโดยระบบบรรณาการตามแบบแผนของกรุงศรีอยุธยา¹⁸¹

ในแง่ของการจัดระเบียบทางสังคมและเศรษฐกิจ กรุงรัตนโกสินทร์ยังคงอิงลักษณะและรูปแบบมาจากอาณาจักรอยุธยา โดยมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยแต่ก็เพื่อประสิทธิภาพในการบริหารและควบคุมกำลังคนตามพระราชกำหนดศักดินา ที่แบ่งชนชั้นในสังคมออกเป็นสองกลุ่มที่มีบทบาทและหน้าที่ที่แตกต่างกัน กลุ่มแรกได้แก่กลุ่มมูลนายอันได้แก่เจ้านายและขุนนาง ที่มีฐานะเป็นมูลนายโดยกำเนิดและมูลนายโดยตำแหน่งตามลำดับ ซึ่งทำหน้าที่ในการปกครอง ควบคุมกำลังคน และจัดการในกิจการของราชอาณาจักรทั้งปวง และกลุ่มสามัญชน ได้แก่ไพร่และทาส ที่มีฐานะเป็นผู้ได้

¹⁷⁸ อัญชลี สุสัยณห์, “ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 36.

¹⁷⁹ ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2394 (กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525), หน้า 1.

¹⁸⁰ ลิขิต ธีรเวคิน, วัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 72.

¹⁸¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 61-64.

ปกครองที่ต้องเข้ารับการเกณฑ์แรงงานหรือการเข้าเดือนออกเดือนหรือจ่ายเป็นส่วยแทนการเข้าเกณฑ์แรงงานในกรณีของไพร่ และทำงานตามประสงค์ของเจ้าของทาสในกรณีหลัง¹⁸²

ในแง่ของภูมิปัญญาทางการเมือง กรุงรัตนโกสินทร์ยังคงสืบทอดคตินิธิจักรพรรดิราช-ราชาธิราชที่เป็นการผสมผสานระหว่างอำนาจอุดมการณ์ธรรมราชาของพุทธศาสนา เทวราชาของศาสนาพราหมณ์ และการนับถือภูตผีวิญญาณที่เป็นคติดั้งเดิมของภูมิภาคแถบนี้เข้าด้วยกัน โดยมีผู้ปกครองและรูปแบบการปกครองที่ชอบธรรมคือ การปกครองโดยกษัตริย์ พระมหากษัตริย์ หรือจักรพรรดิราชที่มีบุญญาบารมีเป็นผู้ปกครองตามขนบของกรุงศรีอยุธยา ที่สะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมจากการชำระกฎหมายตราสามดวง การชำระคัมภีร์ไตรภูมิโลกวิณัจฉยภคา และการสังคายนาพระไตรปิฎก และฟื้นฟูพระราชพิธีโบราณตั้งแต่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา¹⁸³

นอกเหนือไปจากขนบธรรมเนียมในการปกครองแล้วที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียแล้ว ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว จีนถือเป็นอีกชนชาติหนึ่งที่ชาวสยามถือว่าเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสูง¹⁸⁴ ในเอกสารของจอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) ตัวแทนของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามาสยามครั้งแรกในปี พ.ศ. 2364 [1821] ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บันทึกของเขาได้แสดงให้เห็นการสนทนาโต้ตอบระหว่างฝ่ายอังกฤษและขุนนางสยาม ในคำถามของฝ่ายสยามที่แสดงให้เห็นถึงความตระหนักรู้ในความยิ่งใหญ่ในแง่ของอำนาจของจักรพรรดิจีนและจำนวนประชากรของจีนที่มีมาก ในขณะที่เดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงความกังขาต่อแสนยานุภาพของอังกฤษ ในกรณีการพิพาทระหว่างอังกฤษกับจีนในกวางตุ้งเอาไว้อย่างเด่นชัดว่า

¹⁸² ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2416 ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรรณิ ฉัตรพลรักษ์ แปล, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 115-116.; อัญชลี สุสายัณห์, “ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 55-58.

¹⁸³ โปรตุเกส ชลธิรา กลัดอยู่, “ไตรภูมิพระร่วง: รากฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองของไทย,” วารสารธรรมศาสตร์ 4, 1 (2517): 106-121; สมเกียรติ วันทะนะ, “พุทธรัฐปริทรรศน์ : กรอบวิเคราะห์อำนาจดั้งเดิมในสังคมไทยสยาม,” วารสารไทยคดีศึกษา (2533): 197-220; สุนทร ชุตินานนท์, บูรณนอภยอดินรธา: กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538); สายชล สัตยานุรักษ์, พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352) (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546). สำหรับในครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 โปรตุเกส ทวีศักดิ์ เผือกสม, “การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325-2411,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540).

¹⁸⁴ วิลเลียม เอวารธนสาร, ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก (กรุงเทพฯ เมืองโบราณ, 2545), หน้า 24.

คำถาม (สยาม): มีเรื่องขัดแย้งกันระหว่างชาวจีนกับชาวอังกฤษที่กวาดทุ่งไข่มุกหรือไม่

คำตอบ (อังกฤษ): คิดว่าคงจะใช่ (ข้าพเจ้าจึงเล่าเรื่องเท่าที่ทราบให้ฟัง) แต่พวกชาวจีนไม่ควรจะเข้ามา รบกวนรังควานชาวอังกฤษ เพราะว่าเราสามารถตั้งหรือถอดพระเจ้าแผ่นดินได้ และเราก็เคยทำเช่นนั้น มาแล้วบ่อยครั้ง

คำถาม (สยาม): จีนเป็นชาติที่มีพลเมืองมาก

คำตอบ (อังกฤษ): ใช่ แต่อังกฤษก็มีแสนยานุภาพพอที่จะบดขยี้เสียเมื่อใดก็ได้ และก็ใช้เวลาไม่ถึงปี

คำถาม (สยาม): จักรพรรดิจินคิดว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์ใดในโลก

คำตอบ (อังกฤษ): จักรพรรดิจินถูกยุยงให้หลงเชื่อไปอย่างนั้น พระองค์ไม่เคยทรงทราบความจริง ...และ อาจจะมีได้ทรงทราบถึงกำลังและแสนยานุภาพของชาวอังกฤษ เราควรจะอยู่ด้วยอย่างสันติ แต่ถ้าจะต้อง ทำสงครามกัน ชาวอังกฤษก็จะสามารถขับไล่ชาวจีนออกไปได้ เหมือนไล่ฝูงแกะให้เหลือแต่แผ่นดินที่ว่างเปล่า จักรพรรดิจินจะทรงทำอะไรได้กับชาตินักรบอย่างอังกฤษ”¹⁸⁵

โดยทัศนะดังกล่าวนี้ ยังสอดคล้องกับที่ครอว์ฟอร์ดบันทึกไว้ต่อมาในเอกสารชิ้นเดียวกัน ที่แสดงให้เห็นมุมมองของชาวตะวันตก ที่มีต่อพวกเขาก็คือ หลงใหลในชาติตัวเอง ที่เขามีข้อสันนิษฐานว่าเกิดมาจากการที่สยามเป็นชาติที่มีประเทศราชมาก และความไม่รู้ในข้อเท็จจริง โดยเฉพาะสถานะ ความยิ่งใหญ่และแสนยานุภาพของชาวตะวันตก ดังที่เขาบันทึกไว้ว่า

“ความฟุ้งเฟ้อหลงใหลในชาติ ปรากฏทั่วไปในชนทุกระดับลงไป ...เป็นอุปนิสัยอย่างหนึ่งของชาวสยามซึ่งไม่อาจหาคำอธิบายได้ง่ายนัก แต่อาจสันนิษฐานได้ว่าคงเป็นเพราะสยามห้อมล้อมไปด้วยประเทศราช ประกอบกับความอริชาในความสามารถของชาติอื่น ๆ ...นับเป็นอุปนิสัยของชาวสยามมาทุกกาลสมัย ชาวยุโรปทุกคนที่ไปมาหาสู่ด้วยจะอดไม่ได้ที่จะตั้งข้อสงสัยเช่นนี้”¹⁸⁶

เช่นเดียวกับบันทึกของร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) ตัวแทนของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามาในสยามเป็นคนที่สองหลังจากคณะของครอว์ฟอร์ดในอีกเจ็ดปีต่อมา คือในปี พ.ศ.2368 [1825] ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การสนทนาของเบอร์นีกับเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ที่เขาบันทึกเอาไว้แสดงให้เห็นว่าเจ้าพระยาพระคลังในเวลานี้ทำทีที่จะไม่เชื่อว่าอังกฤษมีชัยชนะต่อพม่าและดูเป็นเรื่องที่ “เพ้อฝัน” มากกว่า ดังที่เขาบันทึกไว้คือ

“ในเวลาบ่าย ข้าพเจ้าได้พบกับท่านพระคลัง และได้พูดจากันเป็นเวลานาน ...ท่านพระคลังได้ถามข้าพเจ้ามากมาย และได้ให้จดคำตอบหลายข้อของข้าพเจ้าเป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์และรายชื่อหัวเมืองพม่าที่กองทัพฝ่ายเรายึดครองได้ ท่านพระคลังดูเหมือนจะไม่เชื่อข่าวเกี่ยวกับชัยชนะของกองทัพอังกฤษ ซึ่งท่านคิดว่าคงเป็นชัยชนะชั่วคราว และท่านเห็นว่าการที่

¹⁸⁵ กรมศิลปากร, เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (กรุงเทพฯ กรมศิลปากร, 2515), หน้า 89.

¹⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

กองทัพพม่าหวังจะเข้ายึดครองอังวะ (Ava) หรือจะเอาชนะพวกพม่าให้ได้นั้นเป็นความคิดเพื่อฝันมากกว่า”¹⁸⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

กระนั้นก็ตาม หลังจากที่ยี่นพ่ายแพ้ให้กับอังกฤษในสงครามผืนในปี พ.ศ. 2385 [1842] ในหมู่ชนชั้นปกครองของสยามนั้นเริ่มมีมุมมองต่อกำลังอำนาจของอังกฤษและจีนเป็นออกเป็นสองแบบอย่างแรกและเป็นส่วนข้างมาก ได้แก่ทัศนคติที่ยังเชื่อมั่นในความสูงส่งและอำนาจของจีน โดยเห็นว่าการพ่ายแพ้ต่อตะวันตกนั้นเป็นเพียงการพลีชีพในการรบแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น กับอีกทัศนคติหนึ่งซึ่งเห็นว่าความพ่ายแพ้ในครั้งนี้มีนัยสำคัญ ที่แสดงว่าดุลอำนาจและความเจริญของโลกได้เปลี่ยนไปอยู่ในเงื้อมมือของตะวันตกแล้ว และได้นำมาซึ่งการปรับตัวให้ความสนใจกับภาษา ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และวิทยาการต่าง ๆ ของตะวันตกด้วยความจำเป็นตามสภาพการณ์มากขึ้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้แสดงให้เห็นถึงจุดยืนที่แตกต่างกันต่อการพ่ายแพ้สงครามของจีนต่ออังกฤษ และการเปลี่ยนแปลงมุมมองและการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของพระราชบิดาของพระองค์เอง และเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงศึกษาภาษาอังกฤษด้วยตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกไว้อย่างชัดเจนว่า

“...ตั้งแต่จีนรบแพ้อังกฤษ ต้องทำหนังสือสัญญายอมให้อังกฤษกับฝรั่งต่างชาติเข้ามีอำนาจในเมืองจีนเมื่อ พ.ศ. 2385 เวลานั้นไทยโดยมากยังเชื่อตามคำพวกจีนกล่าวว่า แพ้สงครามด้วยไม่ทันเตรียมตัว ...แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริเห็นว่า ถึงคราวโลกวิสัยจะเกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยฝรั่งมีอำนาจขึ้นทางตะวันออกนี้ และประเทศสยามอาจจะมีการเกี่ยวข้องกับฝรั่งยิ่งขึ้นในวันหน้า จึงเริ่มทรงศึกษาภาษาอังกฤษ”¹⁸⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ในบรรดาผู้ที่ตระหนักและให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาของโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปนี้ ประกอบไปด้วยกลุ่มเจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์ รวมไปถึงมูลนายและขุนนางที่มีความสนใจวิทยาการด้านตะวันตกอย่างหลากหลายและมีความสนใจที่โดดเด่นแตกต่างกันไป¹⁸⁹ ข้อค้นพบอีก

¹⁸⁷ กรมศิลปากร, เอกสารเสนอ เบอริญย์ เล่ม 1 แปลโดย สวัสดิ์ สุวรรณสถิตย์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2551), หน้า 33.

¹⁸⁸ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนคร: ศิลปบรรณาคาร, 2516), หน้า 95.

¹⁸⁹ อาทิ เจ้าฟ้ามกุฎมาภิไธยหรือรัชกาลที่ 5 (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ที่ทรงให้ความสำคัญกับวิทยาการด้านของวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รวมไปถึงการปกครองของตะวันตก, เจ้าฟ้าจุฑามณี (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ที่ทรงมีความสนใจด้านภาษาและวัฒนธรรมของตะวันตก เช่น การเสวยพระกระยาหารแบบตะวันตก และการแพทย์แบบตะวันตก การต่อเรือและการทหารตามแบบตะวันตก, พระองค์เจ้าชายนิพนธ์ (กรมหลวงวงศาธิราชสนิท) ที่ทรงสนใจทางด้านการแพทย์ และได้รับประกาศนียบัตรทางด้านการแพทย์จากวิทยาลัยการแพทย์แห่งนิวยอร์ก (New York Academy of Medicine), พระองค์เจ้าชายมิ่ง (กรมพระยาเดชาดิศร) ที่ทรงสนใจทางด้านประวัติศาสตร์และการช่าง รวมไปถึงกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาง ที่ส่วนใหญ่ได้ดำรงตำแหน่งขุนนางระดับสูงและมีหน้าที่ดูแลการค้ากับต่างประเทศจะมีความสนใจความเป็นไปของตะวันตกและวิทยาการต่าง ๆ อย่างมาก เช่น นายดิศ บุนนาค (สมเด็จพระยาบรมมหาปรมุข) ,นายช่วง

ประการหนึ่งก็คือ บุคคลหรือกลุ่มที่รับรู้ความคิดทางการเมืองตะวันตก มักจะเป็นกลุ่มคนที่รู้หนังสือ ภาษาไทยหรือแม้แต่กระทั่งความรู้เกี่ยวกับภาษาตะวันตกโดยเฉพาะภาษาอังกฤษในระดับใช้การได้ ซึ่งมักได้แก่ชนชั้นนำหรือบุคคลแถวหน้าของสังคมที่มีความสามารถในการใช้ภาษาหรือมีอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อกับชาวตะวันตกโดยตรง ดังผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไป

4.4 ภูมิปัญญาการปกครองตะวันตกและการรับรู้ระยะแรกในสมัยรัตนโกสินทร์

กล่าวได้ว่า หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดของสยามในการแสดงถึงการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกาครั้งแรกเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2361 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีหลักฐานปรากฏว่าชาวอเมริกันได้เข้ามาติดต่อกับราชสำนักสยามในครั้งแรก ส่วนอังกฤษนั้นมีหลักฐานที่แสดงถึงการรับรู้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2368 ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่มีการเจรจาสนธิสัญญาเบอร์นี้อย่างเป็นทางการและความถี่ในการรับรู้มากขึ้นภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์เป็นต้นมา โดยพบว่า มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชาวอเมริกันนั้นมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองตะวันตกในสยาม รวมไปถึงในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำสยามให้มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมรัฐพิธีของอังกฤษ ในพิธีการเปิดรัฐสภาด้วยตนเองโดยชาวสยามเป็นครั้งแรกอีกด้วยโดยหม่อมราชวงศ์ทิพย์ทิพย์หรือหม่อมราชวงศ์กระต่าย อิศรางกูร ที่ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นต่อไป ตามลำดับ

ก. พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค) กับการรับรู้ครั้งแรก

พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค พ.ศ. 2331 [1788] – 2398 [1855]) เป็นบุตรคนที่แปดของเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) นายดิศเริ่มรับราชการโดยถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในตำแหน่งนายสุดจินดาหุ้มแพรมหาดเล็ก จากนั้นได้เลื่อนเป็นหลวงศักดิ์นายเวรมหาดเล็ก และจมีนไวยวรรณนา หุ้มแพรมหาดเล็กตามลำดับ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาสุริยวงศ์มนตรีจางวางมหาดเล็ก เจ้าพระยาสุริยวงศ์โกษา และเจ้าพระยาพระคลังตามลำดับ ต่อมาใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ว่าราชการกรมกลาโหมและกรมท่าตลอดรัชกาล ในตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บุนนาค (สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์) ที่สนใจทางด้านการต่อเรือแบบตะวันตก ตลอดจนขุนนางอื่น ๆ เช่นนายโหมด อมาตยกุล (พระยากระสาปโกศล) ที่มีความสนใจทางด้านการช่างและวิศวกรรม และหม่อมราชวงศ์กระต่าย อิศรางกูร ที่มีความสนใจและเชี่ยวชาญด้านภาษาจนได้รับมอบหมายให้เป็นราชเลขานุการในพระองค์และคณะราชทูตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น โปรดดูเพิ่มเติมใน วิไลเลขา ถาวรธนาสาร, *ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก*, บทที่ 3.

จึงได้รับโปรดเกล้าฯ ในตำแหน่งเจ้าพระยาอัครมหาอุตุมบรมวงศาเสนาบดี จนกระทั่งปี พ.ศ. 2394 [1851] จึงได้เลื่อนเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์¹⁹⁰

สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์มีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะการติดต่อกับต่างประเทศ ตั้งแต่สมัยดำรงตำแหน่งพระยาสุริยวงศ์มนตรีในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา อาทิ การรับรองคณะของ คาร์ลอส เดอ ซิลเวียรา (Carlos de Silveira) ทูตชาวโปรตุเกส ในช่วง พ.ศ. 2361 – 62 [1818 – 19] ที่มีการบันทึกไว้ว่าเรือของคณะทูตนั้นจะทอดสมออยู่บริเวณหน้าบ้านพักของพระยาสุริยวงศ์มนตรี ก่อนที่จะเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย¹⁹¹

สำหรับหลักฐานแรกๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองแบบมหาชนรัฐของสหรัฐอเมริกา ปรากฏในสาส์นของพระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ บุนนาค) ที่มีไปถึงนายเจมส์ มอนโรว์ (James Monroe) ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีตรงกับช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยสาส์นฉบับนี้มีที่มาหลังจากที่นายสตีเฟน วิลเลียมส์ (Stephen Williams) ชาวอเมริกันคนแรกที่มาถึงสยามเพื่อนำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกับน้ำตาลในปี พ.ศ. 2361 [1818] โดยจากหลักฐานที่มีการค้นพบจากแผนกเอกสารตัวเขียนในห้องสมุดรัฐสภาแห่งสหรัฐอเมริกา¹⁹² ชี้ให้เห็นว่าในขณะนั้นชาวสยามโดยเฉพาะชนชั้นนำเริ่มมีการรับรู้ถึงรูปแบบการปกครองแบบประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา โดยเอกสารดังกล่าวมีการเขียนขึ้นเป็นภาษาโปรตุเกส¹⁹³ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าพระยามนตรีสุริยวงศ์น่าจะมีการใช้ล่ามชาวโปรตุเกสในการเขียน ที่สำคัญคือ การใช้คำขึ้นต้นถึงตำแหน่งประธานาธิบดีเจมส์ มอนโร อย่างถูกต้องว่า "Ao

¹⁹⁰ ปิยนาล บุนนาค, บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค, กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2520), หน้า 10 – 11.

¹⁹¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 67.

¹⁹² The Library of Congress, Manuscript Division; James Monroe Papers Series I. Collection Doc No.4784-4785 cited in Queen Sirikit Museum of Textiles, Ceremonial Letters of Siam (Online). Available from: www.greatandgoodfriends.com/gallery-ceremonial-letters, 2018, Jan 17; Jim Algie, et al. Americans in Thailand (Bangkok: Editions Didier Millet, 2014), p. 15.

¹⁹³ เนื่องจากช่วงระยะเวลาดังกล่าว ชาวสยามยังไม่มีชาวสยามที่สื่อสารเป็นภาษาอังกฤษได้ แม้แต่ภายหลังเมื่อคณะทูตอังกฤษที่นำโดยจอห์น ครอว์ฟอร์ดเข้ามาติดต่อกับสยามอีกสัปดาห์ต่อมาคือในปี พ.ศ. 2365 การสื่อสารของทั้งสองฝ่ายยังต้องมีการใช้ล่ามแปลเป็นภาษาโปรตุเกสหรือภาษามลายูก่อนแปลเป็นภาษาอังกฤษอีกขั้นหนึ่ง โปรดดู กรมศิลปากร, เอกสารของครอว์ฟอร์ด ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ แปล (พระนคร : กรมศิลปากร, 2515), หน้า 81; สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 55 ว่าด้วยอังกฤษเข้ามาทำสัญญากับไทย (นายพันเอก พระสหายยุทธสรสิทธิ กับพระทำนุฉินผล พิมพ์ช่วยในการปลงศพ นายเด็ก ธนะโสภณ เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2473), (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาธร, 2473), หน้า 22-23

muito Excelentísimo Senhor lenhor James Manro Presidente de todos os Estados Unidos América"¹⁹⁴ ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “To His Excellency Mr. James Monroe, President of these United State of America”¹⁹⁵

โดยคำว่า “Presidente” ในภาษาโปรตุเกสก็คือคำว่า “President” ในภาษาอังกฤษหรือตำแหน่งประธานาธิบดี ซึ่งถือเป็นหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรที่มีความเก่าแก่ที่สุดในฝั่งของสยาม ที่แสดงถึงการรับรู้ถึงรูปแบบการปกครองที่แตกต่างไปจากการปกครองโดยกษัตริย์ ที่ชนชั้นนำสยามคุ้นเคย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่สาส์นของสยาม สามารถเขียนถึงชื่อตำแหน่งของประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาได้อย่างถูกต้อง ผู้วิจัยมีข้อเสนอว่าน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นแรกๆ ที่แสดงให้เห็นว่ามีการรับรู้ถึงการปกครองที่แตกต่างไปจากที่ตนเองคุ้นเคยไปครั้งแรก (โปรดดูภาพที่ 3 ประกอบ)

¹⁹⁴ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณธนีสสร มณีรักษ์ (จำบอย) นักแปลอิสระ ที่เอื้อเฟื้อในการถอดตัวอักษรจากต้นฉบับที่เป็นภาษาโปรตุเกสมา ณ ที่นี้

¹⁹⁵ โดยมีความฉบับภาษาอังกฤษดังนี้

To His Excellency Mr. James Monroe,

President of these United States of America

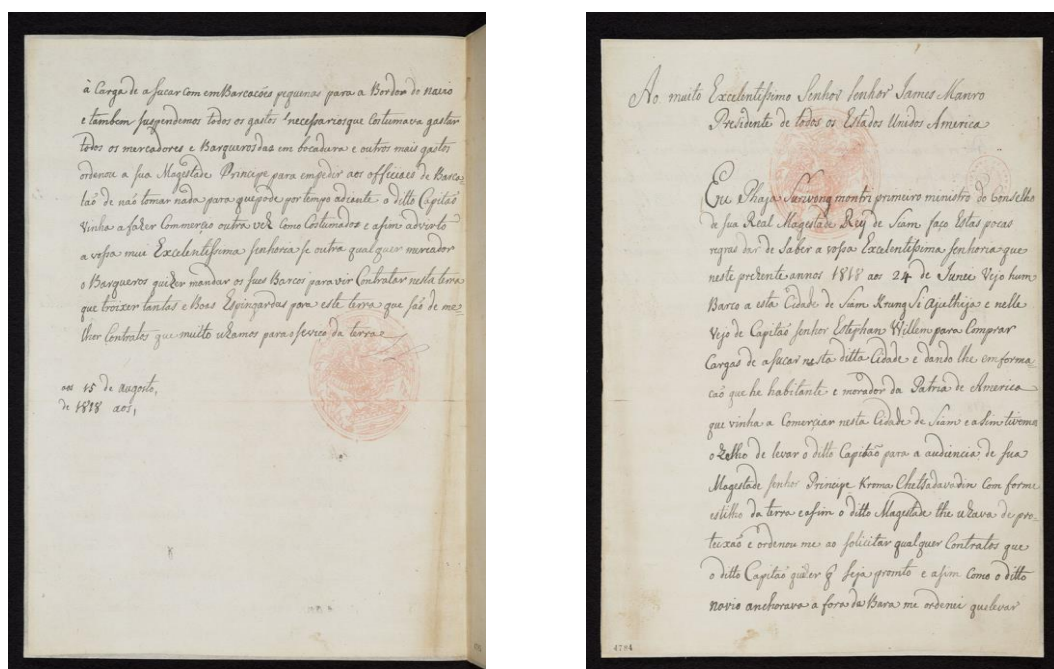
I, Phraya Suriyawong Montri, Chief Minister of Civilian Affairs for His Majesty, The King of Siam, make these matters to be known to Your Excellency, that in the present year of 1818, on 24 June, a ship arrived at this city of Siam, Krung Sri Ayudhya, which brought Captain Estephan Willem to purchase sugar in the aforementioned city and who provided the information that he is a citizen and resident of the American homeland and that he came to trade in this city of Siam.

Thus, we determined to take the aforementioned Captain to an audience with is His Majesty, Prince Kroma Tha Chetsadabodin, as is customary in this land. Thus, The aforementioned Majesty granted him protective measures and ordered me to request any Contracts the said Captain chooses and to act promptly, and since the ship was anchored outside the harbor, ordered me to take the merchandise on board the ship in small vessels and that it should be exempt from all necessary costs applied to all traders and boatman as well as other expenses. His Majesty the Prince ordered the vessel officers not to take any measures that would prevent, in the future, the Captain from returning to trade.

Thus, I hereby inform your Excellency that should any other trader or boatman want to send his boats to enter into contracts in this land that he should bring as many good rifles as can be carried since they are the most procured for contracts that we use to serve our land.

ฉบับแปลภาษาอังกฤษจาก et al Jim Algie, *Americans in Thailand* (Bangkok: Editions Didier Millet, 2014), p. 15.

ภาพที่ 3 ต้นฉบับสาสน์ของพระยาสุริยวงศ์มนตรีถึงประธานาธิบดีเจมส์ มอนโร แห่งสหรัฐอเมริกา
เป็นภาษาโปรตุเกส ลงวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1818 (พ.ศ. 2361)¹⁹⁶

นอกจากนั้น เนื้อความในพระราชสาส์นดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่า นายวิลเลียมมีโอกาสดำเนิน
เฝ้าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งกำกับราชการกรมท่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยอีกด้วย ซึ่งสามารถสันนิษฐานต่อไปอีกได้ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น
เจษฎาบดินทร์ และอาจรวมถึงกลุ่มขุนนางอื่น ๆ อย่างน้อยก็น่าจะจะมีการรับรู้ถึงรูปแบบการ
ปกครองแบบประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาเช่นเดียวกับพระยาสุริยวงศ์มนตรี และอย่างน้อย
ที่สุดก็เป็นการรับรู้ถึงการมีอยู่ของตำแหน่งหรือชื่อตำแหน่งของประธานาธิบดีที่แตกต่างไปจาก
ตำแหน่งกษัตริย์ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยกันในสยามในห้วงเวลาดังกล่าว

นอกเหนือไปจากการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกาแล้ว พระยาสุริยวงศ์
มนตรี (ดิศ บุนนาค) หลังจากที่ได้เลื่อนตำแหน่งเป็น “เจ้าพระยาพระคลัง” ในรัชสมัยของ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏหลักฐานแรกๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ถึงรูปแบบการ

¹⁹⁶ The Library of Congress, Manuscript Division; James Monroe Papers Series I. Collection Doc No.4784-4785 cited in Queen Sirikit Museum of Textiles, *Ceremonial Letters of Siam* (Online). Available from: www.greatandgoodfriends.com/gallery-ceremonial-letters, 2018, Jan 17.

ปกครองของอังกฤษของชนชั้นนำสยามในอีกราวเจ็ดปีต่อมาคือในปี พ.ศ.2368 [1825] ซึ่งเป็นปีที่ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นีย์ ตัวแทนของบริษัทอินเดียตะวันออกเข้ามาเพื่อเจรจาและทำสนธิสัญญาทางการค้า และพระราชไมตรี¹⁹⁷ นอกจากนั้น ยังกล่าวได้ว่าสภาพการณ์ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ชนชั้นนำสยามยังไม่แสดงถึงความกระตือรือร้นในการให้ความสนใจกับอังกฤษในฐานะมหาอำนาจของโลก ต่อเมื่ออังกฤษได้ครอบครองมะละกาและเริ่มทำสงครามกับพม่าในอีกสองปีต่อมา (พ.ศ.2366 [1823]) จึงเริ่มให้ความสำคัญและตระหนักในกำลังอำนาจและอิทธิพลของอังกฤษมากขึ้น¹⁹⁸

หลักฐานแรกๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองอังกฤษนั้นปรากฏในบันทึกของร้อยเอกเฮนรี เบอร์นีย์ ที่ตอนหนึ่งแสดงให้เห็นถึงความสงสัยของ “พระคลัง” (เจ้าพระยาพระคลัง) ที่มีต่อการพิจารณาการเจรจาทำสนธิสัญญาระหว่างบริษัทอินเดียตะวันออกกับสยาม ซึ่งเจ้าพระยาพระคลังมีข้อสงสัยว่าด้วยเหตุใดจึงไม่มีพระนามของพระมหากษัตริย์อังกฤษคู่กับพระนามของพระมหากษัตริย์สยาม ซึ่งร้อยเอกเบอร์นีย์ได้บันทึกเอาไว้ว่า เขาต้องเสียเวลาหลายชั่วโมงในการอธิบายถึงโครงสร้างและอำนาจในการปกครองระหว่างอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินกับรัฐสภาและบริษัทอินเดียตะวันตก ดังความในตอนนี้เป็นคือ

“...พระคลังกล่าวว่าเนื่องจากพระนามของพระเจ้าอยู่หัวของเขาได้ถูกระบุไว้ในสนธิสัญญา เขาจึงต้องการให้มีพระนามของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษปรากฏอยู่ด้วย และสนธิสัญญาจะต้องทำระหว่างพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษเช่นเดียวกับระหว่างบริษัทอินเดียกับพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยาม ข้าพเจ้าอธิบายว่าข้าพเจ้าไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนไปยังประเทศสยามโดยพระมหากษัตริย์ของข้าพเจ้า ฉะนั้นจึงไม่มีอำนาจในการทำสนธิสัญญาในนามของพระองค์ บริษัทอินเดียปกครองประเทศอินเดียภายใต้อำนาจของพระเจ้าแผ่นดินและรัฐสภาของประเทศอังกฤษ และในอินเดีย การทำสงคราม การเจรจา และสนธิสัญญาจะกระทำในนามของบริษัทอินเดีย ข้าพเจ้าต้องเสียเวลาหลายชั่วโมงที่จะอธิบายให้เขาเข้าใจลักษณะและรูปแบบของรัฐธรรมนูญอังกฤษอำนาจและหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินของรัฐสภาและบริษัทอินเดีย”¹⁹⁹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

¹⁹⁷ ถึงแม้ว่าก่อนหน้านี้ บริษัทอินเดียตะวันออกได้ส่งจอห์น ครอว์ฟอร์ดเข้ามาเพื่อเจรจาทำสนธิสัญญาในปี พ.ศ. 2364 (1821) แต่การเจรจาก็ไม่ประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานใด ๆ อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรที่บ่งชี้ให้เห็นถึงการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองอังกฤษของชนชั้นนำสยามในขณะนั้น

¹⁹⁸ หอพระสมุดวชิรญาณ, “คำนำ,” ใน กรมศิลปากร, เอกสารของครอว์ฟอร์ด ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ แปล (พระนคร : กรมศิลปากร, 2515); ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 : ด้านเศรษฐกิจ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), 205-208.

¹⁹⁹ กรมศิลปากร, เอกสารเฮนรี เบอร์นีย์ เล่ม 3 แปลโดย ประสิทธิ์ เมธาคูณวุฒิ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2551), หน้า 26; ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้คำว่า “British Constitution and of the relative power and duties of the King, Parliament and

อย่างไรก็ดี ดูเหมือนว่าพระคลังในเวลานั้นจะไม่มี ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการปกครองของอังกฤษมากนัก จนเบอร์นีย์รู้สึก “ตลกและน่าหัวเราะ” ดังที่เขากลับมาบอกเอาไว้ว่า

“ท่านเสนาบดีตั้งคำถามแก่ข้าพเจ้าอย่างตลกและน่าหัวเราะว่า พระเจ้าแผ่นดิน รัฐสภาและบริษัทอีสต์อินเดียอยู่ในบ้านลักษณะอย่างไร และใช้ธรรมาแบบไหน ฯลฯ ด้วยความอวดดีและความไม่รู้ของเขาแสดงข้าพเจ้าเห็นว่า เขาไม่เชื่อคำตอบของข้าพเจ้า เขาไม่เชื่อว่าทำไมพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษจึงไม่ทรงสั่งประหารชีวิตใครก็ได้ตามที่มิพระราชประสงค์หรือไม่ทรงเก็บภาษีตามที่ทรงพอพระราชหฤทัยจากประชาชนอังกฤษ ระหว่างการสนทนากับข้าพเจ้า เขาไม่เคยลังเลที่จะแสดงให้ข้าพเจ้าเห็นว่า ข้าพเจ้าเล่าเรื่องไม่จริง เมื่อใดก็ตามที่ข้าพเจ้าพยายามจะอธิบายเรื่องใด ๆ ซึ่งเขาไม่เคยมารู้เรื่องมาก่อน ดังนั้นข้าพเจ้าจึงต้องไปบรรยายที่ลิเวอร์พูลและเล่าเรื่องระหว่างท่านเสนาบดีกับข้าพเจ้าให้ฟัง ร่ายยาวที่สุดจนให้ข้าพเจ้าได้เห็นอีกว่าเขาเหนือกว่าหัวหน้าคนอื่น ๆ ทั้งในด้านความเข้าใจและกิริยามารยาท เขาจดเป็นอักษรตามที่ข้าพเจ้าได้พูดไว้ตั้งคำถามที่มีเหตุผลเพื่อตรวจสอบข้อมูลและสัญญาจะอธิบายเรื่องทั้งหมดถวายพระเจ้าอยู่หัวและให้คณะเสนาบดีทราบทันที”²⁰⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

จากบันทึกข้างต้นนี้ สามารถตีความได้ว่า เบอร์นีย์ได้พยายามอธิบายการปกครองของอังกฤษ ที่แตกต่างไปจากสยาม หรือสิ่งที่เจ้าพระยาพระคลังเคยรับรู้ในหลายประเด็นสำคัญ และน่าจะมีความที่ในทำนองไม่เชื่อมากกว่าเชื่อดังที่เขากลับมาบอกไว้ อาทิ อำนาจในการประหารชีวิต, อำนาจในการเก็บภาษี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะการปกครองแบบของอังกฤษ ที่ถึงแม้จะเป็นการปกครองโดยมีกษัตริย์เช่นเดียวกับสยามแต่ก็มีขนบธรรมเนียมที่แตกต่างไปจากที่ตนเองคุ้นเคย ในวันต่อมา เบอร์นีย์จึงได้บันทึกไว้ว่าเขาได้มีการร่างข้อความภาษาไทยที่อธิบายถึงลักษณะของการปกครองอังกฤษ และอำนาจหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ รัฐสภา และบริษัทอีสต์อินเดียและส่งให้เจ้าพระยาพระคลัง นอกจากนี้ เบอร์นีย์ยังได้บันทึกเอาไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชปฐกฐาต่อในเรื่องของการปกครองอังกฤษต่อเบอร์นีย์ ซึ่งเขามีความเห็นว่าเป็นคำถามที่แสดงถึงพระปรีชาสามารถที่สูงส่งของพระองค์ ดังที่เขาได้บันทึกไว้ในตอนนี้ได้แก่

“วันที่ 20 ข้าพเจ้าได้ร่างข้อความภาษาไทยโดยใช้ภาษาที่เรียบง่ายเท่าที่ข้าพเจ้าจะทำได้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญของอังกฤษและอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องของพระมหากษัตริย์ รัฐสภาและบริษัทอีสต์อินเดียและส่งให้พระคลัง ข้าพเจ้าต้องใช้ความระมัดระวังที่จะไม่พูดหรือเขียนสิ่งใดเกินไปกว่าที่ราชสำนักสยามจะสามารถเข้าใจได้ ในวันเดียวกันร่ายห์แห่งลิเวอร์พูลได้ส่งเจ้าหน้าที่มาสอบถามปัญหาที่เข้าที่เข้าทาง และข้าพเจ้าได้รับทราบคำถามเหล่านี้เป็นคำถามจากพระเจ้าอยู่หัวโดยตรง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถอันสูงส่งของพระองค์ ความจริงแล้วถัดจากรายห์แห่งลิเวอร์พูล ข้าพเจ้าคิดว่าพระ

East India Company.” Henry Burney, *The Burney papers*. Printed by order of the Committee of the Vajiranana National Library (Bangkok: Vajirana National Library, 1910), pp.343-344.

²⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-27.

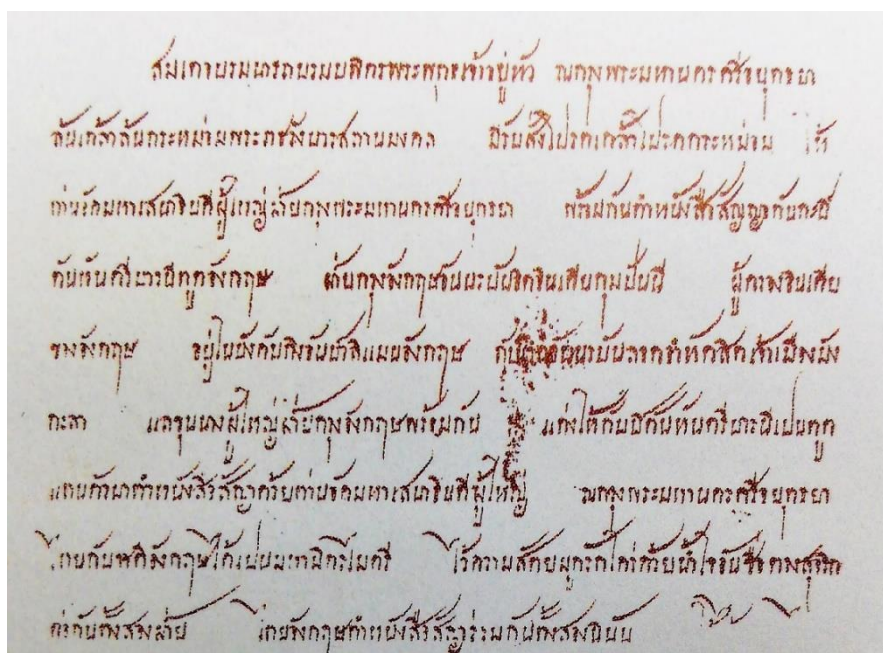
เจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยามทรงเป็นบุคคลที่มีความปรีชาสามารถมากที่สุดในราชอาณาจักรของพระองค์และทรงเป็นบุคคลที่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในอันที่จะสร้างสัมพันธไมตรีอันดีบนพื้นฐานแห่งมิตรภาพระหว่างสยามกับรัฐบาลอังกฤษ พระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งถามว่าตำแหน่งผู้อำนวยการบริษัทอีสต์อินเดีย มีการสืบเชื้อสายต่อกันหรือไม่ สมาชิกสภามีอำนาจเฉพาะบุคคลหรือไม่ หรือจะมีอำนาจต่อเมื่อร่วมกับสมาชิกรัฐสภาอื่น ๆ ปฏิบัติหน้าที่ในรัฐสภาเท่านั้น บริษัทอินเดียได้ถวายรายได้หรือบรรณาการต่อพระเจ้ากรุงอังกฤษหรือไม่ และพระมหากษัตริย์มีการสืบราชสันตติวงศ์หรือไม่”²⁰¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า จากพระราชปฐาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นถึงการเริ่มมีความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของอังกฤษด้วยเหตุที่ต้องมีการติดต่อและเจรจาความเมืองระหว่างกัน ขณะเดียวกันก็แฝงไปด้วยความฉงนสงสัยเช่นเดียวกับเจ้าพระยาพระคลัง โดยพระองค์ทรงมีพระราชปฐาที่สะท้อนให้เห็นถึงความสงสัยระหว่างอำนาจหน้าที่ของกษัตริย์ รัฐสภา และบริษัทอินเดียตะวันออกว่ามีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไร ทั้งคำถามเกี่ยวกับการสืบทอดตำแหน่งของบริษัทอินเดียตะวันออก อำนาจของสมาชิกรัฐสภา และความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทอินเดียตะวันออกกับกษัตริย์อังกฤษและการสืบราชสันตติวงศ์ของกษัตริย์อังกฤษ ซึ่งจากคำตอบของเบอร์นีย์ที่มีกลับไป ทำให้เราจะสันนิษฐานอย่างรอบคอบที่สุดและไม่เป็นการตีความเกินหลักฐานได้ว่า อย่างน้อยพระองค์และเจ้าพระยาพระคลังน่าจะมีการรับรู้ถึงร่องรอยการปกครองแบบอังกฤษบ้างจากการให้ข้อมูลของเบอร์นีย์

นอกจากนั้น ในคำปรารภของสนธิสัญญาเบอร์นีย์คู่ฉบับภาษาไทย ยังมีการเขียนถึงบริษัทอินเดียตะวันออกคู่สัญญา ว่าอยู่ภายใต้บังคับของ “ฝ่ายกรุงอังกฤษอันณรบันอินเดียกุมปนี ผู้ครองอินเดียของอังกฤษอยู่ในบังคับกิงอันปาลิแมนอังกฤษ” ซึ่งคู่ฉบับภาษาอังกฤษใช้คำว่า “the Honourable East India Company who govern the Countries in India belonging to the English, under the authority of the King and Parliament of England King and Parliament.” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในสมัยรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชนชั้นนำสยามอย่างน้อยต้องมีการรับรู้ต่อรูปแบบการปกครองของอังกฤษที่เป็นการปกครองโดยมีกษัตริย์ทำหน้าที่ควบคู่ไปกับรัฐสภาของอังกฤษ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเริ่มมีการรับรู้เกี่ยวกับ “ปาลิแมน” แล้ว ดังในคำปรารภส่วนหนึ่งว่า (โปรดดูภาพที่ 4 ประกอบ)

²⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27-28.

ภาพที่ 4 แสดงส่วนหนึ่งของสำเนาฉบับตัวเขียนภาษาไทยของสนธิสัญญาเบอร์นีย์²⁰²

โดยสามารถถอดความเป็นฉบับพิมพ์ได้ว่า

“สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าอยู่หัว ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา ล้นเกล้า
 ครอบคลุมพระราชนิพนธ์สถานมงคล มีรับสั่งโปรดเกล้าฯ ให้ท่านอัครมหาเสนาธิบดีผู้ใหญ่ฝ่ายกรุง
 พระมหานครศรีอยุธยาพร้อมกันทำหนังสือสัญญากับกษัตริย์ฝรั่งเศสว่าด้วยการค้าขาย
 อันณบันอิตอินเดียกุ่มบันนี้ ผู้ครองอินเดียของอังกฤษอยู่ในบังคับกิงอันปาลิแมนอังกฤษกับเรตอันณบัน
 ลอดอำหัดลิตเจ้าเมืองมังกล่า แลขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาพร้อมกันแต่งให้กษัตริย์ฝรั่งเศสว่าด้วย
 แทนตัวมาทำหนังสือสัญญาด้วยท่านอัครมหาเสนาธิบดีผู้ใหญ่ ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา ไทยกับชาติ
 อังกฤษได้เป็น มหามิตรไมตรีไว้ความสัจผูกกรักใคร่ด้วยน้ำใจอันซื่อตรงสุจริตต่อกันทั้งสองฝ่าย...”²⁰³ (เน้น
 ข้อความโดยผู้วิจัย)

²⁰² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, พระราชลัญจกร (กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2538), หน้า 37.

²⁰³ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, พระราชลัญจกร (กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2538), หน้า 37.

²⁰³ กรมศิลปากร, “หนังสือสัญญาภาษาไทย คัดจากฉบับเดิมซึ่งส่งออกไปไว้ ณ เมืองนครศรีธรรมราช” ใน เอกสารสนธิสัญญาเบอร์นีย์ เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2551), หน้า 75. 75-87. ส่วนฉบับในภาษาอังกฤษมีความดังนี้ “The powerful Lord who is in possession of every good and every dignity, the God Boodh, who dwells over every head in the City of the Sacred and Great Kingdom of Si-a-yoo-ther-sye (titles of the King of Siam), incomprehensible to the head and brain. the sacred beauty of the Royal Palace, serene and infallible there (titles of the

จากคำปรารภดังกล่าวข้างต้น จึงอาจถือได้ว่า “กิงอันปาลิแมนอังกฤษ” ถือเป็นเอกสารภาษาไทยที่เป็นลายลักษณ์อักษรชิ้นแรก que แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ถึงร่อยรอยการปกครองแบบอังกฤษที่มีรัฐสภาเป็นองค์ประกอบสำคัญ และเป็นหลักฐานแรกในการแสดงให้เห็นถึงการรับรู้เกี่ยวกับรัฐสภาของอังกฤษในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวโดยย่อ การรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในกรณีของอังกฤษและสหรัฐอเมริกา อาจกล่าวได้ว่าเริ่มต้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตามลำดับ โดยเหตุผลสำคัญคือความจำเป็นที่จะต้องมีการติดต่อและเจรจาความเมือง ตลอดจนสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ในขั้นตอนนี้เอง que เกิดการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองที่แตกต่างไปจากที่ตนเองคุ้นเคยมากขึ้น

ข. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. 2347 ทรงได้รับการศึกษาตามพระราชประเพณีสำหรับพระราชกุมารอย่างครบถ้วน เมื่อพระชนมายุครบ 21 พรรษา พระองค์ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หลังจากนั้นจึงทรงเสด็จไปจำพรรษาอยู่ที่วัดสมอราย ในปีเดียวกันกับที่พระองค์ทรงผนวช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสวรรคตโดยมิได้มอบราชสมบัติให้กับเจ้านายพระองค์ใด จึงมีการอัญเชิญพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ฯ พระเชษฐาพระองค์ใหญ่ต่างพระมารดาที่ทรงกำกับราชการสำคัญในรัชกาลก่อนหน้า

Waugno, or Second King of Siam) have bestowed their commands upon the heads of their Excellencies the Ministers of high rank belonging to the Sacred and Great Kingdom of Si-a-yoo-ther-sye, to assemble and frame a Treaty with Captain Henry Burney, the English Envoy on the part of the English Government, the Honourable East India Company who govern the Countries in India belonging to the English, under the authority of the King and Parliament of England; and the Right Honourable Lord Amherst, Governor of Bengal, and other English Officers of high rank, have deputed Captain Burney, as an Envoy, to represent them, and to frame a Treaty with their Excellencies the Ministers of high rank belonging to the Sacred and Great Kingdom of Si-a-yoo-ther-sye, in view that the Siamese and English nations may become great and true friends, connected in love and affection, with genuine candour and sincerity on both sides.” ใน The House of Commons, “Treaty between the Honorable East India Company and the King of Siam” in Minutes of Evidence Taken Before the Select Committee on the Affairs of The East India Company (N.p.: The House of Commons, 1832), p.508.

และเจริญพระชันษากว่าถึง 17 ชันษาขึ้นทรงครองราชย์ พระองค์จึงทรงผนวชตลอดรัชสมัยเป็นเวลา 27 ปี ต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต พระองค์จึงทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2393²⁰⁴ ซึ่งระยะเวลาที่ทรงผนวชอย่างยาวนานนี้เองที่ทำให้พระองค์ทรงมีการศึกษา ศิลปวิทยาต่าง ๆ ทั้งทางตะวันออกและตะวันตกอย่างกว้างขวางรวมไปถึงภาษาและขนบธรรมเนียม การปกครองของชาติต่าง ๆ

ในกรณีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลักฐานที่แสดงถึงความรู้เกี่ยวกับการ ปกครองของประเทศตะวันตก มักปรากฏในรูปของพระราชหัตถเลขา และพระราชสาส์นที่มีต่อ ข้าหลวงหรือประมุขของประเทศตะวันตกภายหลังที่พระองค์ทรงครองราชย์ในปลายพุทธศตวรรษที่ 24²⁰⁵ โดยหลักฐานแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงการรับรู้ต่อการปกครองของสหรัฐอเมริกา ปรากฏในพระ ราชหัตถเลขาที่พระองค์มีไปถึงพันโทดับลิว. เจ. บัตเตอร์เวิร์ท (W. J. Butterworth) ผู้ว่าการเกาะ ปีนังหรือเกาะปริงซ์ ออฟ เวล (Prince of Wales Island) ในปี พ.ศ. 2354 [1821] เพื่อแจ้งข่าวพระ ราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระองค์ที่จะมีขึ้นในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน ประเด็นที่สำคัญก็คือ พระองค์ลงท้ายในพระราชหัตถเลขาด้วยคำที่ว่าพระองค์ทรงมีฐานะที่เป็นประธานาธิบดีที่มาจากการ เลือกพระองค์ใหม่หรือมีฐานะว่าที่กษัตริย์ของสยาม (ที่ยังไม่ผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษก)²⁰⁶ (Newly elect President or Acting King of Siam)²⁰⁷

ภาพที่ 5 แสดงส่วนหนึ่งของสำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²⁰⁸

²⁰⁴ บุหลง ศรีกนก, “พระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน รวมพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ชุมนุมพระบรมราชาธิบายและประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548), หน้า ก-ข.

²⁰⁵ พระองค์ทรงครองราชย์ในปี พ.ศ. 2393 - พ.ศ. 2411

²⁰⁶ พระองค์จะเข้าพิธีบรมราชาภิเษกในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2393

²⁰⁷ G. Coedes, "English Correspondence of King Mongkut," Journal of the Siam Society 21 (July 1927 1927): p. 6.

²⁰⁸ Ibid.

Kind friend

(Signed) T. Y. (1)Chaufa Mongkut
newly elect President or
Acting King of Siam.

P. S. The red printed character on first page is Chinese stamp for
the King of Siam in small letter.

(Signed) T. Y. C. M.

K. of S.

จากคำลงท้ายในพระปรมาภิไธยดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรับรู้ถึงการมีอยู่ของ
ตำแหน่งประธานาธิบดี และนำไปเทียบเคียงกับการที่พระองค์ทรงได้รับเลือกจากบรรดาพระ
เถระและเสนาอำมาตย์ให้สืบราชสมบัติตามสภาพการณ์²⁰⁹ ต่อจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวเนื่องจากพระองค์ไม่ได้ตั้งผู้ใดให้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรหนัก พระองค์ยังทรงมีพระราชกระแสรับสั่งอนุญาตให้บรรดาเสนา
อำมาตย์ปรึกษาและเลือกพระบรมวงศานุวงศ์ที่เห็นว่ามีเหมาะสมที่สุดขึ้นสืบราชสมบัติต่อจาก
พระองค์²¹⁰

²⁰⁹ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ในหัวเรื่อง “กราบทูลอัญเชิญสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ามงกุฎ ขึ้นเสวยราชย์” ได้บันทึกเหตุการณ์ครั้งนี้เอาไว้ว่า “ครั้น ณ เวลาค่ำพร้อมด้วยพระสงฆ์ราชาคณะที่เป็นประธาน
ในพระพุทธศาสนา และพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อยราชการฝ่ายทหารพลเรือนบรรดาผู้ใหญ่ที่เป็นประธานพร้อมใจใน
การศึกษาเรียงคำกราบทูลอัญเชิญตามใจข้าราชการทั้งปวงเสร็จแล้วจึงนำคำปรึกษาเข้ามาในที่ประชุมพร้อมกัน
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามพระยาพิพัฒน์โกษา
เป็นผู้อ่านคำปรึกษากราบบังคมทูลว่า กรมหมื่นนุชิตชิโนรสศรีสุตตัตติวงศ์ ๑ (พร้อมบรรดาพระเถระ เสนาอำมาตย์ ๒๔
พระองค์-ผู้วิจัย) ...และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนทั้งพุทธจักรและอาณาจักรปรึกษาพร้อมกันว่า สมเด็จพระอนุชา
ธิราชเจ้าฟ้ามงกุฎสมมุติเทววงศ์ พงศ์อิศรภักดิ์ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงพระปรีชารอบรู้
ราชประเพณีผู้ประเสริฐล้ำเลิศในพระบรมราชวงศ์จึงพร้อมกันขออัญเชิญเสด็จเถลิงถวัลยราชย์ให้สวริย์สืบทอดมหิศราวงศ์
ดำรงสิริราชสมบัติขัตติยราชประเพณีพระมหากษัตริย์ตราธิราชเจ้าลำดับต่อไป” โปรดดู เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราช
พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ: การพิมพ์เกื้อกูล, 2507), หน้า 2-3.

²¹⁰ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ในหัวเรื่อง “กระแสพระราชดำริถึงผู้
สืบราชสมบัติ” ได้บันทึกเอาไว้ว่า “เมื่อวันอาทิตย์เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะโรง พระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้
หาขุนนางที่ทรงใช้สอยสนิทเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท คือพระยาราชสุภาวดี พระยาพิพัฒน์ (บุญศรี) ในที่พระบรมมหาราช
วังแล้วมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมดำรัสว่า ทรงพระประชวรครั้งนี้พระอาการมาก เห็นจะเป็นพระ
โรคใหญ่เหลือกำลังแพทย์จะเยียวยา ...ทรงพระกรุณาฯดำรัสให้จดหมายกระแสพระราชโองการปฏิญาณยกพระนามพระรัตนตรัย
สรณคณัน อันอุดมเป็นประธานพะยานอันยิ่ง ให้เห็นจริงในพระราชหฤทัยแล้ว ทรงพระราชดำริสยอมนุญาตให้เจ้าพระยาพะ

มากไปกว่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรมาภิไธยที่แผ่นพระบรมสุพรรณบัฏว่า “มหาชนนิกรสโมสรสมมติ”²¹¹ ซึ่งผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่าพระองค์ทรงนำไปเทียบเคียงกับตำแหน่งประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาที่พระองค์ทรงทราบว่าเป็นมาจากการ “เลือก” เช่นเดียวกับพระองค์ ดังนั้น พระองค์จึงทรงอนุมานว่าพระองค์มีพระราชฐานะที่เทียบเท่าได้กับตำแหน่งประธานาธิบดีที่มาจากการเลือกเช่นเดียวกัน (elect President)

อย่างไรก็ดี คำว่า “มหาชน” ที่ปรากฏในพระสุพรรณบัฏในบริบทนี้ ก็น่าจะสื่อความหมายถึง “ชนหมู่ใหญ่” ซึ่งได้แก่บรรดาพระเถระและเสนาอำมาตย์กว่า 30 พระองค์ที่มีพระนามปรากฏและ “ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนทั้งพุทธจักรและอาณาจักร”²¹² ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ที่ผู้วิจัยอนุมานว่า ในมุมมองของพระองค์ สามารถนำไปเทียบเคียงได้กับตำแหน่งประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาที่มาจากการเลือกของมหาชนหรือชนหมู่ใหญ่ในศตวรรษที่ 19 ซึ่งวางอยู่บนรากฐานของทรัพย์สินดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ของงานวิจัยนี้

คลัง ซึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา พระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายกกับขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงมีความสโมสรสามัคคีรสปรักษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์ พระองค์ใดที่มีวิญญู์บริหารอุปราชานุวัตร เป็นศาสนูปถัมภก ยกพระบวรพุทธศาสนา และปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์ รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวง ได้ ก็สุดแท้แต่จะเห็นดี ประณีตประนอมพร้อมใจกันยกพระบรมวงศ์องค์นั้นขึ้นเสวยมไหสวรรยาธิปัตย์ถวัลย์ราช สืบสันตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้กริ่งเกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ไต่เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้รับความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร” ใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, “พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367-2394 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (พระนคร: โสภณพิพิธพรณนการ, 2481), หน้า 366-67.

²¹¹ ทรงมีพระปรมาภิไธยที่จารึกในแผ่นพระบรมสุพรรณบัฏว่า “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สุทธิสมมติ เทพยพงศ วงศาติศรภักษัตริย์ วรชาติยราชินิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธิเคราะห์ จักริบรมนาถ อติศวราชรามวรางกูร สุจริตมูลสุสาธิต อุกฤษฐวิบูลย์ บุรพาตูลยภักษานุรักษ์ สุภาธิการรังสฤษดิ์ ัณญลักษณ์วิจิตรโสภาค สรรพพงศ์ มหาโนตมางคประนต บาทบงกชยุคคล ประสิทธิสรพสุภผลอุดม บรมสุขุมาลยมหาบุรุษยรัตน์ ศึกษาพิพัฒนสรรพโกศล สุวิสุทธิวิมลศุภศีลสมาจารย์ เพ็ชรญาณประภาไพโรจน์ อนนโกฏิสาธิต คุณวิบูลย์สันดาน ทิพยเทพวตาร ไพศาลเกียรติคุณ อุดลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์เอกอัครมหาบุรุษ สุตพุทธมหารัษฎวิ ตรีปิฎกาภิโกศลวิมลปริชามหาอุดมบัณฑิต สุนทรวิจิตร ปฎิภาณ บริบูรณ์คุณสารสัสมายา ทิโลกยติลภมหาปวิรารนายกอนันต์ มหันตวรฤทธิเดช สรรพพิเศษสิรินธร มหาชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดม บรมราชสมบัติ นพปดลเศวตฉัตรดิลกธรรม สิริรัตนปลัษณ มหาบรมราชาภิเศกภิษิต สรรพทศทิศ วิชิตวิไชย สกลมไหศวรียมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหาราชวโรดม บรมนารถชาติอาชาวศรัย พุทธาภิไธยรัตนสมรภักษ์ อุกฤษฐศักดิ์อัครนเรศราชิบดี เมตตากรุณาสถลหฤทัย อนันมัยบุญการสกลไพศาลมหารัษฎาธิเบนทร ประเมนทรรวมมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (เส้นใต้เป็นของผู้วิจัย) ใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, “พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367-2394 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (พระนคร: โสภณพิพิธพรณนการ, 2481), หน้า 366-367.

²¹² เรื่องเดียวกัน., หน้า 2-3.

นอกจากนั้น หลักฐานที่แสดงให้เห็นการรับรู้ต่อการปกครองในรูปแบบประธานาธิบดีปรากฏต่อมาในปี พ.ศ. 2403²¹³ ในพระราชสาส์นที่พระองค์มีไปถึงนายเจมส์ บูแคนัน (James Buchanan) ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ที่มีความส่วนหนึ่งว่า

“สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ... ขอเจริญพรพระราชไมตรีมายังท่านผู้อันมหาชนชาวยูไนติสเทคได้เลือกสรรว่าล้าเลิศแล้ว ให้เป็นใหญ่รักษาแผ่นดินยูไนติสเทคเป็นผู้ชี้ขาด บังคับการแผ่นดินอยู่ในกาลเวลามีกำหนด คือท่านบุชแนนซึ่งได้อำนาจศาสนซึ่งมีกำหนดว่าเขียนที่เมืองวัตซิงตัน ... หรือท่านผู้อื่นซึ่งมหาชนได้เลือกแล้วใหม่ แลซึ่งในแผ่นดินยูไนติสเทคอเมริกามีขนบธรรมเนียมตั้งไว้ แลสืบมาแต่ครั้งปริไลเดนต์ยอควัตซิงตัน ให้ราษฎรทั้งแผ่นดินพร้อมใจกันเลือกสรรบุคคลที่ควรจัดไว้เป็นขึ้น แล้วตั้งให้เปน ปริไลเดนต์ใหญ่แลปริไลเดนต์รอง ครอบครองแผ่นดินผู้ชี้ขาดว่าราชการบ้านเมืองเป็นวาระเป็นคราวมีกำหนดเพียง 4 ปี แล 8 ปี แลให้ธรรมเนียมนี้ยั่งยืนอยู่ได้ ไม่มีการขัดขวางแก่งแย่งกัน ด้วยผู้นั้นๆ จะช่วงชิงอิสริยยศกันเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ดังเมืองอื่นๆ ซึ่งเป็นอยู่เนื่องๆ นั้นได้ ก็เห็นว่าเปนการอัศจรรย์ยิ่งนัก เปนขนบธรรมเนียมที่ควรจะสรรเสริญอยู่แล้ว”²¹⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

จากหลักฐานดังกล่าวเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการรับรู้ถึงรูปแบบการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์ในรูปแบบมหาชนรัฐของสหรัฐอเมริกา ที่มีประธานาธิบดีที่มาจากการเลือกตั้งโดยมีวาระที่กำหนดชัดเจน และยังทรงทราบอีกด้วยว่าเป็นตำแหน่งที่มีวาระ 4 ปี และมีตำแหน่งรองประธานาธิบดี อีกทั้งยังมีความเห็นอีกว่า รูปแบบการปกครองดังกล่าว “เปนการอัศจรรย์ยิ่งนัก” มากไปกว่านั้น ในพระราชสาส์นที่พระองค์มีไปถึงสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียในเรื่องกงสุลที่จะมาแทนเซอร์ออบิตส์ จอมเบ็ค เมื่อปี พ.ศ. 2408 ยังแสดงให้เห็นความรู้ของพระองค์เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของอังกฤษที่มีรัฐสภาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการตัดสินใจทางการเมืองด้วย จากความในพระราชสาส์นตอนหนึ่งว่า

“กรุงสยามขอพระเดชพระคุณกรุงบริเตนเนียได้โปรด ให้จัดผู้ซึ่งจะส่งมาเป็นกงสุลอังกฤษใหม่ในเมืองสยามนั้น ให้ได้ผู้ซึ่งมีสติปัญญาเข้าใจในกฎหมายแลขบวนราชการต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งซึ่งผู้ครอง

²¹³ ในปี พ.ศ. 2399 พระองค์ทรงมีพระราชสาส์นถึงประธานาธิบดีอเมริกา “แฟรงกลิน เปียค ปริไลเดนต์ผู้บังคับการแผ่นดินยูไนติสเทคอเมริกา” เช่นเดียวกัน แต่ในพระราชสาส์นไม่ได้มีถ้อยคำอื่นที่แสดงถึงความเข้าใจในรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกา นอกจากกล่าวถึงชื่อตำแหน่งอย่างถูกต้อง โปรดดู พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ฉบับที่ 20 พระราชสาส์น ถึงประธานาธิบดีอเมริกา เมื่อปีมะโรง พ.ศ. 2399,” ใน รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548), หน้า 392.

²¹⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ฉบับที่ 22 พระราชสาส์น ถึงประธานาธิบดีอเมริกา เมื่อปีวอก พ.ศ. 2403,” ใน รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 400-401.

แผ่นดินฝ่ายอังกฤษเคยรู้จักความแล้งจักตัวถนัด ...แลผู้จะเป็นกงสุลนั้นถ้าได้ที่ฉลาดในอินเตอรนาแซน นาลลอ ว่าถึงการใหญ่ ๆ ในการบ้านเมือง ...ผู้ครองฝ่ายสยามรู้ตัวว่าเป็นผู้อยู่ไกลแต่ยุโรป ยังไม่สู้เข้าใจ ชัดเจนแท้แลคุ้นเคยในกฎหมายอย่างธรรมเนียมอันดีของบ้านเมืองในยุโรป ซึ่งเป็นเมืองเรียบร้อยมานาน แลเป็นเมืองสว่างด้วยการอันดี ก็ย่อมยอมความทั้งปวงนั้น ให้กรุงบริตาเนียกับเสนาบดีเมื่อมีบังคับ มาประการใดก็จะยอมตาม ...เพราะเชื่อว่าปาลิยาแมน ในนอกแลอินเตอรนาแซน นาลลอ สอไสยดี จะ คิดการแลพิพากษาสิ่งใดก็ล้วนยุติธรรมดีทุกประการ ...ขอกรุงบริตาเนียจงได้โปรดเมตตากรุณาแก่กรุง สยามจงมากเทอญ”²¹⁵

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะแสดงออกให้เห็นว่าเมืองสยามอยู่ห่างไกล จากอังกฤษและยังมีความไม่เข้าใจกันอยู่บ้างระหว่างสองฝ่าย แต่ข้อความในพระราชสาส์นดังกล่าวก็ ได้แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ การปกครองของอังกฤษในช่วงระยะเวลาดังกล่าวที่มี “ปาลิยาแมน” หรือรัฐสภาในสำนวนภาษา ปัจจุบัน อีกทั้งยังทรงเชื่อว่า การตัดสินใจในประเด็นใด ๆ ของสภาอังกฤษจะมีความยุติธรรมตามด้วย

สำหรับในประเด็นของท่าทีของพระองค์ที่มีต่อรูปแบบดังกล่าว นั้น ปรากฏว่าจากหลักฐาน ของศาสตราจารย์สตีเฟน แมตตูน²¹⁶ (Rev. Stephen Mattoon, D.D.) ที่มีไปถึงรัฐมนตรีต่างประเทศ ของสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2399 [1856] เพื่อพยายามที่จะให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นให้เชื้อ เชิญสยามส่งทูตไปกระชับความสัมพันธ์และเพื่อให้ชาวสยามได้ประจักษ์ในพลังของอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และคริสต์ศาสนาของสหรัฐอเมริกา เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของ ตนมากขึ้น แต่แมตตูนก็ให้เหตุผลต่อมาว่าสยามคงไม่ส่งคณะทูตไปยังสหรัฐอเมริกาเพราะหนทางไกล และ “พระมหากษัตริย์ทรงถูกห่อหุ้มด้วยความเป็นขัตติยราช และทรงสนพระทัยต่อรัฐบาล มหาชนรัฐแบบธรรมดาๆ นี้น้อยมาก”²¹⁷ ซึ่งสอดคล้องกับคำแนะนำของกงสุลอเมริกันประจำเมือง ปัตตาเวีย (Batavia) ยุคแรกๆ ที่ให้คำแนะนำต่อนักการทูตอเมริกันว่าควรจะระมัดระวังไม่ให้ราช

²¹⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ฉบับที่ 35 พระราชสาส์น เรื่องกงสุลที่จะมาแทนเซอร์อเบิตส จอมเบ็ค เมื่อปีชวด พ.ศ. 2408,” รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 344-345.

²¹⁶ ดำรงตำแหน่งกงสุลของสหรัฐอเมริกาเป็นคนแรกของสยาม โปรดดู เคนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนท์ ในประเทศไทย 1828-1958 (พระนคร: สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย, 2501), หน้า 27.

²¹⁷ Stephen Mattoon to W.L. Marcy, 24 August 1856, Record of United States Consuls in Bangkok Siam 1856-1906 cited in ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, “การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกในสังคมไทย: ศึกษาบทบาทของ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ระหว่าง พ.ศ. 2371-2411,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 296.

สำนักเอเชียทราบว่ายสหรัฐอเมริกาขึ้นปกครองในรูปแบบมหาชนรัฐ (Republic) ²¹⁸ ซึ่งความคิดเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในกรณีของสหรัฐอเมริกา พระองค์ไม่ทรงใส่พระทัยหรือให้การยอมรับสรรเสริญรูปแบบการปกครองแบบนี้เท่ากับการปกครองในรูปแบบราชาธิราช-จักรพรรดิราช ที่มีฐานะเป็นภูมิปัญญาทางการเมืองดั้งเดิมของสยาม

ค. มิชชันนารีกับการนำเข้าและเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองตะวันตก

ความสัมพันธ์ระหว่างนักเผยแผ่ศาสนาคริสต์ชาวตะวันตกกับสยาม สามารถสืบย้อนไปได้ถึงสมัยอยุธยาในราวพุทธศตวรรษที่ 21 หรือคริสต์ศตวรรษที่ 16 โดยมีมิชชันนารีคาทอลิกชาวโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาในสยามและตามมาด้วยมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน โดยมีมิชชันนารีนักายโปรเตสแตนต์ที่เริ่มเข้ามามีบทบาทภายหลังสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ไปแล้ว

ง. มิชชันนารีคาทอลิก

การเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในสยามเป็นไปอย่างเงียบ ๆ ด้วยข้อห้ามหลายประการตั้งแต่ในสมัยอยุธยา อาทิ การห้ามเขียนหนังสือหรือเทศน์สั่งสอนแก่ชาวไทย มอญ ลาว ที่นับถือศาสนาพุทธ ห้ามเทศน์เป็นภาษาไทย และห้ามใช้อักษรไทยหรืออักษรขอมในการสอนศาสนา หลังสิ้นสุดกรุงศรีอยุธยา ในสมัยธนบุรี การเผยแผ่ศาสนาของชาวคาทอลิกก็ดำเนินไปอย่างเงียบๆ จนกระทั่งถูกสมเด็จพระเจ้าตากสินประกาศขับไล่บาทหลวงคาทอลิกออกไปจากสยาม²¹⁹ ต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงครองราชย์ พระองค์จึงมีรับสั่งให้มิชชันนารีคาทอลิกที่โดนขับไล่ออกไปกลับเข้ามาในสยามได้อีกครั้ง แต่มิชชันนารีคาทอลิกก็ถูกขับไล่่อีกออกไปจากสยามอีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลให้บทบาทของมิชชันนารีคาทอลิกในสยามนั้นมีอยู่อย่างจำกัดและเน้นเผยแผ่ในหมู่ชาวต่างชาติ ที่ส่วนมากเป็นเชลยศึกที่อพยพเข้ามาอยู่ในสยาม เช่น ชาวจีน ชาวเขมร และชาวญวน²²⁰ โดยผู้วิจัยพบว่า บาทหลวงนิกาย

²¹⁸ Benjamin A. Batson, "The First American Diplomats in Siam" in *Thai-American relations in contemporary affairs* edited by Hans H. Indorf (Singapore: Executive, 1982), p.6.

²¹⁹ สุพรรณิ กาญจนันธุติ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507), หน้า 18, 40-41.

²²⁰ เสรี พงศ์พิศ, *คาทอลิกกับสังคมไทยตั้งแต่สมัยพระนารายณ์จนถึงปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 60; ขวลิต ตรียะประเสริฐ, "ความเป็นพลเมืองของคาทอลิกในสังคมไทย," (วิทยานิพนธ์

โรมันคาทอลิกที่มีหลักฐานมากที่สุดในการเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองในสยาม ได้แก่บทบาทของ บาทหลวงฌ็อง-บาติสต์ ปาลเลอกัวซ์

บาทหลวงฌ็อง-บาติสต์ ปาลเลอกัวซ์

บาทหลวงฌ็อง-บาติสต์ ปาลเลอกัวซ์ เกิดเมื่อ พ.ศ. 2348 [1805] ที่เมืองกอมแบร์โตลท์ (Combertault) ฝรั่งเศส บวชในคริสตจักรคาทอลิกเมื่อปี พ.ศ. 2370 [1828] และออกเดินทางมาถึงสยามในปี พ.ศ. 2373 [1830] ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นปาลเลอกัวซ์มีอายุได้ 23 ปี มีโอกาสได้เดินทางไปออกปำทำหน้าที่ทางศาสนาตามหัวเมืองต่าง ๆ ของสยาม อาทิ อ่างทอง พรหมบุรี ชัยนาท ลพบุรี สุดท้ายได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสที่วัดคอนเซ็ปชันหรือวัดบ้านเขมร (Conception Church) ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ ๆ กับวัดสมอรายหรือวัดราชาธิวาสที่วชิรญาณภิกขุทรงจำพรรษาอยู่ ต่อมาปาลเลอกัวซ์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสังฆราชประมุขแห่งมิชชันสยาม ในปี พ.ศ. 2386 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²²¹

บาทหลวงปาลเลอกัวซ์เป็นผู้ที่มีความรู้กว้างขวางทั้งในด้านภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ตลอดจนวรรณคดี และภาษาต่าง ๆ และได้ศึกษาภาษาไทยจนมีความเชี่ยวชาญ จนมีโอกาสดำเนินการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างภาษาละตินและองค์ความรู้ที่ปาลเลอกัวซ์มีกับภาษาบาลีของวชิรญาณภิกขุ²²² และน่าจะรวมไปถึงการสนทนาวิสาสะในเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวางด้วย ความสัมพันธ์ที่สนิทสนมของทั้งสองเป็นที่รับรู้กันทั่วไป กอปรกับการที่โบสถ์กับวัดที่ทั้งสองอยู่นั้นมีอาณาบริเวณใกล้เคียงกัน หลักฐานในภายหลังมีการบันทึกไว้ว่า ทั้งสองเดินมักจะเดินสนทนากันตามริมฝั่งแม่น้ำในเวลาเย็น ๆ เสมอ²²³ เมื่อสังฆราชปาลเลอกัวซ์มรณภาพลงในปี พ.ศ. 2404 [1861] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าก็ทรงมีพระราชสาส์นแสดงความอาลัยถึงปาลเลอกัวซ์ในฐานะ “มิตรที่ดีสนิทสนมและจริงของเราเป็นเวลายุ่สิบแปดปี”²²⁴

ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการจัดการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), หน้า 23.

²²¹ เพียงหลุยส์ ดันติธรีวิทย์, “สังฆราชปาลเลอกัวซ์” ใน ประวัติและผลงานของชาวต่างประเทศในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2533), หน้า 29 – 30.

²²² เรื่องเดียวกัน., หน้า 30.

²²³ The Jesuit Fathers, *The Catholic Directory of Thailand* (ม.ป.ท., 1963), p. B23 อ้างถึงใน สุพรรณิ กาญจนวัชโรทัย, “บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์,” หน้า 20.

²²⁴ พระราชสาส์นตอบหนังสือมิชชันนารี ซึ่งได้นำแหวนของพระสังฆราชปาลเลอกัวซ์ขึ้นกราบทูลถวาย อ้างถึงใน เพียงหลุยส์ ดันติธรีวิทย์, “สังฆราชปาลเลอกัวซ์” ใน ประวัติและผลงานของชาวต่างประเทศในประเทศไทย, หน้า 33.

อย่างไรก็ดี แม้ว่าผู้วิจัยไม่พบว่าปรากฏหลักฐานอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสังฆราชปาลเลอกัวซ์²²⁵ ทั้งในขณะที่ยังทรงผนวชและหลังจากการครองราชย์ กระนั้นก็ดี ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่า ความสนิทสนมและการสนทนากันระหว่างทั้งสองนั้นมีความเป็นไปได้สูงยิ่งที่จะมีการสอบถามแลกเปลี่ยนถึงเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวางนอกเหนือไปจากการแลกเปลี่ยนทางด้านภาษา ที่รวมไปถึงเรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปจากความเห็นและประสบการณ์ของปาลเลอกัวซ์ และความสนิทสนมของทั้งสองถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกื้อหนุนให้วชิรญาณภิกขุหรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในระยะเวลาต่อมาทรงรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับตะวันตกมากขึ้น และฐานทางภาษาละตินที่ทรงเรียนรู้จากปาลเลอกัวซ์ย่อมเกื้อหนุนต่อการศึกษารากฐานภาษาอังกฤษของพระองค์กับมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชาวอเมริกันที่เข้ามาในสยามในระยะเวลาต่อมา

จ. มิชชันนารีโปรเตสแตนต์

มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสยามมีความสำคัญต่อการนำเข้าความคิดหรือภูมิปัญญาทางการเมืองตะวันตก กว้างขวางกว่ามิชชันนารีคาทอลิกโดยเปรียบเทียบเป็นอย่างมาก กล่าวคือ บทบาทและการเผยแผ่ของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในการเผยแผ่ศาสนามีความแตกต่างอย่างมากจากมิชชันนารีคาทอลิกที่มักถูกมองเป็น “พระ” หรือ “พระเจี๊ยบ” (Quiet Padres) ที่จำกัดตัวเองในการปฏิบัติศาสนกิจและมุ่งเผยแผ่ศาสนาในหมู่ชาวต่างชาติในสยาม²²⁶

บทบาทของมิชชันนารีในฐานะ “พระ” หรือ “พระเจี๊ยบ” ในสายตาของชาวสยามได้เปลี่ยนแปลงกลายเป็น “หมอ” ภายหลังการเข้ามาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ เนื่องจากการเผยแผ่ศาสนาของมิชชันนารีเหล่านี้จะมาพร้อมกับการเผยแพร่วิทยาการตะวันตกสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็น

²²⁵ สังฆราชปาลเลอกัวซ์มีผลงานที่สำคัญซึ่งเป็นที่รู้จักคือ *Description du Royaume Thai* (เรื่องเล่ากรุงสยาม), พจนานุกรมสี่ภาษา ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาละติน ภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ หรือ *Dictionarium linguae Siamicae* (ศัพท์ พจนานุกรม ภาษาไทย) *Grammatica linguae Thai* (ไวยากรณ์ภาษาไทย) ที่มีการตีพิมพ์ครั้งแรกที่ปารีสในปี พ.ศ.2397 [1854] นอกจากนี้ยังมีบันทึกเรื่อง *Memoire Sur la Mission de Siam* ที่ได้มีการแปลและนำมาตีพิมพ์ครั้งแรกโดยกรมศิลปากรเมื่อปี พ.ศ. 2534 อีกด้วย ใน กรมศิลปากร, บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม แปลโดย เทียนฤทัย วาสบุญมา พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2547), หน้า 4.

²²⁶ Rev. C. Robinson, “Protestant Missions in Siam” *Bangkok Calendar* 1866, p. 66 อ้างถึงใน สุพรรณิภา กาญจนรัชชิต, “บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์”, หน้า 26; ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และโชติสา ขาวสนิท, “ธรรมวิทยาแห่งพลเมืองคาทอลิกในกระบวนการสร้างภาวะความทันสมัยของสังคมไทย,” หน้า 46-48.

วิทยาศาสตร์ การแจกยารักษาโรค และความรู้ด้านต่าง ๆ เพื่อผูกมิตรและทำให้เกิด “การกลับใจ” ที่เน้นไปที่ประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลกับพระผู้เป็นเจ้าตามอุดมคติของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์²²⁷ ส่งผลให้มิชชันนารีเหล่านี้สร้างความเปลี่ยนแปลงและสิ่งใหม่ ๆ ให้แก่สยามเป็นอย่างมากในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านวิทยาศาสตร์, การแพทย์, การพิมพ์, การศึกษา และรวมไปถึงความคิดทางการเมือง ตะวันตกอีกด้วย

จากผลการสำรวจในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 พบว่า มีชาวอเมริกันในสยามทั้งหมด 164 คน ในจำนวนนี้ 152 คน หรือกว่า 95 เปอร์เซ็นต์เป็นมิชชันนารี ที่ส่วนมากเป็นผู้ที่มีคุณวุฒิและมีรู้ความสามารถสูงชนิดที่สามารถสร้างฐานะและความมั่งคั่งในสังคมบ้านเกิดของตนได้อย่างไม่ยากลำบาก แต่กลับมีความมุ่งมั่นอย่างเต็มเปี่ยมในการอุทิศตนเองต่องานมิชชันนารีหรืองานเผยแผ่ศาสนาในต่างแดน²²⁸ จากการศึกษาของประสิทธิ์ พงศ์อุดม ได้ชี้ให้เห็นว่า ความมุ่งมั่นและแรงผลักดันของมิชชันนารีเหล่านี้เป็นผลมาจากกระบวนการตื่นตัวของขบวนการมิชชันนารีในสังคมอเมริกัน ในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ดังที่ประสิทธิ์ได้ให้อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า

“...ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตะวันตกก็มีส่วนทำให้คริสต์ศาสนาแผ่กระจายไปส่วนต่าง ๆ ของโลก โดยการนำของ “มิชชันนารี” ที่เกิดจากจิตสำนึกของความยิ่งใหญ่ของคริสต์ศาสนาว่าเป็นที่มาของความเจริญทางอุตสาหกรรม ความรู้ใหม่ และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จิตสำนึกนี้กระตุ้นให้มิชชันนารีนำคริสต์ศาสนาไปเผยแพร่ง่ายที่ต่าง ๆ โดยแผ่กระจายไปพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านการคมนาคมและการขายตัวด้านการค้าและลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งจะสนับสนุนมิชชันนารีให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างคึกคักทั้งด้านเงินทุนและการคุ้มครองความปลอดภัย อีกทั้งจากบรรยากาศของทัศนคติที่มองโลกในแง่ดีและการมุ่งหวังความสัมฤทธิ์ผล ทำให้เกิดแนวคิดในเรื่องการทำให้โลกทั้งผองนับถือคริสต์ศาสนาโดยชนรุ่นปัจจุบัน อันเป็นอิทธิพลของโลกทัศน์ที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกสมัยนั้นด้วย”²²⁹

นอกจากประเด็นของความเชื่อมโยงกันระหว่างจิตสำนึกของคริสต์ชน ความเจริญทางอุตสาหกรรม และวิธีการทางวิทยาศาสตร์แล้ว ประสิทธิ์ยังชี้ให้เห็นถึงปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมอเมริกันที่มีบทบาทในการหล่อหลอมความคิดและจิตสำนึกของมิชชันนารีที่มีแรงผลักดันสำคัญมาจากผลของขบวนการฟื้นฟูศาสนาที่เรียกว่าเป็นช่วงเวลาของ “การตื่นตัวทางจิตวิญญาณครั้งยิ่งใหญ่หนที่สอง” (The Second Great Awakening)²³⁰ ที่เกิดขึ้น ในสังคมอเมริกันในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18

²²⁷ ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, “การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกในสังคมไทย : ศึกษาบทบาทของ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ระหว่าง พ.ศ. 2371-2411,” หน้า 182.

²²⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 147.

²²⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 151.

²³⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 156.

อันเป็นผลให้มีการจัดตั้งองค์กรทางศาสนาเพื่อปฏิบัติพันธกิจ (Mission) ในการ “ประกาศข่าวประเสริฐ” (Gospel) หรือเผยแพร่ศาสนาออกไปยังดินแดนต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งมีรากฐานทางความคิดทางเทววิทยาของศาสนาคริสต์เรื่องพระเจ้าทรงเป็นผู้ยกโทษความผิดบาปของมนุษย์ หรือทรงไถ่บาป และที่สำคัญยิ่งคือการตีความว่าพระเจ้าทรงเลือกชาวอเมริกันให้เป็นผู้มีบทบาทในการทำตามแผนการของพระเจ้าและพระเยซูคริสต์หรือเป็น “พระมหาบัญชา” (Great Commission)²³¹ ที่เป็นพื้นฐานความคิดของลัทธิการเผยแผ่คริสต์ศาสนา (Evangelism) ที่ผลักดันให้มิชชันนารีเหล่านี้มุ่งออกไปทำหน้าที่ประกาศข่าวประเสริฐ (Gospel) ไปสู่ดินแดนต่าง ๆ อย่างกระตือรือร้น ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในสยามล้วนเป็นผลผลิตของขบวนการทางศาสนาดังกล่าวนี้อย่างเดียวกัน²³²

จากบริบททางประวัติศาสตร์ของสังคมสหรัฐอเมริกาดังกล่าว มีผลให้มิชชันนารีเหล่านี้เชื่อมโยงความเจริญทางอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และศิลปวิทยาการต่าง ๆ ในสังคมตนเข้ากับแนวคิดทางคริสต์ศาสนา ซึ่งผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่า อุดมคติเหล่านี้ย่อมรวมไปถึงความนิยมชมชอบในรูปแบบการปกครองแบบมหาชนรัฐ โดยเฉพาะของสหรัฐอเมริกาอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของมิชชันนารีเหล่านี้อีกด้วย โดยผู้วิจัยพบว่า มิชชันนารีชาวอเมริกันในสยามที่มีบทบาทสำคัญในการนำเขาร่องรอยความคิดประชาธิปไตยมาสู่สังคมสยามที่ควรกล่าวถึงได้แก่ ศาสนาจารย์เจสซี คาสเวล (Rev. Jesse Caswell) และศาสนาจารย์แดนบรีช บรัดเลย์ (Rev. Dan Beach Bradley)²³³

ศาสนาจารย์เจสซี คาสเวล

ศาสนาจารย์เจสซี คาสเวล เดินทางเข้ามาสยามพร้อมกับภรรยาของเขาในปี พ.ศ. 2383 [1840] คาสเวลเกิดเมื่อปี พ.ศ. 2352 ที่เมืองมิดเดิลทาวน์ รัฐเวอร์มอนต์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ด้วย

²³¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 161.

²³² เรื่องเดียวกัน., หน้า 146-178.

²³³ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้หมายความว่ามิชชันนารีอเมริกัน หรือชาวอเมริกันตลอดจนชาวตะวันตกอื่น ๆ จะไม่มีบทบาทใด ๆ ต่อการนำเข้าเค้าโครงความคิดประชาธิปไตย การยกมิชชันนารีทั้งสองท่านมากล่าวถึงในงานวิจัยนี้เนื่องด้วยมีหลักฐานอันที่จะสามารถสันนิษฐานหรือยืนยันได้ว่า มิชชันนารีทั้งสองท่านมีบทบาทในการนำเข้าและเผยแพร่ร่องรอยความคิดดังกล่าว และผู้วิจัยยินดีอย่างยิ่งหากมีหลักฐานใหม่ๆ เพิ่มเติมอันจะพิสูจน์ได้ว่ามีช่องทางอื่น ๆ ในการส่งต่อความคิดดังกล่าว ซึ่งบทบาทของทั้งสองนี้สอดคล้องกับการวิเคราะห์ในวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของประสิทธิ์ พงศ์อุดม ที่ต่อมาเขาได้เป็นผู้เชี่ยวชาญคนสำคัญด้านประวัติศาสตร์ประจำคริสตจักรของประเทศไทย (สัมภาษณ์ เนติ คูชิตกุล, ครูศาสนา คณะกรุงเทพคริสตศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยคริสเตียน, 11 มกราคม 2561) ที่ได้วิเคราะห์เอาไว้เช่นกันว่า ศาสนาจารย์บรัดเลย์และคาสเวล เป็นมิชชันนารีที่มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นผู้นำวิทยาการตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย โปรดดู ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, “การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกในสังคมไทย : ศึกษาบทบาทของ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ระหว่าง พ.ศ. 2371-2411,” หน้า 187.

ความสนใจทางศาสนาดัง จึงได้รับการอบรมใน Andover Theological Seminary ที่เมืองแมสซาชูเซต ในปี พ.ศ. 2377 และยังได้เข้าศึกษาที่ Lane Seminary ในปี พ.ศ. 2380 หลังจากนั้นจึงได้เข้าร่วมกับคณะ A.B.C.F.M. ในปี พ.ศ. 2381 และได้รับมอบหมายให้เดินทางมายังสยาม²³⁴

คาสเวลล์ได้มีโอกาสดำเนินการสอนภาษาอังกฤษและวิทยาศาสตร์แก่ศิษย์ฆราวาสที่ทรงจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศ โดยมีข้อแลกเปลี่ยนคือคาสเวลล์ได้ห้องหนึ่งในอารามในการเทศนาเผยแผ่ศาสนาคริสต์และแจกจ่ายเอกสารสอนศาสนา²³⁵ ในบรรดาความสัมพันธ์ระหว่างมิชชันนารีอเมริกันกับชนชั้นปกครองสยาม โดยเฉพาะกับศิษย์ฆราวาส ในสายตาของมิชชันนารีด้วยกัน คาสเวลล์ถือว่ามีฐานะเป็น “มิชชันนารีอเมริกันที่มีอิทธิพลที่สุดผู้หนึ่ง”²³⁶ ซึ่งความสัมพันธ์อันดีที่ใกล้ชิดระหว่างศิษย์ฆราวาสและคาสเวลล์นั้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนมากขึ้นภายหลังจากที่คาสเวลล์เสียชีวิตในปี พ.ศ. 2391 [1848] หลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ พระองค์ได้ทรงแสดงถึงความอาลัยทั้งการสร้างอนุสาวรีย์ของคาสเวลล์ในสุสานของชาวโปรเตสแตนต์ในสยาม รวมไปถึงทรงพระราชทานเงินรวม 1,500 ดอลลาร์แก่ภรรยาของหมอยาคาสเวลล์ และยังทรงพระอักษรไปถึงบุตรของหมอยาคาสเวลล์โดยลายพระหัตถ์ของพระองค์เอง

“ฉันคิดถึงพ่อของเธอมากเพราะเขาเคยเป็นครูสอนภาษาอังกฤษของฉัน ขอให้เธอเก็บบันทึกนี้ไว้เพื่อเป็นที่ระลึกจากฉัน

ลงชื่อ ศิษย์ของพ่อของเธอ

ท.ม. เจ้าฟ้ามงกุฎ”²³⁷

ในพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ ได้บรรยายถึงบทบาทของคาสเวลล์ต่อความสามารถทางภาษาอังกฤษของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เอาไว้ว่า “เล่ากันว่ามิสเตอร์คาสเวลล์ไม่ยอมรับค่าจ้าง ทูลขอแต่โอกาสให้สอนคริสต์ศาสนาได้ที่วัดบวรนิเวศน์ ฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็กล้าประทานอนุญาตให้สอนที่ศาลาหน้าวัดหลัง ๑ ตามประสงค์ เป็นทำนองเหมือนทำให้พิสูจน์ความศรัทธาของพุทธบริษัทวัดบวรนิเวศน์ ฯ พระบาทสมเด็จพระ

²³⁴ ธัญญา ทองซ้อนกลีบ, “ชีวประวัติของศาสนาจารย์ แจสซี่ แคสเวลล์” ใน กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างประเทศในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2533), หน้า 39 – 40.

²³⁵ เคนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958, บทที่ 2; สุพรรณิ กาญจนรัชติ, “บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์” หน้า 12-13.

²³⁶ เคนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958, หน้า 12.

²³⁷ วิลเลียม แอล บรัดเลย์, สยามแต่ปางก่อน ๓๕ ปีในบางกอกของหมอยาคาสเวลล์ แปลโดย ศรีเทพ กุสุมา ณ อยุธยา และ ศรีลักษณ์ สง่าเมือง พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2547), หน้า 130-133; William L. Bradley, “Prince Mongkut and Jesse Caswell,” *Journal of the Siam Society* 54 (1966): 33.

พระจอมเกล้าทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับมิสเตอร์แคสเวล จนสามารถจะอ่านเขียนและตรัสภาษาอังกฤษได้สะดวกดียิ่งกว่าใคร ๆ ที่เป็นไทยด้วยกันในสมัยนั้นทั้งสิ้น”²³⁸ สอดคล้องกับหลักฐานและข้อสันนิษฐานหมอลูเอล อาร์. เฮาส์ (Samuel R. House)²³⁹ ก็ชี้ให้เห็นว่าอิทธิพลของลัทธิเสรีนิยมกับลัทธิมนุษยธรรมเป็นอย่างไร รวมถึงความคิดที่เสรีเปิดกว้างในทางการเมืองและศาสนา (Liberal ideas in government and religion) ที่ทรงนำได้รับจากแคสเวลไม่มากนัก²⁴⁰

ศาสนาจารย์แดน บีช บรัดเลย์

ศาสนาจารย์แดน บีช บรัดเลย์ (Rev. Dan Beach Bradley) เกิดที่เมือง Marcellus รัฐนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2347 [1894]²⁴¹ หลังจากจบการศึกษาในชั้นต้น เขาสนใจเรียนต่อทางวิชาการ แต่ต่อมาภายหลังจึงหันไปเรียนวิชาแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยแห่งนิวยอร์ก (University of New York) ด้วยความสนใจทางศาสนา เขาได้เข้าร่วมกับคณะอเมริกันบอร์ด (American Board of Commissioners of Foreign Mission) หรือ A.B.C.F.M. และได้รับมอบภารกิจให้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในสยาม และเข้ามาถึงสยามเมื่อปี พ.ศ. 2378 [1835]²⁴² หมอบรัดเลย์เป็นมิชชันนารีชาวอเมริกันคนสำคัญที่มีบทบาทต่อสังคมสยามในหลายด้าน ในบรรดาบทบาทต่าง ๆ ที่กว้างขวางของหมอบรัดเลย์ บทบาทที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการนำเข้าและการเผยแผ่ความคิดที่

²³⁸ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาธรรมราชานุภาพ, *ความทรงจำ* (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2516), หน้า 96.

²³⁹ ซามูเอล อาร์. เฮาส์ (Samuel R. House) เข้ามาในสยามในปี พ.ศ. 2392 [1849] มีชื่อเสียงในฐานะที่เป็นหมอผ่าตัดคนแรกในสยามหรือในทวีปเอเชียที่ใช้อีเทอร์เป็นยาทำให้คนไข้สลบ โปรดดู เคนเนท อี. แวลส์, *ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958*, หน้า 27-28.

²⁴⁰ “His qualifications as a teacher[Rev Jesse Caswell]were appreciated by the Prince Chow Fah Mongkut, who chose him as his instructor in the English language and science, and derived from him, chiefly during the eighteen months' continuous instruction he received, those enlarged and liberal ideas in government and religion which, when he succeeded to the throne, led him to open Siam to commerce and improvement. No wonder that after he became king he erected a handsome tomb over his esteemed teacher's remains and sent to his widow in the United States a gift of one thousand dollars, and subsequently five hundred dollars more, as tokens of regard for his memory. In February, 1849, Mrs. Caswell and family returned to America.” In Samuel R. House, M. D., Bangkok. “History of the Missions in Siam and Laos.” In *Siam And Laos, As Seen By Our American Missionaries* (Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1884), p.364.

²⁴¹ ส.พลายน้อย, *หมอบรัดเลย์* (กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2548), หน้า 10.

²⁴² ดี.บี. บรัดเลย์, *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม*, ป่วน อินทวงศ์ แปล, พิมพ์ในงานศพพระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮั้ว สารสิน), (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468), หน้า 23.

หมอบรัดเลย์นำเข้ามา และหลงเหลือเป็นหลักฐานที่ทำให้สามารถสืบค้นถึงร่องรอยทางความคิดของเขาได้ก็คือ บทบาททางด้านการพิมพ์ โดยเฉพาะการออกหนังสือพิมพ์หรือในยุคสมัยนั้นเรียกว่าหนังสือจดหมายเหตุ เพื่อเผยแพร่ความคิดทางด้านศาสนาที่หมอบรัดเลย์นำมาเชื่อมโยงกับความเจริญของตะวันตกโดยเฉพาะในบริบทของสหรัฐอเมริกาอันเป็นบ้านเกิดของหมอบรัดเลย์เอง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของมิชชันนารีอเมริกันในสมัยนั้น

หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความคิดและการทำงานทางความคิดของบริดเลย์ก็คือหนังสือจดหมายเหตุ ซึ่งมีสองหัวได้แก่ หัวแรกได้แก่หนังสือจดหมายเหตุ Bangkok Recorder และหนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder²⁴³ โดยฉบับแรกมีการตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2387-2388 และฉบับหลังในระหว่างปี พ.ศ. 2407-2411 ฉบับแรกมีเนื้อหาส่วนใหญ่ในทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์ ส่วนเนื้อหาฉบับหลังนั้นจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์หรือพงศาวดาร สังคม ตลอดจนข่าวสารต่าง ๆ ร่วมกับวิทยาศาสตร์และวิทยาการต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งหนังสือทั้งสองฉบับสะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมโยงการเผยแพร่ศาสนาเข้ากับการแพทย์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รวมไปถึงค่านิยมของสังคมอเมริกันเข้ากับการประกาศข่าวประเสริฐหรือการเผยแพร่ศาสนาคริสต์เข้าด้วยกันของหมอบรัดเลย์อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการที่หมอบรัดเลย์ได้ขอพระราชทานพระบรมราชนุญาตในการออกหนังสือพิมพ์รายปักษ์ภาษาไทยฉบับแรกที่ว่า “บางกอกรีคอร์ด” ในวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2387 [1844] ซึ่งตรงวันชาติหรือวันคล้ายวันประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา²⁴⁴

²⁴³ จากการศึกษาของทวีศักดิ์ เผือกสม พบว่า “หนังสือจดหมายเหตุ Bangkok Recorder” เป็นการดำเนินงานร่วมกันของมิชชันนารี A.B.C.F.M. ที่ตีพิมพ์ขึ้นที่ทำการหน้าวัดประยุรวงศาวาส (หน้าวัดเจ้าคุณพระคลัง) โดยมีบริดเลย์เป็นหนึ่งในทีมงาน ส่วน “หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder” กล่าวได้ว่าเป็นหนังสือพิมพ์ที่บริดเลย์เป็นบรรณาธิการเอง และพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ โปรดดูเพิ่มเติมใน ทวีศักดิ์ เผือกสม, “การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325-2411” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 129-130.

²⁴⁴ ในประเด็นนี้ เอกสารขึ้นรองที่ผู้วิจัยสืบค้นมาได้มีการระบุถึงวันออกหนังสือจดหมายเหตุ ฉบับปฐมฤกษ์ไว้ในวันที่ 4 กรกฎาคม อาทิงานของ ส.พลายน้อย, หมอบรัดเลย์, หน้า 81; สุภิญญา สุดบรรทัด, หมอบรัดเลย์กับการหนังสือพิมพ์แห่งกรุงสยาม พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), หน้า 45.; Thanet Aphornsuvan, “The West and Siam’s quest for modernity, Siamese responses to nineteenth century American missionaries,” South East Asia Research 17, 3 : p.401-431. แต่งานทุกชิ้นก็มิได้ระบุถึงที่มาของการระบุวันดังกล่าวเอาไว้ เนื่องจากหนังสือจดหมายเหตุฉบับปฐมฤกษ์ มิได้ระบุถึงวันที่ในการออกหนังสือไว้ในฉบับ กล่าวคือ มีการระบุถึงวันเวลาไว้แต่เพียง “เดือนแปด ปีมะเสถียร จุลศักราช 1206 July, 1844” ผู้วิจัยจึงสืบค้นเพิ่มเติมจึงพบว่า หากพิจารณาตรวจสอบโดยเริ่มต้นจากคริสต์ศักราช 1844 ก็จะตรงกับพุทธศักราช 2387 ส่วนเดือนแปดปีมะเสถียร หมายถึงเดือนแปดแรกของปีอธิกมาสปีนั้น กล่าวคือ ในปีดังกล่าวตามปฏิทินจันทรคติมีเดือนแปดสองเดือน และเดือนแปดปีมะเสถียรคือเดือนแปดครั้งที่หนึ่ง ซึ่งมีระยะเวลาตั้งแต่วันที่ 15 มิถุนายน ถึงวันที่ 14 กรกฎาคม ของปฏิทินทางสุริยคติ และเดือนแปดแรกที่ตรงกับช่วงเวลาของเดือนกรกฎาคมตามปฏิทินสุริยคตินั้นคือช่วงเวลาระหว่างวันที่ 1 – 14 ของเดือนกรกฎาคม และถึงแม้ในใบแรกของหนังสือจดหมายเหตุ จะไม่ได้ระบุวันที่

อย่างชัดเจนเอาไว้ว่าออกในวันใด แต่ก็สามารถอนุมานได้จากในใบที่ 2 ซึ่งออกในอีก 1 เดือนถัดจากใบแรก หรือ ในเดือนแปดทศวรรษที่ปรากฏข้อความว่า “This RECORDER is published on the first Thursday of every month,” ซึ่งข้อความนี้จะมีปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุ ตั้งแต่ใบ 2 เป็นต้นไป ซึ่งหมายความว่า ใบแรกของหนังสือจดหมายเหตุ ก็น่าที่จะต้องออกในวันพฤหัสบดีแรกของเดือนด้วยเช่นกัน (หากออกตรงเวลา) และเมื่อนำช่วงเวลานี้ไปสอบทานกับวันเดือนปีในปฏิทินย้อนหลัง ก็จะพบว่า วันพฤหัสบดีแรกของเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1844 ตรงกับ วันพฤหัสบดี แรม 5 ค่ำ เดือน 8 ปีมะโรง ประกาศสุรทิน อธิกมาส จุลศักราช 1206 รัตนโกสินทร์ศักราช 63 ตามปฏิทินจันทรคติหรือเป็นวันพฤหัสบดีที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ. 1844 (โปรดดู ทองคำ ยี่มกำภู, ปฏิทิน 220 ปี เทียบสุริยคติและจันทรคติตั้งแต่ พ.ศ. 2325 ถึง 2544 (กรุงเทพฯ: การพิมพ์ไชยวัฒน์, ม.ป.ป.), หน้า 126-127). ซึ่งตรงกับวันชาติ (Independence Day) ของสหรัฐอเมริกา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ข้อที่หนังสือจดหมายเหตุ ฉบับปฐมฤกษ์ออกในวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2387 นั้นมีมูลน่าเชื่อถือได้

ตัวบทสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความคิดของบริตเลย์ในการเชื่อมโยงความเจริญและวิทยาศาสตร์ของโลกตะวันตกเข้ากับศาสนาคริสต์เข้าด้วยกันในหนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder ที่ตีพิมพ์เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2408 [1865] ซึ่งได้ลงบทความเรื่อง “ตราขอย่างหนึ่ง”²⁴⁵ ซึ่งบทความนี้มีความโปรยว่า

“ที่นี้จะว่าด้วยการกำหนดสังเกต, พิจารณามันดาสิ่งของทั้งหลาย, อันมีอยู่ในประเทศเบื้องตะวันตก²⁴⁶, แลประเทศเบื้องตะวันออกนั้น. ถ้าจะเปรียบกันเข้าแล้ว, ข้างไหนจะจำเริญไฉนสว่างตา. คนทั้งหลายคงเห็นลงว่า, มันดาสิ่งของซึ่งเกิดมีมาแต่ประเทศเบื้องตะวันตกนั้น, เปนของประเสริฐพิเศษดีกว่ากัน. ก็การซึ่งประเสริฐพิเศษนั้น, ด้วยเปนอัจฉริยประการใด...”²⁴⁷

หลังจากความโปรยนี้ หมอบริตเลย์ก็ได้บรรยายถึงความแตกต่างและสาเหตุของความเจริญในโลกตะวันตกและความด้อยของโลกตะวันออกโดยเฉพาะกับกรณีสยามเอาไว้หกประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรก ได้แก่ การที่ชาวสยามนิยมนับถือคติโบราณ นับถือแต่คำของ “บูรณอาจารย์” ไม่นิยมคิดต่อยอดสร้างสรรค์สิ่งที่มีอยู่เดิมซึ่งหมอบริตเลย์เห็นว่ามีลักษณะที่ “คร่ำคร่า” ในขณะที่ชาวตะวันตกเป็นไปอย่างตรงข้าม “เขาคิดแต่การที่จะให้ประเสริฐเลียดยิ่งขึ้นไปกว่าของเก่าแห่งบูรณที่เขาสร้างไว้นั้น. เมื่อเขาเห็นว่าธรรมเนียมแห่งบิดาแลมารดานั้น, ไม่สู้จะดี, เขาก็สละหนีทิ้งเสียไม่ถือเอา, จัดแจงตกแต่งเข้าเสียใหม่ให้ได้ดี...” ประการที่สองคือ ชาวสยามไม่นิยมชมชอบใช้สิ่งของที่สวยงาม ทั้งเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย บ้านเรือนที่ไม่ “มิดชิด” รวมไปถึงเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะ “เลวทราม” แตกต่างไปจากชาวตะวันตก ประการที่สาม ประเทศตะวันออกใช้แต่กำลังแรงงานในการผลิต ในขณะที่ตะวันตกใช้ “ปัญญา” ประดิษฐ์เครื่องจักรตลอดจนรู้จักใช้พลังงานธรรมชาติแทนพลังงานของคน ประการที่สี่ ได้แก่ ประเทศตะวันตกมีการให้สิทธิบัตรกับผู้ประดิษฐ์สิ่งแปลกใหม่ ส่งผลให้มีความคิดสร้างสรรค์และประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ เสมอ ซึ่งต่างจากประเทศตะวันออกที่มีลักษณะตรงกันข้าม ประการที่ห้า ประเทศตะวันตกมีการตั้งสถานศึกษาทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยหรือ “สกูลและยูนิเวอร์ซิตี” ส่วนประเทศตะวันออกไม่มี ส่งผลให้เยาวชนไม่มีความรู้ “เขาทั้งหลายจึงยินดีด้วยการเล่นต่าง ๆ, หาสุ่แสวงหาวิชาความรู้ไม่” และที่สำคัญก็คือ บริตเลย์ได้

²⁴⁵ หนังสือจดหมายเหตุฯ = The Bangkok recorder ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสมหมาย สุนตะกุล ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 25 ธันวาคม 2536 (กรุงเทพฯ : สำนักพระราชพิธี, 2537), หน้า 125-126.

²⁴⁶ ประเทศเบื้องตะวันตกที่บริตเลย์กล่าวถึง ก็น่าจะหมายถึงประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเป็นหลัก. ดังที่บริตเลย์ได้เอ่ยชื่อตรง ๆ ในบทความนี้ว่า “ก็ฝ่ายประเทศเมืองอังกฤษแลเมืองอเมริกาเป็นต้นนั้น” ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ = The Bangkok Recorder, หน้า 126.

²⁴⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้าเดียวกัน.

สรุปปิดประเด็นทั้งห้าประการ และนำไปเชื่อมโยงกับคริสต์ศาสนาว่าเป็นต้นเหตุแห่งความเจริญของชาวตะวันตกทั้งหมดในสำนวนภาษาของหมอบรัดเลย์คือ

“อนึ่งถ้าจะให้สั้นเข้าแล้ว, ประเทศแห่งตะวันตกเหล่านั้นเขามีความจำเริญขึ้นได้ด้วยพระศาสนา, เพราะเขามีพระคัมภีร์ที่พิเศษ, ได้รู้ธรรมของพระเจ้าผู้เที่ยงแท้แน่.”²⁴⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

นอกจากนี้ หมอบรัดเลย์ได้แสดงให้เห็นถึงความนิยมชมชอบในบ้านเมืองเกิดเมืองนอนของตน โดยเฉพาะเกียรติยศศักดิ์ศรีของประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อเทียบกับมหาอำนาจตะวันตกอื่น ๆ โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส ดังที่หมอบรัดเลย์ได้ลงข่าวงานศพของประธานาธิบดีลินคอล์นว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ชนิดที่ไม่เคยมีในโลกมาก่อน ดังความตอนหนึ่งว่า

“หนังสือจดหมายเหตุที่เมืองสิงคโปร์ชื่อเซเรตส์เตมได้กล่าวไว้ว่า, การศพของแปรคเตนต์ลิ่งกันนั้น, เปนการใหญ่ยิ่งนัก, ไม่เคยมีทั่วไปในโลกเช่นนั้นเลย. อนึ่งเจ้าเมืองต่าง ๆ ประเทศเปนอันมาก, มีเมืองอังกฤษ, แลฝรั่งเศสเปนต้น, ได้ทราบข่าวว่า, **เปรคซิเด็นต์**ลิ่งกันถึงแก่กรรมเช่นนั้น, ก็สำแดงการเศร้าหมองในใจ. จึงเขียนหนังสือฝากไปถึงเจ้าเมืองอเมริกาบ้าง, ไปถึงแม่ตมลิ่งกันบ้าง, เปนใจความว่า, เราก็คือเพนทูนักเพราะท่าน**แปรคเตนต์**ลิ่งกันที่ถึงที่ถึงแก่กรรมนั้น. ขออวยพรมาถึงท่านด้วย, ขอพระเจ้าได้โปรดประทานซึ่งความสวัสดีมงคลจะมีแก่ท่านต่อไปจนชั่วกาลปาวสาน”²⁴⁹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ด้วยความนิยมชมชอบและความภาคภูมิใจในบ้านเกิดเมืองนอนของหมอบรัดเลย์ข้างต้น ผวนวกเข้ากับการเผยแผ่ศาสนาควบคู่กับศิลปวิทยาการต่าง ๆ ส่งผลให้ในหนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder ประกอบไปด้วยเนื้อหาที่มีความหลากหลาย และจากช่องทางนี้เองที่ปรากฏหลักฐานถึงการกล่าวถึงรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกา รวมไปถึงข่าวสารต่าง ๆ ที่ในเนื้อหาจะมีการกล่าวถึงตำแหน่ง “**เปรคซิเด็นต์**” หรือการกล่าวถึงและการแปล “**กอนชติตวิชัน**” รวมไปถึงขนบธรรมเนียมการเลือกตั้งผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ในระดับมลรัฐไล่เลียงไปถึง คณะผู้เลือกตั้ง วุฒิสมาชิก ถึงตำแหน่งประธานาธิบดี รวมไปถึงขนบธรรมเนียมที่รองประธานาธิบดีที่จะมาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีเมื่อประธานาธิบดีที่เสียชีวิตลง และการสาบานตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดี เป็นต้น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า นอกเหนือไปจากการสนทนาวิสาสะระหว่างชาวตะวันตกและชาวสยามที่สนใจความเป็นไปในทางการเมืองของตะวันตก ซึ่งมักจะไม่ได้ปรากฏหลักฐานที่มีการบันทึกไว้เนื่องจากเป็นธรรมดาในการสนทนาถามไถ่โดยส่วนตัวแล้ว หนังสือจดหมายเหตุ ของหมอบรัดเลย์

²⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

²⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

จึงถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในเชิงลายลักษณ์อักษรที่สำคัญยิ่งในการแสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอด ตลอดจนการรับรู้เกี่ยวกับความรู้ทางการเมืองตะวันตก โดยเฉพาะในกรณีของสหรัฐอเมริกาที่เป็นประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของหมอบรัดเลย์ และมหาอำนาจของโลกในยุคสมัยนั้นอย่างอังกฤษและฝรั่งเศส รวมไปถึงประเทศอื่น ๆ ที่มีความสำคัญในหน้าข่าวหนังสือพิมพ์ในยุคสมัยนั้นอีกด้วย²⁵⁰

ตัวอย่างที่ควรกล่าวถึงตัวอย่างแรกในหนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder ที่ตีพิมพ์ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2408 [1865] ได้ตีพิมพ์เรื่อง “เมืองฝรั่งเศสกับประเทศอเมริกา” โดยเนื้อหาอ้างอิงหนังสือพิมพ์ของฝรั่งเศสที่ชื่นชมประธานาธิบดีลินคอล์นและรัฐบาลของสหรัฐอเมริกาในแง่มุมต่าง ๆ

“หนังสือจดหมายเหตุที่เมืองฝรั่งเศส, มีชื่อว่าฮาวเนวแนชแนล, ได้กล่าวคำสรรเสริญ**เปเรซี** เดนตลิ่งกันนัก, แลได้สรรเสริญ**เคาเวอเมนต์**ที่เมืองอเมริกาว่า, เมืองยูโนติสเตคเป็นเมืองที่ให้ฝูงราษฎร**เปนฟรี, คือมีอิสรภาพแก่ตัว, มากกว่าเมืองอื่นทั้งปวง**, แล**เปนเคาเวอเมนต์**ประกอบไปด้วยความเมตตา, แล**กำลังใหญ่กว่าเมืองอื่นทั่วโลก**. ความที่เมืองอเมริกาได้ที่สรรเสริญมากนั้น, ก็เพราะความปัญญาที่ชาวเมืองทั้งปวงได้ใช้ในการที่ตั้งเมืองมั่นคงไว้ใน**ความลืเบอดิ, คือความอิสรภาพแก่ตัว**นั้น. เมืองอื่นทั้งปวงที่มีกำลังพอจะปราบปรามความขบถใหญ่ให้ราบลงนั้นก็มีมาก, แต่เมืองที่ตะให้ความลืเบอดิของตัวมีกำลังขึ้นเมื่อได้ความชนะไว้แล้ว, **แลที่จะได้รักษาลืเบอดิ, ด้วยกฎหมายอันดีเป็นอันเข้มแข็ง, อันจะตกทำลายมิได้นั้น, เปนความลับที่ในพวกโบราณไม่มีผู้ใดรู้จัก, แลที่ชาวประเทศยุโรปได้รู้แต่ไฉยนัก, แลที่พิภพใหม่, คือเมืองอเมริกาได้แพร่พรายแก่พิภพเก่าคือประเทศยุโรป, แลแก่ประเทศอาเซียนั้น**. นี้แลเป็นที่คัดออกจากหนังสือจดหมายเหตุฝรั่งเศสนั้น. เห็นที่ชาวเมืองฝรั่งเศสจะเห็นพร้อมใจกันโดยมาก. แต่เมื่อกำลังชาวอเมริการบกันอยู่นั้นเขาคิดสงสัยอยู่ว่า, เมืองอเมริกาจะเสียแก่ข้าศึกดอกระมัง, ถ้าเสียแล้วก็หาควรจะสรรเสริญ**เคาเวอเมนต์**รีบิลิกไม่. เมื่อได้เห็น**รีบิลิก**ได้ไชยชนะอันรุ่งเรืองแลมีความสุขจำเริญต่อๆมานั้น, ไช้จะสรรเสริญแต่ประเทศฝรั่งเศสเมืองเดียวหาไม่ได้, ฝ่ายประเทศยุโรปทั้งสิ้นก็กลับมาสรรเสริญเหมือนกัน.”²⁵¹ (การเน้นข้อความและเส้นใต้เป็นของผู้วิจัย)

²⁵⁰ ในแง่ของผู้รับหนังสือ ในหนังสือจดหมายเหตุ เล่มที่ 1 เดือนมกราคม ปีที่ 23 พ.ศ. 2409 หมอบรัดเลย์ได้ลงบัญชีรายชื่อผู้สั่งซื้อ โดยปรากฏว่ามีผู้รับทั้งหมดจำนวน 102 รายชื่อ ซึ่งสามารถทำให้สืบทราบได้ว่า ผู้ที่รับหนังสือดังกล่าว หากมีสมมติฐานว่าผู้รับได้อ่านแล้ว ก็จะสามารถสันนิษฐานต่อมาได้ว่า ต้องมีชาวสยามอย่างน้อย 102 คน ที่รับรู้ถึงร่องรอยความคิดประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการวางรากฐานและส่งเสริมการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองตะวันตกไปสู่ชาวสยามรุ่นต่อไปในพุทธศตวรรษที่ 25 โดยบุคคลที่รับหนังสือจดหมายเหตุส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าและพระบรมวงศานุวงศ์ คนที่สำคัญได้แก่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ, กรมหลวงวงษาธิราชสนิท, กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ, เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และขุนนางใกล้ชิด อาทิ หม่อมราโชทัย, หลวงวิชิตชุลชัย แต่ก็มีสามัญชนด้วย โดยเฉพาะ เทียนวรรณ ที่หนังสือจดหมายเหตุระบุในบัญชีว่า “คุณเทียนฤๅณณโก วัดบวรนิเวศ” ซึ่งกรณีของเทียนวรรณ ขณะนั้นมีอายุเพียง 23 ปี และบวชเรียนอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ = The Bangkok Recorder, หน้า 293 – 294.

²⁵¹ หนังสือจดหมายเหตุฯ = The Bangkok Recorder, หน้า 164.

การที่หมอบรัดเลย์ได้เน้นย้ำถึงข้อดีของการปกครองบ้านเมืองของตนข้างต้นนี้เอง จะเห็นได้ว่า ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตกที่หมอบรัดเลย์ใช้ สะท้อนให้เห็นว่าเป็นองค์ความรู้และมโนทัศน์ทางการเมืองตะวันตกที่หมอบรัดเลย์เป็นผู้นำเข้าและเผยแพร่ความคิดหรือความรู้ดังกล่าวในหนังสือจดหมายเหตุนั้นๆ ของเขา อาทิ “เคาเวอเมนต์”, “เพรสซิเดนต์”, “เพนฟรี”, “ความลิเบอติ” และ “รีพับลิค” ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการทับศัพท์โดยการถ่ายเสียงจากภาษาอังกฤษโดยใช้ตัวอักษรภาษาไทยเนื่องจากเป็นความรู้ทางการเมืองตะวันตกที่เพิ่งจะเข้ามาในสังคมสยาม ข้อสังเกตในกรณีนี้มีบางคำที่หมอบรัดเลย์นำมาเทียบเคียงกับความหมายในภาษาอังกฤษ ดังเช่นคำว่า “เพนฟรี” ที่หมอบรัดเลย์มีการขยายความในภาษาไทยโดยใช้คำว่า “คือมีอิสรภาพแก่ตัว” หรือการขยายความ “ลิเบอติ” ว่า “ความอิสรภาพแก่ตัว” ข้อที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ กฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาที่หมอบรัดเลย์ภาคภูมิใจในนั้น หมอบรัดเลย์ยังมีการเน้นย้ำด้วยว่าถือเป็น “ความลับ” ที่พวกโบราณหรือแม้แต่กระทั่งคนในประเทศยุโรปเองก็ยังไม่มีความรู้มากนัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นสถานะของความรู้ทางการเมืองเกี่ยวกับมหาชนรัฐของสหรัฐอเมริกาหรือในฝรั่งเศสเองนั้นเป็นรูปแบบการปกครองที่ยัง “ใหม่” และมีความรู้ดังกล่าวจำกัดอีกด้วย

ต่อมา หมอบรัดเลย์ ได้ลงบทความในการอธิบายรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกา ในฉบับเดือนตุลาคม พ.ศ. 2408 [1865] ในหัวข้อ “กระษัตริย์เมืองอยู่ในทิศเทศฯ” โดยมีเนื้อหาที่อธิบายถึงการปกครองแบบมหาชนรัฐที่ปกครองโดยมี “กอนสตีติวชัน” ซึ่งไม่มีตำแหน่งกษัตริย์ หากแต่มีตำแหน่ง “เพรสซิเดนต์” อย่างไรก็ตาม ในการถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ในนั้น หมอบรัดเลย์น่าจะเจอกับคำถามที่แสดงถึงความสงสัยเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองแบบใหม่นี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะของการรับแนวคิดดังกล่าวในเชิงสงสัยและแปลกใจเนื่องจากไม่ใช่รูปแบบการปกครองที่ตนมีความคุ้นเคย ซึ่งแน่นอนว่าในทัศนะของหมอบรัดเลย์ ความเข้าใจดังกล่าวนี้มีลักษณะที่ “ถูกบังมืดบ้าง” ดังความตอนหนึ่งของหมอบรัดเลย์คือ

“คนที่ดูในหัวข้อนี้ก็คงจะถามว่า, เมืองอยู่ในทิศเทศมีกระษัตริย์ฤ. ได้อินชาวเปนความปะรำประราว่ามาว่า, ไม่มีกระษัตริย์, มีแต่เพรสซิเดนต์ที่ผู้ราษฎรจัดเลือกตั้งขึ้นไว้, ให้เปนเจ้าเมืองสืบ, เมื่อครบแล้วก็จัดเลือกใหม่. ที่เข้าใจตั้งนั้นก็ถูกบังมืดบ้าง. แต่เมืองอยู่ในทิศเทศไม่มีคนเปนกระษัตริย์ก็จริง, มีแต่กอนสตีติวชันคือจดหมายอย่างหนึ่งสั้นๆ เปนแบบอย่างสำหรับจะให้ได้เจ้าเมืองรักษาตัวแลรักษาเมืองตามกตหมายนั่น. เมื่อตั้งขึ้นเปนเจ้าเมืองก็ต้องชาบาลตัวว่าจะรักษาบทกอนสตีติวชันให้ถี่ถ้วนตามสติปัญญาแลกำลังอันครบ บริบูรณ์ของตัว. แลหัวเมืองอยู่ในทิศเทศทั้งปวงก็ได้ปฏิญาณตัวไว้, เปนใจความว่า, จะให้บทกอนสตีติวชันตั้งไว้เปนต่างกระษัตริย์. ถ้าแม้เพรสซิเดนต์จะหักทำลายกอน

สติตัวชั้นเมื่อใดก็คงจะเปนโทษใหญ่เมื่อนั้น ...ราษฎรทั้งปวงได้เลือกคนตั้งเปนเปรศิเคนต์ สำหรับจะ
ป้องกันรักษาบทอนสติตัวชั้นให้มั่นคง”²⁵² (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อที่น่าพิจารณาก็คือ การที่หมอบรัดเลย์ต้องตั้งชื่อหัวเรื่องว่า “**กระษัตริย์เมืองยูในทิศเทศ
๗**” นั้นสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจของชาวสยามต่อความรู้ของบริดเลย์ในขณะนั้นว่าน่าจะมีความ
แปลกใจต่อรูปแบบการปกครองแบบมหาชนรัฐชนิดที่ “**ไม่มีกษัตริย์**” ปกครอง โดยเฉพาะตำแหน่ง
ประธานาธิบดีหรือ “**เปรศิเคนต์**” ว่าจะแตกต่างไปจากกษัตริย์อย่างไร โดยหมอบรัดเลย์ต้อง
ยกตัวอย่างของการยกให้บท “**กอนสติตัวชั้น**” ว่าเป็น “**ต่างกษัตริย์**” นั้นสะท้อนให้เห็นลักษณะ
สำคัญในการเทียบเคียงองค์ความรู้เก่ากับองค์ความรู้ใหม่ รวมไปถึงข้อจำกัดในการเรียนรู้และ
เทียบเคียงแนวคิดต่างวัฒนธรรม และสะท้อนให้เห็นถึงระยะเริ่มต้นในการรับและเรียนรู้ความคิด
ทางการเมืองตะวันตกในสยามได้อย่างชัดเจน

ต่อมาในฉบับเดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน หมอบรัดเลย์ยังได้ลงเรื่องของแอนดรูว์ จอห์นสัน ที่
สาบานตนเข้ารับตำแหน่งแทนประธานาธิบดีลินคอล์นที่ถูกลอบสังหารถึงแก่อสัญกรรม โดยเขาได้
กล่าวถึงประวัติของจอห์นสันโดยย่อก่อนที่จะขึ้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี ซึ่งมีความน่าสนใจที่เล่าเรื่อง
ถึงประวัติทางการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับมลรัฐและระดับชาติ ดังความตอนนั้นคือ

“เปรศิเคนต์ใหม่ที่เมืองอเมริกา ท่านชื่อแอนดริวจอห์นสัน, แต่แรกชาวเมืองอเมริกาได้เลือกท่าน
ไว้เป็นไวซ์เปรศิเคนต์, คือผู้รองเปรศิเคนต์ใหญ่. เมื่อเปรศิเคนต์ได้ถึงแก่อสัญกรรม, มิศเตอแอนดริว
จอห์นสัน, ได้แทนที่เปรศิเคนต์ใหญ่ตามธรรมเนียม. ...เมื่อถึงศักราช ๑๘๒๘ ปี อายุท่านได้ ๒๑ ปี,
ชาวเมืองนั้นเห็นว่าท่านคนดีมีปัญญามาก, จึงตั้งขึ้นเป็นขุนนางในบ้านนั้นได้ปีหนึ่ง. ครั้นสิ้นปีแล้วก็
เลือกตั้งใหม่อีกปีหนึ่ง, เมื่อถึงกำหนดแล้วจึงตั้งขึ้นใหม่อีกปีหนึ่ง, กว่าจะครบสามปี, ๑ แล้วจึงตั้งใหญ่
ขึ้นไปเปรียบเหมือนเจ้าพระยาบวรราช, ว่าราชการในตำแหน่งนั้นอีกสามปี. ครั้นถึงกฤษฎักราช ๑๘๓๕
ปี, ชาวเมืองทั้งปวงก็เลือกท่านไว้เป็นผู้สืบทอดราชการหัวเมือง, ...จนถึงกฤษฎักราช ๑๘๔๓ ปี, ชาวเมือง
ทั้งปวงก็เลือกตั้งท่านขึ้นเป็นผู้ช่วยเลือกเปรศิเคนต์, เทียวว่ากล่าวทั่วไปในแขวงเมืองนั้น สรรเสริญผู้ที่
ท่านจะเห็นควรจะเป็นเปรศิเคนต์ให้คนทั้งปวงฟังด้วยท่านเป็นคนซื่อสัตย์เพราะ. ถึงกฤษฎักราช ๑๘๔๑ ปี,
ชาวเมืองทั้งปวงก็เลือกตั้งท่านขึ้นเป็นเซนนิโต คือเป็นผู้ว่าราชการใหญ่ในหัวเมืองที่เรียกว่าเด็นนิซีได้
สองปี. ถึงกฤษฎักราช ๑๘๔๓ ปี, ชาวเมืองก็เลือกท่านตั้งขึ้นอีกใหญ่กว่าแต่ก่อน, ให้เป็นเซนนิโตสำหรับว่า
ราชการในเมืองหลวง คือวัดชิงตอนเป็นขุนนางใหญ่ในที่นั้นได้สิบปี. เป็นศักราช ๑๘๓๕ ปี, ในขณะนั้น
ชาวเมืองก็เลือกท่านตั้งขึ้นเป็นใหญ่กว่านั้นอีก, ได้เป็นเจ้าเมืองเด็นนิซีได้ ๔ ปี, ...เมื่อถึงกฤษฎักราช ๑๘๖๘
ปี, บันดาชาวประเทศอเมริกาทั่วไปก็พร้อมใจกันตั้งท่านขึ้นเป็นรองเปรศิเคนต์ใหญ่.”²⁵³

²⁵² หนังสือจดหมายเหตุ = The Bangkok Recorder, หน้า 205.

²⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123-124.

เห็นได้ว่า ตำแหน่งทางการเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น “เพรสซิเดนต์”, “ไวซ์เพรสซิเด็นต์”, “ผู้ช่วยเลือกเพรสซิเดนต์”, “เซนเนต” หมอบรัดเลย์ต้องอธิบายโดยมีการยกตัวอย่างโดยเทียบกับตำแหน่งของ “เจ้าพระยาอมราช” ที่สำคัญก็คือ หมอบรัดเลย์ได้อธิบายว่าตำแหน่งเหล่านี้ ได้มาจากการ “เลือก” หรือ “เลือกตั้ง” ให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ

นอกเหนือไปจากกรณีของสหรัฐอเมริกา หนังสือจดหมายเหตุนั้น ยังมีการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับข่าวสารต่าง ๆ โดยเฉพาะข่าวต่างประเทศ และมีเนื้อหาบางส่วนที่กล่าวถึงคำศัพท์ทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับประเทศอังกฤษ อาทิ “ปาลิเมนต์” หรือ “คอเวอเมนต์” อีกด้วย อาทิ ในหัวข่าว “คอเวอเมนต์ อังกฤษ จะอุปถัมภ์เทลิแครฟ” ที่กล่าวถึงการโทรเลขถึงกันระหว่างอังกฤษและอินเดียโดยการตัดสินใจของรัฐสภาอังกฤษ ซึ่งมีความเช่น

“ในข้อที่ปาลิเมนต์ยังถามอยู่เดี๋ยวนี้ เปนข้อที่ทำสายเทลิแครฟตั้งแต่ประเทศอินเดียจนถึงเมืองอังกฤษ คือว่าพวกในปาลิเมนต์ จะชวนคอเวอเมนต์อังกฤษ, จัดแจงให้มีเมลต์ทุกขวบอาทิตย์, ตั้งแต่เมืองอังกฤษถึงเมืองบาไบ, แลให้คอเวอเมนต์โปรดยอมอนุญาต...”²⁵⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

นอกจากการลงข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งมักจะมีการพาตึงไปถึงลักษณะของสถาบันทางการเมืองของชาติต่าง ๆ ในตะวันตกโดยเฉพาะกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษแล้ว หนังสือจดหมายเหตุนั้น ยังมีการลงเนื้อหาหรือพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ของอังกฤษโดยแบ่งเป็นตอนๆ โดยมีการกล่าวถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปกครองและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญ โดยอธิบายกรณีของ มหากฎบัตร (Magna Carta) หรือ “แมกนาชาตาร์” ว่าเกิดมาจากการ “ตัดรอน” อำนาจเจ้าแผ่นดินโดยมีกฎหมายที่พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษลงนาม ดังความในตอนนีวว่า

“ขณะเมื่อยอนไปทำศึกอยู่กับฝรั่งเศสนั้น, ขุนนางทั้งปวงในเมืองอังกฤษปลุกษาพร้อมใจกัน, ทำหนังสือจดหมายสำหรับเจ้าแผ่นดินไว้เปนหลายข้อ ห้ามกันตัดรอนอำนาจเจ้าแผ่นดินเสีย, มิให้ข่มเหงเบียดเบียนขุนนางและราษฎรได้ตามอำนาจ ...จึงยอมลงพระนามในหนังสือกฎหมายนั้น. หนังสือกฎหมายนั้นเรียกว่าแมกนาชาตา, ได้จำลองสืบๆ มามีอยู่ในหอหลวงสำหรับแผ่นดินมาจนถึงทุกวันนี้.”²⁵⁵ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

อีกทั้งยังมีการกล่าวถึงความขัดแย้งระหว่าง ฝ่ายรัฐสภาหรือพวก “พาลเลเม้นต์”, “พาลเลเม้นต์” กับฝ่ายกษัตริย์หรือพระเจ้าชาร์ลอีกด้วย ดังความว่า

“อนึ่งขุนนางในประเทศอังกฤษ เคยประชุมปลุกษาราชการ, แลเมื่อประชุมอยู่ พวกนั้นได้ชื่อว่าพวกพาลเลเม้นต์. ๆ กับชาลิชเจ้าแผ่นดินอังกฤษปลุกษาหาเหินพร้อมกันไม่. พระเจ้าแผ่นดินทรงอย่างไร,

²⁵⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 449.

²⁵⁵ หนังสือจดหมายเหตุนั้น = The Bangkok Recorder, มิถุนายน เล่มที่ 2 ใบที่ 13 พ.ศ. 2409, หน้า 391.

พวกพาลเมืงนั้นมักขัดขวางไม่ใคร่จะยอม ...จนขุนนางแลไพร่พลเมืองแตกกันเปนสองฝ่าย. ฝ่ายหนึ่งเข้าข้างพวกพาลเมืง. ฝ่ายหนึ่งเปนฝ่ายเจ้าแผ่นดินแก่งแย่งไม่เข้ากัน. ขยับจะเกิดศึกขึ้นในเมือง. เจ้าแผ่นดินเหนจะปราบปรามไม่ได้, ก็พาพระราชบุตรสององค์เสด็จไปอยู่เมืองหยอก”²⁵⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

กล่าวโดยสรุป หนังสือจดหมายเหตุฯ ของหมอบรัดเลย์ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการแพร่่องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของตะวันตก โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ซึ่งหลักฐานในช่วงระยะเวลานี้ นั้นสอดคล้องกับสมมติฐานของผู้วิจัยดังที่ได้นำมาแสดงให้เห็นในบทที่ผ่านมาว่า ในช่วงก่อนสงครามโลกที่ 1 นั้นยังไม่มีคำนำคำว่า “Democracy” ไปใช้เรียกชื่อรูปแบบการปกครองของตะวันตกสมัยใหม่ ซึ่งหลักฐานจากการใช้ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองของหมอบรัดเลย์ ในฐานะผู้ที่เผยแพร่ความคิดทางการเมืองตะวันตกคนสำคัญของสยามในยุคนี้ ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานการใช้คำที่เกี่ยวข้องกับ “Democracy” หรือการทับศัพท์โดยการถ่ายเสียงลงในอักษรไทยแต่เพียงอย่างเดียว อนึ่ง ในช่วงเวลานี้ ผู้วิจัยพบว่า หมอบรัดเลย์เรียกรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกาว่าเป็น “Republic” หรือ “รีพับลิค” หรือ “เคาเวอเมนตรีพับลิค” ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในบทที่ 2 เช่นเดียวกัน และข้อค้นพบสำคัญอีกประการหนึ่งคือ รูปแบบการปกครองแบบ “รีพับลิค” หรือมหาชนรัฐในช่วงเวลานั้นเองก็ถือเป็นรูปแบบการปกครองที่แปลกใหม่ และไม่ใช่ว่าความรู้ทางการเมืองที่ปรากฏอย่างแพร่หลายแม้แต่ในสายตาของชาวตะวันตกอย่างหมอบรัดเลย์เอง

ฉ. ผู้ใหญ่ในเคาเวอเม้นท์กรุงสยาม

นอกจากนี้ ควรกล่าวถึงด้วยว่า ในปี พ.ศ. 2408 มีบุคคลปริศนาชาวสยามที่ส่งข้อเขียนไปลงตีพิมพ์ในหนังสือจดหมายเหตุฯ เรื่อง “ความสงสัยเรื่องเปรตซิเดนต์ที่เมืองอเมริกา” โดยเนื้อหาของบทความได้แสดงให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจในการปกครองรูปแบบมหาชนรัฐ โดยบอกอย่างชัดเจนว่า ความรู้ที่ได้มานั้นไม่เคยไปเห็นด้วยตัวเอง หากแต่ฟังมาจากชาวอเมริกันในกรุงเทพฯ อย่างซ้ำซาก ข้อสำคัญก็คือ ผู้เขียนบทความนี้ มีข้อกังขาและข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่อรูปแบบการปกครองนี้ด้วยว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีจริง ๆ หรือไม่ และถ้าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีแล้ว เพราะเหตุใดถึงเกิดสงครามกลางเมืองและการลอบสังหารประธานาธิบดีที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามา ดังความตอนนี้เป็น

²⁵⁶ หนังสือจดหมายเหตุฯ = The Bangkok Recorder, ธันวาคม เล่มที่ 2 ใบที่ 20 พ.ศ. 2409, หน้า 435.

“การในยูไนเต็ดสเตตอเมริกา, เป็นที่ห่างตาชาวไทยมิได้เห็น, เป็นแต่ได้ฟังชาวอเมริกามาเล่าแลเขียนแลตีพิมพ์, จะจำความต่อติดเป็นเรื่องก็ไม่ได้. **เป็นแต่ได้ฟังชาวอเมริกา, ที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นี้, บ่นเล่าแทบทุกปากซ้ำซากไป.** ว่าเมืองยูไนเต็ดสเตตอเมริกา, มีชนบธรรมเนียมผู้ครองแผ่นดิน, ได้จัดแต่งตั้งบัญญัติเป็นแบบแผนมา, แต่ครั้งปริศนาเดิณด้อยอดขัดแย้งกัน. การธรรมเนียมทั้งปวงนั้นเป็นยุติธรรมเรียบร้อยดี, แลเป็นพิธีแปลกประหลาดอย่างใหม่, เป็นเหตุให้มีความสุขสบาย, แก่ประชาชนเป็นอันมาก. แลผู้ครองแผ่นดินสมัครสโมสรเรียบร้อยดีกว่าบ้านเมืองในข้างยุโรปแลเมืองอื่นๆ, ซึ่งกลางเมืองมีแต่อดอ้างเจ้านายกล้าแข็งแรงเชี่ยวชาญ, แลยกยศให้เป็นสูงข่มผู้อื่นให้เป็นต่ำไปทำเดียด, ไม่แลเหลียวดูใคร. ... **ความเรื่องนี้เป็นที่สงสัยนักหนา ว่าประศิเด็นต์ลึงกันเป็นที่รักใคร่นับถือของไพร่บ้านพลเมือง, นับได้พันหนเป็นอันมาก, เขาจึงได้เลือกให้ประศิเด็นต์มาแล้วสี่ปี. ถึงคราวผลัดก็ไม่มีผู้ปรารถนาผู้อื่นมากกว่า, จึงได้ตั้งให้ประศิเด็นต์ต่อไป. ก็ผู้มาคิดมานั้นจะชิงชังอย่างไรนักหนา, ฤๅความปรารถนาจะแก้กล่าอย่างไร, จะทนรอคอยอยู่อีกจนสี่ปี, ถึงคราวเปลี่ยนประศิเด็นต์อื่นไม่ได้, จึงสู้กล่าหารเข้ามาทำร้ายอย่างนี้ ไม่คิดชีวิตเป็นที่น่าสงไสยนักหนา.**”²⁵⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

จากข้อความข้างต้นนั้น ผู้เขียนซึ่งเป็นชาวสยามที่หมอบรัดเลย์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็น **“ผู้ใหญ่ในเคอเวอเมนต์สยาม”**²⁵⁸ แสดงให้เห็นการรับรู้ถึงรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกา ที่มีการเลือกตั้งทุกสี่ปี รวมไปถึงเหตุการณ์และสถานการณ์บ้านเมืองของสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นเป็นอย่างดี โดยมีการกล่าวชื่อบิดาผู้ก่อตั้งชาติสหรัฐอเมริกาได้อย่างถูกต้อง พร้อมทั้งสามารถตั้งข้อสังเกตและข้อสงสัยถึงรูปแบบการปกครองดังกล่าวที่ หมอบรัดเลย์ในฐานะบรรณาธิการของหนังสือจดหมายเหตุ ที่มีมักจะกล่าวอย่างชื่นชมหนังสือพิมพ์ของตนเสมอ ๆ นอกจากนั้น ในบทความนี้ยังได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า **“ผู้ใหญ่ในเคอเวอเมนต์สยาม”** ผู้นี้ไม่ได้มีความชื่นชมรูปแบบการปกครองแบบประธานาธิบดีนัก ดังที่เขาได้เขียนไว้ในตอนท้ายของบทความท้าทายให้หมอบรัดเลย์มาโต้แย้งว่า

“การจะลงพิมพ์แก้แทน, ว่าแก่นแท้, เลียงความว่าเอาเป็นแน่, ขัดขวางต่อผู้ตั้งที่ผู้เป็นอันมาก เขาเล่าๆ, จะเป็นทีเชื่อถือนักก็ไม่ได้. หมอก็อยู่ไกล, ไปเห็นด้วยๆ. เขาๆเพราะเขาสงไสย, ผู้ที่เมาสุรามียศเยี่ยมจ้องทีใหญ่อยู่แล้ว, เกลือกเมื่อเวลาเขาจะกระซิบสั่งคนใจกล้าแล้วให้กระทำการผิด ๆ ไป. ด้วยรู้ว่าตัวจะเป็นใหญ่, คงจะช่วยผู้รับบังคับตัวได้. เมืองยังเจือการป่า, การเถื่อน, ยังเลื่อนเปื้อนอยู่บ้าง, หมอมาว่าบริสุทธิ, สอาด, เรียบร้อยไปหมด. ถ้าเรียบแท้, จะไม่มีผู้ทุยศแลการศึกษาเมืองเองใหญ่โตเลย.”²⁵⁹

จะเห็นได้ว่า **“ผู้ใหญ่ในเคอเวอเมนต์สยาม”** ผู้นี้ไม่ได้มีความนิยมชมชอบถึงรูปแบบการปกครองแบบสหรัฐอเมริกาแต่เพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะการที่เขา มองว่าสหรัฐอเมริกายังคงเป็นเมืองที่ **“ยังเจือการป่า, การเถื่อน”** ทั้งจากสงครามกลางเมืองและการลอบสังหารประธานาธิบดี รวมไปถึงข้อ

²⁵⁷ หนังสือจดหมายเหตุฯ = The Bangkok recorder, หน้า 136-138.

²⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

²⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

กั๋งงาในตัวผู้เล่าว่าได้ “ไปเห็นด้วยฤ” ซึ่งถือเป็นมุมมองที่มีต่อการปกครองของสหรัฐอเมริกาโดยชนชั้นนำสยามในเวลาดังกล่าว เช่นเดียวกับการตั้งข้อสังเกตของศาสตราจารย์สตีเฟน แมตตูน กงสุลสหรัฐอเมริกาคนแรกของสยามที่ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นข้างต้นได้เป็นอย่างดี

ข. หม่อมราโชทัยกับประสบการณ์ในพิธีเปิดรัฐสภาอังกฤษ

หม่อมราโชทัย หรือหม่อมราชวงศ์กระต่าย อิศรางกูร เกิดในปี พ.ศ. 2362 เป็นบุตรของหม่อมเจ้าช่อซึ่งเป็นพระโอรสในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราช ต้นตระกูล อิศรางกูร ณ อยุธยา ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสตุธารักษ์ สมเด็จพระพี่นางของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หม่อมราชวงศ์กระต่ายมีความสนใจและเริ่มศึกษาภาษาอังกฤษกับมิชชันนารีตั้งแต่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จนเป็นผู้ที่มีความรู้สามารถด้านภาษาอังกฤษมากในยุคนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดสถาปนาให้เป็นหม่อมราโชทัย ดำรงตำแหน่งราชเลขาการในพระองค์²⁶⁰

ต่อในปี พ.ศ. 2400 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นล่ามหลวงในขณะทูตคณะแรกของสยามที่ไปเจริญสัมพันธไมตรี ณ ประเทศอังกฤษ โดยทรงแต่งตั้งให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ดำรงตำแหน่งราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี เป็นอุปทูต จมื่นราชามาตย์ และนายพิจารณาสรพกิจ ทำหน้าที่กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ²⁶¹

หลังจากที่หม่อมราโชทัยได้เดินทางไปปฏิบัติหน้าที่กับคณะทูต ในรายงานที่ถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏเนื้อหาในตอนที่ 7 ที่คณะทูตได้เข้าไปในที่ประชุมรัฐสภาอังกฤษในพระราชพิธีเปิดรัฐสภา ที่หม่อมราโชทัยใช้คำว่า “ที่ว่าการราช ชื่อปาลิเมนต์”²⁶² โดยมีความตอนหนึ่งว่า

“มิสเตอร์เฟลล์ ให้จัดรถมารับพวกราชทูตไปเฝ้ากษัตริย์ที่ปาลิเมนต์ ที่นั่นเป็นตึกใหญ่โตกว้างขวาง ก่อด้วยศิลาสูงประมาณ ๓๐ วาเศษมียอดแหลมสำหรับประชุมขุนนาง ครั้นไปถึงแล้วเจ้าพนักงานจัดแจง

²⁶⁰ สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, คนเด่นในอดีต (กรุงเทพฯ: สืออักษร, 2534), หน้า 151-53.

²⁶¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระราชสาสนถึงสมเด็จพระนางวิคตอเรียมหาราชินี ขอพระราชทานไปลอนดอน พระยา มนตรี สุริยวงศ์ ราชทูตเชิญไป,” ใน รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 262.

²⁶² หม่อมราโชทัย, “จดหมายรายเรื่องความตามระยะทางที่พวกราชทูตกราบถวายบังคมลาออกจากกรุงเทพมหานครไปจำเริญทางพระราชไมตรีพระเจ้ากรุงลอนดอน” ใน ประชุมพงศาวดารภาค 45 รวมจดหมายเหตุเรื่องทูตไทยไปประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2400 (ม.ป.ท.: ไสภณพิพรรฒนาการ, 2470), หน้า 48.

ให้นั่งอยู่ตามที่อันควร จนเวลาบ่าย ๒ โมง กวินจึงเสด็จมาเอนกระบวนแห่อย่างหลวม ...กวินนั้นทรงฉลองพระองค์ขาว กระจิ่งที่ใส่พระเศียร สร้อยระย้าใส่พระศอ กำไลใส่พระกร แลธำมรงค์ ล้วนประดับเพชรล้วนทั้งนั้น เมื่อเสด็จขึ้นบนพระที่นั่งโอรนแล้ว จึงทรงอ่านหนังสือประมาณ ๖ นาที ทรงอ่านแล้วก็เสด็จลงจากพระที่นั่งจะกลับคืนไปวังบักกิงฮัม เยนเนอร์ลัคส์ตึ๊งพาพวกราชทูตไปดูกระบวนแห่เสด็จอยู่ที่หน้าห้องแห่งหนึ่ง เมื่อรถทรงมาถึงที่นั้นพวกราชทูตไปดูกระบวนแห่เสด็จอยู่ที่หน้าห้องแห่งหนึ่ง เมื่อรถทรงมาถึงที่นั้นพวกราชทูตพร้อมกันถอดหมวกก้มศีรษะลงคำนับ กวินแลปรีนสออลเปิด ก็ก้มพระเศียรลงรับ แล้วเสด็จเลยไป ราชทูตก็ขึ้นรถกลับมาที่อยู่”²⁶³

เช่นเดียวกับ “นิราศลอนดอน” ที่หม่อมราโชทัยได้ร้อยกรองขึ้นบรรยายภารกิจทางการทูตที่เขาได้ไปปฏิบัติ ซึ่งมีเนื้อความใกล้เคียงกับฉบับร้อยแก้วที่เป็นรายงาน หม่อมราโชทัยได้พรรณนาถึงพิธีเปิดรัฐสภาของอังกฤษไว้อย่างละเอียดเช่นกัน ความตอนนี้เป็น

“ครั้นรุ่งเช้ามิสพาล์จึงจัดรถ	เชิญทั้งหมดทนายให้ผายผัน
ไปเฝ้าองค์นางพระยาลาวรรณ	ในเขตแดนที่ท่านองท้องพระโรง
เขาเรียกว่า ปาลิเมนต์ ก่อเป็นตึก	ดูพิธีก็มีบัลลังก์ที่นั่งโถง
พอเวลาแดดชាយบ่ายสักโมง	เสียงโกรงโกรงรรถอัสตร
ล้วนขุนนางต่างจะเข้าไปเฝ้าบาท	วรราชนาครีศรีสมร
ครั้งถึงที่ปรีดาสถาวร	พากันจรขึ้นนั่งที่บัลลังก์
...ครั้งเอกองค์อัครเสนาบดี	เสด็จคลาถึงที่ ปาลิเมนต์
มีทหารถือขวานปลายเป็นกริช	อำมะหิตขมิ้งทั้งขึงเขม้น
ยี่สิบถ้วนเรียบรายไม่กระเด็น	ล้วนแต่งเป็นสก็อตแลนด์ชั้นท่งที่
...อันพระจอมสภากลวิมลสมร	ดั่งจันทรแผ้วผ่องห้องเวหา
ฉลององค์ทรงไข่มพัสตรา	อีกเครื่องอาวุธล้วนแต่ล้วนเพชร
เพริศพรายแพรวแววมแจ่มกระจ่าง	แสงสว่างเรืองจรัสดุตรัตต์เร็จ
เปนรุ่งช่วงโชติหมดทุกเม็ด	ครั้งพร้อมเสร็จทรงอ่านสารสำคัญ
เป็นเรื่องราวปาวประกาศราชกิจ	จบลิขิตโฉมฉายก็ผายผัน
ลงจากอาสน์คืนยังวังสุวรรณ	ทูตก็กลับจลจลมาโฮเตลฯ” ²⁶⁴

จากเนื้อความทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองนั้นแสดงให้เห็นว่าหม่อมราโชทัยนั้นรู้จักปาลิเมนต์หรือรัฐสภาของอังกฤษ อีกทั้งยังมีโอกาสเข้าไปในรัฐสภาอังกฤษในพระราชพิธีที่สำคัญอย่างพระราชพิธีเปิดรัฐสภาของอังกฤษ อย่างไรก็ดี ในเนื้อความของหม่อมราโชทัยนั้นเน้นพรรณนาถึงประสบการณ์ที่เขาได้เข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะของราชทูตโดยไม่ได้แสดงความเห็นใด ๆ ไว้ แต่ผู้วิจัยก็สามารถ

²⁶³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 48-50.

²⁶⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า, 165-168.

อนุมานได้ว่า หม่อมราโชทัยน่าจะมีความรู้เกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาลและกษัตริย์อังกฤษไม่น้อยไปกว่าเจ้าพระยาพระคลังหรือสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งจากการศึกษาเมื่อครั้งอยู่ในสยามและการสอบถามกับข้าราชการอังกฤษเมื่อเขาได้ไปปฏิบัติหน้าที่ในฐานะล่ามประจำคณะราชทูตที่จะต้องข้องเกี่ยวและหาข้อมูลประเทศปลายทางให้มากที่สุดตามภารกิจที่เขาได้รับมอบหมาย

4.5 สรุปท้ายบท

ตลอดระยะเวลาครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 หรือในช่วงพระชนม์ชีพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพการณ์แห่งโลกโดยเฉพาะกำลังอำนาจของตะวันตก ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาของสยามอย่างสำคัญ โดยการยอมรับและตระหนักในอิทธิพลของชาติตะวันตกที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะความเป็นผู้นำด้านวิทยาการและภูมิปัญญาสมัยใหม่อย่างวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ดี ในแง่ของภูมิปัญญาทางการปกครองนั้น ถึงขั้นขั้นนำสยามจะมีความคุ้นเคยกับรูปแบบการปกครองโดยพระราชาราชหรือพระเจ้าจักรพรรดิราช แต่จากปฏิสัมพันธ์ในการเจรจาความเมืองเพื่อร่างสนธิสัญญาระหว่างชาวสยามกับชาวตะวันตก ได้ทำให้เกิดความฉงนสนเท่ห์และความตระหนักรู้ในรูปแบบการปกครองแบบที่มีกษัตริย์ที่แตกต่างไปจากที่ตนคุ้นเคย โดยเฉพาะการรู้จักกับสถาบันทางการเมืองที่เรียกว่า “ปาลิแมน” หรือรัฐสภาในฐานะที่เป็นองค์กรซึ่งมีอำนาจในการตัดสินใจทางการเมืองและถูกกล่าวถึงอย่างบ่อยครั้งเคียงคู่กับชื่อของพระราชาธิบดีและประธานาธิบดี ในช่องทางที่ทันสมัยยิ่งในสมัยนั้นก็คือในหน้าหนังสือพิมพ์ที่จัดทำโดยมิชชันนารีชาวอเมริกัน

สำหรับในกรณีของมหาชนรัฐและการปกครองโดยรัฐธรรมนูญหรือ “กอนสตีติวชัน” นั้น ปรากฏการรับรู้และมีการตีพิมพ์กฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา รวมไปถึงประวัติและความเป็นมาตลอดจนชื่อของสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ เช่นเดียวกัน แต่จากท่าทีทั้งจากการสังเกตของชาวตะวันตกร่วมสมัยในยุคนั้นที่มีการบันทึกไว้ ตลอดจนจากหลักฐานที่แสดงออกทางหน้าหนังสือพิมพ์โดยชาวสยาม นั้นแสดงให้เห็นถึงท่าทีที่ไม่ไว้วางใจนักในรูปแบบการปกครองลักษณะดังกล่าว นอกจากนี้ ยังกล่าวได้ว่า ชาวสยามกลุ่มแรกของกรุงเทพฯ ที่ได้สัมผัสกับความคิดทางการเมืองนั้นล้วนแล้วแต่เป็นชนชั้นมูลนายด้วยเหตุที่โครงสร้างทางสังคมของสยามในช่วงระยะเวลานั้น คนกลุ่มดังกล่าวที่มีหน้าที่ ตลอดจนศักยภาพ ความสามารถ และความสนใจใฝ่รู้ส่วนบุคคลในการติดต่อสื่อสารกับชาวตะวันตก

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยยังพบว่า ในช่วงเวลานี้ ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการแยกแยะหรือมีแนวคิดเกี่ยวกับการจำแนกรูปแบบการปกครองแบบกษัตริย์แบบประเภทต่าง ๆ อาทิ การปกครองแบบกษัตริย์อำนาจไม่จำกัดหรือราชาธิปไตยอำนาจสมบูรณ์ (Absolute Monarchy) กับรูปแบบการ

ปกครองแบบกษัตริย์อำนาจจำกัด (Limited Monarchy) หรือกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) ซึ่งจะเริ่มปรากฏขึ้นเมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไป

บทที่ 5

การมาถึงของ “Democracy” และกำเนิดศัพท์ “ประชาธิปไตย”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

“คำซึ่งกล่าวว่า ได้รับสิทธิราชสมบัติ เป็นคำไพเราะจริงหนอ เพราะสมบัติย่อมเป็นที่ปรารถนาของบุคคลทั่วหน้า และย่อมจะคิดเห็นโดยง่าย ๆ ว่า ผู้ซึ่งได้เป็นเจ้าของแผ่นดินแล้ว ย่อมจะมีเกียรติยศยิ่งกว่าคนสามัญ ย่อมจะมีอำนาจอาจจะลงโทษแก่ผู้ซึ่งไม่ฟังใจ อาจจะยกย่องเกื้อกูลแก่ผู้ซึ่งฟังใจ และเป็นผู้มีสมบัติมาก อาจจะใช้สอยเล่นหัวหรือให้ปันแก่ผู้ซึ่งฟังใจได้ตามประสงค์ ผลแห่งเหตุที่ควรยินดีกล่าวโดยย่อเพียงเท่านี้ ยังมีข้ออื่นอีกเป็นหลายประการ จะกล่าวไม่รู้สิ้น แต่ความจริงหาเป็นเช่นความคาดหมายของคนทั้งปวงดังนั้นไม่ เวลาซึ่งกล่าวมาแล้ว อันจะพูดตามคำไทยอย่างเลว ๆ ว่า มีบุญขึ้นนั้น ที่แท้จริงเป็นผู้มีกรรมและมีทุกข์ยิ่งขึ้น ดังตัวพ่อได้เป็นมาเอง อันจะเล่าโดยย่อให้ทราบต่อไปนี้

ในเวลานั้น อายุพ่อเพียง ๑๕ ปีกับ ๑๐ วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาที่ลี้ภัยแต่โลเลเหลวไหล หรือไม่โลเลเหลวไหลก็ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อคือเจ้านายทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จพระเจ้าพระยา และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ ไม่เอื้อเฟื้อต่อการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการ ถึงว่ามีผู้ที่ได้รักใคร่สนทนอมอบอยู่บ้าง ก็เป็นแต่ผู้น้อยโดยมาก ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถจะอดทนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งร่วมบิดาหรือที่ร่วมทั้งมารดาที่เป็นเด็กมีอายุต่ำกว่าพ่อลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อเอง ยังเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้น ไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่ แม้แต่เพียงเสมอเท่าที่ทูลกระหม่อมทรงประพุดติมาแล้วได้ ยังซ้ำเจ็บเกือบจะถึงแก่ความตาย อันไม่มีผู้ใดสักคนเดียว ซึ่งจะเชื่อว่าจะรอด ยังซ้ำถูกอันตรายอันใหญ่ คือทูลกระหม่อมเสด็จสวรรคตในขณะนั้น เปรียบเหมือนคนที่ศีรษะขาดแล้ว จับเอาแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้ในที่สมมติกษัตริย์ เหลือที่จะพรรณนาถึงความทุกข์อันต้องเป็นกำพวดในอายุเพียงเท่านั้น และความหนักของมงกุฎอันเหลือทีจะทนทานไว้ได้ ทั้งมีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเปิดเผยรอบข้าง ทั้งภายในภายนอก หมายเอาทั้งในกรุงเองและต่างประเทศ ทั้งโรคภัยในกายเบียดเบียนแสนสาหัส”²⁶⁵

²⁶⁵ พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช” ใน ตามรอยพระบาทพระพุทธเจ้าหลวง รวบรวมโดย ประยูรค์ สุทธิพิณธ์ (กรุงเทพฯ: สยามการพิมพ์, 2514), หน้า 461-462.

5.1 เกริ่นนำ

เนื้อหาในบทนี้เริ่มต้นการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งปรากฏการเผยตัวของชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตกที่แพร่หลายและซับซ้อนมากขึ้นเมื่อเทียบกับรัชสมัยก่อนหน้านี้ โดยข้อค้นพบสำคัญของบทนี้ก็คือ มีการกล่าวถึงคำว่า “เดโมแครติก” , หรือ “Democracy” เป็นครั้งแรกในรัชสมัยนี้ อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่าคำว่า “Democracy” และ “เดโมแครติก” ดังกล่าวก็ยังไม่มีความแพร่หลายในฐานะชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองที่เป็น การรับรู้และใช้กันอย่างกว้างขวาง เมื่อเปรียบเทียบกับศัพท์ทางการเมืองตะวันตกอื่น ๆ มากไปกว่านั้น ข้อค้นพบสำคัญอีกประการหนึ่งของบทนี้ก็คือ การพบว่ามีการบัญญัติหรือหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “ประชาธิปไตย” ที่เก่าแก่ที่สุดในภาษาไทยที่ผู้วิจัยค้นพบในรัชสมัยนี้ โดยมีนาย ก.ศ.ร. กุหลาบ เป็นผู้ใช้คำดังกล่าวเป็นครั้งแรกอีกด้วย

โดยบทนี้จะแบ่งเนื้อหาการนำเสนอออกเป็นสองส่วนหลัก ส่วนที่แรกเป็นการแสดงให้เห็นถึงการแพร่กระจายของความคิดทางการเมืองตะวันตก ผ่านการแสดงออกทางหน้าหนังสือพิมพ์ บทกวี รายงาน หรือข้อเขียน พร้อม ๆ กับความเข้าใจ ท่าที ของชนชั้นนำกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันออกไป โดยมีตัวแสดงสำคัญคือกลุ่มของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ และกลุ่มปัญญาชนที่เริ่มมีบทบาทในการรับรู้และแสดงออกมาซึ่งการรับรู้ดังกล่าวผ่านข้อเขียนของพวกเขาเหล่านั้น

นอกจากนี้ ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งในยุคสมัยนี้ก็คือเริ่มมีการจำแนกแยกแยะความแตกต่างระหว่างการปกครองแบบ “แอบโซลูตโมนากี” หรือ “Absolute Monarchy” กับ “คอนสติติวชันแนลโมนากี” หรือ “Constitutional Monarchy” ออกจากกัน รวมไปถึงความเข้าใจต่อรูปแบบการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์หรือมหาชนรัฐ (Republic) ที่เริ่มมีการยอมรับและความคุ้นชินมากขึ้น และปรากฏว่ามีความต้องการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมการปกครองของตะวันตกจากชาวสยามเองเพื่อรับมือต่อภัยคุกคามที่มาจากลัทธิอาณานิคม ตลอดจนเริ่มมีความเห็นว่าขนบธรรมเนียมการปกครองแบบตะวันตก จะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าหรือความศิวิไลซ์ หรือแม้กระทั่งเป็นโทษหรือมีความไม่เหมาะสมกับสยามในระดับที่แตกต่างกันออกไป โดยมีข้อถกเถียงสำคัญในเรื่องข้อเสนอให้มี “กอนสตีติวชัน” , “ปาลิเมนต์” หรือรัฐธรรมนูญและรัฐสภาเป็นข้อถกเถียงสำคัญ

5.2 หนังสือพิมพ์กับการแสดงออกและเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองตะวันตก

หนังสือพิมพ์หรือวารสารในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการปรากฏและไหลเวียนของชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองของยุคสมัยได้เป็นอย่างดี หนังสือพิมพ์ที่มีความเคลื่อนไหวสำคัญในรัชสมัยนี้ที่ผู้วิจัยจะยกมากล่าวถึงในที่นี้ได้แก่หนังสือพิมพ์ดุริยวาท และจดหมายเทศสยามไสมย โดยฉบับแรกเป็นหนังสือพิมพ์ที่จัดทำโดยชาวสยามเอง และฉบับหลังมีมิชชันนารีชาวอเมริกันเป็นบรรณาธิการ ในแง่ของเนื้อหา หนังสือพิมพ์ทั้งสองสยามล้วนสะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชนชาติอื่น ๆ ที่มากขึ้นในโลกทัศน์ของชาวสยาม ที่ย่อมรวมไปถึงรูปแบบการปกครอง ตลอดจนสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ของตะวันตกที่เข้มข้นมากขึ้นโดยเปรียบเทียบ ที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผลมาจากการที่สยามและตะวันตกต้องมียะดับของความเข้มข้นในความสัมพันธ์ที่ต่อกันมากขึ้น จากปัจจัยภายนอกอันได้แก่นโยบายต่างประเทศของมหาอำนาจตะวันตก และปัจจัยภายในคือการเปิดรับต่อภูมิปัญญาตะวันตกของสยามมากขึ้นตั้งแต่พระราชดำริของเจ้าฟ้ามงกุฎหรือวชิรญาณภิกขุเป็นต้นมา

ก. ดุริยวาท

ดุริยวาท จัดพิมพ์ขึ้นโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยถือเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกที่มีเจ้าของและจัดพิมพ์โดยชาวสยาม นับตั้งแต่การริเริ่มทำหนังสือพิมพ์ขึ้นโดยมิชชันนารีตะวันตกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดุริยวาทเป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ที่ฉบับแรกตีพิมพ์เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2418 มีระยะเวลาการตีพิมพ์ได้ 1 ปี จึงหยุดไป²⁶⁶ เนื้อหาของดุริยวาทเกี่ยวข้องกับข่าวสารและสรรพวิทยาการต่าง ๆ ทั้งข่าวเกี่ยวกับราชการ ข่าวต่างประเทศ ตลอดจนบทความเกี่ยวกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์หรือพงศาวดาร รวมไปถึงสุภาษิตสอนใจ นิยายหรือนิทาน เป็นต้น โดยบรรณาธิการได้แถลงเกี่ยวกับเนื้อหาในหนังสือฉบับแรกว่า

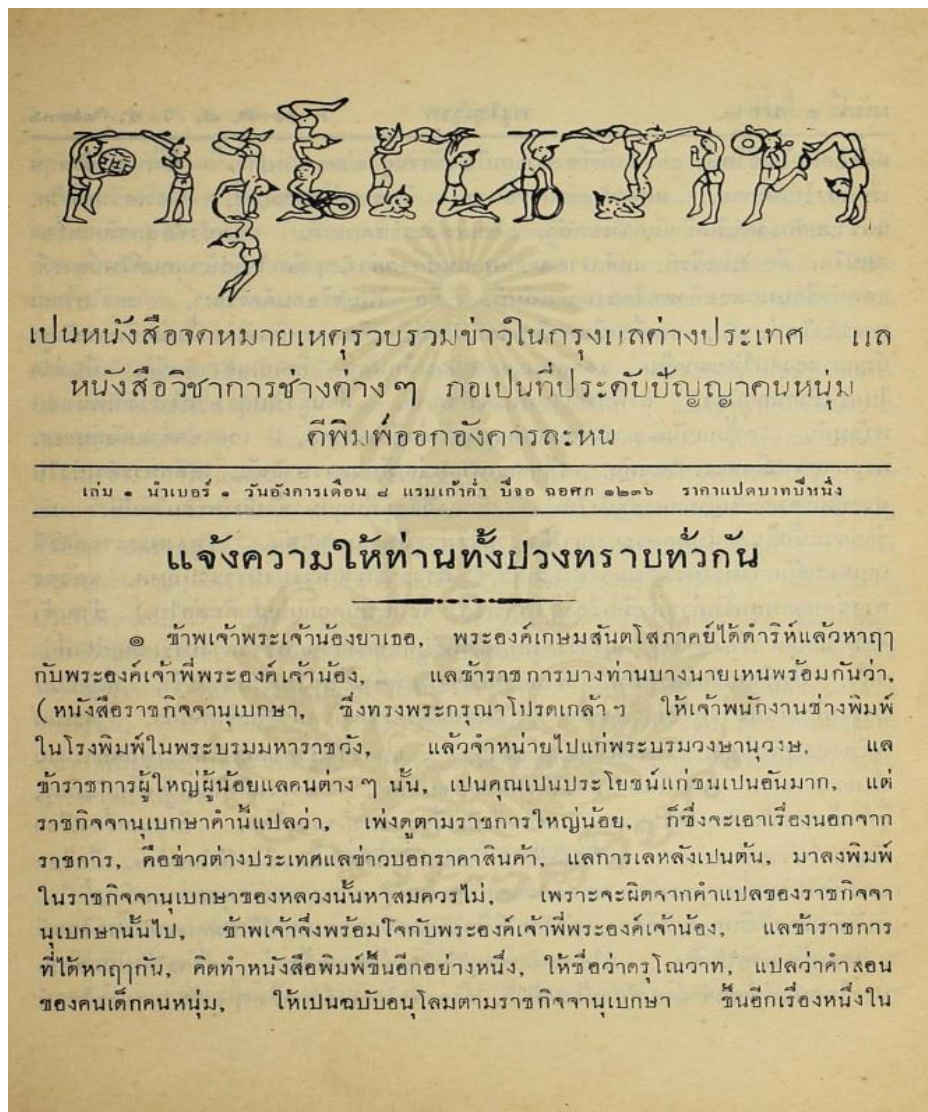
“...หนังสือดุริยวาทนี้ จะมีเรื่องความเกี่ยวข้องอยู่ในราชการบ้าง, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า**โบลิตีกาล**, แลความนอกราชการ, คือข่าวต่างประเทศ, คือ**ฟอรินยันวิศ**, แลข่าวบอกราคาสินค้าแลการเลหลัง, คือ**แอตเวอร์ติสเมนต์**, แลหนังสือสุภาษิตเครื่องสอนใจ, คือ **โพรเวิร์บ**, แลตำราแสดงแบบแผนวิชาต่าง, ๆ คือ **ไซแอนซแอนด์ไฟน์อาร์ต**, แลหนังสือบทกลอนกาพย์โคลงพาคยฉันท, คือ **โปยตริแอนด์ดรัมมา**, ของโบราณบางของใหม่บาง, แลเรื่องนิยายนิทานเก่าใหม่, คือ **แฟเบล**, ที่เปนคติทางชักจูงปัญญาของคนให้

²⁶⁶ ขจร สุขพานิช, “บันทึกเกี่ยวกับ “ดุริยวาท” หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย พ.ศ. 2417 – 2418” ใน ขจร สุขพานิช, *ดุริยวาท* พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอก หม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2512 (พระนคร: แพร่การช่าง, 2512), หน้า 10-11.

ฉลาดขึ้น, แลจดหมายเหตุการณ์เล็กน้อย, คือเยเนอรอลนวิศ, เปนชาวในกรุงชวามอกกรุง, ลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์ข้าพเจ้า...”²⁶⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

หากพิจารณาจากภาษาและการใช้คำศัพท์ในหนังสือพิมพ์ จะเห็นได้ว่า มีการใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษโดยทับศัพท์เป็นตัวอักษรไทย ตลอดจนคำแปลเป็นเนื้อความภาษาไทย แสดงให้เห็นถึงการยอมรับความสำคัญขององค์ความรู้ตะวันตกในฐานะแหล่งอ้างอิงทางกฎหมายที่เปลี่ยนแปลงไป จะเห็นได้จากชุดคำศัพท์สามัญทั่วไปที่เป็นที่รู้จักและมีคำศัพท์ภาษาไทยใช้อยู่แล้วก็มีการแสดงให้เห็นการเทียบเคียงกับคำศัพท์ในภาษาอังกฤษ ที่ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการพระราชดำริและการวางรากฐานทางการศึกษาสำหรับพระราชบุตรและพระราชธิดาของพระองค์ ไม่น้อยไปกว่าสภาพการณ์แห่งความเป็นจริงในช่วงเวลาดังกล่าวที่เกียรติกษและแสนยานุภาพของตะวันตกเป็นที่ยอมรับนับถือและยำเกรงอย่างไร้ข้อกังขามากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับรัชสมัยก่อนหน้านี้

²⁶⁷ ดร.โณวาท เล่มที่ 1 ฉบับที่ 1 เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ” ใน ขจร สุขพานิช, ดร.โณวาท, หน้า 2.

ภาพที่ 6 หนังสือไตรโนวาทเล่มที่ 1²⁶⁸

ในแง่ขององค์ความรู้เกี่ยวกับการการปกครองตะวันตก เนื้อหาของไตรโนวาทส่วนหนึ่งจะให้
ความสำคัญกับความรู้และความเคลื่อนไหวในต่างประเทศ โดยหนังสือพิมพ์ไตรโนวาทจะมีการให้
ข้อมูลเกี่ยวกับชื่อประเทศ ผู้นำหรือประมุขของรัฐ ตลอดจนรูปแบบการปกครองของชาตินั้น และอีก
ส่วนหนึ่งจะเป็นรายงานข่าวเหตุการณ์สำคัญในต่างประเทศ ที่มาจากโทรเลขในหัวเรื่อง “ข่าวมาทาง

²⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สายตะเลบแครฟไฟฟ้า” ซึ่งเนื้อหาทั้งสองส่วนนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการรับรู้เกี่ยวกับชาติต่าง ๆ รวมไปถึงรูปแบบการปกครองของแต่ละชาติได้อย่างมีเนื้อหาที่สอดคล้องกัน

ผู้วิจัยพบว่า องค์ความรู้ทางการเมืองตะวันตกในหนังสือพิมพ์ดรุณวาท มีระดับของความซับซ้อนมากขึ้นหากเปรียบเทียบกับรัชสมัยก่อนหน้า โดยปรากฏการจำแนกความแตกต่างระหว่างประเทศที่มีกษัตริย์และไม่มีกษัตริย์ปกครอง กล่าวโดยเปรียบเทียบก็คือ ความสับสนระหว่างตำแหน่ง “พระมหากษัตริย์” กับ “เปรซิเดนต์” นั้นอาจกล่าวได้ว่าลดลงไป กล่าวคือ ดรุณวาทสามารถที่จะจำแนกแยกแยะความแตกต่างระหว่างประเทศที่มีกษัตริย์กับไม่มีกษัตริย์ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น และรับรู้ถึงการดำรงอยู่ของชาติต่าง ๆ รวมไปถึงรูปแบบการปกครอง ชื่อ และชื่อตำแหน่งผู้ปกครองของชาติต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น โดยเริ่มปรากฏการใช้คำศัพท์ในภาษาไทยที่เป็นชุดคำศัพท์ทางการเมืองที่อยู่ในภูมิปัญญาทางการเมืองดั้งเดิมของสยาม ที่มีการนำมาเทียบเคียงกับองค์ความรู้ทางการเมืองตะวันตกมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น การนำคำศัพท์ทางการเมืองที่มีอยู่ในคลังคำศัพท์ทางการเมืองเดิมของสยามมาสมาสกับศัพท์ทางการเมืองภาษาอังกฤษ โดยใช้การทับศัพท์โดยการถ่ายเสียง กับคำเดิมที่มีความหมายใกล้เคียงในคลังคำศัพท์ทางการเมืองในภาษาไทย อาทิ คำว่า “เอมเปเรอร์ราชาธิราช”, “กิงบรมราชาธิราช” “เปรซิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดี” หรือใช้คำว่า “พระราชาธิบดี” “ราชาธิราช” หรือ “บรมราชาธิราช” ในการเรียกตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินของประเทศที่เป็นพระราชอาณาจักร

โดยดรุณวาทมีการตีพิมพ์เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเทศ ชื่อผู้นำ และชื่อตำแหน่งของผู้นำจำนวนทั้งหมด 43 ประเทศ ในจำนวนนี้ เป็นประเทศในทวีปยุโรปทั้งหมด 16 ประเทศ โดยสามารถจำแนกเป็นประเทศที่มีพระราชาธิบดีจำนวน 14 ประเทศ ได้แก่ ออสเตรีย, บาเวเรีย, เบลเยียม, เดนมาร์ก, อังกฤษ, เยอรมนี, คริส (กรีซ), ฮอลแลนด์ดา, อิตาลี, โปรตุเกส, รัสเซีย, สวิตเซอร์แลนด์แอนดอร์เรเว, แชกฮอนี, ตุรกี และเวอร์เทมเบิร์ก กับประเทศที่มีการปกครองรูปแบบมหาชนรัฐในขณะนั้นจำนวน 2 ประเทศ ได้แก่ ฝรั่งเศส และสเปน²⁶⁹ ทวีปอเมริกา จำนวน 19 ประเทศ โดยทั้งหมดเป็นมหาชนรัฐ ได้แก่ ปารากวัย, อาร์เจนตินากอนแพเดอเรชัน, โบลิเวีย, ชิลี, โกลอมเบีย, กอสตาริกา, เอกวาดอร์, คิวติมาลา, เฮติ, ฮอนดูรัส, เม็กซิโก, นิการากัว, ปะราควัย, ปิรู, เซนต์โดมินโก, เซนต์ชาลวาดอร์, ยูเนเตดสเตตส์, อุรุกวัย และวินิซูลา ทวีปเอเชียจำนวน 5 ประเทศ ได้แก่ สยาม, พม่า, จีน, ญี่ปุ่น และเปอร์เซีย ซึ่งทั้งหมดมีพระราชาธิบดีเป็นประมุข และทวีปแอฟริกาจำนวน 2 ประเทศ ได้แก่

²⁶⁹ คงตัวสะกดชื่อประเทศตามต้นฉบับทั้งหมด

โมรอกโก ที่มีพระราชอาชิตีเป็นประมุข และไลเบเรีย ที่เป็นมหาชนรัฐ²⁷⁰ โดยผู้วิจัยขอคัดตัวอย่างการบรรยายถึงประเทศ ชื่อประมุขของประเทศ ตลอดจนชื่อตำแหน่งในตรุณวาทมาบางส่วน ดังนี้

“ออสเตรีย

สมเด็จพระเจ้าฟรานซิส, โยเซฟที่หนึ่ง, เอ็มเปอเรอร์ราชาราชของกรุงออสเตรีย, แลกิ่งบรมราชาราชของยังคารแลโบฮีเมีย, ประสูติวันที่สิบแปดเดือนออกัสต์, ศุภศักราช ๑๘๒๐, ได้ภานภิกษพแทนพระบรมบิดุราชาราช, ซึ่งได้ออกจากราชสมบัติ, เดือนดิแฮมเบอร์วันที่สอง, ศุภศักราช ๑๘๔๘, พระชนมายุได้สี่สิบสี่ปีที่ยี่สิบเจ็ดในราชสมบัติ.²⁷¹

ฝรั่งเศส

มาชานมักมาฮอนดุกออฟมักเคนตา, เปรลิตินต์หัวหน้าประธานาธิบดี, ของลิลิปติกฝรั่งเศส, เกิดวันที่สิบสาม เดือนยูล, ศุภศักราช ๑๘๐๘, ได้รับตำแหน่งยศเปรลิตินต์ วันที่ยี่สิบสี่ เดือนเม, ศุภศักราช ๑๘๗๓ อายุได้หกสิบเจ็ด, ว่าราชการได้สองปี.²⁷²

ซีลี

ดอนเพเตอร์โกเอรราชูริช, เปรลิตินต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลิลิปติกซีลี, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรลิตินต์วันที่ ๑๗ เดือนเซพเทมเบอร์, ศุภศักราช ๑๘๗๑ ว่าราชการได้สี่ปี²⁷³

ยี่ปุ่น

สมเด็จพระเจ้าเมจิโทมิคาโด, ราชาราชของยี่ปุ่น, ประสูติ ณ วันที่ยี่สิบสอง เดือนเซพเทมเบอร์, ศุภศักราช ๑๘๕๒, ภานภิกษพแทนพระราชบิดา, ในปีศุภศักราช ๑๘๖๗, ได้ทรงเปลี่ยนคอลสติตชัน, กฎหมายธรรมเนียมราชการแผ่นดินตามอย่างยุโรป, เลิกอำนาจไตคุน, ซึ่งเป็นเจ้าได้ว่าราชการแผ่นดิน, แลคอโมสเจ้าประเทศราช, ซึ่งมีอำนาจเต็มในอาณาเขตของตนเสียหมด, มีอำนาจแต่พระองค์เดียว, ในปีมีศุภศักราช ๑๘๖๙, พระชนมายุได้ยี่สิบสาม ปีในปีที่แปดในราชสมบัติ.”²⁷⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยไม่พบการจำแนกกระหว่างประเทศที่ปกครองโดยพระราชอาชิตีแบบอำนาจจำกัดหรืออำนาจสมบูรณ์ ในตรุณวาทแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนั้น ข้อสังเกตสำคัญใน

²⁷⁰ “ตรุณวาท ฉบับ เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ; ฉบับ เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ; ฉบับ เดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ” ใน ตรุณวาท, หน้า 10-12, 45-49, 58-62.

²⁷¹ “ตรุณวาท ฉบับ เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ” ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 10-11.

²⁷² “ตรุณวาท ฉบับ เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ” ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 47.

²⁷³ “ตรุณวาท ฉบับ เดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ” ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 59.

²⁷⁴ “ตรุณวาท ฉบับ เดือน ๘ ขึ้น 15 ค่ำ” ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 48.

กรณีของญี่ปุ่นก็คือ การกล่าวถึงการเปลี่ยนรัฐธรรมนูญตามแนวทางตะวันตก นั้นส่งผลให้มีการยกเลิกอำนาจเดิมของโชกุนหรือไคเมียวลง และส่งผลในทางสนับสนุนอำนาจ “แต่พระองค์เดียว” ของจักรพรรดิญี่ปุ่นอีกด้วย

นอกจากนี้ ในดรุโณวาทยังมีการนำบทแปลกฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาของหมอบรัดเลย์ที่เคยมีการตีพิมพ์ในหนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder มาตีพิมพ์ซ้ำอีกด้วย ดังที่บรรณาธิการได้บรรยายถึงจุดมุ่งหมายในการตีพิมพ์ในครั้งนั้นไว้ว่า

“ข้อแจ้งความมาให้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าเห็นกอนสติตวัชน, ซึ่งหมอบรัดเลย์ได้แปลเป็นคำไท, ลงพิมพ์ไว้ในจดหมายเหตุซึ่งบางกอกกรีกอเดอ, ข้าพเจ้าเห็นว่าเปนของดีมีคุณประโยชน์, ด้วยท่านทั้งปวง จะได้รับความในข้อกฎหมายซึ่งเขาได้ตั้งไว้ถูกต้องตามยุติธรรมทุกประการ, ของชนชาวอเมริกัน, แล กอนสติตวัชนนี้จะว่ามาในที่นี้ให้หมดทีเดียวก็ยิ่งดียาวนัก, ภายหลังจึงจะเอาลงพิมพ์ต่อไปอีก. ความเดิม, ถ้าท่านผู้ใดอ่านพบดังนี้แล้ว, จงได้เข้าใจเถิดว่าเปนคำเขาได้อธิบายไว้”²⁷⁵

กล่าวโดยสรุป จากหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ดรุโณวาท สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ของตะวันตก ในท่าทีที่เริ่มยอมรับในองค์ความรู้ของตะวันตกมากขึ้น ตลอดจนความคุ้นเคยในการใช้คำศัพท์และภาษาทางการเมืองที่มาจากตะวันตกทั้งการถ่ายเสียงหรือทับศัพท์ และการเลือกคำที่มีในคลังภาษาเดิมของสยามมาใช้ในการเทียบเคียงอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังไม่พบว่ามีการใช้คำศัพท์และภาษาทางการเมืองอย่างคำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความรู้ทางการเมืองต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์ดรุโณวาทแต่เพียงอย่างเดียว

ข. จดหมายเหตุสยามไสมย กับการปรากฏขึ้นครั้งแรกของคำว่า “เดโมแครติก” ครั้งแรกในสยาม

หนังสือจดหมายเหตุสยามไสมย เป็นหนังสือพิมพ์ที่มีศาสนาจารย์ ซามูเอล สมิธ (Samuel Smith) หรือหมอสมิธ मिซซันนารีชาวอเมริกันเป็นบรรณาธิการ²⁷⁶ ประวัติของหมอสมิธนั้นเกิดในอินเดีย โดยมีบิดาเป็นชาวอังกฤษและมารดาเป็นชาวโปรตุเกส ต่อมาครอบครัวได้ไปอาศัยในพม่าและพบกับศาสนาจารย์จอห์น เทย์เลอร์ โจนส์ (John Taylor Jones) และภรรยาที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในพม่าในขณะนั้น และได้รับเด็กชายสมิธในขณะนั้นเป็นบุตรบุญธรรม ต่อมาหมอสมิธได้เข้ามา

²⁷⁵ “ดรุโณวาท เดือน ๗ แรม ๑๒ ค่ำ” ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 141.

²⁷⁶ เอนก นาวิกมูล, “ถ้อยแถลงสำนักพิมพ์” ใน จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๔๔ และเล่มที่ ๒ จ.ศ. ๑๒๔๕, หน้า 3.

ปฏิบัติหน้าที่ในสยามและส่งมิสเตอร์สมิธออกไปศึกษาที่สหรัฐอเมริกาจนจบปริญญาตรีบัณฑิตทางด้านอักษรศาสตร์ และกลับปฏิบัติหน้าที่มีชันนารีในสยาม

บทบาทของหมอมิธนอกจากงานทางศาสนาแล้ว เขาก็ทำกิจการโรงพิมพ์ และมีบทบาทในการออกหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ที่เป็นภาษาอังกฤษได้แก่ Siam Daily Advertiser และ Siam Repository ในปี พ.ศ. 2411, Siam Weekly Advertiser ในปี พ.ศ. 2412²⁷⁷ ส่วนหนังสือจดหมายเหตุสยามไสมย เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวที่ตีพิมพ์เป็นภาษาไทยของหมอมิธ ซึ่งออกวันแรกตรงกับวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2425²⁷⁸

ความสำคัญของจดหมายเหตุสยามไสมยและหมอมิธในฐานะบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองตะวันตกในช่วงต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ จดหมายเหตุสยามไสมย ถือเป็นสื่อที่ถ่ายทอดชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมือง โดยเฉพาะความเป็นมา ลักษณะสำคัญ ตลอดจนชื่อเสียงเรียงนามของสถาบันทางการเมือง กลุ่มการเมือง ตลอดจนขนบธรรมเนียมทางการเมืองของชาติตะวันตกและชาติอื่น ๆ ที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ตามแต่ประเด็นที่เป็นความสนใจในระดับสากลในขณะนั้นจากการลงข่าวสารที่มาจากตะวันตกที่มาจากทางโทรเลข ที่ถือเป็นโครงข่ายการสื่อสารหลักของโลกในขณะนั้น ที่สำคัญที่สุดก็คือ ผู้วิจัยพบว่า จดหมายเหตุสยามไสมย ถือเป็นสิ่งพิมพ์ที่ตีพิมพ์โดยอักษรไทยขึ้นที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ผู้วิจัยค้นพบได้ในขณะนี้ ที่ปรากฏคำว่า “ตะเฆ่เกรตติก” เป็นครั้งแรกของสยาม ในฉบับที่ตีพิมพ์ปี พ.ศ. 2427 อีกด้วย

เนื้อหาในหนังสือจดหมายเหตุสยามไสมย แสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของตะวันตกที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมากขึ้น การลงข่าวต่างประเทศที่มักจะสอดแทรกองค์ความรู้เกี่ยวกับการปกครองของประเทศที่ลงข่าวอยู่เสมอ ๆ อีกทั้งตัวบรรณาธิการก็คือตัวเขาเองนั้นเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบของสถาบันทางการเมืองปกครองตลอดจนกระบวนการทางการเมืองของชาติตะวันตกต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการที่จะทำให้ผู้อ่านนั้นมีความเข้าใจมากขึ้น สำหรับข่าวต่างประเทศที่มีความเกี่ยวข้องกับการปกครองของตะวันตกนั้น ในภาพรวม การลงข่าวต่างประเทศในจดหมายเหตุสยามไสมย จะเป็นการลงข่าวจากโทร

²⁷⁷ ขจร สุขพานิช, ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงบุญมณพพานิชย์ “แสงทอง” ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 1 ธันวาคม 2508 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์การ, 2508), หน้า 70; ส. พลายน้อย, ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2516), หน้า 29-33.

²⁷⁸ จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๔๔ และเล่มที่ ๒ จ.ศ. ๑๒๔๕ พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, 2548), หน้า 1.

เลขที่มาจากอังกฤษเป็นส่วนแรกและมีเนื้อหาที่มากที่สุด และจากฝรั่งเศสจะมีจำนวนรองลงมา ที่สะท้อนถึงสถานะของสองมหาอำนาจในขณะนั้นที่แผ่อิทธิพลเข้ามาในสยาม

ข้อสังเกตสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ หนังสือจดหมายเหตุสยามสไมยเกือบจะทุกฉบับ²⁷⁹ ในกรณีข่าวจากประเทศอังกฤษจะลงข่าวการ การตอบกระทู้ และมติที่ประชุมของสภาเสมอโดยแยกเป็นหัวข้อ “**ปาเลียเมนต์**” ซึ่งถือเป็นการขบขันถึงความสำคัญของการปกครองอังกฤษที่ศูนย์อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่รัฐสภา อาทิ ในหนังสือจดหมายเหตุสยามสไมยฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2425 มีการลงเนื้อหาข่าวในโทรเลขเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอียิปต์ที่รัฐสภามีการตั้งกระทู้ถามและอภิปรายในประเด็นดังกล่าวคือ

“อียิปต์

- ๑ กรุงลันตัน เดือนแปด ปณมสาร แรมเจ็ดค่ำ โคเวนแมนตอียิปต์ ยังตั้งใจอยู่จะ ต่อสู้
- ๑ ปาเลียเมนต์ ซึ่งเปนหมู่ขุนนาง ราษฎร สำหรับปรึกษาตกลงด้วยราชการบ้านเมือง
- ๑ อัคมหาเสนาบดี คือขุนนางสูงสุด ในประเทศอิงแลนด์ มีคำตอบคำถามว่า ท่าน มิได้หมายจะขอให้เบิกเงินแผ่นดิน เพราะการยังไม่ถึงเพียงนั้นเลย”²⁸⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

“**ปาเลียเมนต์**

- ๑ กรุงลันตัน เดือนสิบเอ็ด แรมเก้าค่ำ ท่าน**ปรีมิเออร์** มีคำตอบถึงคำถามว่า ประเทศอียิปต์ จะต้องรับเสียส่วนค่ากองทัพที่อยู่รักษาเมือง ตั้งแต่การกระบระบลงสงบแล้ว จะไม่ต้องขอใหนอนุญาตให้ยืมเงินใหม่ ในเวลาชุมนุมครั้งนี้”²⁸¹

การใช้คำศัพท์และภาษาทางการเมืองในข่าวต่างประเทศในหนังสือจดหมายเหตุสยามสไมยนั้นแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาเกี่ยวกับความรู้เกี่ยวกับตำแหน่งต่าง ๆ รวมไปถึงการที่เรียกชื่อชนชาตินั้น ๆ ว่า “**โคเวนแมนต**” รวมไปถึงการให้คำอธิบายเกี่ยวกับ “**ปาเลียเมนต์**” ว่าหมายถึงที่ประชุมทหารหรือของขุนนาง ราษฎร ในเรื่องเกี่ยวกับราชการบ้านเมือง นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงตำแหน่ง “**อัคมหาเสนาบดี**” ที่เป็นการแปลเทียบเคียงกับตำแหน่ง “**ปรีมิเออร์**” ของอังกฤษอีกด้วย ซึ่ง

²⁷⁹ โปรดดู จดหมายเหตุสยามสไมย เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๔๔ และ เล่มที่ ๒ จ.ศ. ๑๒๔๕; จดหมายเหตุสยามสไมย เล่มที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๔๖ พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, 2549); จดหมายเหตุสยามสไมย เล่มที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๔๗ พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, 2551).

²⁸⁰ “จดหมายเหตุสยามสไมย เล่ม ๑ แผ่น ๑ วัน พุฒ เดือน เก้า ขึ้น ๒ ค่ำ ปี มะเมีย จัตวาศก ๑๒๔๔” ใน จดหมายเหตุสยามสไมย เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๔๔ และ เล่มที่ ๒ จ.ศ. ๑๒๔๕, หน้า 3.

²⁸¹ “จดหมายเหตุสยามสไมย เล่ม ๑ แผ่น ๕ วันพุฒ เดือน อ้าย ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก ๑๒๔๔” ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 37.

สะท้อนให้เห็นว่ามีการรับรู้เกี่ยวกับแบบแผนการปกครองของอังกฤษเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบทบาทของรัฐสภาและอัครเสนาบดีหรือนายกรัฐมนตรีของอังกฤษ

นอกจากกรณีของอังกฤษแล้ว หนังสือจดหมายเหตุสยามไสมยยังมีการกล่าวถึงการปกครองของประเทศฝรั่งเศส โดยมีจุดประสงค์เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจกับผู้อ่านประกอบการลงข่าวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับจีน ซึ่งเนื้อหาที่มีการกล่าวถึง “คอนสแตนตินูเชอน” และตำแหน่ง “เปรีลิเอนต์” จนไปถึงจำแนกด้านการบริหารที่กล่าวถึง “อรรคมหาเสนาธิบัติ” หรือ “ปรีเมีย” และเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ รวมไปถึงขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลของฝรั่งเศสอย่างละเอียด รวมไปถึงการทำงานและการออกเสียงของ “ปาเลียแมนต์” ฝรั่งเศสที่แบ่งเป็น “เสนต” และ “แชมเบอร์ออฟเดputies” หรือคำว่าพวก “ออปโปสิเชอน” ที่หมอสมิธแปลว่าคือ “พวกต่อสู” โดยมีการอธิบายว่าคือผู้ที่มีความเห็นในทางราชการไม่ตรงกับรัฐบาล ตำแหน่ง “สปีเกอร์” หรือประธานของที่ประชุมการ “โวล” หรือการออกเสียง รวมไปถึงการ “ควาเดอรโวล” หรือการออกเสียงของประธานเมื่อที่ประชุมมีการออกเสียงเท่ากัน รวมการเปรียบเทียบกับรูปแบบการปกครองของอังกฤษว่ามีความแตกต่างกันอีกด้วย ดังที่ผู้วิจัยจะยกมาดังต่อไปนี้คือ

“๑ คอเวนแมนต์ผู้ปกครองประเทศฝรั่งเศสนี้ เปนริบปติก ไม่มีกษัตริ์ ผู้เปนประธานาธิบดี ในแผ่นดินนั้นเรียกว่า เปรีลิเอนต์ ราษฎรทั้งหลายเลือกขึ้นให้เปนเปรีลิเอนต์ อยู่ตามกำหนดปี ตามกฎหมายคอนสแตนตินูเชอน สำหรับแผ่นดิน ครั้นถึงกำหนดเวลาที่เลือกเปรีลิเอนต์ใหม่ เปรีลิเอนต์คนเก่าต้องออกจากตำแหน่ง แลเปลี่ยนกันไปเสมอ ผู้ซึ่งเปนคอเวนแมนต์นั้นมี อรรคมหาเสนาธิบัติ ๑ เสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศ ๑ เสนาบดีผู้ว่าการคลังมหาสมบัติ ๑ เสนาบดีผู้ว่าการสินค้า ๑ เสนาบดีผู้ว่าการกรมเมือง ๑ เสนาบดีผู้ว่าการทัพบก ๑ เสนาบดีผู้ว่าการศิลปสาตร ๑ (คือจัดการเล่าเรียนสรรพวิชาการของราษฎร) เสนาบดีผู้ว่าการยุติธรรม ๑ (คือจัดการชำระถ้อยความทุกอย่างทุกประการ) เสนาบดี ทั้ง ๙ นายเรียกว่า คอเวนแมนต์ ฤคคาบินต แต่ผู้เปนเปรีลิเอนต์นี้มีได้นับเข้าในจำพวกคอเวนแมนต์ เปนใหญ่กว่าคอเวนแมนต์ ราชการแผ่นดินอยู่ในเงื้อมมือของคอเวนแมนต์ทั้งสิ้น ในจำพวกคอเวนแมนต์นั้นมีอรรคมหาเสนาธิบัติ เรียกในภาษาฝรั่งเศสว่า ปรีเมีย เปนประธานาธิบดี เมื่อเวลาที่ตั้งคอเวนแมนต์นั้น ผู้ซึ่งจะเปนอรรคมหาเสนาธิบติมีอำนาจ เลือกเอาคนที่ร่วมใจกันมาตั้งเปนเสนาบดีว่ากรมต่าง ๆ ดังที่ว่ามาแล้วนั้นได้...

๑ ปาเลียแมนต์ นั้นคือที่ประชุม หัวหน้าของราษฎร ๆ ทุกหัวเมืองประชุมเลือกให้เข้ามา นั่งปลุการาชการกับคอเวนแมนต์ในปาเลียแมนต์ แทนราษฎร ปาเลียแมนตในกรุงฝรั่งเศส แบ่งออกเป็นที่ประชุมสองแห่งๆ หนึ่งเรียกว่า เสนต แห่งหนึ่งเรียกว่า แชมเบอร์ออฟเดputies ผู้ที่นั่งประชุมในเสนตนั้นเรียกว่า เสนตอระๆ มีประมาณร้อยเศษ พวกที่นั่งประชุมใน แชมเบอร์ออฟเดputiesนั้น ที่หลายร้อยคน เปรีลิเอนต์นั้นเป็นประธานในที่ประชุมเสนต แลเสนาบดีในจำพวก คอเวนแมนต นั้นแยกเข้ามานั่งประชุมในเสนตด้วยบ้าง เพื่อเสนตอระทั้งหลายจะได้ไถ่ถามด้วยข้อราชการต่างๆ ในที่ประชุมแชมเบอร์ออฟเดputiesนั้น ผู้ที่เข้ามาประชุมต้องเลือกคนหนึ่ง ขึ้นให้ตั้งเปนประธานในที่ประชุมเรียกว่า สะปี

เกอร์ ๆ เป็นผู้ตัดสินในการที่ผู้ซึ่งเข้าประชุมจะพูดจาโต้เถียงกัน ที่เป็นลำดับตามกฎหมายซึ่งตั้งไว้สำหรับ ปาเลียมেন্ট เบื้องขวาแห่งที่นั่งของสปีเกอร์นั้นเป็นที่นั่งแห่งอรรถมหาเสนาธิปไตยแลเสนาบดีในจำพวกคอเวินเมนต์ ฝ่ายซ้ายนั้นเป็นที่นั่งของพวกออปโปสิชัน ๆ นี่เป็นผู้มีความเห็นในทางราชการ ผิดกับคอเวินเมนต์ เหตุนี้จึงเรียกว่าพวกออปโปสิชัน แปลว่าพวกต่อสู้ ธรรมเนียมอังกฤษนั้นถ้าเปลี่ยนคอเวินเมนต์ใหม่แล้วพวกออปโปสิชัน รับเป็นคอเวินเมนต์ แทนพวกที่ออกจากคอเวินเมนต์ กลับมาเป็นพวกออปโปสิชัน เปลี่ยนกันอย่างนี้เสมอไป แต่ธรรมเนียมฝรั่งเศสไม่เป็นเช่นนั้น ถ้าพวกคอเวินเมนต์ ออกพวกออปโปสิชัน หาได้เป็นคอเวินเมนต์ไม่ เมื่อไปปรินซิเพิลต์เชิญพูดโตมาเป็นอรรถมหาเสนาบดี ผู้นั้นเลือกเอาคนอื่นมิใช่พวกออปโปสิชันมาเป็นคอเวินเมนต์...

ในเวลาที่ประชุมพร้อมกัน ผู้มาประชุมลุกขึ้นยืนไถ่ถามพูดจาโต้ตอบด้วยข้อราชการต่าง ๆ กับอรรถมหาเสนาธิปไตย แลเสนาบดีในจำพวกคอเวินเมนต์ได้ทุกคน เมื่อปรึกษาด้วยข้อราชการสิ่งใด เป็นต้นว่าการตั้งเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายจะกระทำการศึกษาการศึกษาศึกษาไตร่ตรอง ฤๅหนังสือสัญญา กับนา ๆ ประเทศ ฤๅจะคิดเก็บภาษีอากรเงินขึ้นแผ่นดิน แลสรรพราชการใด ๆ ก็ดี ครั้นปรึกษาแลพูดจาโต้เถียงกัน ตามความเห็นของพวกที่ประชุมกันแล้ว คนที่ประชุมนั้นก็แบ่งออกเป็นสองจำพวก ๆ ที่เห็นว่าราชการสิ่งนั้นควรจะเป็นไปได้ แลจำพวกที่เห็นว่าจะเป็นไปไม่ได้ คนสองจำพวกนี้ก็พากันเดินออกไปจากที่ประชุมทั้งหมด เว้นแต่สปีเกอร์คนเดียว แล้วเดินกลับมาในที่ประชุมข้างละคน สปีเกอร์คอยนับอยู่จนหมดคน ถ้าพวกใดพวกหนึ่งมากกว่ากัน ราชการที่ปรึกษาสำเร็จไป ตามความเห็นของจำพวกที่มากกว่าทุกครั้ง ถ้าคนสองจำพวกนี้เท่ากัน แล้วสปีเกอร์ตั้งเข้าข้างพวกใดพวกหนึ่งตามความเห็นของสปีเกอร์ในราชการอันนั้น การที่กล่าวมานี้เรียกว่า โหวต ถ้าคนสองจำพวกมากกว่ากันอยู่แล้ว สปีเกอร์ไม่ต้องโหวต เว้นแต่คนสองจำพวกเท่ากัน สปีเกอร์ต้องโหวตเข้าข้างพวกหนึ่ง โหวตของสปีเกอร์ เรียกว่า คาวเตอร์โหวต

๑ การอธิบายมาโดยสังเขปนี้ เพื่อจะให้นานผู้อ่านเข้าใจประเพณี การรักษาปกครองบ้านเมืองของชาวฝรั่งเศสเสียให้ทราบชัดก่อน ภายหลังจึงได้พูดถึงการเปลี่ยนคอเวินเมนต์ แลการอื่น ๆ ได้ชัดเจนปราศจากความสงสัยของนานผู้อ่าน”²⁸² (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า ความจำเป็นในการอธิบายข่าวสารความเคลื่อนไหวของประเทศตะวันตก ทำให้บรรดานักหนังสือพิมพ์จะต้องอธิบายขยายความเพิ่มเติมถึงกระบวนการและรูปแบบการปกครองของประเทศนั้น ๆ ที่มีความแตกต่างแม้แต่กับชาติตะวันตกด้วยกันเอง อีกทั้งยังถือเป็นเรื่องที่แปลกใหม่ยิ่งสำหรับชาวสยาม ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นปัจจัยอีกประการหนึ่ง ที่ส่งผลให้ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตกจำนวนมาก ที่อยู่ในความรู้สึกนึกคิดของชาวตะวันตกได้ส่งต่อและแพร่กระจายมาสู่บรรณพิภพที่ชาวสยามที่อ่านออกเขียนได้มีความสามารถที่จะรับหรืออ่านหนังสือพิมพ์เหล่านี้ ได้รับรู้ถึงชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองเหล่านี้

²⁸² “จดหมายเหตุสยามสมัย เล่ม ๔ แผ่น ๖ วัน พุธ เดือน สิบ แรม ๗ ค่ำ ปี ระกา สัปดาห์ ๑๒๔๗” ใน จดหมายเหตุสยามสมัย เล่มที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๔๗ หน้า 41-42.

นอกจากนั้น จดหมายเหตุสยามสมัยยังเริ่มมีการลงบทความซึ่งกล่าวถึง “การคอเวนแนนต์” และการจำแนกแยกแยะรัฐบาลออกเป็นชนิดต่าง ๆ ตามแต่ลักษณะนิสัยหรือ “อัธยาไสย” ของคนในบ้านเมือง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นเริ่มการอธิบายความคิดทางการเมืองตะวันตกอย่างเป็นระบบครั้งแรก ๆ ในภาษาไทย ที่ปรากฏการจำแนกชื่อเรียกตำแหน่งของผู้ปกครอง ไม่ว่าจะเป็น “เอมปิรอร์”, “กิง” และ “เพรซิเดนต์” ที่มีอำนาจมากน้อยต่างกันตามแต่ธรรมเนียมกฎหมายของบ้านเมืองนั้น ๆ รวมไปถึงการสอดแทรกคติหรือการเผยแพร่ศาสนาไปในที่อีกด้วย ดังในจดหมายเหตุสยามสมัยฉบับเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2426 ที่มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า

“คอเวนแนนต์

๑ ...คนในโลกนี้ไม่เหมือนกัน ที่รู้จักรู้จักเกรงรู้จักกลัวเหนแก่กัน พวกเหล่านี้มีแต่ความสบายอย่างเดียว อีกจำพวกหนึ่งมักรักตัวเองเกิน ไม่เหนแก่ผู้อื่น ว่ายากสอนยาก นึกอยากอย่างไรจะเอาให้ได้สำเร็จความปรารถนา คนอื่นจะยับยั้งเสียประการใด เขาไม่คิดไม่เหนแล้ว เพราะเหตุเช่นนี้ จึงต้องมีการบังคับข้อบังคับ ต้องเกิดการ คือ คอเวนแนนต์ การคอเวนแนนต์สำหรับครอบครัว สำหรับคนที่เข้ากันเปนพวกฝักฝ่ายเปนหมู่เลกหมู่ใหญ่ เปนบ้านเปนเมืองเปน ประเทศเปนพระราชอาณาเขตฯ

๑ พระศาสนา อันเปนคำสั่งสอนของพระเจ้าแทจจริงองค์เดียวนั้น คนเรียบร้อยมักเชื่อมักประพฤติ มักครองตัวเองให้ใจของตัวอยู่ในโอวาทของพระเจ้าองค์นั้นผู้ได้วางแบบสอนมนุษย์อย่างดีที่สุดแล้ว

๑ บัดนี้ในโลกนี้มีคอเวนแนนต์หลายชนิด สมกับความอัธยาไสย แห่งคนทั้งปวงอันเปนพื้นแผ่นดินบ้านเมืองต่าง ๆ นั้น เจ้านั้นมีอยู่หลายชนิด ที่เรียกว่า เอมปิรอร์บ้าง กิง บ้าง เพรซิเดนต์บ้าง พวกผู้สำเร็จราชการแผ่นดินบ้านเมืองเหล่านี้ มีอำนาจมากกว่ากันน้อยกว่ากัน ตามทำเนียบกตหมายแผ่นดินบ้านเมืองต่าง ๆ นั้น

๑ เมื่อมีคอเวนแนนต์แล้ว คนทั้งปวงทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยตลอดทั่วกันในคอเวนแนนต์นั้นต้องเต็มใจทำตาม กตหมายที่คอเวนแนนต์นั้น ได้จัดตั้งไว้เปนการประพฤดีทั่วตลอดบ้านเมืองนั้น²⁸³ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อสังเกตสำคัญของหมอสมิธในเรื่องของ “คอเวนแนนต์” ก็คือ การเริ่มให้ความหมายของคำว่า “Government” ที่ถือเป็นมโนทัศน์ทางการเมืองตะวันตกที่สำคัญมโนทัศน์หนึ่งโดยที่เขาบรรยายไว้ว่าเป็น

²⁸³ “จดหมายเหตุสยามสมัย เล่ม ๒ แผ่น ๘ วัน พุฒ เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ ปี มะแม เบญจศก ๑๒๔๕”, ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 57-58.

“การบังคับข้อบังคับ” ที่เริ่มต้นตั้งแต่ครอบครัวไปจนถึงบ้านเมืองหรือพระราชอาณาเขต อาทิ ตำแหน่ง “เอมปิรอร์” “กิง” และ “เพรซิเดนต์” เป็นต้น

ที่สำคัญยิ่งก็คือ ในบทความเรื่อง “ว่าด้วยธรรมเนียมคอเวนแนนต์” ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2427 ปรากฏถึงการจำแนกรูปแบบการปกครองหรือ “คอเวนแนนต์” ระหว่างรูปแบบ “โมนาคิกล” ซึ่งเป็นการทับศัพท์คำภาษาอังกฤษว่า “Monarchical” กับรูปแบบ “รีพับลิกัน” , “ฟรีชเตต” , “รีพับลิค” ที่เป็นคำทับศัพท์ของคำว่า “Republican” , “Freestate” , “Republic” ตามลำดับ พร้อมมีการบรรยายถึงลักษณะของรูปแบบการปกครองทั้งสองแบบเอาไว้ด้วย และจากการบรรยายถึงรูปแบบการปกครองทั้งสองรูปแบบนี้เอง ที่ปรากฏถึงชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตกที่ใช้ในการอธิบายถึงรูปแบบการปกครองแบบหลังว่า “อะริสโตแครซี” ซึ่งตรงกับศัพท์ในภาษาอังกฤษว่า “Aristocracy” และ “เดโมแครติกคอเวนแนนต์” ที่มาจากภาษาอังกฤษว่า “Democratic Government” ซึ่งถือเป็นการปรากฏของศัพท์คำว่า “เดโมแครติก” โดยการทับศัพท์แบบถ่ายเสียงเป็นอักษรไทย ที่เป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ผู้วิจัยสืบค้นได้ในขณะนี้อีกด้วย โดยใจความสำคัญในตอนนี้ หมอสมิธได้บรรยายว่า

“แผ่นดินบ้านเมืองต่าง ๆ นั้น แบ่งเป็นรีพับลิกัน แลโมนาคิกล แล้วแต่แบบคอเวนแนนต์นั้น ฤตามกฎหมายตั้งแห่งคอเวนแนนต์นั้น แผ่นดินบ้านเมืองนั้นเรียกว่าโมนาคิกล เมื่อคนเดียวเปนหัวหน้า แลจัดลำดับการบ้านเมืองตลอดตามชอบใจ คน ๆ เดียวอันมีอำนาสิทธิตั้งนี้ มีนามชื่อต่าง ๆ บางทีเรียกเปนเอมปิรอร์ เปนกิง เปนตุก เปนปรินซ์ แล้วแต่พระราชอาณาเขตรนั้น จะมากน้อยสักเท่าใด ที่เรียกว่าฟรีชเตตฤรีพับลิกันนั้น คือคอเวนแนนต์บ้านเมืองนั้น ตกอยู่กับคนหนึ่งคนใด ที่หมู่คนเปนอันมากถนัดน้อยได้โปรดจัดตั้งให้เป็นผู้ว่าการแผ่นดินบ้านเมืองนั้น บางทีรีพับลิกันคอเวนแนนต์นั้น ตกอยู่กับท่านผู้ดีผู้ใหญ่ตามตระกูลตามทรัพย์ตามพาหนะกำลังของเขาในเมืองนั้น คอเวนแนนต์เช่นนี้เรียกว่าอะริสโตแครซี บางทีเดโมแครติกคอเวนแนนต์ เปนคอเวนแนนต์ที่คนทั้งปวงทั่วทั้งบ้านทั้งเมือง จัดโหวตตั้งพวกว่าการเมืองขึ้น เช่นในประเทศยูไนเต็ดสเตตนั้น ^{๒๘๔} (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดจะพบว่า คำอธิบายเกี่ยวกับธรรมเนียมการปกครองบ้านเมืองของหมอสมิธ เริ่มปรากฏเค้าโครงของการจำแนกแยกแยะระหว่างรูปแบบการปกครองแบบ “โมนาคิกล” ที่หมอสมิธอธิบายว่า “แผ่นดินบ้านเมืองนั้นเรียกว่าโมนาคิกล เมื่อคนเดียวเปนหัวหน้า แลจัดลำดับการบ้านเมืองตลอดตามชอบใจ คน ๆ เดียวอันมีอำนาสิทธิตั้งนี้” หรือกล่าวอีกนัย

²⁸⁴ “จดหมายเหตุสยามไสมย เล่ม ๓ แผ่น ๒๑ วัน พุม เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปี วอก ฉศก ๑๒๔๖”, ใน จดหมายเหตุสยามไสมย เล่ม ๔ (กรุงเทพฯ: สมาคมกิจวัฒนธรรม, 2548), หน้า 393.

หนึ่งก็คือ รูปแบบการปกครองแบบ “โมนาคัล” ในข้อเขียนของเขาจะมีความหมายถึงรูปแบบการปกครองที่มีคนคนเดียวเป็นหัวหน้า รวมไปถึงจะต้อง “จัดการปกครองตลอดตามชอบใจ” และเป็น “คน ๆ เดียวอันมีอำนาสิทธิ” ที่หากพิจารณาจากชื่อเรียกตำแหน่งในการปกครองที่หมอสมิธเรียก ไม่ว่าจะเป็น “เอมพิรอร์ เปนกิน เปนดุก เปนปรินซ์ แล้วแต่พระราชอาณาเขต”

ที่น่าสนใจยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ คำศัพท์ทางการเมืองอีกคำหนึ่งที่นำมาวางคู่กับคำว่า “โมนาคัล” ก็คือ รูปแบบการปกครองแบบ “รีพับลิกัน” (Republican) , “ฟรีสเตต” (Free State) และ “รีพับลิก” (Republic) ที่หมอสมิธใช้ในบริบทของคำที่ใช้แทนกันได้ และที่สำคัญยิ่งก็คือ การที่เขาอธิบายรูปแบบการปกครองแบบ “รีพับลิกัน” , “ฟรีสเตต” และ “รีพับลิก” ที่ประกอบไปด้วยรูปแบบการปกครองสามรูปแบบคือ การที่รัฐบาลตกอยู่กับ “คนหนึ่งคนใด” หรือตกอยู่กับ “ท่านผู้ดีผู้ใหญ่ตามตระกูลตามทรัพย์ตามพาทะนงของเขาในเมือง” หรือที่หมอสมิธใช้คำว่า “อะริสตอแครซี” หรือ “เดโมแครติกคอเวนเมนต์” ที่เป็นรูปแบบการปกครองที่ “คนทั้งปวงทั่วทั้งบ้านทั้งเมือง จัดโหวตตั้งพวกว่าการเมืองขึ้น” ซึ่งข้อที่ควรพิจารณาในที่นี้ก็คือ บริบทของการเกิดขึ้นและความหมายของ “เดโมแครติกคอเวนเมนต์” นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตก โดยเฉพาะคติการจำแนกรูปแบบการปกครองที่หมอสมิธอธิบายว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่พลเมืองจำนวนมากหรือน้อยก็ได้เลือกตั้งขึ้นมา ที่อาจจะมิลักษณะเป็น “อะริสตอแครซี” หรือเรียกว่า “เดโมแครติกคอเวนเมนต์” หากคนทั้งปวงเป็นผู้ที่เลือกตั้งหรือ “โหวต” เข้าสู่ตำแหน่งทางการเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สหรัฐอเมริกานั้นมีรูปแบบการปกครองแบบ “รีพับลิก” ที่มีความเป็น “เดโมแครติกคอเวนเมนต์” ด้วยเหตุที่คนทั้งปวงในบ้านเมืองได้เลือกตั้งขึ้นมานั่นเอง

อย่างไรก็ดี ข้อที่ควรกล่าวถึงเพิ่มเติมก็คือ การที่หมอสมิธได้เชื่อมโยงการอธิบายประเทศสหรัฐอเมริกาว่ามีการปกครองแบบ “เดโมแครติก” หรือ “Democratic” นั้นสะท้อนให้เห็นความนิยมและการเปลี่ยนแปลงความหมายในแง่บวกมากขึ้นของชุดคำศัพท์ทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับ “Demos” ที่เดิมหมายถึงคนจน และมักไปโยงกับความปั่นป่วนวุ่นวายจากผลร้ายของการปกครองแบบประชาธิปไตยโบราณหรือประชาธิปไตยเอเธนส์ (Athenian Democracy) มาสู่ความหมายในแง่ดีที่เริ่มจากการเปลี่ยนแปลงในสหรัฐอเมริกาเป็นต้นมา ทั้งคำว่า “Democratic” , “Democrat” ซึ่งถูกนำไปใช้ตั้งเป็นชื่อพรรคการเมืองที่มีรากฐานมาจากการสนับสนุนการยกเลิกเกณฑ์ด้านทรัพย์สินหรือการเสียภาษีกับสิทธิในการเลือกตั้งของชาวอเมริกันคนผิวขาวที่มีรายได้น้อย กระนั้น ผู้วิจัยก็ยังไม่พบว่า คำว่า “Democratic” , “Democrat” หรือแม้กระทั่งคำว่า “Democracy” ปรากฏในฐานะชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองในที่อื่น ๆ ที่มีความแพร่หลายและสม่ำเสมอในระดับหนึ่งพอที่จะเป็นกระแสความคิดทางการเมืองได้ในสยามก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่เพียงอย่างเดียว

กล่าวโดยสรุป หนังสือจดหมายเหตุนสยามสมัย เป็นแหล่งข้อมูลที่เก่าแก่ที่สุดในขณะนี้ที่มีการระบุถึงคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตก โดยการถ่ายทอดผ่านการถอดเสียงจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยว่า “เดโมแครติก” และเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นว่าความคิดทางการเมืองตะวันตกที่เกี่ยวข้องกับ “Democracy” ได้ไหลเวียนเข้ามาสู่สยามแล้ว โดยเฉพาะจากการแสดงออกซึ่งความรู้ทางการเมืองดังกล่าวของหมอมสุมิ อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้วิจัยได้พิจารณาจากเอกสารแวดล้อมในยุตสมัยเดียวกันที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไปในบทนี้นั้น ถือว่า ภาษาทางการเมืองดังกล่าว ถือว่าเป็นการปรากฏขึ้นมาเพียงครั้งเดียว และไม่ปรากฏในที่อื่น ๆ อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอที่จะเป็นกระแสดความคิดที่นำไปสู่การใช้ หรือการบัญญัติศัพท์ว่า “ประชาธิปไตย” ขึ้นมาในภาษาไทยเพื่อใช้เรียกคำว่า “Democratic” ในภาษาอังกฤษแต่เพียงอย่างเดียว

ลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงการรับรู้และทำที่เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองแบบมหาชนรัฐของสหรัฐอเมริกาโดยการเดินทางไปสัมผัสด้วยประสบการณ์ของชาวสยามเอง จากภารกิจในการเจริญสัมพันธไมตรีโดยคณะราชทูตสยามในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2427

5.3 รายงานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เสด็จประเทศอเมริกา พ.ศ. 2427

ในปี พ.ศ. 2427 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากษัตริยานิหาร กรมพระนเรศวรฤทธิ ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งราชทูตของสยามประจำลอนดอน ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำรงตำแหน่งราชทูตเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งถือเป็นการเจริญพระราชไมตรีสหรัฐอเมริกาของคณะราชทูตสยาม²⁸⁵เป็นครั้งแรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา หนึ่งในคณะราชทูตทรงเขียนรายงานการเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีอย่างละเอียดทุกเล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²⁸⁶ เนื้อหาในรายงานได้กล่าวถึงรายละเอียดการเดินทางไปเจริญพระราชไมตรี

²⁸⁵ ในรายงานมีบันทึกรายชื่อและตำแหน่งของคณะราชทูต ประกอบไปด้วย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ ราชทูต, พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ผู้ใหญ่, นายสนั่นหุ้มแพร ลิครตรี ลำม, มิสเตอร์วิลเลียมฟอสเวิร์ก แอดแดซ ภาษาอังกฤษ, หมอจันดเล้าม, มิสเตอร์เอ็ดเวิร์ด เฮอเบิร์ตฟอสต์ ลำม ใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา, สำเนารายการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เสด็จประเทศอเมริกา พ.ศ. 2427 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทร์ เมื่อปีชวด พ.ศ. 2469 (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, 2469), หน้า 361.

²⁸⁶ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, “คำนำ” ใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา, สำเนารายการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เสด็จประเทศอเมริกา พ.ศ. 2427, หน้า (1).

ยังประเทศสหรัฐอเมริกาตั้งแต่เริ่มออกจากประเทศอังกฤษ, การเดินทางไปเมืองวอชิงตัน และการยื่นพระราชสาสน์ต่อประธานาธิบดี เซสเตอร์ เอ อาร์เธอร์ (Chester A. Arthur) ตลอดจนการไปเยี่ยมชมทำเนียบประธานาธิบดีและเข้าร่วมสังเกตการประชุมรัฐสภาของสหรัฐอเมริกา, การเยี่ยมชมสถานที่และเข้าพบกับบุคคลสำคัญในรัฐต่าง ๆ ของสหรัฐอเมริกาทั้งฝั่งตะวันออกและตะวันตกตลอดการภารกิจ

รายงานฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงความสนใจในวิทยาการด้านต่าง ๆ ของประเทศในยุโรปของสยาม โดยการส่งคณะราชทูตไปเจริญพระราชไมตรีรวมไปถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับวิทยาการและความเจริญทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์ การทหารและการเมืองการปกครอง พร้อมเขียนบันทึกอย่างละเอียดเพื่อทรงกลับมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในแง่ขององค์ความรู้ทางการเมืองเกี่ยวกับสหรัฐอเมริกา คณะราชทูตได้มีโอกาสหลายวาระในการสังเกตการณ์การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองและรัฐพิธีในสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในระดับพรรค ไปจนถึงการประชุมและการทำงานของสภา
คองเกรส รวมไปถึงองค์กรและผู้นำทางการเมืองในส่วนของมลรัฐ ตลอดจนการถ่ายทอดเหตุการณ์และอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อเหตุการณ์รวมไปถึงสถานการณ์ทางการเมืองที่ผู้เขียนรายงานประสบพบเจอ และรวมไปถึงท่าทีและความรู้สึกต่อรูปแบบและกระบวนการทางการเมืองรูปแบบมหาชนรัฐของสหรัฐอเมริกาในทางที่ไม่ประทับใจนัก มากไปกว่านั้น เอกสารฉบับนี้ยังเป็นเอกสารฉบับที่เก่าแก่ที่สุดที่ผู้วิจัยสามารถจะสืบค้นได้ในขณะนี้ ที่ปรากฏคำว่า “เดโมแครต” จากหลักฐานที่มีการเขียนโดยฝั่งของชาวสยามเอง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา เป็นผู้บันทึกภารกิจการเดินทางของคณะทูตอย่างละเอียดตั้งแต่เริ่มออกเดินทางจากอังกฤษในวันศุกร์ เดือน 6 ขึ้น 1 ค่ำ ปีวอกฉศก จ.ศ. 1246 (25 เมษายน พ.ศ. 2427[1884]) และเดินทางกลับมาถึงลอนดอนในวันจันทร์ เดือน 8 แรม 7 ค่ำ ในปีเดียวกัน²⁸⁷ และทรงใช้เวลาเขียนรายงานฉบับนี้ตั้งแต่วันเสาร์ เดือน 9 ขึ้น 4 ค่ำ (26 กรกฎาคม พ.ศ. 2427) แล้วเสร็จในวันพฤหัสบดี เดือน 3 ขึ้น 4 ค่ำ และส่งรายงานฉบับ

²⁸⁷ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบกับปฏิทิน 150 ปี พบว่า ในสำเนารายงาน บันทึกไว้ว่า “รุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ วันที่ ๒๔ มิถุนายน” แต่เมื่อเทียบกับปฏิทินดังกล่าว พบว่า วันจันทร์ เดือน 8 แรม 8 ค่ำ ตรงกับวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2427

นี้จากลอนดอนในวันศุกร์ เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ²⁸⁸ ในปีเดียวกัน (ตามปีปฏิทินเก่า)²⁸⁹ เมื่อคณะราชทูตได้เดินทางถึงสหรัฐอเมริกา และเข้าไปเยี่ยมชมการประชุมของสภาองเกรส จากการบันทึกในรายงานแสดงให้เห็นว่ามีการเล่าถึงความเป็นมาตั้งแต่การก่อตั้ง ชื่อของตำแหน่ง และการได้มาซึ่งสมาชิกสภาองเกรสทั้งสองได้อย่างละเอียดตั้งแต่เริ่มก่อตั้งประเทศ ดังความตอนหนึ่งในรายงานว่า

“...ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลด้วยเรื่องราวของคองเกรสต่อไปบ้าง พอสมควร ดังได้ทราบเกล้าฯ มาดังนี้ คือคองเกรสครั้งแรกนั้น เปย์ตอน แรนดอล์ฟ ชาวเมืองเวียเนีย เบนหัวหน้าประชุมที่เมืองฟิลาเดลเฟีย ในเดือนเซ็ปเตมเบอร์ปี ๑๗๗๔ กอลอนีทั้งปวงยกเสียแต่เมือง ยอเนียได้มาพร้อมกัน พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ แลข้าราชการทั้งปวง ได้ทราบตลอดในการที่หมู่ชน จำพวกนี้ได้ตั้งกองประชุมหัวเมืองของพระองค์ในอเมริกาโดยนอกจากพระบรมราชานุญาตของ พระองค์ที่เมืองฟิลาเดลเฟีย พระองค์ทรงพระดำริมิได้เห็นชอบในการอันนี้ แต่หาได้กระทำให้สิ่งใดไม่ คองเกรสนี้ได้ประชุมกันที่เมืองฟิลาเดลเฟีย ในวันที่ ๑๐ เดือนเมษายนปี ๑๗๗๕ ได้เลือกเพอร์มันเนนทกอลฟี เบน เปรลิเมนต์ แต่ท่านผู้นี้ป่วยหนักลงจึงได้ลาออกจากตำแหน่ง ครั้นในวันที่ ๒๔ เดือนเมษายนปีนั้น จึงได้เลือกยอนแฮนคอกเพนต่อไป แต่นั้นมาก็มีการประชุมต่าง ๆ เสมอ

...พวกเสนตนั้น ได้เลือกมาสเตตส์ละ ๒ นาย เลือกโดยพวกสลิญสเลเซอร์ในสเตตนั้นๆ ๖ ปี ครั้งหนึ่ง ไวซ์เปรลิเมนต์นั้นเป็นเปรลิเมนต์ของเสนตทั้งปวง ถ้าเวลาใดตำแหน่งนั้นว่างจึงเลือกตาม เวลา

พวกเฮาส์ออฟรีเพรเซ้นเตติฟนั้น ได้เลือกทุกปีที่ ๒ โดยประชุมชนเพนอันมากในสเตตนั้นๆ ตามพลเมืองมากแลน้อย กำหนดประมาณตามกำหนดในปี ๑๘๗๐ นั้นรีเพรเซ้นเตติฟคน ๑ แทน ราษฎร ๑๓๑๔๒๕ คน แลเฮาส์นั้นเลือกเปรลิเมนต์แลออฟฟิเชียลเองเสมอไป”²⁹⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อสำคัญก็คือ ในขณะที่คณะราชทูตได้เข้าเยี่ยมชมนองเกรส คณะราชทูตยังได้มีโอกาสเข้าสังเกตการณ์การประชุมที่ในขณะนั้นกำลังมีการประชุมกันอยู่ด้วย ดังบันทึกในตอนนีวว่า

“...เมื่อเวลาข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมาดู ที่นี้กำลังประชุมปรึกษากันอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงได้ขึ้นไปดูบน ดีโปลมาติกกัลลารี กำลังประกาศแลเถียงคัดค้านกันอยู่ พวกเม็มเบอร์นั่งตามโต๊ะของ

²⁸⁸ เมื่อสอบเทียบกับปฏิทิน 150 ปี ไม่พบว่ามียวันที่ตรงกับวันพฤหัสบดี เดือน 3 ขึ้น 4 ค่ำ และวันศุกร์เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ (เดือน 3 ขึ้น 4 ค่ำ ตรงกับวันจันทร์ และ เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ ตรงกับวันอังคาร) แต่มีวันพฤหัสบดี เดือน 3 ขึ้น 14 ค่ำ และวันศุกร์ เดือน 3 ขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งตรงกับวันที่ 15 และ 16 มกราคม พ.ศ. 2427 ตามปีปฏิทินเก่า ดังนั้น ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสันนิษฐานว่า วันที่เขียนแล้วเสร็จและวันที่ส่งรายงาน หากไม่ใช่วันพฤหัสบดีที่ 15 มกราคม และวันศุกร์ 16 มกราคม พ.ศ. 2427 ก็ควรจะเป็นวันจันทร์ที่ 19 มกราคม และวันอังคารที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2427 ในปีปฏิทินเก่าตามลำดับ

²⁸⁹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิศาตรา, สำเนาถวายาร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสด็จประเทศอเมริกา พ.ศ. 2427, หน้า 1, 435.

²⁹⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 101-102.

ตน ๆ มีกระตือรือร้นที่จะศึกษาทุกคน แต่ความเรียบร้อยนั้นดูหาผู้จะมีนักไม่ สิบบุหรืก็เสียยากนัก
กลุ่มไปทั้งนั้น แลเสียงดังแซ่ไป คนเข้าออกดูพลุกพล่านอยู่โดยรอบ”²⁹¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

จะเห็นได้ว่า ถึงแม้คณะราษฎรจะมีความรู้ความเข้าใจถึงที่มาที่ไปของสมาชิกสภาองเกรส แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ชนชั้นนำสยามมิได้มีท่าทีหรือความรู้สึกที่นิยมชมชอบต่อการประชุมและการอภิปรายในสภามากนัก รวมไปถึงการตั้งข้อสังเกตว่า การประชุมและอภิปรายในสภามีได้เป็นไปอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยนัก มากไปกว่านั้น เมื่อคณะราษฎรได้เดินทางไปเมืองชิคาโก และมีโอกาสเข้าเยี่ยมชม “คอลเวนชันฮอลล์” (Convention Hall) ที่มีชื่อเสียงของเมือง ที่เพิ่งเสร็จจากการจัดประชุมหยั่งเสียงเพื่อหาตัวแทนของพรรครีพับลิกันเพื่อลงสมัครชิงตำแหน่งประธานาธิบดี (Republican Presidential Nomination) ในต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2427²⁹² ที่ในรายงานฉบับนี้ใช้คำว่า “การประชุมปรึกษาเลือกเปรซิเด็นต์ใหม่” โดยในรายงานระบุว่า “เข้าเยี่ยมชมในวันเสาร์ เดือน ๗ แรม ๑๓ ค่ำ (วันที่ ๒๑ มิถุนายน)” ซึ่งตรงกับวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2427[1884]²⁹³ โดยในรายงานได้บรรยายถึงรายละเอียดของห้องประชุม และได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความไม่สะอาดเรียบร้อยที่เกิดจากกิจกรรมดังกล่าวว่า

“...ยังมีสิ่งให้เห็นได้ว่า คนอเมริกันสกปรกกว่าคนไทยอย่างหนึ่ง คือ ที่พื้นในห้องนั้นมีกากยาที่ชาวอเมริกันชอบอมกันแทนสบู่หรือน้ำ เปื้อนเปรอะไปแทบทุกหน้าเก้าอี้ ถึงมาทว่าไทยจะประชุมกันมากตั้งนี้มีน้ำหมาก ก็คงจะไม่เปรอะเต็มไปเกือบจะลาดพื้นด้วยกากยาดังนั้นแน่นอน นำพิศวงยิ่งนัก ต่างพากันอมมาคายไว้ราวกับนัดกันมา ดูเกลื่อนไปทั้งสิ้น ไซ้แต่กากยาเท่านั้น ยังเปลือกกล้วยเปลือกส้มกรไป ถ้าจะเก็บกวาดสิ่งสกปรกในที่นั้น ไม่น้อยกว่า ๓ กระบุงแน่นอน สิ่งที่ทำให้คิดประหลาดทว่าที่เลือกเปรซิเด็นต์เป็นการสำคัญ โฉนจึงรกรุงรังดังนี้”²⁹⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

คณะราษฎรย่อมน่าจะทราบดีว่า การเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเป็นเรื่องสำคัญในการได้มาซึ่งผู้ปกครอง แต่ดูเหมือนว่า เมื่อมาประสบกับสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้น คณะราษฎรดูจะไม่

²⁹¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 85.

²⁹² เป็นการแข่งขันระหว่างเชสเตอร์ เอ. อาเธอร์ (Chester A. Arthur) ประธานาธิบดีในขณะนั้นที่ขึ้นมารับตำแหน่งต่อจากประธานาธิบดีเจมส์ เอ. การ์ฟิลด์ (James A. Garfield) กับเจมส์ จี. เบลัน (James G. Blaine) จากรัฐเมน ซึ่งฝ่ายหลังได้รับเลือกเป็นตัวแทนพรรคในครั้งนั้น โปรดดู The Editors of Encyclopaedia Britannica, “United States presidential election of 1884” in Encyclopedia Britannica (Online). แหล่งที่มา: <https://www.britannica.com/event/United-States-presidential-election-of-1884>, 2018, June 6.

²⁹³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิศาตรา, สำเนาถวายราชบรรณพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เสด็จประเทศอเมริกา พ.ศ. 2427, หน้า 289.

²⁹⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 297-298.

ประทับใจนัก จากข้อสังเกตเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมไปถึงเรื่องของความสะอาด โดยเฉพาะเมื่อเป็น “การสำคัญ” หรือกิจกรรมสำคัญของรัฐอย่างการเลือกตั้งเพื่อหาตัวแทนไปลงชิงตำแหน่งประธานาธิบดี แต่กลับมีความสกปรกไม่สมกับรัฐพิธีที่ยิ่งใหญ่นัก เช่นเดียวกับ ขนบธรรมเนียมของสหรัฐอเมริกาในการต้อนรับคณะราชทูตในการเยี่ยมชมและพบปะกับบุคคลสำคัญ ตลอดจนพิธีการที่เมืองต่าง ๆ จัดขึ้นเพื่อรับรองคณะทูต ดูเหมือนว่าคณะทูตก็ไม่ได้รู้สึกประทับใจกับขนบธรรมเนียมที่คณะทูตเห็นว่าไม่ค่อยมีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งแตกต่างไปจากขนบธรรมเนียมของอังกฤษ รวมไปถึงขนบธรรมเนียมของสยามเองที่คณะราชทูตคุ้นเคย ดังตัวอย่างหนึ่งในพิธีต้อนรับของเมืองบอสตัน ที่รายงานบันทึกเอาไว้ว่า คณะราชทูตจะต้องจับมือทักทายกับผู้เข้าร่วมงานด้วยทุกคนจนเหนื่อย ซึ่งต่างไปจากธรรมเนียมของอังกฤษ รวมไปถึงการที่คณะทูตตั้งข้อสังเกตในเชิงลบกับการแต่งกายที่ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย หรือเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในหมายกำหนดการ แต่ทางคณะผู้จัดงานก็ปล่อยให้เข้าร่วมพิธี โดยที่ไม่ได้แสดงอาการใด ๆ ออกมาเลย ซึ่งสร้างความกระอักกระอ่วนใจให้กับผู้บันทึกอย่างยิ่ง ดังที่รายงานบันทึกไว้ตอนนี่คือ

“...เพราะเหตุที่ธรรมเนียมอเมริกัน ไม่เหมือนธรรมเนียมอังกฤษ ต้องจับมือด้วยทุกคน ถูกจับมือเข้าแต่เพียง ๑๘๐๐ เท่านั้น ก็ดูเหนื่อยพออยู่แล้ว ฝูงมือขาว ๆ พอหมดคนก็ด้ามอมทิเดียว ...การแต่งตัวนั้นชาวอเมริกันดูหาลู่จะมันคงนั้ไม่ ในภาคเขียวนั้นบอกว่า อีวีนิงเดรสทั้งหมดเต็มยศ ...แต่มีพวกที่ไม่มีฐานะในการแต่งตัวเลยก็มี ที่สวม ฟรอกโก๊ตบ้างก็มี มอนิงโก๊ตบ้าง ที่สุดสวมแต่แก็กเก็ตก็มี ขอภัยยอมให้เข้ามาทั้งนั้น แต่อย่างเห็นแก่ที่สุดมีผู้คน ๑ หรือ ๒ คน ชั่วแต่เสื้อแก็กเก็ตที่สวมมา โดยไม่ตั้งใจจะสวมอีวีนิงเดรสก็ตาม แต่จะแปร่งเสียให้หมดฝุ่น แลเสียอัฐิสัก ๒ - ๓ อัฐิ จ้างเขาแปร่งรองเท้าให้สะอาดก็ทั้งยาก ดูเหมือนเพิ่งกลับมาจากไปรับจ้างเขาทำการกวาดถนนก็มี เห็นเขาก็เลย ๆ กันอยู่ไม่เห็นว่กล่าวอันใดกัน”²⁹⁵ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ไม่ต่างไปจากการเข้าร่วมการรับพระราชทานอาหารกับคณะผู้ปกครองของเมืองบอสตัน บันทึกฉบับนี้ก็ได้สะท้อนถึงความรู้สึกไม่ประทับใจต่อกิริยาอาการเมื่อรับประทานอาหารของคณะผู้รับรองว่า

“ในเวลาที่ได้รับพระราชทานอาหารอยู่นั้น พวกออกสเตอเมนแลเคานซิลเมนต์ ที่รับพระราชทานอาหารอยู่ด้วยกันนั้น มีลักษณะต่าง ๆ กันที่เรียบร้อยดีก็มี ที่กิริยาเปนอเมริกันแท้จนเลยพริกหายไปเป็นไฟร์ กิริยาหยาบก็มี ถ้าจะพิจารณาโดยทั่วไปแล้ว กิริยาอยู่ข้างไฟร์มาก หัวเปนเดโมเครตอย่างหนักแทบทั้งนั้น มีคน ๑ ที่เปนเพรสิเด็นต์ของคอมมันเคาซิลนั้น เปนอย่างไฟร์ที่สุดไม่มีกิริยาเลย รับพระราชทานอาหารก็มูมมามเหมือนไม่เคยพบอาหาร พุดจาตั้งก๊กก้องที่สุด จนถ้วยที่รับพระราชทานน้ำนั้น เป็นรอยอาหารในปาก จับเปนรูปากแล้วยังขำมีเนื้อที่เคี้ยวยังไม่เล็ด หลุดจากปากติดมา

²⁹⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 363.

อยู่ปากถ้วยก้อนโตนัด ข้าพุทธเจ้าทั้งปวง ดูแล้วรับพระราชทานอาหารไม่มีใครได้เลย”²⁹⁶ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ในข้อสังเกตของคณะราชทูตถึงเรื่องของกริยามารยาทในโตะเสวณั้น พระองค์ทรงบันทึกว่าชาวอเมริกันที่มีกริยาเรียบร้อยก็พอมิบ้าง แต่จะเอียงไปทางข้างไม่เรียบร้อย หรือมีกริยาอาการที่พระองค์ใช้คำว่า “เลยพริกกลายเป็นไพร่” มากกว่า ซึ่งพระองค์ใช้คำอธิบายถึงกริยาที่ไม่เรียบร้อยเป็นอย่างดีไพร่ก็คือคำว่า “หัวเบนเดโมแครตอย่างหนัก” มากไปกว่านั้น คำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตกอย่างคำว่า “ฟรี” และ “เลยฟรี” ที่พระองค์ทรงใช้คำภาษาไทยคือคำว่า “ไพร่” เพื่อเทียบเคียงและสื่อถึงกริยาอาการอันไม่เหมาะสมเรียบร้อยแบบ “อเมริกันแท้จนเลยพริกกลายเป็นไพร่” นั้นสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกและทัศนคติที่มีต่อชาวอเมริกันในยามที่ไปประสบพบเจอด้วยประสบการณ์จริง รวมไปถึงความหมายของคำว่า “เดโมแครต” ที่ปรากฏครั้งแรกในเอกสารของสยามนี้ แสดงให้เห็นถึงความหมายในแง่ลบต่อคำดังกล่าวได้อย่างชัดเจน

เหตุการณ์น่าสนใจอีกเหตุการณ์หนึ่งที่คณะราชทูตบันทึกไว้ก็คือ การกล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนที่คณะราชทูตโดยสารเรือข้ามฟาก และมีชาวอเมริกันคนเข้ามาขอไม้ขีดไฟกับคณะราชทูต ที่สะท้อนให้เห็นว่าเป็น “กริยาความฟรีของอเมริกัน” หรือคำพูดในเชิงแปลกประหลาดใจว่า “ดูเขาฟรีกันจริง” ในสายตาของคณะราชทูตสยามในตอนนี่คือ

“ในเวลาลงเรือนี้มีอาการประหลาดที่ได้เห็นกริยาความฟรีของอเมริกันอย่าง ๑ คือมีชายคน ๑ แต่งตัวอย่างคนทำงานฝุ่นเต็มไปทั้งตัว ตรงเข้ามาพูดกับข้าพระพุทธเจ้าว่า แมช คำเดียวเท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่เข้าใจว่าขอไม้ขีดไฟ เพราะไม่เห็นกล่าวคำขอหรือคำที่เป็นการอ่อนหวานที่สำหรับจะพูดขอของจากผู้อื่น ๆ จึงนั่งดูอยู่ นึกหนักใจเกรงจะเปนเพื่อน ๆ อยู่ แต่เขาซ้ำอีกคำหนึ่งว่า แมช อีก ข้าพระพุทธเจ้าก็หิยไม้ขีดไฟ พอได้แล้วรับเอาแล้วก็เดินไปเท่านั้น ไม่ต้องขอขบใจหรืออันใดเลยดูเขาฟรีกันจริง ความปรารถนาเขาเดิมอยากได้ไม้ขีดไฟเขาก็พูดแต่จะเพาะไม้ขีดไฟ ไม่ต้องว่าอะไรเลย เขาจะเห็นป่วยการคำพูดเปล่า ๆ ครั้นได้แล้วก็เปนอันสมปรารถนาแล้ว จะต้องพูดอะไรอีกต่อไปเล่า ของเขาก็ขบกลอยู่

...พอเรือออกจากท่า มีคนชนิดอย่างคนก่อนนั้น แต่งตัวอย่างนั้น ตรงมาที่ท่านราชทูต เวลานั้นท่านทรงบุหรี่ยู่ คนนั้นเข้ามาข้างพระขนอง จับพระกรสันเรียก อี ๆ ท่านราชทูตทรงเหลียวไป เขาก็นั่งมือมาหยิบบุหรืที่พระโธฐเอาไปต่อ ท่านราชทูตทรงหยิบไม้ขีดไฟส่งให้ เขาก็ไม่ขีด เฉพาะจะเอาศีระไม้ขีดไฟจี้เข้ากับบุหรืที่ท่านทรงอยู่ ท่านก็ทรงยื่นให้จี้ พอจุดบุหรืติดแล้ว ขอบใจหรืออะไรจนคำหนึ่งไม่มีเปนเล็กน้อย พอจุดติดแล้วก็เริ่มคอนวอเซชั่น ที่จะคุยกับท่านราชทูตต่อไป เข้ามายืนเคียง

²⁹⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 410.

เอ่ยขึ้น ถ้ามามาจากไหน ท่านราชทูตทรงเดือดร้อนเต็มที ต้องทรงเสี่ยงมาเข้าหมู่แขกในพวกเดียวกันเสีย เขาก็เดินกลับไป”²⁹⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

กล่าวได้ว่า ในความคิดของคณะราชทูต การที่ชาวอเมริกันเข้ามาขอไม่ขีดไฟโดยปราศจากกิริยาอาการที่เรียบร้อยหรืออาจจะดูห้าวหรือหยาบกระด้าง หรือแม้แต่รับของไปแล้วก็ไม่มีการขอบคุณ หรือพูดอย่างเรียบร้อย หรือแม้แต่เป็นกิริยาอย่างไพเราะในมุมมองของคณะราชทูต นั้นสะท้อนถึงความเข้าใจในเสรีภาพแบบอเมริกันหรือ “กิริยาความฟรีของอเมริกัน” จนคณะทูตฉงนงุนงงแปลกใจ หรืออาจจะถึงขนาดที่รับไม่ได้ชนิดที่ต้องเอ่ยเชิงประชดประชันว่า “ดูเขาฟรีกันจริง” อย่างไรก็ตามอาจเป็นเรื่องที่อยู่ในวิสัยที่จะทำความเข้าใจได้ว่า สำหรับคณะราชทูตที่มีศักดิ์เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงในสยามและมีความคุ้นเคยและเข้ากันได้กับขนบธรรมเนียมแบบอังกฤษหรืออย่างผู้ดีอังกฤษ ที่จะไม่ประทับใจและนิยมชมชอบขนบธรรมเนียมแบบอเมริกันที่ดูแตกต่างกับขนบธรรมเนียมของอังกฤษและสยาม

นอกเหนือไปจากเรื่องเสรีภาพหรือ “ความฟรี” ที่สร้างความฉงนงุนงงให้กับคณะราชทูตสยามแล้ว หลักฐานฉบับนี้ยังแสดงถึงปรากฏการณ์ของคำศัพท์ทางการเมืองตะวันตกสำคัญอย่างแนวคิดเรื่องสิทธิ หรือ “ไรต์” (Rights) โดยเฉพาะของหนังสือพิมพ์อีกด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า

“คนหนังสือพิมพ์เมืองนี้ อยู่ข้างจะมีอำนาจ ไปในที่แห่งใด ๆ ได้แทบทั่วทุกแห่ง ที่สุดบนยกพื้นนี้ก็ขึ้นมากลุ่มอยู่ด้วยได้ ไซ้แต่มากลุ่มอยู่เปล่า เขามีไรต์ ที่จะถามอะไรต่างๆ จากพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง แลท่านเมย์ แลใคร ๆ ได้หมด ผู้ที่ถูกถามก็ต้องบอกโดยเลียด เพราะกลัวท่านจะเอาไปตำเอาต่าง ๆ”²⁹⁸ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

มากไปกว่านั้น หลังจากที่คณะทูตกลับมาพักที่โรงแรม คณะราชทูตยังมีโอกาสได้สัมผัสกับบรรยากาศของการรณรงค์เลือกตั้งประธานาธิบดีโดยการแสดงความสนับสนุนผู้สมัครเข้าชิงตำแหน่งประธานาธิบดีของพรรครีพับลิกัน โดยการแขวนป้ายสนับสนุนผู้เข้าชิงของพรรค คือ เจมส์ ซี. เบลิน ในตำแหน่งประธานาธิบดี และ จอห์น เอ. โลแกน ในตำแหน่งรองประธานาธิบดีที่สามารถมองเห็นได้จากที่พักคือ

“เวลาค่ำรับพระราชทานอาหารแล้วไม่มีการอันใด ได้รับพระราชทานพักอยู่ที่ โฮเตลนี้อีกคืนหนึ่ง อนึ่งที่นำโฮเตลออกไป ตรงข้ามคนละฟากถนน มีผ้าขาวผืน ๑ แขนงไว้มีอักษรตัวใหญ่ ๆ เขียนไว้แปลความว่า สำหรับท่านเพรสซิเด็นต์ เจมส์ซี. เบลิน แลท่านไวซ เพรสซิเด็นต์ ยอนเอ. โลกัน. ดังนั้นดูเปนที่น่ารำคาญจริง ๆ ที่นั่น ถ้าจะดูมาแต่ไวด์เฮาส์ก็คงจะแลเห็นได้ ถนัด ดูช่างไม่เกรงใจเพรสซิเด็นต์ผู้ที่เปนอยู่

²⁹⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า 418-419.

²⁹⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 362.

บัดนี้บ้างเลย ยกธงชัยหน้ากันตรง ๆ ทีเดียว สังเกตดูคนอเมริกันมักจะคอยนิยมศาสนาพระศรีอารีย แทบจะทั้งสิ้น เหมือนมิสเตอร์สมิทกงสุลนี้เอง แต่เดิมก็ชม เปรซิเดินต์อาเทอ ว่าเป็นคนดี ใจเย็นสุ่มต่าง ๆ ครั้นได้ข่าวว่ามิสเตอร์เบลนมีคนเลือกมากที่จะให้เป็นเปรซิเดินต์ต่อไป กลับติมิสเตอร์อาเทอว่าเป็นคนแฉะเฉื่อย สุ่มิเตอร์เบลนไม่ได้ มักเพนไปตั้งนี้โดยมาก”²⁹⁹ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

จากข้อความดังกล่าว เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ประสบการณ์และความรู้สึกของคณะราชทูตที่มีต่อการรณรงค์หาเสียงเพื่อชิงตำแหน่งประธานาธิบดีนั้นออกไปในลักษณะที่ “น่ารำคาญ” ยิ่งไปกว่านั้น คณะราชทูตยังมีความรู้สึกว่าการแสดงความสนับสนุนผู้สมัครของพรรคเป็นการไม่ให้เกียรติหรือ “ไม่เกรงใจ” ประธานาธิบดีที่ดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น มากไปกว่านั้น การแสดงการสนับสนุนทางการเมืองที่คณะราชทูตพบนั้นมีการเปรียบเทียบกับ การตี้นผู้มีบุญหรือ “ศาสนาพระศรีอารีย”³⁰⁰ โดยยกตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงท่าทีในการสนับสนุนผู้สมัครของพรรค ที่บันทึกฉบับนี้ได้ยกตัวอย่าง “มิสเตอร์สมิท” ที่ดำรงตำแหน่งกงสุลสยามประจำสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นที่รายงานฉบับนี้มองเป็นเรื่องแปลกหรือเป็นการตี้นผู้มีบุญมากกว่าที่จะเป็นเรื่องที่เหมาะสมหรือเรื่องปกติในการเปลี่ยนแปลงจุดยืนในการสนับสนุนผู้สมัครของพรรคเมื่อทราบว่าการหยั่งเสียงออกมาแล้ว

กล่าวโดยสรุป รายงานฯ ฉบับนี้แสดงให้เห็นความรู้ทางการเมืองตะวันตก โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาผ่านการเข้าไปสังเกตการณ์และสัมผัสด้วยตนเองอย่างเป็นทางการครั้งแรกของชนชั้นนำสยาม ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ การบันทึกรายงานอย่างละเอียดได้แสดงให้เห็นถึงหลักฐานการรับรู้ และท่าทีที่มีต่อการปกครองของสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสังเกตการณ์ต่อการประชุมรัฐสภา และการรณรงค์และกระบวนการในการเลือกตั้งประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา รวมไปถึงกิริยาอาการของชาวอเมริกันบางส่วนทั้งฝ่ายผู้ปกครองและบุคคลทั่วไป รวมไปถึงคำศัพท์ทางการเมืองตะวันตกที่สำคัญอย่างคำว่า “เดโมแครต” หรือ “หัวпенเดโมเครตอย่างหนัก” ที่กล่าวได้ว่าไม่เป็นที่ประทับใจในสายตาของคณะราชทูตเท่าใดนัก อนึ่ง จากการสำรวจการใช้คำศัพท์หรือภาษาทางการเมืองในรายงานฉบับนี้ ผู้วิจัยยังไม่พบการใช้คำว่า “Democracy” หรือการใช้คำศัพท์นี้แบบถ่าย

²⁹⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 399.

³⁰⁰ เหตุการณ์สำคัญที่อิงกับความเชื่อเรื่องพระศรีอารียหรือ “ศาสนาพระศรีอารีย” ที่หมายถึงการมาถึงของพระศรีอารียเมตไตรย และสังคมใหม่หรือโลกพระศรีอารียที่เป็นสังคมในอุดมคติที่มีแต่ความสมบูรณ์พูนสุข ก่อนรายงานฉบับนี้ (พ.ศ. 2427) ได้แก่อนุบัญญัติสยาม พ.ศ. 2334[1791], กฎอัยยา พ.ศ. 2358 [1815] และยังมีเกิดต่อมาอีกคือ กฎผู้มีบุญภาคอีสาน พ.ศ. 2444 [1901] กฎหมอล้านน้อย พ.ศ. 2476[1933] และกฎหมายบ้านไทยเจริญ พ.ศ. 2503[1960] โปรดดู ฉลองสุนทราภรณ์, “ความเชื่อในเรื่องพระศรีอารียและกฎในภาคอีสาน ข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับอุดมการณ์และผู้นำ” ใน พรเพ็ญ อันตรกูล และ อัจฉราพร กุมาทิสมัย บรรณาธิการ, “ความเชื่อพระศรีอารียและ “กฎผู้มีบุญ” ในสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2527), หน้า 23 – 25. บทความยาว 22 – 32.;

เสียงเป็นภาษาไทยแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสถานะของคำนี้ที่ยังไม่ได้มีการใช้ในการเรียบรูปแบบการปกครองของตะวันออกอย่างแพร่หลายในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั่นเอง

5.4 คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103

คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ.103 (พ.ศ. 2427) มีต้นเรื่องมาจากเหตุการณ์พม่าเสียเอกราชครั้งสุดท้ายให้กับอังกฤษ และคณะทูตพม่าที่เดินทางมาที่ปารีส ได้เข้ามาแสดงถึงความผิดหวังและขอคำปรึกษากับพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ซึ่งดำรงตำแหน่งราชทูตสยามในปารีสขณะนั้น พระองค์ทรงรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมแนบบทแปลข่าวจากหนังสือพิมพ์ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีผู้รับผิดชอบกิจการต่างประเทศในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชหัตถเลขาไปถึงพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เพื่อขอคำปรึกษาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น³⁰¹

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์จึงทรงนำความไปปรึกษากับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนครสวรรค์เทพพริ้ง, พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ และพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ที่ในขณะนั้นทรงประทับอยู่ที่ลอนดอน และได้ข้อตกลงร่วมกันว่าจะร่วมกันถวายพระดำริร่วมกัน โดยมีพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นผู้เรียบเรียง และพระเจ้าน้องยาเธอทั้งสามพระองค์เป็นผู้ร่วมกันตรวจทานแก้ไขเพิ่มเติม³⁰² นอกจากนี้ เอกสารฉบับนี้ยังมีผู้ที่ร่วมลงชื่ออีก 7 รายชื่อ รวมทั้งหมด 11 รายชื่อ³⁰³ นอกจากนี้ เอกสารฉบับนี้ยังจัดทำเป็นสำเนาอีก 4 ฉบับ สำหรับส่งเข้าไปให้สมาชิกสโมสรรหลวง 1 ฉบับ, ทูลเกล้าฯ ถวาย 1 ฉบับ, สำหรับราชทูตลงนามทูลเกล้าฯ ถวาย และสำหรับสำนักทูตทั้งสองเมืองสำนักละ 1 ฉบับ³⁰⁴

³⁰¹ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และคณะ, พระองค์เจ้าปฤษฎางค์และข้อเสนอเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญฉบับแรก พ.ศ. ๒๔๒๗ (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2550), หน้า 26-28.

³⁰² เรื่องเดียวกัน., หน้า 28-29.

³⁰³ ประกอบไปด้วย 1.พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนครสวรรค์เทพพริ้ง 2.พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต 3. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ 4. พระวรราชโอรส 5. พระยาตำรากรมพลช้าง 6.หลวง นายเดช 7. หลวงวิเศษสาธิต 8.นายเสนห์หุ้มแพร 9.ขุนปฏิภาณพิจิตร 10.นายเปลี่ยน 11.สัปเลพเตอร์แนนสอาด ใน สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และคณะ, พระองค์เจ้าปฤษฎางค์และข้อเสนอเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญฉบับแรก พ.ศ. ๒๔๒๗, หน้า 30.

³⁰⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 29-30.

ความสำคัญของเอกสารฉบับนี้ แสดงให้เห็นแนวคิดในการจำแนกรูปแบบการปกครองที่ พระราชาธิบดีเป็นผู้ปกครองจากการโดยภาษาทางการเมืองในภาษาอังกฤษ ได้แก่รูปแบบการ ปกครองแบบ “แอบโซลูตโมนากี” หรือในภาษาอังกฤษคือ “Absolute Monarchy” ที่มีการเรียก ในภายหลังว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือราชาธิปไตยอำนาจสมบูรณ์ กับการปกครองในรูปแบบ “คอนสติตูชันแนลโมนากี” หรือ “Constitutional Monarchy” ที่รู้จักกันในภายหลังว่ากษัตริย์ได้ รัฐธรรมนูญ หรือราชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรกจากความรู้สึกนึกคิดของชนชั้นนำชาวสยาม รวมไปถึงความคิดที่สนับสนุนให้เกิดรูปแบบการปกครองแบบ “คอนสติตูชันแนลโมนากี” ในฐานะที่ จะเป็นวิถีทางที่จะทำให้สยามรอดพ้นจากภัยคุกคามจากมหาอำนาจทั้งหลายได้เป็นครั้งแรกอีกด้วย

เนื้อหาของคำกราบบังคมทูลตามเอกสารได้แบ่งเนื้อหาการนำเสนอตามความในต้นฉบับ ออกเป็นสามส่วนหลัก ๆ ด้วยกัน ส่วนแรกเป็นการกล่าวถึงภัยคุกคามหรือ “อันตรายที่จะมาถึงกรุง สยาม” ซึ่งก็คือแก่การปกครองในปัจจุบันที่จะส่งผลให้ชาติมหาอำนาจคุกคามได้ ส่วนที่สองเป็นการ กล่าวถึงแนวทางที่จะป้องกันอันตรายจากภัยคุกคามดังกล่าวหรือ “ทางที่จะป้องกันอันตราย” โดย การเปลี่ยนแปลงการปกครองตามแนวทางยุโรปหรือตามแนวทาง “คอนสติตูชันแนลโมนากี” และ ส่วนสุดท้ายได้แก่แนวทางที่จะสามารถทำให้การดำเนินการเปลี่ยนแปลงนั้นให้สำเร็จได้³⁰⁵

ในส่วนแรกหรือส่วนของภัยอันตรายที่จะมาถึงสยาม ในเอกสารคำกราบบังคมทูลฯ ได้ พรรณนาถึงภัยอันตรายจากภายนอกที่ยุโรปยกเป็นข้ออ้างในการรุกรานหรือแสวงหาผลประโยชน์ ซึ่ง ประกอบไปด้วยเหตุผล 4 ประการ คือการอ้างถึงความกรุณาในการให้มนุษย์มีความเจริญและ ยุติธรรมเสมอกัน, การอ้างถึง “ความเจริญความศิวิไลซ์”³⁰⁶ ของชาวยุโรปและความไม่เจริญของชาติ

³⁰⁵ ดังความในคำกราบบังคมทูลว่า

“ความซึ่งข้าพระพุทธเจ้า จะได้กราบบังคมทูลพระกรุณาต่อไปนี้ มีอยู่สามข้อเป็นประธาน

๑. คือภัยอันตรายซึ่งจะมีมาถึงกรุงสยามได้ ด้วยความปกครองของกรุงสยามเช่นมีอยู่ในบัดนี้ จะเป็นไปได้ด้วยเหตุ ต่าง ๆ ดังเช่นมีตัวอย่างของชาติที่มีอำนาจใหญ่ ได้ประพฤติดต่อกับชาติซึ่งหาอำนาจป้องกันปกครองมิได้

๒. คือการที่จะรักษากันเมืองให้พ้นภัยอันตราย ที่จะเกิดขึ้นได้ด้วยการปกครองของบ้านเมืองอย่างมีอยู่ในบัดนี้ โดยทางยุติธรรมฤทธิธรรมของศัตรูก็ตี ต้องอาศัยความเปลี่ยนแปลงในทางทะนุบำรุงรักษากันเมือง ตามทางญี่ปุ่นที่ได้เดินทาง ยุโรปมาแล้ว แลซึ่งประเทศทั้งปวงที่มีศิวิไลซ์ นับกันว่าเป็นทางเดียวที่จะรักษากันเมืองได้

๓. ที่จะจัดการตามข้อสองให้สำเร็จได้จริงนั้น อาจเป็นไปได้โดยตรง แต่จะตั้งพระราชหฤทัย ว่าสรรพสิ่งทั้งปวงต้อง จัดให้เป็นไปโดยจริงอย่างอุกฤษฏ์ทุกสิ่งทุกประการ ไม่เว้นว่าง” ใน กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระ บรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมสนธิ กฤดากร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐ (พ.ร.น.ศ. 2510), หน้า 2.

³⁰⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้าเดียวกัน.

เอเชีย ซึ่งในอีกนัยหนึ่งก็เป็นการกีดกันความเจริญของชาติศิวิไลซ์ที่จะต้องเข้ามาปกครองให้เกิดความเจริญ, การอ้างถึงขอบบพร่องของการปกครองเดิมที่ไม่มีความเรียบร้อย และการอ้างถึงการปิดประเทศที่เป็นการกีดกันความเจริญของชาติยุโรป³⁰⁷

ต่อมาในเอกสารนี้ได้กล่าวถึงแนวทางป้องกันอันตรายไว้ 8 แนวทางด้วยกัน³⁰⁸ ซึ่งไม่สามารถแก้ไขได้ และยังเสนอต่อมามีกว่านอกจากอันตรายที่เกิดจากภายนอกแล้ว ยังมีอันตรายจากภายใน โดยเฉพาะประเพณีการปกครองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ที่ภาระและความรับผิดชอบอยู่ในมือของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและมีเพียงพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการที่สามารถช่วยแบ่งเบาพระราชภาระได้เท่านั้น และการบริหารราชการที่กระจุกตัวอยู่ในกรมราชเลขาธิการหรือ “กรมไปเวตเสเกรตารี” และยังรวมไปถึงพระราชประเพณีในการเปลี่ยนแปลงตัวพระมหากษัตริย์ที่ไม่มีความแน่นอน³⁰⁹ ข้อสังเกตสำคัญก็คือ คำกราบบังคมทูลนี้ได้เสนอถึงแนวทางการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามแนวทางยุโรป ในฐานะที่เป็น “ทางชอบธรรม” หรือ “ทางยุติธรรม” ในความคิดของกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ถวายคำกราบบังคมทูล ดังความในตอนนี้เป็นคือ

³⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³⁰⁸ ได้แก่ 1. แนวทางอ่อนหวานหรืออะลุ่มอล่วย 2. แนวทางป้องกันด้วยกำลังทหาร 3. แนวทางการเป็นประเทศกันชนระหว่างมหาอำนาจ 4. แนวทางการอ้างว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองมากกว่าแต่ก่อนแล้ว 5. แนวทางการใช้สัญญาทางไมตรีเป็นเครื่องป้องกัน 6. แนวทางการการไม่กีดกันการค้าขายและผลประโยชน์ของยุโรป 7. แนวทางที่ถือว่าแต่ก่อนก็รักษากันมาไว้ได้ 8. แนวทางการยึดถือกฎหมายระหว่างประเทศ ใน กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน, หน้า 7-18.

³⁰⁹ “...โดยที่สุดถ้าปราศจากศัตรูภายนอกแล้วก็ดี การปกครองอันนี้ก็ยังไม่เป็นประเพณีของบ้านเมืองอันประเสริฐ ฤ็เป็นที่ยึดมั่นได้ว่าจะถาวรอยู่เสมอแต่เพียงเท่านี้ต่อไป เพราะการครอบครองอันนี้อยู่ได้อุปมาเหมือนอุบะที่แขวนไว้ด้วยเชือกเส้นเดียว พวงอุบะซึ่งอาศัยเชือกอยู่นั้นถ้ามีอันตรายเชือกขาดก็จะต้องตกลงถึงพื้น ถึงแก่พังชำเปลี่ยนแปลงรูปพรรณไปได้ต่าง ๆ ฤ็บางทีทำลายยับเยินสิ้นทีเดียว ถ้าประดุจหนึ่งไม่มีพระองค์ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงเป็นพระราชธุระในเวลาใดแล้ว การบ้านเมืองทุกอย่างก็จะเป็นที่พิกซัระส่ำระสาย แลบางทีถึงจะให้เกิดจลาจลแก่บ้านเมืองได้ ...เป็นต้นการตั้งเลเดชันมีข้าพหูละอองธุลีพระบาทออกมายุอยู่ในประเทศยุโรปเช่นนี้ ...แลสั่งจัดราชการอันโดยอยู่ในกรมไปเวตเสเกรตารีทั้งสิ้น แลทั้งการในกรมอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ทุกวันนี้งดเป็นการที่ต้องอาศัยกรมไปเวตเสเกรตารีช่วยสั่งช่วยจัดอยู่มากมีกรมทำเป็นต้น เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นดังที่ข้าพหุพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณาฯข้างต้น การในกรมทุก ๆ กรมก็จะเสียแลมีอาจที่จะทำได้ แลโดยอย่างที่สุดในเวลาที่เกิดจลาจลดังนี้ก็ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่จะให้เป็นที่มั่นหมายได้” ใน กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน, หน้า 18-19.

“ແລ່ງນີ້ຕາມຄວາມเห็นຂອງข้าพเจ้าທုတ်เจ้าทั้งปวง มีทางเดียวแต่ที่จะจัดการบำรุงรักษาตาม **ทางยุโรป**ทั้งปวง ที่เขาเห็นพร้อมลงทางเดียวกันว่า ไม่มีทางอื่นที่จะดีไปกว่าทางนี้ เพราะที่จะรักษาบ้านเมืองให้พ้นจากความกดขี่ซึ่งเป็นต้นเหตุของอันตรายนั้นต้องทำให้เป็นพื้นที่นับถือวางใจซึ่งกันและกันที่เห็นชั่วเห็นดีเห็นผิดเห็นชอบทางเดียวกัน จึงนับว่าเป็นผู้เห็นทางชอบธรรมเสมอกันได้ แต่การบำรุงรักษาอย่างเช่นมีในกรุงสยามทุกวันนี้ เป็นทางผิดตรงกันข้ามต่อทางยุโรป **ปราศจากแบบแผนแลกฎหมายที่เรียกว่าคอนสติติวชัน** ซึ่งประกอบไปด้วยสติปัญญาแลกำลังของราษฎรเป็นการพร้อมเพรียงกันเป็นประมาณ ซึ่งเขานับกันว่ามิใช่ธรรมทั่วถึงกันจะทำการสิ่งใดก็สำเร็จได้แท้จริง มีชาวชั่วชาวดีรู้ทั่วถึงกันตลอดเป็นพยานกันเสมออยู่ เพราะฉะนั้นจึงต้องจำเป็นที่จะต้องจัดการบำรุงบ้านเมือง ตามเช่นที่เขาเชื่อถือทั่วกัน ว่าการบำรุงรักษาโดยทางที่จะให้ไ้ยุติธรรม จะมีได้ก็ต่ออาศัยความพร้อมเพรียง ผู้ที่ เป็นเสนาบดีก็เป็นผู้แทนของราษฎรซึ่งเลือกมาต่อ ๆ ขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ทั้งต้องรับผิดชอบทั่วกัน เหมือนอาศัยปัญญาแลความคิดความยุติธรรมของคนมากด้วยกัน การจึงจะเป็นที่เชื่อถือว่าเป็นยุติธรรมจริง แน่แท้แลเจริญรุ่งเรืองได้ เหตุฉะนั้นจึงต้องจัดการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีของเก่าให้เห็นประเพณีฤคคอนสติติวชันใหม่ ตามทางชาวยุโรป ฤให้ใกล้ทางยุโรปที่สุดที่จะเป็นไปได้ เหมือนดังเมืองญี่ปุ่นซึ่งประเทศเดียวในตะวันออกที่ได้เดินในทางยุโรปมาแล้ว”³¹⁰ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

กล่าวคือ ทางยุติธรรมที่คณะผู้ถวายคำกราบบังคมทูลเสนอ นั่นก็คือการปกครองตามแบบยุโรปที่ประกอบไปด้วย “คอนสติติวชัน” และมีผู้บริหารหรือ “เสนาบดีก็เป็นผู้แทนของราษฎรซึ่งเลือกมาต่อ ๆ ขึ้นไปเป็นชั้น ๆ” และ “ต้องรับผิดชอบทั่วกัน” เช่นเดียวกับกรณีของญี่ปุ่น แต่ก็มีข้อแตกต่างสำคัญก็คือ คณะผู้เสนอคำกราบบังคมทูลนี้ยังมีการให้ “ปาลิเมนต์” ดังความในตอนนี้เป็น

“ข้าพเจ้าต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ละเอียดขึ้นอีกว่า ทางที่ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เป็นคอนสติติวชันยุโรปนั้น หาได้ประสงค์ที่จะจะให้ปาลิเมนต์ในเวลาไม่ แต่ทางนั้นคือ

๑. ต้องเปลี่ยนแปลงประเพณีปัจจุบันนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ต้องทรงพระราชวินิจฉัยราชการบ้านเมืองทุกสิ่งไปในพระองค์ ซึ่งมีประเพณีอังกฤษที่เรียกว่า แอบโซลูตโมนากี ให้เป็นประเพณีซึ่งเรียกว่า คอนสติติวชันแนลโมนากี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นมหาราชประธานของบ้านเมือง ที่จะทรงวินิจฉัย มีพระบรมราชโองการเป็นสิทธิ์ขาด แก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุก ๆ พระองค์ในยุโรป ที่มีต้องทรงราชการด้วยพระองค์ทั่วไปทุก อย่าง”³¹¹ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

³¹⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 21.

³¹¹ ประกอบไปด้วยข้อเสนอทั้งหมด 7 ข้อด้วยกัน ได้แก่ 1. การเปลี่ยนพระราชประเพณีการปกครองให้เป็นคอนสติติวชันแนลโมนากี 2. ให้เสนาบดีรับผิดชอบและมีอำนาจจัดการได้เองไม่ต้องเป็นพระราชกัณฑ์ และมีพระราชประเพณีในการสืบ

เมื่อพิจารณาจากชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตกที่ปรากฏในคำกราบบังคมทูลฯ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีการจำแนกการแยกแยะระหว่างการปกครองแบบกษัตริย์อำนาจไม่จำกัดหรือ “แอบโซลูตโมนากี” ออกจากการปกครองแบบ “คอนสติตูชันแนลโมนากี” ซึ่งเป็นกระแสแนวคิดแบบรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) ที่แพร่หลายอยู่ในโลกตะวันตกจากอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงในฝรั่งเศสขณะนั้น รวมไปถึงประสบการณ์และการศึกษาที่กลุ่มคณะผู้ถวายคำกราบบังคมทูลได้รับการศึกษาและปฏิบัติราชการในต่างประเทศด้วยตนเองเป็นปัจจัยสำคัญที่เกื้อหนุน มากไปกว่านั้นก็คือ ทศนะแบบนี้สะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มผู้ถวายรายงานมีความเห็นว่ารูปแบบการปกครองของสยามคือการปกครองในรูปแบบของ “แอบโซลูตโมนากี” หรือการปกครองแบบราชาธิปไตยอำนาจสมบูรณ์หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามกรอบการจำแนกของตะวันตกอีกด้วย

ข้อสังเกตสำคัญในเรื่องการยกเว้นที่จะไม่ให้มีรัฐสภาหรือปาลิเมนต์นั้น หากพิจารณาจากรายงานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสด็จประเทศอเมริกา พ.ศ. 2427 ที่มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา เป็นผู้เขียนรายงานทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งทั้งสองพระองค์นั้นเป็นผู้มีรายพระนามแนบท้ายในคำกราบบังคมทูลฯ และเป็นผู้ตรวจทานและรับผิดชอบร่วมกันในคำกราบบังคมทูล ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้น อนึ่ง หากพิจารณาในแง่ของกรอบเวลา ในท้ายคำกราบบังคมทูลได้ระบุว่าได้ทูลเกล้าฯ ในวันพฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอกฉก ศักราช ๑๒๔๖ ซึ่งตรงกับวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2427[1885] ตามปฏิทินเก่า³¹² ในขณะที่รายงานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสด็จประเทศอเมริกา นั้นระบุว่า วันที่ทูลเกล้าฯ ถวายรายงานตรงกับวันที่ วันศุกร์ เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ ซึ่งอยู่ในระหว่างเดือนมกราคม พ.ศ. 2427[1885] ตามปฏิทินเก่า³¹³

สันติวงศ์ที่แน่นอน 3.ปิดทางสินบนให้ตกหมดทุกอย่าง 4. ให้นุชนิยมความสุขได้เสียเสมอกัน 5. เลิกระบบนิยมและกฎหมายซึ่งเป็นอยู่ติธรรมดิเตียนต่อต่างประเทศ 6. เปิดความคิดเห็นของราษฎรแลข้าราชการให้เป็นไต่ในความคิดเห็น 7. เลือกเลขาต่อข้าราชการตามกฎหมายที่แน่นอน ใน กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, หน้า 22-33.

³¹² เรื่องเดียวกัน., หน้า 46.

³¹³ ในปฏิทินย้อนหลัง ไม่ปรากฏว่ามีวันศุกร์เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ ในจุลศักราช 1246 แต่ปรากฏว่า มีวันอังคาร เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ และวันศุกร์ เดือน 3 ขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งตรงกับวันที่ 15 และ 16 มกราคม พ.ศ. 2427 ตามปฏิทินเก่า ดังนั้น หากมีข้อคลาดเคลื่อนใด ช่วงระยะเวลาที่น่าเสนอรายงานก็ควรจะอยู่ในระยะเวลาระหว่างวันศุกร์ 16 มกราคม - วันอังคารที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2427 ในปฏิทินเก่าตามลำดับ ใน ทองคำ อัมกำภู, ปฏิทิน ๒๒๐ ปี เทียบสุริยคติและจันทรคติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 ถึง 2544 (กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ, 2533), หน้า 206-207.

กระนั้น แม้ว่าวันที่ลงท้ายในคำกราบบังคมทูลจะเกิดขึ้นก่อนวันที่ทูลเกล้าถวายรายงาน แต่ในรายงานก็ได้บันทึกไว้ว่า คณะราชทูตได้กลับมาถึงอังกฤษก่อนหน้านั้นประมาณ 6 เดือนด้วยกัน และใช้เวลาดังกล่าวในการเขียนรายงานทูลเกล้าฯ ถวาย³¹⁴ ดังนั้น จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า เนื้อหาในคำกราบบังคมทูลฯ อย่างน้อยก็ในร่างการตรวจทานครั้งสุดท้าย เกิดขึ้นหลังจากกรมพระนเรศวรฤทธิ์ฯ และกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดาฯ เสด็จสหรัฐอเมริกาแล้ว และประสบการณ์จากการสัมผัสกระบวนการรณรงค์และเลือกตั้งของสหรัฐอเมริกา รวมไปถึงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ทั้งสองพระองค์ทรงสัมผัสและไม่เป็นที่ประทับใจต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในสหรัฐอเมริกาที่ผู้วิจัยได้อภิปรายในหัวข้อที่แล้ว น่าจะมีส่วนสำคัญที่ในคำกราบบังคมทูลนี้ไม่เห็นด้วยที่จะให้มีรัฐสภาหรือปาลิเมนต์อีกด้วย

กล่าวโดยสรุป คำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103 สะท้อนให้เห็นการจำแนกและตระหนักในความแตกต่างระหว่างรูปแบบ “คอนสติตูชันแนลมอนากี” ในฐานะที่เป็นหนทางในการป้องกันภัยคุกคามจากชาติมหาอำนาจซึ่งสะท้อนถึงกระแสความนิยมในการปกครองระบอบราชาธิปไตยได้ รัฐธรรมนูญสมัยใหม่ในยุโรปที่แพร่หลายในยุโรปช่วงระยะเวลาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม คำกราบบังคมทูลฯ ยังมีลักษณะที่ให้ความสำคัญกับการมี “คอนสติตูชัน” ตั้งไว้เป็นกฎหมายแม่บท โดยปราศจากความต้องการในการมีรัฐสภาหรือ “ปาลิเมนต์” แต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจมีที่มาจากประสบการณ์และการรับรู้ถึงกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ไม่มีความเรียบร้อยนักดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้น รวมไปถึงการสำรวจการใช้ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองที่ไม่ปรากฏคำที่มีความเกี่ยวข้องกับ “Democracy” แต่เพียงอย่างเดียวเช่นกัน ในลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงพระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง ร.ศ.103 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สะท้อนให้เห็นถึงพระราชทัศนะที่มีต่อความคิดทางการเมืองตะวันตกที่ปรากฏในคำกราบบังคมทูลได้เป็นอย่างดี

5.5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำหรับในส่วนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงพระราชดำริทางการเมืองรวมถึงการใช้ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตก ตลอดจนท่าทีและพระราชทัศนะต่อความคิดทางการเมืองตะวันตกเหล่านั้นผ่านเอกสารที่ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถ

³¹⁴ คณะราชทูตเดินทางกลับมาถึงลอนดอนในวันจันทร์ เดือน 8 แรม 7 ค่ำ จ.ศ.1246 และใช้เวลาเขียนรายงานตั้งแต่วันที่ 9 เดือน 9 ขึ้น 4 ค่ำ แล้วเสร็จในวันพฤหัสบดี เดือน 3 ขึ้น 4 ค่ำ และส่งรายงานฉบับนี้มากรุงเทพฯ ในวันศุกร์ เดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ ในปีเดียวกัน ใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา, สำเนาถวายรายงาน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสด็จประพาสอเมริกา พ.ศ. 2427, หน้า 1, 435.

สะท้อนถึงพระราชดำริทางการเมืองของพระองค์ตั้งแต่ต้นรัชกาลจนถึงช่วงปลายรัชสมัย ได้แก่ พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง ร.ศ.103 พ.ศ. 2428, พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430 และพระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี พ.ศ. 2446 ตามลำดับ

ก. พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง ร.ศ.103

พระราชดำรัสฉบับนี้ ตามท้ายเอกสารระบุว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระนิพนธ์ขึ้นในวันพุธ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา สัปตศก ศักราช ๑๒๔๗ ซึ่งตรงกับวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2428[1885] ตามปฏิทินเก่า³¹⁵ เป็นเวลาหลังจากที่มีการเสนอคำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103 ประมาณ 3 เดือน³¹⁶ ความสำคัญของพระราชดำรัสตอบฉบับนี้ แสดงให้เห็นความรู้ทางการเมืองตะวันตกของพระองค์ และพระราชทัศนะต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองของสยามโดยเฉพาะการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินให้มีประสิทธิภาพและมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของขุนนาง หรือ “คอเวนเมนต์รีฟอม” ซึ่งถือเป็นพระบรมราชวินิจฉัยของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ของสยามต่อความจำเป็นเฉพาะหน้า ที่เหมาะสมแก่สภาพการณ์ในขณะนั้นมากกว่าการให้มี “คอนสติตูชัน” หรือ “คอนสติตูชันแนลโมนาเกี” ตามข้อเสนอของคณะผู้ถวายคำกราบบังคมทูลฯ และรวมไปถึงการยอมรับแนวคิดตะวันตกในการจำแนกรูปแบบการปกครองที่มีอำนาจ “บริบูรณ์” หรือ แอบโซลูต” ในกรณีของสยามเองอีกด้วย

หากพิจารณาเนื้อความของพระราชดำรัสตอบฯ ฉบับนี้ ในตอนต้น พระองค์เริ่มจากการแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรับรู้และมีได้นั่นนอนใจถึงความจำเป็นในการปรับปรุงบ้านเมืองสยามให้รับมือต่อภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกและทรงกระทำมาโดยตลอดนับตั้งแต่ครองราชสมบัติเป็นต้นมา ดังพระราชดำรัสในตอนต้นว่า

“ในข้อความบรรดาที่ได้กล่าวมาแล้ว ที่เป็นหัวใจความสำคัญทุกอย่างนั้น เรายอมรับว่าเป็นการจริงดังนั้น ยกไว้แต่ข้อเล็กน้อยบางข้อ ...ความน่ากลัวอันตรายอย่างใดซึ่งได้กล่าวมานั้น ไม่เป็นการที่จะแล

³¹⁵ ทองคำ ยี่มกำภู, ปฏิทิน ๒๒๐ ปี เทียบสุริยคติและจันทรคติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 ถึง 2544, หน้า 208.

³¹⁶ วันที่ลงท้ายในหนังสือคำกราบบังคมทูล ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม 8 ค่ำ เดือน 2 ปีวอกฉศก ศักราช ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2427[1885] ตามปฏิทินเก่า ใน กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, หน้า 46.

เห็นได้ชัดขึ้นใหม่ของเราเลย แต่เป็นการได้คิดเห็นอยู่แล้วทั้งสิ้น แลการที่ควรจะทำนุบำรุงให้เจริญอย่างไรเล่า เราก็มีความปรารถนาแรงกล้าที่จะได้จัดการนั้น ให้สำเร็จตลอดไปได้”³¹⁷

ตามข้อเสนอของคำกราบบังคมทูลว่า “ต้องเปลี่ยนแปลงประเพณีปัตยุบันนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ต้องทรงพระราชวินิจฉัยราชการบ้านเมืองทุกสิ่งไปในพระองค์ ซึ่งมีประเพณีอังกฤษที่เรียกว่า แอบโซลูตโมนากี ให้เป็นประเพณีซึ่งเรียกว่า **คอนสติตูชันแนลโมนากี**”³¹⁸ โดยพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสต่อข้อเสนอที่ว่า พระองค์มิได้เป็นผู้ที่จะขัดขวางการจำกัดอำนาจแบบ “แอบโซลูต” แต่เพียงอย่างเดียว โดยทรงให้เหตุผลว่า พระองค์เคยสัมผัสทั้งอำนาจแบบ “แอบโซลูต” จากบริบทของการสืบราชสมบัติเมื่อยังทรงพระเยาว์ที่อำนาจตกอยู่ในมือของกลุ่มของผู้สำเร็จราชการ และพระองค์ก็ทรงตระหนักถึงปัญหาและข้อจำกัดจากการมีอำนาจ “แอบโซลูต” ที่พระองค์มีขึ้น ภายหลังจากการถึงแก่พิราลัยของสมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์เป็นอย่างดี พระองค์จึงทรง “ปรารถนาอำนาจปานกลาง” ดังพระราชดำรัสต่อมาว่า

“...ไม่ต้องมีความหวัหระวางอย่างหนึ่งอย่างใดว่าเราจะเป็นผู้ขัดขวางซึ่งอำนาจซึ่งเรียกว่า **แอบโซลูต**เป็นต้นนั้นเลย เพราะเราได้เคยทดลองรู้มาแล้ว ตั้งแต่เวลาเป็นตุ๊กตา ซึ่งไม่มีอำนาจอันใดเลยที่เดียวนอกจากชื่อ จนถึงเวลาที่มีอำนาจขึ้นมาโดยลำดับ จนเต็มบริบูรณ์ในบัดนี้ ในเวลาที่มีอำนาจน้อยปานนั้น ได้ความลำบากอย่างไร แลในเวลาที่มีอำนาจมากเพียงนี้ ได้ความลำบากอย่างไร เรารู้ดีจำได้ดี เพราะที่จำได้อยู่อย่างนี้ เหตุไรเล่าเราจึงจะไม่มี**ความปรารถนาอำนาจปานกลาง** ซึ่งจะมีความสุขแก่ตัวเรา และจะเป็นการมั่นคงถาวรของพระราชอาณาจักรด้วยนั้น เพราะเหตุฉะนั้น เราขอให้ท่านทั้งปวง เข้าใจว่าเราไม่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งจะต้องบีบคั้น ให้หันลง**ทางกลาง** เหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดินในยุโรป ซึ่งมีมาในพงศาวดาร ...แลการซึ่งเราได้ชวนชวายุตะเกียกตะกายอยู่ในการที่จะเปลี่ยนแปลงมาแต่ก่อนจนมีเหตุบ่อย ๆ เป็นพยานของเราที่จะยกขึ้นชี้ได้ ว่าเราไม่ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเหมือนอย่างกับคางคกอยู่ในกะลาครอบ ที่จะพึงทรมานให้ล้นทมิฬถือว่าตัวโตนันด้วยอย่างหนึ่งอย่างใดเลย”³¹⁹ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ประเด็นต่อมา เป็นการชี้แจงต่อประเด็นที่คณะผู้ถวายคำกราบบังคมทูลฯ มักจะกล่าวเสมอๆ เป็นต้นว่า “การทั้งปวงถ้าจะทรงพระราชดำริจักให้เป็นอย่างอุกฤษฏ์จริงแล้ว ก็ไม่เห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่จะกีดขวางในการนั้น ๆ เลย”³²⁰ หรือ “ขอให้ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทตั้งพระราชหฤทัย ทรงทำนุบำรุงความดีความเจริญของกรุงสยามโดยอย่างอุกฤษฏ์ อย่าให้เว้นว่างแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้....การที่ขอบสิ่งใด

³¹⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า 53.

³¹⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 22.

³¹⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 53-54.

³²⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 29.

ที่จะทรงจัดแจงเปลี่ยนแปลงนั้น อาจสำเร็จได้โดยพระราชกฤษฎีกาฯ ไม่เป็นที่ขัดขวางสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย”³²¹ โดยพระองค์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในประเด็นนี้ว่า

“เมื่อเราได้ชี้แจงถึงตัวเราเอง ว่าไม่เป็นผู้กีดแกว่าการจำเริญแลการมั่นคงของบ้านเมืองดังนั้นแล้ว เรายังต้องเป็นผู้รับผิดชอบที่คนทั้งปวงจะลงร้าย ว่าเพราะเราเป็นคนอ่อน ไม่สามารถที่จะหักหาญแก่ผู้หนึ่งผู้ใด เพราะความเห็นซึ่งจะถือว่า ถ้าเราประสงค์อย่างใด การนั้นคงจะตลอดไปได้ การซึ่งไม่ตลอดไปได้ เพราะเราไม่คิดจะให้ตลอดดังนี้ ดูเหมือนเราเป็นผู้ทำให้เสียอำนาจเจ้าแผ่นดินไปเพราะความอ่อนของตัว ในความข้อนี้เราไม่อยากจะขัดโทษให้แก่ท่านแต่ก่อนเลย แต่เป็นการจำเป็นที่จะต้องพูดว่าอำนาจเสนาบดีได้เจริญขึ้น เพราะมีอำนาจได้ตั้งเจ้าแผ่นดินมาแต่ก่อนมานานแล้ว จนตลอดถึงเวลาเราได้เป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็เป็นเวลาเคราะห์ร้าย ที่ตัวเราเป็นเด็กเป็นโอกาสยิ่งใหญ่ที่จะถอนอำนาจเจ้าแผ่นดินได้หมดเหมือนว่าที่ปล่อยจนหมดสายพานไม่มีเหลือเลย ...เมื่อผู้ใดรู้การเก่าผู้นั้นจะเห็นได้ว่าความยากลำบากของเราเป็นประการใด ถ้าผู้ที่ได้เห็นแต่การภายหลังก็จะเข้าใจว่าเราได้ตั้งขึ้นก็เกียจอกุ้งเขอะมาเป็น ๑๗-๑๘ ปี ที่พูดมานี้ถ้าจะฟังเวลานี้ ก็เห็นเป็นการเพื่อเจ้อ แต่ถ้าคิดถึงแต่ก่อนแล้ว ก็เป็นการสำคัญมากยากที่จะทำ ซึ่งเราถือว่าเราไม่ได้ขึ้นก็เกียจอยู่เปล่าเลย ...ยกเอาว่ามานี้เพราะจะให้เห็นว่าการแต่ก่อนนี้เป็นไปไม่ได้ เพราะเหตุใดคำซึ่งถือว่าความปรารถนาของเราเป็นสำคัญ จะใช้ทั่วไปทุกเวลาไม่ได้เราไม่ยอมรับผิดชอบนั้นเลย เพราะเราได้ทำการเต็มกำลังแล้ว แต่เวลาปีหนึ่งสองปีนี้ ดูเป็นโอกาสดีขึ้นมากที่ควรจัดการต่ออีกได้ เราก็ได้คิดอยู่เป็นนิจที่จะจัดการตามเวลาที่จะเป็นได้ ในครั้งนี้ท่านทั้งปวงได้รับเข้ามาแล้วว่าจะช่วยคิดจัดการต่อไปเมื่อได้รับอนุญาตของเรานั้น เป็นที่ขอบใจของเราอยู่”³²² (การเน้นข้อความของผู้วิจัย)

โดยเหตุผลของพระองค์ในประเด็นนี้ก็คือ ตั้งแต่ที่พระองค์ครองราชย์สมบัติเมื่อแต่ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ไม่มี “อำนาจ” อันใดที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงอันใด ดังนั้น การอันใดที่พระองค์ทรงประสงค์นั้น การนั้นก็สำเร็จได้ไปตลอด หากพระองค์ไม่ทรงมีอำนาจอันใดที่จะจะการให้เป็นตามดังนั้นได้ ซึ่งพระองค์ก็ได้พยายามดำเนินการมาโดยตลอด ต่อเมื่อพระองค์ทรงเริ่มมีอำนาจ “จนเต็มบริบูรณ์ในบัดนี้” ตลอดจนพระองค์ทรงตระหนักว่ามีโอกาสที่ “จัดการ” ได้บ้าง ในทัศนะของพระองค์นั้น เมื่อพระองค์มีอำนาจ การที่ควรจะทำคือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการหรือ “คอเวนเมนต์รีฟอม” จากโครงสร้างการบริหารรูปแบบเดิมหรือรูปแบบจารีต เนื่องด้วยความหย่อนประสิทธิภาพทั้งงานด้านการบริหารและงานทางด้านการจัดทำกฎหมาย ซึ่งมีความจำเป็นและต้องใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง โดยเฉพาะทางด้านการจัดทำกฎหมายที่ต้องเกี่ยวข้องกับต่างประเทศ ดังความในพระราชดำรัสฯ คือ

³²¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 43.

³²² เรื่องเดียวกัน., หน้า 54-55.

“...ความต้องการในเมืองเราสองสิ่งนี้ ที่เป็นที่ต้องการสำคัญนั้น คือคอเวนเมนต์รีฟอม จำเป็นที่จะให้พนักงานของราชการแผ่นดินทุก ๆ กรม ทำการให้ได้เนื้อเต็มที่ และให้ได้ประชุมปรึกษาหารือกัน ทำการเดินให้ถึงกันโดยง่ายโดยเร็ว ทำการรับผิดชอบในหน้าที่ของตน หลีกหนีไม่ได้ นี่เป็นความต้องการอย่างหนึ่ง

ความต้องการอีกอย่างหนึ่งนั้น คือผู้ทำกฎหมายให้เป็นผู้สำหรับที่จะตรึงตรวจสอบการทุกสิ่งทุกอย่าง ในพวกที่เข้ามาแล้วนั้นจะทำกีดกันการขัดข้องด้วยทุกวันนี้จะหาผู้ที่ทำกฎหมายได้ เกือบจะเรียกว่าไม่มีทีเดียว ได้คิดที่จะทำกฎหมายอันใดอันหนึ่งหลายเรื่องนักหนาแล้ว ไม่สำเร็จไปได้สักเรื่องหนึ่ง เพราะผู้ที่จะทำได้นั้น มักเป็นผู้ที่มีการในตำแหน่งที่ต้องทำเสมอจะเหลือที่จะทำได้...

...รวมความอย่างเดียวคือคอเวนเมนต์รีฟอมแลเป็นต้นเหตุที่จะจัดการทั้งปวงได้สำเร็จตลอด ถ้าการเรื่องนี้ยังไม่เป็นการเรียบร้อยได้แล้ว การอื่น ๆ ยากนักที่จะตลอดไปได้ เพราะฉะนั้นเราจึงขอให้ท่านทั้งปวงพิจารณาเรื่องนี้ตามที่รับมาว่าจะคิดนั้นเกิด”³²³

มากไปกว่านั้น เนื้อความสำคัญในพระราชดำรัสฯ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ทางการเมือง ตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ การที่พระองค์ทรงอธิบายสถานภาพทางการเมืองและการบริหารราชการแผ่นดินแบบจารีตของสยามโดยการอ้างอิงเปรียบเทียบถึงมโนทัศน์สำคัญ ๆ เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองแบบตะวันตก อาทิ คำว่า “คอเวนเมนต์” , “การเอกเสกคิวตีฟ” , “ลียิสเลตีฟ” , “ออปโปลิชัน” , “รีเอนซ์” , “มินิสตรี” โดยเฉพาะการนำมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองของตะวันตก โดยเฉพาะของอังกฤษมาเปรียบเทียบกับรูปแบบการปกครองแบบจารีตของสยาม ที่อ้างอิงถึงตำแหน่ง “ปรีเมีย” รวมไปถึงการกล่าวถึงการที่ตำแหน่ง “ปรีเมีย” ที่จะต้องเข้าไปนั่งชี้แจงหรือแก้ความในรัฐสภาหรือใน “เฮาสออฟปาลียเมนต์” ด้วย ดังในพระราชดำรัสตอนหนึ่งคือ

“คือราชการในเมืองเรานี้ ถ้าจะเทียบกับประเทศอื่น ๆ การแต่เดิม ๆ มานั้น การเอกเสกคิวตีฟ กับลียิสเลตีฟ รวมอยู่ในเจ้าแผ่นดินกับเสนาบดีโดยมาก แต่ครั้งมาเมื่อรีเอนซ์ ในตอนต้น อำนาจนั้นก็อยู่แต่รีเอนต์แลเสนาบดีทั้งสองอย่าง ครั้นภายหลังเมื่อเราค่อยมีอำนาจขึ้น ตำแหน่งเอกเสกคิวตีฟนั้นเป็นที่หวงแหนของรีเอนต์แลเสนาบดี แต่ลียิสเลตีฟนั้นหาใครมีผู้ชอบใจไม่ เราจึงจับอุดหนุนการลียิสเลตีฟ ขึ้นมาจนถึงมีเคาน์ซิลที่ปรึกษากฎหมายเนือง ๆ เป็นต้น จนตกลงเป็นเสนาบดีเป็นคอเวนเมนต์ เรากลายเป็นหัวหน้าของพวกลียิสเลตีฟเคาน์ซิล เป็นออปโปลิชันของคอเวนเมนต์ตรง เมื่อการภายหลังมา มีเหตุการณ์ในคอเวนเมนต์มากขึ้น เป็นโอกาสที่เราจะได้แทรกมือลงไปได้ไปบ่อย ๆ เราจึงได้ถืออำนาจเอาเอกเสกคิวตีฟได้ที่ละเล็กละน้อย จนภายหลังความลำดับมาจนกระทั่งบัดนี้ เรากลายเป็นตัวคอเวนเมนต์

³²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57, 60.

...การที่เราทำอยู่ในตำแหน่งเอกเสกคิวิตีฟคเอนเมนตันี้ ถ้าจะเปรียบกับการคเอนเมนตันี้ อังกฤษ ก็เหมือนหนึ่งเป็นปรีเมียเองในตัว แต่ได้เปรียบกว่ากันคนละอย่าง คือปรีเมียอังกฤษ ต้องรู้การคิดการที่สำคัญทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นไว้แต่การเล็กน้อย คนอื่นทำไปได้ตามตำแหน่งมินิสตรียของตัว แต่ส่วนเราต้องรู้การตั้งแต่ใหญ่ไปจนเล็กทุกสิ่งทุกอย่าง ต้องทำเองสั่งเองทุกสิ่งตลอดจนถ้อยความเล็กน้อย ไม่ใครจะได้อาศัย ฤไม่ได้อาศัยเสนาบดีตามตำแหน่งนั้น ๆ เลย เราต้องรับการตำแหน่งนี้หนักยิ่งกว่าปรีเมียอังกฤษ แต่ปรีเมียอังกฤษต้องนั่งในเฮาสออฟพาลียเมนต์ คอยแก้ความ ส่วนเราไม่ต้องนั่ง เป็นได้เปรียบปรีเมียอังกฤษ”³²⁴ (การเน้นข้อความและเส้นใต้เป็นผู้วิจัย)

พระองค์ทรงมีการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่าง “ราชการเมืองเรานี้” กับประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะกับตะวันตก โดยถือว่า อำนาจการบริหารและการออกกฎหมาย (“การเอกเสกคิวิตีฟกับลียิสเลตีฟ”) รวมอยู่กับพระมหากษัตริย์และเสนาบดี แต่พระองค์ก็ทรงชี้ให้เห็นถึงบริบททางการเมืองในตอนต้นรัชสมัยของพระองค์ว่าอำนาจทั้งหมดอยู่ในมือของผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและเสนาบดีในการควบคุมของผู้สำเร็จราชการเช่นเดียวกัน พระองค์จึงส่งเสริมงานในการจัดทำกฎหมายหรือการ “ลียิสเลตีฟ” ในฐานะของฝ่ายค้านหรือ “ออปโปสิชัน” ของฝ่ายผู้สำเร็จราชการฯ และพระองค์ก็ทรงพยายามที่จะดึงอำนาจฝ่ายบริหารมาได้ตามลำดับจนพระองค์ทรงดำรงฐานะฝ่ายบริหาร ซึ่งพระองค์นำไปเปรียบเทียบสถานะของพระองค์เองกับตำแหน่ง “ปรีเมีย” ของอังกฤษ โดยพระองค์ทรงเปรียบเทียบความแตกต่างว่า ปรีเมียของอังกฤษนั้นสามารถที่จะอาศัยองคาวพของคณะรัฐมนตรีหรือเสนาบดีให้ทำการต่าง ๆ ได้ แต่กับกรณีของพระองค์พระองค์ต้องทรงราชการโดยละเอียดทุกอย่างไม่สามารถพึ่งพาเสนาบดีต่าง ๆ ได้ จึงเป็นพระราชดำริของพระองค์ที่จะนำไปสู่การปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินหรือ “คเอนเมนตันีฟอม” ตามที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นข้างต้นมากกว่านั้น ข้อที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ก็คือ พระองค์มีพระดำริเห็นว่าการมีปาลิเมนต์หรือรัฐสภานั้นเป็นข้อเสียเปรียบมากกว่าข้อได้เปรียบของการบริหารเมื่อเปรียบเทียบระหว่างสยามและอังกฤษ

กล่าวโดยสรุป พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง ร.ศ.103 แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ความคิดทางการเมืองตะวันตก โดยเฉพาะในรูปแบบการปกครองของอังกฤษที่มีความชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะความหลากหลายซับซ้อนมากขึ้นของชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตกที่มีการใช้โดยการทับศัพท์หรือถ่ายเสียงโดยทั่วไป และมีการนำมาเทียบเคียงถึงการบริหารราชการแผ่นดินของสยามมากขึ้น มากไปกว่านั้น พระราชดำรัสฉบับนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารของยุโรป ในแง่ของการจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยมีการจำแนกความแตกต่างระหว่างอำนาจแบบ “แอบโซลูต” และ “อำนาจอย่างกลาง” ด้วย อย่างไรก็ตามก็ตีเอกสารฉบับนี้ไม่ได้ชี้ให้เห็นว่า “อำนาจอย่างกลาง” มีลักษณะอย่างไรนอกจากการแบ่งอำนาจ

³²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55-56.

ทางการบริหารไปให้แก่เสนาบดี ยิ่งไปกว่านั้น พระราชดำรัสตอบฉบับนี้ก็ยังไม่มีการกล่าวถึงคำว่า “เดโมกราซี” หรือมีการใช้คำว่าประชาธิปไตยแต่เพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ เอกสารฉบับนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ในแง่มุมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การมีรัฐธรรมนูญหรือปาลิเมนต์นั้นเป็นข้อเสียเปรียบมากกว่าข้อได้เปรียบ นอกจากนี้ พระองค์ยังได้แสดงให้เห็นว่า การดำเนินการต่าง ๆ นั้นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติเนื่องจากต้องเผชิญกับความเป็นไปได้และแรงต้านจากภายใน ซึ่งพระองค์ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างมุมมองของผู้ที่อยู่นอกศูนย์กลางของอำนาจหรือ “นอกวง” ที่ย่อมอยู่ในฐานะที่แตกต่างจากพระองค์ในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติและรับผิดชอบที่

“ผู้ซึ่งนั่งอยู่นอกวงก็แลเห็นว่าไม่เป็นการยากอันใด แต่ผู้ซึ่งจะเป็นผู้ทำนั้นเป็นความลำบากอยู่บ้าง แต่การเรื่องนี้ก็ไตร่ตรองมานาน แลได้คิดแก้ไขอย่างอื่นมาแล้ว ก็เห็นเป็นการไม่ตลอดได้ ราชการทั้งปวงก็บีบคั้นเร่งรัดเข้า แลโอกาสที่จะจัดก็ค่อยไปร้ง ๆ ขึ้นทุกที เห็นเป็นเวลาที่ควรที่จะจัดได้ เราจึงขอบอกท่านทั้งปวง ว่าการเรื่องนี้เรากำลังได้คิดจะจัดอยู่ที่เดียว เมื่อท่านทั้งปวงจะช่วยคิดแล้ว จงคิดการเรื่องนี้เถิด จะได้เทียบเคียงกับความคิดที่ในกรุงเทพ เลือกเอาตามภาระที่สมควรแก่บ้านเมือง”³²⁵ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ถึงเอกสารชิ้นต่อมาที่แสดงถึงพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในประเด็นของ “คอเวนเมนต์ริฟอร์ม” ในพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430 ที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นความต่อเนื่องจากพระราชดำรัสตอบฉบับนี้ ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

ข. พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430

ภายหลังพระราชดำรัสตอบพระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง ร.ศ. 103 ในสองปีให้หลัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินในปี พ.ศ. 2430³²⁶ พระบรมราชาธิบายฯ ฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะพระราชมติในด้าน “คอเวนเมนต์ริฟอร์ม” หรือการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินของสยามให้ “สมกับความต้องการของบ้านเมือง” ที่รวมไปถึงการจัดให้มี “ปาลิเมนต์” ที่พระองค์ทรงเห็นไม่มีความสมควรแก่บ้านเมืองในเวลา

³²⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 59.

³²⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 61.

นั้น รวมไปถึงพระราชมิติที่มีต่อพระบรมราชานุภาพของพระมหากษัตริย์ในทางทฤษฎีและในทางธรรมเนียมปฏิบัติ และการบัญญัติพระบรมราชานุภาพดังกล่าวลงในกฎหมาย

พระบรมราชาธิบายฯ ฉบับนี้ ภาพรวมมีเนื้อหาเป็นการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินจากรูปแบบจตุสดมภ์ที่ใช้มาตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ที่พระองค์ทรงเห็นว่ามีความจำเป็นจะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ “สมกับความต้องการของบ้านเมือง” ดังพระบรมราชาธิบายในตอนต้นว่า

“ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติ รับหน้าที่อันใหญ่ยิ่ง ในพนักงานที่จะบำรุงรักษาแผ่นดิน ซึ่งเป็นพนักงานอย่างสูง และเป็นการอันหนักที่จะทำการให้สะดวกได้เต็มที่ตามความต้องการ มาจนถึงบัดนี้ก็กว่าสิบเก้าปีแล้ว ...จึงเห็นว่าการปกครองในบ้านเมืองเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีปกครองที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่านั้นก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที จึงได้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลา ให้เป็นทางที่จะเจริญแก่บ้านเมือง”³²⁷ (การเน้นข้อความและเส้นใต้เป็นของผู้วิจัย)

ต่อมาเนื้อหาส่วนใหญ่ของพระบรมราชาธิบายนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงอุปสรรคตลอดจนข้อบกพร่องในการบริหารราชการแผ่นดิน “อย่างเก่า” ที่พระองค์ได้ทรงประสบตลอดระยะเวลากว่า 19 ปี ซึ่งพระองค์ได้ทรง “ตั้งอยู่ในตำแหน่งสำคัญเช่นนี้มาช้านานได้รู้ทางราชการทั่วถึงทดลองมาแล้ว”³²⁸ ทรงมีพระบรมราชาธิบายถึงเหตุในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาระหน้าที่การบริหารราชการแผ่นดินจากเดิม 6 กรม และมีการเพิ่มเติมกรมใหม่อีก 6 กรม รวมเป็น 12 กรม³²⁹ โดยข้อที่

³²⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้าเดียวกัน.

³²⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 61

³²⁹ ได้แก่ 1.กรมมหาดไทย สำหรับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือและเมืองลาวประเทศราช

2.กรมพระกลาโหม สำหรับบังคับบัญชาหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตก ตะวันออก และเมืองมลายูประเทศ

ราช

3.กรมท่า เป็นกรมว่าการต่างประเทศอย่างเดียว ไม่ต้องว่าหัวเมือง

4.กรมวัง ว่าการในพระราชวัง และกรมซึ่งใกล้เคียง รับราชการในพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน

5.กรมเมือง ว่าการโปลิศ และการบัญชาคน คือกรมสุรัสวดีและรักษาคนโทษ

6.กรมนา ว่าการเพาะปลูก แลการค้าขาย ป่าไม้ บ่อแร่

ส่วนกรมที่ตั้งขึ้นใหม่ ประกอบไปด้วย

7.กรมพระคลัง ว่าการบรรดาภาษีอากรและเงินที่จะรับจ่ายในแผ่นดินทั้งสิ้น

เป็นพระราชมติที่สำคัญของพระองค์อีกประการหนึ่งก็คือ รูปแบบการปกครองแบบยุโรปนั้นไม่มีความเหมาะสมกับสยาม โดยพระองค์ทรงยกตัวอย่างในกรณีของรัฐสภาหรือ “ปาลิเมนต์” ที่ยากยิ่งที่จะหาผู้ที่มีความสามารถ ตลอดจนความเข้าใจในการทำราชการมาทำหน้าที่ดังกล่าว เพราะสยามไม่เคยมีสถาบันทางการเมืองในรูปแบบดังกล่าวมาเลย รวมไปถึงราษฎรที่ย่อมจะไม่เข้าใจและเป็นที่หวาดกลัวอีกด้วย ดังความในพระบรมราชาธิบายฯ ตอนนี้คือ

8.กรมยุติธรรม ได้บังคับศาลที่จะชำระความรวมกันทั้งแพ่ง อาญานครบาล อุทธรณ์ทั้งแผ่นดิน

9.กรมยุทธนาธิการ เป็นพนักงานสำหรับที่จะได้ตรวจตราจัดการในกรมทหารบกทหารเรือ ซึ่งจะมีส่วนบัญชาการทหารบก ทหารเรือต่างหากอีกตำแหน่งหนึ่ง

10.กรมธรรมการ เป็นพนักงานที่จะบังคับบัญชาการเกี่ยวข้องในพระสงฆ์ตำแหน่งที่พระยาพระเสด็จและเป็นผู้บังคับการโรงเรียนและโรงพยาบาลทั่วทั้งพระราชอาณาเขต

11.กรมโยธาธิการ เป็นพนักงานที่จะตรวจการก่อสร้างทำถนนซุดคลอง และการช่างทั่วไปทั้งการไปรษณีย์และโทรเลขหรือรถไฟ ซึ่งจะมีสืบไปภายหลัง

12.กรมมรุธาธิการ เป็นพนักงานที่จะรักษาพระราชลัญจกร รักษาพระราชกำหนดกฎหมายและหนังสือราชการทั้งปวง

ต่อมาจึงเรียกว่ากระทรวงและมีการโอนย้ายหน้าที่ในการบังคับบัญชาหัวเมืองมาอยู่กับกระทรวงมหาดไทย และยุบกระทรวงยุทธนาธิการขึ้นกับกระทรวงกลาโหมที่มีหน้าที่ทางการทหารเท่านั้น โปรดดูเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน, หน้า 103-104; วุฒิชัย มูลศิลป์, “การสิ้นสุดของระบบการปกครองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ” ใน ความยกย่องของประวัติศาสตร์ วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, 2539), หน้า 261-262.

“และการที่จะปกครองบ้านเมืองเช่นประเทศสยามนี้ ตามอำนาจอย่างเช่นเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ คือประเทศยุโรปก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่เป็นที่ชอบใจของราษฎรทั่วหน้าด้วย เหมือนอย่างถ้าจะมีปาลิเมนต์จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอร์ได้สักก็คน และโดยว่าจะมีเมมเบอร์เหล่านั้นเจรจาการได้ก็ไม่เข้าใจในราชการทั้งปวงทั่วถึง เพราะไม่มีความรู้และการฝึกหัดอันใดแต่เดิมมาเลย ก็คงจะทำให้การทั้งปวงไม่มีอันใดสำเร็จไปได้ และจะเข้าเป็นที่หวาดกลัวของราษฎรผู้ซึ่งไม่เข้าใจเรื่องราวอันใด เพราะไม่ได้ฝึกไม่ได้ต้องการเกิดขึ้นในใจเลย ราษฎรคงจะเชื่อเจ้าแผ่นดินมากกว่าผู้ซึ่งจะมาเป็นเมมเบอร์ออฟปาลิเมนต์ เพราะปกติทุกวันนี้ ราษฎรย่อมเชื่อถือเจ้าแผ่นดินว่าเป็นผู้อยู่ในยุติธรรม และเป็นผู้ที่รักใคร่คิดจะทำนุบำรุงราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งสิ้นทั่วหน้ากันเป็นความจริง”³³⁰ (เส้นใต้และการเน้นข้อความของผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า เหตุผลที่พระองค์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในประเด็นเกี่ยวกับ “ปาลิเมนต์” พระองค์ทรงมีพระราชดำริถึงความสามารถและความรู้ในทาง “ราชการ” ของสมาชิกที่ไม่มีความคุ้นชินเชี่ยวชาญประการหนึ่ง และพระองค์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่าราษฎรยังไม่มี ความเข้าใจตลอดจนไม่ได้มีความต้องการใด ๆ ให้มีปาลิเมนต์ รวมถึงความเชื่อมั่นในสมาชิกของปาลิเมนต์ไปมากกว่าที่จะเชื่อฟังพระเจ้าแผ่นดินที่ “อยู่ในยุติธรรม” และ “เป็นผู้ที่รักใคร่คิดจะทำนุบำรุงราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งสิ้นทั่วหน้ากันเป็นความจริง”

พระราชดำริที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ พระราชดำริเกี่ยวกับพระบรมราชานุภาพของพระมหากษัตริย์ของสยาม ทั้งในทางหลักการหรือทางทฤษฎี และทางธรรมเนียมปฏิบัติหรือตาม “ความเป็นจริง” กับการบัญญัติลงในกฎหมาย ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดเกี่ยวกับการมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ในตะวันตกที่ต่อมามีการเรียกว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญในภายหลัง ดังพระราชดำรัสในตอนนี้เป็นคือ

“อนึ่งพระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุผลว่าเป็นที่ล้นที่พ้น ไม่มีข้อใดสิ่งอื่นใดหรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้ แต่เมื่อว่าตามความเป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรงประพฤติกการอันใด ก็ต้องเป็นไปตามที่สมควรและเป็นที่ยุติธรรม เพราะเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจอันใดซึ่งจะมีกฎหมายกำหนดพระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินเช่นประเทศทั้งปวงมีกำหนดต่าง ๆ กันนั้น เมื่อจะทำกฎหมายสำหรับแผ่นดินให้เป็นหลักฐานทั่วถึง ก็ควรจะต้องว่าด้วยพระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นหลักฐานไว้” (การเน้นข้อความและเส้นใต้เป็นของผู้วิจัย)

³³⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 107.

เห็นได้ว่า พระบรมราชาธิบายของพระองค์นั้นสะท้อนให้เห็นถึงกระแสรัฐธรรมนูญนิยมในประเทศตะวันตก ในการที่จะบัญญัติกฎหมายที่ว่าด้วยการใช้อำนาจของรัฐ โดยพระองค์ไม่ทรง “รังเกียจ” ที่จะให้มีกฎหมายดังกล่าวในสยาม ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การที่พระองค์ทรงแสดงพระราชดำริเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์สยาม ที่ในทางทฤษฎี นั้นถือเป็น “ที่ล้นที่พ้น” จนมีอาจบัญญัติด้วยกฎหมายอื่นได้นั้น พระองค์มีพระราชวินิจฉัยในประเด็นนี้ว่า พระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์นั้นถูกกำกับโดยกรอบของ “ความสมควรและยุติธรรม” อยู่แล้ว ดังนั้น พระองค์จึงทรงไม่ขัดข้องอันใดที่สยามจะมีกฎหมายดังกล่าวนี้

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีพระราชวินิจฉัยถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การปกครองของยุโรปที่นำมาสู่การมีกฎหมายที่กำหนดพระราชอำนาจของกษัตริย์ นั้นมีที่มาจากความไม่พอใจของราษฎร จึงมีกฎหมายหรือข้อบังคับตรากฎขึ้นสลับเป็นชั้น ๆ ตามแต่บ้านเมือง และเหตุการณ์ในบ้านเมืองต่าง ๆ ก็ยังมีสภาพการณ์ที่แตกต่างกันออกไปไม่ได้เป็นแบบเดียวกันทุกประเทศ ดังพระราชธิบายในตอนนีว่

“แต่การซึ่งควรจะกำหนดอย่างไรนั้น ข้าพเจ้าต้องขอชี้แจงความเห็นอันมิใช่ความเห็นที่เข้ากับตัวไว้โดยย่อว่า พระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศหลายประเทศยุโรปซึ่งปกครองบ้านเมืองมีกำหนดพระราชานุภาพต่าง ๆ กันด้วยอาศัยเหตุการณ์ซึ่งเกิดในบ้านเมืองโดยความไม่พอใจของราษฎร จึงได้มีข้อบังคับสลับกันเป็นชั้น ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ซึ่งมีขึ้นในบ้านเมืองนั้น ๆ เหตุการณ์ทั้งปวงนั้นก็ยังไม่มีไม่เป็นที่ทั่วถึงกัน เพราะฉะนั้นแบบอย่างจึงยังไม่ลงเป็นแบบเดียวกันทั่วไปได้ทุกประเทศ ส่วนที่กรุงสยามนี้ยังไม่มีเหตุการณ์อันใดซึ่งเป็นการจำเป็นแล้ว จึงเป็นชั้นเหมือนประเทศอื่น ๆ ประเทศอื่น ๆ ราษฎรเป็นผู้ขอให้ทำ พระเจ้าแผ่นดินจำใจทำ ในเมื่อเรานี้เป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินคิดเห็นว่าควรจะทำ เพราะจะเป็นการเจริญแก่บ้านเมืองและเป็นความสุขแก่ราษฎรทั่วไปจึงได้คิดทำ เป็นการผิดกันตรงกันข้าม”³³¹ (เส้นใต้เป็นของผู้วิจัย)

กล่าวคือ ในขณะที่กรณีของสยาม การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสายพระเนตรของพระองค์นั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากยุโรปที่ “ราษฎรเป็นผู้ขอให้ทำ พระเจ้าแผ่นดินจำใจทำ” ในขณะที่สยามนั้นพระองค์เป็นผู้ที่ริเริ่มการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินโดยพระองค์เอง โดยปราศจากแรงบีบบังคับจากราษฎร

³³¹ กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน, หน้า 106-107.

ค. พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี

พระบรมราชาธิบายว่าเรื่องความสามัคคี เป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงปลายของรัชกาล ที่ทรงนิพนธ์ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2446³³² ห่างจากพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430 กว่า 16 ปี เนื้อหาของพระบรมราชาธิบายตามตัวบทนั้นเป็นการอธิบายหรือ “แก้ความคาคาที่มีในอามแผ่นดิน” ในใจความจากภาษาบาลีจาก “สพเพสฺส สงฺฆภูตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสาสิกา” ที่แปลว่าเป็นภาษาไทยว่า “ความเป็นผู้พร้อมเพรียงแห่งชนผู้เป็นหมู่แล้วทั้งหลายทั้งปวง ให้ความเจริญสำเร็จ”³³³

พระบรมราชาธิบายฯ ฉบับนี้แสดงให้เห็นถึงความชัดเจนในพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องของการจัดการบ้านเมืองตามแนวทางยุโรป โดยเฉพาะกระแสความต้องการรัฐสภาหรือ “ปาลิเมนต์” หรือการให้มี “โปลิตีกัลปาทิ” หรือพรรคการเมืองขึ้นในสยาม ซึ่งพระราชดำริของพระองค์ในพระบรมราชาธิบายฯ ฉบับนี้ยังเป็นการยืนยันที่หนักแน่นขึ้นว่าการจัดการบ้านเมืองรูปแบบตะวันตกนั้นใช้กับกรณีของสยามไม่ได้ โดยพระองค์ยกอุปมาเปรียบเทียบกับกรลอกเอาตำราปลูกข้าวสาลีในยุโรปมาใช้ปลูกข้าวเจ้าและข้าวเหนียวในสยามว่าย่อมไม่ได้ผลอันใด และสยามควรมีการปกครองโดยอาศัยพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลัก

จากเนื้อหาในพระราชนิพนธ์ฉบับนี้ สามารถอนุมานได้อย่างมีเหตุว่า การที่พระองค์กล่าวถึงกระแสความต้องการจัดการบ้านเมืองหรือการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมการปกครองของสยามตามแนวทางของยุโรป ที่อาจกล่าวได้ว่ามีความเข้มข้นไม่น้อยลงไปจากครั้งที่พระองค์แถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน โดยเฉพาะกระแสความต้องการที่จะจัดให้มี “ปาลิเมนต์” รวมไปถึง “โปลิตีกัลปาทิ” ตามแนวทางยุโรป ในฐานะที่เป็นแนวทางที่เป็นความสามัคคีและนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งเป็นเหตุที่พระองค์มีพระบรมราชาธิบายขึ้นมาได้แย้ง

โดยความในพระบรมราชาธิบายฯ เริ่มจากการยกประเด็นเรื่อง “ความสามัคคี” ที่มีผู้กล่าวถึงหรือ “ซึ่งมีผู้พูดกันด้วยความสามัคคีขึ้นกล่าวก่อน”³³⁴ พระองค์ทรงอ้างอิงถึงผู้ที่ได้รับอิทธิพลและมีความนิยมชมชอบต่อขนบธรรมเนียมการปกครองของตะวันตกและถือว่าขนบธรรมเนียมนี้เป็นความ

³³² กรมศิลปากร, “คำอธิบาย” ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคี พระโอรสพระธิดาและพระชายา ใน สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ พระราชบิดา โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ครบ ๘๔ พรรษา พุทธศักราช ๒๔๘๙ (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2489).

³³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

³³⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคี, หน้า 1.

สามัคคี ทั้งผู้ที่มีความใส่ใจในกิจการบ้านเมืองและได้รับอิทธิพลจากแบบแผนของตะวันตกทั้งผู้ที่ไม่มีความรู้ทางภาษาอังกฤษและผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภาษาอังกฤษ³³⁵ โดยเฉพาะกับผู้ที่มีความรู้ภาษาอังกฤษ ตลอดจนมีความสนใจในการจัดการบ้านเมืองแบบยุโรป และมีความปรารถนาที่จะจัดให้มีการปกครองตามแบบยุโรป รวมไปถึงพวกประพติตัวสอดคล้องกับแบบแผนนั้นด้วย ซึ่งพระบรมราชาธิบายในตอนนี้มีเนื้อความว่า

“ฝ่ายพวกที่รู้ภาษาอังกฤษ และรู้พื้นเพราชการในประเทศยุโรปว่าเป็นธรรมเนียมที่เป็นอยู่อย่างไรในกระบวนบริหารราชการ ได้ฟังคำเจรจาจากษัตริย์ที่อยู่ในที่ประชุมต่าง ๆ ซึ่งปันเป็นพวกเป็นเหล่าความเห็นต่างแตกต่างกันตรงกันข้าม ก็น้อมใจตามไปในความเห็นนั้น ๆ จนรู้สึกตัวหรือออกมาแสดงว่าความเห็นความตามพวกนั้นพวกนี้ เป็นถูกเป็นผิด แล้วเอามาประพติตัวในวาทถ้อยคำ และความคิดความอ่านเจือไปในราชการบ้านเมืองของตัว จนเห็นว่าจำเป็นจะต้องมีปาลิเมนต์ที่ราษฎรประชุมปรึกษาราชการ และผู้ที่คิดการบ้านเมืองนั้นจะต้องเป็นสองพวกสามพวก ในความเห็นต่างกันเหมือนประเทศทั้งปวง เพราะเมืองไทยไม่ยอมให้มีความคิดต่าง ๆ กันเป็นพวกเป็นเหล่าพูดได้คิดได้ตามใจ บ้านเมืองจึงไม่มีความเจริญเหมือนประเทศยุโรป รวมใจความว่าปกครองบ้านเมืองแต่ด้วยอำนาจผู้ปกครองไม่พร้อมด้วยราษฎร ซึ่งนับว่าเป็นการปกครองด้วยความสามัคคีในคนหมู่ใหญ่”³³⁶ (การเน้นข้อความและเส้นใต้เป็นของผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า จากพระบรมราชาธิบาย แสดงให้เห็นข้อสำคัญของกระแสความต้องการที่จะมี “ปาลิเมนต์” และการเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ในฐานะที่จะเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดความเจริญตามแนวทางที่ตะวันตกกระทำมาแล้ว ซึ่งพระองค์ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในประเด็นนี้ว่า

“...ความเห็นท่านพวกที่รู้การในประเทศยุโรปละเอียดยดนั้น เห็นว่าเพราะเขามีปาลิเมนต์ที่ประชุมใหญ่ มีโปลิตีกัลปาดิ คือพวกคิดราชการมีความเห็นต่างกัน สำหรับที่จะโต้ทานกันและกัน เมื่อคนเป็นอันมากได้โต้ทานกันด้วยฝีมือจนสุดปัญญา การที่จะสำเร็จในปลายมือนั้นคงจะเป็นการที่ได้คิดเหมือนหนึ่งกับกรองจนใสละเอียดยดแล้ว ด้วยผู้คิดติงว่ากันคงต้องชนะกัน การอันนี้ก็เป็นการมีคุณดีจริง แต่เป็นการมีคุณดีมากแต่ในประเทศยุโรป ซึ่งเกิดขึ้นด้วยความจำเป็นต้องมีขึ้น และได้ฝึกหัดต่าง ๆ กันมาหลายร้อยปี เป็นรากเหง้าพื้นเพแน่นอนหาไม่ต้องรื้อถอนชุดค้ำมาก เป็นแต่คิดกันตลกแต่งดัดแปลงประดับประดาให้เป็นทางดีสม่ำเสมอและจะดีขึ้นอีกเพียงเท่าใดให้ดีขึ้น และผู้ซึ่งคิดราชการนั้น เป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้เคยได้ยินได้ฟังแบบอย่างที่จะจัดการบ้านเมืองซึ่งได้ทำได้ทดลองมาเป็น

³³⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 2.

³³⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 2-3.

พื้นเพชัดเจนตลอดทั้งสิ้นด้วย แต่ถึงดังนั้นก็ไม่ได้ตั้งพร้อมกันทุกประเทศ และไม่เหมือนกันเสมอทุกประเทศได้”³³⁷ (การเน้นข้อความและเส้นใต้เป็นของผู้วิจัย)

จากเนื้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การมีปาลิเมนต์หรือรัฐสภานั้น พระองค์ทรงยอมรับว่าเป็นเรื่องที่ “มีคุณดี” แต่กระนั้น พระองค์ก็ทรงพระราชดำริว่า การดีนี้จะเกิดแต่เฉพาะกับประเทศยุโรปเท่านั้น ด้วยเหตุผลสามข้อหลัก ๆ คือ การมีปาลิเมนต์ที่รวมไปถึงพรรคการเมืองนั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเพราะเป็นการจำเป็นในยุโรป ประเด็นที่สองได้แก่ ความเชี่ยวชาญของระบบนี้ที่ยุโรปได้ใช้มาหลายร้อยปีแล้ว และเรื่องของผู้ที่คิดราชการหรือผู้ที่จะมาอยู่ในปาลิเมนต์ที่เป็นผู้มีความรู้ อีกทั้งพระองค์ก็ยังทรงตั้งข้อสังเกตต่อมาว่า การเกิดขึ้นของปาลิเมนต์นั้นไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกันทุกประเทศ หรือมีเหมือนกันทุกประเทศ และเมื่อพระองค์ได้นำมาเทียบกับสภาพการณ์ของสยามพระราชทัศนะของพระองค์แล้ว พระองค์ถือว่า

“จะเพล็นถือเอาความคิดของพวกที่เป็นผู้คิดราชการในประเทศยุโรปนั้น มาถือเป็นความคิดของตัวมาจัดการในเมืองไทยก็จะเป็นการไม่ถูกกันเลย ด้วยพื้นเพการงานทั้งปวงไม่เหมือนกัน เหมือนหนึ่งจะไปลอกเอาตำราทำนาปลูกข้าวสาธิตในเมืองยุโรปมาปลูกข้าวเจ้าข้าวเหนียวในเมืองไทยก็จะได้ผลอันใด ด้วยภูมิพื้นราชการในเมืองไทยแต่ก่อนมา เมื่อยังไม่ได้คบกับฝรั่งเป็นอย่างหนึ่งทีเดียว ถ้าจะตั้งเป็นปอลิตีกัลปาดิพวกคิดราชการก็จะมีได้แต่พวกละแวกคนสิบคน หรือสี่คนห้าคน แต่ยังมีพวกอื่นอีกที่เป็นอย่างเก่า ๆ อยู่กันตั้งร้อย พวกที่ถือว่าตัวเป็นปอลิตีกัลปาดิทั้งสองสามพวกก็ต้องเห็นตูดคนตั้งร้อยนั้นว่าเป็นเลขเข้าเดือนไปหมด เพราะเหตุที่คนตั้งร้อยนั้นไม่มีความรู้ทุนรอนอันใด และไม่มี ความชอบใจเห็นด้วยในความคิดนั้นทั้งสองอย่าง”³³⁸ (เส้นใต้และการเน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

หลักสำคัญที่พระองค์ทรงพระราชดำริว่า การนำเอาความคิดของยุโรปมาใช้ โดยเฉพาะกับการให้มีพรรคการเมืองที่รวมไปถึงรัฐสภานั้นเป็นไปได้ไม่นั้นมาจาก “พื้นเพการงานทั้งปวงไม่เหมือนกัน” โดยทรงยกอุปมาเกี่ยวกับการปลูกข้าวสาธิตกับการปลูกข้าวเจ้าข้าวเหนียวที่แตกต่างกัน อีกเหตุผลประการหนึ่งก็คือเรื่องบุคคลที่จะมาทำหน้าที่นี้ได้ที่มีจำนวนน้อย รวมไปถึง “พวกอื่นที่เป็นอย่างเก่าๆ” ที่พระองค์ทรงพระราชวินิจฉัยว่ามีจำนวนมากกว่าผู้ที่ต้องการให้มีปาลิเมนต์หรือต้องการรูปแบบการปกครองแบบยุโรป ที่สุดท้ายพระองค์จึงสรุปว่าจะมีแต่ความแตกแยกและทะเลาะวิวาทกันมากกว่าที่จะเกิดประโยชน์ และ “ไม่ถูกกับกาลเวลาของบ้านเมือง” ดังพระบรมราชาธิบายในตอนนีว่

³³⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า 4-5.

³³⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 5.

“เพราะฉะนั้นการอันใดจะสำเร็จไปได้เพราะเหตุที่มีโพลิติกัลบ์ปาตีในเมืองไทยนั้นได้น้อยนัก หรือไม่ได้เลย เพราะภูมิพื้นบ้านเมืองไม่พอกันกับการอย่างนั้น มักจะชักให้เกิดความแตกร้างวิวาทกัน อันไม่เป็นประโยชน์

ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าความคิดสองพวกซึ่งกล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นไม่ถูกแก่กาลเวลาของ บ้านเมือง ไม่เป็นเครื่องที่จะทำให้บ้านเมืองมีความเจริญไปได้โดยเร็ว เพราะเหตุที่จะเป็นสามัคคีไป ไม่ได้ตามคาถาซึ่งกล่าวมาแล้ว”³³⁹ (เส้นใต้และการเน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

นอกจากนี้ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่พระองค์ทรงใช้ในการสนับสนุนพระดำริของพระองค์ก็คือ ความแตกต่างระหว่างสยามกับยุโรป โดยเฉพาะในด้านของผู้ที่ก่อการเปลี่ยนแปลง โดยพระองค์ ทรงยกเหตุผล เปรียบเทียบระหว่างชาตินิยมยุโรปที่การเปลี่ยนแปลงนั้นมาจากฝั่งราษฎร ตามเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของยุโรปที่พระองค์ทรงยกมา ในขณะที่สยามนั้น การเปลี่ยนแปลงเกิดมาจากฝั่งผู้ปกครอง โดยเฉพาะจากฝ่ายผู้ปกครองหรือองค์พระมหากษัตริย์ดังในกรณีของพระองค์เอง การที่จะจัดให้มี “ปาลิเมนต์” ขึ้นในสยามจึงเป็นเรื่องที่ไม่เกิดประโยชน์อันใด ดังนั้น สยามจึงเหมาะกับการปกครองที่นำโดยพระมหากษัตริย์มากกว่า ดังความในพระราชดำรินี้คือ

“เพราะความจริงที่แท่นั้น เมืองไทยกับเมืองยุโรปกลับตรงกันข้าม ฝ่ายประเทศยุโรปนั้น ราษฎรมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงร่ำไป ฝ่ายผู้ปกครองเป็นที่กีดขวางต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น จนมีเหตุการณ์ใหญ่ ๆ โต ๆ เนื่อง ๆ แต่โบราณมา ส่วนเมืองเราราษฎรไม่มีความปรารถนาอยากเปลี่ยนแปลงอันใด นอกจากข้อความอันใดซึ่งมากระทบไม่เป็นที่ชอบใจตัวเข้าบางคนบางหมู่ใน ขณะหนึ่งคราวหนึ่งเท่านั้น ...การที่อยากเปลี่ยนแปลงนั้น กลับเป็นของผู้ปกครองบ้านเมืองอยากเปลี่ยนแปลง เพราะรัฐธรรมนูญประเทศอื่นที่เห็นว่าดีกว่านั้น เมื่อการกลับตรงกันข้ามดังนี้ จะเอา ความคิดแบบอย่างที่ดีราชการในประเทศยุโรปมาใช้ในเมืองไทยอย่างไรได้ ถ้าจะตั้งปาลิเมนต์ขึ้นใน เมืองไทย เอาความคิดราษฎรเป็นประมาณในเวลานี้แล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่ได้จัดการอันใดได้สักสิ่ง หนึ่งเป็นแน่แท้ทีเดียว คงจะต้องเถียงกันกันไปเท่านั้น

ข้าพเจ้าจึงเห็นควรว่า ในการปกครองกรุงสยามนี้ ถ้าจะจัดการอาศัยเจ้าแผ่นดินเป็นหลัก ให้เป็นไปตามความนิยมอย่างเก่าจะเป็นการง่ายดีกว่าที่จะจัดการอย่างอื่น เพราะเป็นของมีพื้นเพมาแล้ว”³⁴⁰

กล่าวโดยสรุป พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี แสดงให้เห็นถึงชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองตะวันตก รวมไปถึงกระแสความต้องการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีการปกครองบ้านเมืองให้เป็นไปตามแนวทางตะวันตก โดยเฉพาะข้อเสนอให้มีรัฐสภาหรือพรรคการเมืองขึ้นในสยาม โดยท่าทีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการจัดให้มีปาลิเมนต์และการ

³³⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 6.

³⁴⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 14-15.

จัดการบ้านเมืองตามแนวทางตะวันตกนั้นแสดงออกอย่างเด่นชัดว่าไม่เป็นการเหมาะสมแก่สภาพการณ์ของสยามในเวลานั้น อนึ่ง ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองที่พระองค์ใช้ ยังไม่ปรากฏที่เกี่ยวข้องกับ “Democracy” แต่เพียงอย่างเดียว

5.6 ร่างพระราชกฤษฎีกา ที่ 1 ว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม

เอกสารสำคัญที่ควรกล่าวถึงในที่นี้อีกฉบับหนึ่งได้แก่ ร่างพระราชกฤษฎีกา ที่ 1 ว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม ซึ่งเป็นเอกสารที่มีการค้นพบในปี พ.ศ. 2492 โดยนายปรีชา ศรีชลาลัย โดยผู้ที่นำมาเปิดเผยนั้นได้สันนิษฐานว่า ร่างพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ น่าจะร่างเสร็จก่อนวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2432 โดยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระยาเทวงศวโรปการ จากการสันนิษฐานจากจดหมายโต้ตอบกันระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวงศวโรปการกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี³⁴¹ ความสำคัญของร่างพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ แสดงให้เห็นความพยายามที่จะจัดทำร่างกฎหมายที่มีลักษณะที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นร่างกฎหมายเกี่ยวกับการใช้อำนาจและสถาบันทางการเมืองหรือที่มีการเรียกกันว่าภายหลังว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม³⁴² ที่เป็นผลมาจากกระแสผลักดันที่จะปรับปรุงขนบธรรมเนียม โดยเฉพาะทางด้านการปกครองของสยามตามแนวทางของตะวันตกในขณะนั้นโดยมีกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญ ที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดในการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาทางหนังสือพิมพ์และคำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103 รวมไปถึงพระบรมราชธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่ทรงตั้งข้อขัดข้องอันใด ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในหัวข้อที่ผ่านมา

ร่างพระราชกฤษฎีกา ที่ 1 ว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม ประกอบไปด้วย 20 มาตรา ได้แก่ 1.ราชพิธีரியศ 2.ราชอาญาสิทธิ 3.ราชศักดานุภาพ 4.นิรุปราธการี 5.ราชูปสตรมภ์ 6.อมฤตราช 7.ขัตติยสันติ 8.มฤตยานุชาติ 9.ผู้ไม่ควรรสืบขัตติยสันติ 10.ผู้รั้งราชการ 11.อำนาจแลหน้าที่ของผู้รั้งราชการ 12.ผู้สมควรเป็นผู้รั้งราชการ 13.จะตรววรคสันนิบาต 14.ไตรวรคสันนิบาต 15.ปธานาธิบัติ 16.การซัดขัดปกปิด 17.การซัดขัดเปิดเผย 18.ราชพันธุสภา 19.อำนาจที่เปนลำดับกัน 20.คำวินิจฉัยตกลง³⁴³

³⁴¹ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย (กรุงเทพฯ: อักษรไทย, 2533), หน้า 11-13.

³⁴² ในขณะนั้นยังไม่มีการใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ”

³⁴³ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย, หน้า 22-33.

โดยร่างพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็นสี่ส่วนหลัก ๆ ด้วยกัน ส่วนแรกได้แก่เรื่องเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ มาตราที่ 1-4 และ 6 มาตราที่ 1 เริ่มต้นด้วยราชพิธีกรรม กล่าวถึงอำนาจของพระมหากษัตริย์ในแง่ของอาณาเขต โดยถือว่า พระมหากษัตริย์แห่งสยาม “เปนบรมราชาธิราชแห่งมลาวประเทศ มลายูประเทศกเหรี่ยง ฯลฯ” มาตราที่ 2 เรียกว่า ราชอาณาจักร แสดงถึงอำนาจของพระมหากษัตริย์ คือ “พระเจ้าแผ่นดินย่อมมีพระราชอำนาจสิทธิ์ เด็จขาดโดยพระราชหฤทัย ไม่มีสิ่งใดยิ่งขึ้นไปกว่าอีกแล้ว” ส่วนมาตรา 3 นั้นเป็นการจำแนกถึงอำนาจหรือ “ศักดานุภาพ” ของมหากษัตริย์จำนวนหกประการด้วยกัน³⁴⁴ มาตรา 4 ว่าด้วย นิรुปราธการี ที่ถือว่า “พระเจ้าแผ่นดินจะทรงการอันใดไม่ผิด ไม่มีอำนาจอันใดจะพิจารณาว่าโทษได้เลย เพราะว่าการอันใด ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะทรงทำได้นั้น ย่อมมีเสนาบดีรู้เห็นเป็นผู้รับผิดชอบอยู่แล้ว”³⁴⁵ และมาตราที่ 6 ว่าด้วยยอมอุตราษ ที่ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่ว่าจากพระมหากษัตริย์เนื่องจากมีมกุฎราชกุมารเป็นผู้สืบชาติตติยัตติวงศ์³⁴⁶

ส่วนที่สอง ได้แก่มาตรา 5 ว่าด้วยสถาบันการปกครอง 3 สถาบัน ได้แก่ 1. รัฐมนตรีสภา หรือ ลูกขุน ณ ศาลหลวง มีหน้าที่บัญญัติกฎหมาย และให้คำปรึกษาตัดสินเมื่อเสนาบดีหรือ ลูกขุน ณ ศาลา จะทำผิดกฎหมาย, องคมนตรีสภา หรือ ที่ประชุมปลุกราชการในพระองค์ ที่มีหน้าที่ให้คำปรึกษาเรื่องต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย และเสนาบดีสภา หรือ ลูกขุน ณ ศาลา มีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งทั้งหมดแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์³⁴⁷

ส่วนที่สาม ได้แก่มาตราที่ 7-17 เป็นส่วนที่กล่าวถึงการสืบทอดพระราชสันตติวงศ์ของพระมหากษัตริย์ รวมไปถึงเงื่อนไข ข้อห้าม และข้อกำหนดในการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการหรือ “ผู้รั้ง

³⁴⁴ ได้แก่ (1) ย่อมเปนเจ้าเปนใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดิน ที่พึงพำนักของอาณาประชาราษฎร์

(2) เสนบดีแห่งความยุติธรรมที่รับดับทุกชั่วเรือน แลทรงพระกรุณาภิเษก คนผิดกฎหมาย

(3) เสนบดีแห่งยศถาบรรดาศักดิ์

(4) เสนบดีจอมพลพลโยธา ที่รับดับยุคเข็ญของบ้านเมืองโดยทำสงคราม ฤจะเปนไมตรีกับประเทศใดประเทศหนึ่ง

(5) เสนบดีพุทธศาสนาผู้ยกย่องอุดหนุนพระบรมพุทธานุภาพ

(6) พระราชดำรัสที่ได้ประกาศแล้ว ย่อมเปนกฎหมายสำหรับแผ่นดิน กฎหมายสำหรับแผ่นดินแบ่งเปนสามอย่าง คือ พระราชบัญญัติ ที่มิได้บัญญัติอย่างหนึ่ง พระราชกำหนดที่ตกลงในเสนาบดีสภาอย่างหนึ่ง ฤพระราชกฤษฎีกาที่ตกลงในรัฐมนตรีสภาอย่างหนึ่ง

³⁴⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 22.

³⁴⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 23.

³⁴⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้าเดียวกัน.

ราชการ” ส่วนที่สี่ ได้แก่มาตราที่ 18 ว่าด้วยราชพันธุ์สภา ที่มีสมาชิกประกอบด้วยพระราชโอรส พระราชนัดดา และพระราชภาดาของพระเจ้าแผ่นดิน ที่สมควรจะได้รับหรือได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นจุลจอมเกล้าแล้ว ซึ่งราชพันธุ์สภานี้จะมีบทบาทในตอนที่มีการเลือกหรือเปลี่ยนผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในเวลาที่เหมาะสมที่ยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น³⁴⁸

ส่วนที่สี่ ได้แก่ มาตรา 19-20 ที่ว่าด้วยลำดับชั้นของอำนาจของสถาบันตามร่างพระราชกฤษฎีกานี้ โดยถือพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์เป็นลำดับแรก และตามมาด้วยจะตุรวรรคสันนิบาต (การประชุมร่วมของรัฐมนตรีสภา, องคมนตรีสภา, เสนาบดีสภา และราชพันธุ์สภา จะมีการประชุมเมื่อมีการเลือกหรือเปลี่ยนตัวผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเท่านั้น) ไตรวรรคสันนิบาต (การประชุมร่วมของรัฐมนตรีสภา, องคมนตรีสภา และเสนาบดีสภา จะประชุมต่อเมื่อมีการเลือกตั้งผู้ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีหรือองคมนตรีที่ว่างลง เมื่อพระมหากษัตริย์ยังทรงพระเยาว์อยู่) รัฐมนตรีสภา, องคมนตรีสภา, เสนาบดีสภา และเสนาบดี ถดหล่นกันลงมาตามลำดับ โดยนับคะแนนชี้ขาด และถ้าเรื่องใดไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เรื่องสัดส่วนของคะแนนจะใช้คะแนนเสียงข้างมากเป็นตัวตัดสิน³⁴⁹

ข้อสังเกตสำคัญก็คือ ร่างพระราชกฤษฎีกานี้มีความคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญที่เป็นร่างกฎหมายที่เขียนถึงอำนาจและการใช้อำนาจในการปกครองผ่านสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ รวมไปถึงระเบียบแบบแผนในการสืบราชสันตติวงศ์ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งตรงกับข้อเรียกร้องของคำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103 นอกจากนั้น การเขียนหลักการเรื่อง “นิรุปรารถการ” ในมาตราที่ 4 ที่ถือว่า “พระเจ้าแผ่นดินจะทรงการอันใดไม่ผิด ไม่มีอำนาจอันใดจะพิจารณาว่าโทษได้เลย เพราะว่าการอันใดซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะทรงทำได้นั้น ย่อมมีเสนาบดีรู้เห็นเป็นผู้รับผิดชอบอยู่แล้ว”³⁵⁰ ยังสะท้อนถึงร่องรอยความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับการจัดรูปการปกครองในอังกฤษ ที่อาจเทียบเคียงกับหลักการเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงทำผิดมิได้ (The King can do no wrong) และหลักการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ (Countersign)³⁵¹ ถึงแม้ว่าในมาตราที่ 2 จะระบุว่า “พระเจ้าแผ่นดินย่อมมีพระ

³⁴⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 23-32.

³⁴⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 33.

³⁵⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 22.

³⁵¹ หลักการเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงทำผิดมิได้ (The King can do no wrong) และหลักการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ (Countersign) มีวิวัฒนาการมาจากอังกฤษสองกระแส คือตั้งแต่สมัยพระเจ้าเฮนรีที่สามที่ยังทรงพระเยาว์และมีวิลเลียม มาร์แชล (William Marshall) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในช่วงศตวรรษที่ 13 และในสมัยพระเจ้าจอร์จที่หนึ่งและพระเจ้าจอร์จที่สองซึ่งเป็นกษัตริย์จากราชวงศ์ฮันโนเวอร์ที่ทรงตรัสเป็นภาษาอังกฤษมิได้ จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์หรือที่ปรึกษาส่วนพระองค์เป็นผู้ทำการในนามของพระมหากษัตริย์ในช่วงศตวรรษที่ 18 โดยมีโรเบิร์ต วอลโพล (Robert Walpole) ที่สามารถกราบบังคมทูลเป็นภาษาเยอรมันผสมภาษาละตินได้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ และได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าคณะ

ราชอาณาจักรสยามโดยพระราชหฤทัย ไม่มีสิ่งใดยิ่งขึ้นไปกว่าอีกแล้ว”³⁵² เนื่องจากบริบททางการเมืองที่แตกต่างกันระหว่างสยามกับอังกฤษ แต่กระนั้น ก็เป็นเครื่องยืนยันว่าความรู้ทางการเมืองดังกล่าวได้แพร่หลายเข้ามาสู่สยาม โดยเฉพาะผ่านทางร่างกฎหมายของสยามเองในพระราชกฤษฎีกา ๆ ฉบับนี้

กล่าวอย่างรวบรัด ร่างพระราชกฤษฎีกา ที่ 1 ว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม แสดงให้เห็นความพยายามการร่างกฎหมายที่สามารถเทียบเคียงกับกฎหมายรัฐธรรมนูญแบบลายลักษณ์อักษรได้ ส่วนแนวคิดอีกประการที่สำคัญ หลักการพระมหากษัตริย์ทรงทำผิดมิได้ และหลักการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ ที่ปรากฏในมาตราที่ 4 ในหัวข้อ “นิรุปรากรี” ที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของความคิดทางการเมืองในตะวันตก กระนั้น ลักษณะสำคัญที่หลักฐานฉบับนี้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดก็คือ การผสมผสานของแนวความคิดข้างต้นเข้ากับหลักการเดิมของสยามที่ถือว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสิทธิ์เด็ดขาด ที่แม้ร่างพระราชกฤษฎีกานี้จะไม่ได้มีการประกาศใช้ แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงการแพร่หลายของความคิดทางการเมืองตะวันตกในสยามอย่างชัดเจนและแสดงออกอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรในสยามมากขึ้น อนึ่ง หลักฐานฉบับนี้ก็ยังไม่มีการกล่าวถึงสถาบันที่คล้ายคลึงกับรัฐสภาหรือ “ปาลิเมนต์” และปรากฏคำว่า “ประชาธิปไตย” แต่เพียงอย่างเดียว

5.7 ก.ศ.ร กุหลาบ และการบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นครั้งแรกในสยาม

จากการค้นคว้าเอกสารที่ปรากฏเกี่ยวกับชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองทั้งหมดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยพบว่า เอกสารทั้งหมด ไม่ปรากฏการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” หรือคำใกล้เคียงในภาษาไทยเพื่อใช้เรียกรูปแบบการปกครองของประเทศต่าง ๆ แต่เพียงอย่างเดียว นอกจากในงานเขียนของนาย ก.ศ.ร. กุหลาบ ในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ ฉบับปี พ.ศ. 2437 ที่ปรากฏคำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นครั้งแรกของสยาม จากหลักฐานของการกล่าวถึงคำนี้ว่าเป็นลายลักษณ์อักษรที่มีความเก่าแก่ที่สุดที่ผู้วิจัยสืบค้นได้ในขณะนี้

ที่ปรึกษาของกษัตริย์อังกฤษ ที่ในช่วงแรกเป็นส่วนหนึ่งของคณะองคมนตรี (Privy Council of the Crown) ซึ่งเป็นที่มาของคณะรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรีในภายหลัง และหลักการดังกล่าวถือเป็นจารีตประเพณีทางการเมืองการปกครองของอังกฤษที่แพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ ที่ไม่ได้มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขด้วย เช่น ฝรั่งเศสและอิตาลี โปรดดู ชาญชัย แสงศักดิ์, กฎหมายรัฐธรรมนูญ แนวคิดและประสบการณ์ของต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2554), 128-129; สิทธีวรชัย ศรีโหม, “ความรับผิดชอบของประธานวุฒิสภาในการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งตามรัฐธรรมนูญ,” วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร 10, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560): 127-132.

³⁵² สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย, หน้า 22.

นาย ก.ศ.ร. กุหลาบ เกิดราวปี พ.ศ. 2377 – 2378 [1835 – 1836]³⁵³ ตรงกับรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีอายุมากกว่าเทียนวรรณประมาณ 8 ปี มีต้นตระกูลที่สืบเชื้อสายฝ่ายบิดามาจากพระพุทธรักษาภูริ ชุนนางสมัยกรุงศรีอยุธยาตำแหน่งกรรมการเมืองนครราชสีมา ส่วนฝ่ายมารดาเป็นชาวบางกอกน้อย และถวายตัวเป็นบุตรบุญธรรมของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าหญิงกนิรี ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยชื่อ “กุหลาบ” นั้นเป็นชื่อที่พระองค์เจ้าหญิงกนิรีทรงประทานให้ นายกุหลาบจึงเติบโตในพระบรมมหาราชวังสมัยรัชกาลที่ 3³⁵⁴

การศึกษาเบื้องต้น คือการหัดอ่านเขียนอักษรไทยกับพระองค์เจ้าหญิงกนิรี และได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กไล่กวดในรัชกาลที่ 3 เมื่ออายุราว 10 ปี จึงได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดพระเชตุพนฯ³⁵⁵ หลังจากลาสิกขาออกมาจากวัดพระเชตุพนฯ เขาได้ศึกษาภาษาละติน ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศสกับสังฆราชปาลเลอกัวซ์ที่วัดอัสสัมชัญ³⁵⁶ นอกจากการศึกษาในสยามแล้ว ก.ศ.ร. กุหลาบยังบันทึกไว้ว่าตนได้มีโอกาสไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศด้วย แต่ไม่มีข้อมูลแน่ชัดนักกว่า ก.ศ.ร. กุหลาบเริ่มเดินทางไปต่างประเทศเมื่อใด เนื่องจากก.ศ.ร. กุหลาบระบุเพียงว่าตนได้มีโอกาสพำนักศึกษาอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นไม่น้อยกว่า 5 ปี จนได้รับหนังสือเดินทางหรือ “พาสปอร์ต” (passport) จากฝรั่งเศส และในขณะที่พักอยู่ที่ยุโรปนั้นก็มีโอกาสได้ไปเยี่ยมชมกรุงลอนดอนของอังกฤษด้วย แต่จากค้นคว้าของบุญพิสิฐ ศรีหงส์ สันนิษฐานว่าการศึกษาที่ฝรั่งเศสไม่น่าจะตรงกับความเป็นจริง³⁵⁷

ต่อมา ก.ศ.ร. กุหลาบได้อุปสมบทเป็นเวลา 11 เดือนที่วัดพระเชตุพนฯ และในระหว่างนี้ได้มีโอกาสเรียนการหัดแต่งบทประพันธ์ตามฉันทลักษณ์ต่าง ๆ และหัดเรียนร้อยแก้ว รวมถึงภาษา

³⁵³ บุญพิสิฐ ศรีหงส์, นาย ก.ศ.ร. กุหลาบแห่งกรุงสยาม (กรุงเทพฯ: มติชน, 2560), หน้า 75-76.

³⁵⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 76

³⁵⁵ ในขณะที่เป็นสามเณรนั่นเองที่ ก.ศ.ร. กุหลาบเล่าว่ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นผู้บรรพชาและประทานนามว่า “เกศโร” อันเป็นที่มาของอักษรย่อ “ก.ศ.ร.” ที่ ก.ศ.ร. กุหลาบนำมาไว้ต้นชื่อของตัวเอง สามเณรกุหลาบได้เรียนภาษาไทย รวมทั้งอักษรขอมกับพระราชมุนี (เอี่ยม) อายุ 14 ได้เรียนแบบเรียนจินตามณี เลข และอักษรขอมเพิ่มเติมอีกกับพระปริยัติธรรม รวมทั้งได้ร่ำเรียนตำราศีลธรรมคติโลก พงศาวดารต่าง ๆ ตลอดจนได้รับพระโอวาทสั่งสอนในสำนักของกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 77-78.

³⁵⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 83.

³⁵⁷ กล่าวคือ ก.ศ.ร. กุหลาบบันทึกไว้ว่าตนมีภรรยาคนหนึ่งเมื่ออายุได้ 25 ปี และมีบุตรสาวที่คลอดเมื่อวันจันทร์ เดือน 5 แรม 15 ค่ำ ปี ระกาตรีศก จ.ศ. 1223 ซึ่งตรงกับวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2404[1861] และ ก.ศ.ร. กุหลาบได้อุปสมบทเป็นภิกษุเมื่ออายุ 27 ปี หลังจาก ที่ลูกสาวอายุได้ 2 ขวบไปแล้ว ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ ก.ศ.ร. กุหลาบจะกลับมาถึงกรุงเทพฯ ในช่วง ค.ศ. 1862 ตามที่เขาบันทึกไว้ โปรดดู เรื่องเดียวกัน., หน้า 87.

สันสกฤตกับขุนทราบาล (ทรัพย์) และศึกษาทางราชการกับพระศรีสุนทรโวหาร (פק)³⁵⁸ ในช่วงนี้ ก.ศ.ร. กุหลาบ ได้ตีพิมพ์ “หนังสือกฎหมายพระคัมภีร์พระธรรมสาตรกิจโกศล” ที่โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ ซึ่งเป็นหนังสือกฎหมายที่รวบรวมโดยนายโหมต หรือ โหมต อามตยกุล ที่ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยากระสาปนกิจโกศลอีกด้วย³⁵⁹

หลังจากลาสิกขา ก.ศ.ร. กุหลาบ มีโอกาสไปทำงานเป็นเสมียนให้กับชาวตะวันตก³⁶⁰ และในระหว่างที่ทำงานให้กับนายจ้างชาวตะวันตกอยู่นั้น ก.ศ.ร. กุหลาบ มีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศร่วมกับนายจ้าง ได้แก่ สิงคโปร์ ปีนัง มานิลา ปัตตาเวีย มาเก๊า ฮองกง กัลกัตตา บริติชอินเดีย และเมืองต่าง ๆ ในยุโรปที่ห้ามการค้าเหล่านั้นเปิดทำการอยู่ นอกจากนี้ยังเคยทำงานเป็นล่ามภาษาอังกฤษให้กับหลวงนายสิทธิ (จุ โชติกเสถียร) เมื่อครั้งเดินทางออกไปซื้อข้าวของยังเมืองจีนเพื่อประกอบพิธีพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ในปี พ.ศ. 2422³⁶¹

ในโอกาสครบรอบสถาปนากรุงเทพฯ 100 ปี เมื่อครั้ง พ.ศ. 2425 (ค.ศ. 1882) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีพระราชดำริให้จัดงานนิทรรศการขึ้นที่ท้องสนามหลวง ซึ่งในตอนนั้นเรียกว่า งาน “นาเซนแนลเอ็กซิบิเชียน” ก.ศ.ร. กุหลาบได้มีส่วนร่วมในการจัดงานด้วย โดยได้เป็นพนักงานห้องแสดงหนังสือห้องเลขที่ 17 เป็นห้องสำหรับจัดแสดงหนังสือและเอกสารเก่าแก่ ตลอดจนวัฒนธรรมในการเขียนดั้งเดิมของสยาม โดยอยู่ในความรับผิดชอบของกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ด้วยความสนิทสนมกับเจ้านายพระองค์นี้ทำให้ ก.ศ.ร. กุหลาบสามารถเข้าเอกสารโบราณเหล่านั้นได้ และทำการแยกคัดลอกเก็บไว้ และนำออกพิมพ์เผยแพร่ในเวลาต่อมาโดยมีการเพิ่มเติมเนื้อความบางส่วน จนกระทั่งเรื่องนี้เป็นเหตุให้มีการโต้สวนกันเป็นการฉาวใหญ่ในเวลาต่อมา และทำให้ชื่อเสียงของ ก.ศ.ร. กุหลาบนั้นเป็นไปในทางนักแต่งเรื่องมากกว่า จนกระทั่งนาม “กุ” ของเขากลายมาเป็นคำ

³⁵⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้าเดียวกัน.

³⁵⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 89.

³⁶⁰ ขึ้นแรกไปทำงานกับนายคิง ชาวอังกฤษ ทำหน้าที่รับซื้อข้าวกล้องอยู่หน้าพระราชวังเดิม จากนั้นย้ายไปทำงานให้ Mr. Franklin Blake ชาวอเมริกันเจ้าของห้างอเมริกันสตรีมไรซ์มิล (American Stream Rice Mile) แล้วจึงไปทำงานกับนายพล ปิกเคนแพก (Mr. Paul Pickenpack) เจ้าของกิจการโรงสีข้าวกลไฟชาวเยอรมันและเป็นหุ้นส่วนห้างปิกเคนแพก แอนด์ ทาย (Messrs. Pickenpack & Thies) ร่วมกับนายธีโอดอร์ ทาย (Mr. Theodor Thies) จากนั้นจึงย้ายไปทำงานกับโรงสีไฟ (โรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า) ห้าง เอ มาควาลด์ (Messrs. A. Markwald) และสุดท้ายมาทำงานเป็นเสมียนให้กับ Mr. Alexis Redlich) เจ้าของห้างวินเซอร์เรดลิก (Windsor Redlich & Co. Lit.) ซึ่งชาวไทยเรียกกันว่า ห้างสีดา ก่อนที่จะลาออกในราวปี พ.ศ. 2422 (ค.ศ. 1879) เรื่องเดียวกัน., หน้า 94.

³⁶¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 95 – 96.

เรียกการแต่งเรื่องที่ไม่ใช่เรื่องจริง³⁶² หลังจากนั้นเขาได้มีโอกาสรับราชการระยะหนึ่งในกรมโปลิศท้องถิ่น หลังจากออกราชการ ก.ศ.ร. กุหลาบจึงหันเหออกจากอาชีพที่เกี่ยวข้องกับทางราชการแล้วมาเป็นบรรณาธิการฝ่ายภาษาไทยให้กับหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์³⁶³ ซึ่งบทบาทจากการเป็นบรรณาธิการในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์นี้เองที่ทำให้สามารถเห็นถึงความคิดทางการเมืองของ ก.ศ.ร. กุหลาบ อย่างชัดเจนมากขึ้น

หนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ (The Siam Observer) เป็นหนังสือพิมพ์รายวันที่ลงพิมพ์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ก่อตั้งโดยนายจอร์จ วิลเลียม วาร์ด (George William Ward) ชาวอังกฤษ และนาย วิลเลียม อัลเฟรด กูเนะ ดิเลกิ (William Alfred Goone Tilleke) ทนายชาวสิงหล แต่เป็นคนบังคับในอังกฤษ ตีพิมพ์และจำหน่ายวันแรกเมื่อ 1 สิงหาคม 2436 แต่ต่อมามีนายกูเนะ ดิเลกิถือหุ้นเพียงคนเดียว และมาในปี พ.ศ. 2437 หนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์จึงได้มีการรวบรวมข่าวในรอบสัปดาห์รวมเป็นเล่มตีพิมพ์เป็นหนังสือรายสัปดาห์ในชื่อ “สยามไมตรี ศิริออบเซอร์เวอร์สะตะมะวาร” โดยในสยามออบเซอร์เวอร์นอกจากมีการลงข่าวเบ็ดเตล็ดทั่วไปแล้ว ยังมีส่วนที่เรียกว่า “คอเรสปอนเดน” หรือ “อัญมัญลิตติก” ซึ่งเป็นจดหมายจากทางบ้านที่ผู้อ่านส่งมาแสดงความคิดเห็นและโต้ตอบกัน รวมถึงมีส่วนที่เป็นบทบรรณาธิการหรือ “อาร์มวณณะนา” ของ “เอดิเตอร์” หรือบรรณาธิการหนังสือพิมพ์³⁶⁴

นอกจากนี้ ก.ศ.ร. กุหลาบได้ตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ของตัวเองในชื่อ หนังสือพิมพ์จดหมายเหตุสยามประเภทสุนทรวาทพิเศษ โดยเริ่มวางจำหน่ายครั้งแรกเมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2440 หนังสือพิมพ์สยามประเภทต้องหยุดการตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2444 เนื่องจาก ก.ศ.ร. กุหลาบถูกไต่สวนตรวจสอบในกรณีการแต่งหนังสืองานพระเมรุประวัติของสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว สา) วัดราชประดิษฐ์ ซึ่งตั้งใจพิมพ์แจกเป็นหนังสืองานศพในสมเด็จพระสังฆราชฯ และคดีฟ้องร้องเรื่องเครื่องพิมพ์กับท่านผู้หญิงปรีก สมุทบุรานุรักษ์ จากนั้นจึงกลับมาตีพิมพ์ใหม่ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2447 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2449 หนังสือพิมพ์ก็ต้องยุติการพิมพ์ลงอย่างถาวรจากกรณีการตีพิมพ์เรื่องราวของ “พระปิ่นเกษ” และ “พระจุลปิ่นเกษ” ซึ่งกล่าวว่าเป็นพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย

³⁶² เกรก เจ. เรย์โนลด์ส, เจ้าสัว ขุนนาง คักคินา ปัญญาชน และคนสามัญ: รวบรวมบทความประวัติศาสตร์ของ เกรก เจ. เรย์โนลด์ส วาธุณี โอสธามย์ แบล (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราและมนุษยศาสตร์, 2550), หน้า 2 – 42.

³⁶³ ในระหว่างรับราชการ ก.ศ.ร. กุหลาบถูกปลดออกจากราชการด้วยความผิดที่ปล่อยคนขโมยข้าว หรือไพร่ที่ยังไม่ได้ถูกสักข้อมือเพื่อกำหนดสังกัดกรมกอง ที่โปลิศกรมลาดตระเวนท้องน้ำจับไว้เพื่อเรียกเอาเงินเป็นสินบนและถูกห้ามไม่ให้รับราชการอีก ใน บุญพิสิฐ ศรีหงส์, นาย ก.ศ.ร. กุหลาบแห่งกรุงสยาม, หน้า 99 – 103, 108,

³⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117 – 119.

โดยพระจุลปิ่นเกษเป็นผู้ที่ไม่ทรงปรีชาสามารถจนทำให้เสียกรุงสุโขทัย เรื่องนี้ทั้งพระนามของพระมหากษัตริย์มีลักษณะคล้ายเป็นการล้อเลียนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงมีพระบรมราชโองการให้ปิดหนังสือพิมพ์เล่มนี้ พร้อมทั้งลงโทษ ก.ศ.ร. กุหลาบโดยการให้ไปทำงานในโรงเลี้ยงม้าเป็นเวลา 7 วัน พร้อมทั้งให้ขังไว้ในโรงพยาบาลคนเสียจริตอีก 1 เดือน³⁶⁵

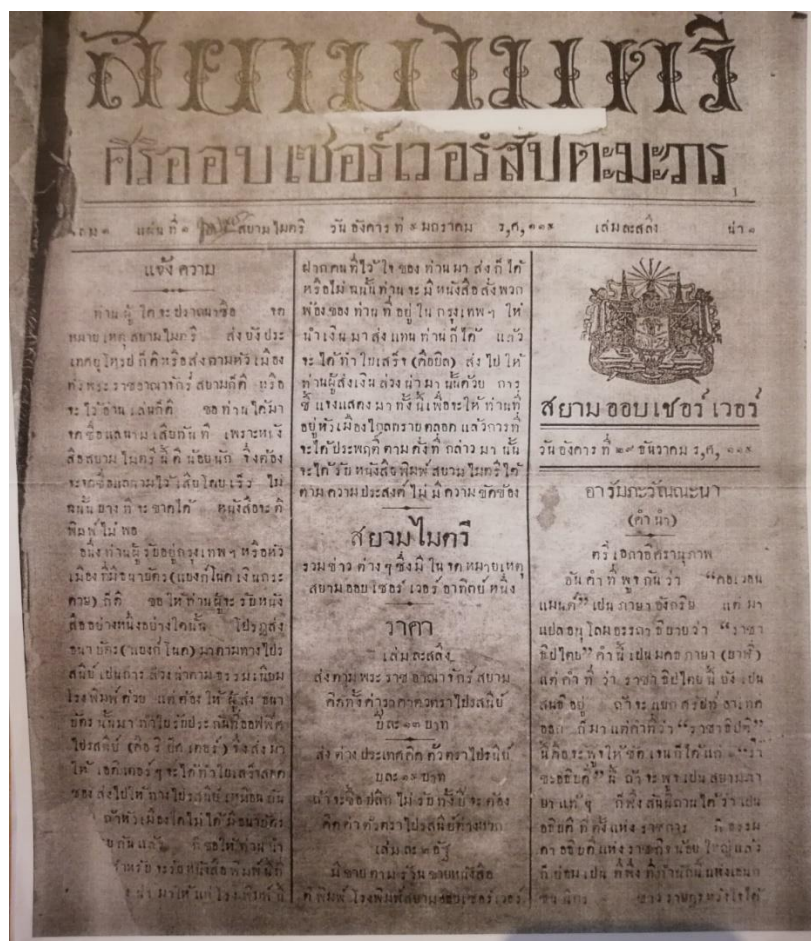
กล่าวได้ได้ว่างานเขียนของ ก.ศ.ร. กุหลาบนั้นมียุ่มาหลายชิ้น แต่กล่าวได้ว่า งานที่แสดงให้เห็นความคิดทางการเมืองของ ก.ศ.ร. กุหลาบนั้นปรากฏอย่างชัดเจนอยู่ในส่วนที่เป็น อารัมภ วนัฉนา หรือส่วนที่เป็นคำนำซึ่งเปรียบเสมือนบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ โดยบทบาทการเป็นนักหนังสือพิมพ์และความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษของ ก.ศ.ร. กุหลาบ นั้นทำให้ ก.ศ.ร. กุหลาบมีการแปลคำบางคำจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยด้วย ข้อสังเกตสำคัญจากการสำรวจงานเขียนของ ก.ศ.ร. ก็คือ เขามักบัญญัติคำจากภาษาอังกฤษมาสู่ภาษาไทยอีกด้วย โดยไม่ใช้ทับศัพท์เหมือนคนอื่น ๆ อาทิ คำว่า “ปาลิแมนต์” ที่เขาน่าจะบัญญัติคำว่าว่า “สภาคารสฐาน” และให้คำอธิบายว่าเป็น “ที่ประชุมปฤษาการของหัวนาราชญร”³⁶⁶

ภาพที่ 7 หนังสือพิมพ์สยามไมตรี ศิริออบเซอร์เวอร์สัปดาห์³⁶⁷

³⁶⁵ บุญพิสิฐ ศรีหงส์, นาย ก.ศ.ร. กุหลาบแห่งกรุงสยาม, หน้า 128 – 132; เครก เจ. เรย์โนลด์ส, เจ้าสัว ขุนนาง คักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ: รวบรวมบทความประวัติศาสตร์ของ เครก เจ. เรย์โนลด์ส, หน้า 22.

³⁶⁶ “สยามออบเซอร์เวอร์” วันอังคารที่ 29 ธันวาคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ใน สยามไมตรี วันอังคารที่ 5 มกราคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439).

³⁶⁷ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ คุณบุญพิสิฐ ศรีหงส์ ที่เอื้อเฟื้อต้นฉบับของสยามไมตรีจากคลังเอกสารส่วนให้แก่ผู้วิจัย และคุณเอกลักษณ์ ไชยภูมิ ที่เป็นผู้ติดต่อประสานงานในการนำต้นฉบับมาให้แก่ผู้วิจัย

หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่ผู้วิจัยได้สืบค้นพบในการกล่าวถึงคำว่า “ประชาธิปไตย” ปรากฏในหนังสือ พิมพ์สยามออบเชอร์เวอร์ ฉบับวันเสาร์ที่ 23 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) ในหัวข้อข่าวต่างประเทศ เรื่อง “ความวุ่นวายในกรุงฝรั่งเศส ต้นเหตุที่มองซิออร์กาซิเมียเปเรียลาออก”³⁶⁸ โดยมีความตอนสำคัญที่กล่าวถึง “ประชาธิปไตย” ว่า

“ฝ่ายจดหมายเหตุฝรั่งเศสชื่อเดบา ก็กล่าวว่า เสนาบดีของประชาธิปไตยทุกคราว ก็ได้มีผู้ถูกว่ากล่าวอยู่เสมอ ๆ ไม่ได้ขาด แต่ยังไม่เคยมีที่จะด่าว่าแข็งแรงเหมือนเช่นในหกเดือนมานี้ แลคิดเห็นว่า

³⁶⁸ “สยามออบเชอร์เวอร์” วันเสาร์ที่ 23 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) ใน สยามไมตรี วันอังคารที่ 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

ประธานาธิบดียังไม่ควรจะลาออก แต่ควรที่จะรวบรวมผู้คนให้ช่วยกันต่อสู้ในความนั้นจึงจะดี”³⁶⁹ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาจากคำว่า “**เสนาบดีของประชาธิปไตย**” แต่เพียงลำพังนั้นยากที่จะทำความเข้าใจได้ว่า ก.ศ.ร. กุหลาบมีความมุ่งหมายให้คำว่า “**ประชาธิปไตย**” นั้นสื่อถึง ความหมายใดนอกจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับฝรั่งเศสตามบริบทของคำที่แวดล้อม แต่เมื่อพิจารณาจากหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ในวันต่อมา คือฉบับวันอาทิตย์ที่ 24 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) ในคำนำ “เรื่องถ้อยไม้”³⁷⁰ ที่กล่าวถึงการที่ชาวยุโรปไม่เห็นด้วยกับการออกกฎหมายห้ามถ้อยไม้เท้า ซึ่ง ก.ศ.ร. แสดงความไม่เห็นด้วยกับชาวยุโรปเพราะเห็นว่าเป็นการมีประโยชน์มากกว่าที่จะมีโทษ ดังที่เขากล่าวตอนหนึ่งว่า

“ตามธรรมดาชาวยุโรปบางคนไม่ชอบเลย ในการที่**ราชาธิปไตยสยาม**ได้ตั้งกฎหมายไม่ให้ถ้อยไม้เท้าโตนั้น แต่ไม่ชอบด้วยเหตุอันใดนั้น เราไม่ทราบเพราะเราไม่เห็นมีข้อที่จะเป็นเครื่องไม่พอใจของชนทั้งหลาย แลยังมีชาว ยุโรปคนหนึ่ง ได้มีหนังสือเป็นภาษาอังกฤษ ตีเตียน**ราชาธิปไตยสยาม**ว่าไม่ควรห้ามไม่ให้ถ้อยไม้ ...ถ้า**ราชาธิปไตยสยาม**ได้ตั้งข้อบังคับห้ามไม่ให้ถ้อยไม้ เป็นการไม่มีประโยชน์แล้ว ก็ควรจะช่วยกันขัดขึ้น แต่ที่**ราชาธิปไตย**ห้ามตั้งนั้น เป็นการมีประโยชน์มาก ...เราเห็นเป็นความดีความจำเป็นจะต้องมี สมควรแก่ราชการอยู่แล้ว”³⁷¹ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ข้อสังเกตในที่นี้ก็คือ ก.ศ.ร. กุหลาบเรียกบ้านเมืองสยามว่า “**ราชาธิปไตยสยาม**” หรือ “**ราชาธิปไตย**” ซึ่งคำว่า “**ราชาธิปไตย**” นี้ หากพิจารณาจากหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ ในอีกสองปีต่อมา คือฉบับวันอังคารที่ 29 ธันวาคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ในหัวข้อ อารัมภะวณณนา (คำนำ) เรื่อง “**ตรีเอกาธิศรานภาพ**”³⁷² ที่ปรากฏการศัพท์ว่า “**ราชาธิปไตย**” โดย ก.ศ.ร. ซึ่งเป็นหลักฐานที่สามารถกล่าวได้ว่า เขาน่าจะเป็นผู้บัญญัติ หรืออย่างน้อยก็เป็นผู้สนับสนุนการใช้คำว่า “**ราชาธิปไตย**” ในภาษาไทยมาใช้แทนที่คำว่า “**Government**” หรือ “**คอเวนเมนต์**” จากภาษาอังกฤษ โดยเขาได้อธิบายในตอนนี้อย่าง

“อันคำที่พู่กันว่า “**คอเวนเมนต์**” เป็นภาษาอังกฤษ แต่มาแปลอนุโลมอธิบายว่า “**ราชาธิปไตย**” คำนี้เป็นนครภาษา (บาฬี) แต่คำที่ว่า**ราชาธิปไตย**นี้ยังเป็นสนธิอยู่ ถ้าจะแยกศัพท์อาเทศ

³⁶⁹ เรื่องเดียวกัน.

³⁷⁰ “สยามออบเซอร์เวอร์” วันอาทิตย์ที่ 24 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113 ใน สยามไมตรี วันอังคารที่ 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

³⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

³⁷² ““สยามออบเซอร์เวอร์” วันอังคารที่ 29 ธันวาคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)”, วันอังคารที่ 5 มกราคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439).

ออก ก็มาแต่คำที่ว่า “**ราชาธิปไตย**” นี่ก็จะพ้องให้ชัดเจนก็ได้แก่ “**ราชะอธิปไตย**” นี้ ถ้าจะพ้องเป็นสยามภาษาแท้ ๆ ก็พึงสันนิษฐานได้ว่าเปนอธิปไตยที่ตั้งแห่งราชการ ก็ธรรมดาอธิปไตยแห่งราชกิจน้อยใหญ่แล้วก็ย่อมเปนที่พึงที่กำนักันแห่งเอนกชนนิกร ขาวราชภูรหวังใจได้ว่าเป็นผู้ปกครอง แห่งทรัพย์สมบัติแลชีวิตร ของพลเมืองทั่วไป ไม่เลือกหน้า ว่าผู้ดีแลไพร่”³⁷³ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

และหากพิจารณาต่อใน “อารมณะวิณณนา (คำนำ)” ในสยามออบเซอร์เวอร์หนึ่งเดือน หลังบทความ “ตรีเอกาธิศรานภาพ” ของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ซึ่งปรากฏคำว่า “**ราชาธิปไตย**” และ “**ประชาธิปไตย**” อยู่ติดกัน ก็จะมีคามเข้าใจถึงความหมายของคำทั้งสองคำของเขามากขึ้น โดยเขาได้บรรยายว่า

“เราได้พิเคราะห์ไตรตรองดูอาการลักษณะ ของผู้ปกครองราชการบ้านเมืองใหญ่น้อย คือมหาประเทศและจุประเทศเปนต้น ย่อมมีขนบธรรมเนียมอันดีเรียบร้อย สุภาพ แลตั้งดำรงคงอยู่ในวิธียุติธรรมทั่วไป ไม่เลือกหน้าว่าผู้ดีแลไพร่ผู้ใดเลย เพราะเหตุการณ์เช่นนี้จึงได้มีชื่อว่า “**สิทธิ**” ...การงานอันใดที่จะเปน**สิทธิ** (มีขนบธรรมเนียมเรียบร้อย) นั้น ต้องอาศัยแก่อำนาจกำลังทั้งสามคือ: - อำนาจกำลังพระมหากษัตริย์ ๑ อำนาจกำลังเสวกามาตย์ราชปรีชา ๑ อำนาจกำลังทวยราษฎร์พลเมือง ๑ ทั้งสามอำนาจกำลังนี้ มีประชุมกันขึ้น ในบ้านใดเมืองใดประเทศใดจึงได้ชื่อว่า**คอเวนเมนต์** (**ราชาธิปไตย** - หรือ - **ประชาธิปไตย**)”³⁷⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

หากพิจารณาตามความหมายข้างต้นที่ ก.ศ.ร. กุหลาบบรรยายมานี้ “**ราชาธิปไตย**” และ “**ประชาธิปไตย**” ย่อมเป็นคำที่เขาบัญญัติหรือนำมาใช้คำศัพท์ทางการเมืองตะวันตกว่า “**คอเวนเมนต์**” ที่ประกอบด้วยองค์สามใน “**ตรีเอกาธิศรานภาพ**” คือประกอบไปด้วยกำลังอำนาจของกษัตริย์ ขุนนาง และราษฎร ซึ่งอาจจะเป็น “**ราชาธิปไตย**” หรือ “**ประชาธิปไตย**” อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากการเรียกรัฐบาลสยามว่า “**ราชาธิปไตยสยาม**” ทั้งที่คอเวนเมนต์สยามหรือรัฐบาลสยามนั้นยังขาดองค์ที่สามคือกำลังอำนาจของราษฎรหรือพลเมือง แต่ทั้งนี้ ก.ศ.ร. กุหลาบก็ยังเรียกรัฐบาลสยามว่า**ราชาธิปไตยสยาม**อยู่

และเมื่อผู้วิจัยได้สำรวจการใช้คำว่าทั้งสองคำในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ พบว่า มีการใช้คำดังกล่าวเพื่อใช้เรียกรัฐบาลที่มีกษัตริย์และรัฐบาลที่ไม่มีกษัตริย์ กล่าวอีกในหนึ่งก็คือ “**ราชาธิปไตย**” ของ ก.ศ.ร. กุหลาบนั้นมักใช้เพื่อแสดงว่ารัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาลที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เช่น เมื่อใช้กับสยามว่า “**ราชาธิปไตยสยาม**” หรือ “**ราชาธิปไตยสยาม**” หรือเรียกรัฐบาล

³⁷³ เรื่องเดียวกัน.

³⁷⁴ ““สยามออบเซอร์เวอร์” วันอาทิตย์ที่ 31 มกราคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)”, สยามไมตรี วันอังคารที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 2439.

ประเทศที่มีพระราชาธิบดีเป็นประมุข เช่น “**ราชาธิปไตยสเปน**”³⁷⁵ “**ราชาธิปไตยอินเดีย**”³⁷⁶ “**ราชาธิปไตยจีน**”³⁷⁷ และ “**ราชาธิปไตยอังกฤษ**” ดังตัวอย่างกรณีของการใช้คำว่า “**ราชาธิปไตยจีน**” ในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ ฉบับวันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) ในหัวข้อ “ที่ดินซึ่งยกให้แก่ญี่ปุ่น” มีปรากฏข้อความว่า

“ข่าวโทรเลขมาจากเมืองโยโกฮาม่า ...การที่จีนจะยกเกาะฟอโมซาให้แก่ญี่ปุ่นนั้น คือจะต้องยกหมู่เกาะเปคเกโดให้ด้วย เมื่อเวลาจีนยังประพฤติดตามหนังสือสัญญาไม่เสร็จแล้ว ญี่ปุ่นจะต้องยึดเมืองไหวไฮไวกว๊วเป็นประกันก่อน กว่า**ราชาธิปไตยจีน**จะต้องใช้เงินทำขวัญให้แก่ญี่ปุ่นคงเสร็จครบตามกำหนด ๖ ปี”³⁷⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

สำหรับคำว่า “**ประชาธิปไตย**” พบว่า ก.ศ.ร. กุหลาบใช้คำนี้เรียกรัฐบาลที่ไม่มีกษัตริย์ โดยเฉพาะกับประเทศฝรั่งเศส ดังตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ ฉบับวันศุกร์ที่ 5 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) ในหัวข้อข่าวต่างประเทศเรื่อง “กรุงสยาม” ที่มีเนื้อความเป็นการกล่าวถึงผลที่ตามมาจากการพิพาทระหว่างฝรั่งเศสและสยามใน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ดังมีความตอนหนึ่งว่า

“...**ประชาธิปไตยฝรั่งเศส**ได้สั่งให้เจ้าพนักงานฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ขอให้กรุงสยามทำวิทยุอีก ซึ่งจะเป็นการนำหัวเราะมาก ๆ แต่ในเรื่องนี้เราก็คงทราบอยู่แล้วว่า **ประชาธิปไตยฝรั่งเศส**กับราชรัฐฝรั่งเศสก็มีความมุ่งหมาย จะแผ่อณาจักรฝรั่งเศสให้ใหญ่โตกว้างขวางขึ้นเท่านั้น ในเวลานี้เมืองฝรั่งเศสไม่ได้เลือกว่า เมืองใดเป็นเมืองมีชนบทรรมนิยมเรียบร้อย แต่รุกเข้าไปเสมอ ๆ เทียวพาลทุกแห่ง”³⁷⁹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

³⁷⁵ ““สยามออบเซอร์เวอร์” วันพุธที่ 17 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438)”, สยามไมตรี วันอังคารที่ 23 เมษายน ร.ศ. 114 2438.

³⁷⁶ ““สยามออบเซอร์เวอร์” วันศุกร์ที่ 19 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438)”, สยามไมตรี วันอังคารที่ 23 เมษายน ร.ศ. 114 2438.

³⁷⁷ ““สยามออบเซอร์เวอร์” วันเสาร์ที่ 20 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438)”, สยามไมตรี วันอังคารที่ 23 เมษายน ร.ศ. 114 2438.

³⁷⁸ ““สยามออบเซอร์เวอร์” วันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438)”, สยามไมตรี วันอังคารที่ 23 เมษายน ร.ศ. 114

³⁷⁹ ““สยามออบเซอร์เวอร์” วันศุกร์ที่ 5 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438)”, สยามไมตรี วันอังคารที่ 9 เมษายน ร.ศ. 114 2438.

“สยามออบเซอร์เวอร์” วันศุกร์ที่ 5 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) ใน สยามไมตรี วันอังคารที่ 9 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438).

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่า **“ประชาธิปไตยฝรั่งเศส”** ของ ก.ศ.ร. กุหลาบนั้นหมายถึง รัฐบาลฝรั่งเศสนั่นเอง นอกจากนั้น ก.ศ.ร. ยังใช้คำนี้กับรัฐหนึ่งในทวีปแอฟริกาตอนใต้หรือ **“ประชาธิปไตยตรันซวัล”**³⁸⁰ ซึ่งปรากฏในสยามออบเซอร์เวอร์ ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 9 พฤษภาคม ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) เรื่อง “อังกฤษในแอฟริกา” ที่กล่าวถึงขบวนการแก้ไขปัญหาคาชาวนาในแอฟริกาใต้ของอังกฤษ ดังความตอนนี้เป็นคือ

“พลตรีปอน ราชปลัดทูลฉลองฝ่ายอาณานิคมเมืองขึ้นได้กล่าวความว่า จำเป็นจะต้องเอาอาณานิคมเมืองทางฝ่ายทิศตะวันตกเฉียงเหนือเมืองซูลูแลน ให้ขึ้นในบังคับอังกฤษได้ เพราะพวกชาวเมืองตรัลซวัล (แอฟริกา) ทำการพาลกำเริบขึ้นนัก แต่**ประชาธิปไตยอังกฤษ** นั้น ก็มีความปรารถนาจะให้เปนสัมพันธไมตรีกับ**ประชาธิปไตยตรันซวัล** มิให้แตกร้างกันได้”³⁸¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อสังเกตสำคัญก็คือ การบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย/ประชาธิปไตย/ประชาธิปไตย/ประชาธิปไตย” ของ ก.ศ.ร. นั้นเป็นการบัญญัติขึ้นมาใช้เรียก “Government” หรือรัฐบาลที่ไม่มีกษัตริย์ ในขณะที่คำว่า “ราชาธิปไตย/ราชาธิปไตย/ราชาธิปไตย” แทนที่ “Government” ที่มีพระราชาธิบดี โดยมีได้มีการจำแนกความแตกต่างระหว่างรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยอำนาจจำกัดหรือราชาธิปไตยอำนาจสมบูรณ์แต่เพียงอย่างเดียว

โดยผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานอยู่สองประการเกี่ยวกับที่มาของการบัญญัติศัพท์ว่า **“ประชาธิปไตย/ประชาธิปไตย/ประชาธิปไตย/ประชาธิปไตย”**³⁸² ของ ก.ศ.ร. อยู่สองประการประกอบไปด้วย

ข้อสันนิษฐานประการแรก นายกุหลาบนั้นบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาไทยจากการถอดจากคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Democracy” เนื่องจากในยุคสมัยเดียวกันนั้นปรากฏการ

³⁸⁰ ได้แก่ Transvaal หรือ Transvaal Republic ซึ่งเป็นที่รู้จักอีกชื่อหนึ่งว่า South African Republic ที่มีอายุในช่วง พ.ศ. 2395[1852] – 2445[1902] ก่อนที่จะตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ โปรดดู The Editors of Encyclopaedia Britannica, “South African Republic” in Encyclopedia Britannica (Online). แหล่งที่มา: <https://www.britannica.com/place/South-African-Republic>, 2018, June 30.

³⁸¹ ““สยามออบเซอร์เวอร์” วันพฤหัสบดีที่ 9 พฤษภาคม ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438)”, สยามไมตรี วันอังคารที่ 14 พฤษภาคม ร.ศ. 114 2438.

³⁸² การใช้คำที่ไม่มีความไม่แน่นอนเกี่ยวกับการสะกดนั้น ผู้วิจัยพบว่าเป็นเรื่องที่พบได้ทั่วไปในหนังสือยุคเก่าที่ยังไม่มีระบบมาตรฐานการใช้คำ โดยเฉพาะกับคำศัพท์ใหม่ ๆ รวมไปถึงระบบการจัดเรียงพิมพ์ที่ไม่ได้มีความทันสมัยดังเช่นในปัจจุบันสมัย

กล่าวถึงคำว่า “**เดโมแครติก**” ในภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุดที่ผู้วิจัยพบคือในปี พ.ศ. 2427 ซึ่งเป็นเวลากว่าทศวรรษก่อนที่นาย ก.ศ.ร. กุหลาบจะบัญญัติคำนี้ขึ้นมา ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่า เขาจะได้มีโอกาสรู้จักคำศัพท์ว่า “Democracy” ในภาษาอังกฤษและได้บัญญัติศัพท์โดยการเทียบเคียงกับรากศัพท์ของภาษาบาลีและนำมาใช้เรียกประเทศที่มีรูปแบบการปกครองแบบ “Republic” ตามขนบทางภูมิปัญญาของปัญญาชนสยามที่มีภูมิรู้ทางภาษาบาลีและพุทธศาสนา

อย่างไรก็ดี ข้อสันนิษฐานนี้ค่อนข้างมีจุดอ่อนในแง่ที่ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว คำว่า “Democracy” ยังไม่ได้เป็นคำที่นำมาใช้เรียกรูปแบบการปกครองของตะวันตกอย่างแพร่หลาย ในขณะที่คำว่า “Republic” นั้นเป็นคำที่มีความแพร่หลายในภาษาทางการเมืองในสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา แต่กลับไม่มีคลังคำศัพท์หรือการบัญญัติศัพท์ในภาษาไทยใด ๆ มาเรียกรูปแบบการปกครองดังกล่าว ซึ่งนำมาสู่ข้อสันนิษฐานประการที่สองคือ

ข้อสันนิษฐานประการที่สอง นายกุหลาบบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาไทย ด้วยเหตุที่ไม่มีคำศัพท์ใด ๆ ในภาษาไทยในการใช้เรียกคำดังกล่าว ประกอบกับอุปนิสัยของนายกุหลาบเองที่มักหลีกเลี่ยงการทับศัพท์ภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย โดยการบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ขึ้นมาเองโดยที่ไม่ได้เป็นการถอดมาจากคำว่า “Democracy” แต่เพียงอย่างเดียว

โดยเป็นการเทียบเคียงความหมายตรงข้ามกับคำศัพท์ทางการเมืองภาษาไทยที่มีอยู่ก่อนคือคำว่า “ราชาธิปไตย” ซึ่งตรงกับคำว่า “Monarchy” ในภาษาอังกฤษและมีการใช้อย่างแพร่หลายแล้ว ดังนั้น “ประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามกับ “ราชาธิปไตย” จึงสามารถนำมาใช้เรียกรัฐบาล “Republic” ตามมุมมองของเขาได้ โดยข้อสันนิษฐานนี้มีจุดแข็งตรงที่ในช่วงเวลาดังกล่าว คำว่า “Democracy” ยังไม่ได้เป็นคำที่ใช้อย่างแพร่หลายในฐานะภาษาทางการเมืองของโลกด้วยซ้ำ

5.8 เทียนวรรณ

เทียนวรรณ มีพื้นเพมาจากครอบครัวขุนนาง ในขณะเดียวกันก็ประกอบอาชีพอิสระหลายอย่างทั้งด้านการเป็น “หมอความ” หรือบรรณาธิการหนังสือพิมพ์และหนังสือสรรพความรู้ต่าง ๆ อีกหลายเล่ม อย่างไรก็ตาม ในกรณีของเทียนวรรณนอกจากข้อเรียกร้องให้มี “**ปาลิเมนต์**” เหมือนกับ ก.ศ.ร. กุหลาบแล้ว ส่วนวนการใช้ภาษาและศัพท์ทางการเมืองตะวันตกค่อนข้างแตกต่างจากนายกุหลาบ กล่าวคือ เทียนวรรณมักจะนิยมการใช้คำศัพท์ทางการเมืองตะวันตกโดยการทับศัพท์มากกว่าที่จะบัญญัติหรือเลือกคำในภาษาไทยมาใช้แทนเหมือนในกรณีของนาย ก.ศ.ร

เทียนวรรณเกิดในปี พ.ศ. 2385 ตรงกับปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีต้นตระกูลเป็นขุนนางตั้งแต่สมัยอยุธยา ปู่ทวดมีบรรดาศักดิ์เป็นขุนเทียนวิเชียร ส่วน

ย่าทวดเป็นบุตรของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยขุนเทียนวิเชียรมีหน้าที่ดูแลสวนมังคุดอยู่ที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา และเขตคลองที่ขุนเทียนวิเชียรตั้งบ้านเรือนอยู่นั้นต่อมาภายหลังถูกเรียกว่าคลองบางขุนเทียนตามชื่อขุนเทียนวิเชียรนั่นเอง³⁸³

ช่วงเยาว์วัย เทียนวรรณได้รับการอุปการะจากพระองค์เจ้าประไพภักดิ์ และบวชเรียนหนังสือไทยกับหนังสือขอมที่วัดพระเชตุพน เมื่อลาสิกขาจากการเป็นสามเณร เทียนวรรณได้มีโอกาสทำงานในเรือโดยเดินทางไปถึงชวเกา ฮองกง และเซี่ยงไฮ้ เมื่ออายุครบ 20 ปี เทียนวรรณจึงได้อุปสมบทที่วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมีสมเด็จพระปวงศาสดาจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระสังฆราช (สา) และพระจันทโคจรคุณเป็นคู่สวด และพระอุปัชฌาย์ได้ให้นามฉายาว่า วนณาโก³⁸⁴ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากข้อมูลในหนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder ของหมอบรัดเลย์ ในบัญชีรายชื่อในหนังสือจดหมายเหตุ เล่มที่ 1 เดือนมกราคม ปีที่ 23 พ.ศ. 2409 ได้ลงบัญชีรายชื่อผู้สั่งซื้อ โดยปรากฏว่ามีรายชื่อของ “คุณเทียนกัณณโก วัดบวรนิเวศ”³⁸⁵ ซึ่งเมื่อสอบเทียบกับปีเกิดของเทียนวรรณแล้ว ขณะนั้นเขามีอายุได้ 24 ปี และบวชเรียนอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเทียนวรรณเป็นคนที่มีความใฝ่รู้ตั้งแต่สมัยครั้งยังบวชเรียนเป็นพระภิกษุ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าหนังสือจดหมายเหตุของหมอบรัดเลย์เป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้เทียนวรรณได้รับรู้ถึงความคิดทางการเมืองตลอดการจัดการปกครองบ้านเมืองของตะวันตกได้

หลังจากที่เทียนวรรณลาสิกขามาเมื่ออายุ ได้ 26 ปี เทียนวรรณมีโอกาสได้ลงเรือค้าขายไปกับชาวตะวันตก และได้เดินทางไปในแถบแปซิฟิก องค์กรที่ดี สถานที่ที่เทียนวรรณเดินทางไปนั้นมีหลักฐานชัดเจนคือสิงคโปร์เท่านั้น³⁸⁶ เทียนวรรณมีผลงานที่สำคัญซึ่งสะท้อนถึงความคิดทางการเมืองของในบั้นปลายชีวิตของเขา คือ ตลิวภาคพจนกิจ ที่ออกเป็นรายปักษ์ระหว่างปี พ.ศ. 2443 – 2449 และ ศิริพจนภาค ที่ออกเป็นรายเดือนได้หนึ่งปีคือในปี พ.ศ. 2450³⁸⁷

³⁸³ ปัจจุบันคือย่านเขตบางขุนเทียน

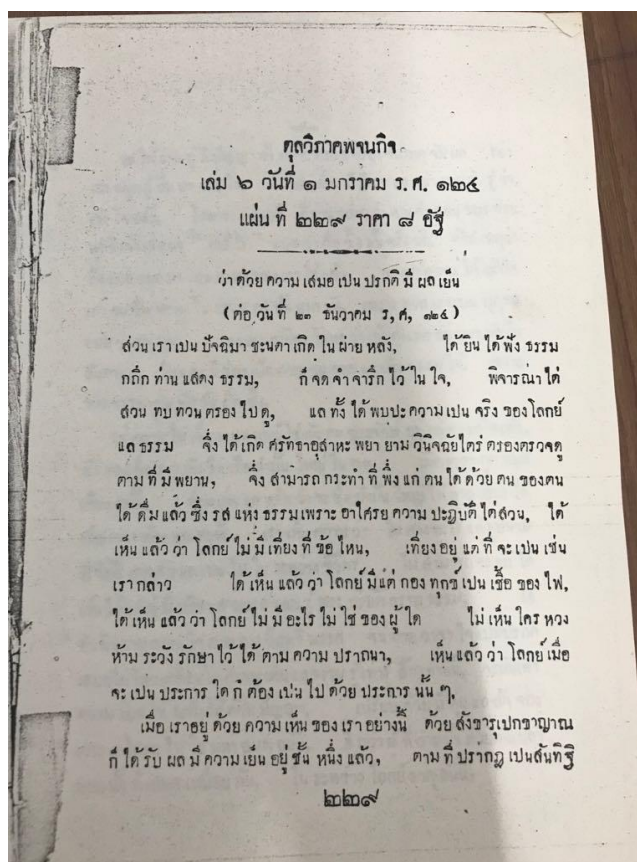
³⁸⁴ สงบ สุริยินทร์, เทียนวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2543), หน้า 53 – 60; ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ชีวิตและงานของเทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2524), หน้า 6 – 10.

³⁸⁵ หนังสือจดหมายเหตุฯ = The Bangkok Recorder, หน้า 293.

³⁸⁶ สงบ สุริยินทร์, เทียนวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2543), หน้า 61 – 62.

³⁸⁷ พรศักดิ์ พรหมแก้ว, “วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521), หน้า 114, 117 – 123.

ภาพที่ 8 หนังสือตุลวิภาคพจนกิจ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

ในภาพใหญ่ ความคิดของเทียนวรรณสะท้อนถึงลักษณะของปัญญาชนสามัญที่มีภูมิหลังจากครอบครัวขุนนางเก่า ที่ได้รับการศึกษาที่ดีและเป็นผู้ที่ค้นคว้ามากและมีประสบการณ์ในการเดินทางไปต่างประเทศที่ได้เห็นถึงความเจริญของตะวันตกเมื่อเปรียบเทียบกับสยามที่เขาเห็นว่ามีความล้าหลังและมีความจำเป็นจะต้องแก้ไขปรับปรุงในด้านต่าง ๆ เพื่อให้มีความ “ศิวิไลซ์” หรือมีความเจริญตามแนวทางตะวันตก ทั้งด้านความเจริญและเพื่อรับมือกับภัยคุกคามที่มาจากลัทธิจักรวรรดินิยมของตะวันตกดังที่เขาได้แสดงออกใน “ไปรเวทคำแนะนำ” ที่ตีพิมพ์ในศิริพจนภาค ปี พ.ศ. 2450 ว่า

“ข้าพเจ้าได้พิเคราะห์ดูในประเทศยุโรป เมืองเยอรมัน เมืองฝรั่งเศส เมืองโรม หรือฟุกเก็ดที่เป็นใหญ่มา, ประเทศอเมริกาและเกาะอังกฤษ มีกระษัตริย์ไม่สู้มากนัก, เพราะคนในประเทศใหญ่ ๆ ได้เที่ยวไปอยู่, จึงได้เป็นบ้านเมืองใหญ่โตขึ้น, มาบัดนี้ รัฐบาลแลนักปราชญ์ได้ช่วยอุปถัมภ์จัดตั้งกฎหมายแลดัดแปลงขนบธรรมเนียมกวัดขันขึ้น การก็เจริญเร็วเข้า เป็นการประหลาดอัศจรรย์มาก ได้เกิดนักปราชญ์หลายร้อยคนเข้าเป็นหัวหน้าจัดการบ้านเมืองและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ แทบจะมีเสียทุกอย่างทุกประการ

ก็ว่าได้ ...คนในประเทศยุโรปแลอเมริกาในทุกวันนี้, พิศราหตุ้ความเจริญมากยิ่งกว่าในประเทศข้างเอเซีย”³⁸⁸

ในส่วนองความรู้ทางกรเมืองตะวันตก งานเขียนองเทียนวรรณสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ถึงรูปแบบการปกครองทั้งในกรณีองสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และอังกฤษ ในหนังสือศิริพจนภาค เรื่อง “วิทยากรค่ากลอน” ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2450 แสดงให้เห็นถึงความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองตลอดจนที่มาที่ไปองประเทศและการปกครององสหรัฐอเมริกาโดยการร้อยเรียงเป็นคำร้อยกรองในตอนนี้คือ

“ที่เขตรัชนั้ตะวันตกยกขึ้นว่า อเมริกาเหนือได้มีไช่ยอม พวกเดิมมีสีกายฝ่ายข้างมอม คนใหม่ยอมขาวเปนพื้นหลายหมื่นล้าน

ธรรมเนียมเขาเหล่าที่ว่าเมื่อกี้ เรียกว่า**ฟรีรีปบลิก**ไม่พลิกพล่าน **ลืบเตอร์เสมอกันอนันตกาล** ยกแต่ถนารู้ดีที่ในตน เมื่อเวลาว่าการถนใด ๆ มียศในตำแหน่งแห่งนุสนธิ์ ผู้เป็นจอมประธานามหาชนแล้วแต่คนเห็นพร้อมจะยอมยิน

คือผู้ใดที่ได้นับถือมาก นับถลาตยิ่งกว่าคนเป็นต้นสัน ต้องรับที่**ปรีไซเด็น**เป็นพระอินทร์ คือเป็นปิ่นธรรณี่สปีปลาย ครอบกำหนดลดเลือนไม่เชื่อนซ้ำ บางที่ว่าแปดปีก็มีหลาย มากกว่านี้มีได้เห็นเช่นภิปราย เขาสะบายบ้านเมืองเรื่องเจริญ”³⁸⁹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

จากเนื้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ถึงการปกครององสหรัฐอเมริกาที่เป็น “**ฟรีรีปบลิก**” รวมไปถึงการมีเสรีภาพที่เสมอภาคกันตามที่เทียนวรรณใช้คำว่า “**ลืบเตอร์เสมอกันอนันตกาล**” รวมไปถึงตำแหน่งองผู้นำหรือประธานาธิบดีที่มาจากความเห็นชอบหรือ “**เห็นพร้อมจะยอมยิน**” ตามกำหนดสี่ปีหรือแปดปี ที่เขาเห็นว่ามีความสุขสบายและนำมาซึ่งความเจริญอีกด้วย สอดคล้องกับในคอลัมน์ “โมติบปาวเวอร์ค่ากลอน” ที่เขาตีพิมพ์ต่อมาในปีเดียวกัน ก็ได้กล่าวถึงความรู้เกี่ยวกับการปกครององสหรัฐอเมริกัไว้อีกวาระหนึ่ง ในตอนนี้คือ

“แต่ทวีปอเมริกาเขาผาสุก ไม่มีทุกข์ทัวแผ่นดินสันทั้งหลาย ได้ตั้งหน้าหาทรัพย์สำหรับกาย ทั้งหญิงชายรู้วิชาทางหากิน ไม่มีเจ้าท้าวพระยามหาอำมาตย์ ไม่มีราชเอมเปอร์เสมอลิ้น ผู้บัญญัติว่าขานการแผ่นดิน จัดให้กิจเบี่ยงเลียงจนเพียงพอ เขาตามใจไพร่ฟ้าสารพัด ไม่ชินขัดในทำนองที่ร้องขอ มีกำหนดลดเลือนไม่เชื่อนรอ จะเติมต่อสุดแต่พร้อมจะยอมกัน ผู้ว่าที่ปรีไซเด็นนั้นเปนใหญ่ อธิปะไตยองประเทศในเขตชั้น เปนสี่ปีแล้วก็เวียนผลัดเปลี่ยนกัน คนใหม่นั้นชั้นที่นั้งส่งบัญชา ฝ่ายทหารการพะหลพลเรือน ก็มีเหมือนกันกับอย่างต่างภาษา แต่ไพร่ฟ้าปรีมีประจักษ์ศักดิ์นา มียศถาแต่เมื่อ

³⁸⁸ ศิริพจนภาค 2, หน้า 152.

³⁸⁹ ศิริพจนภาค 1, หน้า 266.

รับบังคับการ แต่กรุงวอชิงตันตอนข้างเหนือ เป็นใหญ่เหลือกว่าหัวเมืองเรื่องพิสาน ไม่รบพุ่งกรุงใด ไม่จิงธาร รักษาการแต่ในเซตร์ประเทศนั้น”³⁹⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ในส่วนของฝรั่งเศส เทียนวรรณ แสดงให้เห็นถึงความรู้เกี่ยวกับการปกครองของฝรั่งเศส ตั้งแต่การเปลี่ยนการปกครองแบบ “ธรรมเนียมกษัตริย์” ไปสู่ “เคาเวอร์แมนรีปบลิก” อย่างไรก็ดี เทียนวรรณมีทัศนะที่ไม่ดีต่อฝรั่งเศสนักโดยเฉพาะผลจากนโยบายจักรวรรดินิยมแบบแข็งกร้าว ดังตอนหนึ่งใน “ความเห็น” ในหนังสือศิริพจนภาค ตอนหนึ่งว่า

“เราได้ทราบว่า ขนพลเมืองของชาติฝรั่งเศสมีบริบูรณ์มากนัก จนราษฎรมีกำลังแลอำนาจ รือถอนหักล้างธรรมเนียมกษัตริย์เสียได้ จนเปนเคาเวอร์แมนรีปบลิกไปอย่างทุกวันนี้แต่ไม่เหมือน ธรรมเนียมของเมืองอเมริกา, ใจคนอยาบเข้ามาใช้กิริยาบุก ๆ ชู่ตวาดไม่อ่อนหวาน”³⁹¹ (เน้นข้อความ โดยผู้วิจัย)

เช่นเดียวกับ “โมติบเปาเวอร์คาลอน” ในศิริพจนภาคคาลอนที่ดีพิมพ์ในปีเดียวกัน เทียนวรรณได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากการปกครองโดยกษัตริย์มาเป็น “รีบปบลิก” ของฝรั่งเศส โดยเทียบเคียงกับสหรัฐอเมริกาที่เป็นรีบปบลิกมาก่อน ข้อสังเกตสำคัญคือ เทียนวรรณได้กล่าวไว้ว่า ความรู้ดังกล่าวนี้ เขาได้มาจากการอ่าน “สารโบราณตามแอลง” จึงน่าจะอนุมานได้ว่า การรับรู้ร่องรอยความคิดของเขามาจากการอ่านหนังสือประวัติศาสตร์หรือพงศาวดาร รวมไปถึงหนังสือพิมพ์จดหมายเหตุก่อนหน้า ดังที่เขาเขียนว่า

“เราทราบความตามสารโบราณแอลง เขาชี้แจงไว้จริง ๆ ทุกสิ่งสรรพ ฝรั่งเศสเหตุเพราะแพ้แก่ เยอรมัน จึงได้ผันรีบปบลิกคิดพลิกแปลง เลิกกระษัตริย์จัดตั้งเปรีศิเดน ให้เหมือนเช่นอเมริกันที่ขึ้นแข็ง ดูกิจงามความคิดมีฤทธิ์แรง แต่แสดงรูปโลกพันประมาณ เทียวชมซีประเทศเซตร์ทั้งหลาย เหนวุ่นวาย มากนักเทียวหักหาญ ขอเขมรแดนลาวทำร้ายราษฎร ดูออกปล่านไม่อดสูแก่ผู้ใด ไม่เหมือนดั่งอังกฤษ สนิทแนบ ควรเปนแบบฉบับตำรับได้ เช่นนาซีมีพิศมฤทธิไกร ค่อยเลื้อยไปช้า ๆ ดูน่ากลัว ไม่ออกแรง แผลงฤทธิ์ความคิดลึก ฉนี้นี้นักชนพองสยองหัว ด้วยทำทางอย่างสำคัญดูพันพัว รายไปทั่วที่เฉพาะดู เจาะจง”³⁹² (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า ฝรั่งเศสในสายตาของเทียนวรรณนั้น ด้วยนโยบายต่างประเทศที่แข็งกร้าว โดยเฉพาะกับประเทศอาณานิคมและสยาม ทำให้เทียนวรรณไม่ได้ชอบพอฝรั่งเศสนัก ไม่เหมือนกับ อังกฤษที่เทียนวรรณมีมุมมองในทางบวกมากกว่าฝรั่งเศส ในกรณีของอังกฤษนั้น เทียนวรรณได้กล่าวถึงเหตุที่อังกฤษมีอำนาจมาก เพราะมีความพร้อมเพรียงด้วยปัจจัยสามประการ คือ กำลังปัญญา

³⁹⁰ ศิริพจนภาค 1, หน้า, 361-362.

³⁹¹ ศิริพจนภาค 1, หน้า 313.

³⁹² ศิริพจนภาค 1, หน้า, 362-363.

ของเจ้านายและพลเมือง กำลังทรัพย์ของเจ้านายและราษฎร และกำลังของกองทัพเรือ ดังที่เขากล่าวไว้คือ

“อำนาจอังกฤษในทุกวันนี้กำลังมากนักเพราะเจริญด้วยเหตุสามประการ คือกำลังวิชาปัญญาของเจ้านายและพลเมือง ๑ กำลังทรัพย์ของเจ้านายและราษฎรและกำลังคือกรมสมุทรยุทธนาธิการ กองทัพเรือ ๑ กำลังทั้ง ๓ ประการนี้ใหญ่หลวงนักยากที่จะหาประเทศใดเสมอได้ ทั้งกรณีก็เรียวยาวแทบรอบโลกในที่เหมาะทุกสถาน”³⁹³

กล่าวได้ว่า ในยุคสมัยของเทียนวรรณ เขามีความคุ้นเคยกับรูปแบบการปกครองที่แตกต่างออกไปในแต่ละประเทศแล้ว ในส่วนของการจัดการบ้านเมืองของสยามให้ไปสู่ความ “ศิวิไล” หรือความเจริญนั้น เทียนวรรณมีความเห็นว่า ความเจริญจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ “ไม้ ๓ อัน ขัดไขว่กัน” ได้แก่ การที่พระมหากษัตริย์ทรงทศพิธราชธรรมและทรงพระปรีชาสามารถ เสนาบดี รวมไปถึงเจ้านายและข้าราชการมีความสุจริต กตัญญู และเมตตาแก่ราษฎร และราษฎรที่มีความฉลาดรอบรู้รักประเทศของตน ตามที่เขาได้กล่าวไว้คือ

“...เราได้พิพากษาไว้ว่า, ไม้ ๓ อัน ขัดไขว่กันจึงจะตั้งดำรงอยู่ได้, คืออธิบายว่า, พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และทรงพระปรีชาสามารถ ๑ เสนาบดีเจ้านาย ข้าราชการมีความสุจริตซื่อตรงกะตัญญูเมตตาแก่ราษฎร ๑ ราษฎรมีความฉลาดรอบรู้ กะตัญญูต่อชาติรักประเทศที่เกิดแห่งตน รู้จักคุณแห่งพระมหากษัตริย์ ๑ พร้อมทั้ง ๓ ประการนี้บ้านเมืองจึงจะเจริญอยู่สืบกาลนาน, ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว, ในสมัยนี้เปนอันจะรักษาตัวอยู่ไม่ได้”³⁹⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ดังนั้น สถานการณ์ในสยามในสายตาของเทียนวรรณ สยามยังขาดการส่งเสริมไม้ชิ้นที่ 3 ซึ่งในสายตาของเขาได้แก่ การส่งเสริมให้ “ปาลิเมน อนุญาตให้มีหัวหน้าราษฎรมาพูดชี้แจงธุระของตน แก่รัฐบาล” ในบทความของในจากตุลวิภาคพจนกิจที่ชื่อ “ว่าด้วยความฝิ่นละเมอ แต่มิใช่นอนหลับ” ร.ศ 123 เป็นบทความที่เทียนวรรณเขียนถึงอุดมคติของตนในการที่จะให้สยามเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ให้มีความเจริญทั้งหมด 34 ประการ ดังที่เทียนวรรณเกริ่นเอาไว้ว่า “ในเวลาที่ไม่ได้นอนหลับ นั่งลี้มตามอยู่ได้ฝันเห็นไปว่า, ถ้าทำได้จะทำ คือคิดจัดบ้านเมืองแลเปลี่ยนแปลงแก้ไขขนบธรรมเนียมในประเทศสยามเสียใหม่, ให้ดีให้ทันแก่สมัยของบุคคลที่เห็นว่าจะดีได้แลทำได้”³⁹⁵ ใน

³⁹³ ศิริพจนภาค 1, หน้า 313.

³⁹⁴ ตุลวิภาคพจนกิจ 4, หน้า 1060 – 1061.

³⁹⁵ ตุลวิภาคพจนกิจ 5, หน้า 1358.

ข้อเสนอทั้ง 34 ข้อนี้ ปรากฏว่าเทียนวรรณมีข้อเสนอที่จะให้มี “**ปาลิเมน**” หรือรัฐสภาขึ้นในสยามตามแนวทางตะวันตก ที่เขาเขียนไว้ว่า

“ที่ ๒๘ จะตั้ง**ปาลิเมน** อนุญาตให้มีหัวหน้าราษฎรมาพูดธุระชี้แจงของตนแก่รัฐบาลได้, ในข้อที่มีคุณแลมีโทษทางความเจริญแลไม่เจริญนั้น ๆ ได้ ตามเวลาที่กำหนดอนุญาตไว้,

ในความฝันที่เราฝันมานี้, ในขั้นต้นจะโหวตเลือกผู้มีสติปัญญาเป็นชั้นแรกคราวแรกที่เริ่มจัด, ให้ประจำการในกระทรวงทุกอย่างไปก่อนกว่าที่จะได้ดำเนินให้เป็นปกติเรียบร้อยได้”³⁹⁶

จะเห็นได้ว่า เทียนวรรณยังได้เสนอให้มีการ “โหวตเลือกผู้มีสติปัญญา” หรือเลือกตั้งผู้ที่จะไปทำหน้าที่หัวหน้าราษฎรในรัฐสภาอีกด้วย เช่นเดียวกับในร้อยกรองของเทียนวรรณซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างดี คือ

“จงแลดูบุรพามหาประเทศ	เขาเรื่องเดชศักดิ์ดากลาโหม
มหาดไทยใจคนผจญกระโจม	รัสเซียโทรมทรุดศักดิ์ดาคุณอายุ
พวกไซนาสามารถทลายทวุ่น	เอาญี่ปุ่นเป็นครูทุกหมู่หมุ่หมาย
สารพัดจัดทำประจำราย	ควรพวกเรามุ่งหมายเวลาทำ
ไพร่เปนพื้นยืนร้องทำนองชอบ	ตามระบอบ ปาลิเมน ประเดินข้า
แม่นิ่งข้าล้าหลังยังมีทำ	จะตกต่ำน้อยหน้าเวลาบ้าย...
ขอให้เห็นเช่นเราผู้เฒ่าทัก	บำรุงรักษาชาติสะอาดศรี
ทั้งเจ้านายฝ่ายพลและมนตรี	จงเป็นศิวิไลซ์อย่างนังนาน
ให้รับหา ปาลิเมน ตั้งขึ้นเป็นหลัก	จะได้ชักน้อมใจไพร่สมาน
เร่งเป็นฟรีปริดาอย่าช้ากาล	รักษาบ้านเมืองเราช่วยเจ้านาย” ³⁹⁷

จากบทร้อยกรองข้างต้น เห็นได้ว่าเทียนวรรณนั้นได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่น หรือ “บุรพามหาประเทศ” ที่ส่งเสริมไม่ทั้งสามอันให้ทำงานสอดรับทั้งสามอันคือ “ไพร่เปนพื้นยืนร้องทำนองชอบ ตามระบอบ**ปาลิเมน**ประเดินข้า” ที่ “เจ้านายฝ่ายพลและมนตรี” จะต้อง “รักษามือเมืองเราช่วยเจ้านาย” กล่าวคือ ข้อเสนอของเทียนวรรณยังคงส่งเสริมให้พระมหากษัตริย์ยังคงมีบทบาทนำทางการเมือง แต่จะต้องส่งเสริมบทบาทของราษฎร และเจ้านายเสนาบดี ตลอดจนข้าราชการให้ทำงานอย่างซื่อสัตย์สุจริตสอดรับกัน โดยเพราะมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง

³⁹⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 1362.

³⁹⁷ ตุลวิภาคพจนกิจ 6, 1704-1706.

เปรียบเสมือนสมอง ข้าราชการและเสนาบดีเปรียบเสมือนอายตนะทั้ง 5 และราษฎรเปรียบเสมือนเส้นโลหิตที่หล่อเลี้ยงบำรุงชีวิตและสมอง โดยที่จะขาดสิ่งใดไปไม่ได้ ดังที่เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“...เจ้านายชั้นสูงเปนสมอง, ข้าราชการมีเสนาบดีเป็นต้น, เปนอวัยวะร่างกาย, คือตาหูจมูกลิ้น ภายใจ, ราษฎรพลเมืองทั้งหลายซึ่งอยู่ในบังคับ, ทัวพระราชอาณาเขตเป็นโลหิตเครื่องอุปถัมภ์สำหรับบำรุงชีวิตความเป็นอิศราภาพเป็นใหญ่, กล่าวคือสมอง,

ถ้าพร้อมกันในท่านชั้นสูง ๆ จนเห็นว่าขาดอะไรแต่สักสิ่งเดียวก็ไม่ได้, คือจะไม่มีมือหรือเท้าส่วนร่างกายก็ไม่ได้, จูไม่มีเลือดแลเนื้ออีกก็ไม่ได้, ถ้าเข้าหรือเห็นขัดได้ดังนี้แล้ว, เปนดีแน่, อาจเกิดความพร้อมเพียงแลสามารถขึ้นได้เป็นแท้”³⁹⁸

ในสายตาของเทียนวรรณนั้น นอกเหนือจากการให้มี “ปาลิเมน” แล้ว ดูเหมือนว่าเขาจะค่อนข้างพอใจกับบทบาทและความรู้เริ่มในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญเยี่ยงชาติตะวันตก ดังที่เขาบันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า

“รัฐบาลสยาม ของเราเดี๋ยวนี้ท่านเห็นว่านานาประเทศเขาจัดการปกครองบำรุงบ้านเมืองของเขาให้เจริญยิ่ง และแผ่อำนาจกว้างขวาง ผู้คนพลเมืองของเขาก็สามารถฉลาดหลักแหลม มีสติปัญญาวิชาสูงประเสริฐ ราชการและการปกครองในบ้านเมืองของเรายังต่ำกว่าเขา ทั้งพลเมืองของเราก็โง่เขลามากไม่มีใครจะมีคนรู้วิชาอะไร ทั้งใจคอก็ก็นิยมเกรียมนิยมใหม่โกล้งจะมีเมตตาปราณีแก่กัน บ้านเมืองก็ยังไม่แน่นอน สามารถและแน่นอนจนเป็นที่วางใจได้เหมือนเขา

เพราะฉะนั้นท่านจึงอุตสาหะ พยายามก่อสร้างและดำริจัดการ เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมทั้งทหารแลพลเรือนให้ดีขึ้นเป็นขั้น ๆ ค่อยดีขึ้นกว่าแต่ก่อนได้ร่อยเทามาแล้ว และได้เลิกถอนบ่อนเบี้ยให้ลดน้อยลงมาทุกที แม้การใช้ธาตุก็อุปายัตตรอนเข้าเป็นลำดับ ที่ต้องคงมีกฎหมายห้ามมิให้ขายมนุษย์เป็นทาสต่อไป

แม้การมีภรรยามาก ก็คงมีกฎหมายลดหย่อนสักวันหนึ่งเป็นแน่ การในกรมยุทธนาธิการในทุกวันนี้ก็ได้จัดการเป็นมณฑลทั่วราชอาณาจักรแล้วย่อมมีนายทหารและพลทหารแลตำรวจภูธรประจำอยู่ทุกมณฑล ความแน่นอนตามแบบแผนมากขึ้นทุกที ทั้งโรงศาลก็จัดให้มีระเบียบดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นไหน ๆ”³⁹⁹

อย่างไรก็ดี ควรตั้งข้อสังเกตเอาไว้ด้วยว่า ข้อเสนอของเทียนวรรณนั้น นอกจากจะต้องการให้มีปาลิเมนต์แล้ว เทียนวรรณก็ยังตั้งข้อวิพากษ์วิจารณ์ “ไม้ทั้งสาม” นอกเหนือจากส่วนของพระมหากษัตริย์ คือรวมทั้งในส่วนของขุนนางและพลเมืองเอาไว้ด้วย ในส่วนของขุนนางนั้น เขาก็ได้

³⁹⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 1776.

³⁹⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 1660 – 1661.

ตั้งข้อวิพากษ์วิจารณ์เอาไว้ว่า มักทำตามคำสั่งของเจ้านายแต่เฉพาะต่อหน้าตามคำสั่งแต่ไม่ทำด้วยความตั้งใจจริงแบบ “ต่อหน้ามะพลับปลั้หลังตะโก” ดังที่เขากล่าวตอนหนึ่งคือ

“ประเทศของเราเวลานี้ดีกว่าแต่ก่อนหลายร้อยเท่าแล้ว แต่มีศัตรูคอยรบกวนรังแกอยู่ไม่สะดวกที่จะจัดการบำรุงรักษาได้สำหรับและทั้งที่เล่นทีจริงอยู่มากด้วย เจ้านายจะวางใจใครเข้าก็มักจะทำตามคำสั่งและข้อบังคับ ตกอยู่ในคำบุราณเขาพูดกันว่า **“ต่อหน้ามะพลับปลั้หลังตะโก”** ใครเป็นผู้ซื้อตรงรักประเทศรักชาติรักศาสนา พูดตามความจริงตามที่ได้เห็นตามที่ได้เข้าใจ พวกสอพลอก็คอยขับส้าทับถมเอาไว้ จนไม่มีโอกาสที่จะพูดตามความดีความจริงจะซาบซึ้งถึงเจ้านายที่เป็นกระดุกขัดกระดุกประเทศได้ ใครเป็นคนรักชาติรักประเทศก็มีแต่ความท้อถอย ละทิ้งความเพียรจนเป็นแบบหรือตำราของความดำเนินจนเลยเข้ากระชับให้ดูกันว่านั่นแน่ตัวอย่าง คนซื้อตรงคนใจอ่อนก็ต้องทอดธุระ เลยถือตำราบุราณว่า **“รู้หลบเป็นปีกรู้หลีกเป็นหาง”** ฉะนั้น ..เมื่อความเห็นความเข้าใจของพวกเรา เป็นอยู่อย่างนี้เป็นพื้นแล้ว จะมีความมั่นคงแข็งแรงและเจริญมาจากอะไรเล่า แต่บ้านเมืองที่มีปาลิเมนต์แล้วยังมีคนชั่วหาช่องทางขัดขวางได้ จะกล่าวไปถึงบ้านเมืองประเทศเราก็คงเต็มไปด้วยคนพาล” (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ในส่วนของพลเมือง เทียนวรรณได้ตั้งข้อวิพากษ์วิจารณ์เอาไว้ว่าสยามยังมี “พลเมืองโง่มาก” กล่าวคือเขามองว่าพลเมืองสยามยังมีสติปัญญาและความฉลาดรอบรู้ไม่มาก รวมไปถึงมีใจคอที่คับแคบ เมื่อทำงานจริง ๆ ก็ทำแต่แต่ปากหรือทำแต่ต่อหน้าไม่ได้มีความตั้งใจจริง ดังที่เขาได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้คือ

“เราเห็นว่าประเทศสยามของเรา มีพลเมืองโง่มาก คนฉลาดรู้วิชามีน้อยตัวนัก ทั้งราษฎรก็ยากจนใจคอคับแคบไม่กว้างขวาง เพียง ๓ ชั่วโมงเท่านั้นก็ไม่มีใครเป็นปู่เป็นตาย่าตายายแล้ว บ้านเมืองก็ใหญ่กว้างมีคนไม่ต่ำกว่า ๑๔ ล้าน แต่จะหาคนโก่งสัก ๑๐ คน ก็ไม่ได้ มีแต่คนซื้อตรงเสียทั้งนั้นเต็มไปด้วยแผ่นดิน เปรียบดังเขาโค ๑ โคน มีแค่สองเขาเท่านั้น นอกนั้นมีแต่ขนโคนบได้ว่าโกฏฐ ไม่ได้ยินว่าใครบัญญัติตนว่า ข้าเป็นคนโก่งเลย มีแต่คนซื้อตรงเสียทั้งนั้น แต่ใช้การงานเข้าก็ทำให้เป็นพยานว่า จริงแต่ปากและต่อหน้าเท่านั้น ไปไกลหรือกลับหลังหรือในใจก็ตกลงเช่นลึงเลเท่านั้นจะลัดไปไหนก็ได้”⁴⁰⁰

กล่าวโดยสรุป ความคิดของเทียนวรรณ นั้นเป็นความคิดที่สะท้อนถึงอิทธิพลของตะวันตกในการปรับปรุงประเทศ ข้อสังเกตสำคัญก็คือ ยังไม่มีการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” หรือคำว่า “Democracy” ทั้งในภาษาอังกฤษหรือการทับศัพท์ใด ๆ ตลอดจนการบัญญัติคำในภาษาไทยมาเรียกคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่ไม่มีภาษาไทย เช่น คำว่า “ลิบเตอร์”, “ปาลิเมนต์/ปาลิเมนต์”, “เพรี” หรือ “ควิลล์” เป็นต้น กล่าวคือ การใช้คำในภาษาไทยของเทียนวรรณนั้นยังมีลักษณะที่เป็นการใช้แบบทับศัพท์ มากกว่าที่จะมีการบัญญัติหรือเลือกคำในภาษาไทยขึ้นมาใช้อย่างในกรณีของ ก.ศ.ร กุหลาบ

⁴⁰⁰ ตลวิภาคพจนกิจ 4, หน้า 1130.

5.9 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี) ทรงเสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423⁴⁰¹ เมื่อพระองค์มีพระชนมายุได้ 13 พรรษา ได้เสด็จไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ในระดับมัธยมศึกษา พระองค์ได้ทรงศึกษาวิชาภาษาละตินและคณิตศาสตร์ของยูคลิด⁴⁰² ต่อมาเมื่อทรงศึกษาด้านพื้นฐานแล้ว พระองค์ทรงศึกษาต่อในวิชาการทหารที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนด์เฮิร์สต์ (Royal Military Academy Sandhurst) ทรงศึกษาเกี่ยวกับวิชาการปกครองของทหาร, กฎหมาย, ยุทธวิธี, การป้อมค่าย, การสำรวจ, ภาษาฝรั่งเศส, พลศึกษา, และการขี่ม้า⁴⁰³ โดยศึกษาหลักสูตรเพิ่มเติมสั้น ๆ อีก 3 หลักสูตร โดยทรงศึกษาวิชาปืนเล็กที่โรงเรียนวิชาปืนเล็กที่เมืองไฮท์ ในจังหวัดเคนท์ , เข้ารับการอบรมวิชาทหารภูเขาที่เมืองโอกแฮมตัน จังหวัดเดวอนไชน์ และวิชาทหารปืนใหญ่ที่ออลเดอร์ชอร์ต จากนั้นจึงเสด็จเข้าประจำการในกองพันที่ 1 ในกรมทหารราบเบา เดอร์รัม (Durham Light Infantry)⁴⁰⁴ โดยเมื่อสำเร็จการศึกษาวิชาทหารแล้ว พระองค์ได้ทรงศึกษาวิชาการพลเรือนต่อที่วิทยาลัยไครสเชิร์ช มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด โดยทรงศึกษาเน้นหนักไปที่วิชาประวัติศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญ, ประวัติศาสตร์อินเดีย, ประวัติศาสตร์สงคราม และเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยมีผลงานเป็นพระราชนิพนธ์เรื่อง “สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์” (The War of the Polish Succession)⁴⁰⁵ และเสด็จนิวัติพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2445⁴⁰⁶

⁴⁰¹ สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2528), หน้า. 353 - 377

⁴⁰² วรชาติ มีชูบท, พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าแผ่นดินสยาม, หน้า 14.

⁴⁰³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 33.

⁴⁰⁴ ม.ล. ปิ่น มาลากุล, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2531), หน้า 47.

⁴⁰⁵ สุจิตรา ศิริโปล์, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2528), หน้า 12.

⁴⁰⁶ สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, “พระราชประวัติ” ใน ” ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ ก-ม คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ ๘ รอบ และ ๑๐๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานเปิดหอนิทรรศการวันพระบรมราชสมภพ วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบและ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2523), หน้า 362.

ภายหลังจากที่ทรงเสด็จนิวัติพระนคร พระองค์ได้ทรงก่อตั้งทวีปญญาสโมสร และมีการออกวารสารของสโมสรที่ชื่อ “ทวีปญญา” ในระหว่างปี พ.ศ. 2447 - 2450⁴⁰⁷ ที่มีเนื้อหาหลากหลาย อาทิ รายงานการดำเนินการของสมาคม บทความ บทร้อยแก้ว ร้อยกรอง นิยาย และมีบทความสำคัญที่สะท้อนถึงความคิดและจุดยืนทางการเมืองอย่างสม่ำเสมอ วารสารทวีปญญานั้นออกได้สามปีก็ต้องหยุดไปพร้อม ๆ กิจกรรมของสโมสรทวีปญญา ด้วยเหตุที่สมเด็จพระบรมโสภาธิราชทรงมีพระราชภารกิจมากขึ้น จึงได้สิ้นสุดลง⁴⁰⁸

สมเด็จพระบรมโสภาธิราชฯ ทรงมีพระราชนิพนธ์พระราชทานลงในวารสารทวีปญญาอย่างสม่ำเสมอโดยบทความสำคัญที่สะท้อนถึงพระราชดำริทางการเมืองของพระองค์ในเวลานั้น ที่พระองค์ไม่เห็นด้วยกับการให้มีปาลิเมนต์หรือรัฐสภาเช่นเดียวกับพระราชบิดาของพระองค์ ในบทความเรื่อง “รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม” ในพระนามแฝง “น้อยลา”⁴⁰⁹ ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารทวีปญญา ฉบับเดือนกันยายน พ.ศ. 2448 โดยมีเนื้อเรื่องเป็นการจำลองเหตุการณ์ในความฝัน หากสยามจะมีรัฐสภาขึ้นมา ซึ่งสุดท้ายลงเอยด้วยการใช้โหวตกรวณยี่ดยาว โดยเฉพาะนายเกศและนายทวนจนพวกฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ตลอดจนพวกคนจีน และสุดท้ายได้ตะโกนโต้เถียงกันเอะอะไม่ได้ศัพท์ราวจะมีการวิวาทกันจนพลตระเวนต้องเข้ามาระงับเหตุ จนสุดท้ายผู้เล่าเรื่องนี้ได้ตกใจตื่นขึ้นมาและขึ้นอยู่พักใหญ่

⁴⁰⁷ เดโช สวานานนท์, “คำนำ” ใน ทวีปญญา เล่ม ๒ มูลนิธิหมามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์โดยเสด็จพระกุศล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญในวันคล้ายสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๓ ครอบ ๕๕ ปี พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมามกุฏราชวิทยาลัย, 2523), หน้า ก.; ทิพย์สุนทร อนามัยบุตร, “ทวีปญญาสโมสร” ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ ก-ม คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ ๘ รอบ และ ๑๐๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานเปิดหอวิชาการฐานุสรณ์ วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบและ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2523), หน้า 134.

⁴⁰⁸ ทิพย์สุนทร อนามัยบุตร, “ทวีปญญาสโมสร” ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ ก-ม, หน้า 135. เดโช สวานานนท์, “คำนำ” ใน ทวีปญญา เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมามกุฏราชวิทยาลัย, 2523), หน้า ก.

⁴⁰⁹ ทวีปญญา เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมามกุฏราชวิทยาลัย, 2524), หน้า 395-403. ม.ล. ปิ่น มาลากุล, “พระนามแฝงและนามแฝงพระราชทาน” ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ ก-ม คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ ๘ รอบ และ ๑๐๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานเปิดหอวิชาการฐานุสรณ์ วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบและ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2523), หน้า 246.

ข้อที่สำคัญในพระราชนิพนธ์ฉบับนี้ก็คือ พระองค์ทรงกล่าวถึงนักหนังสือพิมพ์สองท่านที่มีบทบาทในการเรียกร้องให้มาปาลิเมนต์ในสยามอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึงนาย ก.ศ.ร. กุหลาบและนาย เทียนวรรณ โดยพระองค์ทรงใช้ชื่อในเนื้อเรื่องว่านายเกศร์และนายทวนให้เข้ามาอยู่ในฐานะ “เมมเบอร์” ของปาลิเมนต์สยามด้วย โดยเนื้อเรื่องเป็นการประชุมปาลิเมนต์เรื่องงบประมาณทางการทหาร โดยเริ่มจากการที่นายเกศร์ได้ลุกขึ้นอภิปรายอย่างยาวยืดยาวเป็นเวลานานหนึ่งชั่วโมง โดยไล่เลียงมาตั้งแต่การจัดการทางการทหารในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จนประธานต้องเร่งรัดให้เข้าประเด็นในการประชุม และเริ่มมีเมมเบอร์คนอื่นเริ่มไม่พอใจ แต่นายเกศร์ก็ยังยืนยันที่จะขอเวลาอภิปรายต่อ สุดท้ายประธานในที่ประชุมจึงสั่งให้เงียบ นายเกศร์จึงได้นั่งลง ด้วยท่าทีที่ไม่พอใจตามเนื้อเรื่องในตอนนี้เป็น

“นายเกศร์” ข้าพเจ้าขอกล่าวแสดงให้แจ้งเหตุผลว่า เหตุไรข้าพเจ้าจึงรับรองลงเนื้อเห็นด้วยกับท่านอัศรมหาเสนาบดี ในที่นี้ข้าพเจ้าจะขอเล่าเรื่องราวของสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราชเจ้า สมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราชเจ้า คือเป็นพระเจ้าอยู่หัวครองสิริราชสมบัติอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา กรุงศรีอยุธยาคือกรุงเก่า กรุงเก่าคือที่สมเด็จพระเจ้าวรมาริทธิทรงสร้าง สมเด็จพระเจ้าวรมาริทธิคือที่เรียกกันว่าพระเจ้าอยู่ทอง พระเจ้าอยู่ทองนี้เสด็จมาจากเมืองเพนนคร เพื่อเสด็จมาหาที่สร้างพระนครใหม่ พระนครใหม่นี้คือกรุงศรีอยุธยา กรุงศรีอยุธยาคือกรุงเก่า สมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราชนั้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติ ณ กรุงเก่าองค์หนึ่ง ข้อนี้มีหลักฐานแน่นอนคือได้ความจากจดหมายเหตุของเจ้าแม่วัดดุสิต เจ้าแม่วัดดุสิตได้จดหมายเหตุเรื่องราวไว้พิสดารเป็นราชประวัติกรุงเก่า มีข้อความแปลกปลาดิยังกว่าข้อความที่มีอยู่ในพระราชพงษาวดารกรุงเก่าที่ตีพิมพ์ไว้แล้วนั้นหลายพันหลายหมื่นส่วน ประวัตินี้แต่งโดยเจ้าแม่วัดดุสิต เมื่อจุลศักราช ๙๙๒ ปี ต้นฉบับเดิมของจดหมายเหตุนี้อยู่ที่เราเอดิเตอร์ โอย ขอรับประทานโทษเผลอไป ... อยู่ที่ข้าพเจ้า ไม่ใช่แต่เท่านั้น ข้าพเจ้ายังมีสมุดภาษาฝรั่งเศสอีกเล่มหนึ่ง เรื่องสมเด็จพระนารายณ์ เรียกชื่อตามภาษาฝรั่งเศสดังนี้ คือ “ฮิสตอเดรียนารายณ์” ดังนี้ หนังสือเล่มนี้แต่งโดยคนชาวชาติฝรั่งเศสคนหนึ่ง ซึ่งได้มาอยู่ด้วยกับท่านเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ เจ้าพระยาวิไชยเณทร์คือคนชาวชาติฝรั่งเศส ชื่อเดิมชื่อ “ฟอลคอน” ดังนี้ ...หนังสือซึ่งแต่งโดยชายชาวชาติฝรั่งเศสนั้น เป็นหนังสือฝรั่งเศส แปลโดยท่านสังฆราชปลละกัวบิณ เปนภาษาไทย...

...ผู้ส่งข่าวของเราไม่ได้จดคำพูดของนายเกศร์ต่อไป เพราะแลไม่เห็นว่ามีข้อความเกี่ยวข้องกับประมาณทหารอย่างไร ส่วนนายเกศร์นั้นพูดเรื่อยไปประมาณเกือบชั่วโมงหนึ่ง

ประธาน “ข้าพเจ้าฟังท่านสมาชิกมานานแล้ว ก็ยังไม่เห็นกล่าวข้อความอะไรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังปรึกษากันอยู่เลย”

นายเกศร์ “ถ้าท่านยอมให้ข้าพเจ้ามีเวลาอีกหน่อย ข้าพเจ้าก็จะตั้งใจพยายามที่จะกล่าวถึงทหาร เมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าตามที่มีกล่าวถึงในประวัติ แต่งโดยเจ้าแม่วัดดุสิตกับ ...”

เสียงจากหลังประธาน “เลิกที เลิกที”

นายเกศร์ “ข้อความในประวัติแต่งโดยเจ้าแม่วัดดุสิตกับหนังสือภาษาฝรั่งเศสชื่อ ...”

เสียงจากหลังประธาน “พอแล้ว พอแล้ว”

ประธาน “เจียบ เจียบ”

นายเกศร์นั่งลง แสดงกิริยาไม่สู้พอใจนัก⁴¹⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

หลังจากนายเกศร์ได้นั่งลง เมมเบอร์คนต่อไปที่อภิปรายก็คือนายทวน ซึ่งพระองค์ทรงตั้งใจสื่อถึงนายเทียนวรรณ โดยเฉพาะสำนวน “เราต้องการที่สุด” ซึ่งเป็นสำนวนที่เทียนวรรณใช้ในผลงานของเขาเสมอ โดยในเนื้อเรื่อนั้นนายทวนได้ลุกขึ้นอภิปรายทั้งหมด 22 ข้อ ในขณะที่เดียวกันก็มีเสียง

⁴¹⁰ น้อยลา, “รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม” ใน *ทวีปัญญา* เล่ม ๓, หน้า 397-399.

จากหลังประธานว่าต้องการที่จะฟังสมาชิกผู้อื่นพูดได้ สุดท้ายนายทวนจึงถูกประธานในที่ประชุม ตักเตือนให้อภิปรายในประเด็น แต่นายทวนก็ตอบประธานว่าได้อภิปรายในประเด็นอยู่แล้ว และ ยืนยันที่จะแสดงความเห็นในข้อที่ 23 ต่อไป จนประธานต้องสั่งให้เจียบและอักรมหาเสนาบดีได้ลุก ขึ้นมาแสดงความเห็นว่าควรที่จะเข้าประเด็น แต่นายทวนก็ได้เถียงกลับไปว่าจะปิดปากเมมเบอร์ไม่ให้ พูดหรือจะจับคนที่พูดเรื่องที่ถูกต้องเข้าตารางหรือไม่ ตามตัวบทตอนนี้คือ

“นายทวน ข้าพเจ้าจะขอกล่าวสุนทรกถาแต่พอสมควรแก่เวลาดังต่อไปนี้”

ข้อ ๑ เราต้องการที่สุด ขอให้จ้าวนายของเราทรงพระราชดำริถึงตัวข้าพเจ้าผู้มีอายุมาก ข้อ ๒ เราต้องการที่สุด เพื่อให้ชนทั้งหลายเข้าใจว่า เราเป็นผู้มีสติปัญญากะตัญญูต่อแผ่นดิน ข้อ ๓ เราต้องการ ที่สุด เพื่อให้เปิดทางให้ผู้มีสติปัญญากะตัญญูต่อแผ่นดินเช่นตัวเรา ออกตัวออกหน้าอาษาแสดงสติปัญญา ความดีได้โดยสะดวก มิให้มีที่กีดขวางจนไม่ต้องแลดูเสียก่อนว่าลมพัดมาทางไหน ข้อ ๔ เราต้องการที่สุด ในการที่เปิดปากมนุษยให้แสดงโวหารอธิบายได้ตามสติปัญญา โดยไม่ต้องกลัวติดคุก ข้อ ๕ เราต้องการ ที่สุดในตัวบุคคลสามารถ คือ เสนาบดีแลอธิบดีจ้าวกรม ปลัดกรมผู้ช่วย แม่ทัพนายทหารพลทหารที่รู้จักน่า ที่ของตน คือรู้จักว่าใครเป็นผู้มีสติปัญญากะตัญญูต่อแผ่นดินแล้ว แลฟังเสียงผู้นั้น ข้อ ๖ เราต้องการที่สุด ใน ผู้ที่ตั้งอยู่ในยุติธรรม เพื่อเป็นความสุขแก่มนุษย์ คือเป็นต้นว่าผู้พิพากษาตุลาการ เมื่อถูกติเตียนโดยผู้มี สติปัญญากะตัญญูต่อแผ่นดิน อย่าตัดสินกักขังผู้ตกเตือน ๗ วัน ถานหมิ่นประมาทศาล ข้อ ๗ เราต้องการ ที่สุด ในท่านผู้มีสติปัญญาแลรู้วิชาเก่าแก่กว่าผู้อื่นจริง สำหรับเป็นผู้ช่วยแนะนำในราชการบ้านเมืองทั่วไป ให้มีความเจริญโดยฉับไวทันเวลา

ข้อ ๒๓

เสียงจากหลังประธาน "ยังมีอีกกี่ข้อ"

นายทวน "ยังมีอีกสองสามข้อ ข้อ ๒๓"

เสียงจากหลังประธาน "เราต้องการที่สุดที่จะฟังคนอื่นพูด"

นายทวน "ข้าพเจ้าขอให้ท่านผู้เป็นประธาน ได้โปรดใช้อำนาจให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพูดให้จบ"

ประธาน "ได้ แต่ขอให้ท่านพูดในประเด็น"

นายทวน "ข้าพเจ้าก็พูดในประเด็นอยู่แล้ว"

เสียงจากหลังประธาน "เถียงนายกเถียงนายก"

ประธาน "เจียบเจียบ"

นายทวน "ข้อ ๒๓ เราต้องการที่สุด ..."

เสียงจากหลังประธาน "ไม่จริง เราไม่ต้องการเลย"

เสียงจากที่อื่นๆ "เลิกที เลิกที"

ประธาน (ตบโต๊ะ) "เจียบ เจียบ"

อัครมหาเสนาบดี "ข้าพเจ้าขอแนะนำว่าให้งดการแสดงโศกเศร้าเสียใจ มิฉะนั้นจะเสียเวลามากไป"

นายทวน "อะไร ท่านอัครมหาเสนาบดีจะปิดปากเมมเบอร์ไม่ให้พูดทีเดียวหรือ นี้อิสราภาพแห่งที่ประชุมนี้ไปอยู่ที่ไหน นี่จะเอาคนพูดถูกๆ เข้าคุกอย่างแต่ก่อนหรือ"⁴¹¹

ภายหลังจากที่การโต้เถียงกันเริ่มเกิดขึ้น เสียงพวกฝ่ายขวายกให้เลิกพูด แต่พวกฝ่ายซ้ายสนับสนุนให้พูดต่อ ในขณะที่เดียวกันที่มีเสียงเมมเบอร์ชาวจีนสอดแทรกขึ้นมาว่า "ลักทะบางฉิบหาย" และ "ลักทะบางซ่มเหงอ้า" ประธานในที่ประชุมสั่งให้เจียบ แต่ต่างคนก็ต่างพูดกันอย่างต่อเนื่องจนจับใจความไม่ได้ สุดท้ายประธานในที่ประชุมจึงเรียกพลตระเวนเข้ามาอุ้มพวกเมมเบอร์จีนออกไป ระหว่างเหตุการณ์ชุมนุมอยู่ ผู้เล่าก็ได้ตกใจตื่นขึ้นมาและหัวเราะอยู่พักใหญ่ ตามด้วยบทในตอนนี้ว่า

“เสียงพวกฝ่ายขวา "เลิก เลิก"

เสียงพวกฝ่ายซ้าย "ว่าไป ว่าไป"

ประธาน "เจียบ เจียบ"

เสียงพวกฝ่ายขวา "หยุด หยุด"

เสียงพวกฝ่ายซ้าย "พูดไป พูดไป"

เสียงพวกจีน "ลักทะบางฉิบหาย"

ประธาน "เจียบ เจียบ"

เสียงพวกจีน "ลักทะบางซ่มเหงอ้า"

ต่อไปนี้ ต่างคนต่างพูดกันดังเดิมเสียง จนจับเนื้อความไม่ได้ อัครมหาเสนาบดีลุกขึ้นพูด แต่ไม่ได้ยินว่าพูดว่าอะไร ได้ยินแต่ "เลิก เลิก" บ้าง "ว่าไป ว่าไป" บ้าง กับเสียงพวกจีนร้องตะโกนไล่ไล่ ไล่ ไล่ ต่าง ๆ ลงปลายประธานลุกขึ้นยืนกวักมือ พลตระเวนรูปร่างล่ำสัน พวกเขามาอุ้มพวกเมมเบอร์จีนออกไป คนอื่นเปล่งเสียงอื้อรากับจะตีกัน อะอะอะเหลือเกิน แล้วข้าพเจ้าก็ตกใจตื่น หัวเราะเสียพักใหญ่"⁴¹²

กล่าวโดยสรุปรายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม แสดงให้เห็นถึงพระราชดำริทางการเมืองของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้อย่างชัดเจนว่า ในทัศนะของพระองค์ สยามยังไม่ควรที่จะมีปาลิเมนต์ในระยะเวลาดังกล่าวตามเหตุผลในรายงานเรื่องนี้ นอกจากนี้ การที่พระองค์ทรงกล่าวถึงนาย ก.ศ.ร. กุหลาบและนายเทียนวรรณ รวมไปถึงข้อเสนอของเขาและการเขียนบทความนี้เพื่อยกเหตุผลตอบโต้ของพระองค์ แสดงให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองสองกระแส ที่มีต่อความ

⁴¹¹ เรื่องเดียวกัน., 400 – 402.

⁴¹² เรื่องเดียวกัน., 402 - 403.

ปรารถนาในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองตามแนวทางของตะวันตกที่แตกต่างกันออกไปอีกด้วย อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจการใช้คำศัพท์ทางการเมืองในวารสารทวิปัญญาทั้งหมด ผู้วิจัยยังไม่พบว่ามีการใช้คำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” แต่เพียงอย่างเดียว

5.10 “Democracy” ในพจนานุกรมสยาม

สำหรับด้านการจัดทำพจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ผู้วิจัยพบว่า พจนานุกรมฉบับแรกของสยามที่ปรากฏคำว่า “Democracy” นั้นอยู่ใน “ดิกชันนารีภาษาอังกฤษแปลเป็นไทย” ใน พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) โดยหลวงรัตนัญญัติ (สงบ) ใน พจนานุกรมฉบับนี้ หลวงรัตนัญญัติ ได้เขียนขึ้นขณะดำรงตำแหน่งเลขานุการประจำสถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอน ในคำนำ ผู้แต่งได้บอกที่มาว่าเรียบเรียงมาจาก “ดิกชันนารีเว็บสเตอร์เล่มใหญ่” โดยคัดคำที่ไม่ใช่แล้ว หรือคำศัพท์เทคนิคออกไป คงเหลือเป็นคำสามัญทั่วไปประมาณ 21,000 คำ⁴¹³ โดยมีส่วนที่เกี่ยวกับ ชุดคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับ “Democracy”, “Democrat”, “Democratic” และ “ปรากฏเป็นครั้งแรกในพจนานุกรมฉบับภาษาอังกฤษ - ไทย ดังนี้คือ

“Democracy. (ดิม็อคระเซีย) ราษฎรเป็นผู้รักษาแผ่นดิน; การรักษากันอยู่กันในบ้านเมืองอยู่ในมือราษฎร;

Democrat. (เด็มโมแคริต) ผู้เห็นดีที่จะให้การรักษากันอยู่กันในบ้านเมืองอยู่ในอำนาจราษฎร;

Democratic (เด็มโมแคริตติก) แห่งการซึ่งราษฎรเป็นผู้รักษาแผ่นดินเอง;”⁴¹⁴

เห็นได้ว่า พจนานุกรมของหลวงรัตนัญญัตินี้ใช้วิธีการทับศัพท์โดยการถ่ายเสียงว่า “ดิม็อคระเซีย” และตามด้วยคำแปล โดยไม่ปรากฏการถ่ายมาสู่คำว่า “ประชาธิปไตย/ไทย” แต่เพียงอย่างเดียว เช่นเดียวกับในกรณีของคัมภีร์สรรพพจนานุกรมของหมอมสุมิ ที่มีการตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2447 (ร.ศ. 123) ซึ่งปรากฏคำที่เกี่ยวข้องกับ “Democracy” ดังนี้คือ

“Democracy, n. ดิมอแกรซี, ชาวประเทศผู้จัดการครองบ้านเมือง; ชาวประเทศทั้งเมืองพร้อมมีอำนาจจัดตั้งกฎหมายเมือง. คราวโบราณ, การครองนครแอเท็นส์เป็นเช่นนี้, บัดนี้ในประเทศยูไนเต็ด สเตตส์ อเมริกา ใช้ทำนองนี้.

Democrat, n. เดโมแกรต, คนซึ่งถือว่าพลประเทศชาวเมืองทั่วกันควรจะว่าในการจัดการครองบ้านเมือง

⁴¹³ หลวงรัตนัญญัติ (สงบ), ดิกชันนารี ภาษาอังกฤษแปลเป็นไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หลวง, ร.ศ.120), หน้า คำนำ.

⁴¹⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 126.

Democratic, Democratical, a. เดโมแครติก, เดโมแครติคัล, สำหรับพลเมืองทั่วกัน; การครองเมืองด้วยความเห็นของพลเมืองทั่วไป.

Democratically, adv. เดโมแครติคัลลี, ตามทำนองการครองบ้านเมืองอาไศรย์พลเมืองทั่วกัน

Democratism, n. ดิมอกระติสึม, ลัทธิพวกอันชอบให้พลเมืองตั้งผู้หลักผู้ใหญ่ครอบครองแลจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อยไป.

Democratist, n. ดิมอกระติสต์, ผู้ซึ่งเห็นชอบที่จะให้พลเมืองทั่วกันจัดการครองบ้านเมือง.

Democratize, v. t. ดิมอกระไตซี่, ทำให้เป็นทำนองพลเมืองเป็นผู้ครอบครองจัดการสำหรับพลเมืองแลจัดเลือกเจ้าพนักงานแต่พลเมือง

Democracy, n. เดโมแครตี, พลเมืองทั่วกันมีอำนาจเสมอเท่ากันที่จะจัดการครอบครองบ้านเมือง. (Obs.)⁴¹⁵

สำหรับในกรณีของหมอสมิธ จะเห็นได้ว่า หมอสมิธใช้การถ่ายเสียงโดยการทับศัพท์มาสู่คำว่า “**ดิมอแกรคี**” โดยไม่มีการแปลสู่ศัพท์ไทยว่า “ประชาธิปไตย/ไถย” แต่เพียงอย่างเดียว ข้อสำคัญที่เพิ่มเติมเข้ามาก็คือ ในคำอธิบายของหมอสมิธนั้น มีการอ้างอิงถึงนครรัฐเอเธนส์ รวมไปถึงประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยว่าเป็นตัวอย่างของรูปแบบการปกครองแบบ “**ดิมอแกรคี**” อย่างไรก็ตาม จากที่ผู้วิจัยแสดงมาให้เห็นทั้งหมด ก็จะพบว่า การใช้คำว่า “**ดิมอแกรคี**” ของหมอสมิธ หรือ “**ดิม็อคระคีย**” ของหลวงรัตนานุปัติ นั้นมิได้ปรากฏในวงกว้าง หรือส่งผลให้คำว่า “ดิมอแกรคี” หรือ “ดิม็อคระคีย” มีความแพร่หลายและได้รับความนิยมในฐานะชุดคำศัพท์ทางการเมืองของสยามแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องด้วยเหตุที่บริบทของการใช้คำในระดับสากลในโลกภาษาอังกฤษ ยังไม่เกิดกระแสที่แพร่หลายของการนำคำว่า “Democracy” มาเรียกรูปแบบการปกครองของตนในโลกก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้นเอง

⁴¹⁵ แสมูเอล เจ. สมิท, คัมภีร์สรรพพจนานุกรม เล่ม ๒ (พระนคร บางคอแหลม, 2447), หน้า 1017.

5.11 สรุปท้ายบท

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข้อค้นพบสำคัญในส่วนของความคิดประชาธิปไตยก็คือ เกิดการปรากฏของคำว่า “เดโมแครติก” ที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ผู้วิจัยสืบค้นได้คือในอักษรไทยปี พ.ศ. 2427 ในหนังสือพิมพ์จดหมายเทศสยามสไมยของหมอสมิธ โดยเขาใช้อธิบายว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่คนทั้งปวงทั่วบ้านทั่วเมืองได้เลือกตั้งผู้ปกครองขึ้น โดยยกตัวอย่างกรณีของสหรัฐอเมริกา และในปีเดียวกันนี้เอง ที่ปรากฏหลักฐานจากฝั่งของสยามคือคำว่า “เดโมแครต” ในของรายงานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสด็จประเทศอเมริกา พ.ศ. 2427 ในความหมายที่สื่อถึงผู้สนับสนุนพรรค “Democrat” ของสหรัฐอเมริกาที่มีกริยามารยาทไม่เรียบร้อยนัก กระนั้นก็ตาม เมื่อสอบเทียบกับเอกสารจำนวนมากที่ร่วมสมัยกันแล้ว ผู้วิจัยพบว่าคำทั้งสองคำนี้ไม่ได้มีปรากฏอย่างแพร่หลายในเอกสารอื่น ๆ แต่เพียงอย่างเดียว

ต่อมาในปี พ.ศ. 2437 ผู้วิจัยพบหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่ผู้วิจัยจะสืบค้นได้ ณ เวลานั้นเกี่ยวกับหลักฐานการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย/ตัย/ไต้” ในภาษาไทย โดยการใช้ของนาย ก.ศ.ร. กุหลาบ ในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ โดยมีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาในการใช้คำดังกล่าวอยู่สองประการด้วยกัน ข้อสันนิษฐานประการแรก ก็คือ นายกุหลาบนั้นบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาไทยโดยการถอดจากคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Democracy” เนื่องจากในยุคสมัยเดียวกันนั้นปรากฏการกล่าวถึงคำว่า “เดโมแครติก” ในอย่างรวดเร็วที่สุดก็คือ พ.ศ. 2427 ซึ่งเป็นเวลากว่าทศวรรษก่อนที่นาย ก.ศ.ร. กุหลาบจะบัญญัติคำนี้ขึ้นมา แต่ข้อสันนิษฐานนี้ค่อนข้างมีจุดอ่อนเนื่องจากในช่วงเวลานี้ คำว่า “Democracy” ยังไม่ได้เป็นคำที่นำมาใช้เรียกรูปแบบการปกครองของตะวันตกอย่างแพร่หลายแต่เพียงอย่างเดียว

ข้อสันนิษฐานประการที่สองก็คือ นายกุหลาบบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาไทยด้วยเหตุที่ไม่มีคำศัพท์ใด ๆ ในภาษาไทยในการใช้เรียกคำดังกล่าว โดยเฉพาะคำว่า “Republic” นั้นเป็นคำที่มีความแพร่หลายในภาษาทางการเมืองในสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา แต่กลับไม่มีคลังคำศัพท์หรือการบัญญัติศัพท์ในภาษาไทยใด ๆ มาเรียกรูปแบบการปกครองดังกล่าว กอปรกับอุปนิสัยของนายกุหลาบเองที่มักหลีกเลี่ยงการทับศัพท์ภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย โดยการบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ขึ้นมาเองโดยที่ไม่ได้เป็นการถอดมาจากคำว่า “Democracy” แต่เพียงอย่างเดียว โดยเป็นการเทียบเคียงความหมายตรงข้ามกับคำศัพท์ทางการเมืองภาษาไทยที่มีอยู่ก่อนคือคำว่า “ราชาธิปไตย/ตัย” ซึ่งตรงกับคำว่า “Monarchy” ในภาษาอังกฤษและมีการใช้อย่างแพร่หลายแล้ว โดยข้อสันนิษฐานนี้มีจุดแข็งตรงที่ในช่วงระเวลาดังกล่าว คำว่า “Democracy” ยังไม่ได้เป็นคำที่ใช้อย่างแพร่หลายในฐานะภาษาทางการเมืองของโลกด้วยซ้ำ แต่ก็ยังมีจุดอ่อนสำคัญก็คือเป็นเรื่องที่

เกิดขึ้นได้ยากยิ่งที่ นาย ก.ศ.ร. กุหลาบจะคิดคำว่า “ประชาธิปไตย” ขึ้นมาโดยที่ไม่รู้จักหรือคุ้นเคยกับคำว่า “Democracy” มาก่อนเนื่องจากยังไม่ได้เป็นคำที่นำมาใช้เรียกรูปแบบการปกครองอย่างแพร่หลายในขณะนั้น

และต้องรอจนถึง พ.ศ. 2444 จึงปรากฏคำว่า “Democracy” พร้อมคำอ่านเป็นภาษาไทยแบบทับศัพท์โดยการถ่ายเสียงว่า “ดิม็อคคระคีย” โดยมีคำแปลว่า “ราษฎรเป็นผู้รักษาแผ่นดิน; การรักษากันเมืองอยู่ในมือราษฎร” ในดิกชันนารี ภาษาอังกฤษแปลเป็นไทยของหลวงรัตนูปติ (สงบ) และคัมภีร์สรรพพจนานุกรม ของหมอสุมิ ที่มีการตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2447 โดยมีคำอ่านเป็นภาษาไทยแบบทับศัพท์โดยการถ่ายเสียงว่า “ดิม็อแกรคีย” โดยมีความหมายถึง “ชาวประเทศผู้จัดการครองบ้านเมือง; ชาวประเทศทั้งเมืองพร้อมมีอำนาจจัดตั้งกฎหมายเมือง. คราวโบราณ, การครองนครแอเทินส์เช่นนี้, บัดนี้ในประเทศยูไนเต็ด์ สเตตส์ อเมริกา ใช้ทำนองนี้” และกล่าวได้ว่า ในรัชสมัยนี้ ยังไม่ปรากฏการบัญญัติศัพท์ในภาษาไทยว่า “ประชาธิปไตย/ตัย” ไปใช้เรียกแทนคำว่า “Democracy” ในภาษาอังกฤษ หรือแม้แต่มีการใช้คำว่า “ดิม็อคคระคีย” แต่เพียงอย่างเดียว

บทที่ 6

“Democracy” และ “ประชาธิปไตย”

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

“เมืองไทยเรานี้คงต้องเป็นไปอย่างประเทศอื่นๆ ได้เป็นมาแล้ว คงจะต้องมี “คอนสติตูชัน” อัน ๑ เป็นแน่แท้ ถึงแม้การมี “คอนสติตูชัน” จะมีโทษเช่นที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ลักษณะปกครองโดยมอบอำนาจไว้ในมือพระเจ้าแผ่นดินผู้เดียวก็มีโทษอยู่เหมือนกัน (ซึ่งในเวลาบัดนี้มีผู้แลเห็นและรู้สึกอยู่หลายคน) จึงตกอยู่ในปัญหาว่าจะเลือกเอาอย่างไร และคำตอบปัญหาอันนี้ ก็มีอยู่ว่าแล้ว แต่ประชาชนจะเห็นชอบและประสงค์ทั่วกันเกิด ส่วนตัวเราเองนั้นย่อมรู้สึกอยู่ดีว่า การเป็นเจ้าแผ่นดินมีความลำบากปานใด คับใจเพียงใด ที่ยังคงอยู่สำหรับทำการไปโดยเต็มสติกำลังและความสามารถ ก็โดยหวังใจให้บังเกิดผลอันดีที่สุดแก่ชาติบ้านเมืองของเราเท่านั้น การใด ๆ ที่เราจะทำไปให้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จได้ ก็ด้วยอาศัยความไว้วางใจแห่งท่านเหล่านั้นอันมีอยู่ในตัวเรา ไว้วางใจว่ามีความมุ่งดีและมีความสามารถพอที่จะเป็นหัวหน้าเป็นนายเหนือเขาทั้งหลายได้ ถ้าเมื่อใดความไว้วางใจอันนี้เสื่อมถอยลงไป ฤๅสิ้นไปแล้ว ตัวเราก็เท่ากับท่อนไม้อัน ๑ ซึ่งบุคคลได้ทำขึ้นไว้เป็นตรึกตั้งไว้ในศาล จะมีผู้เคารพนับถือก็แต่ผู้ที่มีปัญญาย่อยปราศจากความคิดเท่านั้น”⁴¹⁶

6.1 เกริ่นนำ

นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่า มโนทัศน์และการรับรู้รูปแบบการปกครองของตะวันตก นั้นแสดงออกผ่านทางภาษาและศัพท์ทางการเมืองตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นมโนทัศน์ที่ไม่สามารถเทียบเคียงหรืออธิบายได้อย่างสอดคล้องกับมโนทัศน์หรือองค์ประกอบเดิมที่มีอยู่เดิมแล้ว การปรากฏขึ้นของมโนทัศน์นั้นจะมีลักษณะที่เป็นการถอดเสียงหรือการทับศัพท์มาสู่ภาษาปลายทาง (Transcription) อาทิ รีพับลิก, ปาเลียเมนต์/ปาลิเมนต์/ปาลิเมน, กอนสตีติวชัน/คอนสตีติวชัน, โปลิติกัลปาร์ตี, ฟรี, ศิวิลส์ ฯลฯ และ/หรือ มีความพยายามในการสรรหาคำแปลที่

⁴¹⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๗. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 61-62.

แตกต่างกันออกไป เมื่อยังไม่สามารถสรรหาสรสร้างคำแปลที่ลงตัวหรือเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคมได้

ข้อค้นพบสำคัญของบทนี้ก็คือ มีการใช้คำศัพท์ภาษาไทยว่า “ประชาธิปไตย” เทียบกับคำว่า “Democracy” รวมถึงคำอธิบายและการใช้ที่เป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะบทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ยังเป็นชาวสยามคนแรกที่เทียบเคียงคำว่า “Democracy” เข้ากับคำว่า “ประชาธิปไตย” และใช้ในความหมายขององค์ประกอบ (element) ของระบบการปกครองอีกด้วย

โดยเนื้อหาในบทนี้แบ่งออกเป็นสามส่วนหลัก ๆ ด้วยกัน ส่วนแรก จะเป็นการกล่าวถึงความคิดของ คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 จากนั้นในส่วนต่อมาจะเป็นการสำรวจชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองที่ใช้ในช่วงเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ตามลำดับ

6.2 ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองในสยามก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1

จากบริบททางภูมิปัญญาและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองที่ส่งผ่านมาจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลจากการปฏิรูปการปกครองและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมโดยยกเลิกระบบไพร่และทาส ได้ก่อให้เกิดระบบราชการสมัยใหม่ที่เปิดโอกาสให้สามัญชนสามารถเข้ารับราชการ กอปรกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญในจีน ได้ส่งผลสำคัญโดยเฉพาะท่าทีต่อจ้าวและ ความเข้มข้นในการเปลี่ยนแปลงให้เข้มข้นขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เหตุการณ์ที่สำคัญในช่วงต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้แก่การจับกุมผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ที่เป็นคณะนายทหารชั้นผู้น้อยที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ที่ไม่แต่เพียงแสดงความคิดเห็นในลักษณะที่เรียกร้องการเปลี่ยนแปลง หากแต่ได้วางแผนและเตรียมที่จะลงมือกระทำการโดยวิธีการใช้กำลัง แต่กระนั้น ข้อถกเถียงต่อจ้าวและความเข้มข้นต่อการจัดการบ้านเมืองก็ยังคงเป็นข้อถกเถียงที่ยังไม่มีความลงตัว ผลจากพระราชอัธยาศัยของกษัตริย์องค์ใหม่ของสยาม ที่ทำให้น่าหนังสือพิมพ์เป็นช่องทางที่มีความคึกคักเข้มข้นขึ้นกว่ารัชสมัยที่ผ่านมาโดยเปรียบเทียบ⁴¹⁷

อย่างไรก็ดี ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองที่ใช้ในช่วงต้นรัชสมัยของสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ยังคงเป็นชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองรูปแบบเดิม อาทิ “รีพับลิก” , “ปาลิเมนต์”,

⁴¹⁷ สุภัทญา ตีระวนิช, รายงานผลการวิจัย เรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการหนังสือพิมพ์ (กรุงเทพฯ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2532), หน้า 264.

“คอนสติติวชัน” โดยไม่ปรากฏคำว่า “เดมาอะคระซี/Democracy” ในสารบบของคำศัพท์และภาษาทางการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว ดังที่ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นต่อไป

6.2.1. คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 กับบันทึก “ว่าด้วยความเสื่อมชามแลความเจริญของประเทศ”

ภายหลังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ได้ไม่ถึงปี ได้เกิดความพยายามของนายทหารระดับล่าง ที่นำโดย ร.อ.ขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) ในการล้มล้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่รูปแบบการปกครองที่คณะตนต้องการ (ในเรื่องรูปแบบนี้ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นต่อไป) โดยมีการวางแผนว่าจะลงมือปฏิบัติการในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่จะมีขึ้นในเดือนเมษายน ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455 ตามปฏิทินเก่า) แต่ก็ถูกทางการจับกุมได้เสียก่อนในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2454⁴¹⁸

ความคิดทางการเมืองของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ปรากฏในเอกสารฉบับสำคัญที่ชื่อ **“ว่าด้วยความเสื่อมชามแลความเจริญของประเทศ”** ซึ่งเป็นของกลางที่ทางการยึดได้มาจากบ้านของ ร.อ. ขุนทวยหาญพิทักษ์ หัวหน้าผู้ก่อการคณะ ร.ศ. 130 โดยพฤติการณ์ของคณะ ร.ศ. 130 จะมีการจัดการประชุมกันเพื่อปรึกษาหารือและวางแผน และการประชุมแต่ละครั้งจะเริ่มต้นจากการอภิปรายเรื่องเกี่ยวกับปัญหาของรูปแบบการปกครองเสมอ เพื่อแสดงให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดจากระบบการปกครองที่เป็นอยู่และอภิปรายถึงแนวทางแก้ไขซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของกลุ่ม โดยจะมีผู้นำในการอภิปรายหลักสามคนคือ ร.อ.ขุนทวยหาญพิทักษ์ ร.ท.จรรณ ญ บางช้าง และ ร.ท. เจือ ควกุล ซึ่งเนื้อหาการอภิปรายนั้นสอดคล้องกับเนื้อความในเอกสารฉบับนี้⁴¹⁹ โดยเอกสารฉบับนี้ ปรากฏถึงการจำแนกรูปแบบการปกครองประเทศในโลกออกเป็นสามรูปแบบ ได้แก่ **“วิธีการปกครองแบบกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมาย (แอ็บโซลูติสมอนนากิ)”**, **“วิธีการปกครองแบบลิมิตเต้ตมอนนากิ”** และ **“วิธีการปกครองประเทศแบบรีพับลิค”** และมีการเชื่อมโยงรูปแบบการปกครองชนิดต่าง ๆ กับความเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมโทรมของประเทศอีกด้วย โดยถือว่าวิธีการปกครองในรูปแบบกษัตริย์เหนือกฎหมายนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของประเทศ ในขณะที่รูปแบบหลังทั้งสองรูปแบบนำมาซึ่งความเจริญของชาติ ดังความในเอกสารฉบับนี้ตอนต้นคือ

⁴¹⁸ อัจฉราพร กุมทิสัย, *กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ กบฏเพื่อประชาธิปไตย : แนวคิดทหารใหม่* (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิชาการ, 2540), หน้า 188; วราจกานา จรรย์ยานนท์, “คณะ ร.ศ. 130: ชีวิต อุบัติการณ์และการจัดตั้ง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549), หน้า 70.

⁴¹⁹ อัจฉราพร กุมทิสัย, *กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ กบฏเพื่อประชาธิปไตย : แนวคิดทหารใหม่*, หน้า 187.

“บรรดาประเทศใหญ่น้อยทั่วไปไม่ว่าประเทศหนึ่งประเทศใดซึ่งจะมีความรุ่งเรืองหรือเกิดความเสื่อมทรามลงนั้น ย่อมเป็นไปโดยความปกครองของประเทศซึ่งเป็นเหตุที่จะกระทำการให้ประเทศนั้นเกิดความเจริญหรือเกิดความซบเซาด้วยประการต่าง ๆ

ถ้าประเทศหนึ่งประเทศใดรู้จักจัดการปกครองดี โดยใช้กฎหมายแลแบบธรรมเนียมที่ยุติธรรม ซึ่งไม่กดขี่แลเบียดเบียนให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน ประเทศนั้นก็จะมี ความเจริญรุ่งเรืองแลศรัทธายิ่งขึ้นทุกที เพราะราษฎรได้รับความอิสรภาพเสมอหน้ากัน ไม่มีใครที่จะมาเป็นเจ้าสำหรับกดขี่กันเล่นดังเช่นประเทศซึ่งอยู่ในยุโรปแลอเมริกาเป็นต้น ประเทศเหล่านี้แต่เดิมก็เคยมีกษัตริย์ปกครองอยู่เหนือกฎหมายใช้อำนาจแอ็บโซลูต์เต็มที่สำหรับกดขี่ราษฎรได้ตามความพอใจ ครั้นต่อมาเมื่อราษฎรเกิดความรู้แลความฉลาดมากขึ้นแล้ว จึงได้ช่วยกันลบล้างประเพณีอันชั่วร้ายของกษัตริย์เสียหมด คิดจัดตั้งประเพณีการปกครองบ้านเมืองขึ้นใหม่ บางประเทศก็บังคับให้กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย บางประเทศก็ยกเลิกไม่ให้กษัตริย์ปกครอง คือ จัดตั้งการปกครองเป็นรีพับลิค เพราะฉะนั้นในเวลาปัจจุบันจึงมีการปกครองสำหรับประเทศหลายวิธีด้วยกันดังจะได้กล่าวต่อไปนี้ให้เลียด”⁴²⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ต่อจากนั้นในเอกสารฉบับนี้จึงได้เริ่มอธิบายถึงรูปแบบการปกครองแบบกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายเป็นตัวอย่างแรก พร้อมแสดงให้เห็นว่ารูปแบบการปกครองแบบนี้เป็นรูปแบบการปกครองที่ “เป็นวิธีที่ร้ายแรงมาก”⁴²¹ และ “ทำให้ประเทศซบเซาลงโดยเร็วถึงกับความวิบัติอันใหญ่โต”⁴²² รวมถึงเป็นเหตุที่ทำให้ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่นอีกด้วย ดังความในตอนต่อมามีว่า

“๑. ว่าด้วยวิธีการปกครองประเทศโดยมีกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมาย (แอ็บโซลูติสมอนาธิ)

การปกครองประเทศตามวิธีนี้เป็นวิธีที่ร้ายแรงมากเพราะกษัตริย์มีอำนาจเต็มที่โดยอยู่เหนือกฎหมาย กษัตริย์จะทำการชั่วร้ายอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ เพราะไม่มีใครขัดขวาง กษัตริย์จะกดขี่แลเบียดเบียนราษฎรให้ความทุกข์ยากด้วยประการหนึ่งประการใดทุกอย่าง ...ด้วยเหตุนี้เองประเทศที่มีกษัตริย์ปกครองเป็นแอ็บโซลูต์จึงต้องล่มจมถึงกับความวิบัติต้องเป็นค่าเป็นเศษเสี้ยวของประเทศที่มีแบบธรรมเนียมปกครองดี ดังที่ได้มีตัวอย่างมากมายแล้ว”⁴²³ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ต่อมา เอกสารฉบับนี้จึงอธิบายถึงการปกครองตามรูปแบบ “ลิมิเตดมอนากี้” ซึ่งเอกสารนี้ถือว่า “เป็นวิธีที่ดีมาก” และส่งผลให้ประเทศอังกฤษที่ถือว่าเป็นต้นแบบของการปกครองรูปแบบนี้มีความเจริญก้าวหน้าจนเป็นมหาอำนาจมีอาณานิคมครอบครองไปทั่วโลก รวมไปถึงประเทศต่าง ๆ ทั้ง

⁴²⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 267.

⁴²¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 268.

⁴²² เรื่องเดียวกัน., หน้า 271.

⁴²³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 268.

น้อยใหญ่ก็ต่างที่เปลี่ยนไปในแนวทางนี้ รวมไปถึงประเทศในเอเชีย อาทิ ตุรกี ญี่ปุ่น และจีน เป็นต้น ดังความในตอนนี้เป็นคือ

“๒. ว่าด้วยวิธีปกครองประเทศตามแบบลิมิเตดมอนากี้

การปกครองประเทศตามวิธีนี้กระษัตริย์ต้องอยู่ใต้กฎหมาย เพราะฉะนั้นกระษัตริย์จึงไม่มีอำนาจที่จะทำการได้ตามภาระตนเอง การงานของบ้านเมืองที่จะจัดทำขึ้นนั้นต้องแล้วแต่ที่ประชุมจะเห็นสมควร ผู้ที่ทำความประโยชน์ให้แก่ชาติแลบ้านเมืองจริง ๆ ที่ประชุมจึงจะยกย่องให้มีลาภ มียศตามสมควร...

การปกครองประเทศโดยบังคับให้กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายนี้เป็นวิธีที่ดีมาก ประเทศอังกฤษเป็นผู้เริ่มใช้ขึ้นก่อน ตั้งแต่ครั้งแผ่นดินพระเจ้าฮอนเป็นต้นมา เพราะเวลานั้นกระษัตริย์ประพฤติการชั่วร้ายมาก จึงต้องถูกบังคับให้อยู่ใต้กฎหมาย เมื่อได้เปลี่ยนแปลงวิธีปกครองใหม่เรียบร้อยแล้ว ประเทศอังกฤษก็มีความเจริญยิ่งขึ้นทุกที ประกอบด้วยมหาอำนาจอันสูงสุดจนได้อาณาเขตไว้เป็นประเทศราชเกือบทั่วโลก เพราะอังกฤษได้คิดจัดการเปลี่ยนแปลงแบบธรรมเนียมการปกครองก่อนเพื่อน เพราะฉะนั้นประเทศทั่วไปจึงต้องทำตามแบบอย่าง บางประเทศก็เลยเป็นรีพับลิคไปทีเดียว ส่วนประเทศที่อยู่ในเอเชียก็ได้คิดจัดการเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองตามแบบใหม่หมดแล้ว เช่น ประเทศตอเกีย ญี่ปุ่น แลจีน เป็นต้น **ยังแต่ประเทศสยามแห่งเดียวที่ยังคงใช้แบบธรรมเนียมการปกครองอย่างป่าเถื่อน ซึ่งทำให้พวกกระษัตริย์ได้รับความสุขสนุกสนานมากเกินไปจนไม่มีเงินจะบำรุงประเทศ**⁴²⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ต่อมา เอกสารฉบับนี้จึงอธิบายถึงข้อดีของรูปแบบการปกครองแบบที่สาม อันได้แก่รูปแบบการปกครองแบบ “รีพับลิค” ที่จะไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นต่ำสูง ที่นำมาซึ่งการดูถูกเบียดเบียนคนชั้นต่ำ ที่เต็มไปด้วยความอยุติธรรม และจะทำให้คนทั้งหมดได้มีอิสรภาพเสมอกัน ซึ่ง “เวลานี้ประเทศใหญ่น้อยต่างๆเป็นรีพับลิคกันเกือบทั่วโลกแล้ว” รวมไปถึงในจีนที่กำลังมีสงครามเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่การปกครองแบบดังกล่าวด้วย ดังความในเอกสารตอนนี้คือ

“ว่าด้วยวิธีปกครองประเทศตามแบบรีพับลิค

การปกครองประเทศตามวิธีนี้ยกเลิกไม่ให้มีกระษัตริย์ปกครองอีกต่อไป แต่มีที่ประชุมสำหรับจัดการบ้านเมืองอย่างแข็งแรง และมีประธานาธิบดีเป็นประธานสำหรับปกครองประเทศ ส่วน**ราษฎรพลเมืองก็เหยียดให้เป็นตระกูลเดียวกันหมด ไม่ยอมให้ใครต่ำใครสูงกว่ากันเหมือนอย่างประเทศที่ปกครองตามวิธีอื่น** ซึ่งต้องแบ่งคนออกเป็นหลายตระกูลด้วยกัน ...ถ้าจะพูดอย่างสั้น ๆ นั่นคือกระษัตริย์ได้ยกย่องพวกของตนให้มีตระกูลสูงสุดเป็นเทวดา แลเหยียดราษฎรพวกหนึ่งให้เป็นตระกูลต่ำข้าคล้ายกับสัตว์ แม้ว่าผู้ใดที่ยกย่องให้เป็นขุนนางขึ้นแล้วก็คงไม่พ้นจากคำหาสาของกระษัตริย์อยู่นั่นเอง การที่แบ่งตระกูลของมนุษย์ให้เป็นชั้นต่ำแลชั้นสูงนี้ย่อมทำให้คนทั้งหมดไม่ได้รับความยุติธรรมเสมอกัน ฝ่ายพวกที่เป็นตระกูลสูงก็เกิดความเย่อหยิ่งแลดูถูกคนชั้นต่ำหรือมิฉะนั้นก็เที่ยวเบียดเบียนคุมเหงเล่นตามสบาย

⁴²⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 271-272.

การแบ่งคนออกเป็นตระกูลสูงแลตระกูลต่ำ เช่นนี้ ประเทศที่เป็นรีพับลิคได้ยกเลิกเสียหมดเหยียดคนทั่วไปให้เป็นตระกูลเดียวกัน ให้มีความอิสรภาพเท่า ๆ กัน ไม่มีใครเป็นตระกูลต่ำแลเป็นตระกูลสูงกว่ากัน เพราะฉะนั้นการดูถูกและการข่มเหงซึ่งกันก็หมดไป ไม่มีใครเป็นค่าเจ้าบ่าวนายเหมือนการปกครองวิธีอื่น เพราะฉะนั้นราษฎรทุกประเทศจึงอย่างเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นรีพับลิคทั้งหมด เวลานี้ประเทศใหญ่น้อยต่าง ๆ เป็นรีพับลิคกันเกือบทั่วโลกแล้ว เช่น ทวีปอเมริกาเป็นหมดทั้งทวีป ส่วนในทวีปยุโรปนั้น คือ ประเทศฝรั่งเศส โปรตุเกส เป็นต้น ฝรั่งเศสได้เริ่มใช้การปกครองวิธีนี้ก่อนเพื่อน ส่วนโปรตุเกสนั้นเพิ่งเป็นขึ้นเมื่อศกก่อนนี้เอง **เวลานี้ในเมืองจีนกำลังรบราฆ่าฟันกันอย่างร้ายแรงก็เพื่อประสงค์จะเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นรีพับลิค**⁴²⁵ (เส้นใต้และการเน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เมื่อที่ประชุมมีการอภิปรายถึงข้อดีข้อเสียของรูปแบบการปกครองต่าง ๆ แล้ว จากการศึกษาของอัจฉราพร กมฺพิสมัย พบว่า จากการประชุมที่จัดขึ้นทั้งแปดครั้ง ร.อ. ขุนทวยหารพิทักษ์ และร.ท.จรัญ จะเป็นสนับสนุนรูปแบบบริพัลลิก ในขณะที่ ร.ท. จื่อ เป็นผู้สนับสนุนรูปแบบลิมิเตด โดยการให้สมาชิกออกเสียงสนับสนุนรูปแบบการปกครองเริ่มตั้งแต่การประชุมครั้งที่สามเป็นต้นมา ผลการออกเสียงส่วนใหญ่ออกไปในทางสนับสนุนรีพับลิคมากกว่า แต่คณะก็ยังไม่ได้มีมติที่แน่นอนว่าจะเลือกแนวทางใดก็ถูกจับกุมเสียก่อน นอกจากนี้ ยังได้มีการอภิปรายกันถึงตัวบุคคลที่จะมาเป็นผู้นำหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย โดยมีการเสนอความเห็นกันว่า ถ้าใช้รูปแบบลิมิเตด ฝ่ายทหารบกจะสนับสนุนให้ทูลเชยสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถขึ้นเป็นกษัตริย์ ส่วนฝ่ายทหารเรือจะสนับสนุนให้ทูลเชยสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และหากเป็นรูปแบบบริพัลลิก ก็มีการเสนอกันว่าจะทูลเชยสมเด็จพระเจ้าฟ้าง้าว กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นประธานาธิบดี⁴²⁶

กล่าวโดยย่อ เอกสารฉบับนี้สะท้อนให้เห็นถึงกระแสดความต้องการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยตามแนวทางของตะวันตก โดยมีทัศนคติในแง่ลบต่อรูปแบบการปกครองแบบรวมอำนาจไว้ที่กษัตริย์แต่เพียงผู้เดียวอย่างรุนแรง โดยมีตัวเลือกที่เป็นทางออกอยู่สองรูปแบบคือรูปแบบการปกครองแบบลิมิเตดและรีพับลิคที่ยังคงเป็นข้อถกเถียงกันในหมู่คณะผู้ก่อการ ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ยังไม่ปรากฏการใช้คำว่า “ديمอคราซี/ประชาธิปไตย” ในฐานะชุดคำศัพท์ทางการเมืองหรือนำมาใช้เรียกรูปแบบการปกครองแบบลิมิเตดหรือรีพับลิคแต่เพียงอย่างเดียว

⁴²⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 272-273.

⁴²⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 186-187.

6.2.2. ภาษาทางการเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์

นอกเหนือจากหลักฐานที่ได้จากการจับกุมคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 แล้ว หนังสือพิมพ์ถือเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่เป็นหลักฐานอันบันทึกถึงทัศนะทางการเมืองของผู้อ่าน-เขียน ทางหน้าหนังสือพิมพ์สยาม อย่างไรก็ตาม ในช่วงก่อนมหาสงครามโลกนั้น ผู้วิจัยพบว่ามีความสอดคล้องกับบริบทในการใช้คำว่า “Democracy” ของโลกที่ใช้ภาษาอังกฤษ ที่ยังมีได้มีการใช้คำนี้อย่างแพร่หลาย ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในบทที่ 3 ที่ผ่านมา กล่าวคือ ไม่ปรากฏการใช้คำว่า “Democracy” หรือการถ่ายทอดคำดังกล่าวโดยการทับศัพท์โดยการถ่ายเสียงเป็นภาษาไทยว่า “ดีโมเครซี” ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่เพียงอย่างเดียว

ก. ความเห็นของ “นาคราช” ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมต์

บทความขนาดยาวของผู้เขียนที่มีนามแฝงว่า “นาคราช” ที่ลงตีพิมพ์ในคอลัมน์ “ความเห็นเอกชน” ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมต์⁴²⁷ ที่ตีพิมพ์ต่อเนื่องกันระหว่างวันที่ 16 ตุลาคม – 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2455⁴²⁸ ความเห็นของนาคราชแสดงให้เห็นถึงบริบทของสังคมสยามในขณะนั้นที่มีการอภิปรายเรื่องแนวทางในการจัดการบ้านเมืองเป็นไปอย่างกว้างขวางในหน้าหนังสือพิมพ์ โดยภาพรวม บทความของนาคราชเป็นการอภิปรายถึงแนวทางจัดการบ้านเมืองของสยาม โดยยกอุทาหรณ์เปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ โดยสรรเสริญการปรับปรุงและทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความ “ทันสมัย” ทัดเทียมตะวันตก โดยเฉพาะการเปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนแปลงในประเทศเอเชียด้วยกันในกรณีของตรุกี ญี่ปุ่น และจีน โดยมีโทนเสียงในทำนองชื่นชมการเปลี่ยนแปลงในแนวทางตะวันตก ที่แตกต่างไปจากฮัศวาทะที่มีมุมมองในแง่ลบ และมองว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะในตรุกีและจีน เป็นเพราะความไม่ฉลาดทันสถานการณ์ของฝ่ายผู้ปกครองเป็นเหตุ (โปรดดูหัวข้อต่อไป)

⁴²⁷ เป็นที่น่าเสียดายว่าต้นฉบับของหนังสือพิมพ์ในสมัยต้นรัชกาลที่หกนั้นไม่ปรากฏว่ามีการทำสำเนาเอกสารเอาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ข้อมูลในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้จากแฟ้มเอกสารของกระทรวงนครบาลจากจดหมายเหตุแห่งชาติที่มีการตัดข่าวและคอลัมน์สำคัญที่มีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองเอาไว้ อีกทั้งข่าวและคอลัมน์ที่กระทรวงนครบาลรวบรวมมา ถึงแม้จะไม่ครอบคลุมข่าวหรือคอลัมน์ทั้งหมด แต่ก็แสดงให้เห็นว่าข่าวและการแสดงความคิดเห็นทางหน้าหนังสือพิมพ์เหล่านี้มีความสำคัญในตัวเองอยู่ระดับหนึ่ง อนึ่ง เนื้อข่าวในบางตอนอาจไม่ปรากฏชื่อหนังสือพิมพ์หรือวันที่ที่มีความชัดเจนด้วยเหตุที่ไม่มีการบันทึกตั้งแต่ต้น หรือเกิดจากความเสื่อมคุณภาพของไมโครฟิล์มจนตัวอักษรเลือนรางจนไม่สามารถอ่านได้ อย่างไรก็ตาม หากเป็นกรณีที่ไม่มีการระบุวันที่หรือชื่อของหนังสือพิมพ์ที่แน่ชัด ผู้วิจัยจะใช้วิธีการระบุปีจากชื่อของแฟ้มที่มีการถ่ายลงไมโครฟิล์มซึ่งมีการระบุวันและเวลาเอาไว้

⁴²⁸ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ๖.6 น. 20.6/3 ความเห็นเอกชน ความเจริญของประเทศสยาม (16 ต.ค. – 16 พ.ย. 2455)

นอกจากนี้ บทความนี้ยังแสดงให้เห็นถึงมุมมองและความเข้าใจที่เขามีต่อรูปแบบการปกครองชนิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ อาทิ ความแตกต่างของจีน ฝรั่งเศส และอเมริกา ในกรณีของรีพับลิค รวมไปถึงความแตกต่างของประเทศที่ปกครองโดยกษัตริย์ที่มีรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีล้วนมีความแตกต่างกันระหว่าง อังกฤษ เยอรมัน และญี่ปุ่น และยังตอบโต้กับทฤษฎีต่าง ๆ อาทิ แนวคิดเรื่องการชิงสุกก่อนห่าม การขึ้นชมแนวคิดเสรีภาพ หรือ “การฟรี” เป็นต้น

สำหรับในกรณีจีน นาคราชได้อธิบายถึงมูลเหตุในการเกิด “เก๊กเหมิง” ของจีน โดยยกกรณีของ “โจวหยง” ที่ได้รับอิทธิพลจากการปกครองของยุโรปและอเมริกาในทำนองของการขึ้นชม โดยเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวกับเสรีภาพและการมีส่วนร่วมในการจัดการบ้านเมืองที่มีต้นแบบมาจากตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ดังที่เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งคือ

“โจวหยงนี้ อยู่เมืองไซรชวณอายุได้ ๑๖ ปี ได้เคยไปเที่ยวเมืองเซี่ยงไฮ้ แลไปเที่ยวประเทศยุโรป ปีเศษ ได้รับความสั่งสอนของผู้มีสติปัญญาปรีชาสามารถไว้ในสมองโดยมาก ด้วยความรู้กิจการแลพงชาวดารดึกดำบรรพ์ แลปัตยุบันของประเทศจีนมากขึ้นนั้นเอง จึงทำให้เกิดเดือร้อนขึ้นมา แลได้ลงมือเรียบเรียงคำชักชวนจีนให้เปนเก๊กเหมิงโดยลายลักษณ์อักษรขึ้นไว้ โดยอ้างเหตุผลว่าจะทำให้พวกเรามีสายโลหิตเดียวกันทราบว่าเป็นประเทศที่เจริญด้วยสรรพวิทยา (ศิวิลเซชัน) นั้น จะอธิบายเรื่องอะไรก็มีอิสรที่จะทำได้ (ฟรี) คิดการสิ่งใดที่ไม่ผิดกฎหมายก็มีอิสรทำได้ (ฟรี) พิมพ์หนังสือขายแลออกหนังสือพิมพ์ก็มีกรรมสิทธิ์แลอิสรทำได้ (ฟรี) ระวางแต่ไม่ให้ผิดกฎหมายเท่านั้น ถ้าทำผิดไปจะลงโทษได้ก็เท่าแต่กฎหมายบังคับไว้

แต่ประเทศจีนในสมัยนี้เป็นข้าทาส ด้วยข้าทาสย่อมไม่มีอิสรแก่ตัว แลทั้งไม่สามารถจะคิดอะไรได้ ..โจว หยงจึงคิดแค้นแค้นแทนคนในประเทศจีนทั้งประเทศ ...เขาได้อุทิศตัวไว้ว่า ถึงใครจะเหมาว่าเขาเป็นพวกขบถก็ดี หรือจะเห็นว่าเป็นคนซื่อตรงก็ดี เขาจะไม่ยินดียินร้ายในถ้อยคำนั้นเลย

...โจวหยงเป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาขอชาวชิงตัน ประเทศอเมริกามาก เขาได้เคยกล่าวว่า ขอชาวชิงตัน แลนักปราชญ์ต่างประเทศทั้งหลาย ที่ได้มรณภาพไปแล้วในยมโลก คงจะหัวเราะแลยิ้ม ถ้าท่านเหล่านั้นพูดได้คงจะพูดว่า เด็กผู้นี้เป็นเด็กที่สามารถเอาความคิดเห็นของท่านเหล่านั้นไปสอนชาวตัวนอก คือชาวจีนได้ แลเขาเชื่อว่าท่าน แต่สงกท่านเดียวหงหันท่านสองเขียนเซง อาจารย์ทั้ง ๓ ที่ล่วงลับไปแล้ว ก็คงจะหัวเราะอยู่ในยมโลกว่า เด็กชั้นหลังก็ยังไม่สิ้นคนดีเหมือนกัน

...ความเห็นพวกยั้งจีน (จีนหนุ่ม) จิตใจใฝ่ฝันอยู่แต่การปกครองอย่างชาวตัวนอก คือชาวตัวนอกยอมถือว่าราษฎรมีหุ้นส่วนอยู่กับรัฐบาลด้วย เพราะฉะนั้นรัฐบาลจะจัดทำอะไรราษฎรต้องมีส่วนที่รู้เห็นด้วยเสมอ หรือจะพูดโดยตรงก็เรียกว่าต้องพร้อมกันจัดการ จีนชอบยกตัวอย่างประเทศอเมริกา ประเทศฝรั่งเศสซึ่งจัดการปกครองเป็นรีพับลิค แลถึงแม้ประเทศอังกฤษจีนก็นับถือว่าการปกครองดีเหมือนกัน”⁴²⁹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

⁴²⁹ เรื่องเดียวกัน.

จากความเห็นของนาคราช จะเห็นถึงกระแสการเรียกร้องการจัดการบ้านเมืองที่ให้ “ราษฎรมีหุ้นส่วน” โดยมีตัวแบบสำคัญคือสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และอังกฤษนอกจากนี้ นาคราชยังให้ อรรถาธิบายเกี่ยวกับการปกครองของอังกฤษที่บางคนอาจจะยังถือว่า “มีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง” แต่ก็ถือเป็นตัวอย่างของการปกครองที่ดีที่จีนเอาอย่าง ด้วยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษนั้นไม่ได้มีเสียงในทางราชการนอกจากอำนาจทางพิธีการเท่านั้น อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ปาลิเมนต์หรือรัฐสภา ในขณะที่การปกครองแบบบริติชนั้น ตามความเห็นของนาคราชมองว่า เสียงของราษฎรนั้นถูกลบโดยอำนาจของประธานาธิบดีที่อาจ “ป่นสิริษะที่ประชุมให้ไปได้ไกล ๆ” โดยเขาได้อธิบายว่า

“บางคนจะสงสัยว่าประเทศอังกฤษมีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง ทำไมจึงจะเอาตัวอย่าง ส่วนประเทศอเมริกา แลฝรั่งเศสนั้นเป็นรีพับลิคสมควรแล้วที่ยังจีนจะเอาเยี่ยงอย่าง แต่ความจริงเรื่องการปกครองในประเทศอังกฤษ ถึงแม้ว่ามีพระเจ้าแผ่นดินก็ดี แต่ราษฎรหลายประเทศนิยมกันว่าการปกครองราษฎรมีเสียงมากกว่าจัดอย่างรีพับลิคเสียอีก กล่าวคือพระเจ้าแผ่นดินประเทศอังกฤษ ไม่มีเสียงในทางราชการเลย นอกจากมีไว้สำหรับการพระราชพิธีต่าง ๆ เท่านั้น ส่วนการจัดการแผ่นดินนั้นแล้วแต่ที่ประชุมปาลิเมนต์ แลที่ประชุมเสนาบดีจะจัดการไป พระเจ้าแผ่นดินจะเฉยฉานเฉยฉาน หรือจะทรงพระเชลาก็ได้ไม่เป็นข้อสำคัญนัก เพราะไม่ได้ประทับในที่ประชุมด้วย ถึงแม้ประทับก็ไม่มีเสียงอะไรที่จะบังคับให้ที่ประชุมเปลี่ยนแปลงความเห็นได้ ประธานาธิบดีเสียอีกราษฎรเลือกคนที่เฉยฉานมาเปน เช่นมิสเตอร์ตาฟประธานาธิบดีประเทศอเมริกา มองซีเออร์ไฟลีเอร์ ประธานาธิบดีฝรั่งเศส แลยวนซีไก่ประธานาธิบดีประเทศจีน ผู้ที่เฉยฉานอย่างท่านทั้งสามที่กล่าวมาแล้ว แลเข้าได้รับตำแหน่งสูงด้วยเช่นนั้น จะพูดอะไรออกไปก็มักมีน้ำหนัมากอาจจะป่นสิริษะที่ประชุมให้ไปได้ไกล ๆ เพราะฉะนั้นจึงนับว่าประธานาธิบดีย่อมมีอำนาจในทางอ้อมยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษในอดีตกาลแลปัจจุบัน แลถึงแม้ในอนาคตก็จะเป็นเช่นนั้นอยู่”⁴³⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

นอกจากนี้ นาคราชยังเปรียบเทียบระหว่างสามตัวแบบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อจีนคือ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส และอังกฤษ โดยเขาอธิบายว่า นักเรียนจีนถือตัวอย่างอเมริกาเป็นที่หนึ่ง หลังจากนั้นจึงเป็นฝรั่งเศสและอังกฤษตามลำดับ

“...มหาประเทศที่เป็นรีพับลิคอย่างฟรีที่สุดก็ประเทศอเมริกา แลประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ประเทศอเมริกานั้นถือว่าราษฎรทุกชั้นเสมอภาคกันหมดไม่ตั้งยศขุนนางไม่มีเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ไม่มีเครื่องยูนีฟรอม คงใช้แต่เสื้อฟร็อกก็เท่านั้นต่างยูนีฟรอมประธานาธิบดีก็เปนเพียงมิสเตอร์อย่างราษฎรเหมือนกัน ไม่มีประเทศใดที่เป็นรีพับลิคจะฟรีเท่า นอกจากรีพับลิคสวิตเซอร์แลนด์เท่านั้น

ส่วนประเทศฝรั่งเศส ยังมีเครื่องยูนีฟรอม แลมีตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สำหรับแจกแก่ผู้มี ความชอบ อย่างรัฐบาลที่มีพระมหากษัตริย์ปกครอง แต่เข้าใจกันว่ารัฐบาลจีนบางที่จะเดินตามแบบ ประเทศอเมริกาก็ได้ เพราะนักเรียนจีนโดยมากเลื่อมใสศรัทธาประเทศอเมริกาเป็นที่หนึ่ง ประเทศ

⁴³⁰ เรื่องเดียวกัน.

ฝรั่งเศสเป็นที่ ๒ ประเทศอังกฤษเป็นที่ ๓ ด้วยเหตุนี้การชักชวนกันเป็นแก๊งเหิงจึงอ้าง ๓ ประเทศนี้ เป็นตัวอย่างสั่งสอนพลเมือง จนเป็นผลสำเร็จดังที่pen อยู่บัดนี้”⁴³¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อสังเกตสำคัญอีกประการหนึ่งในบทความของนาคราชก็คือ เขายังมีการแยกความแตกต่างระหว่างการปกครองแบบ “ลิมิเต็ดมอนากิ” ของอังกฤษ เยอรมัน และญี่ปุ่นว่ามีความแตกต่างกันในแง่ของอำนาจของพระมหากษัตริย์ด้วย

“พระเจ้าแผ่นดินที่ราษฎรนิยมนักใคร่นับถือ เช่น พระเจ้าไกเซอร์ราชาธิราชแห่งประเทศเยอรมัน แลพระเจ้ามิกกาโตรราชาธิราชแห่งประเทศญี่ปุ่นองค์ก่อนนั้น ถึงแม้จะเรียกประเทศของพระองค์ว่าลิมิเต็ดมอนากิก็ดี แต่พระองค์จะทรงทำอะไรก็ย่อมจะทำได้ ผิดกว่าพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ซึ่งต้องทรงปรึกษาเฮาส์ออฟลอร์ดหรือเฮาส์ออฟคัมมอลหรือที่ประชุมเสนาบดีก่อน พระองค์ไม่ได้ทำอะไรด้วยพระองค์เอง เพราะฉะนั้นพระองค์ทำผิดไม่ได้ ถ้าผิดก็ที่ประชุมผิดต่างหาก”⁴³² (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ในด้านของทัศนะที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในหลายประเทศ นาคราชได้แสดงความเห็นในทางของการโต้แย้งแนวคิด “ชิงสุกก่อนห่าม” ของฝ่ายราษฎรเอาไว้ด้วย

“ความจริงบุคคลที่ดีหรือรัฐบาลที่ดี การที่จะลดอำนาจตนเองโดยง่ายนั้น ข้อนข้าง เป็นของทำยาก ถ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้วก็ต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่เฉลียวฉลาดทรงพระปรีชาสามารถ (นาคราชยกตัวอย่างญี่ปุ่นและสยาม) แลเห็นการในปดจุบันแลอนาคตจึงปลงพระไทยลดหย่อนอำนาจลงได้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่เคยปรากฏว่าประเทศใด ให้กฎหมายคอนสติตูชันโดยกระแสพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากราษฎรต้องเอาเลือดเนื้อ แลชีวิตรแลก เช่น

ประเทศรัสเซีย เมื่อแพ้ประเทศญี่ปุ่นมาใหม่ๆ เกิดจลาจลขึ้นที่กรุงเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กอย่างโกลาหล สมเด็จพระเจ้าซาร์ราชาธิราชแห่งประเทศรัสเซียจึงได้โปรดให้ตั้งที่ประชุมดูมาขึ้น

ประเทศเตอร์กียก็ต้องถอด พระเจ้าอับดุลฮามิด ออกจากราชสมบัติ จึงตั้งกฎหมายคอนสติตูชันขึ้นได้แลจะเป็นได้ครั้งยังเปลืองชีวิตของมนุษย์เป็นอันมาก เมื่อรัฐบาลอยู่ในความคับขันจึงจะเป็นผลสำเร็จ

ส่วนประเทศปรัสเซีย แลประเทศจีนนั้น มันเลยกฎหมายคอนสติตูชันไป เลยเกิดไปถึงเป็นริบปติก

ความจริงเมื่อจะพูดที่ถูกต้องที่แท้แล้ว ประเทศต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ราษฎรชิงสุกก่อนห่ามทั้งสิ้น ...ถึงแม้ว่าจะเป็นการชิงสุกก่อนห่ามก็ดี แต่เมืองราษฎรซึ่งเป็นพวกลากไปแล้ว มันก็ต้องเป็นไปถึงแม้จะยังไม่สุกเป็นแต่ห่ามๆ มันก็สุกแตกไปเอง”⁴³³ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

⁴³¹ เรื่องเดียวกัน.

⁴³² เรื่องเดียวกัน.

⁴³³ เรื่องเดียวกัน.

กระนั้น ในกรณีของสยามนั้น นาคราชมีทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของสยามที่มีการวางรากฐานมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และได้รับการสานต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เช่นเดียวกัน หากแต่เวลาที่ยังไม่ถึงเท่านั้น แต่กระนั้น น้ำเสียงของบทความฉบับนี้ก็ออกไปในทางกระตุ้นและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ทันสมัยตามแนวทางของตะวันตกเช่นเดียวกัน ดังที่เขากล่าวว่า

“เมื่อกล่าวมาถึงเพียงนี้ ทำให้ข้าพเจ้ากลับหวนมาคิดถึงประเทศสยาม ซึ่งพวกเราได้พระเจ้าแผ่นดินอันทรงพระปรีชาสามารถที่สุดปกครอง กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ปิยะมหาราชของพวกเรา พระองค์ได้ทรงเห็นการในอดีตแลในอนาคตอันลึกซึ้งแต่ราษฎรของเราเดินตามกระแสพระราชดำริห์ไม่ทัน กฎหมายคอนสติติวชันจึงยังหาได้โปรดเกล้าให้มิขึ้นไม่ ก็พอเสด็จสวรรคาลัยเสีย

ข้าพเจ้าเชื่อเป็นแน่ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง มีพระราชประสงค์จะให้พลเมืองมีหุ้นส่วนในทางราชการด้วย ประดุจประเทศตะวันตก เพราะฉะนั้นในครั้งแรกจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งสภารัฐมนตรี แลองค์มนตรีขึ้นเป็นสภาหนึ่ง เพื่อกิจการทดลองราชการกิจการใด ๆ ต้องปรึกษาในสภารัฐมนตรีก่อน แล้วจึงปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีต่อไป พระราชประสงค์นี้ย่อมแจ้งอยู่ในพระราชปรารภตั้งที่ประชุมรัฐมนตรีสภาแล้ว แต่หากมหาอำมาตย์ของเราในเวลานั้นปฏิบัติราชการยังไม่ถูกต้องที่ประชุมรัฐมนตรีจึงล้มละลาย

...เพราะฉะนั้นถ้าสภารัฐมนตรียังคงมีอยู่แล้ว ประเทศสยามก็เท่ากับได้มีปาลิเมนต์กลายๆ แล้วเหมือนกัน โดยได้อำไสรความเห็นเหล่าอำมาตย์มาตยาโดยทั่วถึง แต่ยังห่างกันอยู่ว่า บางทีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับมีขึ้นอีกก็เปนได้

...เมื่อปรากฏอยู่ดังนี้ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ มิได้ทรงละเลยในข้อสำคัญเสียเหมือนกัน หากแต่เวลาที่ยังไม่ถึงเท่านั้น”⁴³⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

กล่าวโดยย่อ ความเห็นของนาคราช แสดงให้เห็นถึงทัศนคติต่อรูปแบบการปกครองของตะวันตก โดยเฉพาะการปกครองในแบบบริพัตรและลัทธิเต๋มอานากิในแง่ดี รวมไปถึงสนับสนุนให้สยามเดินตามแนวทางของตะวันตกโดยการปรับปรุงการจัดการบ้านเมืองให้ราษฎรมีเสรีภาพและมีสิทธิมีเสียงในทางการเมืองมากยิ่งขึ้น แต่กระนั้น ชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองที่นาคราชใช้ก็ยังไม่ปรากฏคำว่า “ديمอเครซี” หรือ “ประชาธิปไตย” แต่เพียงอย่างเดียว

⁴³⁴ เรื่องเดียวกัน.

ข. ความเห็นของ “ข.ต.” เรื่องปาลิเมนต์

บทความของ “ข.ต.” ที่เขียนมาในคอลัมน์ “ไปรษณีย์เลขา” ในหนังสือพิมพ์จีนโนสยามวาร ศัปท์ ในปี พ.ศ. 2456⁴³⁵ นั้นแสดงออกในทางสนับสนุนเร่งรัดให้มีปาลิเมนต์ขึ้นในสยามในฐานะที่เป็น เครื่องแสดงออกแห่งความ “ศิวิไลซ์” โดยเขาพยายามโต้แย้งความคิดที่เห็นว่าปาลิเมนต์ไม่ควรจัด ขึ้นมีในสยามด้วยเหตุของความรู้ของพลเมืองนั้นยังไม่เหมาะกับการจัดให้มีปาลิเมนต์ รวมถึงให้ เหตุผลเกี่ยวกับกระแสของโลกที่ประเทศต่าง ๆ จัดให้มีปาลิเมนต์ขึ้นมากกว่าประเทศที่ไม่มี โดยเฉพาะภายหลังจากทราบข่าวว่าฝรั่งเศสจะจัดให้มีปาลิเมนต์ขึ้นในประเทศกัมพูชา ที่เป็น แรงผลักดันสำคัญให้ ข.ต. เขียนบทความนี้ส่งมาลงในหนังสือพิมพ์ โดยเขาเริ่มจากการให้เหตุผลใน ด้านของความสำเร็จของการจัดให้มีปาลิเมนต์ว่า

“ข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่องตั้งปาลิเมนต์นี้ ไม่เลือกว่าชนศิวิไลซ์ประเทศใด เมื่อเมืองใดประเทศใด ให้ จัดตั้ง ปาลิเมนต์ขึ้นแล้ว ชนในประเทศนั้นหรือเมืองนั้น ก็มักมีความปิตินดีไปตามกัน เพราะเขานับ ถือเสียว่า การที่มีปาลิเมนต์นั้นเหมือนอย่างกับพวกราษฎรในประเทศหรือเมืองนั้นได้ช่วยกันรักษาทรัพย์ สมบัติของประเทศด้วยกันทุก ๆ คนมีน้ำหนักรักยิ่งกว่าเมืองหรือประเทศซึ่งไม่มีปาลิเมนต์หลายสิบเท่า ส่วนการปกครองพวกราษฎรของประเทศที่มีปาลิเมนต์นั้น บางคนก็ว่าปกครองยากบางคนก็ว่าปกครอง ง่าย แต่เมื่อเอาความยากและความง่ายทั้งสองนี้ ขึ้นตาตั่งชั่งกันดูแล้ว ก็จะเห็นว่าความง่ายนั้น มีน้ำหนัก มากกว่าความยาก เพราะประเทศทั้งหลายซึ่งอาศัยอยู่รอบโลกเวลานี้ ก็ล้วนแต่เป็นประเทศที่มี ปาลิเมนต์เกือบจนหมดอยู่แล้วแลประเทศซึ่งยังไม่มีปาลิเมนต์นั้น ยังมีเหลือน้อยเต็มที เกือบไม่ถึง หนึ่งในสิบของประเทศที่ไม่มีปาลิเมนต์ แลถ้าการปกครองของพวกราษฎร ในประเทศที่มีปาลิเมนต์ว่า ยากแล้ว ไหนเลยพวกรัฐบาลของประเทศนั้น ๆ จะทนอยู่ได้ แลทำไมจึงได้มีผู้ชนที่นิยมอยากให้มีปาลิเมนต์เล่า?”⁴³⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

โดย ข.ต. มีความเข้าใจถึงเหตุผลที่ฝ่ายที่ไม่สนับสนุนให้มีปาลิเมนต์ อย่างไรก็ดี เมื่อเขาได้ ทราบข่าวว่าฝรั่งเศสจะจัดให้มีปาลิเมนต์ขึ้นในประเทศกัมพูชา ทำให้เขารู้สึกตกใจที่เห็นว่าชาวสยามมี ความรู้มากกว่ากัมพูชามาโดยตลอด และการที่ฝรั่งเศสให้ปาลิเมนต์ขึ้นในกัมพูชา แสดงว่าชาว กัมพูชามีความรู้ที่เหมาะสมควรกับการมีปาลิเมนต์ และกำลังจะถูกกัมพูชาแซงหน้าไป ดังนั้น เขาจึง เสนอให้ “รีบทำเสียให้เสร็จๆไป”

“...แลถึงในประเทศสยามนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา ก็ทรงพระราชปรารภ อยากจะให้ปาลิเมนต์ตั้งขึ้นเหมือนกัน แต่ความฉลาดของพวกราษฎรในประเทศเรา ยังบกพร่องอยู่

⁴³⁵ สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. 3.6 น.20.6/8 ปาลิเมนต์ในตะวันออก ออกความเห็นเรื่องตั้งปาลิเมนต์ (1 ก.ค. – 29 มี.ค. พ.ศ. 2456)

⁴³⁶ เรื่องเดียวกัน.

เพราะเหตุฉะนี้การตั้งปาลิเมนต์ในประเทศสยามจึงต้องงตรอไว้ จนกว่าพวกราษฎรจะได้มีความฉลาดพอกับหน้าที่ของการตั้งปาลิเมนต์

...แต่มาเมื่อสี่ห้าวันนี้ ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกตกใจอย่างปลาตขึ้นอย่างหนึ่ง โดยหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสได้กล่าวว่า รัฐบาลฝรั่งเศสยอมให้ตั้งปาลิเมนต์ขึ้นที่เมืองพนมเปญ ซึ่ง เป็นเมืองหลวงของประเทศกัมพูชาแล้ว ...เพราะเหตุฉะนี้ จึงได้ทำให้ข้าพเจ้าตกใจว่า การที่พวกเราเข้าใจตนเองว่าฉลาดกว่าประเทศที่ใกล้เคียงนั้น มันเป็นการตรงกันข้ามเสียแล้ว เพราะฉะนั้นพวกเราไม่ควรจะท้อแท้เมื่อจะเรียนหรือทำอะไร ก็ควรจะรีบทำเสียให้เสร็จๆ ไป การที่ชนะตามหลังเขาเช่นนี้ เขามักกล่าวว่าชนะเหมือนวัว ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะนิยมเป็นคำสรรเสริญอันดีเลย”⁴³⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

กล่าวโดยย่อ ความเห็นของ ข.ต. นั้นมองว่า ปาลิเมนต์เป็นองค์ประกอบสำคัญของความศิวิไลซ์ โดยเฉพาะเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านที่สยามมักมองว่าเป็นฝ่ายที่เจริญก้าวหน้ากว่าเพื่อนบ้านมาโดยตลอด เมื่อมีข่าวว่าประเทศเพื่อนบ้านจะมีการจัดให้มีปาลิเมนต์ขึ้น จึงเป็นแรงผลักดันสำคัญให้เขาเร่งรัดให้มีปาลิเมนต์ขึ้นในสยามบ้าง กระนั้น ชุดคำศัพท์ต่าง ๆ ที่ ข.ต. ใช้ในบทความนี้ก็ยังไม่ปรากฏคำว่า “ประชาธิปไตย/ديمอครีซี” เป็นชุดคำศัพท์ทางการเมืองหลักเช่นเดียวกัน

ค. ความเห็นเรื่อง “ปาลิเมนต์ในวันออก”

นอกเหนือไปจากความคิดเห็นทางหน้าหนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนให้มีรัฐธรรมนูญและรัฐสภาแล้ว ในหน้าหนังสือพิมพ์ก็ปรากฏความเห็นในเชิงกังขาต่อการนำแนวทางดังกล่าวมาใช้ให้ได้ผล หรือผลเสียจากการนำแนวทางดังกล่าวมาใช้เช่นกัน ดังเช่นบทความในหนังสือพิมพ์ไม่ปรากฏชื่อและนามผู้เขียน ลงวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2456⁴³⁸ โดยยกอุทาหรณ์ทั้งในกรณีของจีน ญี่ปุ่น รวมไปถึงชาติในยุโรปและอเมริกาใต้ที่ประสบกับความล้มเหลวอันเกิดจากการตั้งรัฐสภาขึ้นมา

ในกรณีของญี่ปุ่น บทความนี้ยกตัวอย่างของการมี “ปาลิเมนต์” และ “คอนสติตูชัน” ของญี่ปุ่นว่า การประชุมเกิดความขัดแย้งรวมไปถึงการโต้แย้งด้วยอารมณ์ และการปั่นหัวนารายการที่ส่งผลให้เกิดการวุ่นวายและจลาจลหลายครั้งในญี่ปุ่น

“ประเทศญี่ปุ่นกระมังที่เริ่มมีที่ประชุมปาลิเมนต์ในวันออก แลประเทศจีนเป็นที่ ๒ ประเทศญี่ปุ่นที่นับกันอยู่บ้างว่าเจริญแล้ว แต่ขอให้รอกถึงสมาชิกของที่ประชุม ถึงกับจะหักคอกันเสียก็มี แลโต้เถียงกันโดยโทษะปั่นหัวรายการออกปั่นป่วนไป นี่ยุติของมีที่ประชุมปาลิเมนต์ใช้ไหม

⁴³⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁴³⁸ เรื่องเดียวกัน.

เมื่อศก ๑๒๓ ซึ่งรัสเซียกับญี่ปุ่นเลิกสงครามกัน ราชทูตญี่ปุ่นเป็นอันมากแสดงความไม่พอใจในการเลิกสงครามถึงกับก่อการจลาจลมีเผาโรงพักพลตระเวนเป็นต้น

ตั้งแต่ศก ๑๒๙ มาประเทศญี่ปุ่นเกิดความยุ่งยากขึ้นก็เพราะราชทูตหลายครั้ง ไม่ใช่อื่นไกล เพราะกฎหมายคอนสติตูชันแนลที่เปิดโอกาสให้ที่ประชุมปาลิเมนต์ปันหัวนาราชทูตนั้นเอง⁴³⁹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ส่วนกรณีจีน บทความนี้ให้ภาพของความวุ่นวายขัดแย้งชนิดที่ “เอากระปุกหมึกขว้างหัวกัน” โดยไม่ฟังประธานในที่ประชุม และเป็นการประชุมที่ไม่มีประโยชน์อันใดนอกจากเป็นการ “ชักใบให้เรือเสีย” เช่นเดียวกับในยุโรปและเม็กซิโก ที่เกิดความวุ่นวายแย่งชิงอำนาจ ตลอดจนการทุจริตดังความตอนนีว่

“ประเทศจีนที่จำใจต้องออกกฎหมายแลตั้งที่ประชุมปาลิเมนต์ขึ้นนั้น แต่บัดนี้รัฐบาลก็รู้ศึกความลำบากแล้วว่า ที่ประชุมปาลิเมนต์มีไว้ไม่มีประโยชน์อะไรแต่ชักใบให้เรือเสีย เวลานี้กำลังแก้ไขกฎหมายคอนสติตูชันอยู่ เพื่อจำกัดอำนาจของปาลิเมนต์เสีย สมาชิกของที่ประชุมปาลิเมนต์จีนก็ไม่หยอกเหมือนกัน ถึงกับเอากระปุกหมึกขว้างหัวกันก็มีไม่ใช่เล่น แลที่ประชุมใด ๆ ในโลกที่จะเถียงดั่งอย่างปาลิเมนต์จีนก็ไม่มี ใครนึกมาอย่างไรก็พูดอย่างนั้น โดยไม่ต้องฟังคำอธิบายของสภานายก

ว่าข้างส่วนยุโรปปาลิเมนต์ใหม่ ๆ ก็เตอร์ก็แลปอดุเกด ขอให้อ่านข่าวดูว่ายุ่งเหยิงปานใด เตอร์กก็ต้องแพ้ประเทศบอลกันอย่างที่เราเรียกว่าย่อยยับ ปอดุเกดเล่าการปกครองไม่เป็นที่พอใจแก่ราษฎรเลย มีแต่คนร้องให้กลับมีพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น ถ้าจะกล่าวถึงประเทศเม็กซิโกตั้งแต่ประธานาธิบดีคนแรกจนบัดนี้ นอกจากเสียปกครองอย่างแอบสลูตแล้วก็ไม่มีวันสงบ ขว้างแย่งตำแหน่งกันหัวปีท้ายปี แถมกลางปีเสียด้วย แลการฉ้อโกงกันก็อย่างหน้าบาน ดูเหมือนว่าใครได้นั่งเมืองก็นึกว่ารวยพักหนึ่งอย่างธรรมเนียมเก่าๆ ของเมืองไทย ที่ไหนใครจนนักก็ส่งไปเป็นข้าหลวงหรือเจ้าเมืองกลับมากรวย เพราะฉนั้นประเทศเม็กซิโกจึงได้เกิดรบพุ่งกันเสมอ ด้วยเรื่องต้องการโกงเท่านั้น”⁴⁴⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ดังนั้น บทความนี้จึงสรุปด้วยการลงท้ายว่า ประเทศตะวันออกอย่างจีนและสยามยังไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องมียุทธสภา และควรที่จะสนับสนุนการปกครองแบบเดิม โดยเฉพาะหากยังมี ภาษีที่ที่ทรงรับผิดชอบต่อราษฎรอยู่

“ใครจะเห็นอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วยกับท่านที่เห็นว่าในประเทศตะวันออกยังไม่ควรจะมีปาลิเมนต์ เช่น จีนแลสยาม เป็นต้น ราษฎรควรอาศัยพระปรีชาสามารถของพระเจ้าแผ่นดินแล

⁴³⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴⁰ เรื่องเดียวกัน.

คณะเสนาบดีที่จะทรงเลือกสรรตั้งแต่ขึ้นแลเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงรู้สึกว่าต้องรับผิดชอบต่อราษฎรอยู่เช่นนี้”⁴⁴¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

กล่าวโดยสรุป บทความเรื่อง “ปาลิเมนต์ในตะวันออก” สะท้อนให้เห็นอีกทัศนะหนึ่งต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดการบ้านเมืองตามแนวทางตะวันตกว่าไม่มีความเหมาะสมและจะก่อให้เกิดประโยชน์เสมอไป โดยเฉพาะการให้มีรัฐสภา โดยยกตัวอย่างของประเทศที่มีรัฐสภาและข้อเสียที่ตามมาจากการดำเนินการนั้น ยิ่งกว่านั้น บทความนี้ก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองที่ไม่ปรากฏคำว่า “ดีโมแครซี/ประชาธิปไตย” เช่นเดียวกัน

6.2.3 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ “Democracy” และ “ประชาธิปไตย”

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาในปี พ.ศ. 2453 [1910] กล่าวได้ว่า ความคิดของพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับ “ประชาธิปไตย” ปรากฏอยู่ในพระราชบันทึกและงานเขียนของพระองค์ที่ตีพิมพ์อย่างไล่เลี่ยกันในระหว่าง ปี พ.ศ. 2454 – 2455 ซึ่งเป็นหนึ่งปีให้หลังจากการเกิดเหตุการณ์ ร.ศ. 130 โดยตัวบทแรกที่ปรากฏการกล่าวถึงคำว่า “ประชาธิปไตย” ของพระองค์นั้นปรากฏในพระราชบันทึกรายวันของพระองค์ ที่มีเนื้อหาพาดพิงถึงคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 โดยตรง ในพระราชบันทึกเดือนมีนาคม พ.ศ. 2454 ซึ่งเป็นเดือนเดียวกับที่เกิดเหตุการณ์ดังกล่าว พระองค์ทรงมีพระราชบันทึกเอาไว้ว่า

“.....เรื่องราวของผู้อื่นก็จะเห็นชั้นอยู่บ้าง คือจะเห็นชั้นว่าคนยังมีความคิดตถุสยหายุมหมิมอยู่ ฉนี้ๆ จะเป็นผู้ที่จัดการปกครองชาติบ้านเมืองอย่างริบปิลิคได้ อย่าว่าแต่ริบปิลิคเลย ถึงแม้จะปกครองอย่างลักษณะเจ้าแผ่นดินมีคอนสติตูชั่นก็ไม่น่าจะทำไปได้ ยังไม่รู้จักเอาความรักชาติเข้าข่มความตถุสยในใจตนเองแล้ว จะทำการให้เป็นประโยชน์แก่ชาติฝ่ายเดียวอย่างไร

ถ้ามีผู้ต้องการ “คอนสติตูชั่น” จริง ๆ และเป็นไปได้จริงจะเป็นคุณอย่างใดก็ไม่ แต่ถ้าแม้ต่างว่ามิคนอยู่จำพวก ๑ ซึ่งตั้งใจดีจริง มีความมุ่งดีต่อชาติจริง จะมาร้องฎีกาขึ้นโดยตรง ๆ ขอให้มิคนสติตูชั่น เราเองจะไม่มีความแค้นเคืองเลย ตรงกันข้าม เราจะยอมพิจารณาดูว่า จะสมควรยอมคำขอร้องของคนนั้นหรือไม่ ถ้ายังมีคอนสติตูชั่นได้จะยิ่งดี เพราะเรารู้สึกอยู่แล้วเหมือนกัน ว่าการที่มอบการปกครองไว้ในมือเจ้าแผ่นดินคนเดียวผู้มีอำนาจลึทธิขาคานั้น ดูเป็นการเสี่ยงบุญเสี่ยงกรรมอยู่ ถ้าเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่มีสติปัญญาสามารถและความตั้งใจมั่น จะทำการให้บังเกิดผลอันดีที่สุดแก่ชาติบ้านเมืองฉนี้แล้วก็จะเป็นการดีที่สุด จะหาลักษณะการปกครองอย่างใดมาเปรียบปานได้โดยยาก แต่ถ้าแม้เจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่โง่งมเขลาเบาปัญญา ขาดความสามารถ ขาดความพยายาม เพลิดเพลินไปแต่ในความสุข ส่วนตัวไม่เอาใจใส่ในหน้าที่ของตน ฉนี้ก็ดี ฤๅเป็นผู้ที่มีน้ำใจพาลสันดานหยาบดื้อร้าย

⁴⁴¹ เรื่องเดียวกัน.

และไม่ตั้งอยู่ในราชธรรม เห็นแก่พวกพ้องและบริวารอันสอพลอและประจบ ฉนี้ก็ดี ประชาชนก็จะอาจจะได้รับความเดือดร้อน ปราศจากความสุข ไม่มีโอกาสที่จะเจริญได้ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเป็นการเสี่ยงบุญเสี่ยงกรรมอยู่”⁴⁴² (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เนื้อความในพระราชบันทึกแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงยอมรับถึงข้อเสียของระบอบเก่า โดยเฉพาะเมื่อมีพระเจ้าแผ่นดินที่ไร้ความสามารถ ไม่ตั้งอยู่ในธรรมนั้น “เป็นการเสี่ยงบุญเสี่ยงกรรมอยู่” กระนั้น พระองค์เองก็ยังเห็นว่า หากพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่ทรงพระปรีชาสามารถและตั้งอยู่ในธรรมแล้ว รูปแบบการปกครองแบบนี้จะเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดที่ “จะหาลักษณะปกครองอย่างใดมาเปรียบปานได้” ต่อมา พระองค์ทรงอภิปรายถึงข้อดีและข้อเสียของการปกครองที่มี “คอนสติตูชัน” ที่ในทางข้อดีนั้น พระองค์ถือว่าการปกครองรูปแบบนี้เป็นปกครองที่อำนาจไม่ได้อยู่ที่คน ๆ เดียว และเป็นการปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองและมีการควบคุมดูแล ผู้ปกครองโดยประชาชนที่สามารถแสดงถึงความต้องการที่ผู้ปกครองไม่สามารถเพิกเฉยได้ ตามพระราชบันทึกในตอนนี้เป็นคือ

“แสดงคุณแห่งลักษณะปกครอง โดยมี “คอนสติตูชัน” ส่วนการมีคอนสติตูชันนั้น เป็นอันตัดความไม่แน่นอนไปได้มาก เพราะอำนาจมิได้อยู่ในมือคนๆเดียว ซึ่งถึงแม้ว่าจะติงช้าปานใดก็เปลี่ยนไม่ได้ ประชาชนได้มีเสียงในการปกครองชาติบ้านเมืองของตนเองเสนาบดีผู้รับตำแหน่งหน้าที่ปกครองก็รับผิดชอบต่อประชาชน จำเป็นต้องทำการให้เปน ไปอย่างดีที่จะเปนไปได้ เพราะถ้าแม้ว่าทำการในหน้าที่บกพร่อง ประชาชนไม่เป็นที่ไว้วางใจต่อไป ก็อาจจะร้องขึ้นด้วยกันมาก ๆ จนเสนาบดีต้องลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ ทำการงานให้ดำเนินไปโดยทางอันสมควรและถูกต้องตามประสงค์แห่งประชาชน เช่นนี้เป็นการสมควรอย่างยิ่ง และถ้าแม้จะกล่าวไปแต่โดยทางว่าเป็นแบบแผนดีก็ยังไม่คงไม่มีใครเถียงเลย คงต้องยอมรับว่าดีทั้งนั้น แต่แบบอย่างใด ๆ ถึงแม้ว่าจะดีที่สุดเมื่อเขียนอยู่ในกระดาษเมื่อใช้จริงเข้าแล้วบางทีก็มีที่เสียหายปรากฏขึ้น ดังปรากฏอยู่แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและรู้เหตุการณ์ที่เป็นไปในนานาประเทศ เพราะเหตุผลหลายประการ”⁴⁴³ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

กระนั้นก็ดี แม้พระองค์จะทรงยอมรับว่า รูปแบบการปกครองดังกล่าว เป็นรูปแบบการปกครองที่มีข้อดีในเชิงหลักการ แต่พระองค์ก็ทรงชี้ให้เห็นว่า การนำรูปแบบการปกครอง ที่ถือว่าดีในเชิงหลักการหรือ “ในกระดาษ” นั้น เมื่อนำมาใช้จริง ก็อาจไม่ได้ก่อให้เกิดผลดีตามหลักการหรือทฤษฎีเสมอไป พระองค์ได้ยกถึงอุทาหรณ์ที่เกิดขึ้นกับทั้งในอังกฤษและในจีน ที่ถึงแม้จะใช้รูปแบบการปกครองที่มีรัฐธรรมนูญ แต่ก็ยังคงประสบกับปัญหาและข้อบกพร่องเช่นเดียวกัน โดยพระองค์

⁴⁴² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๗. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 48-49.

⁴⁴³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 49-50.

ทรงแสดงถึงข้อเสียสละประการด้วยกัน ประการแรก ก็คือ พระองค์มองว่า หากประชาชนไม่มีความรู้ที่จะปกครองตัวเองได้แล้ว ประชาชนนั้นอาจใช้อำนาจนั้นไปในทางที่ผิดได้ โดยพระองค์ยกตัวอย่างถึงเรื่องสงครามที่ประชาชนอาจใช้อารมณ์ความรู้สึกร่วมมากกว่าการใช้เหตุในการตัดสินใจเข้าสู่สงคราม อันจะก่อให้เกิดผลเสียที่ตามมาในภายหลังได้

“แสดงโทษอันอาจจะมีมาได้ แม้เมื่อใช้ลักษณะปกครองมี “คอนสติตูชัน” ๑. ประชาชนยังไม่มีความรู้พอที่จะปกครองตนเองได้ เพราะฉะนั้นอาจที่จะใช้อำนาจอันอยู่ในมือตนในหนทางที่ผิดวิลาส บางทีสิ่งซึ่งต้องการให้มันขึ้นๆให้ไป จะไม่เป็นสิ่งซึ่งนำประโยชน์มาสู่ชาติ ถูกกลับจะให้โทษ แต่ประชาชนมีความเห็นพร้อม ๆ กันมาก ก็ต้องเป็นไปตามความเห็นของพวกมาก ต่อเมื่อกระทำไปแล้วจึงแลเห็นว่าให้ผลร้ายเพียงใด จะยกอุทาหรณ์ได้อย่าง ๑ คือต่างว่ามีสาเหตุเกิดวิวาทบาดหมางกันกับชาติอีก ๑ ซึ่งถ้าแม้ทำความเข้าใจกันเสียแล้วก็อาจจะเป็นที่เรียบร้อยได้ แต่ประชาชนพากันเห็นไปว่าถ้าแม้ยอมผ่อนผ่อนให้จะเป็นการเสียเกียรติยศเสียรัศมีของชาติ ก็อาจจะพากันร้องแข็งแข็งให้ทำสงครามได้ ...ต่อเมื่อสงบศึกแล้ว จึงจะรู้สึกโทษแห่งการสงคราม”⁴⁴⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ประการที่สอง การปกครองที่ใช้ระบบผู้แทน ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ก็มีกิจธุระส่วนตัวที่ต้องทำมาเลี้ยงชีพ จะไม่มีเวลามาทำความรู้จักผู้แทนของตนให้ถ่องแท่ว่าเป็นผู้ที่เหมาะสมหรือไม่ ตลอดจนมีความเป็นไปได้ที่ผู้ลงสมัครเป็นผู้แทนจะใช้วิธีการ **“พอใจ”** ประชาชนโดยการตัดสินบนด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่ท้ายที่สุดแล้วผู้แทนส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนที่มีทุนทรัพย์มากกว่าที่จะเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติจริง ๆ

“วิธีดำเนินอันถูกต้องตามกฎหมายนั้น คือแต่งตั้งสมาชิกแห่งคณะไปเที่ยวพุดจาเกลี้ยกล่อมราษฎร แต่ความจริงมิได้หมดอยู่เพียงแค่นี้ คือการเกลี้ยกล่อมมิได้ใช้แต่เฉพาะทางเที่ยวพุดจา ไม่ได้ใช้พอใจราษฎรแต่ด้วยถ้อยคำเท่านั้น ยังมีพอใจโดยทางอื่น ๆ อีก ตั้งแต่ทางเลี้ยงดู จัดยานพาหนะให้ไปมาโดยสะดวกและไม่ต้องเสียทุนทรัพย์ จนถึงตัดสินบนตรง ๆ เป็นที่สุด คณะใดมีทุนมากจึงได้เปรียบมากอยู่ ก็ตกลงรวบรวมใจความว่า ราษฎรไม่ได้เลือกผู้แทนของตน เพราะรู้แน่ว่าเป็นคนดีสมควรจะเป็นผู้แทนตนด้วยประการทั้งปวงฉะนี้เลย ตามจริงเลือกบุคคลผู้หนึ่งผู้หนึ่งเพราะมีผู้บอกให้เลือกตัดสินบนให้เลือกเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็นับว่าผิดความมุ่งหมายเดิมของคอนสติตูชันแล้ว คืออำนาจไม่ได้อยู่ในมือประชาชนจริง ๆ แต่ไปอยู่ในมือแห่งคนส่วน ๑ ซึ่งเป็นส่วนน้อยแห่งชาติเท่านั้น มีผู้ที่ปรากฏว่าได้ทำประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองจริง ๆ เป็นส่วนน้อย โดยมากเป็นผู้มีทรัพย์เท่านั้น”⁴⁴⁵ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ประการที่สาม พระองค์เห็นว่า สุดท้ายอำนาจในการปกครองก็จะได้ไม่ได้อยู่ที่ประชาชนจริง ๆ หากแต่อยู่ที่มือของนักการเมืองหรือ **“ปอลิติเชียน”** รวมไปถึงการที่มีการสับเปลี่ยนอำนาจในรัฐบาล

⁴⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50-51.

⁴⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

บ่อย ๆ ระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ นั้นส่งผลต่อการบริหารราชการแผ่นดินที่ไม่มีความต่อเนื่องหรือ “ยิ่งเปลี่ยนบ่อยเท่าใดก็ยิ่งชอกช้ำมากขึ้นเท่านั้น”⁴⁴⁶ ยิ่งไปกว่านั้น พระองค์ยังทรงเห็นว่า รูปแบบการปกครองแบบโดยพรรคการเมือง ลงท้ายก็จะเป็นการสนับสนุนแต่พรรคพวกของพรรคการเมืองเดียวกันอันซึ่งเป็นการเล่นพรรคเล่นพวกแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน

“...โดยเหตุที่ประชาชนโดยมากมีฐานะและกิจการประจำต้องกระทำอยู่ ไม่มีเวลาพอที่ดูแลฤๅดำรงในทาง “**ปอลิติค**” จึงยอมให้ผู้ที่มีเวลาจะดำรงในทาง “**ปอลิติค**” นั้น นึกแทนพูดแทนไป การที่มีบุคคลจำพวก ๑ ซึ่งทำการคิดการทาง “**ปอลิติค**” ขึ้นนี้ ถ้าจะว่าไปตามตำราก็คงว่าไม่ควร เพราะตำราว่าการบ้านเมืองเป็นไปตามแต่ประชาชนจะเห็นชอบพร้อมกันต่างหาก การที่มีบุคคลจำพวก ๑ ซึ่งหาชื่อทาง “**ปอลิติค**” มาเป็นผู้คิดแทนดังนี้ ก็กลายเป็นอำนาจอยู่ในมือคนจำพวกนี้โดยเฉพาะ จำพวกอื่นถึงจะต้องการอะไร ๆ ก็ไม่ได้สมประสงค์ นอกจากที่ความปรารถนาจะไปตรงเข้ากับพวกนักเลง**ปอลิติค**”⁴⁴⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ประการสุดท้าย พระองค์ทรงวิพากษ์วิจารณ์ถึงระบบการเมืองแบบสองพรรคของอังกฤษ ที่อาจกลายเป็นการสมคบกันระหว่างพรรคการเมืองในการผลักดันเปลี่ยนเข้าไปใช้อำนาจในการปกครอง⁴⁴⁸ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ว่าจะเป็นแบบ “**ลิมิตेमอนาร์คิ**” หรือ “**รีพับลิก**” ก็ไม่ได้หมายความว่า จะจัดปัญหาการทุจริตได้เสมอไปอีกด้วย

“การมีปาร์ลียเมนต์ ฤๅเป็นรีพับลิกไม่ตัดการฉ้อโกงฤๅการไม่สม่ำเสมอให้หมดได้ แต่ว่า- ข้อความที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ก็เป็นแต่หัวข้อบางข้อ ซึ่งตามความเห็นของเราเห็นว่าสำคัญ และโทษทั้งปวงที่ได้แสดงมาแล้วนั้น อาจจะมีได้ไม่เฉพาะแต่ที่ในประเทศซึ่งใช้ลักษณะปกครองเป็น “**ลิมิตेमอนาร์คิ**” ถึงในประเทศที่ใช้ลักษณะปกครองเป็น “**รีพับลิก**” ก็มิได้เหมือนกัน การมีปาร์ลียเมนต์ก็ดี ฤๅถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนลักษณะปกครองเป็นรีพับลิกไปทีเดียวก็ดี ไม่ตัดการฉ้อโกงฤๅการไม่สม่ำเสมอให้หมดไปได้เลย”⁴⁴⁹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อสังเกตที่สำคัญคือ จากข้อความในพระราชบันทึกที่มีขนาดยาวพอสมควร ซึ่งผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นที่ผ่านมา จะพบว่า ไม่ปรากฏคำว่า “**ประชาธิปไตย/ตัย**” หรือ “**ديمอค्रेसซี**” ในฐานะที่เป็นคำศัพท์หรืออยู่ในชุดคำศัพท์ทางการเมืองของพระองค์หรือชุดคำศัพท์ทางการเมืองของยุคนั้น ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในบทนี้และบทก่อนหน้า ดังเช่นคำว่า “**คอนสติตูชัน**”, “**ลิมิตेमอนาร์คิ**”, “**รีพับลิก**” หรือ “**ปอลิติค**” กระนั้น ในพระราชบันทึกของพระองค์ฉบับนี้ ปรากฏคำว่า “**ประ**

⁴⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

⁴⁴⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า 54.

⁴⁴⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 58-59.

⁴⁴⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 59.

ชาธิปัตย์” อยู่หนึ่งครั้งในส่วนท้ายของพระราชบันทึกที่พระองค์ทรงกล่าวถึงกระแสที่พระองค์เรียกว่า “เสียงประชาชนคือเสียงเทวดา” ที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นแนวโน้มของยุคสมัย ที่เห็นว่าการปกครองโดยอำนาจสิทธิขาดของคน ๆ นั้นมี “ความไม่แน่นอนแห่งลักษณะปกครอง” โดยถือว่าแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าวคือการกำหนดให้มี “คอนสติตูชัน” และตัดอำนาจของกษัตริย์ลงให้เหลือเพียงอำนาจในการยับยั้งกฎหมายและการทำสงครามและยุติสงคราม หรือการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยยกเลิกพระเจ้าแผ่นดินเสีย ดังที่พระองค์ทรงบันทึกไว้ว่า

“แต่ว่า-มันก็มีข้อที่ควรคำนึงอยู่ต่อไปบ้าง และถึงแม้ว่าจะเป็นอย่างที่ไม่พึงใจก็จะต้องมองดูตรง ๆ คือ “เสียงประชาชนคือเสียงของเทวดา” ความนิยมของคนโดยมากในสมัยนี้ทั่วไปมีอยู่ว่า การที่มอบอำนาจไว้ในมือบุคคลคนเดียว ให้เป็นผู้จัดการปกครองชาติบ้านเมืองคนเดียวนั้น ต้องได้คนที่ **ดีจริง เก่งจริง สามารถจริง** จึงควรจะให้เป็นผู้ครอบครองได้ โดยไม่ต้องเกรงว่าบุคคลผู้นั้นจะใช้อำนาจในที่ผิด และไม่เป็นประโยชน์แก่ความสุขแห่งประชาชน แต่การที่จะหาคนเช่นนั้นก็มีใช้อย่าง และถ้าพระเจ้าแผ่นดินไม่เป็นผู้ที่เหมาะสมแก่นำที่แล้ว จะเปลี่ยนตัวก็ยาก นอกจากที่เจ้าแผ่นดินนั้นเองจะมีความรู้สึกว่าตนไม่มีความสามารถพอที่จะทำหน้าที่ได้ และมีความรักชาติพอ มีใจเด็ดเดี่ยวพอที่จะสละอำนาจ สละลาภยศและราชสวรัยจึงหลีกไปเสีย เพื่อให้ผู้ที่ประชาชนนิยมมากกว่าได้มีโอกาสทำการเพื่อบังเกิดผลอันใหญ่ยิ่งขึ้น แก่ชาติบ้านเมือง แต่เจ้าแผ่นดินที่จะรู้สึกตัวว่าตัวไม่สามารถนั้นก็หายาก และถึงแม้ว่าจะมีบ้าง การที่จะออกจากหน้าที่ที่ไม่ใช่จะทำไปได้โดยง่าย อาจจะมีเครื่องขัดขวางอยู่หลายประการ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วมหาชนจึงได้พากันค้นหาทางแก้ไขความไม่แน่นอนแห่งลักษณะปกครองโดยมีเจ้าแผ่นดินถืออำนาจสิทธิขาดนั้นโดยวิธีใดวิธี ๑ บางเมืองก็แก้ไปทางมี “คอนสติตูชัน” ขึ้น และตัดอำนาจเจ้าแผ่นดินเสียทั้งหมดคงเหลือไว้แต่อำนาจที่จะห้ามกฎหมาย (“วีโต”) บางครั้งบางคราว ก็การทำสงครามและเลิกสงคราม แต่ถึงแม้อำนาจทั้ง ๓ นี้ ก็ไม่ได้ใช้โดยลำพัง คงต้องใช้ด้วยความแนะนำของคณะเสนาบดีโดยมาก แต่ถึงแม้ตัดอำนาจเจ้าแผ่นดินไปปานนี้แล้ว บางชาติก็เห็นไม่พอ จึงเลยเปลี่ยนเป็นริบลิคไปอีกชั้น ๑ จึงเห็นได้ว่า ความนิยมของมหาชนเวลานี้เดินไปหาทางประชาธิปไตย คือทางให้อำนาจอยู่ในมือของประชาชนเอง ต้องการที่จะมีเสียงที่มีส่วนในการปกครองชาติบ้านเมืองของตนเองให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้⁴⁵⁰ (เส้นใต้เป็นของผู้วิจัย)

เห็นได้ว่า ในพระราชบันทึกฉบับนี้ “ทางประชาธิปไตย” พระองค์ทรงให้ความหมายเอาไว้ว่า คือ “ทางให้อำนาจอยู่ในมือของประชาชนเอง ต้องการที่จะมีเสียงมีส่วนในการปกครองชาติบ้านเมืองของตนเองให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้” แต่ประเด็นที่ต้องพิจารณาต่อก็คือ การตัดอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินที่คงเหลืออำนาจบางประการ จะมีลักษณะที่สามารถเรียกว่าประชาธิปไตยหรือไม่ หรือว่าประชาธิปไตยของพระองค์จะต้องใช้ลักษณะการปกครองแบบ “ริบลิค” เท่านั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เฉพาะจากหลักฐานข้อเขียนดังกล่าวข้างต้น ยังไม่สามารถที่จะวินิจฉัยได้อย่างแน่ชัดว่าพระองค์ทรงใช้

⁴⁵⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 60-61.

ในความหมายใด อย่างไรก็ดี ในพระราชบัญญัติเดือนถัดมาที่พระองค์ทรงเปรียบเทียบความคิดระหว่าง “ศาสนาพระศรีอารีย” กับลัทธิ “โซเซียลิสต์”⁴⁵¹ ได้ปรากฏการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ของพระองค์ อีกสองครั้ง ซึ่งในคราวนี้พระองค์ทรงใช้ในความหมายที่พระองค์ทรงวงเล็บไว้ว่า “(รีพับลิค)” และใช้ในบริบทที่สื่อว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่สร้างความเสมอภาคได้มากที่สุด

“...จะได้รับความเสมอหน้ากันหมด” ข้อ ๒ ที่ว่าคนจะรับความเสมอภาคกันหมด และจะเท่ากันหมด ไม่มีใครดีกว่าใคร ฤทธิจะมีอำนาจมากกว่าใครนั้น ถ้าเป็นไปได้จริงเช่นนี้ก็ไม่มีใครเลยจะเลยจะเป็นการดียิ่ง เพราะแปลว่าคนไม่ต้องอิจฉาเกลียดกันอีกต่อไป เมื่อไม่มีความเกลียดชังกันและกันแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่าจะพากันมีความสุขไปทั่วกัน แต่ก็มีปัญหาว่าจะเป็นไปได้จริงเช่นนั้นฤไม่ ต่างว่าเล็กเจ้าแผ่นดินเล็กเจ้า และเล็กขุนนางเสียให้หมด เปลี่ยนลักษณะปกครองเป็นประชาธิปไตย (รีพับลิค) อันตามตำราว่าเป็นลักษณะปกครองซึ่งให้โอกาสให้พลเมืองได้รับความเสมอหน้ามากที่สุด เพราะใคร ๆ ก็มีโอกาที่จะได้เป็นถึงประธานาธิบดี ข้อนี้ก็ติดอยู่ (ตามตำรา) แต่พิจารณาตามความจริงก็คงจะแลเห็นได้ว่าไม่มีพลเมืองแห่งใดในโลกนี้จะเท่ากันหมดจริง ๆ เพราะทุกคนไม่ได้มีความรู้ปัญญาสามารถเสมอกัน ใครมีปัญญาสามารถมากก็จะได้เปรียบเพื่อนบ้านที่มีปัญญาสามารถย่อมเยาว์กว่า แต่ใช้ว่าจะหมดอยู่เพียงปัญญาและความรู้ ยังความชำนาญ (เอ็กซีเรียนซ์) ก็เป็นสิ่งสำคัญอันทำให้คนได้เปรียบซึ่งกันและกันอยู่มาก เพราะทำให้คนมีความเชื่อถือ ยิ่งในทางปกครองบ้านเมืองด้วยแล้วก็ยิ่งสำคัญ เช่น จีนที่ได้เป็นขบถต่อเจ้าวงศ์เม่งจูจนสำเร็จตั้งเป็นรีพับลิคขึ้นได้แล้ว ในขั้นต้นก็ได้เลือกขุนยัดเช่นเป็นประธานาธิบดี แต่ตัวขุนยัดตนเองเป็นคนฉลาดพอที่จะรู้สึกตนว่าไม่มีความสามารถพอที่จะทำการในหน้าที่ผู้ปกครองต่อไปได้ จึงต้องยอมมอบให้ขุนซีโกเป็นประธานาธิบดีต่อไป นี่ก็เป็นพยานอยู่อย่าง ๑ แล้วว่าคนไม่เท่ากัน และขุนยัดเช่นก็รู้สึกจะไม่เท่ากัน แต่ขุนยัดเช่นเป็นคนฉลาดจึงไม่รู้สึกแค้นเคืองฤอิจฉาขุนซีโก แต่มีใจว่าคนจะเป็นอย่างขุนยัดเช่นทุกคนก็หาไม่ได้ ...ข้อนี้ได้แปลมาแล้วแต่จีนอย่างไร ข้อนี้ได้แปลมาแล้วแต่จีนอย่างไร แก่คนชาติอื่นก็คงเป็นอย่างนั้นเหมือนกัน การที่จะแก้ความไม่เสมอหน้ากันและความไม่พอใจอันบังเกิดขึ้นแก่ความไม่เสมอหน้ากันนั้น ก็เห็นมีอยู่อย่างหนึ่งเดียวที่จะแก้ได้ คือจัดลักษณะการปกครองเป็นอย่างประชาธิปไตย แต่ยาขนานนี้ก็มีชาติต่าง ๆ ลองใช้กันมาหลายรายแล้ว มีจีนเป็นที่สุด ก็ยังไม่เห็นว่าเปนผลดีได้จริง ไม่บ่าบัด “โรคอิจฉา” และ “โรคมักใหญ่มีมาก” แห่ง

⁴⁵¹ พระองค์ทรงเปรียบเทียบทั้งสองแนวคิดนี้ว่าไม่มีความแตกต่างกัน หากแต่เมื่อแสดงตนว่าผู้นิยมลัทธิ “โซเซียลิสต์” ก็จะได้ดูดีเพราะเป็น “ภูมิของยุโรป” หากแต่เนื้อแท้ผู้ที่แสดงตนว่านิยมลัทธิโซเซียลิสต์นั้นก็คือผู้ที่นิยมแนวคิดศาสนาพระศรีอารียที่เป็นแนวคิดที่มีอยู่มานานแล้วในสังคมไทย ที่มีสาเหตุมาจาก “โรคอิจฉา” หรือความอิจฉาริษยาซึ่งกันและกันในการส่วนตัวและพวกพ้องเป็นพื้น โดยพระองค์ทรงเปรียบเทียบแนวคิดทั้งสองว่ามีลักษณะคล้ายกันในเรื่องของเป้าหมายของทั้งสองแนวคิด ที่ต่างเสนอว่าสังคมสุดท้ายจะมีความสุขไม่มีการรบราฆ่าฟันกัน, สังคมที่จะความเสมอภาคกันของคนที่ไม่มีความชั้นต่ำสูง, มีการเฉลี่ยทรัพย์สินหรือแบ่งปันทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเสมอภาค และสุดท้ายคือการยกเลิกไม่มีศาสนาใด ๆ โปรดดู เรื่องเดียวกัน, หน้า 68 – 69.

พลเมือง จี๋เปินที่สนใจอยู่ มีคนเมืองไหนที่จะได้รับความเสมอหน้ากันยิ่งกว่าไทย”⁴⁵² (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ประชาธิปไตยในความหมายของพระองค์ในพระราชบันทึกเดือนเมษายนนั้น พระองค์ทรงใช้ในความหมายที่สื่อถึงการปกครองแบบ “รีพับลิค” เพราะเหตุที่ว่า “ใคร ๆ ก็มีโอกาasเป็นประธานาธิบดี” กับอีกครั้งหนึ่งก็คือการใช้ในฐานะเป็นรูปแบบการปกครองที่สร้างความเสมอภาคได้อย่างมากที่สุด อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากบริบททางการศึกษาของพระองค์แล้ว เป็นไปได้ยากอย่างยิ่งที่พระองค์จะไม่รู้จักและสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างคำว่า “Democracy” และ “Republic” ในภาษาอังกฤษ ดังนั้น คำถามที่สำคัญที่ต้องตอบต่อไปก็คือ เพราะเหตุใด พระองค์จึงใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” และใช้วงเล็บตามหลังว่า “(รีพับลิค)” มิใช่ “(ดีมอคเรซี)”

ผู้วิจัยพบว่า เบาะแสในการตอบปัญหาดังกล่าว ปรากฏในข้อเขียนของพระองค์ในช่วงปลายปีเดียวกัน ที่มีการตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ ระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2455⁴⁵³ ซึ่งต่อมารวมเล่มตีพิมพ์ในชื่อ “A Siam Miscellany” ของ “Asvabahu” ซึ่งเป็นพระนามแฝงของพระองค์ และมีการแปลและตีพิมพ์เป็นภาษาไทยโดยพระองค์เองในชื่อ “ปกิณกะคดี” ในปีเดียวกัน⁴⁵⁴

ข้อเขียนฉบับนี้ได้ปรากฏการอ้างอิงถึงศัพท์ “ประชาธิปไตย” และ “Democracy” ในหลายวาระมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อพระองค์ทรงอ้างอิงถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศจีน โดยประเด็นสำคัญของพระองค์ก็คือ ความเข้าใจของชาวจีนและชาวสยามที่มีต่อรูปแบบการปกครองหรือคำศัพท์ทางการเมืองต่าง ๆ อาทิ “ประชาธิปไตย” หรือ “รีพับลิค” ที่ในทัศนะของพระองค์นั้น พระองค์ทรงเน้นย้ำถึงความเข้าใจที่มากกว่าความเข้าใจ “แต่เพียงชื่อ”⁴⁵⁵ กล่าวคือ ในพระราชวินิจฉัยของพระองค์นั้น ชาวจีนรวมไปถึงชาวสยามส่วนหนึ่ง นั้นมีความเข้าใจแต่เพียงชื่อ โดยเฉพาะความเข้าใจที่ว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมใหม่ ๆ แล้วจะนำมาซึ่งความเจริญหรือความศิวิไลซ์นั้นเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง⁴⁵⁶ สำหรับในกรณีของจีน พระองค์ทรงเห็นว่า ชาวจีนส่วนใหญ่นั้นถูกชักจูงจากพวกอั้งยี่หรือพวกเก๊กเหม็งด้วยความมุ่งหมายในการล้มล้าง

⁴⁵² เรื่องเดียวกัน., หน้า 72.

⁴⁵³ Asvabahu, *A Siam Miscellany* (Bangkok: Siam Observer).

⁴⁵⁴ อัครพาทู, *ปกิณกะคดี* (พระนคร: หนังสือพิมพ์ไทย, 2455).

⁴⁵⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 21.

⁴⁵⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 2, 21.

อำนาจของชาวแมนจูเป็นหลักมากกว่าที่มีความเข้าใจหรือมีความต้องการรีพับลิกันจริง ๆ⁴⁵⁷ ดังความตอนหนึ่งคือ

“ข้าพเจ้าเชื่อว่าจีนโดยมากไม่อาจอธิบายได้ว่า รีพับลิกันคืออะไรหรือคือใคร ถ้าจะถามราษฎรจีนก็คงจะได้รับคำตอบว่า “รัฐบาลใหม่” และถ้าจะชักใช้ไล่เลียงให้ทราบความเลียด ก็คงจะได้รับคำตอบว่า รีพับลิกันนั้น คือ “ยวนซีไก” นอกจากนี้จีนผู้นี้ก็จะไม่สามารถอธิบายอะไรได้อีก ..พลเมืองจีนได้รับความสั่งสอนให้เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นจะนำมาซึ่งผลอันดี เพราะฉะนั้นจึงได้ยอมตามไป แต่อย่างไรถึง การเปลี่ยนแปลงไปนั้นมิได้ให้ผลดังที่เราก็คงจะไม่ได้รับผลอันดีที่ร้ายไปกว่าที่ได้รับอยู่แล้วแต่ก่อน อย่างมากก็เพนแต่เพียงถูกหลอกอีกครั้งหนึ่งเท่านั้น การถูกหลอกเช่นนี้ก็ได้อุณหภูมิมากต่อมากในปางก่อน เพราะฉะนั้นการที่จะถูกหลอกอีกครั้งหนึ่ง ก็คงจะไม่เพนอะไรหนักหนา...

...ถ้าจะสรุปความโดยย่อแล้วก็จะกล่าวได้ว่าเมื่อผู้คิดการจลาจลออกนำแล้วคนงานก็ออกตามเท่านั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอกล่าวซ้ำว่า ถ้าจะกล่าวถึงพลเมืองจีนโดยทั่วไปแล้ว รีพับลิกันคงเพนแต่ชื่อ”⁴⁵⁸ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ต่อมาพระองค์ทรงยกศัพท์ทางการเมืองตะวันตกสำคัญอย่างคำว่า “ประชาธิปไตย (Democracy)” พร้อมกับคำว่า “อิสรภาพ (Liberty)” และ “รีพับลิกัน (Republicanism)” เพื่อแสดงให้เห็นว่า คำสำคัญทางการเมืองเหล่านี้ ด้วยเหตุที่สามัญชนยอมใช้เวลาส่วนใหญ่ในการ ขวนขวายหาเลี้ยงชีพตน⁴⁵⁹ ในทัศนะของพระองค์จึงเห็นว่าเป็นเรื่องยากที่เขาเหล่านั้นจะมีความเข้าใจในคำศัพท์ทางการเมืองดังกล่าวหากเปรียบเทียบกับผู้ที่ได้รับการศึกษามาจากตะวันตก

“การที่พูดกันถึงศัพท์ เช่น ประชาธิปไตย (Democracy) อิสรภาพ (Liberty) แลรีพับลิกัน (Republicanism) ก็อาจที่จะพูดเข้าใจกันได้ แต่บุคคลในพวกที่ได้รับการศึกษาอย่างชาวยุโรป แต่ถ้าจะไปพูดกับจีนสามัญชนนั้นเขาจะเข้าใจศัพท์เหล่านี้ว่ากระไร (ถึงคนไทยสามัญของเราเองก็เห็นจะไม่เข้าใจเหมือนกัน) คนจีนทำงานธรรมดาจะเข้าใจว่าวิธีการปกครองบ้านเมือง เช่น ประชาธิปไตยหรือรีพับลิกัน นั้นจะมีประโยชน์อย่างไร?”⁴⁶⁰ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

⁴⁵⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า 42-43.

⁴⁵⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 19-21.

⁴⁵⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 21.

⁴⁶⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 32. ในฉบับภาษาอังกฤษคือ “It is all very well to talk about Democracy, Liberty, and Republicanism to those who have European Education, but what would an ordinary Chinaman understand by such term? (and an ordinary Siamese too, for the matter of that !) How should a Chinese workingman understand the benefit of Democracy or Republicanism” ใน Asvabahu, *A Siam Miscellany*, p.8.

ข้อสังเกตสำคัญคือ จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระองค์ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในวงเล็บของภาษาอังกฤษว่า “Democracy” แสดงให้เห็นว่าพระองค์สามารถที่จะจำแนกความแตกต่างระหว่างคำนี้กับคำอื่น ๆ การใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ของพระองค์ จึงมาจากคำว่า “Democracy” ในภาษาอังกฤษโดยตรง ในขณะที่คำว่า “รีพับลิค” พระองค์ยังทรงใช้ในลักษณะของการทับศัพท์อยู่ แต่พระองค์ก็ใช้วงเล็บว่า “Republicanism” จึงเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า ในความรับรู้ของพระองค์นั้น ประชาธิปไตยกับรีพับลิคนั้นมิใช่สิ่งเดียวกัน ต่อจากนั้น พระองค์จึงให้ อรรถาธิบายต่อเหตุการณ์ในจีนต่อมาว่า แม้จะถือกันว่า จีนเปลี่ยนเป็นรีพับลิคแล้ว แต่รูปแบบการปกครองของจีนนั้นก็ยังเป็นเพียงแต่เพียงรีพับลิคโดยชื่อเท่านั้น หาได้ถือว่าเป็น “รีพับลิคแท้จริง” แต่เพียงอย่างเดียว ดังความในตอนนี้เป็นคือ

“ตามความที่กล่าวมาแล้วในเรื่องนี้ ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่ารีพับลิคจีนได้เกิดขึ้นแล้ว แม้อย่างน้อยก็มีชื่ออยู่แล้วในกรุงปักกิ่ง เราก็ได้ทราบชัดแล้วว่า มีรัฐบาลซึ่งให้นามตนเองว่ารีพับลิค แต่ปัญหาคงมีอยู่ที่เรียกกันว่า**เปรีรีพับลิคแท้จริงแหละหรือ** ตามที่เราได้ทราบได้ยินมาโดยทางต่าง ๆ ก็ยังทำให้เป็นที่เคลือบแคลงสงสัยอยู่เป็นอันมาก”⁴⁶¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

โดยพระองค์ทรงอธิบายว่า ลักษณะของรีพับลิคที่แท้จริง จะต้องประกอบไปด้วยสามสถาบันสำคัญ คือ “แผนกธุรการ” ที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรโดยตรงหรือโดยอ้อม, “รัฐสภา” ที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎร และ “แผนกตุลาการ” ที่มาจากราษฎรเลือกหรือประธานาธิบดีเลือกโดยที่ประชุมของรัฐสภา⁴⁶² และโดยเหตุที่ฝ่ายประธานาธิบดีหรือ “แผนกธุรการ” ของจีน ที่มาจากการ

⁴⁶¹ อัศวพาหุ, ปกิณกะคดี, หน้า 47; ฉบับภาษาอังกฤษใช้คำว่า “I think we may assume, that *in name at least*, the “Republic of China” exists. There is certainly a government at Peking, which calls itself the Republic, but is it a real one ? So far as we can learn from various sources, this seems extremely doubtful. ใน Asvabahu, p.8.

⁴⁶² ความฉบับเต็มคือ

“...ตามธรรมเนียมประชาธิปไตยมีพระธรรมนูญ ซึ่งบัญญัติวิธีดำเนินการปกครองอย่างรีพับลิค แลพระธรรมนูญนี้แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันบ้างในข้อเล็กน้อยที่ไม่สำคัญก็ดี บรรดาพระธรรมนูญของรีพับลิคทั่วไปต้องวางน้ำหนักสำหรับการปกครอง ซึ่งตามปรกติการย่อมมีอยู่ดังนี้

(๑) แผนกธุรการ แผนกนี้มีหัวหน้าคือประธานาธิบดี ซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งโดยตรงหรือโดยวิธีให้ราษฎรเลือกนั้น เลือกบุคคลอีกผู้หนึ่งขึ้นเป็นประธานาธิบดี

(๒) รัฐสภา เจ้าหน้าที่แผนกนี้คือ ผู้ที่ราษฎรได้เลือกให้เป็นผู้แทนมารวมกันเข้าเป็นที่ประชุม เรียกตามภาษาฝรั่งว่า “ปาลิเมนต์” ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๒ ที่ประชุม หรือคงมีแต่ที่ประชุมเดียวก็ได้

แต่งตั้งของที่ประชุมใหญ่แห่งชาติจีนที่เมืองนานกิงนั้นไม่ได้มีที่มาที่ไปอย่างชัดเจนว่าราษฎรเป็นผู้ที่เลือกตั้งที่ประชุมใหญ่นี้ขึ้นมา ดังที่พระองค์ทรงเปรียบเทียบว่า “ได้เกิดมีขึ้นเองประดุจดั่งพระпенเจ้าในไตรเพทของชาติฮินดู”⁴⁶³ เช่นเดียวกับ “รัฐสภา” ที่พระองค์ยังไม่ได้ยืนยันว่าจะจัดให้มีการเลือกตั้ง “หัวหน้าราษฎร” ในเวลาใด รวมไปถึง “แผนกตุลาการ” พระองค์ก็ยังไม่เห็นว่ามี ความชัดเจนแต่ประการใดเช่นเดียวกัน⁴⁶⁴

ดังนั้น ในมุมมองของพระองค์จึงถือว่า ประเทศจีนในเวลาดังกล่าวยังไม่มีลักษณะที่เป็น “รีพับลิกันแท้จริง”⁴⁶⁵ และความพยายามของพวกเก๊กเหม็งที่จะทำให้จีนเป็นรีพับลิกันที่แท้จริงก็ยังมีอุปสรรคอีกมากพระองค์จึงสรุปว่าชาวสยามยังไม่ควรที่ “เปิดหมวกออกค้ำบแสดงความยินดีให้”⁴⁶⁶ จนกว่าจีนจะตั้ง “รีพับลิกันขึ้นเป็นปีกแผ่นแน่นหนา”⁴⁶⁷ เสียก่อน

นอกไปจากกรณีของ “รีพับลิกัน” พระองค์ใช้คำว่า “**ประชาธิปไตย**” เมื่อกล่าวถึงลักษณะของการปกครองในจีนเช่นเดียวกัน หากแต่การใช้ของพระองค์นั้น พระองค์ใช้กับจีนก่อนการปฏิวัติหรือจีนในยุคของราชวงศ์ชิง ที่พระองค์กล่าวว่ามีลักษณะที่ “เป็นประชาธิปไตยชนิดหนึ่งอยู่แล้ว” ดังที่พระองค์เขียนไว้ว่า

“ผู้อ่อนโยมเห็นว่าการทั้งปวงในเมืองจีนมีสิ่งซึ่งตรงกันข้ามอยู่มาก ดังข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในบทก่อน ๆ ยกตัวอย่างดังเช่น เมื่อครั้งเมืองจีนยังมีกระษัตริย์ครอบครองอยู่ แม้เช่นนั้นก็เป็น**ประชาธิปไตย**ชนิดหนึ่งอยู่แล้ว ครั้นมาบัดนี้ ได้ประกาศตั้ง**รีพับลิกัน** ซึ่ง**เป็นวิธีปกครองต้องตามลักษณะประชาธิปไตย** **โดยแท้จริง** ก็ยังมีท่านผู้หนึ่งซึ่งยังคงรับรองกันอยู่ว่าเป็นบรมราชาธิราชโดยนามแลยศ เราจะพึงเข้าใจความข้อนี้อย่างไร?”⁴⁶⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

(๓) แผนกตุลาการ เจ้าหน้าที่แผนกนี้จะเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกโดยตรงก็ได้ หรือประธานาธิบดีจะเลือกตั้งโดยอนุมัติของที่ประชุมผู้แทนราษฎร (ปาลิเมนต์) ก็ได้” ใน อัศวพาหุ, หน้า 47-49.

⁴⁶³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 50-51.

⁴⁶⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 55.

⁴⁶⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 61.

⁴⁶⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 115.

⁴⁶⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้าเดียวกัน.

⁴⁶⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 91. ฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า “As I said in my last article, things in China appear to outsiders to be very paradoxical. For example, when China was under Monarchical rule, it was actually a sort of democracy ; and now that the most democratic form of government, namely a republic, has been proclaimed, a certain personage is still there recognized under the style and title of Emperor ! How are we to understand anything by this?” ใน Asvabahu, *A Siam Miscellany*, p.14.

จากความข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถตีความต่อความหมายและการใช้คำว่าประชาธิปไตยของพระองค์ได้สองประเด็นคือ

ประเด็นแรก การปกครองในยุคราชวงศ์ชิงของจีน มีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยชนิดหนึ่ง ต้นฉบับภาษาอังกฤษพระองค์ทรงใช้ว่า “when China was under Monarchical rule, it was actually a sort of democracy”

ประเด็นที่สอง “รีพับลิค” ถือเป็นวิธีการปกครองตามลักษณะประชาธิปไตยโดยแท้จริงหรือที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “and now that the most democratic form of government, namely a republic” ซึ่งคำว่า “the most” สามารถแปลความได้ว่า “ยิ่ง” หรือ “มากที่สุด” ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงสามารถอนุมานต่อมาได้ว่า การปกครองแบบ “รีพับลิค” มีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุดหรือเป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริง

เมื่อนำความในพระราชบันทึกถวายวันของพระองค์ที่ทรงเขียนถึงการปกครองแบบ “ประชาธิปไตย” ที่หมายถึง “ต่างว่าเล็กเจ้าแผ่นดินเล็กเจ้า และเล็กขุนนางเสียให้หมด เปลี่ยนลักษณะปกครองเป็น **ประชาธิปไตย (รีพับลิค)** อันตามตำราว่าเป็นลักษณะปกครองซึ่งให้โอกาสให้พลเมืองได้รับความเสมอหน้ามากที่สุด เพราะใคร ๆ ก็มีโอกาที่จะได้เป็นถึงประธานาธิบดี ข้อนี้นี้ก็ได้อยู่ (ตามตำรา)”⁴⁶⁹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย) มาพิจารณาเปรียบเทียบกับข้อความในปกนิพนธ์คดี ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถตั้งข้อสันนิษฐานถึงข้อสงสัยเรื่องการใช้ “ประชาธิปไตย” ในวงเล็บของ “รีพับลิค” ของพระองค์ได้สองประการด้วยกัน ได้แก่

ประการแรก พระองค์ทรงแปลคำว่า “รีพับลิค” ที่หมายถึง “Republic” ในภาษาอังกฤษมาสู่ภาษาไทยโดยการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย”

ประการที่สอง พระองค์ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย (รีพับลิค)” ในฐานะที่ “รีพับลิค” ทางทฤษฎีหรือตามตำรา เป็นรูปแบบการปกครอง มีลักษณะเป็น “ประชาธิปไตย” รูปแบบหนึ่ง และเป็นรูปแบบที่มีความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงหรือมากที่สุด

เมื่อพิจารณาจากภูมิหลังทางการศึกษาของพระองค์ ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่าเป็นไปได้ยากอย่างยิ่งที่พระองค์จะไม่ทราบถึงความแตกต่างระหว่างคำว่า “Democracy” และ “Republic” และจากข้อความในปกนิพนธ์คดีที่พระองค์แยกความแตกต่างระหว่างสองคำนี้อย่างชัดเจน (และโปรดดูคำอธิบายในเรื่อง “ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน” ของพระองค์ที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไป) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการตีความในรูปแบบที่สองมีความใกล้เคียงกับความมุ่งหมายของพระองค์มากที่สุด

⁴⁶⁹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุถวายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 68.

คำถามที่สำคัญต่อมาก็คือ การใช้คำว่า “Democracy” ไปเรียกรูปแบบการปกครองของต้าชิง พระองค์ได้รับอิทธิพลหรือแนวคิดนี้มาจากที่ใด ซึ่งพระองค์ให้คำตอบเอาไว้เช่นกันว่า การเรียกรูปแบบการปกครองในประเทศจีนในยุคราชวงศ์ชิงว่า “เปนประชาธิปไตยชนิดหนึ่ง”⁴⁷⁰ พระองค์รับแนวคิดนี้มาจาก ดร. เฮอเบิร์ต เอ. ไยลส์ (Herbert Allen Giles) ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาจีน มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ แม้ว่าความในต้นฉบับของพระองค์จะไม่ได้กล่าวถึงแหล่งที่มาและชื่อผลงานอย่างชัดเจน แต่จากการค้นคว้าสอบเทียบระหว่างข้อความที่พระองค์ยกมากับผลงานของไยลส์ ผู้วิจัยพบว่า พระองค์ทรงอ้างอิงมาจากมาจาก Lecture III ที่มีหัวข้อว่า Democratic China ในหนังสือที่ชื่อ “China and The Chinese”⁴⁷¹ ซึ่งมีที่มาจากการบรรยายของเขาที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1902⁴⁷²

โดยไยลส์เสนอว่า ประชาชนชาวจีนในยุคต้าชิงนั้นเป็นผู้ที่ตั้งพักการเก็บภาษีและปกครองตนเอง (the Chinese are a self-taxing and self-governing people) ตลอดจนมีอิสรภาพและมีได้อยู่ในฐานะของผู้ที่ถูกกดขี่ข่มเหงจากผู้ปกครองเหมือนอย่างพวกชาวเฟลละฮิน (Fellahin) ในอียิปต์โบราณตามที่ชาวตะวันตกส่วนใหญ่เข้าใจกัน โดยเขายกประเด็นเรื่องการที่ชาวจีนมีส่วนร่วมและอำนาจต่อรองในการตั้งพักการเก็บภาษี อิสรภาพในการเดินทางและประกอบกิจการต่าง ๆ รวมไปถึงเหตุการณ์ที่เขาได้ประสบกับตัวเองในเรื่องของการตัดสินใจที่ไม่เป็นธรรมโดยเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ที่ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันกดดันและร้องเรียนต่อข้าหลวงของมณฑลให้มาอำนวยความสะดวกต่อพวกเขาได้ในท้ายสุด⁴⁷³

หลังจากพระองค์ทรงยกเหตุผลที่พระองค์ได้รับมาจากการงานของไยลส์มาอธิบายแล้ว พระองค์จึงได้สรุปตามทัศนะของไยลส์ว่า ก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จีนในยุคต้าชิงนั้นมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยอยู่แล้ว หากแต่ราษฎรจีนนั้นยังไม่รับรู้ในเรื่องนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้ราษฎรจีนถูกชักจูงจากพวกเก๊กเหม็ง ที่ชวนเชื่อว่าพวกเขาเป็นผู้ที่ถูกกดขี่ และประชาธิปไตยก็คือหนทางที่จะปลดแอกจากการกดขี่ข่มเหงนั้น และพระองค์ก็ทรงเห็นว่าชาวสยามหลายคนก็ถูกชักจูงแบบนี้เช่นกัน

“ข้อความซึ่งได้กล่าวมาทั้งนี้แสดงให้เห็นได้ว่า ประเทศจีนเมื่อก่อนการจลาจลเก๊กเหม็งเกิดขึ้นแลยังมีกระษัตริย์เม่งจูครอบครองอยู่ แท้จริงเปนประชาธิปไตยอันหนึ่ง ด้วยเหตุที่สำคัญของประชาธิปไตย

⁴⁷⁰ อัครพาทู, ปภินณกะคดี, หน้า 92.

⁴⁷¹ Herbert Aleen Giles, China and the Chinese (New York: The Columbia University Press, 1902), pp.73-106.

⁴⁷² Ibid., P.v.

⁴⁷³ Ibid., p. 84, 92.

นั่น คือความเปนใหญ่ของน้ำใจราษฎร ซึ่งมีอยู่แล้วแต่ครั้งนั้น เพราะฉะนั้นท่านผู้อ่านทั้งหลายย่อมเห็นได้ว่าพวกจีนได้เปนราษฎรมือสมัครมาแล้วโดยไม่รู้สีกตัว ก็เมื่อจีนเองยังหาได้รู้สีกว่าตนเปนราษฎรมือสมัครไม่แล้ว จะโทษพวกเราซึ่งเป็นคนนอกเกณฑ์ในข้อที่เราไม่ทราบข้อความนั้นอย่างไรได้ พวกหัวน้าเก็กเหม็งชี้แจงให้พวกของเขาฟังว่า พวกเขาเป็นผู้ถูกย่ำยี สิ่งที่เขาจะพึงแสวงหาก็คือ **ประชาธิปไตย** คนเหล่านั้นก็เชื่อ ชาวต่างประเทศเปนอันมากก็เชื่อ ในพวกนี้ก็มีไทยหลายคนด้วย”⁴⁷⁴ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ข้อสังเกตสำคัญก็คือ จากข้อความข้างต้น พระองค์ได้ให้ความหมายหรือ “สารัตถะ” (essence) ของ “ประชาธิปไตย” ว่าเอาไว้อย่างชัดเจนด้วยว่า “ข้อสำคัญของประชาธิปไตย คือความเปนใหญ่ของน้ำใจราษฎร” ซึ่งภาษาอังกฤษใช้คำว่า “the essence of democracy is the supremacy of the people’s will” นอกจากนี้ การตรวจสอบเทียบระหว่างสำนวนต้นฉบับที่เป็นภาษาอังกฤษกับสำนวนแปลฉบับภาษาของพระองค์ ผู้วิจัยพบว่าการแปลโดยอรรถหรือความหมายแทนการถ่ายไปสู่คำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาไทยอีกด้วย โดยฉบับภาษาอังกฤษใช้คำว่า “That is to say, only one in a hundred Chinamen understands anything about any **democratic form of government**, or is in the last capable of understanding it.”⁴⁷⁵ สำหรับในฉบับภาษาไทยพระองค์ทรงแปลว่า “หรืออีกนัยหนึ่ง ชาวจีน ๑ ใน ๑๐๐ คนเท่านั้นที่สามารถจะเข้าใจในวิธีการปกครองที่ยึดหลักเอาความเห็นของราษฎรเป็นใหญ่”⁴⁷⁶

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากข้อเขียนของพระองค์หลายวาระที่ผู้วิจัยยกมาข้างต้น จึงสามารถสรุปความหมายของ “ประชาธิปไตย” ที่พระองค์ใช้ในเบื้องต้นว่าเป็นลักษณะการปกครองที่ถือความเป็นใหญ่ของจิตใจของราษฎร ที่อาจจะมึรูปแบบการปกครองแบบกษัตริย์หรือไม่ก็ได้ แต่รูปแบบการปกครองที่มีลักษณะประชาธิปไตยมากที่สุดก็คือรูปแบบการปกครองแบบบริพัตรหรือรูปแบบการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์เพราะใคร ๆ ก็สามารถจะเป็นประธานาธิบดีได้ในทางหลักการหรือทฤษฎี

⁴⁷⁴ อัครพาท, ปกิณณกะคดี, หน้า 101 – 102. ฉบับภาษาอังกฤษใช้คำว่า “All the above goes to show that though under the Monarchical rule of the Manchu, **China in pre-revolutionary days was really a democracy, since the essence of democracy is the supremacy of the people’s will**, and that they had already. So you see, the Chinese were really democrats without they knowing it. And if the Chinese themselves did not realise that they were already democrats, we outsiders could hardly be blamed when we also did not realise it. The revolutionary leaders told their own countrymen that they were a downtrodden people, and that what the wanted was Democracy : and they believed it.” (ตัวหนาเป็นของผู้วิจัย) ใน Asvabahu, *A Siam Miscellany*, p.16.

⁴⁷⁵ Asvabahu, *A Siam Miscellany*, p.10.

⁴⁷⁶ อัครพาท, ปกิณณกะคดี, หน้า 66.

มากกว่านั้น งานอีกชิ้นหนึ่งที่จะทำให้คำตอบในเรื่องนี้กระจ่างขึ้นไปอีกก็คือ พระราชนิพนธ์ทรงแปลเรื่อง “ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน”⁴⁷⁷ ที่พระองค์ทรงแปลมาจากบทความเรื่อง “The Dismemberment of China”⁴⁷⁸ ของเอมิล โยเซฟ ดิลลอน (Emil Joseph Dillon) ในพระราชนิพนธ์ทรงแปลฉบับนี้ พระองค์ได้ทรงนิพนธ์คำนำ คำส่งท้ายในของผู้แปล และ “ตอนแถม” ที่เป็น การอธิบายศัพท์ “Republic” และ “Democracy” อย่างเป็นระบบมากที่สุด

ในภาพรวม บทความของดิลลอนเป็นการบรรยายถึงความวุ่นวายอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของจีน บทความของดิลลอนเป็นบทความที่ได้แย้งกับข้อเขียนของดร. จอร์จ เออร์เนส มอร์ริสัน (George Ernest Morrison) ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ The Times ฉบับวันที่ 23 สิงหาคม ค.ศ.1912 (พ.ศ. 2455)⁴⁷⁹ ในหัวข้อ “A Reply to Pessimists.” โดยทัศนะของมอร์ริสันนั้นเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่รีพับลิคในจีนนั้นเกิดขึ้นอย่างสำเร็จเรียบร้อยโดยปราศจากความรุนแรงใด ๆ และรีพับลิคจีนนั้นเป็นที่หวังได้ว่าจะเป็นไปในทางที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ⁴⁸⁰ ในขณะที่ดิลลอนนั้นเขียนโต้แย้งในทางตรงกันข้ามและมองว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะนำมาแต่ซึ่งความวุ่นวายและเลวร้ายลงกว่าเดิมทีในที่สุดอาจทำให้แผ่นดินจีนแตกออกเป็นเสี่ยงๆ จากผลของความขัดแย้งยุ่งเหยิงภายในและการแทรกแซงจากภายนอก

จากการสำรวจงานต้นฉบับของดิลลอน ผู้วิจัยพบว่า ดิลลอนมีการใช้คำว่า “**democratic**” ที่ อัครพาทุทรงแปลว่า “**ประชาธิปไตย**” อยู่สามลักษณะด้วยกัน ลักษณะแรก ได้แก่การใช้ในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองรูปแบบหนึ่ง (democratic régime) ลักษณะต่อมา ดิลลอนใช้ในบริบทที่อ้างอิงถึงลักษณะการปกครองของอังกฤษ ในฐานะที่เป็นแม่ (mother) ของ “democratic institutions” และลักษณะสุดท้ายก็คือการใช้เป็นคำคุณศัพท์ต่อกับคำว่ารีพับลิค (democratic republic)

⁴⁷⁷ เอมิล โยเซฟ. ดิลลอน, ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน. อัครพาทุ เรียบเรียง (พระนคร: หนังสือพิมพ์ไทย, ร.ศ. ๑๓๑).

⁴⁷⁸ E. J. Dillon, “The Dismemberment of China,” *Nineteenth Century and After* 72 (July-December 1912).

⁴⁷⁹ G. E. Morrison, “The Outlook in China. A Reply to Pessimists. Dr Morrison’s Views.” *The Times* (23 August 1912), p.4.

⁴⁸⁰ Ibid. ในพระราชนิพนธ์เรื่องความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน อัครพาทุได้แปลบทความนี้ไว้ในภาคผนวกด้วย โปรดดู เอมิล โยเซฟ. ดิลลอน, ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน. หน้า 171-210.

สำหรับลักษณะแรก ดิลลอนใช้ในนัยที่ถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการปกครองกับความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ซึ่งฮัศวพาหุและดิลลอนนั้นมีทัศนะที่ตรงกันในเรื่องของความสัมพันธ์ดังกล่าวว่าไม่ได้ไปด้วยกันเสมอไป โดยคำว่า “democratic régime” ฮัศวพาหุได้แปลว่า “ลักษณะปกครองอย่างประชาธิปไตย” ตามความในต้นฉบับว่า

“Most of the optimists are men of the English-speaking races, and many of them write and argue as though a **democratic** régime could transfigure sacramentally the peoples who adopt it and ward off dangers from their path.”⁴⁸¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ในลักษณะต่อมา ดิลลอนใช้คำว่า “democratic institutions” ที่เป็นการสื่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอังกฤษกับประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็นแม่ (mother) ของรูปแบบการปกครองแบบนี้อีกด้วย โดยเขาใช้ในบริบทของการกล่าวถึงท่าทีอันนิ่งเฉยของอังกฤษ ที่มีต่อการร้องขอของรัฐบาลญี่ปุ่น ให้อังกฤษสนับสนุนการปฏิรูปราชสำนักซึ่งเนื่องด้วยญี่ปุ่นไม่มีความไว้วางใจในท่าทีของหยวนซือไช⁴⁸² ดังความในต้นฉบับคือ

“Here was an ancient nation striving to free itself from the fetters of a preposterously effete régime and adopt **democratic** institutions ; and Great Britain , the mother of such institutions, was asked to bar the plucky people’s way!”⁴⁸³ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

การกล่าวถึงอังกฤษในฐานะที่เป็นแม่หรือแม่แบบของลักษณะการปกครองหรือมีสถาบันประชาธิปไตย นั้นแสดงให้เห็นถึงการนำว่า “democratic” ไปใช้เรียกรูปแบบการปกครองของ

⁴⁸¹ E. J. Dillon, “The Dismemberment of China,” , p.646. ส่วนแปลของฮัศวพาหุคือ “ผู้ที่มักเห็นแต่ทางดี (ออปติมิสต์) เหล่านี้โดยมากเป็นชนชาติเชื้ออังกฤษ และมีอยู่หลายคนที่ได้แต่งหนังสือแลเถียงประหนึ่งว่า**ลักษณะปกครองอย่างประชาธิปไตย**จะสามารถประสาทรทุกประการให้แก่ชาติที่ใช้ลักษณะนั้น ประหนึ่งว่าลักษณะปกครองชนิดนั้นจะเป็นเครื่องคุ้มกันสรรพภัยอันจะมาแผ้วพาลชาตินั้นได้” (ตัวหน้าเป็นของผู้วิจัย) เอมีล โยเซฟ. ดิลลอน, *ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน*, หน้า 31-32.

⁴⁸² E. J. Dillon, “The Dismemberment of China,” , p. 652.

⁴⁸³ Ibid. ส่วนแปลของฮัศวพาหุคือ “หมอมอริสันนั้นเขากล่าวติเตียนรัฐบาลเก่าซึ่งมี “เจ้านายทุจริตและขี้ทอนเลวทราม” เป็นใหญ่ และในข้อนี้เขามิเหตุผลพอควรที่จะได้จริง ๆ แต่ความทุจริตกินสินบนในสมัยแห่งรัฐบาลใหม่นี้ก็ยังคงมีอยู่บริบูรณ์เหมือนแต่ก่อน ถ้าจะว่าไปดูจะยิ่งร้ายขึ้นด้วยซ้ำ เพราะเหตุว่าเมื่อมีราชาธิบดีอยู่นั้น มีขีดชั้นจำนวนแห่งบุคคลที่จะสามารถขึ้นถึงตำแหน่งที่จะเปิดโอกาสให้ค้ายุทธกรรมและอยู่ติธรรมอย่างมาก ๆ และซึ่งจะปล้นสดมภ์สาธารณชนได้โดยไม่มีโทษ ส่วนใน**ความปกครองของรีพับลิคอันมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย**นั้น การค้าความชั่วหาที่ซิดคั้นไม่ได้เลย” (ตัวหน้าเป็นของผู้วิจัย) เอมีล โยเซฟ. ดิลลอน, *ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน*, หน้า 71-72.

อังกฤษอย่างชัดเจนนอกจากนี้ ดิลลอนยังนำคำว่า “democratic” ไปใช้ขยายคำว่า “republic” โดยสื่อถึงกรณีของจีน โดยการใช้คำว่า “democratic republic” นั้นเขาใช้ในบริบทของโต้แย้งข้อเสนอของมอริสันที่ให้ภาพของการปกครองจีนภายใต้ราชสำนักชิงที่เต็มไปด้วยเจ้าชายที่ทุจริตและขันทีที่เลวทราม โดยเขาเปรียบเทียบว่า ในยุคราชวงศ์นั้นยังมีข้อจำกัดที่บุคคลเหล่านั้นจะเข้ามาทำความเสียหายได้ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับยุค “democratic republic” ของจีนแล้ว การทุจริตสามารถเกิดขึ้นได้และเป็นไปอย่างไม่มีขอบเขตใด ๆ และเลวร้ายไปกว่าในยุคของราชสำนักชิงเสียอีก⁴⁸⁴ ดังความตอนนี้เป็นคือ

“Dr. Morrison rails at the old régime with its ‘corrupt princes and degraded eunuchs.’ And he has ample grounds. But corruption under the new régime is flourishing as before. Nay, it is worse. For the Empire the number of individuals was limited who could rise to positions where they could deal wholesale in justice and injustice, and plunder the public with impunity. Under the **democratic Republic**, corruption has no bounds.”⁴⁸⁵ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

จากข้อความของดิลลอน จึงสามารถอนุมานต่อมาได้ว่า “Republic” ของดิลลอน อาจจะมีลักษณะที่เป็น “democratic” หรือไม่ก็ได้เช่นเดียวกับรูปแบบการปกครองของอังกฤษ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ความหมายและการใช้คำว่า “democratic” ที่พระองค์ทรงมาแปลเป็นภาษาไทยว่า “ประชาธิปไตย” ของพระองค์และดิลลอนนั้นมีความสอดคล้องใกล้เคียงกัน ที่อาจตั้งข้อสันนิษฐานได้จากการที่พระองค์เลือกที่จะแปลบทความของดิลลอนฉบับนี้ และเมื่อพิจารณาจากพระราชนิพนธ์ “ตอนแถม” ของพระองค์ จุดที่สำคัญยิ่งใน ที่พระองค์มีการเทียบการแปลศัพท์ของพระองค์จากภาษาอังกฤษมาสู่ภาษาไทย โดยพระองค์บอกถึงที่มาของศัพท์อย่าง Republic ว่ามีที่มาจากภาษาละติน ในขณะที่ Democracy นั้นเป็นศัพท์โยนกรหรือศัพท์กรีกโบราณ ดังที่พระองค์อธิบายที่มาของศัพท์ไว้ว่า

“ศัพท์ว่ารีพับลิค นั้น เปนศัพท์ละติน เปนศัพท์ผสมจากคำว่า “Res” (รีส) ซึ่งแปลว่า สมบัติก็ได้ ประโยชน์ก็ได้ กรณีก็ได้ และ “Publica” (พับลิคะ) แปลว่าสาธารณ รวม ๒ คำเปนศัพท์ “รีพับลิค” นี้

⁴⁸⁴ E. J. Dillon, p. 652.

⁴⁸⁵ Ibid., ส่วนแปลของฮั่วผาหุคือ “ดูเอาเถิด ขาดิโบราณอัน ๑ (คือจีน) กำลังตั้งความพยายามที่หลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการแห่งรัฐบาลอันเหลวไหลเหลือเกิน และพยายามที่จะใช้**ลักษณะปกครองอย่างประชาธิปไตย** จะมาร้องขอให้ประเทศอังกฤษ ซึ่งโอวตว่าเปนมารดาแห่งวิธีปกครองอย่างนี้ให้ไปขัดขวางหนทางแห่งชนที่ “กล้าหาญ” เช่นนั้นที่ไหนจะยอม!” (ตัวหนาเป็นของผู้วิจัย) เอมีล โยเซฟ. ดิลลอน, *ความกระจ่างกระจายแห่งเมืองจีน*, หน้า 47-48.

จะแปลได้ว่า “สาธารณสมบัติ” ฤ “สาธารณประโยชน์” ฤ “สาธารณกรณ” แต่เมื่อยังมิได้รับความวินิจฉัยแห่งบัณฑิตยแล้วก็ยังไม่กล้าจะใช้

ศัพท์ว่า “ประชาธิปไตย” นั้น ตรงกับศัพท์ “Democracy” (เดมาคระซี) ซึ่งเป็นศัพท์โยนกผสม คือ “Demos” (เดมอส) ว่า ประชา “Krateo” (กระเตโอ) แปลว่าเปนใหญ่ รวมเข้าจึงได้ศัพท์ “Demokratia” (เดโมคระติย) แปลงเขียนเป็นอย่างอังกฤษจึงเปน “Democracy” ดังนี้⁴⁸⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ในทัศนะของพระองค์นั้น การที่ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “รีพับลิค” เป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวัง และพระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยที่จะเรียกจีนโดยใช้คำศัพท์ดังกล่าว ในขณะที่สถานการณ์และลักษณะการปกครองไม่ได้มีลักษณะที่ราษฎรเป็นผู้ถืออำนาจในกรณีของประชาธิปไตย หรือมีการแบ่งแยกอำนาจที่มีที่มาที่ไปที่ชัดเจนในกรณีของรีพับลิคดังตัวอย่างที่พระองค์ยกขึ้นมาในกรณีของจีนคือ

“คำที่มาแปลกันว่า “รีพับลิค” ฤ “ประชาธิปไตย” นั้น ตามภาษาจีนคำหลวงว่า “จงว่ามิ่นโกวะ” ฤอ่านตามภาษาจีนแต่จี้ว่า “ตงหัวมิ่นก๊ก” แปลเป็นคำ ๆ “จง” ฤ “ตง” แปลว่ากลางฤถูก “ว่า” ฤ “หัว” แปลว่าดอกว่าบาน “จงว่า” ฤ “ตงหัว” รวมกันเข้า ๒ อักษร เปนชื่อเรียกเมืองจีน แปลรวม ๒ คำนั้นว่าบริบูรณ์) “มิ่น” ฤ “หมิ่น” แปลว่าราษฎร “โกวะ” ฤ “ก๊ก” แปลว่าประเทศ รวมอักษร “จงว่ามิ่นโกวะ” ๔ ตัวเข้าแล้ว แปลรวมความว่า “จีนราษฎรประเทศ” ถ้าพิจารณาดูก็จะเห็นว่าเปนนามกลาง ๆ ซึ่งผู้มีปัญญาและช่างพูดอยู่แล้ว ก็อาจที่จะพลิกเพลงอธิบายความออกผอ่ยไปได้สารพัดจิตาณะ ไม่ผิดอะไรกับจะแปลปฤษฎาธิษฐานที่ทอดตัวได้ในศาลเจ้าไหน ๆ เพราะฉะนั้นในเวลาในเมืองจีนกำลังเปน “รีพับลิค” อยู่ “จงว่ามิ่นโกวะ” ก็แปลว่า “รีพับลิค” แต่ถ้าแม้ต่างว่าต่อไปจะเปลี่ยนลักษณะปกครองเป็นอย่างมีผู้ปกครองสิทธิขาด จะแปล “จงว่ามิ่นโกวะ” ว่า “ดิคเตเตอร์ชิบ” ก็ได้ ถ้าต่อไปอีก ท่านผู้ที่เป็นผู้ปกครองสิทธิขาด (ดิคเตเตอร์) นั้น ตั้งตนเปนราชาขึ้น จะแปล “จงว่ามิ่นโกวะ” ว่า “มอนารคิ” ก็ได้ อีก เว้นแต่ประเทศจีนและชาติจีนจะละลายเสียเท่านั้นแล จึงจะใช้ “จงว่ามิ่นโกวะ” ไม่ได้อีกต่อไป นี้ข้าพเจ้าเห็นว่าเปนพยานพออยู่แล้วว่า รีพับลิคแท้จริงยังมีขึ้นในเมืองจีนเลย (เรื่องนี้โปรดดูในตอนแถมต่อไป)”⁴⁸⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

พระราชทัศนะของพระองค์ในการเลือกใช้คำศัพท์ในการแปลการปกครองของจีนจาก “จงว่ามิ่นโกวะ” มาสู่คำว่า “รีพับลิค”, “ประชาธิปไตย”, “ดิคเตเตอร์” หรือ “มอนารคิ” นั้นขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ปกครองเป็นสำคัญ กล่าวคือ หากจีนเป็นรีพับลิคโดยมีลักษณะที่เข้าต่อรีพับลิคได้ดังที่พระองค์ยกตัวอย่าง ก็อาจจะสามารถเรียกได้ว่าเป็น “รีพับลิค” ได้ หรือมีลักษณะที่เป็น “มอนารคิ”

⁴⁸⁶ อัครพาทู, “ตอนแถม” ใน เอมีล โยเซฟ. ดิลลอน, ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน, หน้า 158-159.

⁴⁸⁷ อัครพาทู, “ค่านำของผู้แปล” ใน เอมีล โยเซฟ. ดิลลอน, ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน, หน้า 12-14.

ก็สามารถเรียกได้หากมีผู้ตั้งตนขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่กระนั้น พระองค์ก็เห็นว่า รีพับลิคที่แท้จริง ยังไม่ได้เกิดขึ้นในจีน ดังนั้น จึงไม่ควรที่จะแปลคำนี้ว่า “รีพับลิค” เช่นเดียวกับคำว่า “ประชาธิปไตย” ที่พระองค์ถือว่า หากราษฎรไม่ได้มีอำนาจอย่างแท้จริง ก็ไม่ควรแปลคำว่า “จงหัวมันโกะ” หรือเรียก ลักษณะการปกครองของจีนว่าเป็น “ประชาธิปไตย” เช่นเดียวกัน ดังที่พระองค์ได้สรุปใน “คำสั่งของผู้ แปล” ในพระราชนิพนธ์แปลฉบับนี้เอาไว้ว่า

“จงหัวมันโกะ” ศัพท์นี้ก็ต้องไปว่าศัพท์ “ประชาธิปไตย” เปนอันมากเพราะถ้าเมืองใด ราษฎรมีได้ถืออำนาจอยู่แท้จริงแล้ว ก็จะเรียกว่า “ประชาธิปไตย” ไม่ได้ต่อไป แต่ถึงแม้พระราชราษฎร จะไม่ได้ถืออำนาจ และถึงแม้การที่ยวนไขว่ไขว่จะรวบรัดอำนาจไว้ในมือทั้งหมดและใช้โดยสิทธิ์ขาดปานใด ก็ไม่ขัดแก่การที่จะคงเรียกเมืองจีนว่า “จงหัวมันโกะ” เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอชมว่าศัพท์ “จงหัว มันโกะ” นี้ดีนัก ตรงกับที่อังกฤษเขาเรียกว่า “อีเล็คติค” คือยึดได้และรัดเข้ามาได้ตามความปรารถนาทุกประการ จะใช้ให้กว้างเท่ามหาสมุทรก็ได้ ให้แคบเท่ารูเข็มก็ได้ ดีนัก ไม่ควรใช้ศัพท์ “รีพับ ลิก” ฤ “ประชาธิปไตย” เลยในขณะที่เมื่อกล่าวถึงรัฐบาลจีนควรจะใช้แต่ “จงหัวมันโกะ” เท่านั้นแล เปนเหมาะที่สุด ที่ศัพท์ฝรั่งที่เราแปลไม่ได้เหมาะทำไมเราใช้ของเขาตามเดิมอยู่ได้ ศัพท์จีนเลวทราม อย่างไรร้อยไรจะใช้บ้างไม่ได้ เมื่อไทยเรายังหาศัพท์ที่จะเทียบได้กับ “จงหัวมันโกะ” ยังไม่ได้แล้ว ก็ ควรใช้ศัพท์จีนนั้นดีกว่า”⁴⁸⁸ (เส้นใต้และเน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

กล่าวโดยสรุป พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะการใช้ คำว่า “ประชาธิปไตย” ของพระองค์ ที่แม้ว่าก่อนหน้านี้จะมีการบัญญัติศัพท์คำว่าประชาธิปไตย/ ประชาธิปไตย และเริ่มมีการใช้อยู่บ้างแล้ว อาทิ การใช้ที่สื่อความหมายถึงการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์ หรือ “Republic” ของ ก.ศ.ร. กุหลาบ แต่ก็มิได้อยู่ในฐานะที่เป็นชุดคำศัพท์หลักทางการเมืองหรือมี ความแพร่หลาย มากไปกว่านั้น จากการสำรวจเอกสารในปลายรัชกาลที่ห้าและต้นรัชกาลที่หก การใช้คำว่า “ดีมาอะคระซี” หรือ “Democracy” ยังไม่ปรากฏการใช้อย่างแพร่หลายในฐานะที่เป็นชุด คำศัพท์ทางการเมืองหลักของสยามเช่นกัน โดยผู้วิจัยพบว่า พระองค์เป็นผู้ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายของคำแปลที่มาจากคำว่า “Democracy” ในภาษาอังกฤษ และมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งว่าพระองค์รู้จักและคุ้นเคยกับคำนี้จากการที่พระองค์ได้รับการศึกษามาตั้งแต่เมื่อทรงประทับใน ประเทศอังกฤษ และหลักฐานที่ชัดเจนที่สุดก็คือ การพิจารณาจากสำนวนในการแปลจากงานเขียน ต้นฉบับภาษาอังกฤษที่พระองค์ใช้การในอ้างอิงและการแปล ซึ่งจากในต้นฉบับภาษาอังกฤษ ผู้วิจัย พบว่า มีการเริ่มใช้คำว่า “democratic” มาอธิบายระบบการปกครองของตะวันตกสมัยใหม่บ้างแล้ว แต่กระนั้น ข้อสังเกตสำคัญก็คือ ต้นฉบับภาษาอังกฤษที่พระองค์อ้างอิงถึงนั้น ยังไม่มีการใช้คำว่า “democracy” เพื่อเรียกระบอบการเมืองทั้งระบอบแต่เพียงอย่างเดียว ต้นฉบับทั้งสองชิ้นที่พระองค์

⁴⁸⁸ อัครพาทู, “คำสั่งของผู้แปล” ใน เอมีล โยเซฟ. ดิลลอน, ความกระจ่างกระจายแห่งเมืองจีน, หน้า 160 - 162.

อ้างอิงถึงเป็นเพียงการใช้คำว่า “democratic” เพื่ออธิบายลักษณะบางประการของการปกครองโดยกษัตริย์ในกรณีของไอร์แลนด์ และในกรณีไม่มีกษัตริย์ของดิลลอน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของเบอร์นาร์ดคริก ที่เห็นว่าในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ยังไม่มีการใช้คำว่าในการเรียกระบบการเมืองทั้งระบอบ หากเป็นการใช้ในฐานองค์ประกอบ (element) หนึ่งของระบบการปกครองซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดการปกครองรูปแบบผสม (mixed government) อันเป็นจารีตภูมิปัญญาตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลมาจากกรีกและโรมัน⁴⁸⁹ ดังนั้น ความหมายและการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ของพระองค์ จึงหมายถึงลักษณะและองค์ประกอบของรูปแบบการปกครองที่ “ยึดหลักเอาความเห็นของราษฎรเป็นใหญ่”⁴⁹⁰ ที่อาจปรากฏในระบอบการปกครองที่มีกษัตริย์หรือไม่มีกษัตริย์ก็ได้

6.3 สรุปท้ายบท

จากหลักฐานที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ ตลอดจนหลักฐานที่เป็นข้อเขียนที่ได้มาจากการจับกุมคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 กล่าวได้ว่า สยามในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงช่วงเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น คำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” นั้นไม่ใช่คำที่ได้รับความนิยมและแพร่หลายในฐานะชุดคำศัพท์และภาษาทางการเมืองของสยามแต่เพียงอย่างเดียว

กระนั้นก็ดี ในช่วงเวลานี้ กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้จำแนกความแตกต่างระหว่างชุดภาษาทางการเมืองตะวันตกสำคัญอย่าง “Republic” และ “Democracy” ออกจากกัน และทรงใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาไทยในบริบทที่สื่อถึงความหมายของ “Democracy” และพระองค์ยังใช้คำดังกล่าวในฐานะองค์ประกอบของรูปแบบการปกครองที่อาจจะเกิดขึ้นในการปกครองในรัฐราชาธิปไตยและมหาชนรัฐอีกด้วย

ความแตกต่างสำคัญในรัชสมัยนี้เมื่อเปรียบเทียบกับรัชสมัยก่อนหน้าก็คือ การเกิดการตัดสินใจลงมือเปลี่ยนรูปแบบการปกครองตามแนวทางตะวันตกของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 นั้นเป็นหมุดหมายสำคัญที่แสดงถึงกระแสความต้องการในสังคม และปฏิกิริยาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

⁴⁸⁹ “As we will see, as recently as the 1900s statesmen and politicians in Britain and the United States could debate whether the democratic element in their constitutions and political systems was too great or too little.” In Bernard Crick, *Democracy: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), p.22.

⁴⁹⁰ อัครพาทู, *ปณิณณะคดี*, หน้า 66.

เกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดการครองราชย์ของพระองค์ในการแสดงให้เห็นว่าความต้องการที่จะเดินตามทาง
ตะวันตกนั้นหากไม่ไตร่ตรองให้ดี ก็อาจเกิดผลเสียยิ่งกว่าการปกครองในรูปแบบเดิม ดังที่เกิดกับกรณี
ของจีนหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มีความวุ่นวายและแตกแยกมากกว่าที่จะเกิดความ
เจริญรุ่งเรืองตามที่ฝ่ายสาธารณรัฐจีนได้มุ่งหวังไว้

บทที่ 7

“ประชาธิปไตย” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว - การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

“อย่างที่ท่านทราบดีอยู่แล้วว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดในทุกสิ่งซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ดีมากและเหมาะสมกับประเทศตราบเท่าที่เรามีพระเจ้าแผ่นดินที่ดี ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเอนกชนนิกรสมมติที่แท้จริงแล้วคงจะเป็นไปได้ว่าพระองค์จะทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ค่อนข้างดี ทว่าแนวความคิดนี้เป็นแค่เพียงทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติแล้วพระเจ้าแผ่นดินของสยามสืบทอดตามการสืบเชื้อสายที่มีตัวเลือกที่เป็นไปได้ค่อนข้างจำกัดอย่างมาก ในกรณีนี้จึงไม่แน่นอนว่าเราจะมีพระเจ้าแผ่นดินที่ดีอยู่เสมอ ฉะนั้นพระราชอำนาจเด็ดขาดจึงอาจจะกลายเป็นอันตรายที่แท้จริงต่อประเทศ นอกจากนี้สิ่งต่างๆได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ในสมัยก่อนการกระทำของพระเจ้าแผ่นดินเป็นสิ่งที่ไม่เคยถูกตั้งคำถาม ซึ่งค่อนข้างจะไม่ปลอดภัยที่ทำเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นบุคคลที่ควรเคารพสักการะอย่างสูงและพระราชโองการของพระองค์ถือเป็นกฎหมายอย่างแท้จริง ทว่าสิ่งต่างๆได้เริ่มเปลี่ยนแปลงใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินยังเป็นที่เคารพและเกรงกลัวอยู่มาก แม้ว่าในตอนปลายรัชกาลจะมีกลุ่มคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระเจ้าแผ่นดินในหลายหลายด้านแต่ก็มิได้เป็นไปอย่างเปิดเผย ในรัชสมัยที่เพิ่งสิ้นสุด หลายสิ่งหลายอย่างได้ทวีความเลวร้ายไปมาก ...พระเจ้าแผ่นดินกลายเป็นบุคคลที่รับอิทธิพลจากใครก็ตามที่เป็นคนโปรด ข้าราชการทุกคนต้องสงสัยว่ายกยอกหรือเล่นพรรคเล่นพวกไม่มากนักน้อย โชคดีที่เจ้าฟ้าชายยังคงได้รับความเคารพดังเช่นที่เคยเป็นมา สิ่งที่น่าเสียใจอย่างยิ่งก็คือสภา⁴⁹¹ เป็นที่เกลียดชังอย่างมากและหลายปีต่อมาก็เกือบจะถูกเยาะเย้ย การถือกำเนิดขึ้นของหนังสือพิมพ์ FREE PRESS ทำให้สถานการณ์ในขณะนั้นขยายตัวเลวร้ายมากขึ้น ฐานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นสิ่งที่ตกอยู่ในสภาวะลำบาก การเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศแสดงให้เห็นถึงสัญญาณอย่างชัดเจนว่าระบอบเอกราธิปไตยเหลือน้อยลงเต็มที่ ถ้าจะให้ราชวงศ์ดำรงอยู่ต่อไป ก็ต้องหาทางป้องกันต่อต้านพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่ทรงพระปรีชาญาณสยามควรจะมีรูปแบบใด ?”⁴⁹²

⁴⁹¹ ในฉบับภาษาอังกฤษใช้คำว่า Court ใน Prajadhipok, “Problem of Siam” in Benjamin A. Batson, *Siam's Political Future: Document from the End of The Absolute Monarchy* Compiled and edited with Introduction by Benjamin A. Batson (New York: Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University, 1974), 15.

⁴⁹² พระราชหัตถเลขาที่พระองค์มีไปถึงนายฟรานซิส บี. แซयर อดีตที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 ในช่วงต้นรัชกาล ใน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ปัญหาของสยาม” ใน เบนจามิน เอ. บัทสัน, *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม* กาญจน์ ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์ บรรณาธิการแปล (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543), หน้า 417-418.

7.1 เกริ่นนำ

นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมา เริ่มมีการปรากฏขึ้นของศัพท์ทางการเมืองอย่าง “เดโมกราซี” และ “ประชาธิปไตย” อย่างแพร่หลายมากขึ้นเมื่อเทียบกับช่วงก่อนหน้า จากอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาที่ผู้วิจัยในบทที่สามซึ่งแสดงให้เห็นว่า คำว่า “Democracy” ในโลกตะวันตกนั้นมีการใช้อย่างแพร่หลายมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดภายหลังสงครามโลกครั้งแรก

โดยผู้วิจัยพบว่า ความหมายของประชาธิปไตยตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสยามนั้นมียุ่อย่างน้อยห้าความหมายด้วยกัน ประกอบไปด้วย **ความหมายแรก** หมายถึงการปกครองในรูปแบบที่ไม่มีกษัตริย์หรือมหาชนรัฐที่ตรงกับคำว่า “Republic” ในภาษาอังกฤษ **ความหมายที่สอง** หมายถึงองค์ประกอบ (element) หนึ่งของระบบการปกครองที่ให้ความชอบธรรมกับพลเมือง **ความหมายที่สาม** หมายถึงการปกครองของเอเธนส์โบราณยุคประชาธิปไตย **ความหมายที่สี่** หมายถึงรูปแบบการปกครองรูปแบบตัวแทนสมัยใหม่โดยยกตัวอย่างฝรั่งเศส อเมริกา และอังกฤษ และ **ความหมายที่ห้า** ได้แก่อำนาจพลเมืองหรืออำนาจประชาชน

โดยเนื้อหาในบทนี้แบ่งออกเป็นสามส่วนหลัก ๆ ด้วยกัน ส่วนแรกได้แก่การกล่าวถึงภาพรวมของภาษาทางการเมืองในสยามหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ผ่านความหมายในปทานุกรมและบทความในหนังสือพิมพ์ หลังจากนั้นจะเป็นการกล่าวถึงความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่ปรากฏในงานตำราและสารคดีทางการเมือง และพระราชดำริเกี่ยวกับประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และหลวงประดิษฐมนูธรรม ตามลำดับ

7.2 “ประชาธิปไตย” ในพจนานุกรม

การปรากฏขึ้นครั้งแรกของคำว่า “ประชาธิปไตย” ในพจนานุกรมหรือที่เรียกกันว่า ปทานุกรมในสมัยนั้น ผู้วิจัยพบว่าปรากฏครั้งแรกในปทานุกรมสำหรับโรงเรียน ที่จัดทำโดย กรมตำรากระทรวงศึกษาธิการ ฉบับปี พ.ศ. 2463 และในฉบับปี พ.ศ. 2470 ก็ยังคงข้อความเดียวกัน จากคำนำของปทานุกรมฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2470 ได้บอกประวัติความเป็นมาว่า ปทานุกรมฉบับนี้ ได้ลงมือรวบรวมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2427 เป็นต้นมา ในความรับผิดชอบของกรมศึกษาธิการ โดยมีขุนประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นแม่กองรวบรวม และมีการตีพิมพ์ครั้งแรกใน ปี พ.ศ. 2434 และ

ตีพิมพ์ครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2444⁴⁹³ แต่การตีพิมพ์ในสองครั้งแรกนั้นยังไม่ปรากฏคำว่า “ประชาธิปไตย” แต่เพียงอย่างเดียว

ต่อมา หน้าที่ในการรวบรวมตอกอยู่กับพระอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) และได้มีการตีพิมพ์ฉบับเพิ่มเติมอีกครั้งในปี พ.ศ. 2463 และ พ.ศ. 2470⁴⁹⁴ โดยนับตั้งแต่ฉบับปี พ.ศ. 2463 เป็นต้นมา ได้ปรากฏคำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นครั้งแรก ในความหมายของชื่อรัฐบาลที่มีประธานาธิบดีเป็นหัวหน้า ซึ่งเป็นความหมายแรกที่มีการใช้ในสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา โดยมีเนื้อความดังนี้คือ

“ประชา, ประชากร ส. น. หมุ่สัตว์, ชาวเมือง **ประชาธิปไตย** ส. น. รัฐบาลที่มี
ชาวเมืองเป็นใหญ่, เป็นชื่อรัฐบาลที่มีประธานาธิบดีเป็นหัวหน้า คู่กับ ราชาธิปไตย รัฐบาลที่มี
พระราชาเป็นใหญ่”⁴⁹⁵

การบัญญัติความหมายของปทานุกรมทางการของสยาม ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะมีอิทธิพลต่อการใช้ศัพท์คำนี้ในภายหลังต่อมาพอสมควร ด้วยเหตุที่เป็นการบัญญัติโดยหน่วยงานราชการ ที่ทำให้ความหมายดังกล่าวถือเป็นความหมายที่เป็นทางการ และส่งผลให้มีความเข้าใจว่าศัพท์ “ประชาธิปไตย” ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีความหมายเท่ากับการปกครองที่มีประธานาธิบดีเป็นหัวหน้ารัฐบาลหรือตรงกับความหมายของ “Republic” ในภาษาอังกฤษเท่านั้น ทั้งในช่วงเวลาร่วมสมัยและการตีความต่อมาในภายหลัง⁴⁹⁶ และต้องรอจนถึง พ.ศ. 2493 จึงมีการ

⁴⁹³ กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, ปทานุกรม กรมตำรา กระทรวงธรรมการ พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, 2470), หน้า คำนำ.

⁴⁹⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้าเดียวกัน.

⁴⁹⁵ กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ, ปทานุกรมสำหรับโรงเรียน (พระนคร: กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ, 2463), หน้า 237. ในขณะที่ปทานุกรมฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. 2470 นั้นมีความหมายคงเดิมได้แก่ “ประชา ส. (ม. ปชา) น. หมุ่คนหรือหมุ่สัตว์. ประชาธิปไตย [-ปะไต] ส. น. รัฐบาลที่มีชาวเมืองเป็นใหญ่, เป็นชื่อรัฐบาลที่มีประธานาธิบดีเป็นหัวหน้า คู่กับ ราชาธิปไตย รัฐบาลที่มีพระราชาเป็นใหญ่” ดูเพิ่มเติมใน กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, ปทานุกรม กรมตำรา กระทรวงธรรมการ พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, 2470), หน้า 428.

⁴⁹⁶ ตัวอย่างการตีความต่อมาในภายหลังที่ได้รับอิทธิพลจากปทานุกรมฉบับนี้ อาทิ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: โครงการตำราทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2535), หน้า 215; นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2538) (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557) หน้า 97; ญัฐพล ใจจริง, “100 ปีของความพยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตย: “คณะ ร.ศ. 130” และความเป็นมาของความคิด “ประชาธิปไตย” ในประเทศไทย” ใน สุรชัย ยิ้มประเสริฐ และทิพย์พาวร ตันติสุนทร บรรณาธิการ, จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2557), หน้า 81-82; ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉันทน์ ของท่าน และของเธอ” ใน ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2558), หน้า 39.

เปลี่ยนแปลงความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานว่าหมายถึง “แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่”⁴⁹⁷

7.3. ภาษาทางการเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์

จากบริบทของความนิยมในการใช้คำว่า “Democracy” ในโลกภาษาอังกฤษหลังมหาสงครามเป็นต้นมา หน้าหนังสือพิมพ์ถือเป็นตัวชี้วัดที่ดีที่แสดงให้เห็นการแพร่กระจายของการใช้คำดังกล่าว จากการสำรวจหน้าหนังสือพิมพ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมานั้น พบว่า กระแสความนิยมในการใช้คำดังกล่าว ได้แพร่เข้ามาสู่สังคมสยามในลักษณะที่เข้มข้นมากขึ้นสอดคล้องกับบริบทโลกอย่างยิ่ง กล่าวคือ ในหน้าหนังสือพิมพ์เริ่มปรากฏการใช้คำว่า “ดีโมเครซี” หรือการถาเลียงเสียงจากศัพท์ “Democracy” มากขึ้น ซึ่งจะต่างไปจากช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้ที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่ายังไม่ปรากฏการใช้คำว่า “Democracy” หรือ “ดีโมเครซี” แต่เพียงอย่างเดียว

ก. กฎหมายธรรมนูญประเพณี (คอนสติติวชันแนลลอร์)⁴⁹⁸

กฎหมายที่สำคัญในการปรากฏคำว่า “ดีโมเครซี” ในหน้าหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลานั้น ปรากฏในบทความไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนและชื่อหนังสือพิมพ์ ลงวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2466 เรื่อง กฎหมายธรรมนูญประเพณี (คอนสติติวชันแนลลอร์) เริ่มปรากฏคำว่า “ประชาธิปไตย” พร้อมกันกับคำว่า “ดีโมเครซี” โดยเนื้อหาของบทความมีภาพรวมที่ต้องการเสนอให้สยามได้มีกฎหมายธรรมนูญประเพณีหรือคอนสติติวชันแนลลอร์ ข้อสังเกตสำคัญก็คือ ในบทความนี้มีการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” โดยวงเล็บคำว่า “ดีโมเครซี” แล้ว นั่นหมายความว่า คำว่าประชาธิปไตย มีการใช้ในความหมายที่สื่อถึงคำว่า “Democracy” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งสอดคล้องกับบริบทหลังยุคสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เกิดการแพร่หลายและความนิยมของการนำว่า “Democracy” ไปใช้เรียกหรืออธิบายระบอบการเมืองของตะวันตกมากขึ้น มากไปกว่านั้น ผู้เขียนบทความนี้ยังมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองในฐานะของหุ้นส่วนกัน โดยยกอุปมาเปรียบเทียบระหว่างบริษัทหรือสมาคมการค้า ที่ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองก็ต่างมีหุ้นอยู่ในบริษัทด้วยกันทั้งสิ้น โดย

⁴⁹⁷ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของประชาธิปไตยเอาไว้ว่า “ประชา น. หมู่คน (ส.; ป. ปชา), ... ประชาธิปไตย น. แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่. ประชาบาล น. การปกครองพลเมืองในท้องถิ่น. ประชาภิบาล น. ผู้ปกครองพลเมือง, การปกครองชาวเมือง. (ส.).” โปรดดูเพิ่มเติมใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2493 (พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2493), หน้า 563.

⁴⁹⁸ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 น.20.6/88 การปกครองประเทศไทย ความเห็นคณะหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ (2 ก.ค. 2465 – 14 มิ.ย. 2467)

ประชาชนก็เหมือนผู้ถือหุ้นของบริษัท และผู้ปกครองก็เหมือนผู้อำนวยการและคณะกรรมการของบริษัท ที่มีภาระหน้าที่ที่จะต้องบริหารจัดการบริษัทหรือประเทศให้นำไปสู่ความเจริญ โดยมีบริคนสนธิหรือข้อบังคับของบริษัท ที่เปรียบกับกฎหมายธรรมนูญการปกครองที่ป้องกันกระกระทำที่ไม่ถูกต้องของกรรมการผู้นำนายการบริหารบริษัทหรือผู้ปกครองและเหล่าเสนาอำมาตย์

“ธรรมดาบริษัทหรือสมาคมการค้าขาย ย่อมต้องมีบริคนสนธิและข้อบังคับ สำหรับกำหนดอำนาจหน้าที่และสิทธิของกรรมการและผู้ถือหุ้น เพื่ออำนาจการของบริษัทและสมาคมให้ดำเนินไปโดยยุติธรรม กรรมการหรือผู้ถือหุ้นจะละล้าละลังกระทำการโดยอัตโนมัติฝ่าฝืนข้อบังคับไปไม่ได้ (ถ้าขึ้นทำ-ความฉิบหายก็มีมาทันที) ฉะนั้น ประเทศก็เปรียบเหมือนบริษัทใหญ่บริษัทหนึ่ง มีราษฎรเป็นผู้ถือหุ้น คณะรัฐบาล (ผู้ถือหุ้นเหมือนกัน) เป็นกรรมการผู้อำนวยการของประเทศ (ซึ่งเปรียบด้วยบริษัทใหญ่) ให้ดำเนินไปสู่ศูนย์ไชยแห่งความเจริญด้วยอุบายอันเดียวกันฉนั้น”⁴⁹⁹

ต่อมา ผู้เขียนจึงอธิบายต่อมาว่า ไม่ว่าจะเป็นประเทศที่ปกครองอย่างสมบูรณ์ญาสิทธิราชอย่างประเทศสยาม หรือประเทศที่ปกครองอย่าง “ประชาธิปไตย (ดีโมแครซี)” ที่ถือว่าเป็น “รัฐบาลของราษฎรที่ปกครองราษฎรด้วยตนเอง” ทั้งสองแบบราษฎรก็ถือเป็นเจ้าของประเทศเช่นเดียวกันทั้งสิ้น

“ประเทศใดที่การปกครองเป็นสมบูรณ์ญาสิทธิราช (แอ็บโซลูตมอนากี) อย่างประเทศสยามเราก็คือ หรือเป็นประชาธิปไตย (ดีโมแครซี) ซึ่งเป็นรัฐบาลของราษฎรปกครองราษฎรด้วยตนเองก็ดี ราษฎรทุกคนมีสิทธิเป็นเจ้าของประเทศด้วยกันทั้งนั้น ประเทศอยู่ได้ด้วยคามมีราษฎร หากจะมีแต่รัฐบาลโตกเตกอยู่คณะเดียวแล้ว ก็หาใครเรียกว่าประเทศไม่ เหตุฉะนั้นจะกล่าวว่าราษฎรทุกคนต่างถือหุ้นของบริษัทอันใหญ่ กล่าวแล้วคือประเทศ ก็ไม่เป็นการเปรียบเทียบอันผิดจากความเป็นจริงมิได้ ก็เมื่อราษฎรทุกคนจะต้องเป็นผู้ได้เสียในวิถีที่ประเทศจะดำเนินไปสู่ความเจริญ หรือความหายนะเช่นนี้แล้ว ผู้ที่มีสติไม่วิปลาส คงไม่ปฏิเสธที่จะไม่ให้ราษฎรรับรู้ในวิธิดำเนินการของประเทศไม่ใช่หรือ?”⁵⁰⁰ (เส้นใต้และการเน้นข้อความของผู้วิจัย)

ข้อพิจารณาที่สำคัญในที่นี้ก็คือ แน่นนอนว่า ผู้เขียนได้ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายที่โยงไปสู่ศัพท์ทางการเมืองในภาษาอังกฤษว่า “Democracy” แล้ว แต่กระนั้นก็ดี ความหมายของ “ประชาธิปไตย” ของผู้เขียนบทความนี้ ยังยากที่จะวินิจฉัยได้อย่างชัดเจนว่า รัฐบาลแบบราชาธิปไตยอำนาจจำกัดหรือกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญนั้นมีลักษณะเป็น “ประชาธิปไตย” หรือไม่ ด้วยเหตุที่ผู้เขียนบทความนี้ต้องการสื่อถึงการที่สยามต้องการมีรัฐธรรมนูญในการปกครองมากกว่า ดังที่เขานิยามต่อมาว่า สิ่งสำคัญในประเทศสยาม ณ เวลานั้น คือความจำเป็นที่จะต้องมีกฎหมายธรรมนูญการปกครอง

⁴⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

หรือรัฐธรรมนูญ เพื่อควบคุมทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองที่ต่างถูกครอบงำด้วยกิเลสที่จะพาหันเหไปสู่ทิศทางที่ไม่ถูกต้อง อนึ่ง ในมุมมองของผู้เขียนบทความนี้ กฎหมายรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายธรรมนูญประเพณีนั้น ไม่จำเป็นที่จะต้องมีแต่ในประเทศที่ปกครองแบบ “ประชาธิปไตย (ดีโมแครติก กิ๊อฟเวอนเมนต์)” เท่านั้น หากแต่ประเทศที่พระมหากษัตริย์ทรงอำนาจเด็ดขาดหรือที่ผู้เขียนบทความนี้ใช้คำว่า “อิตาธิปไตย” ก็สามารถที่จะมีได้และให้ผลดีแก่ประเทศ และควรที่จะจัดให้มีเพื่อเป็น “สุขาภิบาลป้องกันไข้” ตามความเห็นของเขาเช่นเดียวกัน ดังความตอนนี้เป็น

“...ประเทศสยามเราในเวลานี้ หากจะเปรียบกับบริษัทดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ก็อาจจะแบ่งออกได้ว่าคณะรัฐบาลมีหมู่เสนาอำมาตย์ราชเสวกเปนกรรมการ และราษฎรเปนผู้ถือหุ้น แต่บริษัทของเรา ยังหาได้มีบริคนสนธิและข้อบังคับของบริษัทไม่ เท่ากับยังขาดธัมมะวินัยที่กรรมการและผู้ถือหุ้นจะพึงประพฤติตามน่านี่ และถ้าไม่ลืมหูกรรมตาตั้งว่ามาแล้ว ทั้งกรรมการและผู้ถือหุ้นก็ยังครอบงำไปด้วยอุปกิเลสด้วยกันทั้งนั้น เพราะทุกคนยังมิได้เป็นอาริยะบุคคล ใครจะอวดดีเพียงความจริงในข้อนี้ไม่ขึ้นเลย เราจึงเห็นว่าเพื่อความรู้เรื่องของประเทศอันเป็นที่รักยิ่งของเรา ประเทศเราจึงควรที่จะร่างบริคนสนธิและข้อบังคับขึ้นให้เป็นกิจจะลักษณะเสียที บริคนสนธิที่วานี้ใช้ชื่อในโลก คือกฎหมายธรรมนูญประเพณีการปกครองนั่นเอง ...กฎหมายธรรมนูญประเพณีไม่จำเป็นจะต้องมีแต่เฉพาะในประเทศที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย (ดีโมแครติก กิ๊อฟเวอนเมนต์) แม้ในประเทศที่มีพระราชาทรงอำนาจเด็ดขาดเป็นอิตาธิปไตย ก็อาจจะมีได้ กฎหมายชนิดนี้ย่อมมีคุณในการรั้งข้าราชการไม่ให้กระทำการเลวชืดหรือละเว้นไม่กระทำการตามหน้าที่เปรียบเหมือนห้ามล้อที่สำคัญสำหรับป้องกันมิให้รถเดินถลาลากในบางขณะที่มีมันจะเดินนอกคอกนอกทางไปฉะนั้น เราจึงเห็นว่าในสมัยที่บ้านเมืองของเรากำลังตกอยู่ในฐานะที่ฝ่ายราษฎรกำลังจะรู้สึกตัวเผยอศรีษะขึ้น และความเปนไปของโลกก็กำลังก้าวร้าวอยู่เช่นนี้ ประเทศเราไม่ควรรอไว้ให้เกิดเสียก่อน จึงตั้งยา ควรจัดการสุขาภิบาลป้องกันไข้ไว้เสียก่อนดีกว่า”⁵⁰¹ (เส้นใต้และการเน้นข้อความของผู้นิพนธ์)

กล่าวโดยย่อ บทความนี้สะท้อนให้เห็นถึงการปรากฏขึ้นของ “ประชาธิปไตย” ในความมุ่งหมายที่สื่อถึง “Democracy” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งแตกต่างไปจากการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ที่มักสื่อถึง “Republic” ที่ค่อนข้างปรากฏอย่างแพร่หลายในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระแสความนิยมของคำว่า “Democracy” ที่ได้รับความนิยมและมีการใช้อย่างแพร่หลายมากขึ้นในบริบทของโลกภาษาอังกฤษ และแพร่เข้ามาสู่สยามจนปรากฏเป็นคำศัพท์ทางการเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์ของสยามเช่นกัน

⁵⁰¹ เรื่องเดียวกัน.

ข. สมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศในโลก

ส่วนบทความที่ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนและหนังสือพิมพ์ เรื่อง “สมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศในโลก” ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2466 [1923] ภาพรวมของบทความนั้นแสดงให้เห็นความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศต่าง ๆ ในโลก และแสดงให้เห็นถึงกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกที่เปลี่ยนไปในทางที่ให้สิทธิ์เสรีภาพกับพลเมืองมากขึ้น แต่กระนั้นก็ตาม บทความชิ้นนี้ก็แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นั้นมิได้นำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นเสมอไป โดยเฉพาะกับการเปลี่ยนแปลงในจีนและรัสเซียที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นสิ่งเลวร้ายกว่าเดิม โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจในวิธีการปกครอง ซึ่งผู้เขียนบทความนี้แสดงให้เห็นว่าสยามควรปกครองในรูปแบบเดิมเนื่องจากชาวสยามยังไม่มีความรู้อย่างกระจ่างแจ้งในการปกครองตนเอง สำหรับกรณีของคำว่า “ประชาธิปไตย” บทความนี้จะใช้ในความหมายของการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์ ดังความในตอนนั้นคือ

“...ประเทศตะวันตกคือทวีปยุโรปนั้น ถึงในกาลโบราณมาก็มีการปกครองหลายอย่าง บางประเทศมีการปกครองเป็นประชาธิปไตยหรือรีพับลิค มีที่ประชุมรัฐสภาซึ่งสมาชิกสภานั้นล้วนได้เลือกสรรมาแต่คนชั้นสูงโดยมาก บางประเทศก็มีเจ้าแผ่นดินปกครองอย่างประเทศทั้งหลายในทวีปเอเชีย ต่อ ๆ มาราชฎาขึ้นสามัญซึ่งเปนพลเมืองส่วนมากได้รู้สึกว่ ตนถูกบีบคั้นจากพวกที่มีอำนาจในบ้านเมืองมากเกินไป เบนต้นว่าใช้ความกดขี่ข่มเหงอันไม่เป็นธรรมบ้าง เก็บภาษีอากรอย่างหนักบ้างโดยมิได้เอาใจใส่ต่อความทุกข์ร้อนของคนส่วนมากบ้าง พลเมืองชั้นสามัญจึงพากันขัดแย้งต่อสู้ก่อการณยุ่งยากขึ้น จนรัฐบาลทนไม่ไหวแล้วก็ต้องยอมให้สิทธิ์เสรีภาพแก่พลเมืองดีขึ้นตามลำดับ”⁵⁰² (การเน้นข้อความของผู้วิจัย)

แม้กระนั้น ผู้เขียนบทความนี้ก็ยังแสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้นนั้นหาได้นำมาสู่สิ่งที่ดีขึ้นเสมอไป โดยผู้เขียนยกกรณีของประเทศจีนและฝรั่งเศส ในกรณีของตัวอย่างที่ไม่ดี ในขณะที่เขาเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของเยอรมนี ออสเตรีย ตลอดจนประเทศกรีซและตุรกีนั้นถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดสิ่งที่ดีขึ้นกว่าเดิม ด้วยเหตุของความรู้และความชำนาญในทางการเมืองของชาติเหล่านี้เป็นสำคัญ

“ในบรรดาประเทศเพื่อนบ้านของเรา มีที่น่าสลดใจอยู่อีกประเทศก็คือประเทศจีน ฐานะของจีนตั้งแต่ล้มรัฐบาลแมนจูมาแล้วยังไม่ฟื้นดีขึ้นและที่เปิ่นช่นนี้คนส่วนมากพากันโทษรัฐบาลรีพับลิกว่าจัดการไม่ดีบ้าง เจ้านาที่ชั้นสูงทำการโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว บ้างว่าเปลี่ยนประเพณีอันลัทธิเก่า คำนีเดียนเหล่านี้อาจเปนได้ทุกอย่าง แต่เมื่อมาใคร่ครวญดูให้ดีก็เห็นว่า ที่รัฐบาลแมนจูทำการโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวในเวลานั้น ก็ไม่น้อยไปกว่าเจ้านาที่ชั้นสูงของรัฐบาลในเวลานี้ รัฐบาลปกครองพลเมืองไม่เป็นธรรมอยู่หลายอย่าง เมื่อความเร่าร้อนมันดูหนักขึ้นก็ต้องระเบิดออกมาทีหนึ่ง ซึ่งอาจเปนผลดีหรือร้ายแก่ประเทศได้ทั้งสองทาง แปลว่ามันต้องดำเนินไปตามวิญญูะของมัน ถ้ารัฐบาลแมนจูปกครองคืออยู่

⁵⁰² เรื่องเดียวกัน.

การยุ่งยาก..(ไม่ชัด)..มีขึ้นไม่ได้ด้วยเอง อันนี้ไป..(ไม่ชัด)...ของการปกครองประเทศทั่วไป ...ไม่ชัด...
เปลี่ยนแปลงถึงเล็ดนองแผ่นดิน ก็น้อยแห่งนักที่จะถึงแก่ความสันติภาพได้ในเร็ววัน ตัวอย่างเห็นได้ง่ายก็
คือฝรั่งเศส กว่าจะถึงซึ่งความสันติภาพได้จริง ๆ ก็ต้องล้มลุกคลุกคลานกินเวลาตั้ง ๗๐ ปี...

...การเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองของประเทศเยอรมัน ประเทศออสเตรีย ประเทศกรีซ และ
ประเทศตุรกีเหล่านั้น คงดำเนินไปในทางที่เป็ผลสำเร็จ ด้วยราษฎรพลเมืองมีความเฉลียวฉลาดได้
เล่าเรียนศึกษาอบรมรู้ทางการเมืองมีอยู่เป็นส่วนใหญ่ และทั้งเหมาะสมกับบ้านเมืองของเขาที่ได้เคยมี
ธรรมนูญการปกครองกันอย่างคอนสติติวชันมอนากีมา พวกกันอย่างสิ้นก็คือคนของเขาได้เคยทำเคย
ชำนาญมาแล้ว ชั่วแต่กลับมากปกครองกันอย่างที่ไม่มีเจ้านายเท่านั้น เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงวิธี
ปกครองของประเทศเหล่านี้จึงเป็นไปได้โดยเรียบร้อย ไม่ยุ่งเหยิงเช่นประเทศจีนและประเทศรัสเซีย”⁵⁰³

ดังนั้น ในกรณีของสยาม ผู้เขียนบทความจึงเห็นว่า ถึงแม้ว่าจะมีข้อเรียกร้องให้มีการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองตามสมัยนิยมของโลก ถึงแม้ว่าจะเป็นเจตนาที่ดี แต่สยามก็ยังไม่ถึงสมัยที่จะ
มีการปกครองในรูปแบบอื่นเนื่องจากชาวสยามยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในการปกครองรูปแบบใหม่ที่
มีตะวันตกเป็นแบบอย่างดีพอ และอาจจะก่อให้เกิดผลร้ายมากกว่าผลดีดังเช่นกรณีประเทศที่ประสบ
กับความล้มเหลวตามที่ผู้เขียนยกมา

“เราได้กล่าวมาแล้วว่าโลกหมุนเวียน และเนื่องจากที่ต่างประเทศเขานิยมของใหม่นั้น ใน
ประเทศสยามจึงมีผู้ทะเยอทะยานกันอยากจะให้เปลี่ยนวิธีปกครองบ้าง เช่นให้พระราชาธิบดีอยู่ได้
อำนาจกฎหมาย มีปาร์เลิเมนต์ปล่อยให้ราษฎรมีเสียงในทางราชการอะไรต่ออะไรนั้น ความ
ทะเยอทะยานนี้จะเหมาะเอาว่าเปนความมักใหญ่ใฝ่สูงหาได้ไม่ เปนด้วยเจตนาดีโดยแท้ แต่เสียด้วยที่ผู้
ทะเยอทะยานนี้ไม่มีความรู้ดีพอนั้น วิธีปกครองประเทศสยามจะเปลี่ยนแปลงให้เป็นอย่างอื่นยัง
ไม่ได้เป็นเวลานาน ด้วยคนของเราขาดความรู้ความชำนาญ การเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองให้ผลร้ายแก่
ตัวเรา และครอบครัวของเราเองอย่างมหันต์”⁵⁰⁴

มากไปกว่านั้น ผู้เขียนยังได้ยกตัวอย่างความล้มเหลวของการจัดให้มีรัฐสภาในกรณีของ
รัสเซียและจีนที่เกิดความวุ่นวายจนถึงขนาดที่เอากะปุกหมึกขว้างใส่หน้ากัน รวมไปถึงอันตรายที่
อาจจะเกิดจากการผูกใจพยาบาท โดยเฉพาะกับกรณีของสยามที่ผู้เขียนเห็นว่ามินิสัยที่ชอบเจ็บร้อน
แทนนาย ที่จะก่อผลร้ายมากกว่าผลดีหากมีปาร์เลิเมนต์ขึ้นบ้าง ผู้เขียนบทความจึงสรุปว่า สยามควร
ปกครองโดยพระราชาธิบดีมีอำนาจเหนือกฎหมาย และมีเสนาบดีที่ซื่อสัตย์สุจริตมากกว่าที่จะ
เปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่รูปแบบของตะวันตก

⁵⁰³ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰⁴ เรื่องเดียวกัน.

“ประเทศรัชเซียในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าชาร์บรมราชาธิราช ราษฎรควรอยู่อย่างมีความสุข มีปาร์ลีย์เมนต์ แต่สมเด็จพระเจ้าชาร์ทรงมีพระญาณเห็นเหตุการณ์ไกล จึงไม่ทรงโปรดให้มีปาร์ลีย์เมนต์ อย่างแท้จริง แต่ได้ทรงโปรดให้มีสภาเรียกว่าคูมาเป็นการทดลองดูก่อนและพระองค์ทรงไว้ซึ่งพระราช อำนาจจะยุบสภานี้ได้ แต่พอเปิดสภาสมาชิกได้ไล่กันไปไม่ได้นานเท่าใดก็เกิดยุ่ง ด้วยต่างฝ่ายต่างจะเอา อย่างนี้ อย่างโน้น จนสมเด็จพระเจ้าชาร์ต้องทรงให้ยุบสภาต่อมาถึง ๒ ครั้ง ประเทศจีนก็อีกเหมือนกันจนถึง สมาชิกปาร์ลีย์เมนต์เอากระบูกหมักขว้างหน้ากัน ยิ่งสมาชิกใดมีพวกพ้องลูกสมุนที่เกรงมาก ถึงแม้ตัว สมาชิกไปได้เลี้ยงแพะหมา สะกดอารมณ์ในพยาบาทก็จริง แต่ลูกน้องคงอดเจ็บแค้นแทนไม่ได้ ด้วยพวก เรานิสัยชอบเจ็บร้อนแทนนายพลที่สุดอาจจะมีกรลอบทำร้ายกันเท่านั้น ผลดีจะไม่ได้เลย จะได้แต่ ผลร้ายเท่านั้น ขอให้ไตรตรองกันให้รอบคอบเถิด อาศัยเหตุตั้งที่เราบรรยายมานี้ ประเทศสยามต้องมี พระราชาธิบดีทรงพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดเหนือกฎหมายเป็นประมุข และมีเสนาบดีที่ซื่อสัตย์สุจริตเป นคณะรัฐบาลรับราชการสนองพระเดชพระคุณไปตามพระบรมราโชบายโดยแน่วแน่ ไม่แปรปรวน”⁵⁰⁵

กล่าวโดยสรุป บทความชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกและการรับรู้ ถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในสยาม และความตึงเครียดของชาวสยามส่วนหนึ่งที่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้าดังเช่นตะวันตก กระนั้น บทความฉบับ นี้ก็แสดงให้เห็นถึงทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตลอดจนความเหมาะสมของจังหวะเวลาในการ เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในด้านของความรู้และความชำนาญของพลเมือง ซึ่งผู้เขียนบทความนี้ยังเห็น ว่าสยามยังไม่มีความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ค. ระคายหูเต็มที

อีกตัวอย่างหนึ่ง ได้แก่ บทความไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน เรื่อง “ระคายหูเต็มที” ตีพิมพ์ใน หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ลงวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2468 [1925]⁵⁰⁶ ภาพรวมของบทความเป็น ปฏิกริยาที่ผู้เขียนมีต่อหนังสือพิมพ์ฟิลิปินส์ชื่อ “มะนิลาไทม์” โดยไล่เรียงว่า ผู้เขียนบทความได้มี โอกาสไปประเทศฟิลิปปินส์และได้อ่านหนังสือพิมพ์มะนิลาไทม์ และหนังสือพิมพ์ดังกล่าวลงข้อความ กล่าวหาว่าประเทศสยามเป็นเอกราชอยู่ได้ทุกวันนี้ เพราะการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างมหาอำนาจ สองชาติคือประเทศฝรั่งเศสและอังกฤษ และตกเป็นเบี้ยล่างของทั้งสองชาติชนิดที่ “ประเดี๋ยวรัฐบาล ได้รับคำสั่งจากกรุงลอนดอน ประเดี๋ยวก็ได้รับคำสั่งจากกรุงปารีส” ส่งผลให้ผู้เขียนเกิดอาการ “ระคายหู” แต่ข้อที่น่าสนใจก็คือ ผู้เขียนบทความใช้คำว่า “ติโมคเครซี่” ในการอธิบายการปกครอง

⁵⁰⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰⁶ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 น.20.6/100 ปัญหาสิทธิการปกครองประเทศสยาม (1 พ.ย. 2467 – 18 พ.ค.

ของสยามในสมัย “แอบโซลูตโมนากี” กล่าวคือ ผู้เขียนมองว่า แม้ว่าสยามจะมีการปกครองแบบ “แอบโซลูตโมนากี” แต่สยามก็มีการปกครองที่มีลักษณะ “ดีมอคเรซี” มากกว่าบางชาติที่ชอบโอ้อวดเสียอีก ดังที่เขาเขียนไว้ว่า

“...เราเห็นว่าผู้เขียนชาตมารยาตร์อันงาม และมีได้เขียนด้วยวิจารณ์แม้แต่อย่างใดเลย ข้อรองลงมา น่าจะเป็นด้วยผู้เขียนได้ฟังคำบอกเล่าเลอะเลือนไป สยามเป็นประเทศอิสระ จริงอยู่ การปกครองของประเทศสยามได้ชื่อว่าอัคราณาสีทริราช (แอบโซลูตโมนากี) คือพระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจเหนือกฎหมาย แต่การปกครองของสยามได้ให้ความชอบธรรมแก่พลเมืองโดยลักษณะดีมอคเรซี มากกว่าบางชาติที่โอ้อวดความอิสระภาพและมีความชอบธรรมเสมอภาคนั้นเสียอีก

เห็นได้ว่า บทความนี้ย่อมนำ “ดีมอคเรซี” ในบริบทของการกล่าวถึง “Democracy” ในภาษาอังกฤษอย่างชัดเจน ข้อที่น่าสนใจของบทความนี้ก็คือ การนำคำดังกล่าว มาใช้อธิบายลักษณะการปกครองของสยามในยุค “แอบโซลูตโมนากี” ที่อาจกล่าวได้ว่า “ดีมอคเรซี” ความหมายของผู้เขียนบทความนั้นก็คือ การปกครองที่ “ให้ความชอบธรรมแก่พลเมือง” ที่ผู้เขียนมองว่าสยามในเวลานั้นปกครองโดยให้ความชอบธรรมต่อพลเมืองหรือมีลักษณะการปกครองโดยสิทธิ์ขาดของพระมหากษัตริย์ที่มีลักษณะ “ดีมอคเรซี” นั่นเอง อนึ่ง ทศนะของผู้เขียนบทความนี้ยังมองว่า หากเปรียบเทียบการปกครองแบบ “อัคราณาสีทริราช” กับการปกครองที่ไม่ใช่รูปแบบอัคราณาสีทริราชของสหรัฐอเมริกาที่กระบวนการต่าง ๆ จะต้องผ่านขั้นตอนและการปรึกษารัฐสภาซึ่งประกอบไปด้วยคนจำนวนมากในประเด็นของการให้เอกราชแก่ฟิลิปปินส์แล้ว การปกครองแบบอัคราณาสีทริราชแบบยังให้ความหวังแก่เอกราชของฟิลิปปินส์มากกว่าการปกครองของสหรัฐฯ เสียอีกเพราะขึ้นแก่พระมหากษัตริย์ที่ทรงอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจแต่พระองค์เดียว ดังที่เขาทิ้งท้ายในบทความนี้ไว้ว่า

“ฟิลิปปินส์ จะเป็นเอกราชได้เมื่อไร? ข้อนี้เราเห็นว่า ยังจะต้องเจรจากันอีกหลายยก เพราะอเมริกาได้มาลงทุนลงแรงไว้มาก ทั้งชาวอเมริกันก็ได้เข้าไปตั้งหลักฐานมั่นคงอยู่ช้านานแล้วถ้าอเมริกาเป็นประเทศอย่าง อัคราณาสีทริราช เช่น สยาม ชาวฟิลิปปินส์ ยังพอจะมีหวังได้บ้าง เพราะข้อเด็ดขาดอยู่ที่พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว นี่ปัญหาทั้งหมด จะต้องส่งเข้าปรึกษาในสภาองเกรสส์ อันมีบุคคลส่วนมากในอเมริกา พวกนี้ เสียด้วยฟิลิปปินส์อยู่ เมื่อฉนี้โดยลำพังฟิลิปปินส์เห็นว่ายากที่จะสำเร็จได้จริงจิง คงได้แต่ผัดๆ ล่อๆ กันเรื่อยไป ถ้าใครทำหวั่นเสีย ก่อการยุ่งยากขึ้นเมื่อไร นั้นแหละจะกลับ เป็นเหตุให้เวลาอิสระภาพของคนยี่ดยี่ดียวออกไปอีก”⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ เรื่องเดียวกัน.

กล่าวโดยสรุป บทความชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงการใช้คำว่า “ديمोक्रेसี่” แบบการทับศัพท์โดยการถ่ายเสียงในฐานะคำศัพท์ทางการเมืองคำหนึ่ง แต่ทั้งนี้ ไม่ปรากฏว่า บทความชิ้นนี้ได้มีการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” หรือมีการแปลคำว่า “ديمोक्रेसี่” มาสู่คำว่าประชาธิปไตยแต่เพียงอย่างเดียว

ง. ที่ประชุมของเมืองไทย จะดีได้ก็ต้องเป็นที่ประชุมจริง ๆ

บทความเรื่องนี้ เป็นบทความไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2471 ในบทความฉบับนี้ ภาพรวมเป็นการพูดถึง “ที่ประชุม” หรือรัฐสภา โดยผู้เขียนบทความถือว่า ในยุคสมัยนั้น การมี “ที่ประชุมของโลก” (ในกรณีสันนิบาตชาติ) และ “ที่ประชุมของประเทศ” ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำมาซึ่งความเจริญทั้งของโลกและของประเทศ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนบทความก็ยังมองว่า การที่จะมีที่ประชุมหรือรัฐสภา เป็นความจำเป็นที่จะต้องเป็นที่ประชุมที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ส่วนรวมของประเทศ มากกว่าที่จะเป็นที่ทะเลาะวิวาทกัน โดยเฉพาะการที่สมาชิกในที่ประชุมมักจะไม่พอใจความเห็นที่ไม่ตรงกับของฝ่ายตน จนกลายเป็นการทำร้ายกัน และเก็บเอาเป็นความแค้นจนส่งผลเสียแก่ความเจริญของส่วนรวม⁵⁰⁸

สำหรับประเด็นของการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ผู้วิจัยพบว่า บทความชิ้นนี้ในความหมายของรัฐบาลที่ไม่มีกษัตริย์หรือตรงกับศัพท์ว่า “Republic” มากกว่าที่จะใช้ในบริบทของคำว่า “Democracy” โดยพิจารณาจากการที่เขาใช้คำนี้กับประเทศสหรัฐอเมริกา เยอรมนี ฝรั่งเศส ในการยกตัวอย่างที่ประชุมที่ดีและที่ประชุมที่มีปัญหา โดยเฉพาะกับประเทศที่เพิ่งมีการเปลี่ยนแปลงเป็น “ประชาธิปไตย” ที่มีคนจำนวนหนึ่งยังคงชื่นชอบการปกครองแบบเดิมยังมีอยู่ ดังที่เขากล่าวถึงในตอนนี้เป็น

“ที่ประชุมแผ่นดินที่ดีที่สุด จะต้องเป็นที่ประชุมของประเทศที่เอากำเนิดการปกครองอย่างประชาธิปไตยมาตั้งแต่ตลอด คือนับตั้งแต่เริ่มมีการปกครองขึ้น เช่นประเทศสหภาพสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ประเทศฝรั่งเศสแม้เป็นประชาธิปไตยก็ยังไม่ดีเพราะคนชอบแอ็บโซลูตที่ยังไม่ยอมเปลี่ยนหัวยังมีตัวอยู่ ประเทศเยอรมันนี่ที่เพิ่งเปลี่ยนการปกครองเป็นประชาธิปไตยได้เกิดฮั่นกันในที่ประชุมอย่างแรงๆ หลายนคราว ถึงกับหัวร้างข้างแตกก็เคยมี เพราะผู้ที่เลื่อมใสประมุขแอ็บโซลูต คือ ไกส์ซอร์นอกราชสมบัติที่ยังมีชีวิตอยู่นั้น ยังมีตั้งครึ่งประเทศ ยิ่งประเทศรัสเซียสมัยซาร์อยู่ เริ่มๆ จะตั้งที่ประชุมเอาชื่อบ้างเมื่อปี ค.ศ.1906 ที่เรียกว่าดูมา ก็ตั้งไปกระนั้น ลงท้ายไม่ตั้งดีกว่า เพราะ ประโยชน์ที่ได้จากการประชุมก็คือการ

⁵⁰⁸ ศรีกรุง (11 มิถุนายน 2471) อ้างถึงใน อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475: ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์ (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา, 2532), หน้า 367.

ไม่ประชุมนั่นเอง มีการหักคอปัญหาของที่ประชุมแล้วใส่หม้อต้มดักกินกัน ใครจะมีดีอย่างไรไม่ปรารถนา ฟังทั้งนั้น”⁵⁰⁹ (การเน้นข้อความเป็นของผู้วิจัย)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ผู้เขียนบทความนี้จะเห็นปัญหาของประเทศที่จัดให้มีที่ประชุมหรือ รัฐสภา แต่ผู้เขียนบท ก็ยังคงถือว่า การจัดให้มีที่ประชุมนั้นมีความสำคัญ และชื่นชมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่คิดจัดให้มีการทดลองการประชุมขึ้น แต่ปัญหาอยู่ที่คนเข้าประชุม ที่มัก เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน หรือถือโทษโกรธเคืองกัน จนไม่มีใครอยากออกความคิดเห็น ดังที่เขา กล่าวในตอนนีว่

“แต่จะอย่างไรก็ตาม ประเทศเหล่านั้นก็ต้องมีที่ประชุมรวมความคิดไว้อยู่แน่นอน **ประเทศ อังกฤษแม้เป็นราชาธิปไตยก็จริงโลกสรรเสริญว่าเป็นที่ประชุมที่ดีเยี่ยมอเมริกา เพราะอังกฤษมีสภา แผ่นดินมาแล้วตั้ง 600-700 ปี แปลว่า ได้เขียนบทเรียนไว้ต่อหน้าคนทุกคนชั้นแล้วเห็นผลจริง ๆ** **อำนาจแอ็บโซลูตจึงตกไป** มหาอำนาจเห็นผลของการประชุมที่ดีเช่นนี้จึงได้ตั้งที่ประชุมของโลกขึ้นที่เยเนวา ถูกละ เมื่อโลกรบกันทั้งๆ มีที่ประชุม แต่คิดว่าถ้าที่ประชุมหาไม่แล้ว อาจจะมีมหาสงครามบ่อยๆ กว่านั้นก็ไม่ได้ เรื่องเหล่านี้พระมหาราชของประเทศสยามนับแต่สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มาจนรัชกาลนี้ทรงเห็นการข้างหน้าโลกนัก จึงได้ทรงตั้งห้องเรียนสำหรับการประชุมขึ้นเสมอ เช่นทรงตั้งรัฐมนตรีสภาองคมนตรีสภา ฯลฯ ให้ฝึกหัดออกความเห็นและโต้เถียงกัน ซึ่งนับว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างยอดเยี่ยม แต่คนเข้าประชุมบางคนยังไม่ถือที่ประชุมว่าเป็นห้องอำนาจของชาติมักถือเอาอำนาจส่วนตัวบ้าง ถือเอาความอายเมื่อแพ้ไหวดบังมาเป็นเครื่องก้าวร้าวโด่งแดง ซึ่งเป็นเหตุกระทำให้คนสัตย์ซื่อต่อชาตินึกเบื่อหน่ายทอดถอย ไม่อยากทำอะไรที่อาจเป็นเรื่องพาตัวให้ถูกเกลียดของคนบางพวก ซึ่งเป็นวิสัยของคนเราถ้าตัวและครอบครัวจะต้องได้รับทุกข์เพราะออกความเห็นแล้ว ก็ไม่มีใครอยากออกอีกเลย

เรากล่าวมานี้เพราะหวังดีต่อประเทศอีก 100-1000 ปีไม่ใช่เพียงอายุเดียว ฉะนั้นหวังว่า ผู้สัตย์ซื่อต่อชาติคงยังมานะกัดฟันเพื่อทำงานสนองชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ที่รักยิ่งของเราโดยไม่ยอมถอยหลัง ส่วนผู้ที่มิสนิสัยชอบแอ็บโซลูต เออะอะจะเขี่ยนหลังเออะอะจะทำอะไรเกินสมัยนั้น ขอได้โปรดสงสารแก่แผ่นดินของคนไทยซึ่งมีสภาพเสมอเด็กพึ่งสอนเดินก้าวยาวๆ นั้นบ้างเถิด”⁵¹⁰ (การเน้นข้อความเป็นของผู้วิจัย)

อนึ่ง ในแง่ของอังกฤษ ผู้เขียนบทความนี้ยังคงมองว่า อังกฤษมีการปกครองในรูปแบบ “ราชาธิปไตย” ที่อาจจะมามีที่มาจากกาที่ผู้เขียนใช้ “ประชาธิปไตย” ในความหมายของรัฐบาลที่ไม่มีกษัตริย์ ดังนั้น อังกฤษในความรู้สึกนึกคิดของเขายังคงมีรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยอยู่แน่นอน แต่ก็

⁵⁰⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 367-368.

⁵¹⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 368.

เป็นอังกฤษที่มีการปกครองและที่ประชุมที่ดีทัดเทียมกับอเมริกา และมีได้ใช้การปกครองอย่าง “เอ็บโซลูต” แต่เพียงอย่างเดียว

จ. แล้วแต่จะโปรด โดย จ.ก.

สำหรับบทความเรื่อง “แล้วแต่จะโปรด” โดย จ.ก. ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทยหนุ่ม ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2471 ภาพรวมของบทความมีจุดมุ่งหมายที่จะอภิปรายและให้ข้อเสนอแนะในประเด็นของสภากรรมการองคมนตรี ที่ได้จัดตั้งขึ้นในเวลานั้นว่าควรที่จะมีการเผยแพร่ประวัติ ความรู้ และคุณงามความดีของสมาชิกสภากรรมการองคมนตรีให้สาธารณชนทั่วไปรับรู้ เพื่อป้องกันข้อครหา โดยเฉพาะในประเด็นของการเลือกเอาแต่ชนชั้นสูงและขุนนางผู้ใหญ่ที่อาจจะสนใจแต่การรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นสูงด้วยกันเองจนละเลยผลประโยชน์ของสามัญชน

โดยผู้เขียนเริ่มต้นบทความนี้โดยการกล่าวถึงรัฐสภาของประเทศตะวันตก โดยยกตัวอย่างกรณีของประเทศฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ที่มีรัฐสภาสำหรับ “บังคับบัญชาการปกครอง” ที่มักจะแบ่งออกเป็นสองสภาคือสภาสูงและสภาสามัญ ที่ทั้งสองสภจะทำหน้าที่ถ่วงดุลผลประโยชน์ระหว่างชนชั้นสูงกับสามัญชน ซึ่งในทัศนะของเขา ประเทศที่กล่าวมาล้วนมีการปกครองแบบ “ลัทธิเดโมแครซี (ประชาธิปไตย)” ทั้งสิ้น แต่สยามเป็นประเทศที่มีการปกครองแบบ “เอ็บโซลูตโมนาร์กี (ราชาธิปไตย)” ดังนั้น สยามจึงไม่มีรัฐสภาที่แบ่งเป็นสองภาคเหมือนกับประเทศในตะวันตกที่ผู้เขียนยกมาข้างต้น ดังที่เขากล่าวคือ

“บรรดาประเทศทั้งหลายในอักษรรคตวิป อาทิ เช่น ฝรั่งเศส, อเมริกา, อังกฤษ ฯลฯ เหล่านี้เขามีรัฐสภาสำหรับบัญชาการปกครอง และรัฐสภาของเขานั้น จัดเป็น 2 ภาค เช่นฝรั่งเศสมีแอมเบอร์ออฟเดบิตซ์ ภาค 1 กับแอมเบอร์ออฟเซเนต ภาค 1 รวมกันเป็นรัฐสภาฝรั่งเศส, อเมริกา มีเฮาส์ออฟเรเพรเซนเตตีฟ ภาค 1 กับเฮาส์ออฟเซเนต ภาค 1 รวมกันเป็นรัฐสภาอเมริกัน, อังกฤษมีเฮาส์ออฟลอร์ด ภาค 1 กับเฮาส์ออฟคอมมอน ภาค 1 รวมกันเป็นรัฐสภาอังกฤษ....

แต่ประเทศเหล่านั้นล้วนเป็นประเทศที่มีการปกครองตามลัทธิเดโมแครซี (ประชาธิปไตย)

ทั้งสิ้น ส่วนประเทศสยามเป็นประเทศที่มีการปกครองตามแบบที่เรียกว่าเอ็บโซลูตโมนาร์กี (ราชาธิปไตย) ซึ่งเป็นการเหมาะแก่ประชาชนและแก่ภูมิประเทศแล้วด้วยประการทั้งปวง เพราะฉะนั้นสยามจึงไม่มีรัฐสภาเป็นสองภาค เช่น อย่างประเทศที่ปกครองโดยลัทธิประชาธิปไตยเหล่านั้น”⁵¹¹

ข้อสังเกตสำคัญของบทความนี้ก็คือ ผู้เขียนใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายของ “เดโมแครซี” หรือ “Democracy” ในภาษาอังกฤษ และเป็นหลักฐานอีกประการหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า เริ่มมี

⁵¹¹ ไทยหนุ่ม (2471). อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 369.

การปรากฏในความรู้สึกนึกคิดของผู้เขียนบทความแล้วว่า ประเทศมหาอำนาจตะวันตกทั้งสาม ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศส เป็นประเทศที่ถือได้ว่าการปกครองที่เรียกว่าคือการปกครองในรูปแบบเดโมแครซีหรือประชาธิปไตยแล้ว อนึ่ง ผู้เขียนบทความนี้ยังคงวินิจฉัยว่าสยามยังคงมีการปกครองแบบ “ราชาธิปไตย” ที่เรียกว่า “เอ็บโซลูตโมนาร์กี” หรือ “Absolute Monarchy” ในภาษาอังกฤษ ดังนั้น การที่ไม่มีรัฐสภาที่แบ่งออกเป็นสองภาคจึงเป็นเรื่องปกติ ซึ่งในทัศนะของผู้เขียน การที่สยามมีการตั้งกรรมการสภาองคมนตรีจึงเป็นเรื่องที่มีความเหมาะสม แต่ควรที่จะต้องมีการแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่จะเข้ามาทำหน้าที่นั้นมีคุณสมบัติสมควรที่จะดำรงตำแหน่งเพื่อป้องกันข้อครหาที่เขาได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้

ฉ. สยามไม่ใช่คอกควาย

สำหรับบทความสุดท้ายที่ผู้วิจัยยกมาแสดงให้เห็นถึงสถานะของ “ประชาธิปไตย” ในฐานะหนึ่งในชุดคำศัพท์ทางการเมืองที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์สยามก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้แก่ บทความไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน เรื่อง “สยามไม่ใช่คอกควาย” ที่ตีพิมพ์ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2472 ในหนังสือพิมพ์ ไทยหนุ่ม ภาพรวมของบทความเป็นการมุ่งโจมตีต่อเหล่า “อำมาตย์มนตรี” ที่กดขี่และชั่วร้ายในสยาม โดยยกอุทาหรณ์ของประเทศฝรั่งเศส เยอรมัน และอังกฤษ ที่อำนาจในการปกครองอยู่ในมือของพลเมืองคนจนมากขึ้นเรื่อย ๆ และถือว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “อำนาจของพลเมือง” นี้มีแต่จะยิ่งเจริญขึ้นและไม่มีอำนาจใดที่จะทำลายล้างความเจริญของประชาธิปไตยไปได้ ดังนั้น ผู้เขียนบทความจึงแสดงความรู้สึกรำคาญต่อเหล่าอำมาตย์มนตรีว่าสยามจึงไม่ใช่คอกควายที่จะปล่อยให้เหล่าอำมาตย์มนตรีที่ฉ้อฉลกดขี่ต่อไปเหมือนกับประเทศอาบิสซินี⁵¹²

โดยผู้เขียนบทความเริ่มจากการยกอุทาหรณ์ของประเทศฝรั่งเศส ที่มีการโค่นล้มอำนาจของกษัตริย์ ที่ถึงแม้จะถูกอังกฤษโจมตีจนเกิดสงครามระหว่างทั้งสองประเทศเพื่อหยุดยั้งกระแสการปฏิวัติดังกล่าวในยุโรป แต่สุดท้ายฝรั่งเศสก็สามารถสถาปนากการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์ขึ้นมาได้ รวมไปถึงประเทศเยอรมัน และอังกฤษเอง สุดท้ายอำนาจในการปกครองก็ล้วนอยู่ในมือของพลเมืองมากขึ้น ข้อที่น่าสนใจในบทความนี้ก็คือ การเรียกการปกครองในรูปแบบที่ไม่มีกษัตริย์ว่า “ประชาธิปไตย (รีพับลิค)”⁵¹³ โดยเขาเริ่มต้นบทความนี้ว่า

⁵¹² ประเทศเอธิโอเปียในปัจจุบัน

⁵¹³ ด้วยข้อจำกัดด้านขอบเขตและระยะเวลาในการศึกษา ผู้เขียนจึงมิได้เน้นความสำคัญของที่มาที่ไปและความแพร่หลายของศัพท์ “ประชาธิปไตย” และควรที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยประเด็นนี้ในเวลาข้างหน้าต่อไป

“เมื่อครั้งพลเมืองแห่งประเทศฝรั่งเศสลุกฮือขึ้นปราบกระษัตริย์ ราชวงศ์บัวร์บองแห่งฝรั่งเศส กระเด็นจากราล้าง และสถาปนาการปกครองแบบ**ประชาธิปไตย (รีพับลิค)** ขึ้นนั้น ประเทศอังกฤษได้ บำเพ็ญตนเป็นศัตรูต่อรัฐบาลประชาธิปไตยฝรั่งเศส และได้พยายามด้วยประการทั้งปวงที่จะทำลายล้างการ ปกครองแบบ**ประชาธิปไตย**ของฝรั่งเศสเสียให้สูญสิ้นไป และใช้แต่อังกฤษจะพยายามโดยใช้แสนยานุภาพ และนาวนุภาพ ของตนเท่านั้นก็หาไม่ อังกฤษยังได้หนุนประเทศอื่นๆ ให้ช่วยกำจัด**ประชาธิปไตย**ฝรั่งเศส อีกด้วย, ออสเตรีย, อิตาลี, เยอรมันนี, รัสเซีย, ฯลฯ เหล่านี้ได้ร่วมมือกับอังกฤษในการพยายามทำลายล้าง **ประชาธิปไตย**ฝรั่งเศสอย่างเต็มความสามารถทั้งนั้น

การที่อังกฤษและประเทศอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ได้เกลียดชังลัทธิประชาธิปไตย ไม่อยากให้มีขึ้น ไกล ๆ ประเทศของตน ก็เพราะเกรงว่าพลเมืองในประเทศของตนจักเอาเยี่ยงอย่าง

ทหารอังกฤษและสัมพันธมิตรที่ได้ล้มตายเสียด้วยจำนวนล้านในกาลครั้งนั้น เป็นการพลีชีพเพื่อ ผดุงอำนาจเจ้าและขุนนางแท้ทีเดียว. อย่างไรก็ตาม, ในที่สุดฝรั่งเศสก็สถาปนา**ลัทธิประชาธิปไตย**ได้มั่นคง ถาวร และสัมพันธมิตรของอังกฤษ มีเยอรมันนีเป็นต้นก็ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองของตนเป็น**ประชาธิปไตย**ไปแล้ว ข้าประเทศอังกฤษเองในเวลานี้ก็อยู่ในความครอบงำของคณะกรรมการ เป็นอันนับได้ว่า อำนาจของพลเมืองคนจนได้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นและแผ่ไพศาลทั่วไปในโลกอารยะ”⁵¹⁴ (การเน้นข้อความ เป็น ของผู้วิจัย)

ส่วนคำว่า “ประชาธิปไตย” นั้น ผู้เขียนบทความนี้ใช้คำนี้คู่กับคำว่า “อำนาจของพลเมือง” และยังใช้ในบริบทของประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่า “ประชาธิปไตย” ของผู้เขียนบทความนี้ น่าจะตรงกับคำว่า “Democracy” ในภาษาอังกฤษ ด้วยเหตุที่มี การใช้คำนี้คู่กับคำว่า “อำนาจของพลเมือง” ซึ่งตรงกับรากศัพท์ในภาษาอังกฤษ อีกทั้งคำว่า “Republic” ผู้เขียนยังใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในการแปล ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ผู้เขียน บทความนี้สามารถจำแนก “Republic” จากคำว่า “Democracy” และ “ประชาธิปไตย” และมอง “ประชาธิปไตย” ในทางชื่นชมชนิดที่ถือว่า ไม่มีอำนาจใด ๆ ในโลกนอกเสียจากไฟประลัยกัลป์ ที่จะ เอาชนะ “ประชาธิปไตย” หรืออำนาจของพลเมืองไปได้ โดยเนื้อความในตอนนี้เป็น

“นับแต่เริ่มมีการจลาจลในฝรั่งเศสมาบัดนี้ก็นับเป็นเวลาเพียง 140 ปีเท่านั้น และภายในเวลาน้อยนี้เอง **อำนาจของพลเมืองหรือประชาธิปไตย**สามารถเจริญงอกงามขึ้นได้อย่างน่าพิศวง นักรัฐประศาสนศาสตร์

⁵¹⁴ ไทหนุ่ม (2 สิงหาคม 2471) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 369.

ทั้งปวงมีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่า ยังจะเจริญก้าวหน้าต่อไปอีกนาน นอกจากไฟประลัยกัลป์แล้ว เชื่อว่าไม่มีอาณูภาพใด ๆ ในโลกจะพึงทำลายล้างความเจริญของประชาธิปไตยในโลกอารยะได้”⁵¹⁵

กล่าวโดยสรุป บทความนี้ ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่าจะวินิจฉัยได้ว่า ผู้เขียนสามารถจำแนก ระหว่างความแตกต่างระหว่างคำว่า “Republic” ออกจากคำว่า “Democracy” ได้ผ่านการเลือกใช้ ศัพท์ทางการเมืองในภาษาไทยว่า “ประชาธิปไตย” และ “ประชาธิปไตย” ตามลำดับดังที่ผู้วิจัยได้ยก หลักฐานมาแสดงให้เห็นข้างต้น

จากกรณีนี้ที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นส่วนหนึ่งของบรรณพิภพทางการเมือง โดยเฉพาะทางหน้า หนังสือพิมพ์ของสยามในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 ดังที่ยกมาข้างต้น ที่ถึงแม้จะมีความ หลากหลายและความไม่ลงรอยต่อการใช้คำศัพท์ทางการเมือง แต่ความหลากหลายและความไม่ลง รอยนี้เอง ที่ผู้วิจัยพบว่าเป็นสามัญลักษณะของการก่อรูปความคิดทางการเมือง โดยเฉพาะการก่อรูป ความคิดทางการเมืองข้ามวัฒนธรรมภายในระนาบเดียวกันของช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ที่บริบท ของการใช้คำในทางสากล โดยเฉพาะอิทธิพลของตะวันตกย่อมมีผลต่อการก่อรูปความคิดในช่วงเวลา นั้นอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ในขณะเดียวกัน ภายใต้วัฒนธรรมที่รับรูปร่างความคิดนั้นมา ย่อมรับและ ตีความ ตลอดจนมีความเข้าใจที่แตกต่างกันตามบริบทและสภาพแวดล้อมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่ม ทางสังคมนั้น ๆ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายดังกล่าว สิ่งที่แสดงให้เห็นชัดก็คือ “ดีโมแครซี” และ “ประชาธิปไตย” ได้เริ่มปรากฏอย่างแพร่หลายในบรรณพิภพของหนังสือพิมพ์สยาม และรวมไปถึงในสำนึกของปัจเจกและกลุ่มสังคมต่าง ๆ อย่างน้อยก็ผู้ที่ได้อ่าน และได้เขียนแสดง ความรู้สึกรู้สีกิตติของเขามที่มีต่อบ้านเมืองสยามและโลกในความรู้ของเขามากกว่าผ่านหน้า หนังสือพิมพ์

อย่างไรก็ดี ข้อจำกัดของการพิจารณาการก่อรูปความคิดและภาษาทางการเมืองของสยาม ในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชที่มีได้ปล่อยให้มีการนำเสนอทัศนะทางหน้าหนังสือพิมพ์ได้อย่างไม่มี ข้อจำกัด โดยเฉพาะช่วงระยะเวลาที่มีการตราพระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ในปี พ.ศ. 2465 และมีการปรับปรุงแก้ไขในปี พ.ศ. 2470 เป็นต้นมา⁵¹⁶ แต่กระนั้น จากหลักฐานที่ปรากฏ ออกมาก็สามารถที่จะแสดงให้เห็นภาพของความแพร่หลายของ “ดีโมแครซี” และ “ประชาธิปไตย” ได้ อย่างชัดเจน

⁵¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹⁶ อัจฉราพร กุมพิตสมัย, ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475: ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์, หน้า 84.

7.4 “เดมอกราซี” และ “ประชาธิปไตย” ในตำราและสารคดีทางการเมือง

ในแวดวงการพิมพ์ของสยามในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 นอกไปจากหนังสือพิมพ์แล้ว งานเขียนประเภทตำราหรือสารคดีทางการเมือง ถือเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่เป็นหลักฐานที่สามารถทำการสืบค้นถึงการก่อรูปความคิดประชาธิปไตยได้ มากไปกว่านั้น งานเขียนประเภทนี้ โดยลักษณะแล้ว มักจะมีขนาดที่ยาวและความลุ่มลึกที่มากกว่าหนังสือพิมพ์ด้วยเหตุผลทางด้านพื้นที่ รวมไปถึงความน่าเชื่อถือของงานในระดับตำราหรือสารคดีทางการเมืองอันมีมาตรฐานความละเอียดลึกซึ้งที่มากกว่าหนังสือพิมพ์โดยเปรียบเทียบ

สำหรับงานเขียนประเภทตำราและสารคดีทางการเมืองที่มีการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในฐานะของศัพท์ทางการเมืองนั้นไม่มากนักเมื่อเทียบกับช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย เหตุปัจจัยที่ไม่ต่างจากหนังสือพิมพ์มากนัก โดยผู้วิจัยจะเริ่มจากงานเขียนเรื่อง “พงษาวดารโปลิติกส์” ของขุนจรสวชนะพันธ์ (สาทร สุทธเสถียร), งานเขียนชุด “ประวัติศาสตร์สากล” ของหลวงวิจิตรวาท การ และการแปลหนังสือ “ลัทธิธรรมาธิปไตย” ของขุนยุดเสนเป็นภาษาไทยของนาย ต. บุญเทียม อัง กิณันท์ ตามลำดับ

ก. “เดมอกราซี” ของขุนจรสวชนะพันธ์ (สาทร สุทธเสถียร)

ขุนจรสวชนะพันธ์ (สาทร สุทธเสถียร) ได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง “พงษาวดารโปลิติกส์ หรือ เรื่องต้นเหตุของความวิไลในปี พ.ศ. 2469⁵¹⁷ ขณะนั้น เขาดำรงตำแหน่งผู้ช่วยกองแบบเรียนกรมธรรม การกลาง และผู้เลกเซอร์วิชาครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์มัธยม ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ เป็นหนังสือประเภทตำราหรือสารคดีการเมืองเล่มแรก ๆ ที่ปรากฏคำว่า “เดมอกราซี” ในเนื้อความ

สำหรับผู้เขียน ขุนจรสวชนะพันธ์ (บรรดาศักดิ์ในขณะนั้น) เกิดในปี พ.ศ. 2422 โดยมีภูมิหลังครอบครัวของขุนนาง โดยเป็นบุตรของหลวงอาวุธธรรณี (สุด สุทธเสถียร) เจ้าเมืองชุมพร จบ การศึกษาในด้านการศึกษาจากประเทศอังกฤษโดยทุนเล่าเรียนหลวง มีผลงานสำคัญทั้งทางด้านแบบเรียน วรรณกรรม รวมไปถึงสารคดีทางการเมืองและจิตวิทยา ภายหลังรับบรรดาศักดิ์สูงสุดที่พระยาเมธาธิบดี เคยดำรงตำแหน่งสำคัญทั้งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และระบอบใหม่ อาทิ ปลัด ทูลฉลอง กระทรวงธรรมการ ผู้ดูแลนักเรียนไทยที่สหรัฐอเมริกา องคมนตรีในสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสมาชิกวุฒิสภาในทศวรรษ 2490 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า

⁵¹⁷ ขุนจรสวชนะพันธ์, พงษาวดารโปลิติกส์ หรือ เรื่องต้นเหตุของความวิไล ในงานศพ นายพันตรี หลวงราชเสวก (หัต) เจ้ากรมรักษาพระองค์ ปิ่นทองปรายซ้าย พุทธศักราช 2469 (ม.ป.ท., 2469).

หลวง เคยได้รับเลือกให้เป็นผู้อ่านคำกราบบังคมทูลเป็นภาษาอังกฤษหลังจากทรงเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประเทศยุโรป และได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้รู้ภาษาอังกฤษที่ดีเยี่ยมคนหนึ่งในสยามขณะนั้น⁵¹⁸

สำหรับ “พงษาวดารโปลิติกส์ หรือ เรื่องต้นเหตุของความศิวิไลซ์” ประกอบไปด้วยเนื้อหาทั้งหมด 8 บท แต่ละบทใช้ชื่อว่า ระเบียบของชนสัมพันธ์ (คือระเบียบของการที่มนุษย์รวบรวมอยู่ด้วยกันเป็นพวกเปนหมู่, ระเบียบที่ 1 มูลสัมพันธ์ (คือโซโซเอติของชาวเถื่อน), ระเบียบที่ 2 โบราณสัมพันธ์ (คือโซโซเอติของคนโบราณ), ระเบียบที่ 3 ปัจจุบันสัมพันธ์ (คือโซโซเอติของคนสมัยนี้), ประเทศกับสมบัติ, ประเทศกับกฎหมาย, ประเทศกับการปกครอง และชนิดของประเทศตามลำดับ⁵¹⁹ โดยผู้แต่งระบุว่า ได้เรียบเรียงมาจากหนังสือของ Edward Jenks ฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. 2446 [1903] ผู้วิจัยได้สอบทานกับผลงานของ Jenks⁵²⁰ พบว่า เป็นหนังสือของเขาที่ชื่อ “A History of Politics”⁵²¹ ที่มีการตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2443 [1900] และมีการตีพิมพ์ซ้ำโดยไม่มีการแก้ไขต่อมาอีกสามครั้ง จนถึงฉบับที่ผู้เขียนใช้เปรียบเทียบ คือ พ.ศ. 2443 [1900], 2445 [1902], 2452[1909] และ 2461 [1918] ตามลำดับ⁵²² จากการเรียบเรียงของผู้เขียน จะเห็นว่าขุนจรสฯ นั้นให้ความสำคัญกับสังคมสมัยใหม่หรือ Modern (Political) Society ที่เขาแปลว่า “ปัจจุบันสัมพันธ์” โดยให้พื้นที่มากที่สุดข้อที่น่าสนใจก็คือ ในบทที่ 8 เรื่อง “ชนิดของประเทศ” ที่เขาได้อ้างอิงถึงการจำแนกรูปแบบการ

⁵¹⁸ เกร็ดสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำนิทานอีสปและแต่งตำราอรรถาธิบายมหาวิทยาลัยหรือจิตวิทยาในสยามสยามเป็นบุคคลแรกอีกด้วย ตัวอย่างผลงานที่เด่น ๆ อาทิ วิธีสอนบทเรียนด้วยของ, เล็คเชอร์ว่าด้วยวิธีสอนพงษาวดาร, วิชาครูอรรถาธิบาย หนังสืออ่านนิทานอีสป พระพุทธศาสนา โปรดดู ไทยน้อย, ๓๐ คนไทยที่ควรรู้จัก (กรุงเทพฯ: บำรุงบัณฑิต, 2528), หน้า 78; สำเริง บุญเรืองรัตน์, “พระยามธธาธิบดี,” สารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 26 (2545): หน้า 111-117

⁵¹⁹ ขุนจรสวานะพันธ์, พงษาวดารโปลิติกส์ หรือ เรื่องต้นเหตุของความศิวิไลซ์, สารบาณ.

⁵²⁰ Edward Jenks (2404 [1861] – 2482 [1939] เป็นศาสตราจารย์ทางกฎหมายประจำมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ที่มีผลงานที่กว้างขวางและมีชื่อเสียงโดยถือเป็นหนึ่งในผู้ที่มีความสำคัญที่สุดในวงการศึกษากฎหมายของอังกฤษ มีผลงานที่สำคัญเช่น The Government of Victoria, The History of the Doctrine of Consideration in English Law, A History of Politics, A Short History of The English Law, The State and the Nation, The Government of the British Empire เป็นต้น โปรดดู, Ruth Campbell, “Jenks, Edward (1861-1939),” *Australian Dictionary of Biography* (Online). Available form: <http://adb.anu.edu.au/biography/jenks-edward-6837>, 2019, Jan 11.

⁵²¹ Edward Jenks, *A History of Politics* Reprinted (New York: E. P. Dutton & Company, 1918)

⁵²² ในเนื้อหาของ Jenk แบ่งออกเป็น 4 ส่วนใหญ่ 14 บทย่อย โดยส่วนแรกได้แก่ Introductory โดยมีบทย่อยหนึ่งบทคือ Type of Society, ส่วนที่สอง ได้แก่ Savage Society ที่แบ่งออกเป็นหนึ่งบทย่อย, ส่วนที่สาม Patriarchal Society ที่แบ่งเป็นห้าบทย่อย, และส่วนสุดท้าย ได้แก่ Modern (Political) Society ที่แบ่งออกเป็นเจ็ดบทย่อย โปรดดู เรื่องเดียวกัน, pp. vii-viii.

ปกครองตามคติของอริสโตเติล พร้อมทั้งวินิจฉัยตาม Jenks ว่า ในยุคปัจจุบันขณะนั้น ความแตกต่างนั้นไม่มีความสำคัญแล้ว ดังความในตอนนี้เป็นคือ

“เขาว่าเดิม เมื่อชาวยุโรปสนทนากันถึงเรื่องโพลิติกส์ ก็มักทู่เถียงกันโดยมากถึงชนิดของประเทศที่อริสโตเติล ได้จัดแยกไว้เป็นสามจำพวก คือ (๑) ที่ครอบครองด้วยกระษัตริย์ผู้เดียว (มอณาภิ) (๒) ที่ครอบครองด้วยผู้ที่มีบรรดาศักดิ์มากด้วยกัน (แอริสโตแครซี) และ (๓) ที่ครอบครองโดยราษฎร (เดโมแครซี) แต่ในปัจจุบันนี้ ชนิดของประเทศซึ่งต่างกันนั้นไม่เป็นข้อสำคัญอันใดแล้ว เพราะเขาคงกลกันว่า จะว่าอย่างไรพิเศษกว่าอย่างไรไม่ได้ สุดแต่ถ้ากระเปียบใดสมกับสมัย และชนิดของบ้านเมืองแล้วก็นับว่าเป้นระเบียบที่ดีที่สุด. วิธีและระเบียบว่าการแผ่นดินซึ่งมีอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุริดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือเล่มเล็ก ๆ ที่ “ว่าด้วยกฎหมาย” นั้นแล้ว มีความว่า “...การแลวิธีว่าการแผ่นดินในประเทศต่าง ๆ มีแปลกกันหลังอย่างเช่นฝรั่งเรียกว่า ‘แอบโซลูตโมนาภิ’ อย่างหนึ่ง คือมนุษย์ผู้เดียวว่าการเรียกชื่อว่ากระษัตริย์ เช่นในประเทศไทยประเทศรัสเซียประเทศจีน แลอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ‘คอนสตีติเชียนมอณาภิ’ คือกระษัตริย์แลที่ประชุมขุนนาง ฤาราษฎรรวมกัน กระษัตริย์องค์เดียว หรือที่ประชุมฝ่ายเดียวต่างไม่มีอำนาจออกคำสั่งได้ เช่นประเทศอังกฤษประเทศปอดตุเกดเปนต้น ฤทิอีกอย่างหนึ่งเรียกว่ารีพับลิก คือที่ประชุมราษฎรมีอำนาจบังคับ คนทั้งหลาย เช่นประเทศฝรั่งเศส”⁵²³ (การเน้นข้อความของผู้วิจัย)

จะเห็นได้ว่า งานของขุนจรัสฯ สะท้อนให้เห็นถึงความเสื่อมความนิยมของคติการจำแนกรูปแบบการปกครองของอริสโตเติลตามที่เขาได้รับอิทธิพลมาจาก Jenks ดังนั้น “เดโมแครซี” ของทั้ง Jenks และขุนจรัสฯ ที่แม้จะถ่ายมาจากคำว่า “Democracy” ในภาษาอังกฤษ แต่ก็เป็นการถ่ายโดยความหมายของการจำแนกระบบการปกครองเป็นหกแบบของอริสโตเติล ซึ่งเป็นการใช้คำว่า “Democracy” ในบริบทของภูมิปัญญาตามขนบของกรีกโบราณ ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในบทที่สาม และไม่มีความเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับการจำแนกรูปแบบของการปกครอง ตามที่ขุนจรัสฯ ได้อ้างอิงจากงานเขียนของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุริดิเรกฤทธิ์⁵²⁴ ที่ถือเป็นภาษาทางการเมืองตะวันตกทั่วไปที่ปรากฏในสยามก่อนสงครามใหญ่

⁵²³ ขุนจรัสฯ วนะพันธ์, พงชาตารโพลิติกส์ หรือ เรื่องต้นเหตุของความวิไลซ์, หน้า 156-158. สำหรับเนื้อความของ Jenks คือ “Ancient classification” Edward Jenks, *A History of Politics*, p.151.

⁵²⁴ ในหนังสือ “ว่าด้วยกฎหมาย” ของกรมหลวงราชบุริฯ ที่ขุนจรัสฯ อ้างมา มีความว่า “แลเหตุใดผู้ปกครองว่าการแผ่นดิน จึงบางทีเป้นมนุษย์ผู้เดียว บางทีมากกว่าผู้หนึ่งขึ้นไปรวมกัน เพราะการแลวิธีว่าการแผ่นดินในประเทศต่าง ๆ มีแปลกกันหลายอย่าง เช่นฝรั่งเรียกว่า “แอบโซลูตโมนาภิ” อย่างหนึ่ง คือมนุษย์ผู้เดียวว่าการเรียกชื่อว่ากระษัตริย์ เช่นประเทศไทย ประเทศรัสเซีย ประเทศจีน แลอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “คอนสตีติเชียนมอณาภิ” คือกระษัตริย์แลที่ประชุมขุนนาง ฤาราษฎรรวมกัน กระษัตริย์องค์เดียวฤทิที่ประชุมฝ่ายเดียว ต่างไม่มีอำนาจออกคำสั่งได้ เช่นประเทศอังกฤษองค์เดียวฤทิที่ประชุมฝ่ายเดียว ต่างไม่มีอำนาจออกคำสั่งได้ เช่นประเทศอังกฤษประเทศปอดตุเกดเปนต้น ฤทิอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “รีพับลิก” คือที่ประชุมราษฎรมีอำนาจบังคับคนทั้งหลายเช่นประเทศฝรั่งเศส” โปรดดู พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์, *ว่าด้วยกฎหมาย* พิมพ์เป็น

กล่าวโดยสรุป หนังสือของขุนจรัสฯ มีนัยสำคัญในการแสดงให้เห็นการตระหนักในแนวคิดเรื่องความเจริญหรือความศิวิไลซ์ของสังคม โดยเฉพาะกับรูปแบบการปกครองแบบ “ปัจจุบันสมัย” หรือการปกครองแบบสมัยใหม่ที่แตกต่างและเป็นวิวัฒนาการที่สูงกว่าสังคมและการปกครองแบบป่าเถื่อนหรือแบบโบราณ แต่กระนั้น ขุนจรัสฯ ภายใต้อิทธิพลของ Jenks ก็ยังมีได้ใช้ “เดโมแครซี” ในการเรียกรูปแบบการปกครองสมัยใหม่ของตะวันตกแต่เพียงอย่างเดียว แต่ก็เป็นที่ชัดเจนอย่างยิ่งว่า ร่องรอยของคติในการจำแนกรูปแบบการปกครองของอริสโตเติล ที่แม้จะเริ่มมีการแตกหักจากภูมิปัญญาโบราณแต่เพียงอย่างเดียว ก็ต้องมีการอ้างอิงถึงงานของเขาเสมอ ดังนั้น “เดโมแครซี” ของขุนจรัสฯ จึงหมายความว่า Democracy ตามความหมายของอริสโตเติลโดยไม่มีการนำมาใช้เรียกรูปแบบการปกครองในปัจจุบันขณะนั้นของตะวันตกแต่เพียงอย่างเดียว

ข. “ประชาธิปไตย” ใน “ประวัติศาสตร์สากล” ของหลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการ เดิมชื่อ กิมเหลียง เกิดในปี พ.ศ. 2441[1898] ในภูมิภาคหลังของครอบครัวครอบครัวชาวบ้าน บิดามีอาชีพแจวเรือขายปลาในแถบตำบลสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี เมื่อศึกษาจบชั้นประถมศึกษาบิดามารดาไม่มีทุนในการส่งเสียในการศึกษาต่อ จึงได้เข้ากรุงเทพมหานครมาบวชเรียนที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ระหว่างเป็นสามเณรได้สอบไล่ได้เปรียญธรรมประโยค 5 ด้วยคะแนนเป็นที่หนึ่งของประเทศ โดยได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรหมายเลข 1 จากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่างนั้น สามเณรกิมเหลียงยังได้ศึกษาภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสด้วยตัวเองจนใช้การได้ดีในระดับหนึ่ง หลังจากลาสิกขาบทในปี พ.ศ. 2461 จึงได้เข้ารับราชการในตำแหน่งเสมียน กองการกงสุล กระทรวงต่างประเทศ และสามารถสอบคัดเลือกเข้าทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการ และถูกส่งไปปฏิบัติหน้าที่ที่สถานทูตไทยในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2463 ระหว่างที่อยู่ที่ฝรั่งเศส เขามีผลงานที่โดดเด่นและได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิจิตรวาทการในปี พ.ศ. 2467 และเขาได้ศึกษาวิชากฎหมายและรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยปารีสแต่ไม่ทันจบการศึกษาก็ถูกย้ายไปรับตำแหน่งเลขานุการสถานทูตประจำกรุงลอนดอนเสียก่อน แต่ปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่นานก็ถูกเรียกกลับมาปฏิบัติหน้าที่ในกรุงเทพ และได้รับตำแหน่งสุดท้ายในกระทรวงต่างประเทศคือผู้ช่วยอธิบดีกรมการเมืองก่อนที่จะลาออกจากราชการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก คือในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2475 ⁵²⁵

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแสง เจริญานนท์ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระนคร วันที่ 19 ธันวาคม 2507 (พระนคร: บรรพการ, 2507), หน้า 97. ดูการจำแนกแบบนี้ร่วมกับบทที่ 4 และบทที่ 5 รวมไปถึงคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ในส่วนแรกของบทนี้

⁵²⁵ ประภาพรณ วิจิตรวาทการ, “ประวัติ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ” ใน *วิจิตรวาทการอนุสรณ์* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ) ม.ป.ช. ม.ว.ม. ท.จ. ณ เมรุหน้าพลับพลาราช

นอกเหนือจากงานทางราชการแล้ว หลวงวิจิตรฯ ยังเป็นนักเขียนคนสำคัญที่ผลิตผลงานออกมาเป็นจำนวนมาก ทั้งงานที่เป็นสารคดีและบันเทิงคดีในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง⁵²⁶ เขามีผลงานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เป็นเล่มแรกของเขาก็คือ หนังสือขนาดยาวชุด “ประวัติศาสตร์สากล” จำนวน 12 เล่ม โดยตีพิมพ์ออกมาระหว่างปี พ.ศ. 2472 – 2474 โดยมีเนื้อหาครอบคลุมประวัติศาสตร์โลกตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “ประชาธิปไตย” นั้น เป็นที่ชัดเจนว่า หลวงวิจิตรฯ ใช้คำนี้ในความหมายของศัพท์ “Democracy” ในภาษาอังกฤษ โดยเขาถือว่า การปกครองรูปแบบประชาธิปไตยนั้นเริ่มต้นในเอเธนส์โบราณเป็นครั้งแรก โดยเขาใช้ความหมายของประชาธิปไตยตามคติแบบอริสโตเติลที่ถือว่าเดิมการปกครองของเอเธนส์อยู่ในอำนาจของคน ๆ เดียวหรือพระเจ้าแผ่นดิน ต่อมาอยู่ในมือของชนชั้นสูงหรือที่เขาเรียกว่าขุนนาง และภายหลังตกอยู่ในมือของคนส่วนใหญ่หรือราษฎร ดังที่เขากล่าวถึงประเด็นนี้ว่า

“ชาวเอเธนส์เป็นมนุษย์จำพวกแรกที่ทำให้ตัวอย่างแก่โลกในการปกครองชนิดที่ราษฎรปกครองตนเองโดยออกเสียงเป็นคะแนน (โหวต) พงศาวดารดึกดำบรรพ์ของพวกนี้ก็มีแต่การเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครอง ซึ่งเปลี่ยนมือกันมาเป็นทอด ๆ เดิมตกอยู่ในอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน ภายหลังก็มาตกอยู่แก่พวกขุนนาง และในที่สุดก็ตกมาอยู่แก่ราษฎรเอง และโดยเหตุนี้ลัทธิประชาธิปไตยซึ่งฝรั่งเรียกว่า ดีโมกราซี นั้น จึงเกิดขึ้นและรุ่งเรืองขึ้นในเมืองเอเธนส์เป็นครั้งแรก”⁵²⁷ (การเน้นข้อความของผู้วิจัย)

มากกว่านั้น การจำแนกรูปแบบการปกครองตามคติของอริสโตเติล ที่เขาได้รับอิทธิพลมาจาก “เพลตอส”⁵²⁸ กล่าวได้ว่า เมื่อยกเว้นยุครัฐบุรุษคนสำคัญอย่างเพอริคลีส (Pericles) แล้ว รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยของเอเธนส์นั้นมีความหมายในทางที่ไม่ดีนัก เนื่องจากรูปแบบการปกครองแบบนี้มักตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของนักพูดหรือผู้ที่สามารถโน้มน้าวใจของพลเมืองได้

อิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดีที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๐๕ (กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์, 2505), หน้า 56-57; เฉลียว พันธุ์สีดา, “ชีวประวัติและผลงานวรรณกรรมของหลวงวิจิตรวาทการ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 8-42.

⁵²⁶ ตัวอย่างผลงานอื่น ๆ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองของหลวงวิจิตรฯ ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ วิชาแปดประการ (2471) มหาบุรุษ (2471) มั่นสมอง (2471) พุทธานุภาพ (2472) จิตตานุภาพ (2472) ความฝัน (2472) ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

⁵²⁷ หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล เล่ม ๑ (พระนคร: วิริยานุภาพ, 2472), หน้า 157-158

⁵²⁸ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็น François de Salignac de La Mothe-Fénelon (1651-1715) อาร์คบิชอปชาวฝรั่งเศส ที่มีผลงานอย่างกว้างขวางทั้งทางเทววิทยาและประวัติศาสตร์ในยุคคลาสสิก โปรดดู The Editors of Encyclopaedia Britannica, “François de Salignac de La Mothe-Fénelon,” Encyclopaedia Britannica (Online). Available form: <https://www.britannica.com/biography/Francois-de-Salignac-de-La-Mothe-Fenelon>, 2019, Jan 22.

“ชาวเอเธนส์ปกครองโดยลัทธิประชาธิปไตย กล่าวคือราษฎรมีอำนาจลงคะแนนเลือกตั้งผู้ปกครอง, ผู้พิพากษา, ข้าราชการทุกประเภท แม้แต่แม่ทัพก็จะต้องให้ราษฎรเลือกตั้ง **เพลลอน** นักปราชญ์ฝรั่งเศสผู้หนึ่งกล่าวว่า “ในเมืองเอเธนส์การทุกอย่างย่อมสุดแต่พลเมืองจะวินิจฉัย และพลเมืองจะวินิจฉัยอย่างไรนั้น ก็สุดแต่คมปากของนักพูด” เพราะฉะนั้นผู้มีอำนาจแท้จริงในเมืองเอเธนส์นั้น ก็คือนักพูด ใครพูดเก่งก็เชื่อได้ว่าจะได้รับเลือกของราษฎรยกขึ้นเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ในจำนวนนักพูดนั้น มีคนสำคัญคนหนึ่งชื่อ เปลิคคิส เป็นเชื้อสายเจ้าแผ่นดินเก่าของเอเธนส์ ได้เล่าเรียนในสำนักนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงมาเป็นอันมาก จึงได้รับความรู้ที่จำเป็นสำหรับเป็นหัวหน้าประเทศ ทั้งเป็นคนตรงและไม่ทวนหัวต่อความยากลำบากหรืออันตรายใด ๆ รู้จักทำให้คนไว้น้ำใจและสงบเสียใจเยียมตัว สุนทรพจน์ของท่านผู้นี้ล้วนแต่เป็นเครื่องเร้าใจชาวเอเธนส์ให้มีความมานะพยายามที่จะขยายอาณาเขตต์ และบำรุงความเจริญในทางอักษรศาสตร์และศิลปกรรม เพราะเหตุนี้เองยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของเอเธนส์นั้น จึงเรียกกันว่า “ยุคเปลิคคิส””⁵²⁹ (การเน้นข้อความของผู้นิพนธ์)

โดยเมื่อหลวงวิจิตรฯ กล่าวถึงเหตุแห่งความเสื่อมของเอเธนส์ เขาจึงยกข้อบกพร่องของระบอบประชาธิปไตยที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของนักพูด รวมไปถึงอำนาจในการปกครองที่อยู่ในมือของพลเมืองที่ “โง่งเงาเต่าตุน” ที่ถูกชักจูงจากเหล่านักพูด โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมของบ้านเมืองและนำไปสู่ความเสื่อมของเอเธนส์ในที่สุด ดังที่เขากล่าวว่า

“วิธีดำเนินการปกครองแบบประชาธิปไตยในเมืองเอเธนส์นั้นทำกันจนเกิดดีไป ...ชาวเอเธนส์ทั้งจารีตประเพณีของบรรพบุรุษเสียไกลลิบ กล่าวคือไม่สู้คำนึงถึงผลประโยชน์ของบ้านเมือง ถือเอาการส่วนตัวเป็นที่ตั้ง ชาวเอเธนส์เข้าทำสงครามโดยหวังแก่เงินทาง และเมื่อเบื่อหน่ายเข้าก็เลิกรบเสียเฉย ๆ โดยไม่คำนึงถึงทางได้ทางเสีย และในที่สุด พลเมืองไม่ว่าโง่งเงาเต่าตุนก็ให้ไปมีเสียงในการบ้านเมืองได้ทั้งหมด トラバโดที่มีหัวหน้าที่เข้มแข็งชนิด เปลิคคิส ก็พอจะรั้งบังเหียนไม่ปล่อยให้พลเมืองพาเอากรุงเอเธนส์ไปตกหล่ม แต่เมื่อสิ้นเสียงเปลิคคิสแล้ว เมืองเอเธนส์ก็เป็นเหมือนปุยนุ่นที่ปลิวไปตามลมปากของนักพูด ใครที่พูดเก่งก็ขึ้นไปอธิบายว่า ทำอย่างนั้นอย่างนี้เอเธนส์จะเป็นเจ้าโลก พลเมืองส่วนมากก็หลงเชื่อและยินยอมให้ทำ และภายหลังก็พากันเสียใจไปทั่วเมือง”⁵³⁰ (การเน้นข้อความของผู้นิพนธ์)

ในแง่ของ “ประชาธิปไตย” ในฐานะรูปแบบการปกครองร่วมสมัยนั้น ในหนังสือเล่มนี้ หลวงวิจิตรยังคงถือว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” ที่กำลังได้รับความนิยมนั้น ก็คือการหมุนกลับไปสู่รูปแบบการปกครองแบบเอเธนส์ ดังที่เขาอธิบายในส่วนของการนำในหนังสือประวัติศาสตร์สากลเล่มแรกว่า

“มีความจริงอีกประการหนึ่งว่า เหตุการณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมหมุนเวียนกลับเข้าไปหาทางเก่าเสมอ จน(ค)ฝรั่งตั้งเป็นสุภาษิตขึ้นว่า “ประวัติศาสตร์ย่อมมีขึ้นซ้ำ ๆ กับที่เป็นมาแล้ว (History repeats

⁵²⁹ หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล เล่ม ๑, หน้า 192.

⁵³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 219-220.

itself”) วิธีการอันใดที่เรียกว่าใหม่ในเวลานี้ ก็มีอยู่มากที่เขาจัดกันมาแล้วแต่สมัยโบราณ ในเมืองไทยเราได้เคยมีการไฝ่ฝืนอยู่ครั้งหนึ่ง ที่อยากให้มีรัฐสภา โดยเห็นว่าการที่เรามีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น เป็นของเก่าเกินไป สมัย ผู้ที่คิดเช่นนั้นคงไม่ทราบ ว่าวิธีปกครองโดยประจักษ์ราชฎ์ ที่เราเรียกกันว่า**ประชาธิปไตย**นั้น เป็นวิธีเก่ายิ่งกว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประวัติศาสตร์เล่มที่ ๑ นี้ จะแสดงให้เห็นว่าในครั้งโบราณนั้นเริ่มปกครองโดยคนหลายคน ซึ่งเป็นลักษณะของสมการาชฎ์ กรุงโรมเองพอสร้างขึ้นก็มีสภาเซเนตทันที, ในขั้นที่ ๒ จึงเป็นรีพับลิก ต่อมาถึงขั้นที่ ๓ จึงปกครองโดยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังนี้ เราจะเห็นได้ว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นของใหม่ในครั้งกระนั้น การที่โลกตื่นตื่นวิธีปกครองอย่างรีพับลิก อย่างมีรัฐสภา ในเวลานี้, ก็มีใช้อื่นไกล คือถอยหลังเข้าคลองกลับไปหาวิธีเก่านั้นเอง โดยที่เหตุการณ์ของโลก ย่อมหมุนเวียนเข้าไปหาทางเดิมด้วยประการฉะนี้ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าใน ๕๐ ปีข้างหน้าโลกจะเบื่อหน่ายเรื่องรีพับลิกรัฐสภา และสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะกลับกลายเป็นของทันสมัย มหาสงครามครั้งที่ผ่านมาได้เปลี่ยนแปลงราชาธิปไตยให้กลับกลายเป็น**ประชาธิปไตย**ไปมากแล้วอันใด, มหาสงครามถ้าจะมีขึ้นใหม่ก็อาจเปลี่ยนลัทธิ**ประชาธิปไตย**ให้กลับเป็นราชาธิปไตยได้อีกนั้น ถ้าหากเราใคร่จะมีรัฐสภาเพราะเหตุอย่างเดียว คือต้องการให้ทันสมัยเท่านั้นแล้ว ก็ดูไม่จำเป็นเลย เพราะในไม่ช้าความนิยมของโลกอาจหันมาทางสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแทนที่เราจะหมุนเวียนไปตามสมัย เรายืนอยู่กับที่ ปลอ่ยให้สมัยหมุนเวียนมาหาเราเอง ดูจะง่ายกว่า”⁵³¹ (การเน้นข้อความนี้เป็นของผู้วิจัย)

กล่าวโดยสรุป “ประชาธิปไตย” ของหลวงวิจิตรวาทะ มีความหมายถึง “Democracy” ในภาษาอังกฤษ แต่ก็มีความหมายที่สื่อถึงรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยโบราณของเอเธนส์ที่มีความหมายในแง่ลบ ที่อาจสันนิษฐานได้ว่า การใช้ในความหมายดังกล่าวนี้ ด้วยเหตุที่หลวงวิจิตรวาทะเป็นผู้ที่จัดว่ามีการศึกษาที่ดี ตลอดจนมีประสบการณ์ในต่างประเทศโดยเฉพาะในฝรั่งเศสและอังกฤษ จึงส่งผลให้เขาไม่ได้ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายของ “Republic” ที่ถือเป็นความหมายตามพจนานุกรมของสยามในขณะนั้น

ค. “ประชาธิปไตย” ในการแปลหนังสือ “ลัทธิไตรราชฎ์” ของขุนยัดเซ็นเป็นภาษาไทย

การเคลื่อนไหวที่ชัดเจนของ ดร. ขุนยัดเซ็น ในการปลุกกระแสการปฏิวัติในจีน เริ่มขึ้นหลังจากที่เขาเดินทางกลับจากฮาวายหลังจากไปแสวงหาความสนับสนุนจากชาวจีนโพ้นทะเลที่นั่นในปี พ.ศ. 2437 [1894] และสามารถโค่นล้มราชสำนักชิงในอีก 18 ปีต่อมาได้ใน พ.ศ. 2455 [1912] การแสวงหาความสนับสนุนทางการเมืองของขุนยัดเซ็นได้นำพากระแสความคิด “เก๊กเหม้ง” ที่เป็น

⁵³¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า ค-ง.

ความคิดของซุนยัตเซ็นที่เขาได้รับอิทธิพลอย่างมากจากความคิดตะวันตกที่ก่อตัวขึ้นมาจากการต่อสู้ของเขาก่อไปสู่บรรดาชาวจีนโพ้นทะเลที่มีอยู่ทั่วโลก และหนึ่งในนั้นได้แก่สยาม⁵³²

ภูมิหลังของซุนยัตเซ็นนั้นเกิดในปี พ.ศ. 2409[1866] ในครอบครัวชาวนายากจนที่ต้องระหกระเหิดออกไปแสวงโชคที่ฮาวาย ซุนยัตเซ็นได้เรียนหนังสือและภาษาอังกฤษกับโรงเรียนมิชชันนารีที่ฮอนโนลูลู ปี พ.ศ. 2426 [1883]และเดินทางกลับมาศึกษาที่โรงเรียนแพทย์ในฮ่องกง (Queen's College) และได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ในปี พ.ศ. 2429 [1886] เมื่ออายุได้ 20 ปี ซุนยัตเซ็นสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนแพทย์ด้วยคะแนนระดับเกียรตินิยม ด้วยความสนใจในความเป็นไปของบ้านเมืองโดยเฉพาะสถานะของบ้านเกิดที่ตกต่ำ ทำให้เขาบ่มเพาะความคิดในการปฏิวัติ โดยรับอิทธิพลจากแนวคิดตะวันตกและพยายามพัฒนาหลักคิดดังกล่าวให้เหมาะกับจีนโดยมีหลักคิดที่สำคัญคือ ลัทธิไตรราษฎร์ (ชาหมินจู่อี้) ที่บ่มเพาะและแสดงออกผ่านการแสดงสรุปวบยอดปาฐกถาจำนวน 16 ตอนในปี พ.ศ. 2467 [1924] และรวบรวมเป็นหนังสือที่มีการตีพิมพ์และแปลออกเป็นภาษาอังกฤษครั้งแรกในปีเดียวกัน⁵³³

ในกรณีของสยาม เริ่มปรากฏการถ่ายทอดทางความคิดที่เป็นลายลักษณ์อักษรของแนวคิดปฏิวัติแบบซุนยัตเซ็นตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 เช่น อาทิ การแปลสุนทรพจน์ตอนหนึ่งของซุนยัตเซ็น เรื่อง ความเพียรนำมาซึ่งผล หรือ การแก้แค้นในประเทศจีน โดยนายชู่เทียม ต้นเวชกุล ในปี พ.ศ. 2465[1922]⁵³⁴ และเรื่อง มั่นก๊กอันหวัง โดยผู้แปลคนเดียวกันในปี พ.ศ. 2467[1924]⁵³⁵ และที่สำคัญก็คือ การแปลสุนทรพจน์ฉบับเต็มหรือหนังสือ “ชาหมินจูหฺง” เป็นภาษาไทยโดยนายตันบุญ

⁵³² เขียวกวาง, กิจกรรมทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย (ค.ศ. 1906-1939) (กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 3. มีการบันทึกว่า ตัว ดร. ซุนยัตเซ็นเองได้เข้ามาหาเคลื่อนไหวหาความสนับสนุนจากชาวจีนโพ้นทะเลในสยามถึง 4 ครั้งด้วยกัน ในปี ว่ามาก็ครั้ง ในปี พ.ศ. 2446 [1903], 2449 [1906] และ 2451 [1908] ถึงสองครั้งในเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม โปรดดู เพ็ญพิสุทธิ์ อินทริภิมย์, เขี้ยวสุดแสง สิบบุญเรื่อง : ทัศนะและบทบาทของจีนสยามในสังคมไทย (กรุงเทพฯ : ศูนย์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทยกับประเทศในเอเชีย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 3-10.

⁵³³ Sun Yat-sen, San Min Chu I: The Three Principles of the People (Taipei: China Pub. Co., 1924); เขียน จีระวิทย์, วิวัฒนาการการปกครองของจีน (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 87-89; ทิพย์สุตา ปิยะพันธ์, “บทบาททางการเมืองของพรรคก๊กมินตั๋งก่อนการก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีน ค.ศ. 1912-1949,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) หน้า 34-35.

⁵³⁴ ชู่เทียม ต้นเวชกุล, สุนทรพจน์ของท่านซุนยัตเซ็น เรื่อง ความเพียรนำมาซึ่งผล หรือ เรื่อง การแก้แค้นในประเทศจีน ปี พ.ศ. 2454 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2465).

⁵³⁵ ชู่เทียม ต้นเวชกุล, มั่นก๊กอันหวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, 2467).

เทียม อังกินันท์ หรือ ต.บุญเทียม⁵³⁶ โดยเป็นการทยอยพิมพ์เผยแพร่ลงในหนังสือพิมพ์หลักเมืองก่อน และได้จัดพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกครั้งแรกในปี พ.ศ. 2473[1930]⁵³⁷ และจากการแปลงานของซุนยัตเซ็นฉบับนี้เองที่ได้มีการใช้คำศัพท์ทางการเมือง “ประชาธิปไตย” ในงานแปลนี้

ในภาพรวม ลัทธิไตรราษฎร์หรือสามินจุหี (The Three Principles of People) เป็นความคิดของซุนยัตเซ็นที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของตะวันตกอย่างชัดเจน ในขณะเดียวกัน ซุนยัตเซ็นก็ปรับปรุงความคิดตลอดจนพัฒนาแนวคิดของตัวเองเข้าไปและเขาเชื่อมั่นว่าดีและก้าวหน้ากว่าแนวคิดตะวันตกอีกด้วย⁵³⁸ หลักการแรกได้แก่ “มินกักจุหี” ในภาษาอังกฤษใช้ว่า “The Principle of the People” และแปลเป็นไทยโดยใช้คำว่า “ผดุงชาติและกำเนิดแห่งประชาชน” หลักการที่สองได้แก่ “มินค้วนจุหี” ในภาษาอังกฤษใช้ว่า “The Principle of Democracy” และในภาษาไทยใช้ว่า “ผดุงสิทธิและอำนาจในการปกครองของประชาชน” และหลัก “มินแชจุหี” ที่ในภาษาไทยและภาษาอังกฤษใช้ว่า “ผดุงสิทธิอาชีวะทางเศรษฐกิจของประชาชนพลเมือง”. “The Principle of Livelihood” ตามลำดับ

ข้อที่น่าสนใจสำหรับฉบับแปลภาษาไทย ในฉบับตีพิมพ์ครั้งแรกนั้นผู้แปลไม่ได้ระบุว่าแปลจากภาษาจีนหรือภาษาอังกฤษอย่างชัดเจน แต่ก็ได้มีการใช้คำภาษาอังกฤษในตอนที่มีความสำคัญไว้ด้วย โดยเฉพาะหลักการ “มินค้วนจุหี” ที่มีการกำกับภาษาอังกฤษไว้ว่า “The Principle of Democracy” (โปรดดูภาพที่ 7 ประกอบ)

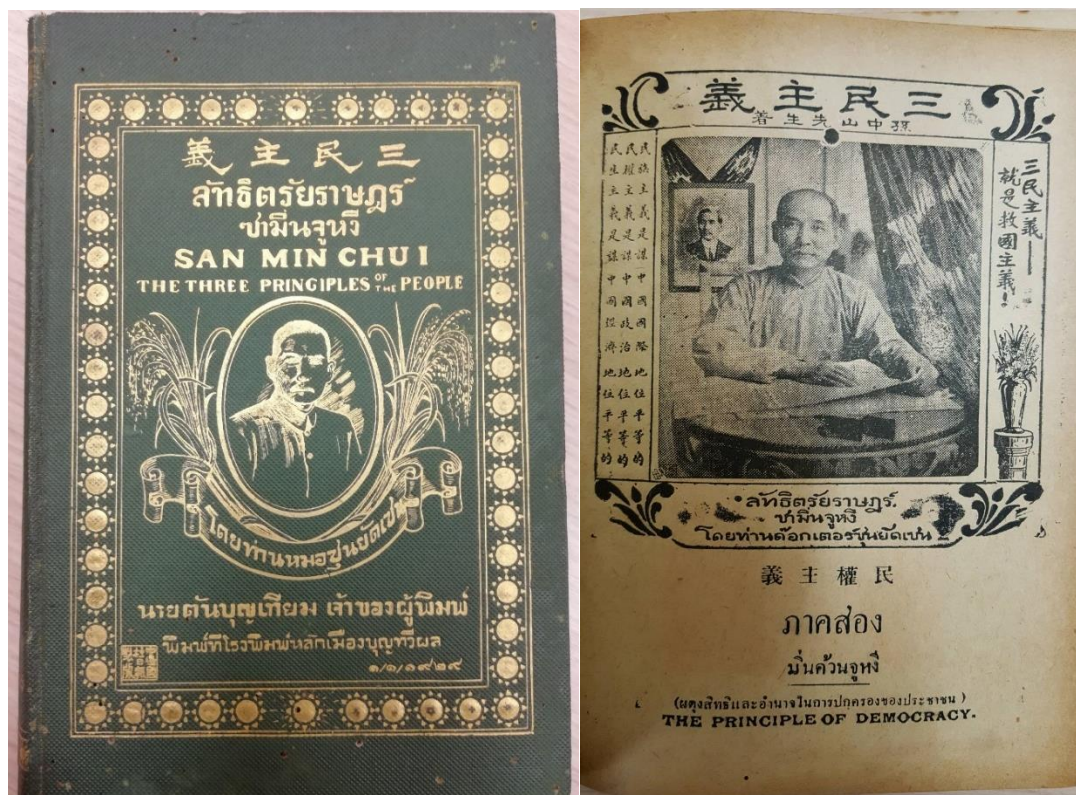
ภาพที่ 9 แสดงหน้าปกหนังสือ ลัทธิไตรราษฎร์ ฉบับตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2472⁵³⁹

⁵³⁶ นาย ต.บุญเทียม อังกินันท์ เกิดที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2433[1890] ในตระกูลพ่อค้าจีนสยาม จบการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ และได้ช่วยกิจการค้าขายทางครอบครัว มีโอกาสเป็นผู้จัดการโรงหนังนครศรีธรรมราช และในปี พ.ศ. 2468 ได้ก่อตั้งโรงพิมพ์และหนังสือพิมพ์หลักเมือง กิจการโรงพิมพ์ของเขาดำเนินไปได้อย่างดีและเขายังได้ออกหนังสือพิมพ์อีกหลายฉบับ เช่น เจริญกรุง อิสสระ สันติภาพ ฯลฯ โปรดดู “ประวัตินาย ต.บุญเทียม” ใน ลัทธิไตรราษฎร์ เรียบเรียงโดย นาย ต.บุญเทียม จัดพิมพ์โดย นายพันตำรวจเอก พัฒน์ นิลวัฒนานนท์ พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2495), หน้า 166-168.

⁵³⁷ ฉบับพิมพ์ครั้งที่สองมีการตีพิมพ์ในอีก 23 ปีต่อมาคือใน พ.ศ. 2495 โดยมีเนื้อหาและสำนวนคงเดิมแต่มีการตัดทอนคำภาษาจีนและภาษาอังกฤษบางส่วนออก และจัดเรียงเลขหน้าตามลำดับไม่แยกตอน และมีการลงประวัติของซุนยัตเซ็นที่เขียนโดยนาย ต.บุญเทียม อังกินันท์ และประวัติส่วนตัวของนาย ต.บุญเทียมที่ขณะนั้นได้เสียชีวิตไปแล้ว โดยใช้ชื่อว่า ลัทธิไตรราษฎร์ โปรดดู ซุนยัตเซ็น, ลัทธิไตรราษฎร์ พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2495).

⁵³⁸ ซุนยัตเซ็น, ลัทธิไตรราษฎร์, หน้า 596-597.

⁵³⁹ ถ่ายจากต้นฉบับของห้องหนังสือหายาก หอสมุดแห่งชาติ

หากพิจารณาในแง่นี้ย่อมหมายความว่า ในขั้นแรก การตีความและแปล “มินค้วนจูหฺง” นั้น มีแนวโน้มที่จะสื่อถึง “Democracy” ในภาษาอังกฤษ และหากพิจารณาในแง่ของความหมายที่ขุนยัด เซ็นใช้ก็จะพบว่า เขาตั้งใจที่จะสื่อถึงหลัก “Democracy” ในหลักคิดของเขาที่ได้รับอิทธิพลมาจาก ตะวันตก อย่างไรก็ดี ในการแปลนี้ ผู้แปลได้มีการแปลโดยใช้ชุดคำศัพท์ทางการเมืองภาษาไทยที่น่าสนใจอยู่สองคำ ซึ่งผู้วิจัยจะพยายามสืบสาวร่องรอยและความหมายของคำสองคำนี้ในภาษาไทย ได้แก่คำว่า “อำนาจประชาชน” และ “ประชาธิปไตย”

สำหรับคำว่า “อำนาจประชาชน” นั้น ไม่ว่าจะแปลมาจากคำในภาษาจีนว่าคำใด⁵⁴⁰ ผู้วิจัยพบว่า คำ ๆ นี้ ขุนยัดเซ็นน่าจะสื่อไปถึงคำว่า “Democracy” ในภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะการที่เขา อ้างอิงว่าเป็นศัพท์ที่มาจากภาษากรีกโบราณ และที่น่าจะในไปกว่านั้นก็คือ ขุนยัดเซ็นได้พูดถึงประเด็น การใช้คำศัพท์ที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ของความนิยมในการใช้คำศัพท์คำนี้ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในบทที่สอง ที่คำว่า “Democracy” ซึ่งขุนยัดเซ็นใช้คำว่า “อำนาจประชาชน” นั้นเป็นคำศัพท์

⁵⁴⁰ เนื่องจากข้อจำกัดของผู้วิจัยด้านภาษาจีน จึงควรจะมีการศึกษาถึงการถ่ายคำแปลจากภาษาจีนเป็นภาษาไทยเพื่อสร้างความกระจ่างทางวิชาการในบริบทนี้ต่อไปในอนาคต

คำเดิมที่นำมาใช้ใหม่เมื่อสองศตวรรษที่ผ่านมาเท่านั้น ในขณะที่ก่อนหน้านี้วันตักนั้นใช้คำว่าความอิสระภาพหรือเสรีภาพ “Liberty” มากกว่าคำว่า “Democracy”

“อำนาจประชาชนมาจากศัพท์กรีกโบราณ แต่มหาชนในยุโรปและอเมริกาไม่ค่อยจะสนใจในศัพท์นี้เพียงแต่คิดว่าเป็นศัพท์ของวิชารัฐประศาสนศาสตร์คำหนึ่งเท่านั้น ถ้าจะเทียบกับคำว่า “ความอิสระภาพ” ซึ่งเขาเห็นเป็นของสำคัญยิ่งแล้ว ก็จะผิดกันมากทีเดียว “อำนาจประชาชน” นี้ ครั้งสมัยกรีกและโรมก็เริ่มต้นมีขึ้นแล้ว เพราะเหตุว่าการปกครองเวลานั้นใช้ตามประเพณีประชาธิปไตย ...ต่อมาโรมและกรีกล่มจมลงแล้ว ศัพท์คำนี้ก็เลยสูญหายไป จนกระทั่งสองศตวรรษนี้ เนื่องจากการชิง “ความอิสระภาพ” จึงได้ค้นเอาศัพท์ “อำนาจประชาชน” มาใช้อีก สิบปีมานี้ชาวตะวันตกที่ชอบพอ “อำนาจประชาชน” มีมากขึ้นทุกวันแล้ว จนถึงประเทศเราก็มีผู้ที่ชอบพอมากเหมือนกัน แต่การสงครามของยุโรปในสองศตวรรษนี้ไม่เรียกชิง “อำนาจประชาชน” เรียกว่าชิง “ความอิสระภาพ” พอพูดถึง “ความอิสระภาพ” ชาวยุโรปเป็นเข้าใจได้ทันที”⁵⁴¹

อย่างไรก็ตาม คำศัพท์ทางการเมืองสำคัญอีกคำหนึ่งที่ผู้แปลใช้ก็คือ คำว่า “ประชาธิปไตย” จากข้อความข้างต้น เราอาจเริ่มสันนิษฐานได้ว่า การปกครองของกรีกและโรมตอนนั้น ชุนยัตเซ็นเข้าใจว่าเป็นการปกครองตาม “ประเพณีประชาธิปไตย” และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับกรณียกรณียของจีน ก็จะพบว่า มีการแปลคำว่าประชาธิปไตยในภาษาไทย ที่ตรงกับลักษณะที่ “ไม่มีกษัตริย์” หรือตรงกับลักษณะ “Republic” ในภาษาอังกฤษ ดังความในตอนนี้เป็นคือ

“ตามปรากฏมาแล้วในพงศาวดารของประเทศจีนได้บังเกิดศึกกลางเมืองขึ้นเสมอ แม้ในบางยุคบางสมัยศึกกลางเมืองนั้นจะสงบเงียบลง แต่มิช้าศึกกลางเมืองก็มีขึ้นอีก ยุ่งแล้วสงบ สงบแล้วก็ยุ่งเรื่อยมา การยุ่งซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากการแย่งตำแหน่งกษัตริย์เท่านั้น ประเทศอื่นก็มักมีการศึกที่เกี่ยวกับศาสนา หรือสงครามเพื่ออิสระภาพเหมือนกัน ส่วนประเทศเราการสงครามเกิดจากปัญหาภัยกษัตริย์อย่างเดียว เพื่อป้องกันศึกกลางเมืองของประเทศเรา ฉะนั้นเริ่มต้นที่คณะเก็กเหม็งตั้งของเราจะก่อการจึงได้ยึดถือการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้ไม่ให้มีกษัตริย์ในประเทศจีนต่อไป เดียวนี้ประเทศประชาธิปไตยของเราเป็นผลสำเร็จแล้ว แต่ยังมีผู้ที่จะคิดเป็นกษัตริย์อยู่ เช่นภาคใต้มีตั้งกวางมั่งก็อยากเป็นกษัตริย์ ภาคเหนือมีเซาคูณก็อยากเป็นกษัตริย์เหมือนกัน”⁵⁴² (การเน้นข้อความนี้เป็นของผู้วิจัย)

มากไปกว่านั้น หากพิจารณาจากการที่ชุนยัตเซ็นได้อ้างอิงงานของเพลโต ที่ผลงานชิ้นสำคัญของเขามีชื่อที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า “The Republic” ก็จะพบว่า การใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในการแปลของนาย ต.บุญเทียม น่าจะมาจากภาษาจีนที่มีความหมายสื่อถึงการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์หรือ “Republic” ในภาษาอังกฤษตอนนั้นนั่นเอง

⁵⁴¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 430-431.

⁵⁴² เรื่องเดียวกัน., หน้า 422.

“เมื่อสองพันกว่าปีก่อนในประเทศกรีซมีนักรัฐประศาสน์อยู่คนหนึ่งชื่อว่า “ปลาโต” ได้แต่งตำราการปกครองประเทศด้วยลัทธิประชาธิปไตยไว้ตำราหนึ่ง เวลานั้นก็ยังมีผู้นิยมอ่านมาก และเห็นว่าเป็นประโยชน์สำหรับการปกครองสมัยนี้ ...ตำราการปกครองด้วยลัทธิประชาธิปไตยของปลาโต ซึ่งได้แต่งไว้เมื่อสองพันกว่าปีก่อน เวลานั้นยังเป็นตำราที่ดีมีราคา ใช้การได้เป็นประโยชน์มาก”⁵⁴³ (การเน้นข้อความของผู้วิจัย)

ดังนั้น จึงเป็นหลักฐานที่ทำให้สามารถวินิจฉัยได้ว่า นาย ต.บุญเทียม มีการแปลคำในภาษาจีนที่ขุนยัดเซ็นได้สื่อถึง “Republic” หรือการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์ ในขณะเดียวกัน คำที่ขุนยัดเซ็นใช้สื่อถึง “Democracy” นั้นมีการแปลมาสู่ภาษาไทยว่า “อำนาจประชาชน” ซึ่งถือเป็นความเข้าใจหลักกระแสนึงของสังคมไทย ที่คำว่า “Republic” มีการใช้และปรากฏในพจนานุกรมว่า “ประชาธิปไตย” ในขณะที่คำว่า “Democracy” นั้นยังไม่มีคำแปลในภาษาไทยที่เป็นที่ยอมรับ โดยทั่วไปจึงมีการแปลว่า “อำนาจประชาชน”⁵⁴⁴ ประเด็นต่อมาที่ต้องพิจารณาก็คือ “Democracy” หรืออำนาจของประชาชนนั้น จะพบว่า ขุนยัดเซ็นมักจะใช้คำว่า “อำนาจประชาชน” ในฐานะที่เป็นคำที่แสดงลักษณะตรงข้ามกันกับ “อำนาจกษัตริย์” หรือ “อำนาจศาสนา” เสมอ แน่แน่นอนว่าการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์นั้นต้องเป็นการปกครองแบบ “อำนาจประชาชน” รูปแบบหนึ่ง⁵⁴⁵ แต่ที่พบว่าในกรณีของอังกฤษที่มีกษัตริย์ ขุนยัดเซ็นก็ถือว่าอังกฤษในช่วงเวลานั้นมีลักษณะที่เป็นการปกครองโดย “อำนาจประชาชน” หรือเป็นต้นกำเนิดของ “Democracy” เช่นกัน โดยเฉพาะการที่กษัตริย์อังกฤษมีการผ่อนผันให้ราษฎรสามัญและกรรมกรมีส่วนในการเลือกผู้ปกครอง ซึ่งสอดคล้อง

⁵⁴³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 556-557.

⁵⁴⁴ เช่นเดียวกับกรณีการเปลี่ยนแปลงอเมริกา ฝรั่งเศส และรัสเซีย ที่ต่างมีการเปลี่ยนแปลงเป็น republic โดยที่นาย ต. บุญเทียมแปลมาเป็นภาษาไทยว่า ประชาธิปไตย ดังตอนหนึ่งที่เขาอธิบายถึงสามประเทศนี้ว่า “ประเทศอเมริกาตั้งแต่ปลีกตัวออกจากความปกครองของอังกฤษได้แล้ว ก็ตั้งตัวขึ้นเป็นประเทศเอกราช ได้ล้มตำแหน่งต่าง ๆ ซึ่งอังกฤษแต่งตั้งไว้เสียจนสิ้นเชิง การปกครองก็เปลี่ยนแปลงลัทธิประชาธิปไตย ถืออำนาจประชาชนตลอดมาโดยปกติสุข ภายหลังประเทศฝรั่งเศสทำการก่อกบฏก็เรียนเอาแบบอเมริกามาใช้ แต่ประเทศฝรั่งเศสออกจะรุนแรงมาก เพราะต้องทำสงครามกันอย่างเลือดนองแผ่นดินทีเดียว ครั้งต่อมาในราว ค.ศ. ๑๙๑๗ ประเทศรัสเซียก็เกิดการก่อกบฏขึ้นอีก ครั้นการก่อกบฏของรัสเซียได้สำเร็จลงแล้ว รัสเซียก็เปลี่ยนลัทธิการปกครองเป็นประชาธิปไตยเช่นเดียวกับประเทศฝรั่งเศส” (การเน้นข้อความของผู้วิจัย) ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 472-473.

⁵⁴⁵ ดังคำอธิบายของเขาในตอนนี้เป็นคือ “ระหว่างที่การก่อกบฏของประเทศจีนกำลังเริ่มขึ้นนั้น ในโลกยังมีประเทศที่มีกำลังอำนาจอย่างสูงดำเนินลัทธิ “อำนาจกษัตริย์” และ “อำนาจศาสนา” อยู่ เช่นกษัตริย์ประเทศรัสเซียเป็นต้น ประเทศที่ยึดถืออำนาจทหารทั้งบกทั้งเรือไว้ในกำมือคน ๆ เดียว ก็คือประเทศเยอรมัน ประเทศออสเตรียเป็นอาทิ เวลานั้นคนทั้งหลายเห็นว่าทวีปยุโรปยังมีประเทศที่นับถือลัทธิ “อำนาจกษัตริย์” ที่รุ่งเรืองแข็งแรงอยู่ทวีปเอเชียจะดำเนินลัทธิ “อำนาจประชาชน” อย่างไรได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นเหตุให้อังกฤษได้ และเดี่ยอนันมีได้กำเริบคิดจะเป็นกษัตริย์ แต่กษัตริย์รัสเซียและเยอรมันที่มีอำนาจนั้น บัดนี้กล่มละลายไปแล้ว และการปกครองของประเทศเยอรมันและรัสเซียก็เปลี่ยนแปลงเป็นประชาธิปไตยแล้ว เพียงแค่นี้ก็เชื่อได้ทีเดียวว่าสมัยนี้เป็นสมัย “อำนาจประชาชน”” (การเน้นข้อความของผู้วิจัย) ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 410-411.

กับกระแสโลกที่เริ่มมีการนำคำว่า “Democracy” ไปเรียกรูปแบบการปกครองของตะวันตก โดยเฉพาะกับอังกฤษเช่นกัน โดยในตอนนี้นั้นยืนยันได้กล่าวว่า

“...อังกฤษก่อนได้เกิดการก่อกำเนิดขึ้นครั้งหนึ่ง ไม่นานถึงสิบปีก็ได้มีกษัตริย์ขึ้นครองราชสมบัติ อีก แต่ต่อมา กษัตริย์อังกฤษตลอดราชวงศ์จอร์จ ขยับขยายการปกครองบ้านเมืองให้ดำเนินไปตามสมัย เพราะยอมตระหนักดีแล้วว่า ในยุคนั้นอำนาจประชาชนมีกำลังมากจะขัดขวางไม่ได้

แท้ที่จริง อำนาจประชาชน ก็ได้กำเนิดมาจากอังกฤษ แต่เมื่ออังกฤษกลับเข้าปกครองราชสมบัติอีกอำนาจประชาชนจึงได้ถูกจำกัดเสีย อำนาจราชการก็ตกอยู่ในเงื้อมมือราชวงศ์ของกษัตริย์ทั้งหมด ราษฎรจะไปเกี่ยวข้องด้วยไม่ได้ ต่อมากระทั่งถึงปี ค.ศ. ๑๘๑๒ จึงได้ผ่อนผันให้ราษฎรสามัญได้มีอำนาจในการคัดเลือกด้วย หลังจากมหาสงครามจึงได้อนุญาตให้สตรีมีอำนาจในการคัดเลือกอีก ...และการปกครองของอังกฤษ ก็ยอมให้สมาคมกรรมกรเลือกตั้งสมาชิก เหนือนี้ก็เป็นประจักษ์พยานว่า ราชวงศ์ของกษัตริย์อังกฤษยอมผ่อนผันตามอำนาจประชาชนทุกอย่าง และอำนาจประชาชนก็เจริญก้าวหน้าขึ้นทุกวันแล้ว การที่อังกฤษรู้จักผ่อนผันตามอำนาจประชาชนชน ไม่ขัดขวางความนิยมของสมัย ประเทศอังกฤษจึงดำรงอยู่ได้ไม่มีอันตรายแต่เพียงอย่างเดียว”⁵⁴⁶

อย่างไรก็ดี “อำนาจประชาชน” ของขุนยัดเซ็นในที่นี้ ถือเป็นข้อเสนอทางทฤษฎีและการเมืองของเขาเองที่เขาบอกว่า แม้แต่ตะวันตกเอง ลัทธิ “อำนาจประชาชน” นั้นก็ยังไม่มีความก้าวหน้า และไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาเรื่องประสิทธิภาพในการปกครองของรัฐบาลที่ลดน้อยลง โดยเฉพาะกับพลเมืองที่ไม่รู้จักการปกครองตนเองอย่างดีพอ รวมไปถึงการเลือกตั้งและได้ผู้แทนที่ไม่มีประสิทธิภาพ⁵⁴⁷ ซึ่งเขาเห็นว่าในกรณีของจีนหลังการก่อกำเนิดยังเป็นเช่นนั้นอยู่ โดยขุนยัดเซ็นได้แบ่งมนุษย์ออกเป็นสองจำพวก ก็คือมนุษย์ที่รู้ก่อน และมนุษย์ที่รู้ทีหลัง และเสนอแนวทางแก้ไขปัญหานี้โดยมอบให้มนุษย์ที่มีความรู้และความสามารถเป็นผู้ที่นำการเปลี่ยนแปลง ที่เขาเห็นว่าเหมาะสมกับกรณีของจีนมากกว่าที่จะเอาหลักคิดแบบตะวันตกซึ่งยังมีข้อบกพร่องและไม่เหมาะสมกับสังคมจีน⁵⁴⁸ ดังที่เขาสรุปว่า

กล่าวโดยสรุป การแปลหนังสือ “ลัทธิธรรมาธิปไตย” ของนาย ต. บุญเทียม นั้น เห็นได้ว่าการแปลคำว่า “ประชาธิปไตย” ในความหมายของ “Republic” และคำว่า “อำนาจประชาชน” ในความหมายที่ตรงกับคำว่า “Democracy” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของคำแปล “Republic” มาสู่ภาษาไทยว่า “ประชาธิปไตย” ที่อาจมีความเป็นไปได้ทั้งจากที่นาย ต.บุญเทียมเลือกคำแปลตาม

⁵⁴⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 525-527.

⁵⁴⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า 605-606.

⁵⁴⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 544-545.

พจนานุกรมในสมัยนั้น หรือว่าเป็นคำที่มีการใช้อยู่กระแสหนึ่งในสังคมการเมืองไทยนับตั้งแต่นาย ก.ศ.ร. กุหลาบเป็นต้นมา ข้อที่น่าสนใจยิ่งในกรณีของขุนยัดเซ็นก็คือ เขาแสดงให้เห็นว่า คำว่า “Democracy” นี้เป็นคำศัพท์ใหม่ที่เพิ่งจะมีการนำมาใช้เมื่อสองศตวรรษที่ผ่านมาเท่านั้น อีกทั้งเขายังแสดงให้เห็นว่าทั้งการปกครองของอังกฤษที่มีกษัตริย์และการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์ ก็จัดเป็นการปกครองแบบ “Democracy” ได้ หากมีการเปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครอง แต่ในกรณีของขุนยัดเซ็น เป้าหมายของเขาก็คือการเปลี่ยนแปลงประเทศจีนให้เป็นการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์และยึดหลักสามประการหรือชาหมินจูหฺง ที่เขาเห็นว่ามีควมก้าวหน้าและเป็นประชาธิปไตยมากกว่าของตะวันตกที่ยังคงมีความบกพร่องอยู่

7.5 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชสมภพในปี พ.ศ. 2436 [1893] เมื่อทรงโสกันต์แล้ว พระราชบิดามีรับสั่งให้โปรดไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ โดยทรงได้รับการศึกษาชั้นสามัญที่วิทยาลัยอีตัน ใน พ.ศ. 2449 [1906] และทรงเข้าศึกษาวิชาทหารค่อที่โรงเรียนนายร้อยเมืองวูลิช (Royal Military Acedemy, Woolwich) ในแผนกวิชาทหารม้าปืนใหญ่ หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาแล้วได้ประจำการในกองทหารม้าปืนใหญ่ที่เมืองอัลเดอชอต (Aldershot) และเสด็จกลับมาสยามในปี พ.ศ. 2458 [1915]⁵⁴⁹

พระองค์ทรงเข้ารับราชการครั้งแรกในตำแหน่งนายทหารคนสนิทพิเศษ ของสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการทหารบกในขณะนั้น ต่อมาได้ทรงรับพระราชทานเลื่อนขึ้นเป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการและผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม หลังจากทรงลาผนวชและอภิเษกสมรส พระองค์ทรงเสด็จยุโรปเพื่อศึกษาโรงเรียนเสนาธิการทหาร (Ecole de Guerre) ประเทศฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2464 และเสด็จกลับสยามในปี พ.ศ. 2467 โดยมีตำแหน่งสุดท้ายก่อนขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระเชษฐาธิราชในพระยศนายพันเอก ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ 2 และผู้บังคับการพิเศกรมทหารปืนใหญ่ที่ 2 และทรงครองราชย์สมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. 2468 [1925]⁵⁵⁰

ในด้านพระราชดำริที่มีความเกี่ยวข้องกับภาษาทางการเมืองอย่างประชาธิปไตยของพระองค์ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้วิจัยพบว่า ประกอบไปด้วยพระราชหัตถเลขาที่มีไปถึงนายฟรานซิส บี. แซयर ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2470 [1927] เรื่อง “Democracy in Siam” และพระราชบันทึกสั้น ๆ ที่มีต่อเอกสารเรื่องนโยบายทางการศึกษาของประเทศอิตาลีใน ปี พ.ศ. 2475 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก

เอกสารชิ้นแรก เป็นพระราชหัตถเลขาที่พระองค์มีไปถึงนายฟรานซิส บี. แซयर อดีตที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศสยามที่มีบทบาทสำคัญในการเจรจาสนธิสัญญาใหม่ระหว่างสยามกับมหาอำนาจในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่เดินทางกลับเข้ามาในสยามตามคำร้องขอของพระบาทสมเด็จพระ

⁵⁴⁹ ศรินันท์ บุญศิริ, “พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” ใน กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร บรรณาธิการ พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ระลึกในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ในโอกาสที่สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๖ (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 3-37.

⁵⁵⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 38-72.

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีพ.ศ. 2469 [1926] โดยพระองค์ทรงมีพระราชหัตถเลขาไปถึงแฮร์รีในหัวสองหัวข้อที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเกี่ยวเนื่องกัน ได้แก่ พระราชหัตถเลขาเรื่อง “Problem of Siam”⁵⁵¹ ในปี พ.ศ. 2469 [1926] และ “Democracy in Siam” ในปี พ.ศ. 2470 [1927]⁵⁵² อย่างไรก็ตาม ในพระราชหัตถเลขาฉบับแรก ถึงแม้จะกล่าวถึงประเด็นที่พาดพิงมาถึงสถาบันทางการเมืองปกครองในหลายประเด็น แต่ในพระราชหัตถเลขาฉบับดังกล่าว มิได้ปรากฏว่าพระองค์ใช้คำว่า “Democracy” แต่เพียงอย่างเดียว

⁵⁵¹ โดยเอกสารฉบับแรก เป็นเอกสารที่ระบุถึงปัญหาสำคัญของสยามในสายพระเนตรของพระองค์ พร้อมทั้งประเด็นที่ทรงต้องการปรึกษาแฮร์รีเอาไว้ทั้งหมดสามประเด็นหลัก ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการปกครองของสยาม (The Constitution) ปัญหาทางการเงิน (Financial Affair) และปัญหากิจการภายในของประเทศ (Internal Affair) ในประเด็นแรก พระองค์ทรงมีพระราชปณิธานต่อแฮร์รีที่แบ่งออกเป็นห้าเรื่องหลัก ได้แก่ เรื่องสถานะของพระมหากษัตริย์ (The Position of the King), พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ (The Powers of the King), คณะอภิรัฐมนตรี (The Supreme Council), สภาเสนาบดี (The Cabinet) และสภานิติบัญญัติ (The Legislative Council) ในเรื่องพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงมีพระราชปณิธานถึงแฮร์รีในประเด็นเรื่องการสืบราชสมบัติว่าพระเจ้าแผ่นดินควรจะมีพระราชอำนาจในการเลือกเจ้าฟ้าชายองค์ใดองค์หนึ่งดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมารหรือไม่ และถ้ามี เป็นการควรหรือไม่ที่จะขยายพระราชอำนาจนี้ไปสู่สภาของเจ้านายชั้นสูงและองคมนตรีสภาในขณะที่พระเจ้าแผ่นดินสวรรคตโดยที่ยังไม่ทรงแต่งตั้งพระราชทายาท และหลักเกณฑ์ในการเลือกดังกล่าวว่าจะเป็นที่ยอมรับกันทั้งหมดหรือไม่ หรือสิทธิในการสืบราชสันตติวงศ์ควรพิจารณาจากชาติกำเนิดเพียงอย่างเดียว และควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เกี่ยวกับหรือไม่

ประเด็นต่อมาในเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงมีพระราชปณิธานว่า ประเทศสยามต้องมีการปกครองในรูปแบบรัฐสภา (Parliamentary system) ในวันใดวันหนึ่งหรือไม่ และแท้จริงแล้ว การปกครองรูปแบบรัฐสภาของชาวแองโกล-แซกซอนนั้นเหมาะสมกับชาวตะวันออกอย่างชาวสยามเพียงใด และประเทศสยามพร้อมแล้วหรือไม่ที่จะมีลักษณะบางประการของการปกครองแบบมีผู้แทน (some sort of representative Government)

ส่วนในประเด็นเรื่องคณะอภิรัฐมนตรี พระองค์ทรงมีพระราชปณิธานในประเด็นรูปแบบและโครงสร้างที่ดีที่สุดของคณะอภิรัฐมนตรีควรเป็นอย่างไร และควรที่จะทำให้คณะอภิรัฐมนตรีเป็นสถาบันถาวรของประเทศหรือไม่ หรือควรที่จะปล่อยให้สิ้นสุดไปตามธรรมชาติ สำหรับในประเด็นของสภาเสนาบดี พระองค์มีพระราชปณิธานถึงความจำเป็นในการมีอัครเสนาบดี (Prime Minister) ว่าควรมีตำแหน่งนี้หรือไม่ และควรจะมีในตอนนี้หรือไม่ และในเรื่องสุดท้ายได้แก่เรื่องของสภานิติบัญญัติ ว่าควรจะให้มันมีขึ้นหรือไม่ และโครงสร้างของสภานิติบัญญัติควรจะเป็นไปในลักษณะใด

สำหรับในเรื่องของสถานการณ์ทางการเงิน พระองค์ทรงมีพระราชปณิธานกว้าง ๆ ถึงแฮร์รีว่ามีความคิดเห็นอย่างไร และเรื่องสุดท้าย พระองค์ทรงมีพระดำริในการริเริ่มการปกครองในรูปแบบผู้แทนและปัญหาเรื่องชาวจีน ที่จะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้ชาวจีนมีความกลมกลืนและรู้สึกเป็นชาวสยามเหมือนในอดีต (ก่อนการปฏิวัติซินไฮ่) โปรดดูเพิ่มเติมใน Prajadhipok, “Problem of Siam” in Benjamin A. Batson, *Siam’s Political Future: Document from the End of The Absolute Monarchy* Compiled and edited with Introduction by Benjamin A. Batson (New York: Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University, 1974), p. 13-22.

⁵⁵² Benjamin A. Batson, *Siam’s Political Future: Document from the End of The Absolute Monarchy*, p. ix.

ส่วนเอกสารฉบับที่สอง มีที่มาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เรื่องการปรับปรุงองคมนตรีให้แก่องค์กรรัฐมนตรีพิจารณาในปี พ.ศ. 2469 หลังจากพระราชดำรินี้ได้มีการประชุมกันหลายครั้ง สุดท้ายคณะองคมนตรีได้มีมติให้ตั้งคณะกรรมการจัดระเบียบองคมนตรีขึ้นมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469⁵⁵³ โดยให้มีหน้าที่คือพิจารณาการจัดโครงสร้างของสถาบันขององคมนตรีขึ้นมาใหม่ ผลจากปรึกษาหารือเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ขององคมนตรีในรูปแบบใหม่นี้เอง ที่เป็นที่มาของพระราชบันทึกเรื่อง “Democracy in Siam” ที่พระองค์มีขึ้นและราชทานให้กรรมการจัดระเบียบองคมนตรีทุกคนอ่าน เพื่อแสดงพระราชดำริของพระองค์ที่มีต่อหนังสือ “ความเห็นส่วนน้อย เรื่องข้อที่ว่า สภากรรมการองคมนตรี ควรเป็น Advisory หรือ Consultative body” ของหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร คณะกรรมการจัดโครงสร้างองคมนตรีฯ เสียงข้างน้อย ที่เสนอให้บทบาทขององคมนตรีมีอำนาจและหน้าที่ที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ เป็นองค์กรที่สามารถที่จะริเริ่มในการจัดการประชุมได้เองและสามารถที่จะถวายนามความเห็นในนามของคณะกรรมการองคมนตรีได้หรือเป็น “Adivisory body” (องค์กรที่ถวายนามแนะนำ) มากกว่าที่จะเป็นลักษณะ “Consultative body” (องค์กรถวายนามปรึกษา) ที่จะมีอำนาจหน้าที่ที่ต่อเมื่อมีพระราชกระแสรับสั่งลงมาเท่านั้น ซึ่งเป็นความเห็นส่วนใหญ่ของคณะกรรมการในขณะนั้น ซึ่งจากพระราชบันทึกฉบับนี้เองที่ทำให้ความเห็นของคณะกรรมการเอนเอียงไปในทางข้อเสนอของหม่อมเจ้าสิทธิพรมากขึ้น กล่าวคือ พระราชบัญญัติองคมนตรีฉบับใหม่ที่ตราขึ้นในเดือนกันยายน พ.ศ. 2470 ที่นอกจากมีหน้าที่พิจารณาร่างกฎหมายหรือเรื่องอื่น ๆ ตามที่มีรับสั่งแล้ว กรรมการองคตรียังสามารถที่จะเข้าชื่อไม่น้อยกว่า 5 คน ในการที่จะกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตเพื่อปรึกษาหารือ ถวายนามความเห็นในนามขององคมนตรีสภา และสามารถเชิญเสนาบดี ขุนนาง หรือข้าราชการมาเพื่อชี้แจงข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่การประชุมได้⁵⁵⁴

ผู้วิจัยพบว่า สำหรับเอกสารฉบับนี้ เมื่อพิจารณาจากการทรงพระอักษรเป็นภาษาอังกฤษของพระองค์ จึงทำให้สามารถวินิจฉัยในเบื้องต้นได้อย่างไม่ยากเย็นนักกว่า พระองค์ใช้ “Democracy” ในฐานะที่เป็นคำศัพท์ทางการเมืองในภาษาอังกฤษ ซึ่งไม่เป็นเรื่องแปลกอันใดหากพิจารณาจากภูมิหลัง

⁵⁵³ ประกอบไปด้วย สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงเป็นประธาน กรรมการอีก 8 ท่าน ได้แก่ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร หม่อมเจ้าดำรงสด ทรงเทวกุล เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาจินดาภิรมย์ราชบัณฑิตสภา พระยาเทววิทูรพหุลศรดาบดี พระยาสุรินทราชา และพระยาโกมารกุลมนตรี โปรดดูเพิ่มเติมใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม 2475, หน้า 252.

⁵⁵⁴ โปรดดูเพิ่มเติมใน สนธิ เตชานันท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2545), หน้า 211-213; นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม 2475, หน้า 252-256.

ทางการศึกษาของพระองค์ ส่วนสำคัญต่อมาจึงได้แก่แง่ของความหมาย หากพิจารณาจากบริบทของเอกสารฉบับนี้ ซึ่งเป็นพระราชหัตถเลขาของพระองค์ที่มีต่อข้อเสนอของหม่อมเจ้าสิทธิพรในประเด็นของอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการที่มีอำนาจหน้าที่ในการพระราชทานขอกราบบังคมทูลให้จัดการประชุม ในเรื่องที่มีความสำคัญเกี่ยวกับความความผาสุกของประเทศและประชาชน แทนที่จะรอแต่กระแสรับสั่งจากพระมหากษัตริย์เพียงอย่างเดียว ซึ่งพระองค์ทรงถือว่าเป็นการทดลองและเรียนรู้การประชุมนอกรอบในสภา และเป็นการหวังพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางที่ผิดอีกประการหนึ่ง

หากพิจารณาเรียงลำดับไปตามเนื้อหาโดยละเอียด พระราชบันทึกฉบับนี้ เริ่มต้นด้วยคำถามที่ว่า รูปแบบการปกครองแบบ “**Democratic form of government**” มีความเหมาะสมกับสยาม หรือจะมีความเหมาะสมภายในภาคหน้า หรือไม่มีความเหมาะสมกับสยามโดยประการทั้งปวง? ซึ่งพระองค์ทรงมีพระดำริว่า ประเด็นนี้ได้มีการถกเถียงกันในหมู่ปัญญาชนในสยามมาเป็นระยะเวลายาวนานแล้ว และปัจจุบันก็ยังคงมีการถกเถียงกันในหมู่ผู้ที่มีการศึกษาแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ (semi-educated people) ทางหนังสือพิมพ์ ซึ่งคำตอบอันที่ยอมรับกันทั่วไปในช่วงเวลานั้นก็คือ สยามยังไม่พร้อมที่จะให้มีการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตย แต่สามารถที่จะปรับใช้ได้ในระยะเวลาดำเนิน (some distant date) ในขณะเดียวกัน คนบางกลุ่มก็ยังยืนยันว่าการปกครองรูปแบบรัฐสภาไม่มีวันที่จะมีความเหมาะสมกับสยาม โดยให้เหตุผลว่ารูปแบบการปกครองแบบนี้มีแต่ชาวแองโกล-แซกซัน เท่านั้นที่สามารถจะทำให้รูปแบบการปกครองนี้มีความสำเร็จด้วยดีได้ ตามด้วยบทในส่วนนี้คือ

”The question whether a **democratic form of government** is suitable, or ever will be suitable, for Siam or not, has been discussed among the intelligentsia of Siam for a long time, and is even now being discussed by the **semi-educated** people, some of whom having aired their opinions in the Siamese press. The general consensus of opinion is that Siam is not at present ready to have a **democratic form of government**, but may have adopt it at some distant date. Some people assert that **parliamentary government** will never be suitable for the Siamese people, giving as reason that it is only the Anglo-Saxons who have been able to make a success of that form of government”⁵⁵⁵ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ต่อมา ถือเป็นพระราชทัศนะของพระองค์ ถึงเงื่อนไขบางประการของรูปการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ต้องการพลเมืองที่มีคุณภาพสูง จึงจะประสบความสำเร็จ มากไปกว่านั้น พระองค์ยัง

⁵⁵⁵ Prajadhipok, “Democracy in Siam” in Benjamin A. Batson, *Siam’s Political Future: Document from the End of The Absolute Monarchy*, p. 48.

ตั้งข้อสังเกตด้วยว่า ความสำเร็จของประชาธิปไตยนั้นมีความเชื่อมโยงกับคุณภาพของเชื้อชาติ (racial qualities) ซึ่งชนชาติแองโกล-แซกซัน ถือว่ามีค่อนข้างสูง นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ “ประชาธิปไตยที่แท้จริง (really and truly democratic)” กับ **ประชาธิปไตยที่เป็นเพียงแค่รูปแบบหรือเปลือกนอก (only in form (of democracy-ผู้วิจย))**” ซึ่งพระองค์เห็นว่ารูปแบบการปกครองลักษณะนี้เป็นรูปแบบการปกครองที่แท้จริงก็ต่อเมื่อเป็นประโยชน์สำหรับ “**ประชาชนทั้งหมด**” (beneficial to the people as a whole) และในพระราชทัศนะของพระองค์นั้นเห็นว่าการปกครองประชาธิปไตยจำนวนมากที่เป็นประชาธิปไตยเพียงรูปแบบเท่านั้นตามตัวบทในตอนนี้อา

“There is no doubt that a democratic form of government requires a high degree of development of the people to be a real success. It is even possible that there must also be certain racial qualities (which the Anglo-Saxons possess to high degree) if democratic institutions are to be really beneficial to the people as a whole and to be **really and truly democratic, not only in form**, but also in fact. Too many democracies are so only in form.”⁵⁵⁶ (เน้นข้อความโดยผู้วิจย)

หลังจากนั้น พระองค์จึงทรงมีพระราชวินิจฉัยต่อมาว่า **ประชาธิปไตยที่แท้จริง (real democracy)** นั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นยากยิ่งในสยาม (very unlikely to succeed in Siam) ซึ่งพระองค์ยกตัวอย่างว่าใคร ๆ ก็สามารถที่จะจินตนาการถึงสภาพที่จะเกิดขึ้นหากสยามมีรูปแบบการปกครองแบบรัฐสภา โดยเฉพาะเรื่องสำคัญก็คือ เรื่องที่รัฐสภาจะต้องถูกครอบงำโดยพรรคของชาวจีน ถึงแม้จะสามารถออกแบบให้มีการกีดกันคนเหล่านี้ไม่ให้มีสิทธิทางการเมือง แต่กระนั้น สถานการณ์ก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงใด ๆ เนื่องจากพวกคนจีนเหล่านี้มีเงินมาก (hard cash) ซึ่งพรรคการเมืองใดที่ไม่พึ่งพาเงินสนับสนุนจากชาวจีนนั้นเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จ ดังนั้น ผลสุดท้ายการเมืองไทยจึงถูกครอบงำและบงการ (dominated and dictated) โดยพวกพ่อค้าจีน ซึ่งพระองค์เห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นไปได้อย่างยิ่งดังพระราชบันทึกในตอนนี้อา

“Now I am also inclined to think that a **real democracy** is very unlikely to succeed in Siam. It may even be harmful to the real interests of the people. One could readily imagine what a **parliamentary form of government** would be like in Siam, and there is no need to go into details. I shall just mention one fact, that is **the parliament would be entirely dominated by the Chinese Party**. One could exclude all Chinese from ever politician right, yet they will dominate the situation all the same, since they

⁵⁵⁶ Ibid.

hold the hard cash. ... Any party that does not depend on Chinese funds cannot succeed, so that politics in Siam will be dominated and dictated by the Chinese merchants. This is indeed a very propable eventuality.”⁵⁵⁷ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ต่อมา พระองค์จึงสรุปว่า เป็นเรื่องง่ายที่เราอาจที่จะหาข้อโต้แย้งที่จะมาสนับสนุนความคิดที่ว่าสยามไม่เหมาะกับการปกครองในรูปแบบรัฐสภาได้ แต่พระองค์ก็ตั้งประเด็นต่อมาว่า “**แล้วทำไมเราจึงต้องมาคิดเรื่องประชาธิปไตยกัน?**” พระองค์ให้เหตุผลต่อมาว่า เนื่องจากคนส่วนใหญ่ไม่มีได้คิดอย่างใช้เหตุผล (rationally) หากแต่เป็นพวกที่มักคิดโดยใช้อารมณ์ความรู้สึกแต่เพียงอย่างเดียว (think only sentimentally) ซึ่งพระองค์เห็นว่าเป็นความจริงโดยเฉพาะที่เกิดกับฝูงชน (crowd) ที่ช่วงเวลาหนึ่งชาวสยามอาจจะตะโกนโห่ร้องต้องการรัฐสภา ซึ่งพระองค์ทรงบันทึกข้อความในวงเล็บขยายความว่า “ยังไม่มีสัญญาณเช่นนั้นในกรุงเทพฯ หรือ?” ดังนั้น พระองค์จึงเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์อันใดที่จะอธิบาย ถึงแม้จะด้วยเหตุผลที่ดีที่สุดก็ตาม ว่าการปกครองแบบรัฐสภาไม่เหมาะสมกับคุณสมบัติทางเชื้อชาติของชาวสยาม ซึ่งพระองค์เห็นว่า ฝูงชนเหล่านี้ย่อมจะตะโกนเสียงดังขึ้นว่าพวกเขาถูกกดขี่โดยชนชั้นปกครองที่เป็นทรราช และอาจจะก่อให้เกิดปัญหายุ่งยาก ซึ่งพระองค์ได้วงเล็บข้อความที่พระองค์มีความเชื่อมั่นว่า ในเวลานั้น ยังไม่มีชาวสยามคนใดกล้าที่จะเสียสละชีวิตของตัวเองเพื่อความเชื่อหรือความศรัทธาทางการเมือง ดังตัวบทในตอนนี้อา

“One could easily find many arguments to support the idea that Siam ought not to have a **parliamentary form of government**. This being the case, one may ask “**Then why think about democracy at all?**” The answer is that one must remember that the majority of people do not think rationally, but think only sentimentally. This is particularly true of the crowd. There may come a time when the Siamese people will clamour for a parliament. (Are there not signs of that even now in Bangkok?) It would be of no avail to explain, even with the best of reason, that a parliamentary government is not suited to the racial qualities of the Siamese! They will surely yell louder that they are being oppressed by a tyrannical ruling class, and there may be some trouble. (At the present moment I do not believe that there is any Siamese who would sacrifice his life for a political faith.”⁵⁵⁸ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

ถัดมา พระองค์จึงทรงตั้งประเด็นถึงการที่บางประเทศมีการเลือกใช้ประชาธิปไตย (adopted democracy) ด้วยความจำเป็น ทั้ง ๆ ที่ตระหนักรู้เป็นอย่างดีว่ารูปแบบการปกครอง

⁵⁵⁷ Ibid.

⁵⁵⁸ Ibid.

ดังกล่าวไม่มีความเหมาะสมกับลักษณะนิสัย (character) ของประชาชน ซึ่งพระองค์เห็นว่า นี่คือเหตุผลว่าทำไมไม่มีบางประเทศที่ “เล่น” (play) กับการมีรัฐสภา ซึ่งสำหรับพระองค์แล้ว “ไฟ” ในนี้สยามจะต้องเล่นในเวลาใดเวลาหนึ่ง ดังนั้น พระองค์จึงเห็นว่าสยามต้องการการปฏิรูปบางประการ⁵⁵⁹

หลังจากนั้น พระองค์จึงแสดงพระบรมราชนิพนธ์ส่วนพระองค์ว่า ถ้าจะมีการยอมรับว่าวันหนึ่ง สยามอาจถูกบังคับให้มีการปกครองรูปแบบประชาธิปไตยใน “ลักษณะใดลักษณะหนึ่ง” (some form of democracy in Siam) พระองค์ทรงดำริว่า หากเป็นเช่นนั้น สยามจะต้องมีการเตรียมการอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะการเรียนรู้และการให้การศึกษากับตัวเอง ที่จะต้องมีการเรียนรู้ทดลองเพื่อที่จะได้ข้อยุติที่ว่า การปกครองรูปแบบรัฐสภาจะดำเนินไปอย่างไรให้สำเร็จในกรณีของสยาม ที่รวมไปถึงความพยายามที่จะให้ความรู้กับประชาชน เพื่อที่พวกเขาจะมีสำนึกทางการเมืองที่ตระหนักถึงผลประโยชน์อันแท้จริงของพวกเขา รวมไปถึงไม่ถูกชักจูงอย่างผิด ๆ จากพวกยุแหย่ปลุกปั่น (agitator) หรือพวกช่างฝันถึงโลกที่ไม่มีอยู่จริง (dreamers of Utopia) ซึ่งพระองค์ทรงดำริว่า หากสยามต้องการการปกครองแบบรัฐสภาแล้ว สยามจะต้องสอนให้ประชาชนรู้จักการลงคะแนนออกเสียง และรู้จักการเลือกผู้แทนที่มีผลประโยชน์ของพวกเขารักษาอยู่ในหัวใจของตน⁵⁶⁰

ต่อมา พระองค์จึงทรงยกกรณีของการปรับปรุงสถาบันองคมนตรีสภาในฐานะที่จะเป็นก้าวแรกของความคิดดังกล่าว โดยเฉพาะการทดลองและการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการอภิปรายในรัฐสภา รวมไปถึงการจัดตั้งการปกครองเทศบาลซึ่งพระองค์ถือว่าเป็นวิธีการที่จะฝึกฝนให้ประชาชนทราบว่า

⁵⁵⁹ ตามด้วยบทในส่วนนี้คือ “Perhaps some countries have **adopted democracy** merely as a necessity, knowing full well that it does not suit the character of the people. That is why there are countries who play at having parliaments. It seems to me that it is quite on the cards that we shall have to play that sort of game in Siam sometime. It is with these considerations in view that I am now considering certain reforms.” (การเน้นข้อความของผู้วิจัย) Ibid., p. 49.

⁵⁶⁰ ตามที่ทรงบันทึกไว้ว่า “It seems to me that, if it is admitted that some day we may be forced to have some form of **democracy** in Siam, we must prepare ourselves for it gradually. We must learn and we must educate ourselves, We must learn and experiment so as to have an idea as to how a parliamentary government would work in Siam. We must try to educate the people to be politically conscious, to realize these [their?] real interests so that they will not be misled by agitators or mere dreamers of Utopia. If we are to have a parliament, we must teach the people how to vote and how to elect representatives who will really have their interests at heart.” (การเน้นข้อความของผู้วิจัย) Ibid.

จะต้องออกเสียงเลือกตั้งอย่างไร และพระองค์เห็นประโยชน์ของประชาชนในการที่จะเริ่มต้นจากการควบคุมกิจการส่วนท้องถิ่นก่อนที่จะเป็นระดับรัฐสภา⁵⁶¹

ผู้วิจัยพบว่า หากพิจารณาจากตัวบทที่เกี่ยวข้องกับความหมายของ “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” ของพระองค์ จะเห็นได้ชัดเจนอย่างยิ่งกว่า คำว่า “Democracy” ได้กลายเป็น คำศัพท์และภาษาทางการเมืองหลักในรัชสมัยของพระองค์แล้ว กล่าวคือ รูปแบบการปกครองแบบ ประชาธิปไตย ที่พระองค์มักใช้ในตัวบทว่า “a democratic form of government” โดยเมื่อ พิจารณาเทียบคำศัพท์ทางการเมืองตะวันตกใกล้เคียงกันที่ปรากฏในตัวบทของพระองค์ในลักษณะที่มีความหมายแทนกัน ไม่ว่าจะเป็นศัพท์ทางการเมืองตะวันตกสำคัญอย่างคำว่า “parliamentary form of government” หรือคำว่า “adopted democracy” หรือ “some form of democracy” ล้วนบ่งชี้ให้เห็นว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” ของพระองค์นั้น หมายความว่ารูปแบบการปกครองที่ประชาชนเข้ามามีโอกาสใช้อำนาจหรือรูปแบบการปกครองแบบ รัฐสภาที่มีประเทศอังกฤษเป็นแม่แบบสำคัญ

โดยเฉพาอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับพระราชบันทึกสั้น ๆ เกี่ยวกับแนวทางการจัดการศึกษาของประเทศอิตาลี หรือ “Comment on Fascist Education” ซึ่งมีที่มาจากการที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเอกสารเรื่องนโยบาย และอุปสรรคแห่งการศึกษาของอิตาลีของมุสโสลินี ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก คือ ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2475⁵⁶² และพระองค์ได้มีพระราชบันทึกสั้น ๆ ที่สะท้อนถึงความคิดของพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับ “Democracy” ตามตัวบทดังกล่าวคือ

“Interesting มาก. เขาสอนให้เด็กของเขานิยมการปกครองอย่างวิธีของ Fascism ได้ แต่เราจะสอนคนไทยให้นิยมการปกครองอย่าง Absolute Monarchy ได้หรือ? ฉันสงสัยมาก เพราะถ้าทำเดี๋ยวนี้นั้นเข้าเกินไปเสียแล้ว. ความนิยมและนับถือในสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอย่างที่เคยเป็นมาแต่ก่อน ฉันเห็นว่า จะกลับให้ฟื้นอย่างแต่ก่อนไม่ได้อีกแล้ว. เพราะคนที่เปนนิดาของเด็ก ๆ ที่กำลังเรียนอยู่เดี๋ยวนี้นี้เคยชินและชอบการนิเทศาพระเจ้าแผ่นดินเสียจนติดตัวแล้ว เมืองเราใช้วิธีปกครองอย่าง Dictator. แต่ไม่ใช่วิธีการอย่างอื่น ๆ ของ dictator. กลับใช้ลักษณะการของ democracy หลายอย่าง จึงเป็นการครึ่ง ๆ กลาง ๆ และยังไม่ตกลงใจกันจริง ๆ ว่าเราจะเอาอย่างไรด้วย. ถ้าจะไม่ใช้แบบ democracy เราก็กลัวเรื่องจะติเตียนว่า uncivilized. Italy เขาไม่ต้องกลัว ใครจะด่าก็ช่าง. เมืองเราจะต้องตก between two stools เพราะลังเลใจ. ที่จริงถ้าเอาแบบ Fascist ที่เดียวและมี fascist party ขึ้นบางทีจะดีและจะเป็น way out

⁵⁶¹ Ibid.

⁵⁶² สนธิ เตชานันท์. แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 283.

ที่ดีที่สุด แต่จะทำได้หรือ? ถ้าทำไม่ได้ก็ควรเตรียมการที่จะเปลี่ยนเป็น Constitutional Monarchy โดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ และต้องให้การศึกษาไปในทางนั้นละกระมัง?⁵⁶³ (เน้นข้อความและเส้นใต้ โดยผู้วิจัย)

จะเห็นได้ว่า ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงแรงบีบคั้นโดยเฉพาะกับการปรับปรุง การจัดการบ้านเมืองตามนานาอารายประเทศ โดยเฉพาะข้อจำกัดของรูปแบบการปกครองแบบ สมบูรณาญาสิทธิราช และที่สำคัญก็คือ พระองค์ใช้คำว่า “democracy” ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของระบบการเมือง และมีความเชื่อมโยงกับรูปแบบการปกครองแบบรัฐสภาหรือที่พระองค์ใช้คำว่า “parliamentary form of government” รวมไปถึงรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยได้ รัฐธรรมนูญ “Constitutional Monarchy” อีกด้วย

ส่วนที่น่าสนใจต่อมาใน “Democracy in Siam” ได้แก่การที่พระองค์ทรงแสดงพระราช ทัศนะถึงประเด็นเรื่องพระราชอำนาจของมหากษัตริย์ โดยเฉพาะถ้อยตรรกจากพระราชอำนาจที่ไม่ ถูกจำกัดใด ๆ ขององค์พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ที่ พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นเรื่องที่อยู่ในจิตใจของนักคิดในสยามในห้วงเวลานั้น ซึ่งพระองค์ทรงนำมา เปรียบเทียบว่า ไม่แตกต่างไปจากรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่อาจจะกลายเป็นภัยเมื่อใด ก็ได้ เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า หลักการในการปกครองทั้งสองรูปแบบนั้นขึ้นอยู่กับความ สมบูรณ์ของมนุษย์ ชื่อเป็นเรือประเภทย่างยิ่ง เนื่องจากการปกครองรูปแบบประชาธิปไตยที่มี คุณภาพ (A sound democracy) นั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน เช่นเดียวกับการปกครอง รูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่นั่นต้องอาศัยพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถ ซึ่งพระองค์ทรง ยอมรับว่า เป็นความจริงที่โชคไม่ดีนักที่ทุกราชวงศ์ ไม่ว่าจะหลักแหลมเพียงใดก็ต้องเสื่อมไป

“Another Question which has also occupied the minds of all thinking men in Siam is the danger of unrestrained absolute power of the King. Absolute monarchy, like democracy, may become harmful at any time, because both principles rely on the perfection of human nature, a very frail thing to depend on. A sound democracy depends on the soundness of the people, and a benevolent absolute monarchy depends on the qualities of the King. It is unfortunately a fact that every dynasty, however brilliant, will sooner or later decay, and the danger of having some day a bad king is almost a certainty. I believe that every method has been tried so

⁵⁶³ “หนังสือทูลเกล้าถวายข้อความอันเป็นแสดงความเห็นของนายมุสโสลินี แดสงนโยบายและอุปสรรคแห่งการศึกษา ของอิตาเลีย คัดจากหนังสือ The Year Book of Education 1932 (26 พฤษภาคม ๒๔๗๕)” อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 286-287.

as always to obtain a good king on the throne, and every method has developed some flaw”⁵⁶⁴ (เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ต่อจากนั้น พระองค์จึงแสดงพระราชทัศนะในส่วนของพระองค์ว่า พระองค์เชื่อมั่นว่าบรรดาวิธีการต่าง ๆ ที่เคยมีการทดลองเพื่อที่จะได้มาซึ่งพระเจ้าแผ่นดินที่ดี ได้แก่การเลือกตั้งหรือการสร้างสถาบันบางอย่างขึ้นมาเพื่อทดแทนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเห็นว่าทั้งสองวิธีล้วนมีข้อบกพร่อง แต่วิธีการในการสร้างสถาบันเพื่อมาควบคุมพระเจ้าแผ่นดินนั้นถือว่าประสบความสำเร็จพอสมควร พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะจัดตั้งสถาบันบางอย่างที่จะเหนี่ยวรั้งการกระทำใด ๆ ที่เป็นไปตามพระราชหฤทัย (arbitrary) และไม่ชาญฉลาด (unwise) ของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ซึ่งก็คือข้อเสนอเรื่องการปรับปรุงองคมนตรีสภาของพระองค์นั่นเอง ตามความในตอนนี้เป็นคือ

“I most earnestly desire to organize some institution which will serve to restrain any arbitrary or unwise actions of the King in Siam. (I presume that nobody will went to restrain his good actions?) I feel that if I succeed in evolving something really useful, I would have done a great service to my country and the Dynasty.”⁵⁶⁵
(เน้นข้อความและเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

กล่าวโดยสรุป ความหมายของ “Democracy” ที่พระองค์ใช้ ผู้วิจัยพบว่าพระองค์มุ่งหมายถึงองค์ประกอบ (Element) ของรูปแบบการปกครองเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในทัศนะของพระองค์จากพระราชหัตถเลขาเรื่อง “Comment on Fascist Education” นั้นแสดงให้เห็นว่าพระองค์ใช้คำ ๆ นี้ในความหมายดังกล่าวนั่นเอง

⁵⁶⁴ Prajadhipok, “Democracy in Siam” in Benjamin A. Batson, *Siam’s Political Future: Document from the End of The Absolute Monarchy*, p. 49.

⁵⁶⁵ Ibid., p. 50.

7.6 หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

หลวงประดิษฐมนูธรรมหรือนายปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 [1900] โดยมีพื้นเพจากครอบครัวชาวนาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้วยความที่เป็นผู้มีสติปัญญาดี จึงสามารถเข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และสอบไล่ได้เนติบัณฑิตชั้นที่ 1 ในปี พ.ศ. 2462 [1919] ในขณะที่เมื่ออายุได้ 19 ปี ซึ่งเป็นเนติบัณฑิตที่อายุน้อยที่สุดคนหนึ่งในช่วงเวลานั้น ปีต่อมาเขาได้รับคัดเลือกให้ไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศสในฐานะนักเรียนทุนหลวงของกระทรวงยุติธรรม หลังจากใช้เวลาศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศสได้ 7 ปีเศษ ในปี พ.ศ. 2469 [1926] จึงสำเร็จการศึกษาในระดับดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมาย (Docteur en droit) ในระดับเกียรตินิยมดีมาก (très bien) และยังสามารถสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจการเมือง (Diplôme d'Etudes Supérieures d'Economie Politique) อีกด้วย⁵⁶⁶

หลังจากจบการศึกษาจากฝรั่งเศส นายปรีดีได้กลับเข้ามารับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกาฝึกหัด และผู้ช่วยเลขานุการในกรมร่างกฎหมายในปี พ.ศ. 2470 และยังเป็นอาจารย์ผู้บรรยายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม โดยสอนวิชากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล⁵⁶⁷ และได้รับบรรดาศักดิ์ที่หลวงประดิษฐมนูธรรมในปีต่อมา จากนั้นในปี พ.ศ. 2474 โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมได้มีการปรับปรุงหลักสูตร และได้เพิ่มวิชากฎหมายปกครองเข้าไปในหลักสูตรเป็นครั้งแรก โดยมีหลวงประดิษฐมนูธรรมและพระสารสาสน์ประพันธ์เป็นผู้บรรยายร่วมกัน⁵⁶⁸

ในแง่ของการใช้ศัพท์ “ประชาธิปไตย” ของหลวงประดิษฐมนูธรรมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้วิจัยพบว่า มีชุดของข้อเขียนที่หลวงประดิษฐฯ ที่ปรากฏการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ของเขาอยู่ในงานสองชิ้นหลักด้วยกัน โดยชิ้นแรกได้แก่ “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ที่เขาบรรยาย

⁵⁶⁶ “ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ. 2443-2526” ใน, ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์ พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๖. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 77-79.

⁵⁶⁷ ในระหว่างนี้ หลวงประดิษฐมนูธรรมมีผลงานทางกฎหมายอยู่หลายชิ้นด้วยกัน อาทิการรวบรวมการรวบรวมกฎหมายไทยที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจายให้รวมเป็นเล่มเดียวชื่อว่า ประชุมกฎหมายไทย (พ.ศ. 2473), คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล ที่แสดงที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม (พ.ศ. 2474), คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหุ้นส่วนบริษัท และสมาคม (พ.ศ. 2475) โปรดดู เรื่องเดียวกัน., หน้า 79.

⁵⁶⁸ หลวงประดิษฐมนูธรรม และพระสารสาสน์ประพันธ์, คำอธิบายกฎหมายปกครอง (ม.ป.ท., 2475). สำหรับการบรรยายจะแยกส่วนกัน โดยหลวงประดิษฐ์เป็นผู้เริ่มบรรยาย

ร่วมกับพระสารสาสน์ประพันธ์ที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมในปี พ.ศ. 2474 และในขั้นที่สอง ได้แก่ ประกาศคณะราษฎรฉบับที่หนึ่งที่มีข้อสันนิษฐานอันเชื่อถือได้สูงว่าเขาเป็นผู้ที่ร่างประกาศฉบับนี้ขึ้นมา⁵⁶⁹

ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานในเรื่องการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ของหลวงประดิษฐไพเราะ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากเอกสารทั้งสองชิ้นค่อนข้างชัดเจนว่าเขาใช้สื่อถึงคำว่า “Republic” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีความหมายถึงรูปแบบรัฐบาลตามความหมายอย่างแคบลักษณะหนึ่งที่ไม่ใช่กษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดิน กล่าวคือ คำอธิบายกฎหมายปกครอง⁵⁷⁰ ในส่วนของการอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของรัฐและรัฐบาล⁵⁷¹ โดยคำว่า “ประชาธิปไตย” ปรากฏในส่วนของการอธิบายรูปแบบรัฐบาลตาม

⁵⁶⁹ โปรตุ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 พิมพ์ครั้งที่ 5 ฉบับแก้ไขและปรับปรุงครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวัน, 2553), หน้า 307.

⁵⁷⁰ การเรียนกฎหมายปกครองตามขนบแบบฝรั่งเศสที่สะท้อนผ่านคำบรรยายร่วมกันของหลวงประดิษฐมนูธรรมและพระสารสาสน์ประพันธ์ นั้นแบ่งออกเป็นสี่ส่วนหลักๆ ด้วยกัน ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับระเบียบในการปกครอง การงานและการกระทำทางปกครอง การคลัง และคดีปกครอง โดยเฉพาะในด้านของที่มาและหลักการของกฎหมายปกครอง ที่ระบุว่ามาจากหลักการสามประการ ได้แก่ เสรีภาพ (Liberté), สมภาค (Egalité) และภราดรภาพหรือความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันเป็นที่น้อง (Fraternité) (คงตัวสะกดตามต้นฉบับ) ซึ่งสะท้อนถึงอิทธิพลของการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสต่อขนบทางกฎหมายปกครองฝรั่งเศส และต่อหลวงประดิษฐมนูธรรมอย่างชัดเจน โปรตุ หลวงประดิษฐมนูธรรม และพระสารสาสน์ประพันธ์, คำอธิบายกฎหมายปกครอง (ม.ป.ท., 2475), หน้า 10.

⁵⁷¹ ในส่วนของรัฐ คำอธิบายส่วนหนึ่งได้มีการจำแนกประเภทของรัฐออกเป็นสามประเภท ได้แก่ รัฐเดี่ยว (Etat simple), รัฐรวม (Etat compose) และสหรัฐ (Etat feddral) ส่วนที่สองเป็นการจำแนกรัฐตามเกณฑ์ของเอกราช คือรัฐเอกราชเต็มทีและรัฐเอกราชไม่เต็มที และสำหรับในส่วนของรัฐบาลนั้น มีการจำแนกรัฐบาลออกเป็นสามประเภท ได้แก่การจำแนกตามความหมายอย่างกว้าง ความหมายอย่างแคบ และจำแนกตามความหมายทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ในคำบรรยายของหลวงประดิษฐมนูธรรมได้สิ้นสุดเมื่อบรรยายถึงรัฐบาลตามความหมายอย่างแคบในส่วนของรัฐบาลราชาธิปไตยเท่านั้น

สำหรับในส่วนของารจำแนกรัฐบาลตามความหมายอย่างกว้าง หลวงประดิษฐมนูธรรมได้แบ่งรัฐบาลออกเป็น 5 ชนิด ประกอบไปด้วย รัฐบาลซึ่งราษฎรได้อำนาจสูงสุดเองโดยตรง ในกรณีของสวิตเซอร์แลนด์และเยอรมนี, รัฐบาลซึ่งราษฎรได้อำนาจสูงสุดนั้น โดยมีผู้แทนอันจะเพิกถอนไม่ได้ จนกว่าจะพ้นระยะเวลาที่ได้แต่งตั้งไว้ อาทิ อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น, รัฐบาลซึ่งราษฎรได้อำนาจสูงสุดนั้น โดยมีผู้แทนอันราษฎรจะเพิกถอนได้ตามความพอใจ เช่น สหรัฐอเมริกา, และรัฐบาลซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอำนาจเต็มที่ ในการที่จะใช้อำนาจสูงสุดของรัฐ ได้แก่สยามในช่วงเวลานั้น

สำหรับรัฐบาลตามความหมายอย่างแคบ มีการจำแนกออกเป็นสองรูปแบบคือรัฐบาลราชาธิปไตย และรัฐบาลประชาธิปไตย

ความหมายอย่างแคบ ที่เขาจำแนกออกเป็นสองรูปแบบได้แก่ รัฐบาลราชาธิปไตย และรัฐบาลประชาธิปไตย⁵⁷² ดังข้อความต่อไปนี้คือ

“เมื่อกล่าวถึงรัฐบาลตามความหมายอย่างแคบ รัฐบาลหมายถึงบุคคลหรือคณะบุคคล ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดในทางบริหาร ซึ่งบางครั้งรวมทั้งอำนาจตุลาการด้วย แต่ไม่รวมถึงอำนาจบัญญัติกฎหมาย เหตุฉะนั้นจึงได้เรียกว่ารัฐบาลตามความหมายอย่างแคบตามแนวที่ได้กล่าวนี้ การที่จะแบ่งรัฐบาลออกเป็นกี่ชนิดก็เพ่งเล็งกันถึงผู้เป็นประมุขแห่งอำนาจบริหารว่าเป็นบุคคลชนิดใด ถ้าเป็นบุคคลอื่นซึ่งไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน ก็เรียกว่ารัฐบาลประชาธิปไตย”⁵⁷³ (การเน้นข้อความเป็นของผู้วิจัย)

จากตัวบทที่มีอยู่ของหลวงประดิษฐไพฑูริย์ ผู้วิจัยเห็นว่า สามารถตั้งข้อสันนิษฐานแรกไว้ก่อนก็คือ “รัฐบาลประชาธิปไตย” ของหลวงประดิษฐไพฑูริย์ นั้นมีความมุ่งหมายถึงรัฐบาลที่ “ประมุขแห่งอำนาจบริหาร” ไม่ใช่กษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งข้อสันนิษฐานนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนมากขึ้นเมื่อพิจารณาจากตัวบทในประกาศคณะราษฎรเมื่อวันเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งหลวงประดิษฐไพฑูริย์น่าจะเป็นผู้เขียนขึ้น⁵⁷⁴ อย่างไรก็ดี เนื่องจากเอกสารฉบับนี้มีการตีพิมพ์เผยแพร่อย่างกว้างขวางในหลาย

⁵⁷² เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งว่า คำอธิบายของหลวงประดิษฐไพฑูริย์ สิ้นสุดลงหลังมีการจำแนกรูปแบบรัฐบาลตามความหมายอย่างแคบ ที่น่าจะมีความเป็นไปได้ที่การบรรยายในส่วนนี้น่าจะต้องเป็นของหลวงประดิษฐไพฑูริย์ แต่เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียก่อน จึงทำให้พระสารสาสน์ต้องมาบรรยายต่อโดยที่ผู้วิจัยไม่มีโอกาสได้พิจารณาความคิดของหลวงประดิษฐไพฑูริย์ในส่วนนี้ได้ กระนั้น ถึงแม้ว่าการบรรยายของหลวงประดิษฐไพฑูริย์จะสิ้นสุดลงในส่วนนี้ก็ดี เป็นที่น่าสนใจว่า นายปรีดีได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมคำอธิบายกฎหมายปกครองในปี พ.ศ. 2513 อีกครั้ง สิ่ง que เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญนอกจากการแก้ไขปรับปรุงโดยเพิ่มคำอธิบายบางตอนแล้ว ยังมีการเพิ่มคำอธิบายในวงเล็บเป็นภาษาฝรั่งเศส และเขายังได้มีการเขียนคำอธิบายเพิ่มเติมในส่วนของการบรรยายเดิมที่มีการบรรยายโดยพระสารสาสน์ประพันธ์ให้มีความครบถ้วนด้วย แต่ข้อที่น่าสนใจที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของงานวิจัยนี้ก็คือกรณีของรัฐบาลประชาธิปไตยนั้น ปรีดียังคงการอธิบายโดยใช้คำเดิมว่า รัฐบาลประชาธิปไตย ได้แก่รัฐบาลที่ “ผู้เป็นหัวหน้าแห่งอำนาจบริหารไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน คือเป็นบุคคลสามัญหรือคนบุคคลซึ่งราษฎรได้เลือกแต่งตั้งไว้มีกำหนดเวลา การอยู่ในตำแหน่งไม่เป็นมรดกตกทอดไปได้แก่ผู้อยู่ในสกุลเดียวกัน” โดยแบ่งเป็นสองประเภท ได้แก่ รัฐบาลประชาธิปไตยที่ธรรมนูญการปกครองระบุให้ประธานาธิบดีเป็นหัวหน้าในการบริหาร เช่น ฝรั่งเศส และรัฐบาลประชาธิปไตย ที่อำนาจบริหารอยู่แก่คณะบุคคล เช่น สหระปุรพลิก โซเชลลิสต์ โซเวียต ที่น่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบการคงอยู่/เปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องประชาธิปไตย/โดย ของปรีดีอย่างไร เมื่อสอบเทียบกับความคิดในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงหลังที่เขาผลิตงานข้อเขียนหรือสุนทรพจน์ในอีกหลายกรรมหลายวาระ โปรดพิจารณาจาก ปรีดี พนมยงค์, “คำอธิบายกฎหมายปกครอง (พ.ศ. 2474 แก้ไขปรับปรุง พ.ศ. 2513)” ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์, หน้า 129 – 272.

⁵⁷³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 42.

⁵⁷⁴ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อวินิจฉัยของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ว่าหลวงประดิษฐไพฑูริย์ คือผู้ร่างประกาศคณะราษฎรฉบับนี้โปรดดู โดยเฉพาะความสอดคล้องของความคิดของประชาธิปไตยในคำอธิบายกฎหมายปกครองและในประกาศคณะราษฎรโปรดดู นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 พิมพ์ครั้งที่ 5 ฉบับแก้ไขและปรับปรุงครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2553), หน้า 307 ร่วมกับ หลวงประดิษฐมนูธรรม และพระสารสาสน์ประพันธ์, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หน้า 42.

กรรมหลายวาระ จึงมีข้อคลาดเคลื่อนในเนื้อหาระหว่างประกาศคณะราษฎรฉบับของนายดาบปั่น บุญเกียรติ และ ร.ต.ท. เสง เล้ากระจำง ที่ตีพิมพ์ในเดือนกรกฎาคม ปี พ.ศ. 2475 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงหนึ่งเดือน⁵⁷⁵ กับฉบับของชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต⁵⁷⁶ ที่มีการตีพิมพ์ในภายหลัง โดยข้อสำคัญในประเด็นนี้คือ ในฉบับของปั่นและเฮง ข้อความที่กล่าวถึง “ประชาธิปไตย” มีการวงเล็บภาษาอังกฤษเป็นคำว่า (Republic) ในขณะที่ฉบับของ ชัยอนันต์และชัตติยาไม่มีวงเล็บข้อความภาษาอังกฤษดังกล่าว⁵⁷⁷ ดังความในส่วนนี้จากฉบับของปั่นและเฮงคือ

“คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธ หรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมา ก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างประชาธิปไตย (Republic) กล่าวคือ **ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา**”⁵⁷⁸ (การเน้นข้อความนี้เป็นของผู้วิจัย)

หากตีความอย่างรอบคอบแล้ว ถ้าสันนิษฐานว่าต้นฉบับของปั่นและเฮงมาจากเอกสารชิ้นต้นฉบับจริง นั้นหมายความว่า “ประชาธิปไตย” ของหลวงประดิษฐไพเราะหมายถึงรัฐบาล “Republic” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นการตีความรูปแบบแรกตั้งแต่มีการใช้คำในภาษาไทยในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ และรวมถึงความหมายที่ปรากฏในปทานุกรมฉบับที่เป็นทางการของสยาม และถึงแม้จะตั้งข้อสันนิษฐานว่าฉบับของปั่นและเฮงคลาดเคลื่อน และฉบับของชัยอนันต์ฯ มีความเที่ยงตรงกว่า ความหมาย “ประชาธิปไตย” ของหลวงประดิษฐฯ ก็ไม่เปลี่ยนไปจากเดิมแต่อย่างใด เนื่องจากคำอธิบายต่อมาก็คือ การที่ประมุขของประเทศเป็นบุคคลสามัญที่ดำรงตำแหน่งตามกำหนดเวลา ซึ่งถือเป็นความหมายของศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Republic” ที่ยอมรับกันในช่วงเวลาดังกล่าว

⁵⁷⁵ ปั่น บุญเกียรติ และเฮง เล้ากระจำง, สยามรัฐเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินโดยมีพระราชพิธีอยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๕ (พระนคร: เติมส์, 2475), หน้า 13-18.

⁵⁷⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477 พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า 168-170.

⁵⁷⁷ โปรดดูเพิ่มใน ข้อวินิจฉัยของนครินทร์

⁵⁷⁸ ปั่น บุญเกียรติ และเฮง เล้ากระจำง, สยามรัฐเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินโดยมีพระราชพิธีอยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า 16-17.

กล่าวโดยสรุป ถึงแม้ว่างานเขียนของหลวงประดิษฐา ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะมีปริมาณที่ไม่มากนัก แต่อย่างน้อยความชัดเจนในเอกสารก็สามารถชักนำให้วินิจฉัยอย่างมั่นคงได้ว่า หลวงประดิษฐา มีความเข้าใจ “ประชาธิปไตย” ในฐานะที่เป็นมโนทัศน์ในการอธิบายถึงรัฐบาลที่ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินหรือกษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งถือเป็นความความเข้าใจในความหมายของ “ประชาธิปไตย” กระแสหนึ่งในสยามเช่นเดียวกัน

7.5 สรุปท้ายบท

จากความแพร่หลายของคำว่า “Democracy” และ “ประชาธิปไตย” ในช่วงเวลาหลัง สงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่า ปรากฏความถี่และความแพร่หลายของคำนี้ในหนังสือพิมพ์ รวมไปถึงหนังสือประเภทตำรา หรือสารคดีทางการเมืองจำนวนมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลาในช่วงก่อนสงครามโลก ครั้งที่ 1 โดยผู้วิจัยพบว่า ในยุคสมัยนี้มีการรับรู้ ตีความ ตลอดจนการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” อยู่ อย่างน้อยห้าลักษณะด้วยกัน โดยประกอบไปด้วย

ความหมายแรก หมายถึงการปกครองในรูปแบบที่ไม่มีกษัตริย์หรือมหาชนรัฐที่ตรงกับคำว่า “Republic” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นความหมายที่ปรากฏในปทานุกรมสำหรับโรงเรียน กระทรวง ธรรมการ พ.ศ. 2463 รวมไปถึงในหน้าหนังสือพิมพ์เรื่อง “สมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ ในโลก” ในปี พ.ศ. 2466, บทความในหน้าหนังสือพิมพ์ไม่ปรากฏชื่อเรื่อง “กฎหมายธรรมนูญ ประเพณี (คอนสติติวชันแนลลอว์)” ในปี พ.ศ. 2466 รวมไปถึงบทความเรื่อง “ที่ประชุมของเมืองไทย จะดีได้ก็ต้องเปนที่ประชุมจริง ๆ” จากหนังสือพิมพ์ศรีกรุง พ.ศ. 2471 รวมไปถึงการใช้ของหลวง ประดิษฐมนูธรรมทั้งจากในคำอธิบายกฎหมายปกครองและประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1

ความหมายที่สอง หมายถึงองค์ประกอบ (element) หนึ่งของระบบการปกครองที่ทำให้ ความชอบธรรมกับพลเมือง ได้แก่บทความเรื่อง “ระคายหูเต็มที” ในหนังสือพิมพ์บางกอกการเมืองใน พ.ศ. 2468 และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความหมายที่สาม หมายถึงการปกครองของเอเธนส์โบราณยุคประชาธิปไตย ได้แก่การใช้ ของ ขุนจรสขวนะพันธ์ (สาทร สุทนต์เสียร) ในหนังสือเรื่อง “พงษาวดารโปลิติกส์ หรือ เรื่องต้นเหตุของ ความศิวีไลซ์ในปี พ.ศ. 2469 และ หลวงวิจิตรวาทการในหนังสือประวัติศาสตร์สากล ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2472

ความหมายที่สี่ หมายถึงรูปแบบการปกครองรูปแบบตัวแทนสมัยใหม่โดย
ยกตัวอย่างฝรั่งเศส อเมริกา และอังกฤษ ได้แก้บทความเรื่อง “แล้วแต่จะโปรด” โดย จ.ก.
ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทยหนุ่ม ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2471

ความหมายที่ห้า อำนาจพลเมืองหรืออำนาจประชาชน ได้แก้บทความไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน
เรื่อง “สยามไม่ใช่คอกควาย” ในปี พ.ศ. 2472 และการแปลสุนทรพจน์ฉบับเต็มหรือหนังสือ “ซามิน
จูหิง” หรือ “ลัทธิไตรราชฎร์” เป็นภาษาไทยโดยนายตันบุญเทียม อังกินันท์ ในปี พ.ศ. 2473

บทที่ 8

บทสรุป

“...เวลานี้ประเทศสยามเราจะก้าวหน้าต่อไป เราจะใช้วิธีปกครองที่เขาใช้ในประเทศที่เจริญทั้งหลาย ก็วิธีการปกครองอย่างแบบเดโมคราซี พระมหากษัตริย์และรัฐสภาปกครองประเทศร่วมกัน นั้นประเทศอังกฤษเค้าเป็นเจ้าของแบบเหมือนอย่างแบบปับลิกสกูลเหมือนกัน ประเทศอังกฤษนั้นได้มีวิธีการปกครองเช่นนั้นมาช้านาน และปกครองได้เป็นอย่างดียิ่ง ใครๆก็ยกย่องว่าดีกว่าที่อื่นจนมีชื่อว่า รัฐสภาของประเทศอังกฤษเป็นมารดาของรัฐสภาทั้งหลาย เพราะเป็นผู้ให้แบบอย่างในการปกครอง ที่ประเทศอังกฤษใช้วิธีการปกครองแบบเดโมคราซีได้ดียวนั้น เราน่าจะคำนึงให้มากกว่าเป็นด้วยเหตุใดแบบวิธีใด ๆ ถึงแม้ว่าวิธีการและหลักการจะดีเพียงไร แต่ถ้าเอาไปใช้ไม่ถูกอาจจะมีผลไม่ดีก็ได้ เช่นจะยกตัวอย่างให้พอเห็นเป็นเลา ๆ คือที่ประเทศอเมริกาเขามีรัฐธรรมนูญอย่างหนึ่ง ซึ่งเขาใช้ปกครองประเทศของเขาได้เรียบร้อยทำให้บ้านเมืองเจริญมั่งคั่งสมบูรณ์ ประเทศเม็กซิโกก็เอารัฐธรรมนูญนั้นไปใช้บ้าง แต่จะเป็นโดยเหตุใดก็ตาม แบบนั้นไม่สู้จะเป็นผลดีเท่าในประเทศอเมริกา เพราะฉะนั้นเราจะถือว่าเมื่อเราได้แบบมาแล้ว เราจะดีเหมือนประเทศที่เป็นเจ้าของแบบในทันทีทันใดนั้นหาได้ไม่ การปกครองที่จะดีขึ้น ยิ่งเป็นแบบรัฐสภาหรือแบบปาลิเมนต์ด้วยแล้ว ถ้าจะดีได้ก็ต้องอาศัยความดีของประชาชน ต้องอาศัยน้ำใจและนิสัยของประชาชนเป็นใหญ่ ถ้าประเทศใดมีประชาชนมีน้ำใจดี รู้จักวิธีการที่จะปกครองตนเองโดยแบบมีรัฐสภาจริงๆ แล้ว การปกครองนั้นก็จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศเป็นอันมาก”⁵⁷⁹

8.1 ข้อค้นพบในการศึกษาและการขยายขอบเขตพรมแดนของความรู้

ในด้านขอบเขตและพรมแดนของความรู้ ในประเด็นของการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองตะวันตกที่เก่าแก่ที่สุดจากหลักฐานที่มีการรับรู้โดยชาวสยามนั้น จากข้อเสนอเดิมของแพทย์พิจิตร หรือ ไชยันต์ ไชยพร ที่เสนอว่า คือข้อความในเสนอว่าคือข้อความที่ปรากฏในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปถึง Franklin Pierce ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา

⁵⁷⁹ พระบรมราโชวาท พระราชทานในวันงานประจำปีของวชิราวุธวิทยาลัย วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมิหรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2536), น. 257-261)

ในปี พ.ศ. 2403[1860]⁵⁸⁰ จากการสืบค้นของผู้วิจัยพบว่า หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏถึงการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ของชาวสยามเป็นครั้งแรก ปรากฏในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นต้นมา คือในปี พ.ศ. 2361 [1818] ในพระราชสาสน์ที่พระยาสุรียวงค์มนตรี (ดิศ บุนนาค) มีไปถึง James Monroe ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในขณะนั้น

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า ในการทำสนธิสัญญาเบอร์นี้อย่าง ชนชั้นนำสยามในเวลานั้นได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของอังกฤษ จากหลักฐานที่เป็นบันทึกของ Henry Burney และสนธิสัญญาเบอร์นี้อย่างที่ปรากฏตัวบทที่แสดงถึงการรับรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของอังกฤษก่อนที่มีรัชชนาธิปไตยแพร่เด่นชัดชาวอเมริกันจะเข้ามามีบทบาท และได้นำแนวคิดเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ การปกครองรูปแบบมหาชนรัฐ การปกครองที่มีปาลิเมนต์หรือรัฐสภาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

ในส่วนของความหมายของ “ประชาธิปไตย” ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จากองค์ความรู้เดิมของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์⁵⁸¹, นิธิ เอียวศรีวงศ์⁵⁸² และเกษียร เตชะพีระ⁵⁸³ ที่เสนอว่ามีความหมายถึงรูปแบบการที่ไม่มีกษัตริย์หรือ “republic”

และในส่วนของการบัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาไทยนั้นประจักษ์ ก้องกีรติ⁵⁸⁴ เสนอว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงบัญญัติคำ ๆ นี้ ขึ้นมา โดยสายชล สัตยานุรักษ์⁵⁸⁵ ได้มีข้อเสนอเพิ่มเติมว่า ความหมายของ “ประชาธิปไตย” ในสมัยรัชกาลที่หกนั้นประกอบไป

⁵⁸⁰ แพทย์ พิจิตร, “ความยุติธรรมที่ไม่เปลี่ยนผ่าน (123): มา ‘Enlightened’ (ตาสว่าง) กับรัชกาลที่สี่กันดีกว่า” มติชนสุดสัปดาห์ (14 - 20 กุมภาพันธ์ 2557): 49.

⁵⁸¹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: โครงการตำราทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2535), หน้า 215.

⁵⁸² นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), หน้า 97.

⁵⁸³ เกษียร เตชะพีระ, “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบกับเชิงทฤษฎี” รัฐศาสตร์สาร 19(1), 2537: หน้า 12.

⁵⁸⁴ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉันทน์ ของท่าน และของเธอ” ใน ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน (กรุงเทพฯ: ฟาเหวกัน, 2558), หน้า 39.

⁵⁸⁵ สายชล สัตยานุรักษ์, นักวิชาการไทยกับการต่อสู้ช่วงชิงความหมาย “ประชาธิปไตย” ในภาวะวิกฤตทางการเมือง, หน้า 19.

ด้วยสามความหมายด้วยกัน ได้แก่ ความหมายในแง่ระบอบ “Constitutional monarchy”, “Republic” และ “Democracy”

ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2475 มีความหมายหรือการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในบริบทต่าง ๆ อย่างน้อยห้าความหมายด้วยกัน โดยความหมายแรกเป็นความหมายที่เก่าแก่ที่สุดที่เริ่มต้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ความหมายที่สองเริ่มต้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และอีกสามความหมายสุดท้ายเริ่มต้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่

ความหมายแรก เป็นความหมายที่เก่าแก่ที่สุด และน่าจะเป็นความหมายที่แพร่หลายมากที่สุดเนื่องจากเป็นความหมายที่ถูกบัญญัติลงในพจนานุกรม โดยหมายถึงการปกครองในรูปแบบไม่มีกษัตริย์หรือมหาชนรัฐที่ตรงกับคำว่า “Republic” ในภาษาอังกฤษ โดยความหมายเริ่มต้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา โดยมีนาย ก.ศ.ร. กุหลาบ เป็นผู้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นผู้บัญญัติ หรือหากไม่บัญญัติ ก็เป็นผู้ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในปี พ.ศ. 2437 เป็นคนแรก ๆ ในสยามเท่าที่ผู้วิจัยจะสามารถค้นหาหลักฐานได้ในเวลานี้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2463 คำว่า “ประชาธิปไตย” จึงได้ปรากฏครั้งแรกในพจนานุกรมสำหรับโรงเรียน กระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2463 และฉบับพิมพ์ต่อมาในปี พ.ศ. 2470 โดยมีความหมายว่า “**ประชาธิปไตย ส. น.** รัฐบาลที่มีชาวเมืองเป็นใหญ่, เป็นชื่อรัฐบาลที่มีประธานาธิบดีเป็นหัวหน้า คู่กับ ราชาธิปไตย รัฐบาลที่มีพระราชาเป็นใหญ่” และจะต้องรอจนถึง พ.ศ. 2493 จึงมีการเปลี่ยนแปลงความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานว่าหมายถึง “แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่” ซึ่งเป็นความหมายในพจนานุกรมในปัจจุบัน รวมไปถึงการใช้ในหน้าหนังสือพิมพ์ในทศวรรษ 2460 และการใช้ของหลวงประดิษฐมนูธรรมทั้งจากในคำอธิบายกฎหมายปกครองและในประกาศคณะราษฎรฉบับที่หนึ่ง

ความหมายที่สอง หมายถึงองค์ประกอบ (element) หนึ่งของระบบการปกครองที่ให้ **ความชอบธรรมกับพลเมือง** ความหมายที่สองนี้เริ่มต้นจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยความหมายนี้ เป็นความหมายของประชาธิปไตยของตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดการปกครองรูปแบบผสม (mixed government) อันเป็นจารีตภูมิปัญญาตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลมาจากกรีกและโรมัน โดยหมายถึงลักษณะและองค์ประกอบของรูปแบบการปกครองที่ “ยึดหลักเอาความเห็นของราษฎรเป็นใหญ่” ที่อาจปรากฏในระบอบการปกครองที่มีมหาชนรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือราชาธิปไตยอำนาจจำกัดก็ได้ รวมไปถึงการใช้ในหน้า

หนังสือพิมพ์ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับความหมายที่สองนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นความหมายที่มีเก่าแก่และความแพร่หลายรองลงมา

ความหมายที่สาม หมายถึงการปกครองของเอเธนส์โบราณยุคประชาธิปไตย ได้แก่การใช้ของ ชุนจรัสชวณะพันธ์ (สาทร สุทธเสถียร) ในหนังสือเรื่อง “พงษาวดารโปลิติกส์ หรือ เรื่องต้นเหตุของความศิวิไลซ์” และหลวงวิจิตรวาทการ ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์สากล” โดยความหมายที่สามนี้เป็นความหมายใหม่ที่ปรากฏในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เริ่มปรากฏการตีพิมพ์หนังสือสารคดีทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น

ความหมายที่สี่ หมายถึงรูปแบบการปกครองรูปแบบตัวแทนสมัยใหม่โดยยกตัวอย่างฝรั่งเศส อเมริกา และอังกฤษ ซึ่งแสดงให้เห็นการนำคำว่า “ประชาธิปไตย” ไปใช้เรียกรูปแบบการปกครองตะวันตกสมัยใหม่ โดยเฉพาะกับมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศสในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมา โดยความหมายนี้ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความหมายที่ห้า หมายถึงอำนาจพลเมืองหรืออำนาจประชาชน ซึ่งปรากฏการใช้จากการแปลหนังสือ หนังสือ “ซามินจูหงิ” หรือ “ลัทธิตรัยราชภูร์” ของชุนยัตเซ็นเป็นภาษาไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และปรากฏการใช้ในหน้าหนังสือพิมพ์เช่นเดียวกัน โดยความหมายนี้ เริ่มจากการทยอยแปลลัทธิตรัยราชภูร์ลงในหนังสือพิมพ์หลักเมืองเป็นตอน ๆ ก่อนและเมื่อแปลลงได้ครบจึงได้รวมเล่มตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2473 ซึ่งความหมายนี้น่าจะแพร่หลายในหมู่ชาวจีน รวมไปถึงชาวยุโรปที่นิยมในแนวทางของชุนยัตเซ็นในสมัยนั้น

8.2 ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหาพิพาททางวิชาการ

จากข้อพิพาททางวิชาการในเรื่องของการวินิจฉัยถึงจุดเริ่มต้นของความคิดประชาธิปไตยหรือสถานะของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์นั้น จากการศึกษาของผู้วิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีแบบประวัติความคิดทางการเมืองที่ให้ความสำคัญกับการใช้คำศัพท์และภาษาทางการเมือง โดยเฉพาะคำว่า “ประชาธิปไตย” ผลการศึกษาพบว่า

ก. ในก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏการใช้คำศัพท์ทางการเมืองอย่างคำว่า “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” แต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้น จึงสามารถตั้งเป็นข้อวินิจฉัยได้ว่า ก่อนสมัยรัชกาลที่ห้า สยามยังมิรู้จักความคิด “Democracy” หรือ “ประชาธิปไตย” แต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้น การอ้างอิงทางวิชาการใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยถึงประชาธิปไตยในช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ห้า จึงสมควรกระทำโดยตระหนักถึงและระมัดระวัง เนื่องด้วย

ก่อนรัชสมัยนี้ สยามยังไม่ได้รู้จักหรือมีการใช้ มโนทัศน์ “Democracy” ดังนั้น ข้อเสนอที่ว่ามีความคิดประชาธิปไตยในไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยหรือเก่าแก่ว่านั้น ไม่ว่าจะเชื่อว่าถูกหรือผิดการตามหากพิจารณาตามระเบียบวิธีแบบประวัติความคิดทางการเมืองแล้ว การวินิจฉัยนี้เป็นการวินิจฉัยที่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการเคร่งครัดในการใช้คำศัพท์และภาษาทางการเมือง แต่เพียงอย่างเดียว

ข. ในรัชสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวได้ว่า มีเพียงนาย ก.ศ.ร. กุหลาบเท่านั้นที่ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” ในภาษาทางการเมืองของเขา ดังนั้น การวินิจฉัยถึงกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ถวาคำกราบบังคมทูล ใน ร.ศ. 103, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, รวมไปถึงถึงเทียนวรรณ กับประชาธิปไตยนั้น จึงเป็นการวินิจฉัยที่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการเคร่งครัดในการใช้ภาษาทางการเมืองของบุคคลในประวัติศาสตร์เช่นเดียวกัน

ค. ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหลักฐานที่พบ กล่าวได้ว่า มีแต่เพียงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้นที่ใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” และ “Democracy” อย่างชัดเจน ในขณะที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 จากหลักฐานที่ยึดได้จากการจับกุมและบันทึกที่เขียนโดยคณะผู้ก่อการเอง นั้นไม่พบการใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” แต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้น การวินิจฉัยถึงคณะผู้ก่อการว่ามีความคิดประชาธิปไตยหรือมีความต้องการประชาธิปไตยนั้นจึงเป็นการวินิจฉัยที่ไม่ได้เคร่งครัดต่อการใช้ภาษาทางการเมืองของกลุ่มคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 แต่อย่างใด

ง. ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กล่าวได้ว่า ในยุคสมัยนี้เกิดความนิยมและการแพร่หลายของคำว่า “Democracy” และกระแสดังกล่าวได้เข้ามาสู่สังคมสยามผ่านการปรากฏของคำศัพท์อักษรไทยอย่าง “ดีโมกราซี” หรือ “ประชาธิปไตย” ในจำนวนและปริมาณความถี่ที่มากขึ้นเมื่อเทียบกับรัชสมัยก่อนหน้าอย่างเห็นได้ชัด และมีการใช้คำๆ นี้ในฐานะภาษาทางการเมืองอย่างน้อยห้าความหมาย ทั้งจากหน้าหนังสือพิมพ์ รวมไปถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและนายปรีดี พนมยงค์

โดย “ประชาธิปไตย” ตามการรับรู้และความเข้าใจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นความเข้าใจคนละความหมายกัน ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้ในความหมายที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบอบการเมือง ส่วนนายปรีดีนั้นเข้าใจในความหมายของรูปแบบการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์ หรือ “republic” มากไปกว่านั้น ในยุคสมัยนี้ยังปรากฏความหมายของ “ประชาธิปไตย” อย่างน้อยห้าความหมายด้วยกัน ดังนั้น การวินิจฉัยถึงสถานะของบุคคลในประวัติศาสตร์ จึงควรที่จะต้องให้ความสำคัญกับความหมายที่บุคคลในประวัติศาสตร์นั้นเข้าใจหรือใช้อย่างแตกต่างกันออกไปด้วย

8.3 ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองร่วมสมัย

*“นี่ไม่ใช่หรือคือความชั่วอันควรได้รับการประณาม ชั่วเพราะคิดว่ารู้อะไรในสิ่งที่ตนไม่รู้
เห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง ที่ข้าพเจ้าผิดกับคนอื่น ถ้าข้าพเจ้าจะถือว่าตัวเองฉลาดกว่าคนอื่นใน
เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็ในเรื่องนี้แหละ ในเรื่องที่ข้าพเจ้าไม่รู้จริงเกี่ยวกับปรโลก
และข้าพเจ้าก็ไม่ดีกว่าข้าพเจ้ารู้”⁵⁸⁶*

จากผลการศึกษาการก่อรูปความคิดประชาธิปไตยทั้งในบริบทของตะวันตกและในบริบทของประเทศไทยนั้น ในแง่ของนิยามและความหมาย ผลการศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับการศึกษาจำนวนมากทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะในด้านของนิยามความหมายที่มีหลากหลายจนกระทั่งกลายเป็นมโนทัศน์ที่เป็นปัญหาในตัวเองเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นมโนทัศน์ที่ถูกนำมาใช้เป็น “คำขวัญ” หรือ “คำโฆษณา” (Slogan)⁵⁸⁷ ทางการเมืองที่ถูกนำไปใช้อย่าง “ล้าสอน” มากที่สุดคำหนึ่ง⁵⁸⁸ หรือเป็นคำที่ถูกนำไปใช้อย่าง “เสแสร้ง” (Hypocritical) และ “อำพราง” (Deceptive)⁵⁸⁹ อีกด้วย ในกรณีของการศึกษานี้ พบว่า ในช่วงเวลาของการก่อรูปทางความคิด หากนับจากการปรากฏตัวของคำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2437 - พ.ศ. 2475 ช่วงเวลากว่า 40 ปี นั้นได้มีความหมายของประชาธิปไตยในบริบทต่าง ๆ ถึงห้าความหมายด้วยกัน มีพักต้องเอยถึงช่วงเวลาทางการเมืองตั้งแต่หลังปี พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับประชาธิปไตย รวมไปถึงปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองร่วมสมัยนั้น มีอาจปฏิเสธได้ว่า “ประชาธิปไตย” ถือเป็นมโนทัศน์ทางการเมืองที่ทำหน้าที่เป็นอุดมคติหรืออุดมการณ์ทางการเมืองที่มีอิทธิพลจำนวนมาก และเป็นเรื่องอันตรายอย่างยิ่งก็คือความหมายของ “ประชาธิปไตย” ของแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มนั้นแตกต่างกันจนเกิดความขัดแย้งทางการเมืองที่เป็นเรื่องยากเป็นอย่างยิ่งหาข้อสรุปหรือทางออกร่วมกันได้ โดยข้อเสนอที่เป็นทางออกทางการเมืองของผู้วิจัย ประกอบไปด้วย

⁵⁸⁶ เปลโต, “อโปลิเกีย” ใน โสกราตีส ส.ศิวรักษ์ แปลและเรียบเรียง พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2553), หน้า 126-127.

⁵⁸⁷ ไชยันต์ ไชยพร, “แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่”, ใน ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 8-15, หน้า 27.

⁵⁸⁸ Bernard Crick, Democracy: A Very Short Introduction (Oxford: Oxford University Press, 2002), p.1.

⁵⁸⁹ Terence Ball and Richard Dagger, Political Ideologies and the Democratic Ideal (New York: Pearson Longman, 2009), p.19.

ข้อเสนอประการแรก หากกล่าวตามสำนวนของโสเกรดิสก็คือ การยอมรับและตระหนัก “รู้” ร่วมกันว่าเรายัง “ไม่รู้” เกี่ยวกับ “ประชาธิปไตย” ดีพอ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การยอมรับและตระหนักว่า มโนทัศน์ประชาธิปไตยเป็นมโนทัศน์ที่เป็นปัญหา ที่ปราศจากความเข้าใจใด ๆ ร่วมกัน รวมไปถึงยอมรับว่า “ประชาธิปไตย” เป็นมโนทัศน์ที่ถูกนำไปใช้โฆษณาหรือใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมือง โดยเฉพาะในบริบทของศตวรรษที่ 20 ที่ประชาชนเริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างกว้างขวางเพิ่มมากขึ้นจนถึงในระดับปัจจุบัน ดังนั้น คำว่า “ประชาธิปไตย” จึงมีลักษณะที่เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองชั้นดีในการแสวงหาความสนับสนุนจากมวลชนจำนวนมาก

มากไปกว่านั้น ควรที่จะต้องตระหนักอีกว่า ทางออกทางการเมืองในลักษณะที่เป็นความพยายามในการชี้แจงความหมาย หรือพยายามที่จะหาความเข้าใจร่วมกันนั้น เป็นทางออกที่ยากจะเกิดขึ้นในทางปฏิบัติ เพราะตราบไคที่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาทางทฤษฎีได้อย่างลงตัวแล้ว การพูดถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติยังเป็นเรื่องไกลตัวออกไป มีพิกัดอยู่ถึงว่า ความพยายามดังกล่าวได้นำมาซึ่งความขัดแย้งที่รุนแรงบานปลาย เพราะจุดท้ายสุดของทัศนะแบบนี้ก็คือ ความพยายามต้องการสถาปนาความหมายหนึ่งเดียวของประชาธิปไตย ซึ่งมักลงท้ายด้วยการตัดสินทั้งโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ดี ว่านิยามความหมายที่ตนเชื่อมั่นหรือยึดถืออันมีความถูกต้องที่สุดและมักจะตัดสินนิยามความหมายอื่น ๆ นอกจากที่ตนยอมรับนั้นผิด ซึ่งไม่นำไปสู่ทางออกในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งทางการเมืองใด ๆ มากกว่าการพิชิตหรือทำให้ความหมายที่ไม่ตรงกับที่ตนหรือฝ่ายตนยึดถือ นั้นหายไป และมักจะลงเอยด้วยความขัดแย้งมากกว่าการบรรลุถึงประชาธิปไตยในอุดมคติที่ตนเอง “ยึดถือ”

ข้อเสนอประการที่สอง เมื่อตระหนักถึงปัญหาประการแรกว่า มโนทัศน์ประชาธิปไตยนั้นถูกใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองอย่างสับสนและเสแสร้งอำพรางแล้ว ทางออกจากข้อถกเถียงและข้อขัดแย้งที่ไม่รู้จบอาจจะต้องเริ่มจากการ “วาง” ความยึดมั่นถือมั่นในประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นฐานะเครื่องมือทางการเมือง, สิ่งศักดิ์สิทธิ์, หรืออุดมการณ์หลักที่ปราศจากข้อเสียหรือข้อโต้แย้ง ดังนั้น ประเด็นที่จำเป็นเร่งด่วนสำหรับสังคมการเมืองไทย อาจจะไม่ใช่ว่าการแสวงหาความหมายของประชาธิปไตยร่วมกัน หากแต่ควรเริ่มต้นจากความพยายามที่จะแสวงหารูปแบบการปกครองที่ดีร่วมกัน ผ่านการสนทนาในมโนทัศน์ทางการเมืองที่เป็นปัญหาและสร้างข้อพิพาทได้น้อยกว่าประชาธิปไตย อาทิ ระบบการเมืองที่มีการตรวจสอบหรือถ่วงดุลอำนาจ, ระบบการเมืองที่มีส่วนร่วมจากสังคม, ระบบการเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม, ระบบการเมืองที่คุ้มครองและมีหลักประกันด้านสิทธิและเสรีภาพแก่พลเมือง, ระบบการเมืองที่สนองตอบต่อผลประโยชน์ของประชาชน มากกว่าที่การถกเถียงเรื่องประชาธิปไตยที่เป็นมโนทัศน์ที่เต็มไปด้วยปัญหาและข้อขัดแย้ง

ดังนั้น หากจะมีบทสนทนากับประจักษ์ ก้องกีรติ ที่เสนอว่า ควรกำจัดการนิยามอื่น ๆ เช่น ระบอบ “กัมพูชาประชาธิปไตย” ของพวกเขมรแดงหรือ “ประชาธิปไตยแบบไทย” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งประจักษ์เห็นว่าเป็นคำนิยามที่ “สามัญ”⁵⁹⁰ ออกไปนั้น ผู้วิจัยกลับมีความคิดเห็นว่า แท้จริงแล้ว คำว่า “ประชาธิปไตย” เองเสียอีกที่เป็นคำที่ “สามัญ” เนื่องจากมักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองอย่างเสแสร้งและอำพรางเสมอ ๆ

ข้อเสนอประการที่สาม การศึกษาการก่อรูปความคิดประชาธิปไตยในช่วงยาวของผู้วิจัยนั้น แสดงให้เห็นการปรับตัวทางความคิดและการคลี่คลายทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมกับสยามโดยเฉพาะในด้านสัมพันธ์ภาพระหว่างพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางอำมาตย์ และประชาชน กล่าวคือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงแม้ว่าจะมีการเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญในกรณีของกลุ่มเจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์ในช่วงต้นรัชสมัย และการเรียกร้องให้มีปาลิเมนต์หรือมีรัฐสภาในช่วงครึ่งหลังของรัชสมัยของพระองค์ ในกรณีของนายเทียนวรรณและนาย ก.ศ.ร. กุหลาบ อย่างไรก็ดี พระราชทัศนะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการให้มีปาลิเมนต์และพรรคการเมืองนั้นเป็นเรื่องที่ยังไม่เหมาะสมแก่เวลาและไม่ก่อประโยชน์อันใด

ต่อมารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระแสของความต้องการให้จัดการบ้านเมืองตามแนวทางตะวันตกได้ทวีความรุนแรงขึ้น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เริ่มถูกมองว่าเป็นปัญหาแก่ความเจริญและความศิวิไลซ์ของชาติขึ้น ความพยายามก่อการของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ได้แสดงให้เห็นกระแสความต้องการรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยอำนาจจำกัด หรือมหาชนรัฐเริ่มได้เข้ามาอยู่ในกระแสความคิดของชาวสยาม รวมไปถึงพระราชทัศนะของฝ่ายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเองที่พระองค์ทรงยอมรับถึงข้อจำกัดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และกระแสของการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ขยายออกไปมากขึ้น

เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ยอมรับและดำเนินการในทางที่จะปฏิรูปการปกครองของสยามเพื่อเป็นการเตรียมการสู่รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยอำนาจจำกัด แต่ก็เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นเสียก่อน จะเห็นได้ว่า ในฝั่งของพระมหากษัตริย์ซึ่งดำรงฐานะเป็นผู้นำทางประเพณีของพระบรมวงศานุวงศ์และอยู่ในฐานะประมุขอันชอบธรรมของรัฐ ภายในสามรัชสมัยนั้นมีความเปลี่ยนแปลงและคลี่คลายทางภูมิปัญญาอย่างมีนัยสำคัญในการปรับรูปความคิดให้เข้ากับกระแสโลกมากขึ้น

⁵⁹⁰ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ประชาธิปไตยของฉัน ของท่าน และของเธอ” ใน *ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน*, หน้า 41.

สำหรับในส่วนของปัญญาชนสามัญคนสำคัญแห่งยุคสมัยอย่าง นาย ก.ศ.ร. กุหลาบ อุดมคติทางการเมืองเขานั้น วางอยู่บนความร่วมมือกันระหว่างพระมหากษัตริย์, เสวกามาตย์ราชปรีชาญาณ และทวยราษฎร์พลเมือง หรือ “ตรีเอกาอิศรานภาพ” โดยเขาได้บรรยายว่า

“เราได้พิเคราะห์ไตร่ตรองดูอาการลักษณะ ของผู้ปกครองราชการบ้านเมืองใหญ่น้อย คือมหาประเทศและจุฬประเทศแผ่นดิน ย่อมมีขนบธรรมเนียมอันดีเรียบร้อย สุภาพ แลตั้งดำรงคงอยู่ในวิธียุติธรรมทั่วไป ไม่เลือกหน้าว่าผู้ดีแลไพร่ผู้ใดเลย เพราะเหตุการณ์เช่นนี้จึงได้มีชื่อว่า “สิวิไลย” ...การงานอันใดที่จะเป็นสิวิไลย (มีขนบธรรมเนียมเรียบร้อย) นั้น ต้องอาศัยแก่อำนาจกำลังทั้งสามคือ : - อำนาจกำลังพระมหากษัตริย์ ๑ อำนาจกำลังเสวกามาตย์ราชปรีชาญาณ ๑ อำนาจกำลังทวยราษฎร์พลเมือง ๑ ทั้งสามอำนาจกำลังนี้ มีประชุมกันขึ้น ในบ้านใดเมืองใดประเทศใดจึงได้ชื่อว่าคอเวนเมนต์”⁵⁹¹ (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เช่นเดียวกับกรณีของเทียนวรรณ ภูมิปัญญาทางการเมืองของเขานั้น วางอยู่บนความร่วมมือของ

“ไม้ ๓ อัน ชัดไขว้กัน” ได้แก่พระมหากษัตริย์ เสนาบดีและข้าราชการ และราษฎร ที่จะต้องร่วมกันในการบำรุงรักษาบ้านเมืองให้อยู่รอด ดังที่เขาเสนอว่า

“...เราได้พิพากษาไว้ว่า, ไม้ ๓ อัน ชัดไขว้กันจึงจะตั้งดำรงอยู่ได้, คือจะอธิบายว่า, พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และทรงพระปรีชาสามารถ ๑ เสนาบดีเจ้านาย ข้าราชการมีความสุจริตซื่อตรงกะตัญญูเมตตาแก่ราษฎร ๑ ราษฎรมีความฉลาดรอบรู้ กะตัญญูต่อชาติรักประเทศที่เกิดแห่งตน รู้จักคุณแห่งพระมหากษัตริย์ ๑ พร้อมทั้ง ๓ ประการนี้บ้านเมืองจึงจะเจริญอยู่สืบกาลนาน, ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว, ในสมัยนี้เปนอันจะรักษาตัวอยู่ไม่ได้”⁵⁹²

และถ้าหากพิจารณาตามนี้ ภูมิปัญญาโบราณอาจให้จุดตั้งต้นอะไรบางอย่างเกี่ยวกับการทำความเข้าใจบ่อเกิดของอำนาจในบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมไทยที่แต่เดิมนั้นอยู่ในมือของชนชั้นมูลนายได้แก่ฝ่ายพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ กับเจ้าขุนมูลนาย ในขณะเดียวกัน เมื่อสังคมไทยได้รับอิทธิพลตะวันตก โดยการปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเปลี่ยนสถานะของขุนนางมาเป็นข้าราชการพร้อมการขยายตัวที่กว้างขวางเติบโตมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่เปลี่ยนสถานะมาเป็นข้าราชการตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ห้าเป็นต้นมาพร้อมการขยายตัวที่กว้างขวางเติบโตมากขึ้นเรื่อย ๆ

⁵⁹¹ “สยามออบเซอร์เวอร์” วันอาทิตย์ที่ 31 มกราคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ใน สยามไมตรี วันอังคารที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439).

⁵⁹² ตุลวิภาคพจนกิจ 4, หน้า 1060 – 1061.

ในขณะเดียวกัน สำนักและการตื่นรู้ของราชภรณ์นั้นแสดงให้เห็นว่าราชภรณ์มีความพร้อมและความปรารถนาต่อการมีส่วนร่วมในการปกครองเช่นกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอว่า ทางออกทางการเมืองไทยนั้นไม่ใช่การเพิ่มหรือจัดอำนาจของสถาบันใดสถาบันหนึ่งหรือเฉพาะฝ่ายใดฝ่ายถึง หากแต่เป็นร่วมกันสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันในการจัดสรรสัมพันธภาพระหว่างอำนาจสามฝ่ายในสังคมไทยให้มีความสมดุลร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม บนพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรมและประเพณีที่เหมาะสมแก่สภาพการณ์⁵⁹³

8.4 ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะในการศึกษา

ประการแรก ในด้านของเอกสาร ด้วยจำกัดเรื่องระยะเวลาในการวิจัย จึงทำให้ผู้วิจัยเลือกวิเคราะห์เฉพาะตัวบททางการเมืองที่ปรากฏคำศัพท์และภาษาทางการเมืองอย่าง “ดิโมกราซี” หรือ “ประชาธิปไตย” เป็นหลัก งานวิจัยนี้จึงมีความจำเป็นต้องตัดเอกสารแวดล้อมอื่น ๆ ออกไปเป็นจำนวนมาก อาทิ จดหมายโต้ตอบส่วนบุคคล หรือตัวบทอื่น ๆ ที่นอกจากตัวบททางการเมือง รวมไปถึงถึงหลักฐานจากหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ และหนังสือพิมพ์ภาษาตะวันตกอื่น ๆ ในสยาม รวมไปถึงหนังสือพิมพ์ภาษาจีน ที่ควรจะมีการศึกษาและใช้เอกสารเหล่านี้เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้ในส่วนนี้ที่ยังขาดหายไปจากงานวิจัยนี้

ประการที่สอง ในด้านของกลุ่มบุคคลในการศึกษา อาจกล่าวได้ว่า งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงความคิดของกลุ่มชนชั้นนำจำนวนหนึ่งของสังคมเท่านั้น และมีความจำเป็นต้องตัดทอนบุคคลสำคัญหรือตัวบทในหลายส่วนออกไปเนื่องจากข้อจำกัดด้านระยะเวลา เช่น หม่อมเจ้าจุลเจิมศักดิ์ กฤษดากร และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติฯ เป็นต้น

มากไปกว่านั้น การศึกษาความคิดของสังคมในช่วงยาว นั้นมีจุดอ่อนตรงที่ผู้วิจัยไม่สามารถที่จะศึกษาความคิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่งอย่างลึกซึ้งได้ ในขณะที่ล้าพังการศึกษาความคิดทางการเมืองของตัวบุคคลหนึ่งอย่างลึกซึ้งย่อมยากที่จะเห็นภาพรวมความคิดของสังคมในช่วงยาว ดังนั้น ควรที่จะมีการศึกษาถึงความคิดทางการเมืองของบุคคล รวมไปถึงการศึกษาความคิดส่วนอื่น ๆ ในสังคมเช่น ราชภรณ์, กลุ่มกรรมกร, หรือชาวจีนในสยามให้ทั่วถึงครอบคลุมมากขึ้น

ประการที่สาม ในแง่ของกรอบเวลาในการศึกษา เนื่องจากงานวิจัยนี้สิ้นสุดในวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงควรที่จะมีการขยายขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษาให้ครอบคลุม

⁵⁹³ โปรดดูเพิ่มเติมใน ไชยันต์ ไชยพร. คู่มืออำนาจในการเมืองการปกครองไทย จากมุมมองทฤษฎีการปกครองแบบผสม. (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2558)

สมบูรณ์มากกว่าที่เป็นอยู่ โดยที่ยังคงจุดแข็งของความเคร่งครัดในการใช้ภาษาทางการเมืองตามขนบการศึกษาแบบประวัติดั้งเดิมทางการเมือง

ประการสุดท้าย ควรมีการใช้ระเบียบวิธีแบบประวัติความคิดทางการเมืองศึกษาถึงมโนทัศน์ทางการเมืองอื่น ๆ ที่สำคัญ อาทิ คำว่า ประชาชน, พลเมือง, ราชาธิปไตย, เสรีภาพ, อธิปไตย, เอกราช, รัฐ หรือ รัฐธำมณี เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการขยายความรู้ความเข้าใจมโนทัศน์ทางการเมืองในอดีตอย่างเป็นระบบและมีความละเอียดลึกซึ้งทางวิชาการมากกว่าที่เป็นอยู่อีกด้วย

บรรณานุกรม

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์
วัน เดือน ปี เกิด	30 พฤษภาคม 2529
สถานที่เกิด	สมุทรสาคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2540 - ประถมศึกษา โรงเรียนเทศบาลวัดติกมหาชยาราม พ.ศ. 2543 - มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสมุทรสาครบูรณะ พ.ศ. 2547 - ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (แผนกวิชาช่างก่อสร้าง) วิทยาลัยเทคนิคสมุทรสาคร พ.ศ. 2550 - ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์) เกียรตินิยมอันดับ 1 มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2555 - ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การปกครอง) วิทยานิพนธ์ดี มาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	61/2 ถนนธรรมคุณากร ต.มหาชัย อ.เมือง สมุทรสาคร 74000
ผลงานตีพิมพ์	- เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์. 2554. “ตัวแบบเครือข่ายนโยบายกับการแก้ไข ปัญหาวิสาหกิจการอธิบายเชิงโครงสร้าง-ผู้กระทำการ (structure-agency)” ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ (Proceedings) การประชุม วิชาการทางรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 12 วันที่ 8- ธันวาคม พ.ศ.2554, หน้า 752-775. จัดโดย คณะรัฐศาสตร์และรัฐ ประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. - เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์. 2557. “การเมืองของกระบวนการกำหนด นโยบายโฉนดชุมชน” ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ (Proceedings) การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ แห่งชาติ ครั้งที่ 14 วันที่ 27-28 พฤศจิกายน พ.ศ.2556, หน้า 1581-1593. จัดโดย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. - เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์. 2557. “ระบอบการปกครองลูกผสมไทย: ‘บทเรียน’ หรือ ‘ลางร้าย’ ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในอาเซียน” เอเชีย พิจาร 1(1): 64-88. - เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์. 2557. “ความพยายามออกแบบสถาบันทาง

การเมืองในระบอบประชาธิปไตยเพื่อผลประโยชน์ของมหาชน: ข้อพิจารณาจาก ‘เดอะเฟดเดอเรลลิสต์เปเปอร์’ หมายเลข 10 และหมายเลข 51”

วารสารศูนย์ศึกษาเอเชียตะวันออก 14(1): 199-226.

- ศิริวิทย์ จามพัฒน์ และเพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์. 2558. “การแก้ไขปัญหาที่ดินของนครรัฐเอเธนส์ในยุคการปฏิรูปของโซลอน: ข้อพิจารณาเปรียบเทียบเบื้องต้น”. ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 15 ระหว่างวันที่ 4 -6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2558, จัดโดย คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. เล่มที่ 2/4, หน้า 470-484.

- เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์. 2559. “ญาณวิทยาและการอธิบายปรากฏการณ์แบบสัจนิยมเชิงวิพากษ์ของทฤษฎีเครือข่ายนโยบาย” วารสารสงขลา นครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 22(2): 3-30.

- เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์. 2561. ““คุณธรรม” ใน “เจ้าผู้ปกครอง” ของมาคิอาเวลลี” วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร 14(1), (มกราคม-มิถุนายน): 37-60.

รางวัลที่ได้รับ

พ.ศ. 2549 - พุทธการศึกษาศาสตร์สำหรับผู้มีผลการเรียนดี มหาวิทยาลัยรามคำแหง

พ.ศ. 2550 - รางวัลชนะเลิศ การแข่งขันตอบปัญหาทางวิชาการในระดับอุดมศึกษา ในการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 8 จัดโดย คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2550 - รางวัลชนะเลิศ การแข่งขันตอบปัญหาทางวิชาการระดับอุดมศึกษา NIDA OPEN HOUSE 2017 ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

พ.ศ. 2551 - รางวัลเพชรประดับบารมี สำหรับนักศึกษาที่สร้างชื่อเสียงและเกียรติประวัติให้แก่มหาวิทยาลัยรามคำแหงในระดับชาติ

พ.ศ. 2553 - พุทธการศึกษาศาสตร์สำหรับผู้ที่มีผลการเรียนดี สมาคมราชกรีฑาสโมสร บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2561 - พุทธสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ สถาบันรัฐธรรมนุญศึกษา สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ภาษาอังกฤษ

"1 Session, Senate Document No. 5. (Online)." 2017,

<http://historymatters.gmu.edu/d/4943>.

"Ceremonial Letters of Siam (Online)." 2018, www.greatandgoodfriends.com/gallery-ceremonial-letters.

"Encyclopaedia Britannica (Online)." 2019,

<https://www.britannica.com/biography/Francois-de-Salignac-de-La-Mothe-Fenelo>.

"How Did Michigan Cities Get Their Names? Part 7." 2017,

<http://www.michigan.org/blog/region/how-did-michigan-cities-get-their-names-part-7>.

"The Editors of Encyclopaedia Britannica," "United States Presidential Election of 1884" " Encyclopedia Britannica (Online), 2018,

<https://www.britannica.com/event/United-States-presidential-election-of1884>.

"William II: Emperor of Germany Encyclopedia Britannica (Online)."

<https://www.britannica.com/biography/William-II-emperor-of-Germany>.

———. *Democracy: A Very Short Introduction* Oxford: Oxford University Press, 2002.

Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay. "The Federalist Papers Edited with an Introduction and Notes By ". edited by Lawrence Goldman 52. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Amartya Sen. "Democracy as a Universal Value." *Journal of Democracy* 10, no. 3 (1999): 3-17.

Anthony Arblaster. *Democracy*. Buckingham: Open University Press, 2002.

Antoine Louis Claude, and Comte Destutt de Tracy. *A Commentary and Review of Montesquieu's 'Spirit of Laws'*. Translated by Thomas Jefferson. New York: Burt Franklin, 1969.

- Aristotle. *Aristotle's Politics* Translated by C.D.C. Reeve Cambridge: Hackett Publishing, 1998.
- Arlene W. Saxonhouse. *Athenian Democracy: Modern Mythmakers and Ancient Theorists*.
- Asvabahu. *A Siam Miscellany* Bangkok: Siam Observer.
- Benjamin A. Batson. "The First American Diplomats in Siam." In *Thai-American Relations in Contemporary Affairs* edited by Hans H. Indorf 6. Singapore: Executive, 1982.
- Benjamin A. Batson. *Siam's Political Future: Document from the End of the Absolute Monarchy* New York: Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University, 1974.
- Bernard Crick. *Democracy: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Brian Young "Introduction." In *Palgrave Advances in Intellectual History*, edited by Richard Whatmore and Brian Young, 2.
- David Collier, and Steven Levitsky. "Democracy 'with Adjectives': Conceptual Innovation in Comparative Research." 1. Kellogg Institute, University of Notre Dame 1996.
- David Wootton. "The Levellers." In *Democracy the Unfinished Journey: 508 Bc to Ad 1993*, 73.
- E. J. Dillon. "The Dismemberment of China." In *Nineteenth Century and After*, 1912.
- Edmund Burke. *Reflections on the French Revolution* New York: J. M. Dent & Son, 1951.
- Edward Jenks. *A History of Politics* New York: E. P. Dutton & Company, 1918.
- Francis Fukuyama. *The End of History and the Last Man* New York: The Free Press, 1992.

- G. Coedes. "English Correspondence of King Mongkut." *Journal of the Siam Society* 21 (July 1927 1927): 6.
- G. E. Morrison. "The Outlook in China. A Reply to Pessimists. Dr Morrison's Views." In *The Times* 1912.
- Google Ngram Database Tracks Popularity of 500 Billion Words." Huffington Post, 2018, accessed 17 December, 2010, https://books.google.com/ngramshttps://www.huffingtonpost.com/2010/12/17/google-ngram-database-tra_n_798150.html.
- Henry Burney. *The Burney Papers*. . Bangkok: Vajirana National Library, 1910.
- Herbert Aileen Giles. *China and the Chinese* New York: The Columbia University Press, 1902.
- Ithiel de Sola Pool. *Symbols of Democracy* Stanford University Press, 1952.
- J. G. A. Pocock. "The History of Political Thought: A Methodological Enquiry." In *Political Thought and History : Essays on Theory and Method* .3-19. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- James Farr. "Understanding Conceptual Change Politically." In *Political Innovation and Conceptual Change*, edited by Terrance Ball, James Farr and Russell L Hanson 24-25. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- James Miller, and John Thompson. *Almanac of American History* Washington D.C
- Jim Algie, et al. *Americans in Thailand* Bangkok: Editions Didier Millet, 2014.
- John Dunn. "'Revolution' in Ball." In *Political Innovation and Conceptual Change*, edited by James Farr Terrance and Russell L Hanson, 333-56. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- John Dunn. "The Identity of the History of Ideas." *Philosophy* 43 (1968): 85–104.
- Karen E. Whedbee. "The Tyranny of Athens: Representations of Rhetorical Democracy in Eighteenthcentury Britain." In *Rhetoric Society Quarterly*, 65.

- Kevin Hewison, and Kengkij Kittiriarlap. " "Thai-Style Democracy": A Conservative Struggle for Thailand's Politics." In *Contemporary Thailand Workshop*, 13. FedEx Global Education Center: University of North Carolina at Chapel Hill, 2008.
- Larry Diamond. "Thinking About Hybrid Regimes." *Journal of Democracy* 13 (2002): 21.
- Mark Philip. "Talking About Democracy: Britain in the 1790s." In *Re-Imagining Democracy in the Age of Revolutions: America, France, Britain, Ireland 1750-1850*, 105.
- Martin A. Ruehl. " The Italian Renaissance in the German Historical Imagination, 1860–1930 ". 2015.
- Mary Beth Norton, et. al. *A People & a Nation: A History of the United States* New York: Mifflin Company, 2008.
- Mogens H. Hansen. "Was Athens a Democracy ?". In *Popular Rule, Liberty and Equality in Ancient and Modern Political Thought*, 5
- Montesquieu. *Complete Works, Vol. 1 the Spirit of Laws*. Indiana: Liberty Fund, 2011.
- National Geographic, 2006.
- Pat Sloan. *Soviet Democracy* London: Victor Gollancz, 1937.
- Philippe C. Schmitter, and Terry Lynn Karl. " What Democracy Is . . . And Is Not." *Journal of Democracy* 2 (1991): 75–88.
- Pierre Rosanvallon. "The History of the Word "Democracy" in France." *Journal of Democracy* 6 (October 1995): 140-43.
- Plato. "Apology." Translated by Harold N. Fowler. In *Euthuphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus*, 81-83. Cambridge: Havard University Press, 2005.
- Political Innovation and Conceptual Change* Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Polybius. *The Histories*. Translated by Robin Waterfield. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Prajadhipok. "Problem of Siam."

Quentin Skinner. "Meaning and Understanding in the History of Ideas." *History and Theory* 8 (1969): 3–53.

Quentin Skinner. "The Italian City Republic." In *Democracy the Unfinished Journey : 508 Bc to Ad 1993*, 60.

Rev. C. Robinson. "Protestant Missions in Siam." In *Bangkok Calendar 1866*, 66.

Richard McKeon. *Democracy in a World of Tensions* Paris: UNESCO, 1951.

Richard Whatmore. "Intellectual History and the History of Political Thought." In *Palgrave Advances in Intellectual History*, edited by Richard Whatmore and Brian Young, 111. London: Palgrave, 2006.

Robert D. Geise. *American History to 1877* New York: Barron's, 1992.

Russell L. Hanson. " "Democracy" in Ball." In *Political Innovation and Conceptual Change* edited by James Farr Terrance and Russell L Hanson, 68-90. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Ruth Campbell. "Jenks, Edward (1861-1939)." In *Australian Dictionary of Biography* 2019.

Ruth Scurr. "Varieties of Democracy in the French Revolution." In *Re-Imagining Democracy in the Age of Revolutions: America, France, Britain, Ireland 1750-1850*, 62.

Samuel R. House. "History of the Missions in Siam and Laos." In *Siam and Laos, as Seen by Our American Missionaries*, 364. Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1884.

Terence Ball, and Richard Dagger. *Political Ideologies and the Democratic Ideal* New York: Pearson Longman, 2009.

Thanet Aphornsuvan. "The West and Siam's Quest for Modernity, Siamese Responses to Nineteenth Century American Missionaries." *South East Asia Research* 17: 401-31.

The House of Commons. "Treaty between the Honorable East India Company and the King of Siam." In *Minutes of Evidence Taken before the Select Committee on the Affairs of the East India Company*, 508. N.p: The House of Commons, 1832.

The Jesuit Fathers. *The Catholic Directory of Thailand* ม.ป.ท., 1963.

The Late M. Condorcet; and Two Letters of Helvetius, on the Merits of the Same Work New York: Burt Franklin, 1969.

Thomas Aquinas. " Aquinas: Political Writings " Translated by R. W. Dyson. 9. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Thongchai Winichakul. "Toppling Democracy." *Journal of Contemporary Asia* 38 (2008): 12-14.

V. I. Lenin. *State and Revolution* Illinois: Haymarket Books, 2014.

William L Richter. *Approaches to Political Thought* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2009.

William L. Bradley. "Prince Mongkut and Jesse Caswell." *Journal of the Siam Society* 54 (1966): 33.

ภาษาไทย

กรมตำรา กระทรวงธรรมการ. ปทานุกรม กรมตำรา กระทรวงธรรมการ พระนคร: กรมตำรา
กระทรวงธรรมการ, 2470.

กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ. ปทานุกรมสำหรับโรงเรียน. พระนคร: กรมตำรา
กระทรวงศึกษาธิการ, 2463.

กรมศิลปากร. "คำอธิบาย" ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. In พระบรมราชาธิบาย
เรื่องสามัคคี. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2489.

———. "หนังสือสัญญาภาษาไทย คัดจากฉบับเดิมซึ่งส่งออกไปไว้ ณ เมืองนครศรีธรรมราช." In
เอกสารเฮนรี เบอร์นี เล่ม 3 75-87. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2551.

———. เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.
๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรม
ราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน. พระนคร: กรมศิลปากร, 2510.

———. บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม. Translated by เพียงฤทัย วาสบุญมา. กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร, 2547. 2

———. เอกสารของครอว์ฟอร์ด. Translated by ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ พระนคร กรมศิลปากร,
2515.

———. เอกสารเฮนรี เบอร์นี เล่ม 1 Translated by สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร, 2551.

———. เอกสารเฮนรี เบอร์นี เล่ม 3 Translated by ประสิทธิ์ เมธาคูณวุฒิ. กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร, 2551.

กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, พระราชวรพงศ์เธอ. "คำนำ" ใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิ
ธาดา. ใน สำเนารายงาน พระ เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เสด็จประเทศอเมริกา
พ.ศ. 2427

กานต์ บุญยะกาญจน์. "การสร้างค่านิยมและการตีความ "เจ้าผู้ปกครอง" ของมาคิอาเวลลีในบริบท
การเมืองไทย." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

กานต์ บุญยะกาญจน์. มาคิอาเวลลี: การเมืองไทยของเจ้าผู้ปกครอง กรุงเทพฯ: มติชน, 2562.

เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิข. "แนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย." มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

เกษียร เตชะพีระ. "การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี."

รัฐศาสตร์สาร 19 (2537).

เกษียร เตชะพีระ. "ประชาธิปไตยต้องเป็นอิสระจาก รัฐและทุน." ใน อำนาจชาวบ้าน บรรณาธิการ
สุกัลลักษณ์ กาญจนขุนดี, 18-30. ม.ป.ท.: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2531.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. ปฏิวัติ 2475 กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2514.

โกศล ศรีสังข์. "สองทศนะต่อประชาธิปไตย: จากบนสู่ล่าง." In ๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย, edited by
สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ 146 - 70.

ขจร สุขพานิช. "ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย." 70. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์การ,
2508.

———. "द्रุโณวาท เล่มที่ 1 ฉบับที่ 1 เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ." In ดรุโณวาท, 2.

———. "บันทึกเกี่ยวกับ “ดรุโณวาท” หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย พ.ศ. 2417 – 2418." In
ดรุโณวาท, 10-11

ขุนจรัสนวนะพันธ์. พงชาตารโปลิติกส์ หรือ เรื่องต้นเหตุของความศิวิไลซ์. ม.ป.ท., 2469.

เคนเนท อี. แวลส์. ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนท์ในประเทศไทย 1828-1958. พระนคร: สภา
คริสต์จักรแห่งประเทศไทย, 2501.

เกรก เจ. เรย์โนลด์ส. เจ้าสัว ขุนนาง ศักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ: รวบรวมบทความ
ประวัติศาสตร์ของ เกรก เจ. เรย์โนลด์ส. แปลโดย วารุณี ไอสถารมย์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
โครงการตำราและมนุษยศาสตร์, 2550.

จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๔๔ และเล่มที่ ๒ จ.ศ. ๑๒๔๕ กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, 2548.

จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๔๖ กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, 2549. 2.

จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๔๗ กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, 2551. 2.

เจมส์ เมดิสัน. “บทความหมายเลข 10.” ใน เดอะเฟเดอร์ลิสต์เปเปอร์: เอกสารความคิดทาง
การเมืองอเมริกัน บรรณาธิการ สมบัติ จันทรวงศ์ 119-20. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. "พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367-2394 ฉบับ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (พระนคร: โสภณพิพิธมณเฑียร, 2481)."

———. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ : การพิมพ์เกื้อกูล, 2507.

ฉลอง สุนทราวณิชย์. "ความเชื่อในเรื่องพระศรีอารียะและ กบฏในภาคอีสาน ข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับอุดมการณ์และผู้นำ." ใน "ความ เชื่อพระศรีอารียะและ "กบฏผู้มีบุญ" ในสังคมไทย บรรณาธิการ พรเพ็ญ ยันตระกุล และ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, 23 – 25. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2527.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. ประชาธิปไตยแบบไทย: ความคิดทางการเมืองของทหารไทย (2519-2529) กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

เฉลียว พันธุ์สีดา. "ชีวประวัติและผลงานวรรณกรรมของหลวงวิจิตรวาทการ." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

ชลธิรา กลัดอยู่. "ไตรภูมิพระร่วง: รากฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองของไทย." วารสารธรรมศาสตร์ 4 (2517): 106-21.

ชวลิต ตริยะประเสริฐ. "ความเป็นพลเมืองของคาทอลิกในสังคมไทย." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 : ด้านเศรษฐกิจ กรุงเทพฯ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ชีวิตและงานของเทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2524.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. "คำนำ." ใน เอกสารการเมือง - การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗ – ๒๔๗๗ บรรณาธิการ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.

ชาญชัย แสวงศักดิ์. กฎหมายรัฐธรรมนูญ แนวคิดและประสบการณ์ของต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2554. 2.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2560.

ชาญวุฒิ วัชรพุกต์. "วิวัฒนาการประชาธิปไตยแบบไทย." In 50 ปีบนเส้นทางประชาธิปไตย: บันทึกการสัมมนาทางวิชาการใน วาระฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ และรำลึกถึงศตวรรษประชาธิปไตย, 1 – 55.

- ไชยันต์ ไชยพร. "คำนำเสนอ" ใน กานต์ บุญยะกาญจน์. "ใน มาคิอาเวลลี: การเมืองไทยของเจ้าผู้ปกครอง กรุงเทพฯ: มติชน, 2562.
- . "รัฐศาสตร์สมัยใหม่ในศตวรรษที่สิบแปด (2): รูปแบบการปกครองในความเข้าใจของ Destutt De Tracy." วิชา 5 (มีนาคม-เมษายน 2554): 66-70.
- . *ดาวว่างกับรัชกาลที่ ๔*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2560.
- . "แนวคิดประชาธิปไตย 1: ประชาธิปไตยจากโบราณสู่สมัยใหม่." ใน ประมวล สาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 8-15, 27.
- . "อาริสโตเติล: การเลือกตั้งกับความเป็นประชาธิปไตย." วารสารสถาบันพระปกเกล้า 3 (มกราคม – เมษายน 2558).
- . *ดุลอำนาจในการเมืองการปกครองไทย จากมุมมองทฤษฎีการปกครองแบบผสม*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2558.
- . *นิติ เอียวสรีวงศ์ ใน/กับวิกฤตทางการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2556.
- . เอกสารอ่านประกอบการเรียนการสอน เรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ปรัชญา การเมือง และทฤษฎีการเมือง.
- เซียวกว. (ค.ศ. 1906-1939) กิจกรรมทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย (ค.ศ. 1906-1939) แปลโดย เซวาร์ พงษ์พิชิต. กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ฌอง ฌากส์ รูสโซ. *สัญญาประชาคม* แปลโดย วิภาดา กิตติโกวิท กรุงเทพฯ: ทัพนั่งสื่อ, 2550.
- ณัฐพล ใจจริง. "100 ปีของความพยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตย: “คณะ ร.ศ. 130” และความเป็นมาของ ความคิด “ประชาธิปไตย” ในประเทศไทย." ใน จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย บรรณาธิการ สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ and ทิพาพร ตันติสุนทร. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2557.
- ณัฐพล ใจจริง. *ขอฝนไฟในฝนอันเหลือเชื่อ: การเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500)*. กรุงเทพฯ: ฟ้ายาวกัน, 2556.
- ดี.บี. บรัดเล. *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทยสยาม*. แปลโดย ป่วน อินทวงศ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468.
- เดโช สนวนานนท์. "คำนำ." In *ทวีปัญญา เล่ม ๒* กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523.

เดวิด เค. ้วยาจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.

ตุลวิภาคพจนกิจ 4.

ตุลวิภาคพจนกิจ 5.

ตุลวิภาคพจนกิจ 6.

ทวีปัญญา เล่ม ๓ กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2524.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. "การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325-2411." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

ทองคำ ยิ้มกำภู. ปฏิทิน 220 ปี เทียบสุริยคติและจันทรคติตั้งแต่ พ.ศ. 2325 ถึง 2544 กรุงเทพฯ: การพิมพ์ไชยวัฒน์, ม.ป.ป.

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยู่ธยา. "พระปกเกล้าฯสละราชสมบัติ." สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 6 (มิถุนายน-สิงหาคม 2511): 9-21.

ทิพย์สุนทร อนันมบุตร. "ทวีปัญญาสโมสร." ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ ก-ม กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบและ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2523.

ทีมข่าวการเมืองโพสท์ทูเดย์. "สัมภาษณ์พิเศษ ไชยันต์ ไชยพร ถ้าปฏิรูปไม่สำเร็จ ก็วุ่นด้วยสงครามกลางเมือง." โพสท์ทูเดย์ 2557, 17 สิงหาคม A6.

ไถยน้อย. ๓๐ คนไทยที่ควรรู้จัก กรุงเทพฯ: บำรุงบัณฑิต, 2528.

ไถยหนุ่ม. (12 มิถุนายน 2472).

ธัญญา ทองซ็อนกลีบ. "ชีวประวัติของศาสนาจารย์ แจ๊สซี่ แคสเวลล์" ใน กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. "ใน ประวัติ และผลงานของชาวต่างประเทศในประเทศไทย, 39 – 40. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2533.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. กรณีย ร.7 ทรงสละราชสมบัติ: การตีความและการสาน ต่อความหมายทางการเมือง. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2549.

———. การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 กรุงเทพฯ: โครงการตำราทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2535.

- . "ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- เมฆไตรรัตน์, นครินทร์. "วาทกรรมทางการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย." ใน *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการ ปฏิวัติสยาม 2475*, 45 – 68. กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.
- . "วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย." ใน *รัฐศาสตร์การเมือง: รวมบทความวิชาการทางรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2526-2542*, บรรณาธิการ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 215-56. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2543.
- น้อยลา. "รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม." ใน *ทวีปัญญา เล่ม ๓*.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์* กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.
- . "ประชาธิปไตยแบบไทย." ใน *อำนาจชาวบ้าน บรรณาธิการ สุกัลลักษณ์ กาญจนขุนดี*, 63. ม.ป.ท.: สหพันธ์นิสิต นักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2531.
- บัณฑิต จันทรโรจนกิจ. "การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายของประชาธิปไตย." *คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2541.
- บุญพิสิฐ ศรีหงส์. *นาย ก.ศ.ร. กุหลาบแห่งกรุงสยาม* กรุงเทพฯ: มติชน, 2560.
- บุหรง ศรีนก. "พระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." In *รวมพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ชุมนุมพระบรมราชาธิบายและประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4*, ก-ข. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548.
- บุหลันฉาย อุดมอริยทรัพย์. "“มือกับกระบวนทำให้เป็นประชาธิปไตยในเมืองไทยยุคสมัยใหม่.” 2545.
- เบนจามิน เอ. บัทสัน. *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543.
- เบอร์นาร์ด คริก. *ประชาธิปไตย: ความรู้ฉบับพกพา* แปลโดย อธิป จิตตฤกษ์ กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์, 2557.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. "ประชาธิปไตยของฉัน ของท่าน และของเธอ." ใน ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน. กรุงเทพฯ: ฟ้ายาวไกล, 2558.

———. "ประชาธิปไตยของฉัน ของท่าน และของเธอ." In *October 09* edited by ปกป้อง จันวิทย์, 10-53. กรุงเทพฯ: โอ เพนบุ๊กส์, 2553.

ประภาพรรณ วิจิตรวาทการ. "ประวัติ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ." ใน วิจิตรวาทการอนุสรณ์ กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์, 2505.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. "การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกในสังคมไทย: ศึกษาบทบาทของ มิชชันนารีโปเรตสแตนต์ระหว่าง พ.ศ. 2371-2411." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

ปรีดี พนมยงค์. "ข้อสังเกตบางประการของนายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2517." ใน วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: จงเจริญ, 2517.

———. ความเป็นอนิจจังของสังคม. พระนคร: นิติเวช, 2513.

———. "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย." ใน คำปราศรัยสุนทรพจน์บางเรื่อง ของนายปรีดี พนมยงค์ และบางเรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์, 2517.

———. ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเบื้องต้นกับการร่างรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: นิติเวช, 2517.

ปิ่น มาลากุล, ม.ล. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2531.

ปิยนารถ บุนนาค. บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค. กรุงเทพฯ: ดวงกมล, 2520.

เปรมจิต วัชรางกูร. พระปกเกล้ากับชาติไทย พระนคร: การพิมพ์กรุงเทพฯ, 2489.

เปลโตะ. "อโปลิเกีย." แปลโดย ส.ศิริรักษ์ ใน โสกราตีส์ กรุงเทพฯ: ศยาม, 2553.

พรศักดิ์ พรหมแก้ว. "วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ." มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2521.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา. สำเนารายงาน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสด็จประเทศ อเมริกา พ.ศ. 2427. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, 2469

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์. ว่าด้วยกตพามา พระนคร: บรรหาร, 2507.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548.

———. รวมพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคี.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขาพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช." ใน ตามรอยพระบาทพระพุทธเจ้าหลวง บรรณาธิการ ประยุทธ์ สุทธิพันธ์, 461-62. กรุงเทพฯ: สยามการพิมพ์, 2514.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, 2517.

พันตำรวจโท ชาญวุฒิ วัชรพุกก์. "ประชาธิปไตยแบบไทย: บทศึกษาผลการนำแนวคิดและกลไกระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในเมืองไทย." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

พันตำรวจเอก ชาญวุฒิ วัชรพุกก์. "วิวัฒนาการประชาธิปไตยแบบไทย." ใน 50 ปีบนเส้นทางประชาธิปไตย: บันทึกการสัมมนาทางวิชาการในวาระฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ และรำลึกถึงศตวรรษประชาธิปไตย, 1-55. กรุงเทพฯ: กองบรรณาธิการวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

พิจิตร, แพทย์. "ความยุติธรรมที่ไม่เปลี่ยนผ่าน (123): มา 'Enlightened' (ตาสว่าง) กับรัชกาลที่สี่กันดีกว่า." มติชนสุดสัปดาห์, 14 - 20 กุมภาพันธ์ 2557, 49.

พิพัฒน์ พสุธารชาติ. "วาทกรรมการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย." ใน รัฐกับศาสนา: บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ, 252 - 91. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2553.

เพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิรมย์. เชี่ยวสุตแสง สืบญเรื่อง : ทัศนะและบทบาทของจีนสยามในสังคมไทย กรุงเทพฯ ศูนย์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทยกับประเทศในเอเชีย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

เพิ่มศักดิ์ จະเรียมพันธ์. "บทพิจารณาหนังสือ เฟ่งประชาธิปไตยโลก พิศประชาธิปไตยไทย." วารสารศูนย์ศึกษาเอเชียตะวันออก, 16, 2 (2559).

- . "ระบอบการปกครองลัทธิสมไทย: 'บทเรียน' หรือ 'لاغร้าย' ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในอาเซียน." เอเชียปริทัศน์ 1, 1 (2557): 64-88.
- เพียงหลัทย ดันติธีรวิทย์. "สังฆราชปาลเลอกัวซ์." ใน ประวัติและผลงานของชาวต่างประเทศในประเทศไทย, 30. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2533.
- ม.ร.ว. ทรงสุจริต นวรัตน์. สยามรัฐประวัติ: สยามแปลงรูป ยุคศักดาบรรพ์ ภาค 1 พระนคร: เลียงเชียง, 2479.
- ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช. "คำปราศรัยของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช." ใน ชุมนุมวรรณคดีทางการเมือง 323-24. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2511.
- . "เบื้องหลังประวัติศาสตร์." In ชุมนุมวรรณคดีทางการเมือง, 151. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี, และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2394. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525.
- ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416 แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี ฉัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527. 2.
- ม.ล. ปิ่น มาลากุล. "พระนามแฝงและนามแฝงพระราชทาน." ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช. "คำปราศรัยของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช." ใน ชุมนุมวรรณคดีทางการเมือง. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2511.
- มาลินี คัมสุภา. "นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย." คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- มาลินี คัมสุภา. อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกับความหมายที่มองไม่เห็น. กรุงเทพฯ: วิภาษา, 2548
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2493.
- รุ่งพงษ์ ชัยนาม. "แนวคิดพื้นฐานว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ." ใน เอกสารการสอนชุดวิชา 80308 ความสัมพันธ์ ระหว่างไทยกับต่างประเทศ, 6-7. นนทบุรี: สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2549. Reprint, 2.

ลิขิต อีริเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

ว.ช. ประสงค์. แผ่นดินสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระนคร: ผดุงชาติ, 2505.

วรชาติ มีชูบท. พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าแผ่นดินสยาม.

วรางคณา จรรย์ยานนท์. "คณะ ร.ศ. 130: ชีวิต อุทมการณ์และการจัดตั้ง." มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2549.

วิลเลียม แอล บรัดเลย์. สยามแต่ปางก่อน ๓๕ ปีในบางกอกของหมอบรัดเลย์ แปลโดย ศรีเทพ กุสุมา
ณ อยู่ยง and ศรีลักษณ์ สง่าเมือง. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2547.

วิลเลียม เอ. ธารณสาร. ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก กรุงเทพฯ เมืองโบราณ, 2545.

วุฒิชัย มูลศิลป์. "การสิ้นสุดของระบบการปกครองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ." ใน ความยกย่องของ
ประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, 2539.

ศรีวิพนภาค 1.

ศรีวิพนภาค 2.

ศิริรัตน์ นิละคุปต์. "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย." จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2507.

ศิริรัตน์ นิละคุปต์. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย.

ศุภชัย ศุภผล. "การสร้างค่านิยมและปัญหาเกี่ยวกับการตีความทฤษฎีการเมืองของ ฌอง ฌากส์ รุส
โซ ในบริบทการเมืองไทย." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

ส. พลายน้อย. ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2516.

ส.พลาญน้อย. หมอบรัดเลย์. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2548.

สงบ สุริยรินทร์. เทียนวรรณ. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2543.

สมเกียรติ วันทะนะ. "พุทธรัฐปริทรรศน์ : กรอบวิเคราะห์อำนาจดั้งเดิมในสังคมไทยสยาม." วารสาร
ไทยคดีศึกษา (2533): 197-220.

สมเกียรติ วันทะนะ. "ไทยศึกษายุคใหม่: ข้อจำกัดของการวิจัยเชิงปริมาณ." ใน จินตนาการสู่ปี 2000 :
นวัตกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา บรรณาธิการ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 469-70.
(กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539).

สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพ. ความทรงจำ. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2516.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำรากราชานุภาพ. "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 55 ว่าด้วยอังกฤษ
เข้ามาทำสัญญากับไทย. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาธร, 2473.

สมบัติ จันทรวงศ์. "แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษาปรัชญาการเมือง." ใน เอกสารการสอนชุดวิชา
ปรัชญาการเมือง หน่วยที่ 1-5 นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2558.

สมบัติ จันทรวงศ์. "เสถียรภาพของประชาธิปไตยในทัศนะของอาริสโตเติล." สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 12
(มกราคม 2517-2517): 80.

สมบัติ จันทรวงศ์. ตัวบท (*the Text*) กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง. กรุงเทพฯ คณะ
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, และ ประจักษ์ ก้องกีรติ. "พระราชหัตถเลขาเสละราชย์ ร.7: ชีวประวัติของ
เอกสารฉบับหนึ่ง ". ใน ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง, 18. กรุงเทพฯ: หกตุลารำลึก, 2544.

สยามไมตรี วันอังคารที่ 14 พฤษภาคม ร.ศ. 114 2438.

สยามไมตรี วันอังคารที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 2439.

สยามไมตรี วันอังคารที่ 23 เมษายน ร.ศ. 114

สยามไมตรี วันอังคารที่ 23 เมษายน ร.ศ. 114 2438.

สยามไมตรี วันอังคารที่ 23 เมษายน ร.ศ. 114 2438.

สยามไมตรี วันอังคารที่ 23 เมษายน ร.ศ. 114 2438.

สยามไมตรี วันอังคารที่ 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113 2437.

สยามไมตรี วันอังคารที่ 29 ธันวาคม ร.ศ. 115 2439.

สยามไมตรี วันอังคารที่ 9 เมษายน ร.ศ. 114 2438.

สยามไมตรี อังคารที่ 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) 2437.

สัญญา สุวังบุตร, and อนันตชัย เลาหะพันธุ์. ทรรศนะประวัติศาสตร์ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19
กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, 2551.

สายชล สัตยานุรักษ์. นักวิชาการไทยกับการต่อสู้ช่วงชิงความหมาย “ประชาธิปไตย” ในภาวะวิกฤต
ทางการเมือง. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560.

———. พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352). กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

สายประดิษฐ์, กุหลาบ. "ความหมายของประชาธิปไตย." นิตินาสัน 17 (2487).

สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ ก-ม กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบและ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2523.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย กรุงเทพฯ: อักษรไทย, 2533.

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 น.20.6/8 ปาติเมนต์ในตะวันออก ออกความเห็นเรื่องตั้งปาติเมนต์ (1 ก.ค. – 29 มี.ค. พ.ศ. 2456).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. พระราชลัญจกร กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2538.

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. "ร.6 น. 20.6/3 ความเห็นเอกชน ความเจริญของประเทศสยาม (16 ต.ค. – 16 พ.ย. 2455)."

———. ร.6 น.20.6/100 ปัญหาสิทธิการปกครองประเทศสยาม. (1 พ.ย. 2467 – 18 พ.ค. 2469).

———. ร.6 น.20.6/88 การปกครองประเทศสยาม ความเห็นคณะหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ. 2467.

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. "พระยาเมธาธิบดี." สารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 26 (2545).

สิทธิวิรัช ศรีโหม. "ความรับผิดชอบของประธานวุฒิสภาในการลงนามรับสนองพระบรมราชการแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งตามรัฐธรรมนูญ." วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร 10 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560).

สิริ เปรมจิตต์. ประวัติศาสตร์ไทยในรอบรอบ ประชาธิปไตย 30 ปี พระนคร: เขมบรรณกิจ, 2505.

สุกัญญา ติระวนิช. รายงานผลการวิจัย เรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการหนังสือพิมพ์ กรุงเทพฯ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2532.

สุกัญญา สดบรรพัต. หมอบรัดเลย์กับการหนังสือพิมพ์แห่งกรุงสยาม. กรุงเทพฯ มติชน, 2547.

สุจิรา ศิริโปล์. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง กรุงเทพฯ:

คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2528.

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์. "พระราชประวัติ." ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ ก-ม กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบและ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2523.

———. คนเด่นในอดีต กรุงเทพฯ: สื่ออักษร, 2534.

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. "๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย: ประวัติแห่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน." ใน ๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย, บรรณาธิการ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, 10.

———. "๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย: ประวัติแห่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน." ใน ๖๐ ปี ประชาธิปไตยไทย บรรณาธิการ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, 10. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ ๖๐ ปี ประชาธิปไตย, 2536.

สุนทร ชุตติธรรานนท์. บุเรงนองกษัตริย์นเรศวร: กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.

สุพรรณิ กาญจนชัยดิ. "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, and และคณะ. พระองค์เจ้าปฤษฎางค์และข้อเสนอเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ฉบับแรก พ.ศ. ๒๔๒๗ กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2550.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "แสวงหาสาระของประชาธิปไตยสำหรับเมืองไทย." ใน ประชาไท 2552 <https://prachatai.com/journal/2009/09/25960>

———. ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย. กรุงเทพฯ อักษรสาส์น, 2529.

เสรี พงศ์พิศ. คาทอลิกกับสังคมไทยตั้งแต่สมัยพระนารายณ์จนถึงปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

แสมูเอิล เจ. สมิต. คัมภีร์สรรพพจนานุกรม เล่ม ๒ พระนคร บางคอแหลม, 2447.

หนังสือจดหมายเหตุฯ = *the Bangkok Recorder*. กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2537.

หม่อมราชวงศ์. "จดหมายรายเรื่องความตามระยะทางที่พวกราชทูตกราบถวายบังคมลาออกจากกรุงเทพมหานคร ไปจำเริญทาง พระราชไมตรีพระเจ้ากรุงลอนดอน." ใน ประชุมพงศาวดาร ภาค 45 รวมจดหมายเหตุเรื่องทูตไทยไปประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2400 ม.ป.ท: โสภณพิพรรฒธนากร, 2470.

หลวงรัตนานุปัติ (สงบ). ดิกชันนารี ภาษาอังกฤษแปลเป็นไทย กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หลวง, ร.ศ.120.

หลวงวิจิตรวาทการ. ประวัติศาสตร์สากล เล่ม ๑ พระนคร: วิริยานุภาพ, 2472.

หอพระสมุดวชิรญาณ. "“คำนำ,” ใน กรมศิลปากร." บรรณาธิการ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. ใน เอกสารของครอว์ฟอร์ด พระนคร กรมศิลปากร, 2515.

อเล็กซิส เดอะ ต็อกเกอะวิลล์. ประชาธิปไตยในอเมริกา 1. แปลโดย วิภาวรรณ ตูยานนท์ กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

อัญชลี สุสายัณห์. "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ", จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

เอกลักษณ์ ไชยภูมิ. "จากปฐมบทประชาธิปไตยสู่ทางสองแพร่ง ของเสรีประชาธิปไตย: เส้นทางของ ‘ประชาธิปไตย’ ในตะวันตก." วารสารสังคมศาสตร์ 48 (2561): 74.

เอนก นาวิกมูล. "ถ้อยแถลงสำนักพิมพ์." ใน จดหมายเหตุสยามสมัย เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๔๔ และเล่มที่ ๒ จ.ศ. ๑๒๔๕.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. เฟ่งประชาธิปไตยโลก พิศประชาธิปไตยไทย นนทบุรี: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ, 2559.

เอมิล โยเซฟ. ดิลลอน. ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน. อัสวพาหุ เรียบเรียง พระนคร: หนังสือพิมพ์ไทย, 2455.

อจรรพพร กุมพพิสมัย. กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ กบฏเพื่อประชาธิปไตย : แนวคิดทหารใหม่ กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิชาการ, 2540.

———. ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475: ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา, 2532.

อัสวพาหุ. ปกิณณกะคดี พระนคร: หนังสือพิมพ์ไทย, 2455.